

په پښتو ژبه د نورالإيضاح آسانه او جامع شرحه

فتح الإيضاح

پښتو شرح

نورالإيضاح

② دوهم ټوک

باب سجود السهو- فصل في زيارة النبي ﷺ

تأليف و ترتيب:

مولوی حبیب الرحمن مدنی

فاضل وفاق المدارس العربیہ

مولوی محمد صادق کامران

فاضل جامعہ محمدیہ کوئٹہ

صداقت کتب خانہ

په پښتو ژبه د نورالایضاح آسانه او جامع شرح

فتح الإيضاح

پښتو شرح

نور الإيضاح

دوهم ټوک

باب سجود السهو - فصل في زيارة النبي ﷺ

تأليف او ترتيب:

مولوی حبیب الرحمن مدني

فاضل وفاق المدارس العربيه

مولوي محمد صادق کاتران

فاضل جامعہ محمدیہ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

فتح الإيضاح پښتو شرح نور الإيضاح (دوهم ټوک)

تالیف او ترتیب: مولوي حبيب الرحمن مدني او مولوي محمد صادق کامران

خپرنډوی: صداقت کتب خانه

چاپ کال: ۱۴۰۰ ش - ۲۰۲۲ م.

د خپرونو لړ: ۳۹۹

چاپ شمېر: ۱۰۰۰ ټوکه

د تر لاسه کولو ځایونه:

صداقت کتب خانہ

اوله ناحیه، نوی سرک - کریم اعتماد مارکیټ - کندهار

✉ Sadaqat.books@gmail.com / ۰۷۰۰۳۰۵۴۰۷

کندهار: صداقت خپرنډویه ټولنه - ارگ بازار - قلم او کتاب مارکیټ هلمند: تاج منور خپرنډویه ټولنه.
هرات: صداقت کتاب پلورنځی - کوچه گدام. غزني: نعماني کتاب پلورنځی. پکتیکا: مجاهد کتاب
پلورنځی. خوست: اسلامي کتاب پلورنځی.

د دې کتاب ټول حقوق په خپرنډوی اړه لري!

فهرس

- ۱..... بَابُ سُجُودِ السَّهْوِ
- ۱..... د دوو سجدو حکمت
- ۱..... د سجدۀ سهوي طريقه
- ۲..... د قصداً غلطي کولو حکم
- ۴..... د سجدۀ سهوي لپاره د سلام گرځولو حکم
- ۵..... د سجدۀ سهوي د ساقطېدلو صورتونه
- ۵..... پر مقتدي کله سجدۀ سهو واجبېږي؟
- ۶..... مسبوق مقتدي به هم دامام سره سجدۀ سهو کوي
- ۶..... مسبوق به خپل لمنځ څنگه پوره کوي؟
- ۷..... که د مانېام د لماتځه صرف يو رکعت ونيسي؟
- ۷..... که مسبوق په هېره سلام وگرځوي؟
- ۸..... لاحق به خپل لمنځ څنگه پوره کوي؟
- ۸..... د جمعې يا داختر په لماتځه کي سهو کېدل
- ۸..... د قعدة اولی (اولي ناستي) د هېرېدلو حکم
- ۱۰..... که له قعدة اخيره څخه په هېره ولاړ سي
- ۱۱..... که په آخري قعدة کي د سلام کولو پر ځای ولاړ سي
- ۱۲..... پر اولو دوو رکعتو د آخري دوو رکعتو بناء کول
- ۱۳..... د سجدۀ سهو کونکي اقتداء کول
- ۱۴..... تر کوم وخته پوري سجدۀ سهو کولای سي؟
- ۱۴..... په څلور رکعتيز يا درې رکعتيز لماتځه کي پر دويم رکعت سلام گرځول
- ۱۵..... د لماتځه په دوران کي فکر او سوچ وهل
- ۱۶..... فَضْلُ فِي الشَّكِّ
- ۱۶..... در کمتونو په شمېر کي شکمن کېدل
- ۱۷..... تر سلام گرځولو وروسته شکمن کېدل

- ۱۷..... اكثره شك واقع كېدل
- ۱۹..... بَابُ سُجُودِ التَّلَاوَةِ
- ۱۹..... د سجده تلاوت واجبه دلو سبب
- ۲۰..... سجده تلاوت خښول مكروه دي
- ۲۰..... د سجدې د آيت په ويلو سره سجده واجبه پرې، كه څه هم په فارسي ژبه وي؟
- ۲۱..... د سجده تلاوت د آيتونو شمېر
- ۲۳..... سجده تلاوت پر چا واجب ده؟
- ۲۴..... پر حيض او نفاس والا ښځې سجده تلاوت نسته
- ۲۴..... پر امام او مقتدي هم سجده تلاوت نسته
- ۲۵..... كه امام او مقتديان له بل چا څخه د سجدې آيت واورې، نو څه حكم دي؟
- ۲۵..... د سجدې د آيت په ترجمه سره هم سجده واجبه پرې
- ۲۶..... له بيله كس يا مجنون څخه د سجدې آيت اورېدل
- ۲۶..... كه بيله كس د سجدې آيت ووايي
- ۲۶..... له مرغه څخه يا له ازانگې څخه د سجدې آيت اورېدل
- ۲۶..... له راډيو څخه د سجدې آيت اورېدل
- ۲۷..... د لمانځه په ركوع يا سجده سره د سجده تلاوت اداء كولو حكم
- ۲۸..... كه غير لمونځ گزار له امام څخه د سجدې آيت واورې، نو څه حكم دي؟
- ۳۰..... د سجدې آيت لوستل او بيا په لمانځه كې لوستل او د دواړو لپاره يوه سجده كول
- ۳۱..... د سجدې آيت په يوه مجلس كې څو وارو ويل يا لوستل
- ۳۱..... د مجلس بدلېدلو وضاحت
- ۳۳..... د مجلس نه بدلېدلو څو صورتونه
- ۳۴..... د مجلس بدلېدلو حكم
- ۳۵..... د سجدې آيت پرېښوول
- ۳۵..... د سجدې د آيت سره بل آيت يوځای كول مستحب دي
- ۳۵..... د سجدې آيت په كراره ويل مستحب دي
- ۳۶..... د سجده تلاوت لپاره ولاړېدل مستحب دي
- ۳۶..... د اجتماعاً سجدې كولو طريقه
- ۳۷..... د سجده تلاوت شرائط
- ۳۷..... د سجده تلاوت طريقه

- ۳۸..... د سجده شکر بيان.....
- ۳۹..... فَائِدَةُ مُهِمَّةٍ لِدَفْعِ كُلِّ مُهِمَّةٍ.....
- ۳۹..... د هر حاجت پوره کېدلو او د مشکلاتو د حل لپاره يو مجرب عمل.....
- ۴۱..... بَابُ الْجُمُعَةِ.....
- ۴۱..... وجه تسميه.....
- ۴۱..... د جمعې د فرضيت دلائل.....
- ۴۲..... تر ټولو منځکې د جمعې لمونځ کله ورسو؟.....
- ۴۲..... د جمعې د پرېښوونکي او فضيلت په هکله حديث.....
- ۴۳..... د جمعې د فرضيت شرطونه.....
- ۴۵..... د جمعې د صحت شرطونه.....
- ۴۶..... جمعه په څومره آبادي کې جائز ده؟.....
- ۴۷..... د جمعې دوخت بيان.....
- ۴۷..... د جمعې په لمانځه کې هر وخت تعجيل افضل دی.....
- ۴۷..... د خطبې بيان.....
- ۴۸..... د "اذن عام" بيان.....
- ۴۹..... د جمعې لپاره کم از کم د دريو مقتديانو شرط.....
- ۵۱..... په مني کې د جمعې د لمانځه حکم.....
- ۵۲..... د خطبې کم مقدار.....
- ۵۳..... د خطبې سنتونه او آداب.....
- ۵۳..... د جمعې دويم اذان.....
- ۵۴..... په ولاړه خطبه ويل او په لاس کې توره وغيره نيول.....
- ۵۵..... خلکو ته مخامخ خطبه ويل.....
- ۵۷..... خطبه په زوره ويل.....
- ۵۷..... که چا ته د خطبې آواز نه رسيږي، نو هغه به څه کوي؟.....
- ۵۷..... د خطبې زيات مقدار.....
- ۵۸..... خطبه او پرډول مکروه دي.....
- ۵۸..... د اول اذان حکم.....
- ۵۹..... د خطبې په دوران کې لمونځ يا خبرې کول.....

- ۶۰..... د جمعې تر اذان وروسته له ښار څخه وتل
- ۶۱..... که غیر معنور د جمعې د لماتڅه څخه مخکې د ماښام لرونځ وکړي، نو څه حکم دی؟
- ۶۲..... د معنوره کسانو حکم
- ۶۲..... د جمعې لماتڅه ته د التحیات (تشهد) په وخت کې رسېدل
- ۶۳..... د جمعې اوله خطبه
- ۶۴..... د جمعې دویمه خطبه
- ۶۵..... بَابُ الْعِيدَيْنِ
- ۶۵..... عید ته ولي عید ویل کیږي؟
- ۶۵..... داختر ونو مشروعیت
- ۶۵..... داختر د لماتڅه حکم
- ۶۶..... په اختر کې د خطبې دوو سته کېدلو او په جمعه کې د مخکې کېدلو وجه
- ۶۷..... د کوچني اختر یو مستحب عمل
- ۶۷..... داختر لپاره ځان پاکول او ښه جامې اغوستل
- ۶۸..... صدقه فطر (سرسایه) اداء کول
- ۶۸..... داختر په ورځ مبارکې ورکول
- ۶۹..... داختر تر لماتڅه وروسته روغې او تر غاړې کېدنه
- ۶۹..... داختر پ ورځ صدقه و خیرات کول
- ۶۹..... داختر په ورځ سهار وختي را پورته کېدل
- ۶۹..... عید گاه ته پیاده تلل
- ۷۰..... عید گاه کوم ځای ته ویل کیږي؟
- ۷۰..... تکبیرونه به کله ختموي؟
- ۷۱..... داختر د لماتڅه څخه مخکې یا وروسته نفل کول
- ۷۲..... داختر د لماتڅه وخت کله شروع کیږي؟
- ۷۲..... داختر د لماتڅه طریقه
- ۷۵..... داختر تر لماتڅه وروسته خطبه ویل
- ۷۵..... داختر د لماتڅه قضاء
- ۷۶..... د لوی اختر او کوچني اختر په احکامو کې فرق
- ۷۷..... د عرفات د خلگو سره مشابهت اختیارول
- ۷۷..... د تکبیر تشریح حکم، وخت او تفصیل

- ٨٠..... تكبير تشریق او د هغه ابتداء
- ٨١..... بَابُ صَلَوةِ الْكُسُوفِ وَالْخُسُوفِ وَالْأَفْزَاعِ
- ٨١..... دلر د ترنځي نیولو لمونځ (صلاة الكسوف)
- ٨٢..... په صلاة الكسوف کي اذان او اقامت نسته
- ٨٢..... په صلاة الكسوف کي به قرائت سرأ کیږي
- ٨٢..... په صلاة الكسوف کي خطبه سته، که نه؟
- ٨٣..... په صلاة الكسوف کي د قرائت مقدار
- ٨٤..... د ترنځي د ختمېدو تر وخته پوري دعاء کول
- ٨٥..... که دلر د ترنځي په وخت کي پر آسمان ورېځ وغورځېږي؟
- ٨٥..... ښځي به صلاة الكسوف یوازي کوي
- ٨٦..... بَابُ الْإِسْتِسْقَاءِ
- ٨٦..... داستسقاء لغوي او اصطلاحي معنی
- ٨٦..... د باران د طلب کولو د صورتونو بیان
- ٨٧..... که داستسقاء د لمانځه څخه مخکي باران شروع سي؟
- ٨٧..... داستسقاء د لمانځه مستحبات
- ٨٩..... په مکه معظمه، مدینه منوره او بیت المقدس کي به استسقاء چیري کیږي؟
- ٨٩..... داستسقاء په دعاء کي به امام څنگه درېږي او لاسونه به څنگه پورته کوي؟
- ٩٠..... داستسقاء دعاء
- ٩١..... د خطبې په دوران کي څادر وغیره چپه اړول
- ٩٢..... د څادر اړولو طریقه
- ٩٣..... بَابُ صَلَاةِ الْخَوْفِ
- ٩٣..... د صلاة الخواف د جواز شرط
- ٩٤..... د صلاة الخواف طریقه
- ٩٦..... پر سپارلي صلاة الخواف کول

- ٩٨..... بَابُ أَحْكَامِ الْجَنَائِزِ
- ٩٨..... دمرگ د حالت احكام
- ٩٩..... د تلقين حكم
- ١٠٠..... قريب الموت كس ته د قربانو او همسايه گانو دراتللو حكم
- ١٠١..... د "سورة يس" لوستلو حكم
- ١٠١..... دنا پاكه كسانو دايستلو حكم
- ١٠٣..... دمري سره د قرآن د تلاوت كولو حكم
- ١٠٤..... دمرگ اعلان كول (خلگ په خبرول)
- ١٠٥..... مري به د غسل لپاره څنگه ايښوول كيږي؟
- ١٠٥..... د غسل وركولو طريقه
- ١١٠..... تر مرگ وروسته د خاوند او ښځي حكم
- ١١٠..... كه ښځينه يا نارينه مري ته د غسل وركولو لپاره هيڅ ښځه يا سړي نه وي؟
- ١١١..... د خشي مشكل حكم
- ١١٢..... د كوچني بچي حكم
- ١١٢..... دمري مچولو حكم
- ١١٢..... د ښځي كفن او دفن د خاوند پر فمه دي، كه نه؟
- ١١٣..... دمفلس كس كفن د چا پر فمه دي؟
- ١١٤..... د سړي د كفن بيان
- ١١٥..... د سړي لپاره كفن كفايه
- ١١٥..... د كفن رنگ به څرنگه وي؟
- ١١٦..... د ازار، لفافه او قميص تفصيل
- ١١٧..... سړي ته د كفن وركولو طريقه
- ١١٧..... د ښځي د كفن بيان
- ١١٨..... ښځي ته د كفن وركولو طريقه
- ١١٩..... كفن خوشبوداره كول
- ١١٩..... كفن ضرورت
- ١٢٠..... د قريب البلوغ د كفن حكم
- ١٢٠..... د جنازي ؟ امانتخه كي شركت كونكي لږه زېري

- فَصْلٌ فِي صَلَاةِ الْجَنَازَةِ ۱۲۰
- د جنازې لمونځ فرض كفايه دى ۱۲۱
- د جنازې د لمانځه فرائض ۱۲۱
- د جنازې د لمانځه د صحت شرطونه ۱۲۱
- د جنازې د لمانځه سنتونه ۱۲۲
- تر درېيم تكبير وروسته كومه دعاء ويل پكار دي؟ ۱۲۳
- تر څلورم تكبير وروسته سمدستي سلام گرځول ۱۲۵
- له اول تكبير څخه بغير په نورو تكبيرونو كې به لاسونه نه پورته كوي ۱۲۵
- كه امام د جنازې په لمانځه كې پنځم تكبير ووايي؟ ۱۲۶
- د كوچني او لېوني لپاره به كومه دعاء ويل كيږي؟ ۱۲۶
- د جنازې د لمانځه پوره طريقه ۱۲۷
- فَصْلٌ ۱۲۸
- د جنازې په لمانځه كې دامامت مستحق ۱۲۸
- آيا ولي وغيره بل څوك مخكې كولاى سي؟ ۱۲۹
- د جنازې لمونځ دوباره كول ۱۲۹
- كه مري دخپل جنازې د لمانځه لپاره د يو متعين سري وصيت كړى وي؟ ۱۳۰
- كه مري بغير د جنازې د لمانځه څخه ښځ كړل سي، نو څه حكم دي؟ ۱۳۰
- كه په يوه وخت كې څو جنازې سره جمع سي؟ ۱۳۱
- د جنازې په لمانځه كې د مسبوق حكم ۱۳۲
- د غفلت په وجه په تكبير تحریمه كې تأخير كول ۱۳۳
- تر څلورم تكبير وروسته دراتلونكي كس حكم ۱۳۳
- په مسجد كې د جنازې لمونځ كول ۱۳۴
- كه بچى تر پيدايښت وروسته مړ سي، يا مړ بچى پيدا سي، نو څه حكم دي؟ ۱۳۴
- كه د مسلمان يو كافر قريب مړ سي، نو څه حكم دي؟ ۱۳۶
- په باغي او ډاكوياندي د جنازې د لمونځ كولو حكم ۱۳۶
- د قاتل كس د جنازې د لمانځه حكم ۱۳۷
- د هغه كس حكم چي د شپې وسله گرځوي، ډاكه په كوي ۱۳۷
- په عصبيت (ناحقه طرقلري) كې د مړ كېدونكي كس د جنازې د لمانځه حكم ۱۳۸

- د ځان وژونکي د جنازې دلمانځه حکم ۱۳۹
- د پلار يا مور د قاتل د جنازې دلمانځه حکم ۱۳۹
- فَضْلٌ فِي حَمْلِهَا وَ دَفْنِهَا ۱۴۰
- د جنازې پورته کولو طريقه ۱۴۰
- د جنازې وړولو سنت طريقه ۱۴۱
- جنازه په تېزي سره وړل ۱۴۲
- د جنازې شاته تلل ۱۴۳
- د جنازې سره په پښو (پياده) تلل ۱۴۳
- په جنازې پسې د تللو په وخت کې ذکر کول ۱۴۳
- تر جنازې ايښوولو مخکې کښېنستل ۱۴۴
- قبر په څومره کيندل کېږي؟ ۱۴۴
- د قبر قسمونه (لحد [بغلي قبر] او شق [صندوقی قبر]) ۱۴۴
- په قبر کې د مړي د شوه کولو، ايښوولو او د قبر پټولو طريقه ۱۴۵
- د ښځې پر قبر د پرده کولو حکم ۱۴۶
- پر قبر خاوري اچول ۱۴۷
- پر قبر گوښته يا داسې بل څای جوړول جائز نه دي ۱۴۸
- قبر مضبوطه جوړول، پر قبر کتبه ليکل ۱۴۸
- په کور کې مړی ښخول ۱۴۹
- په بنده خونه (بنده کوټه) کې ښخول ۱۵۰
- په يوه قبر کې څو مړي ښخول ۱۵۰
- په کښتۍ کې مړ کښل ۱۵۱
- جنازه بل ځای ته وړل ۱۵۲
- له ښخولو څخه وروسته مړی بل ځای ته وړل ۱۵۲
- د بل چا په قبر کې د ښځ کړل سوي مړي حکم ۱۵۳
- د قبر خلاصول کله جائز دي؟ ۱۵۳

۱۵۵	فَصْلٌ فِي زِيَارَةِ الْقُبُورِ
۱۵۵	د قبرونو د زیارت حکم
۱۵۵	د قبرونو د زیارت طریقه
۱۵۶	د قبر سره کښېنستل او د قرآن کریم تلاوت کول
۱۵۷	د قبر د شاوخوا شنه وانه کښل
۱۵۸	بَابُ أَحْكَامِ الشَّهِيدِ
۱۵۸	شهید ته د شهید وبللو وجه
۱۵۸	د شهید قسمونه
۱۵۹	د شهید تعریف او تفصیل
۱۶۲	د شهید احکام (کوم چي په دنیا کي پر هغه جاري کیږي)
۱۶۶	كِتَابُ الصَّوْمِ
۱۶۶	د صوم لغوي او اصطلاحی معنی
۱۶۶	روژه کله فرض سوه؟
۱۶۶	د روژې عظمت
۱۶۸	د روژې د واجبېدلو سبب
۱۶۹	روژه پر چا فرض ده؟
۱۷۰	د روژې نیولو د وجوب شرائط
۱۷۰	د روژې نیولو د صحت شرائط
۱۷۰	جنابت د روژې منافي نه دی
۱۷۱	د روژې رکن
۱۷۱	د روژې حکم
۱۷۲	فَصْلٌ (فِي صِفَةِ الصَّوْمِ وَتَقْسِيمِهِ)
۱۷۲	د روژې قسمونه
۱۷۲	د فرض روژې قسمونه
۱۷۳	واجب روژه
۱۷۳	سنت روژه
۱۷۴	مستحب روژې (د ایام البیض روژې)

۱۷۵.....	د دوشنبې او پنجشنبې دورځي روژه
۱۷۵.....	د شوال (کوچني اختر د مياشتې) د شپږو روژو بيان
۱۷۶.....	د مستحبي روژې په هکله يو اصول (او صوم داؤدي)
۱۷۷.....	د مکروه تزهي او مکروه تحريمي روژو بيان
۱۷۸.....	يوازي د جمعې يا شنبې په ورځ او دنوروز او مهر جان په ورځ روژه نيول
۱۷۹.....	صوم وصال
۱۷۹.....	صوم دهر
۱۸۰.....	<u>فَضْلٌ فِيمَا يَشْتَرُ طَبَّيْنُ النَّيَّةِ وَتَعْيِينُهَا فِيهِ وَمَا لَا يَشْتَرُ ط</u>
۱۸۰.....	په کومو روژو کې له شپې څخه نيت او تعيين شرط نه دی؟
۱۸۱.....	آيا د رمضان په روژو کې تعيين ضروري دی؟
۱۸۲.....	په رمضان يا نذر معين کې د بل واجب (نذر يا قضائي روژې) نيت کول
۱۸۳.....	په کومو روژو کې له شپې څخه نيت او تعيين ضروري دی؟
۱۸۵.....	<u>فَضْلٌ فِيمَا يَثْبُتُ بِهِ الْهَلَالُ وَفِي صَوْمِ يَوْمِ الشَّكِّ وَغَيْرِهِ</u>
۱۸۵.....	د رمضان د مياشتې ثبوت
۱۸۶.....	د يوم الشک بيان
۱۸۶.....	په يوم الشک کې دروژې نيولو څو صورتونه
۱۸۸.....	د شعبان په نهه ورځو يا په دېرشمه روژه نيول
۱۸۸.....	په يو الشک کې تر زواله پورې د انتظار کولو حکم او د خواصو او عوامو لپاره حکم
۱۹۰.....	د يوه کس د مياشتې ليلو حکم او د هغه لپاره دروژې حکم
۱۹۱.....	که آسمان (مطلع) صفا نه وي، نو څه حکم دی؟
۱۹۳.....	داختر د مياشتې حکم
۱۹۳.....	که آسمان (مطلع) صفا وي، نو څه حکم دی؟
۱۹۴.....	د يوه کس د گواهي حکم
۱۹۵.....	د آسمان (مطلع) نه صفا کېدلو د يو صورت حکم
۱۹۵.....	د لوی اختر د مياشتې حکم
۱۹۶.....	له رمضان او اختر څخه وروسته دنورو مياشتو حکم
۱۹۷.....	د اختلاف مطالع بيان
۱۹۸.....	د "ثمره النجاح" تشریح
۱۹۹.....	د دورځي د مياشتې ليلو حکم

- بَابُ مَا لَا يُفْسِدُ الصَّوْمَ ٢٠٠
- په هره خوراک، چښاک يا جماع کول ٢٠٠
- په نظر کولو سره انزالېدل، روغن لگول، په سترگو کې دوا اچول ٢٠١
- د روژې په حالت کې ښکر لگول، غيبت کول، دروژې ماتولو اراده کول، د يوشې دود يا گرز يا مچ يا د دوا اثر ستوني ته ننوتل او محسوسول ٢٠٢
- د روژې په حالت کې جنب کېدل، د ذکر (يا فرج) په سوري کې يوشې اچول، په غوړ اوبه ننوتل ٢٠٣
- د روژې په حالت کې غوړ گروول... او گروبي (خراشکي) يا دخولې اوبه تېرول ٢٠٤
- د روژې په حالت کې قی وهل ٢٠٦
- له نخود څخه د کم مقدار حکم ٢٠٧
- بَابُ مَا يُفْسِدُ بِهِ الصَّوْمُ وَتَجِبُ بِهِ الْكَفَّارَةُ مَعَ الْقَضَاءِ ٢٠٨
- د کومو شيانو په جه قضاء او كفاره دواړه واجبېږي؟ ٢٠٨
- فَصْلٌ فِي الْكَفَّارَةِ وَمَا يُسْقِطُهَا عَنِ الذِّمَّةِ ٢١٦
- په کومو شيانو سره كفاره ساقطېږي؟ ٢١٦
- د روژې د كفارې بيان ٢١٧
- بَابُ مَا يُفْسِدُ الصَّوْمَ مِنْ غَيْرِ كَفَّارَةٍ ٢٢١
- په کومو شيانو سره صرف قضاء واجبېږي، نه كفاره؟ ٢٢١
- د حقنې (امالي) او په پزه کې د دوا اچولو حکم ٢٢٢
- په ستوني کې دنل په فريعه د يوشې داچولو حکم ٢٢٢
- په پيچکاری سره دروژې ماتېدلو حکم ٢٢٣
- په نسوارو سره دروژې ماتېدلو حکم ٢٢٤
- په غوړ کې تېل (روغن) يا دوا، يا اوبه اچول ٢٢٤
- د غوړ د دوا په باره کې نور تحقيق ٢٢٤
- د زخم د لاري نس يا دماغ ته د دوا رسېدلو حکم ٢٢٥
- خطاؤ روژه ماتېدل (داوحس په دوران کې اوبه تر ستوني تېرېدل) ٢٢٦
- دېل چا په زوده او جبر سره (مجبوراً) دروژې ماتولو حکم ٢٢٦
- د خلعت کولو په وجه دروژې ماتولو حکم ٢٢٦
- د هيري تر خوراک وروسته قصداً د خوراک کولو حکم ٢٢٧
- تر صبح صادق وروسته دنيت کولو په صورت کې دروژې ماتولو حکم ٢٢٨

- ۲۲۹..... که روژتي مسافر مقيم سي، نو څه حکم دی؟
 ۲۲۹..... که روژتي مقيم مسافر سي، نو څه حکم دی؟
 ۲۳۰..... بغير له نيته دخوراک، چنباک وغيره نه کولو حکم
 ۲۳۰..... تر صبح صادق وروسته په خطاء سره دخوراک کونکي حکم
 ۲۳۱..... د چارپاي يا دمړې بنځي سره دوطي کولو يا په ورنو او نس باندي دانزال حکم
 ۲۳۱..... دمچي اخيستلو او مسه کولو په وجه دانزال حکم
 ۲۳۲..... له رمضان څخه بغير دبلي روژې قصداً ماتولو حکم
 ۲۳۲..... دبیدې بنځي سره دجماع کولو حکم
 ۲۳۲..... په شرمگاه (فرج) کي ددواء اچولو حکم
 ۲۳۲..... په دُبر کي دگوتي داخلولو حکم
 ۲۳۳..... په دُبر وغيره کي پمبه داخلول
 ۲۳۳..... قصداً دود کښول
 ۲۳۴..... په روژه کي قی وهل
 ۲۳۵..... دنخود په اندلاره دغائبو په مينځ کي پاته شی خوړول
 ۲۳۵..... په هېره له خوراک کولو څخه وروسته دروژې دنيت کولو حکم
 ۲۳۶..... دروژې له نيت کولو څخه وروسته دبېهوشه کېدلو حکم
 ۲۳۶..... په روژه کي دجنون (لېونتوب) ختمېدلو حکم
 ۲۳۸..... فَضْلٌ فِي لَوَاحِقِهِ
 ۲۳۸..... دروژې فاسدېدلو او دروژتيانو سره د مشابهت اختيارولو حکم
 ۲۳۹..... فَضْلٌ فِيْمَا يُكْرَهُ لِلصَّائِمِ وَفِيْمَا لَا يُكْرَهُ وَمَا يَسْتَحِبُّ
 ۲۳۹..... دکنهورو او داسي نورو دژوولو حکم
 ۲۳۹..... گوند يا داسي نور ژوول
 ۲۴۰..... دروژې په حالت کي بنځه مچول او ورسره پرېوتل
 ۲۴۰..... نارې (لارې) تېرول
 ۲۴۰..... داسي کار کول کوم چي دروژتي دضعف سبب گرځي (مثلاً وینه کېدل)
 ۲۴۱..... نهه (۹) شيان کوم چي دروژتي لپاره مکروه نه دي
 ۲۴۱..... دروژې په حالت کي مسواک وهل
 ۲۴۲..... دگرمی يا تندي په وجه په روژه کي غسل کول

- د روژې مستحبات (په پېشلي کي تاخير کول او په روژه مات کي تعجيل کول) ۲۴۳
- فَضْلٌ فِي الْعَوَارِضِ ۲۴۵
- اعذار مُبِيحِه ۲۴۵
- د مسافر لپاره څه حکم دی؟ ۲۴۷
- د مريض حکم ۲۴۸
- د قضاء روژې پر لپسې نيول ضروري نه دي ۲۴۹
- د شيخ فاني او فانيه حکم ۲۴۹
- د كفارة يمين او كفارة قتل فديه ورکول جائز نه دي ۲۵۱
- نفلي روژه بېله عذرہ ماتول او د مېلمستا په وجه نفلي روژه ماتول ۲۵۲
- د نفلي روژې د قضاء حکم او د کوچني اختر، لوی اختر او د ايام التشریق دورځو د نفلي روژې حکم ۲۵۳
- بَابُ مَا يَلْزَمُ الْوَفَاءُ بِهِ مِنْ مَنَظَرِ الصَّوْمِ وَالصَّلَاةِ وَنَحْوِهِمَا ۲۵۴
- دنذر (نذرانه) تعريف او شرائط ۲۵۴
- دنذر مطلق او نذر معلق بيان ۲۵۷
- د لوی اختر، کوچني اختر په ورځو او په ايام التشریق کي دنذر بيان ۲۵۷
- په نذر کي د زمان او مکان د تعيين حکم ۲۵۸
- په نذر معلق کي تعجيل جائز نه دی ۲۵۹
- بَابُ الْإِعْتِكَافِ ۲۶۰
- د اعتکاف لغوي او اصطلاحی معنی ۲۶۰
- د اعتکاف اصطلاحی معنی ۲۶۰
- د بنځي لپاره په کور کي د اعتکاف کولو حکم ۲۶۱
- د اعتکاف د درېو قسمونو بيان ۲۶۱
- معتکف په کومو صورت کي له مسجد څخه وتلای سي؟ ۲۶۳
- د معتکف لپاره په مسجد کي خوراک، چنباک، خوب او بيع کول ۲۶۵
- په اعتکاف کي دخاموشي (چپتيا) حکم ۲۶۶
- د اعتکاف په حالت کي جماع کول حرام دي ۲۶۶
- د ورځو د اعتکاف په نذر کولو سره د شپو اعتکاف هم لازميږي ۲۶۷
- د يوې مياشتي د اعتکاف د نذر کولو حکم ۲۶۸
- د اعتکاف مشروعيت ۲۶۹

٢٧٣.....	كِتَابُ الزَّكَاةِ
٢٧٣.....	د زكاة فريضه
٢٧٣.....	زكاة او صدقه په مال كي د اضافي سبب دي
٢٧٤.....	زكاة كله فرض سو؟
٢٧٤.....	د زكاة سبب
٢٧٤.....	د زكاة حكم
٢٧٤.....	د زكاة لغوي او اصطلاحي معنی
٢٧٤.....	د زكاة اصطلاحي معنی
٢٧٥.....	د زكاة د فرضيت شرائط
٢٧٧.....	د زكاة پر مال د كال تېرېدل شرط دي او په مينځ كي اضافه سوى مال په نصاب كي شاملېږي
٢٧٩.....	مخكي (پيشگي) زكاة اداء كول
٢٨٠.....	د زكاة نيت كول شرط دي او د زكاة دنيت كولو وخت
٢٨١.....	له مال وړ كولو څخه بغير د زكاة وكييل جوړول
٢٨١.....	د زكاة اخيستونكي خبرېدل شرط نه دي او د هې يا قرض په وينا سره زكاة وړ كول صحيح دي
٢٨١.....	كه ټوله نصاب صدقه كړي، نو ضمناً زكاة هم اداء كيږي
٢٨٢.....	د قرض د زكاة بيان او تفصيل
٢٨٨.....	د كوم مال د ترلاسه كېدلو چي هېڅ اميد نه وي، په هغه كي زكاة نسته
٢٩٠.....	د قرض په معاف كولو سره زكاة نه اداء كيږي
٢٩٠.....	د سرو زرو او سپينو زرو په زكاة كي بل شی وړ كول
٢٩١.....	كه د چا سره تجارتي سامان، سره زړه يا سپين زر وي او دواړه له نصاب څخه كم وي؟
٢٩٢.....	كه د كال په مينځ كي نصاب كم سي؟
٢٩٣.....	د سرو زرو او سپينو زرو د نصاب اندازه
٢٩٤.....	پر نصاب د زياتوب كولو حكم
٢٩٥.....	د هغه سرو يا سپينو زرو حكم چي بل شی (كوټ) په گډه سوى وي
٢٩٥.....	د استعمال په جواهراتو او ملغلرو كي زكاة واجب نه دی
٢٩٧.....	د تجارت په مال كي د خرڅلاو قيمت معتبر دی

- په زکاة کي دتاخير کولو او دمال هلاکېدلو حکم..... ٢٩٧
- د هلاک سوي زکاة تعلق د نصاب سره دی او که د عفو دمقدار سره..... ٢٩٨
- جبراً زکاة اخيستل، تر مرگ وروسته له ميراث څخه زکاة اخيستل..... ٢٩٩
- له زکاة واجبهېدلو څخه مخکي دهغه د ساقطېدلو حيله..... ٣٠٠
- بَابُ الْمَصْرَفِ..... ٣٠١
- د زکاة مصارف..... ٣٠٢
- بنو هاشم (سیدانو) ته زکاة ورکول جائز نه دي..... ٣٠٨
- له بنو هاشمو څخه څوک مراد دي؟..... ٣٠٨
- کومو خپلوانو او قريبانو ته زکاة ورکول جائز نه دي؟..... ٣٠٩
- د زکاة مال د مري په کفن او قرض کي خرچول..... ٣١٠
- مالدار کس ته د فقير په گومان د ورکول سوي زکاة حکم..... ٣١١
- له نصاب څخه د زيات زکاة ورکولو حکم..... ٣١١
- څومره زکاة ورکول پکار دي؟..... ٣١٢
- بل ښار ته د زکاة وړولو حکم..... ٣١٢
- کومو کسانو ته زکاة ورکول افضل او غوره دي؟ (غريب قريبان، بيا همسايه گان...)..... ٣١٣
- که غريب قريب موجود وي او زکاة بل چا ته ورکول سي، نو زکاة يي نه قبلېږي..... ٣١٤
- بَابُ صَدَقَةِ الْفِطْرِ..... ٣١٥
- د صدقه لغوي او اصطلاحي معنی..... ٣١٥
- د روژې زکاة (صدقه فطر)..... ٣١٥
- د صدقه فطر مشروعيت..... ٣١٦
- صدقه فطر پر چا واجب ده؟..... ٣١٦
- صدقه فطر به سړی دخپل ځان، بچيانو او غلامانو له طرفه اداء کوي..... ٣١٧
- د صدقه فطر شرعي مقدار..... ٣٢٠
- د صاع مقدار..... ٣٢٠
- د صاع وزن د اوسني او پخواني وزن په اعتبار سره..... ٣٢١
- د مالداره کسانو لپاره مشوره..... ٣٢١
- په صدقه فطر کي قيمت ورکول جائز نه، بلکي افضل دي..... ٣٢١
- د صدقه فطر د اداء کولو وخت..... ٣٢٢

۳۲۳..... صدقة فطر به يوه کس ته ورکول کيږي او که څو کسانو ته؟

۳۲۴..... كِتَابُ الْحَجِّ

۳۲۴..... د حج لغوي او اصطلاحي معنی

۳۲۴..... د حج د فرضيت دلائل

۳۲۵..... د حکم په اعتبار سره د حج قسمونه

۳۲۵..... د حج اصطلاحي تعريف

۳۲۶..... د حج وخت

۳۲۶..... حج على الفور واجب دی

۳۲۷..... د حج د فرضيت شرطونه

۳۳۱..... د حج لپاره به حوائج اصليه نه خرڅول کيږي؟

۳۳۱..... که د حج لپاره مال وي خو د يوشی رانيولو ته ضرورت وي؟

۳۳۱..... لول به حج کول کيږي او که واده؟

۳۳۲..... د حج لاء کولو د وجوب شرطونه

۳۳۵..... د حج شرائط او فرائض

۳۳۶..... د حج واجبات (له ميقات څخه احرام ترل)

۳۳۸..... تر لمر لوېدو پوري په عرفات کي وقوف کول

۳۳۸..... په مزدلفه کي وقوف کول

۳۳۸..... شيطانان وېشتل (رمی الجمار)

۳۳۹..... د قارن او متمتع ذبح کول

۳۳۹..... سر خړېيل (حلق)

۳۴۰..... رمی پر حلق مخکي کول

۳۴۰..... قرباني پر حلق مخکي کول

۳۴۱..... طواف زیارت د قرباني په ورځو (ایام النحر) کي کول

۳۴۱..... د صفا و مروه تر مینځ سعی کول

۳۴۲..... په پنبو (پیاده) سعی کول

۳۴۲..... له صفا غره څخه سعی شروع کول

۳۴۲..... طواف وداع (طواف صدر) کول

۳۴۲..... له حجر اسود څخه د طواف شروع کول

- ۳۴۳..... طواف پیاده کول
 ۳۴۳..... طواف د پاکی په حالت کي کول
 ۳۴۳..... په طواف کي عورت پټول
 ۳۴۴..... د احرام ممنوعات
 ۳۴۵..... د حج سنتونه (له احرام څخه مخکي غسل یا اودس کول)
 ۳۴۶..... د احرام کپړې
 ۳۴۷..... پر بدن د خوشبويي لگولو حکم
 ۳۴۷..... دوه رکعتة صلاة احرام
 ۳۴۷..... تلبیه زیاته ویل، په لوړ آواز سره ویل او په هر حالت کي ویل او مکرره ویل
 ۳۴۸..... درود شریف ویل او دعاګانې کول
 ۳۴۹..... مکې شریفې ته د داخلېدلو پر مهال غسل کول، او د باب المعلاة دلاري دورځي داخلېدل
 ۳۵۰..... د کعبې شریف د لیدلو په وخت کي کلمه ویل او دعاء کول
 ۳۵۱..... طواف قدوم کول
 ۳۵۱..... د اضطباع حکم
 ۳۵۲..... د سعی په هر دور (شوط) کي د میلین اخضرین تر مینځ تېز تلل
 ۳۵۳..... زیات طوافونه کول (او نفلي طواف له نفلي لماتڅه څخه افضل دی)
 ۳۵۴..... امام به درې ځایه خطبه وایي
 ۳۵۴..... د ذوالحجې د اتمې افعال
 ۳۵۵..... په عرفات کي تر زوال وروسته خطبه ویل او د ماپښین او مازیګر لمنځونه یو ځای اداء کول
 ۳۵۵..... د وقوف عرفه سنت طریقه
 ۳۵۷..... وقوف مزدلفه
 ۳۵۷..... د منی ورځي او شپې
 ۳۵۹..... درمي (شیطان ریشلو) په وخت کي د درېدلو طریقه
 ۳۶۳..... قرباني د کوم جاجي لپاره سنت او د کوم یوه لپاره واجب ده؟
 ۳۶۴..... د حج درېیمه خطبه
 ۳۶۴..... د ذوالحجې په دوولسمه له منی څخه روانېدل
 ۳۶۵..... په محصب کي د پراؤ کولو بیان
 ۳۶۶..... د زمزم اوبه چښل
 ۳۶۷..... د ملتزم سره التزام او دعاء کول

- د نبي كريم ﷺ دروضې زيارت كول ۳۶۸
- فَضْلٌ فِي كَيْفِيَّةِ تَرْكِيبِ أَعْمَالِ الْحَجِّ ۳۷۰
- له ميقات څخه دا حرام ترلو حكم ۳۷۰
- توله ميقاتونه په يوه جدول كي ۳۷۰
- له احرام ترولو څخه مخكي د غسل يا اودس كولو حكم ۳۷۱
- دا حرام بعضي مستحبات ۳۷۱
- دا حرام كيږي ۳۷۲
- دا حرام نېږي به څنگه وي؟ ۳۷۲
- خوشبري لگون، دوه ركعت لمونځ او دعاء كول ۳۷۳
- اوله تلبيه به څه، وخت ويل كيږي؟ او د تلبيه الفاظ ۳۷۴
- د تلبيه پر ځاى بل ذكر كول ۳۷۴
- تلبيه په ژبه سره ويل شرط دي ۳۷۵
- د تلبيه په اندازو كي كمې وزياتوب كول ۳۷۵
- په تلبيه كې سره حاجي محرم گرځي او په حالت دا حرام كي د پرېز كولو حكم ۳۷۶
- محرم بچي به هم دا حرام له ممنوعاتو څخه منع كول كيږي ۳۷۷
- عورونه او څته پټول، په غير معتاد شي سره مخ پټول، پر مخ ماسك لگول ۳۷۸
- دا حرام په حالت كي د غسل كولو، يا د سايه حاصلولو حكم ۳۷۸
- دهمياني او بټوه ترلو حكم ۳۷۸
- د تلبيه دزيات ويلو حكم ۳۷۹
- مكې شريفې ته له رسېدو څخه وروسته به مسجد حرام ته كله حاضرېږي؟ ۳۸۰
- مسجد حرام ته د داخلېدلو ادب ۳۸۱
- له طواف كولو څخه مخكي د حجر اسود استقبال كول ۳۸۲
- د حجر اسود د استلام او مچولو پنځه طريقې ۳۸۳
- د طواف كولو طريقه ۳۸۴
- د طواف سره متعلق څو نورې مسئلې ۳۸۶
- سمى بين الصفا والمروه كولو طريقه او وضاحت ۳۸۹
- له طواف او سمي كولو څخه وروسته په مكه كي د پاتېدلو حكم ۳۹۲
- نقلي طواف له نقلي لماتځه څخه افضل دى ۳۹۳

- دخو الحجې په اتمه (يوم الترويه) باتندي دحج اعمال ٣٩٣
- عرفات ته دروانېدلو بيان او د عرفات دافعالو تفصيل ٣٩٤
- په عرفات كې دو قوف (درېدلو) ځاى، طريقه او تفصيل ٣٩٧
- له عرفات څخه مزدلفې ته دروانېدلو بيان او د مزدلفې دافعالو تفصيل ٣٩٩
- په مزدلفه كې شپه تېرول، دو قوف مزدلفه بيان او تفصيل ٤٠٢
- له مزدلفې څخه ومنى ته دروانېدلو بيان او تفصيل ٤٠٣
- درمي كولو طريقه ٤٠٦
- قرباتي به كله كول كيږي؟ ٤٠٨
- مكې شريفې ته دراتگ او د طواف زيارت بيان ٤٠٩
- دخو الحجې په دوولسمه او يوولسمه درمي كولو وخت او طريقه ٤١٠
- دخو الحجې په دوولسمه له منى څخه دروانېدلو يا د تاخير كولو بيان ٤١٢
- كومه رمى به پياده (په پنبو) كول كيږي او شپې به په منى كې تېرول كيږي ٤١٣
- په محصب كې پراؤ كول او د طواف وداع كولو بيان ٤١٥
- له طواف څخه وروسته دماء زمزم چينلو بيان او تفصيل ٤١٦
- ددعاء قبلېدلو ځايونه ٤١٩
- كعبې شريفې ته د داخلېدلو بيان ٤٢٠
- له اركان كعبه څخه څه مراد دي؟ ٤٢٢
- له مكې شريفې څخه دواپس تللو بيان ٤٢٣
- بنځه دحج په كومواحكامو كې له سړي څخه جلا ده؟ ٤٢٤
- دحج كوم قسم افضل دى ٤٢٧
- فصل (دحج قرآن بيان) ٤٢٨
- حج قرآن او د هغه طريقه ٤٢٨
- فصل (دحج تمتع بيان) ٤٣١
- حج تمتع او د هغه طريقه او دحج تمتع اقسام ٤٣١

۴۳۴	فَصْلُ (د عمرې بیان)
۴۳۴	د عمرې حکم او وخت
۴۳۵	د عمرې کولو طریقه
۴۳۵	د عمرې افعال
۴۳۶	په حج کې د عرفات او جمعې ورځ سره یوځای کېدل (کوم ته چې د عوامو په اصطلاح حج اکبر ویل کیږي).....
۴۳۷	په مکه شریفه کې استوګنه اختیارول
۴۳۹	د حج افراد افعال او د هغوی حکم
۴۴۰	د حج قرآن افعال او د هغوی حکم
۴۴۰	د حج تمتع افعال او د هغوی حکم
۴۴۱	د عمرې افعال او د هغوی حکم

بَابُ الْجَنَائِاتِ

۴۴۲	د بعضي اصطلاحاتو وضاحت
۴۴۲	د جنایت قسمونه
۴۴۵	د کومو جنایاتو په وجه دم واجب کیږي؟ (د احرام په حالت کې خوشبويي لګول)
۴۴۵	قاعده کلیه
۴۴۵	د احرام په حالت کې نکريزي یا خوشبوداره روغن لګول، یا ګنډل سوې جامه اغوستل
۴۴۶	سرباړبره تورول
۴۴۷	د احرام په حالت کې سر خړبیل، یا د ښکر لګولو ځای یا یو بغل یا سپوڅته خړبیل
۴۴۸	په پوډر یا داسي بل شي سره ورېښتان لیري کول
۴۴۸	د احرام په حالت کې نوکان پرېکول یا واجب کار پرېښوول
۴۴۹	د احرام په حالت کې برېتونه خړبیل یا کوچني کول
	د کومو جنایاتو په وجه صرف صدقه لازمیږي؟ (پر کم د عضو خوشبويي لګول، له یوې ورځې
۴۴۹	څخه کم وخت جامه اغوستل یا سر پټول)
۴۵۰	له څلورمې حصې څخه کم سر خړبیل، په متفرقه توګه (جلا، جلا) نوکان پرېکول

- د بې او د سيا په حالت کي طواف کول ۴۵۱
- له رمی څخه يو کاني يا ډېر کاني پرېښوول ۴۵۳
- د بل چا سر ور څرېل، يا نوکان ور پرېکول ۴۵۴
- عذر کوم معتبر دی؟ ۴۵۴
- د کومو جناياتو په جه له صدقه (نیم صاع) څخه کم مقدار واجبېږي؟ (سپړه يا ملخ وژل) ۴۵۵
- د حرم شریف ملخان تر پښو لاندې کېدل ۴۵۵
- د کومو جناياتو په وجه قیمت واجبېږي؟ ۴۵۵
- د غیر محرم (حلال کس) ښکار کول، د حرم د حدودو واښه او بوتې پرېکول ۴۵۸
- فَصْلٌ (لا شئ بقتل غراب... إلخ) ۴۶۰
- دا حرام په حالت يا د حرم په حدودو کي د کومو حيواناتو قتلول جائز دي؟ ۴۶۰
- فَصْلٌ (دهدی بیان) ۴۶۱
- دهدی تعريف، اقسام او وضاحت ۴۶۱
- په جرمانه کي بدنه کله لازميږي؟ ۴۶۲
- د قرباني وخت ۴۶۳
- دهدی د ذبح کولو ځای ۴۶۳
- دهدی کوم څاروي ته به قلاده وراچول کيږي؟ او دهدی دزل، رسی او د شیلو حکم ۴۶۴
- د پیاده حج کولو نذر کول او د پیاده حج کولو فضیلت ۴۶۵
- فَصْلٌ فِي زِيَارَةِ النَّبِيِّ ﷺ ۴۶۷
- دمدیني شریفی فضیلت ۴۶۷
- دمدیني شریفی حرمت ۴۶۷
- دمدیني شریفی سفر ۴۶۷
- د روضې مبارکي د زیارت فضیلت ۴۶۸
- د درو شریف فضیلتونه ۴۷۱
- مدیني شریفی ته د نژدې رسېدلو دعاء ۴۷۲

- ۴۷۴.....مدینې شریفې ته د داخلېدلو آداب
- ۴۷۷.....د روضې مبارکې د زیارت کولو ادب او طریقه
- ۴۷۹.....د روضې مبارکې سره د درود او سلام ویلو الفاظ او دعاء
- ۴۸۱.....د خپلو گناهونو اقرار او د شفاعت خواست کول
- ۴۸۳.....نبي کریم ﷺ ته د نورو امتیانو له طرفه سلام پېشول
- ۴۸۴.....په حضرت ابوبکر صدیق ؓ باندې سلام پېشول
- ۴۸۶.....په حضرت عمر فاروق ؓ باندې سلام پېشول
- ۴۸۹.....د روضې مبارکې و منځ ته د دعاء کولو بیان
- ۴۹۱.....د اسطوانة ابو لبابه سره دوه رکعت له مونځ او دعاء کول
- ۴۹۳.....اسطوانة حنانه
- ۴۹۴.....مبارکو ځایو ته او بقیه ستونو ته د ور تللو بیان
- ۴۹۵.....د اُحد د شهیدانو خصوصاً د حضرت حمزه ؓ د قبر زیارت کول او بقیع ته تلل
- ۴۹۸.....د مسجد قباء د زیارت بیان
- ۵۰۱.....له مدینې شریفې څخه د واپس تللو آداب

بَابُ سُجُودِ الشَّهْرِ

(دا) باب د سجده سهوي (په بيان کي) دی

تشریح: د "سهو" معنی ده "هېرېدل"، "د ضرورت په وخت کي شی له ذهنه وتل" (نه یادېدل)، بل

لفظ "نسيان" دی، دلغت په اعتبار سره د سهو او نسيان تر مینځ څه فرق نسته، لېکن بعضو د فرق بیان کړی دی چي که له معلوم شي څخه داسي بې خبره سي چي په معمولي غوندي تنبيه سره ورته یاد سي، نو دې ته سهو وايي او نسيان د شي بالکل هېرېدلو ته وايي.

د سجده سهوي تعريف دا دی چي کله په لمانځه کي په هېره داسي کمي يا زیاتوب وسي چي په هغه سره لمونځ خونه فاسدېږي لېکن داسي نقصان پکښي راسي چي د هغه تلافي (جبران) په لمانځه کي کېدلای سي، نو په سجده سره د هغه نقصان و تلافی کولو ته سجده سهو وايي او طريقه يې شریعت دا ټاکلې ده چي په آخري ناسته کي دي تر تشهد وړلو وروسته راسته طرف ته سلام وگرځول سي او دوې سجده دي وکړل سي او بيا دي التحیات پوره کړل سي او سلام دي وگرځول سي. (شفاء الارواح)

د دوو سجده حکمت: حکیمُ الأمة اشرف علي تهاوتي رَحْمَةُ اللهِ فرمايي: چي د سهوي د دوو سجده حکمت دا دی چي په اوله سجده کي نفس ته په دې خبره تنبيه ورکول دي چي زه له دغه خاوري څخه پیدا سوی یم او دویمه سجده پر دې تنبيه ده چي همدې خاوري ته به بیرته ځم. (فتح الهدایه)

د سجده سهوي طريقه

﴿ ٥٩ ﴾ يَجِبُ سَجْدَتَانِ بَتَشْهُدٍ وَتَسْلِيمٍ لِتَرْكٍ وَاجِبٍ سَهْوًا وَاجْبِيرِي دَوِي سَجْدِي

سره د تشهد او سلام وړلو د يو واجب د پرېښوولو په وجه په هېره وَإِنْ تَكَرَّرَ که څه هم دا (په هېره پرېښوول) مکرر سي (څو ځلي وسي).

تشریح: په دې عبارت کي اولاً د سجده سهوي طريقه بيان سوې ده او ثانياً د سجده سهوي د وجوب سبب بيان سوی دی، د سجده سهوي طريقه دا ده چي په آخري ناسته کي دي تر تشهد وړلو وروسته راسته طرف ته يو سلام وگرځوي او دوې سجده دي وکړي، بيا دي کښېني او تشهد، درود شريف او دعاء دي ووايي او سلام دي وگرځوي.

د سجده سهوي د واجبېدلو سبب په لمانځه کي د يو واجب پرېښوول دي چي په هېره يو واجب پرېږدي مثلاً تشهد نه ووايي، نو سجده سهو واجبېږي، که څه هم مکرر يعني څو واجبات په هېره پرېږدي مثلاً سورة الفاتحه نه ووايي او اوله ناسته هم ځني پاته سي، همدارنگه تعديل الارکان هم پرېږدي، نو دې ټولو لپاره هم صرف يو وار سجده سهو کول کافي کيږي.

د قصداً غلطې کولو حکم

﴿٤٦٠﴾ وَإِنْ كَانَ تَرْكُهُ عَمَدًا أَوْ كَذَلِكَ دواجب پرېښوول قصداً وي (په قصده يې پرې ايښی وي) اَثِمَ نو گناهکاره کيږي وَوَجِبَ إِعَادَةُ الصَّلَاةِ او واجب دي د لمانځه راگرځول لِجَبْرِ نَقْصِهَا د لمانځه د نقص (کمی) پوره کولو لپاره (يعني چي دواجب پرېښوولو په وجه په لمانځه کي واقع سوې کمی او تلوان پوره سي او تلافي يې وسي).

لغات: ﴿جَبْر﴾ د نصر د باب مصدر دی: د تلوان تلافي کول (جبران)، واقع سوې کمی پوره کول. (يا په بله وينا واقع سوي تلوان اصلاح او سمون)، د نقصان بدله ورکول (يعني دفوت سوي شي د نقصان عوض ورکول چي د پېښ سوي نقصان خلاصه سي)، ﴿نَقْص﴾ د نصر له باب اسم مصدر دی: کمی، نقصان، د "نقصها" ضمير "صلاة" ته راجع دی.

تشرېح: که څوک قصداً په لمانځه کي يو واجب پرېږدي، نو د هغه لمونځ راگرځول واجب دي، محض په سجده سهوي کولو سره د هغه غلطۍ تلافي نه کيږي، او راگرځول (اعاده) يې ځکه واجبېږي چي په لمانځه کي دومه لا پروايي او کمی سوې ده، هغه پوره سي، خوبيا هم که لمونځ نه راوگرځوي، نو د کراهت تحريمي سره کيږي. (طحطاوي علی مراقی الفلاح ص: ٢٥١)

﴿٤٦١﴾ وَلَا يَسْجُدُ فِي الْعَمْدِ لِلشَّهْرِ أَوْ سَجْدَةٍ بِهِ نَهَى كَوْنِي بِهِ عَمْدٌ كِي (يعني چي قصداً يې واجب پرې ايښی وي) د سهوي لپاره وَقِيلَ: إِلَّا فِي ثَلَاثٍ او ويل سوي دي: مگر په دريو کي (يعني په دريو صورتونو کي د قصداً واجب پرېښوولو په وجه به سجده سهو کوي) تَرَكَ الْقُعُودَ الْأَوَّلَ ① اوله ناسته پرېښوول أَوْ تَأْخِيرَهُ سَجْدَةً مِنَ الرُّكْعَةِ الْأُولَى إِلَى آخِرِ الصَّلَاةِ ② يا د اول رکعت سجده ځنډول (دروست کول) د لمانځه واکړ ته وَتَفَكُّرُهُ عَمْدًا حَتَّى شَعَلَهُ عَنْ رُكْنٍ ③ او د لمونځ گزار قصداً فکر کول (سوچ وهل) تر دې چي هغه مشغوله (غافل) کړي له يوه رکن څخه.

تشرېح: كه لمونځ گزار قصداً يو واجب پرېږدي، نو د هغه تلافی په سجده سهوي سره نه سي كېدلای لكه مخكې چي ذكر سوه، خو د يوه قول مطابق درې شيان ناسي دي چي كه هغوی قصداً هم و كړل سي، نو په سجده سهوي سره يې تلافی كيږي (يا په بله وينا سجده سهو د هغوی لپاره كافي كيږي):

① يو دا چي قعدة اولی (اوله ناسته) قصداً پرېږدي، ② دا ول ركعت يوه سجده قصداً په دويم ركعت يا درېيم ركعت كي يا بالكل په آخري ركعت كي اداء كړي (د آخري ركعت تخميص نسته)، ③ په لمانځه كي قصداً د يو شي په باره كي سوچ وهل شروع كړي او د يوه ركن (يعني درې واړه د سبحان بې العظيم ويلو) په اندازه په هغه سوچ كي مشغوله پاته سي، نو په سجده سهوي سره د دې شيانو تلافی كيږي چي كه سجده سهو وكړي، نو لمونځ يې صحيح كيږي، علامه طحطاوي رَجَّه الله دوه شيان پر دې نور هم اضافه كړي دي: ① په قعدة اولی كي قصداً درود ويل، ② قصداً فاتحه پرېښوول، دا ټوله پنځه شيان سوه چي د هغوی د قصداً پرېښوولو په صورت كي په سجده سهوي سره تلافی كيږي.

يادونه: پورته چي كوم قول په "قِيلَ" سره ذكر سو، هغه ضعيف دی، پر هغه عمل او فتوی نسته، علامه شامي رَجَّه الله د البحر الرائق پر حاشيه ليكلي دي "لأن السجدة شرعت جابرةً نظراً للمعذور لا للمتعبد، ولما اتفقوا عليه من أن سبب وجوبه ترك الواجب الأصل أو تغييره سائياً، وهذا هو الذي يعتمد للفتوى والعمل". (منحة الخالق على البحر الرائق ج: ۲، ص: ۹۹)

نو صحيح خبره داده چي پورته كوم پنځه شيان ذكر سول، كه هغوی قصداً و كړل سي، نو محض په سجده سهو كولو سره تلافی نه كيږي، بلكي د لمونځ اعاده واجب كيږي او كه په هېره و كړل سي، نو په سجده سهوي سره تلافی كيږي، يعني كه په هېره قعدة اولی پرېږدي او ولاړ سي، نو تر څو چي ولاړي ته نژدې سوي نه وي، بيرته دي راوگرځي، لېكن كه نه راوگرځي يا ولاړي ته نژدې سي بيا راوگرځي، نو سجده سهو لازميږي، برابره ده فرض لمونځ وي او كه نفل وي (عالمغيږي ج: ۱، ص: ۱۲۷)، ② په هر ركعت كي دوې سجدې فرض دي او دواړه پر لپسې يو ځای كول واجب دي، لهذا كه څوك په هېره يوه سجده پرېږدي بيا د لمانځه په دوران كي دخپلي هيري احساس ورته وسي، نو هغه ته پكار دي چي هېره سوي سجده د لمانځه په دوران كي اداء كړي او په آخر كي سجده سهو وكړي، له شروع څخه د نورو اركانو راگرځولو ته ضرورت نسته (حلي ص: ۴۵۶)، ③ كه د فرضي لمانځه په اوله ناسته (قعدة اولی) كي له تشهد ويلو څخه وروسته په هېره درود شريف ويل شروع كړي او تر "على آل محمد" پوري يې ووايي، نو سجده سهو واجب كيږي، راجح قول همدا دی (شامي ج: ۱، ص: ۶۹۲)، ④ كه د فرضو په اولو دوو ركعتو كي يا د نفلو په هسي يور ركعت كي سورة الفاتحه په هېره

پرېږدي، يا د سورة الفاتحي يو آيت يا يوه حصه پرېږدي، نو د هغه د تلافی لپاره سجده سهو لازميږي، لېکن که څوک قصداً داسي وکړي، نو لمونځ واجب الاعاده پاتېږي. (در مختار ج: ١، ص: ٢٢٦)

د سجده سهوي لپاره د سلام گرځولو حکم

﴿٤٢٢﴾ وَيُسَنُّ إِلَّا تَيَّانُ بِسُجُودِ السَّنْهُو بَعْدَ السَّلَامِ او سنت دي سجده سهو تر سلام وروسته اداء کول.

تشرېح: د عبارت مطلب دادی چي تر سجده سهوي مخکي سلام گرځول سنت دي او يو قول دادی چي واجب دي، خو اول قول راجح دي چي سنت دي، لهذا که يو څوک سلام نه وگرځوي او سجده سهو وکړي نو هم جائز دي، خو مکروه تنزيهي دي او د لمونځ راگرځولو ضرورت نسته.

﴿٤٢٣﴾ وَيَكْتَفِي بِتَسْلِيْمَةٍ وَاحِدَةٍ عَنْ يَمِيْنِهِ فِي الْأَصَحِّ او اکتفاء به کوي په يوه سلام گرځولو باندې خپل راسته طرف ته، د صحيح قول مطابق.

تشرېح: د سجده سهوي لپاره د سلام گرځولو په باره کي درې قوله نقل سوي دي: ① يو قول دادی چي صرف يو سلام دي يوه طرف ته يعني راسته طرف ته وگرځوي او سجده سهو دي وکړي، همدا قول اصح دی او پر همدې فتوی ده، ② دويم قول دادی چي دواړو طرفونو ته دي سلام وگرځوي، بيا دي سجده سهو وکړي، بعضي فقهاؤ د همدې قول تصحيح کړې ده، خو شيخ الاسلام خواهر زاده رحمه الله فرمايي چي دواړو طرفونو ته سلام گرځول د خبرو کولو په څېر دي، ③ درېيم قول دادی چي صرف يو سلام دي وگرځوي، هغه هم د مخ و طرف ته، يعني راسته او چپه طرف ته دي مخ نه گرځوي، پر دې قول هيڅ حنفي عالم فتوی نه ده ورکړي، خواص او مفتی به اول قول دی (کما ذکر). (انوار الايضاح بتغير)

﴿٤٢٣﴾ فَإِنْ سَجَدَ قَبْلَ السَّلَامِ او که تر سلام مخکي سجده وکړي كُرْهًا تَنْزِيْهًا نو مکروه تنزيهي دي.

تشرېح: که د سجده سهوي لپاره سلام نه وگرځوي، بلکي بغير له سلام څخه سجده سهو وکړي، نو که څه هم سجده سهو خو صحيح کيږي، لېکن داسي کول مکروه تنزيهي دي (لکه مخکي چي ذکر سوه).

د سجده سهوي د ساقطېدلو صورتونه

﴿٤٦٥﴾ وَيَسْقُطُ سُجُودُ الشَّهْرِ اَوْ ساقطېږي سجده سوه بِطُلُوعِ الشَّمْسِ بَعْدَ السَّلَامِ فِي الْفَجْرِ دلمر په راختلو سره تر سلام وروسته دسهار په لمانځه كې وَاحِرَارِهَا فِي الْعَصْرِ او دلمر په سور كېدلو سره دماز بگر په لمانځه كې وَبُجُودِ مَا يَمْنَعُ الْبِنَاءَ بَعْدَ السَّلَامِ او تر سلام وروسته دداسي شي په موجودېدلو (واقع كېدلو) سره كوم چي بناء منع كوي (بناء له منع وي).

تشرېح: له دې ځايه هغه صورتونه بيانوي چي سجده سهو پكښي ساقطېږي او د ساقطېدلو مطلب دادې چي په دې صورتونو كې سجده سهو كول جائز نه دي:

① كه دسهار په لمانځه كې سجده سهو واجب سي او لمونځ گزار اول سلام وگرځوي او تر اوسه يې سجده سهو نه وي كړې چي لمر راوخيږي، نو له هغه څخه سجده سهو ساقطېږي او پر هغه د لمانځه اعاده هم نسته.

② واحرارها: كه دماز بگر په لمانځه كې سجده سهو واجب سي او داوول سلام تر گرځولو وروسته او د سجده سهوي تر كولو مخكې لمر متغير (سور غوندي) سي، نو سجده سهو ساقطېږي او د لمانځه اعاده هم نسته.

③ ووجود: يعني په كوم شي سره چي لمونځ ماتېږي او دبناء مانع دي، مثلاً قصداً اودس ماتول (قصداً بادخارجول اوداسي نور)، يا قصداً خبري كول اوداسي نور، كه داسي شي له اول سلام گرځولو څخه وروسته واقع سي، نو په دې سره هم سجده سهو ساقطېږي او د كراهت سره لمونځ صحيح كيږي په دې ټولو صورتونو كې. (شفاء الارواح، انوار الايضاح).

پر مقتدي كله سجده سهو واجبېږي؟

﴿٤٦٦﴾ وَيَلْزَمُ الْمَأْمُورُ بِسَهْوٍ إِمَامِهِ لَا بِسَهْوِهِ اَوْ (سجده سهو) لازمېږي پر مقتدي دخپل امام په سهوي (مېري) سره، نه په خپل سهوي سره.

تشرېح: مسئله داده چي كله په لمانځه كې له امام څخه سهو وسي، نو سجده سهو پر امام هم واجبېږي او پر مقتدي هم، كه بيا هم امام سجده سهو نه وكړي، نو پر مقتدي هم سجده سهو اداء كول لازم نه دي.

لايسهو: يعنې كه له مقتدي څخه په لمانځه كې يو سهو وسي، مثلاً په اوله ناسته كې تشهده نه ووايي، نو د هغه په وجه نه پر امام سجده سهو لازميږي او نه پر مقتدي؛ ځكه د صحت او فساد په اعتبار سره د امام لمونځ د مقتدي پر لمانځه مبني نه دی.

مسبقو مقتدي به هم د امام سره سجده سهو كوي

﴿٤٦﴾ وَيَسْجُدُ الْمَسْبُوقُ مَعَ إِمَامِهِ أَوْ مَسْبُوقٌ بِهِ د خپل امام سره سجده سهو كوي ثُمَّ يَقُومُ

بِقَضَاءِ مَا سَبَقَ بِهِ بيا (تر د وروسته) به ولاړيږي د هغه (پاته) لمونځ دراگر څولو لپاره كوم چي له ده څخه مخكې تېر سوي دي (يعني تر سجده سهو كولو وروسته به د تېر سوي لمانځه لپاره ولاړيږي).

لغات: (المسبوق) هغه مقتدي چي اول ركعت ځني تېر سوي وي هغه ته مسبوق وايي، نور بيا كه دوه ركعت ځني تېر سوي وي او كه درې يا څلور سره چي صرف په آخره ناسته كې د امام سره شريك سوي وي.

تشرېح: كه پر امام سجده سهو واجب سي، نو پر مسبوق مقتدي هم سجده سهو كول لازم دي، تر دې چي كه مسبوق د خپل لمانځه د پوره كولو لپاره ولاړ سي بيا هغه ته معلومه سي چي پر امام سجده سهو سته، نو واپس دي راوگرځي او په سجده سهو كې دي ورسره شريك سي. او مسبوق ته پكار دي چي د خپل پاته لمانځه د پوره كولو لپاره هغه وخت ولاړ سي كله چي امام دواړو خواوو ته سلام وگرځوي او مسبوق ته اطمینان سي چي پر امام سجده سهو لازم نه ده، د "ثُمَّ" په ذكر كولو كې همدې طرف ته اشاره ده؛ ځكه لفظ د "ثُمَّ" د تراخي لپاره راځي. (طحطاوي على مراقى الفلاح)

مسبقو به خپل لمونځ څنگه پوره كوي؟

مسئله (۱): مسبوق به د امام تر سلام وروسته پاته لمونځ داسي پوره كوي چي د قرائت په اعتبار سره خپل پاته ركعتونه به اول ركعتونه بولي او د ناستي (قعه) په اعتبار سره به هغه آخري ركعتونه بولي، مثلاً كه له يو چا څخه د ما پښين د لمانځه درې ركعت تېر سوي وي او صرف آخري ركعت ونيسي، نو دا كس چي د امام تر سلام گرځولو وروسته د خپل پاته درې ركعتو لپاره ولاړ سي نو په داسي ترتيب سره به يې كوي چي په اول ركعت كې به د سورة الفاتحه سره سورت يو ځای كوي او بيا تر ركوع او سجدو وروسته به ناسته (قعه) كوي؛ ځكه دلته د هغه دوه ركعت پوره سول؛ يو ركعت د امام سره او دويم د هغه خپل يو ركعت، او تر ناستي (قعه) وروسته به په دويم ركعت كې

بياد سورة الفاتحه سره سورت يو ځای کوي او په آخري رکعت کي به صرف سورة الفاتحه وايي. (طحطاوي، حلي کبير ص: ۴۶۸، ۴۶۹)

که د ماښام د لمانځه صرف يو رکعت ونيسي؟

مسئله (۲): که يو څوک د ماښام په لمانځه کي صرف يو رکعت د امام سره ونيسي، نو هغه به په پاته دوو رکعتونو کي د سورة الفاتحه سره سورت يو ځای کوي او غوره داده چي پر اول رکعت ناسته (قعد)، هم وکړي، خو که ناسته نه وکړي، نو هم استحساناً لمونځ صحيح کيږي. (حلي کبير ص: ۴۶۸)

که مسبوق په هېره سلام وگرځوي؟

مسئله (۲): که مسبوق مقتدي په هېره سلام وگرځوي، نو ددې درې صورتونه دي: ① يو دا چي هغه د امام تر سلام مخکي سلام وگرځوي، ② د امام سره يو ځای سلام وگرځوي، ③ د امام تر سلام وروسته سلام وگرځوي، په اول او دويم صورت کي پر مسبوق سجدة سهو واجب نه ده او په درېيم صورت کي پزې واجب ده، برابره ده يوه طرف ته يې سلام گرځولی وي او که دواړو طرفونو ته. (الرائق ج: ۲، ص: ۱۰۸)

﴿٢٨﴾ وَلَوْ سَهَا الْمَسْبُوقُ فِيمَا يَقْضِيهِ او که سهو سي مسبوق په هغه (پاته لمانځه) کي کوم چي راگرځوي سَجَدَ لَهُ أَيْضًا لَا اللَّاحِقُ نو مسبوق دي د هغه لپاره هم سجدة سهو وکړي، نه لاحق.

لغات: ﴿لاحق﴾ کوم څوک چي په اول رکعت کي د امام سره شریک سوی وي، لېکن وروسته په يو رکعت کي په يو وجه شریک نه سي مثلاً وروسته په خوب يا داسي بل څه سره دبې اودسه کېدلو په وجه شریک نه سي، نو داسي مقتدي ته په اصطلاح کي لاحق وايي.

تشریح: د عبارت حاصل دادی چي که مسبوق دخپل پاته (مسبوقة) لمونځ دراکرځولو په وخت کي سهو سي، نو د هغه لپاره هم په آخر کي سجدة سهو کول ضروري دي.

لااللاحق: يعني که لاحق په خپل پاته (لاحقانه) لمونځ کي سهو سي، نو پر هغه سجدة سهو نسته، مثلاً يو سړی د امام سره لمونځ شروع کړي خو د لمانځه په دوران کي يې اودس مات سي او د اودس لپاره ولاړ سي، کله چي هغه تر اودس کولو وروسته واپس راسي، نو امام يو رکعت کړی وي، اوس چي کله هغه د يو رکعت راگرځوي، که په دې کي سهو سي، نو پر هغه سجدة سهو نسته؛ ځکه هغه حکماً مقتدي دی او پر مقتدي په خپل سهوي سره سجدة سهو نه لازميږي.

لاحق به خپل لمونځ څنگه پوره کوي؟

مسئله: پر لاحق کس ضروري دي چي اولاً خپل پاته لمونځ (نوت شده رکعت) راوگرځوي، بيا که امام تر اوسه سلام نه وي گرځولی، نو د هغه سره دي شریک سي او لمونځ دي پوره کړي او که امام سلام گرځولی وي، نو بيا دي يوازي خپل لمونځ پوره کړي، او که ددې خلاف وکړي يعني د پاته لمونځ له راگرځولو څخه بغير اول دامام سره شریک سي او دامام تر سلام گرځولو وروسته خپل پاته لمونځ راوگرځوي، نو لمونځ يې صحيح کيږي، خو گنهگاره کيږي. (عالمگيري ج: ۱، ص: ۹۲)

د جمعي يا داختر په لمانځه کي سهو کېدل

﴿ ٤٩٩ ﴾ وَلَا يَأْتِيَنَّ إِلَّا مَا يُرْسِلُ السَّهْوُ فِي الْجُمُعَةِ وَالْعِيدَيْنِ أَوْ نَهَاءِ كَوِي إِمَامٍ سَجْدَةً سَهْوًا يَجْمَعُهُ أَوْ اخْتَرُونُو كِي.

تشریح: د عبارت حاصل دادی چي که امام د جمعي يا داختر په لمانځه کي داسي سهو او غلطي وکړي چي د هغه په وجه سجدۀ سهو واجبېږي، نو دامام لپاره ښه داده چي سجدۀ سهو نه وکړي؛ ځکه په دې لمنځونو کي مجمع زیاته وي، نو د سجدۀ سهوي په کولو کي د ناخبره عوامو د لمونځ خرابېدلو قوي اندېښنه سته، همدا حکم د هغه جماعت د لمانځه دی کوم چي په لویه اجتماع او جلسه کي په زیاته مجمع سره ودرېږي. (طحطاوي علی مراقي الفلاح ص: ۲۵۳، کتاب المسائل ص: ۲۱۰)

د قعدة اولي (اولي ناستي) د هېرېدلو حکم

﴿ ۴۴۰ ﴾ وَمَنْ سَهَا عَنِ الْقُعُودِ الْأَوَّلِ مِنَ الْفَرَضِ أَوْ خَوَّكِي سَهْوًا سِي (تېروخي) له اولي ناستي څخه د فرضو (يعني د فرضو اوله ناسته ځني مېره سي) عَادَ إِلَيْهِ مَا لَمْ يَسْتَوِ قَائِمًا فِي ظَاهِرِ الرَّوَايَةِ نَوْهغه (اولي ناستي) ته دي بيرته راوگرځي ترڅو چي سيده درېدلی نه وي، د ظاهر روايت مطابق وَهُوَ الْأَصَحُّ او همدا زیاته صحيح ده وَالْبُقْتَدِيُّ كَالْمُتَنَقِّلِ يَعُودُ وَلَوْ اسْتَتَمَّ قَائِمًا او مقتدی د نفل کونکي په څېر دی راگرځي به (ناستي ته) که څه هم هغه پوره (سیده) درېدلی وي فَإِنْ عَادَ وَهُوَ إِلَى الْقِيَامِ أَقْرَبُ بيا که هغه راوگرځي په داسي حال کي چي هغه ولاړي ته زیات نژدې وي سَجَدَ لِلَّهِ نُو سجدۀ سهو به کوي وَإِنْ كَانَ إِلَى الْقُعُودِ أَقْرَبَ او که ناستي ته زیات نژدې وي لَا سَجُودَ عَلَيْهِ فِي الْأَصَحِّ نو پر هغه سجدۀ سهو نسته، د اصح قول مطابق وَإِنْ

عَادَ بَعْدَ مَا اسْتَتَمَّ قَائِمًا او که هغه راو گرځي وروسته تر دې چې پوره (سیده) درېدلې وي
اِخْتَلَفَ التَّصْحِيحُ فِي فَسَادِ صَلَوَاتِهِ نو د هغه د لمانځه د فاسدېدلو په باره کې (د علمو)
 تصحيح مختلفه ده (يعني د بعضو په نېز صحيح داده چې د هغه لمونځ فاسدېږي او د بعضو په نېز صحيح داده
 چې لمونځ يې نه فاسدېږي).

لغات: ﴿لم يستم﴾ د افتعال له باب څخه صيغه ده، مصدر: استواء: سیده کېدل، برابرېدل.

﴿استتم﴾ د استفعال د باب ماضي ده: پوره کول، بشپړ کول.

تشرېح: يعني که له امام يا منفرد څخه په فرضو يا وترو کې قعدة اولی^۱ (اوله ناسته) هېره سي، نو تر څو
 چې سیده (پوره) درېدلې نه وي، پر هغه واجب دي چې بيرته د ناستي و طرف ته راوگرځي. همدا
 ظاهر روايت او اصح قول دی.

والمقتدى: يعني څرنگه چې نفل کونکى په هر حال کې د ناستي (قعدة) و طرف ته راوگرځي، ځکه د
 نفل کونکي هره قعدة "قعدة اخيره" ده يعني فرض او لازم ده (ځکه د نفلو هر دوه رکعت مستقل لمونځ دی،
 کما مژ)، نو همداسي مقتدى که څه هم سیده درېدلې وي، پر هغه د ناستي و طرف ته راوگرځېدل لازم
 دي، همدارنگه که مقتدي قعدة اولی^۱ پرېږدي او ولاړ سي او امام ناست وي، نو پر مقتدي لازم دي چې
 ناستي ته راوگرځي (بیرته کېږي).

فإن عاد إلى الخ: پورته معلومه سوه چې که په فرضو يا وترو کې له امام يا منفرد څخه قعدة اولی^۱ هېره سي،
 نو تر څو چې سیده (پوره) درېدلې نه وي، پر هغه واجب دي چې د ناستي و طرف ته راوگرځي، اوس
 که هغه په داسي حالت کې راوگرځي چې ولاړي ته زيات نژدې وي، نو پر هغه سجدة سهو واجب ده
 او که ناستي ته زيات نژدې وي، نو د اصح قول مطابق پر هغه سجدة سهو واجب نه ده. خلاصه دا چې
 د سجدة سهوي حکم متعلق دی د قرب او عدم قرب سره او د عود حکم متعلق دی د استواء او عدم
 استواء سره. او دلته يې "اصح" ځکه ويلې دي چې د بعضو په نېز سجدة سهو واجبېږي: ځکه قعدة
 اولی^۱ کوم چې واجب ده په هغې کې تأخير راغلی. (شفاء الارواح)

وإن عاد بعد ما إلى الخ: يعني کله چې قعدة اولی^۱ پرېږدي او سیده ودرېږي، نو بيا ناستي ته راوگرځېدل
 پکار نه دي، لېکن که هغه راوگرځي، نو د بعضو په نېز د هغه لمونځ فاسدېږي او هغو همدې قول ته
 صحيح ويلې دي او بعضي ويلې دي چې لمونځ يې نه فاسدېږي او هغو بيا همدې قول ته صحيح
 ويلې دي، لېکن په "عمدة الفقه" کې دي چې صحيح مذهب دادی چې د هغه لمونځ اداء کېږي، خو
 په داسي کرڼه سره گنهگار کېږي او په دې صورت کې هم سجدة سهو کول واجبېږي.

که له قعدة اخيره څخه په هېره ولاړ سي

﴿ ۴۴۱ 〉 وَإِنْ سَهَا عَنِ الْقُعُودِ الْآخِرِ أَوْ كَسَاهُ سَيِّئًا (تېروځي) له آخري ناستي څخه (آخره ناسته ځني هېره سي) عَادَ مَا لَمْ يَسْجُدْ نَوْرًا ودي گرځي تر څو چي هغه سجده نه وي كړې (د زائد ركعت لپاره) وَ سَجَدَ لِتَأْخِيرِهِ فَرَضَ الْقُعُودِ او سجده سهو دي و كړي د فرض ناستي د ځنډولو په وجه فَإِنْ سَجَدَ بِيَا كَه هغه سجده و كړي (د زائد ركعت لپاره) صَارَ فَرَضُهُ نَفْلًا نو د هغه فرض نفل گرځي وَ ضَمَّ سَادِسَةً إِنْ شَاءَ او شپږم ركعت دي ورسره ضم (يوځای) كړي كه يې خوښه وي وَلَوْ فِي الْعَصْرِ كه څه هم د مازيگر په لمانځه كي وي وَ رَابِعَةً فِي الْفَجْرِ او څلورم ركعت (دي ورسره ضم كړي) د سهار په لمانځه كي.

تشرېح: صورت د مسئلې هادي چي كه څوك قعدة اخيره (آخري ناسته) هېره كړي يعني په څلور ركعتيز لمانځه كي پنځم ركعت ته ولاړ سي، يا په درې ركعتيز (يعني د ماښام او وترو په) لمانځه كي څلورم ركعت ته ولاړ سي يا په دوه ركعتيز (د سهار په) لمانځه كي درېيم ركعت ته ولاړ سي، نو تر څو چي يې د هغه زائد ركعت سجده نه وي كړي، بيرته دي د قعدة (ناستي) و طرف ته راوگرځي او سجده سهو دي و كړي؛ ځكه په قعدة اخيره كي كوم چي فرض ده تاخير راغلی.

قوان سجد الخ: او كه د قعدة و طرف ته نه راوگرځي او د زائد ركعت سجده و كړي، نو تر سجده كولو وروسته د هغه لمونځ د فرضو پر ځای نفل گرځي، اوس دي د هغه سره يو ركعت بل يوځای كړي (ضم كړي) چي نفل جفت وگرځي (مثلاً د څلور ركعتيز لمانځه په صورت كي شپږ ركعت نفل سي) او طاق پاته نه سي. دلته يې "إِنْ شَاءَ" ويلي دي، لهنا كه خوښه يې نه وي نو بل زائد ركعت دي نه ورسره يوځای كوي او پر پنځم ركعت دي سلام وگرځوي، په دې صورت د هغه څلور ركعت نفل سوه او يو ركعت يې ضايع سو. لېكن زائد ركعت ورسره يوځای كول ښه دي.

ولو في العصر: يعني كه څه هم د مازيگر لمونځ وي، په هغه كي دي هم زائد يعني شپږم ركعت ورسره ضم كړي او كه د سهار لمونځ وي، نو څلورم ركعت دي ورسره ضم كړي. (ثاء الارواح، انوار الايضاح)

﴿ ۴۴۲ 〉 وَلَا كَرَاهَةَ فِي الضَّمِّ فِيهِمَا عَلَى الصَّحِيحِ او كراهت نسته په ضمولو (د بل زائد ركعت) كي په دې نواړو (يعني د مازيگر لمانځه په لمانځه) كي د صحيح قول مطابق.

لغات: ﴿الضم﴾ د نصر د باب مصدر دی؛ يوشی د بل شي سره يوځای كول، ضمول.

تشریح: د تېر عبارت په آخر کي ذکر سوه چي دماز بگر او سهار په لمانځه کي دي هم زائد رکعت ور سره ضموي، اوس دلته فرمايي چي د صحيح قول مطابق په دې دواړو لمنځونو کي د زائد رکعت په ضمولو کي هيڅ کراهت نسته، د "علی الصحيح" په قيد سره يې د بعضو قول رد کړی دی؛ ځکه د بعضي حضراتو قول دا دی چي په دې دواړو لمنځونو کي دي بل رکعت نه ور سره ضموي؛ ځکه د ماز بگر تر لمانځه وروسته نوافل مکروه دي؛ همدارنگه د سهار تر لمانځه وروسته او مخکي هم نوافل مکروه دي؛ نو دلته يې د "صحيح" په قيد سره د هغو قول رد کړی؛ ځکه کله چي دلته ټوله رکعتونه نفل وگرځېده او تر دې وروسته فرض دویم ځل کول کيږي نو ښکاره خبره ده چي اوس نفل دماز بگر تر لمانځه وروسته نه واقع کيږي، همدارنگه تر دې لمنځونو وروسته د نفلو کراهت هغه وخت دی کله چي د لمونځ گزار په اختيار سره وي او دلته فرض نفل گرځېدل بغير له اختيار څخه دي. علامه ابن نجيم رَحِمَهُ اللهُ په البحر الرائق کي دماز بگر او سهار د لمانځه په هکله په دې مسئله کي فرمايي "التطوع إنما يكره فيها إذا كان عن اختيار أما إذا لم يكن عن اختيار فلا، وعليه الاعتقاد.... وعليه الفتوى... وقال في فتح القدير: والنهي عن التنقل القصدى بعدهما". (البحر الرائق ج ۲، ص: ۱۱۳)

﴿ ۷۷ ﴾ وَلَا يَسْجُدُ لِلسَّهْوِ فِي الْأَصَحِّ او سجدة سهويه نه کوي د صحيح ترين قول مطابق.

تشریح: مخکي ذکر سوه چي که څوک قعدة اخيره هېره کړي او د بل رکعت لپاره ولاړ سي او د هغه رکعت سجده هم وکړي، نو يو بل زائد رکعت دي ور سره ضم کړي او دا ټوله رکعتونه نفل وگرځېده. اوس دلته فرمايي چي کله يو بل رکعت ور سره ضم کړي، نو د بعضو په نېز پر هغه سجده سهويه. لېکن صحيح قول دا دی چي پر هغه سجده سهو کول لازم نه دي؛ ځکه دلته نقصان د فساد په وجه دی چي په سجده سهوي سره د هغه تلافي نه سي کېدلای، اوس خو پر هغه دوباره فرض لمونځ کول لازم دي.

که په آخري قعدة کي د سلام کولو پر ځای ولاړ سي

﴿ ۷۸ ﴾ وَإِنْ قَعَدَ الْأَخِيرُ ثُمَّ قَامَ او که آخړه نلسته وکړي بيا ولاړ سي عَادَ وَ سَلَّمَ مِنْ غَيْرِ

إِعَادَةَ التَّشَهُّدِ نور اودي گرځي (نلستي ته) او سلام دي وگرځوي بغير له راگرځولو څخه د تشهد (يعني التحيات دي بيرته وايي) فَإِنْ سَجَدَ بيا که سجده وکړي (د زائد رکعت لپاره) لَمْ يَبْطُلْ قَرْضُهُ نو دده فرض نه باطليږي (او نفل نه گرځي) وَ ضَمَّ إِلَيْهَا أُخْرَى او ور سره ضم دي کړي د

هغه (زائد رکعت) سره بل رکعت لِتَصِيْرَ الرَّائِدَتَانِ لَهُ نَافِلَةً ددې لپاره چي وگرځي دا دوه زائد (اضافي) رکعتونه دده لپاره نفل وَ سَجَدَ لِلَّسْهُوِ او سجده سهو دي وکړي.

لغات: ﴿قام﴾ دنصر دباب ماضي ده قَوْمًا و قِيَامًا: درېدل، ولاړېدل، ﴿عاد﴾ دنصر دباب ماضي ده.

مصدر: عَوَدًا: راگرځېدل، واپس کېدل، ﴿إعادة﴾ دافعال دباب مصدر دی: راگرځول، دوباره کول.
تشریح: صورت د مسئلې دادي چي که څوک په قعدة اخيره (آخري ناسته) کي د تشهد په اندازه کېښي، بيا تر دې وروسته ولاړ سي (يعني د تشهد په اندازه ناستي څخه وروسته په څلور رکعتيز لماتځه کي د پنځم رکعت لپاره يا په دوه رکعتيز لماتځه کي د درېيم رکعت لپاره ولاړ سي)، نو ددې کس فرض اداء سوه، لېکن هغه ته پکار دي چي سمدستي د ناستي (قعدة) و طرف ته راوگرځي او کله چي راوگرځوي، نو تشهد دي بيرته نه وايي، بلکي سجده سهو دي وکړي او سلام دي وگرځوي، او که د پنځم يا درېيم رکعت سجده وکړي، نو په دې صورت کي غوره داده چي بل (شپږم يا څلورم) رکعت دي هم ور سره يوځای کړي، ددې لپاره چي آخري دوه رکعتونه نفل وگرځي (يعني چي هغه يو زائد رکعت ضايع نه سي)، لېکن سجده سهو کول په هر صورت کي ضروري دي، فرض لمونځ خو ځکه اداء سو چي د سلام په لفظ د لماتځه څخه وتل زموږ په نېز واجب دي، او په دې صورت کي صرف د سلام لفظ پاته سوی دی او د واجب په پرېښوولو سره لمونځ نه فاسديږي؛ ځکه د واجب پرېښوولو په وجه چي کوم نقصان او کمي راغلې ده، هغه په سجده سهو سره پوره کيږي.

پر اولو دوو رکعتو د آخري دوو رکعتو بناء کول

﴿وَلَوْ سَجَدَ لِلَّسْهُوِ فِي شَفْعِ التَّطَوُّعِ﴾ او که سجده سهو وکړي د نفلو په دوه رکعتو کي لَمْ يَبْنِ شَفْعًا آخَرَ عَلَيْهِ اسْتِحْبَابًا نو نه دي بناء کوي دوه نور رکعتونه پر هغه، د مستحب والي په اعتبار سره (يعني مستحب داده چي د هغه دوه رکعتونو نفلو سره دي دوه نور رکعتونه يوځای کوي) فَإِنْ بَنَى بيا که هغه بناء وکړي (يعني دوه نور رکعتونه ور سره يوځای کړي) أَعَادَ سُجُودَ السَّهْوِ فِي الْمُخْتَارِ نو سجده سهو دي راوگرځوي (يعني بله سجده سهو دي وکړي)، د مختار (خوښ سوي) قول مطابق.

لغات: ﴿شفع التطوع﴾ د نفلو دوه رکعتيز لمونځ.

تشریح: صورت د مسئلې دادي چي که يو څوک دوه رکعتونه نفل وکړي، لېکن په هغوی که څه سهو او غلطې وسې چي د هغه په وجه سجده سهو وکړي، بيا دئ وغواړي چي پر هغه دوو رکعتو نور دوه

رکعته نفل بناء کړي، نو دغه کس لره ددې (بناء کولو) اجازه نسته، بلکې سلام دي وگرځوي او په نوي تحریمه سره دي دوه رکعتونه نفل وکړي؛ دلیل دادی چې سجده سهو د لمانځه په آخر کې مشروع سوې ده، د لمانځه د دوو شفعو په مینځ کې مشروع نه ده (یا په بله وینا دا چې په شریعت کې د سجده سهو ځای د لمانځه آخر ټاکل سوی دی، نه د لمانځه مینځ)، اوس که د بناء کولو اجازه ورکول سي، نو بلا ضرورت به د سجده سهو بطلول لازم سي؛ ځکه دلته سجده سهو د لمانځه په مینځ کې واقع سوې ده، حال دا چې د لمانځه په مینځ کې مشروع نه ده.

فان بنی الخ: فرمایي بیا هم که هغه بناء وکړي چې نور دوه رکعتونه (دویمه شفعه) هم وکړي، نو صحیح کیږي؛ ځکه تر اوسه تحریمه باقي ده، خو په آخر کې به بله سجده سهو کوي، همدا مختار او اصح قول دی؛ ځکه کله چې یې بناء وکړه، نو هغه سجده سهو د لمانځه په مینځ کې واقع سوه، لهذا هغه باطله او غیر معتبره سوه، نو ځکه اوس پر دغه نفل کونکي د سجده سهو اعاده واجب ده.

قوله استحباباً: ددې لفظ په تشریح کې علامه طحطاوي رَجَّه الله د البحر الرائق په حواله سره لیکلي دي چې دغه نفل کونکي لره بناء کول مکروه تجریمي دي؛ ځکه په بناء کولو کې دیوه واجب ماتول راځي چې هغه د سجده سهو بطلول دي، له دې څخه معلومه سوه چې بناء نه کول واجب دي. مستحب نه دي، "قال الطحاوی: إذا علمت ما ذكر مع ظهوره يكون عدم البناء واجباً لا مستحباً". (طحطاوي ص: ۲۵۶، البحر الرائق ج: ۲، ص: ۱۱۲)

د سجده سهو کونکي اقتداء کول

﴿٤٤٦﴾ وَلَوْ سَلَّمْ مَنْ عَلَيْهِ سَهْوٌ أَوْ كَسَامٍ وَغَرَّخُوِي هَفَه كَسٍ پَر چا چې سجدۀ سهو (واجب)

وي فَاَقْتَدَى بِهِ غَيْرُهُ بيا اقتداء وکړي په ده پسي بل څوک. صَحَّ إِنَّ سَجْدَ السَّهْوِ نَوِي

(اقتداء يې) صحیح ده که دئ سجده سهو وکړي وَإِلَّا فَلَا يَصَحُّ كُنِيَ نَوِي صحیح نه ده.

تشریح: مسئله داده پر کوم لمونځ گزار چې سجده سهو واجب وي، کله چې هغه سلام وگرځوي او تر سلام وروسته یو داسې فعل نه وکړي کوم چې د لمانځه منافي وي، بیا په همدې حال کې یو بل کس په هغه پسي نیت وتړي، اقتداء پسي وکړي، نو په داسې صورت کې حکم دادی چې که دا لمونځ گزار يعني امام (چې په هغې بل چا اقتداء کړې ده) سجده سهو وکړي، نو هغه مقتدی دده په لمانځه کې داخلېږي او که امام سجده سهو نه وکړي، نو هغه دده په لمانځه کې داخل نه شمېرل کیږي؛ ځکه تر سلام وروسته که لمونځ گزار سجده وکړه، نو ویل کیږي چې تحریمه باقي ده او کله چې تحریمي باقي ده، نو په هغه پسي د بل چا اقتداء کول هم صحیح دي، نو که تر

سلام وروسته يې سجده نه وکړه، نو وريل کيږي به چي تحریمه باقي پاته نه سوه او کله چي تحریمه باقي نه ده، نو اقتداء پسي کول به هم صحيح نه وي. (ماخوذ از انوار الايضاح و شفا، الارواح)

تر کوم وخته پوري سجده سهو کولای سي؟

﴿ ۴۷۷ ﴾ وَيَسْجُدُ لِلَّهِوَ وَإِنْ سَلَّمَ عَامِدًا لِّلْقَطْعِ او سجده سهو به کوي که څه هم هغه قصدا دلمونځ قطع کولو (ختمولو) لپاره سلام گرځولی وي مَا لَمْ يَتَحَوَّلْ عَنِ الْقِبْلَةِ أَوْ يَتَكَلَّمَ تر څو چي له قبلې څخه اوښتی نه وي يا (تر څو چي) يې خبري نه وي کړي.

لغات: ﴿عامدا﴾ د ضرب له باب د فاعل صيغه ده، مصدر: عَمَدًا: قصدا يو کار کول، په قصده کول.

﴿لم يتحول﴾ د تفعل له باب د جحد صيغه ده: اوښتل، گرځېدل.

تشرېح: که پر لمونځ گزار سجده سهو واجب وي، لېکن هغه دلمونځ ختمولو په قصد سره سلام وگرځوي، او سجده سهو هغه ته ياد پاته نه سي، نو تر څو چي هغه له قبلې څخه اوښتی نه وي او نه يې د چا سره خبره کړي وي په لنډه توگه دا چي تر سلام گرځولو وروسته داسي شی ځني صادر سوی نه وي کوم چي دلماتځه منافي وي چي په هغه سره لمونځ ماتېږي، نو تر دې مخکي که سجده سهو ورته ياده سي، نو سجده سهو به کوي، او پاته سوه دا خبره چي هغه خود لمونځ ختمولو په قصد سره سلام گرځولی دی، نو د دې جواب دادی چي هغه سلام دخلاف مشروع کېدلو په وجه لغو کيږي، هغه لره اعتبار نسته. (شفا، الارواح، انوار الايضاح بحواله در مختار مع الشامی ج: ۲، ص: ۲۸۷، کتاب المسائل ص: ۲۱۰)

په څلور رکعتيز يا درې رکعتيز لمانځه کي پر دويم رکعت سلام گرځول

﴿ ۴۷۸ ﴾ وَلَوْ تَوَهَّمُ مُصَلٍّ رُبَاعِيَّةً أَوْ ثَلَاثِيَّةً أَنَّهُ أَتَمَّهَا او که وهم وسي لمونځ گزار ته په څلور رکعتيز يا درې رکعتيز لمانځه کي چي هغه لمونځ پوره کړی دی (يعني دا گومان وکړي چي ما دا لمونځ پوره کړی) فَسَلَّمَ ثُمَّ عَلِمَ أَنَّهُ صَلَّى رَكَعَتَيْنِ نو سلام وگرځوي بيا پوه سي چي هغه دوه رکعت کړي دي أَتَمَّهَا وَ سَجَدَ لِلَّهِوَ نو هغه دي پوره کړي او سجده سهو دي وکړي.

لغات: ﴿توهم﴾ د تفعل د باب ماضي ده: وهم کول، ديو خبري گومان کول، ديو شي خيال په زړه

کي راوستل، ﴿مُصَلٍّ﴾ د تفعیل د باب فاعل دی: لمونځ کونکی (لمونځ گزار). مُصَلٍّ په اصل کي

مُصَلٍّ وو، د مُنَّی په څېر تعلیل پکښي وسو کوم چي مخکي تېر سو.

تشریح: د عبارت تر حل مخکې دا قاعده ياد لرئ! چي کوم څوک په هېره د لمانځه په مینځ کي سلام وگرځوي، دهغه لمونځ نه ختمیږي، بلکې باقي پاتېږي: "سَلَامٌ مِّنْ عَلَیْهِ بِقِیَّةٍ مِّنَ الصَّلَاةِ لَا یَقْطَعُ الصَّلَاةَ".

حاصل د عبارت دا دی چي که څوک په څلور رکعتیز یا درې رکعتیز لمانځه کي له قعدۀ اولیٰ څخه وروسته په دې گومان سلام وگرځوي چي همدا قعدۀ اخیره (آخري ناسته) ده، نو لمونځ یې نه ناسدیږي. اوس د دغه کس پاره حکم دا دی چي که هغه پر خپل ځای ناست وي او سینه یې له قبلې څخه اړولې نه وي او نه یې د لمانځه یو منافي عمل کړی وي، نو بغير له تکبیر ویلو څخه دي پر خپل مخکیني لمانځه بناء وکړي او په آخر کي دي سجده سهو وکړي. د دې لپاره چي دهغه نقصان تلافی وسي کوم چي په لمانځه کي پېښ سوی دی.

لېکن که له قعدۀ (ناستي) څخه وروسته په دې گومان سلام وگرځوي چي پر ماصرف همدا دوه رکعت واجب دي، حال دا چي په حقیقت کي څلور رکعت واجب وي، مثلاً مقیم پر ځان د مسافر په گومان کولو سره پر دویم رکعت سلام وگرځوي، یا د ما پښین په لمانځه کي د جمعې په گومان کولو سره پر دویم رکعت سلام وگرځوي، نو په دې صورت کي په سلام گرځولو سره لمونځ ناسدیږي. (شامي ج: ۱، ص: ۵۶۷، ط: هري)

د لمانځه په دوران کي فکر او سوچ وهل

﴿٤٤٩﴾ وَإِنْ طَالَ تَفَكُّرُهُ وَلَمْ يُسَلِّمْ حَتَّى اسْتَيَقَّنَ او که اوږد سي (دېر وخت ونيسي) دده فکر کول (سوچ وهل) او سلام نه وگرځوي تر هغه وخته چي يقين یې سي (يعني تر هغه وخته په فکر لگياري چي خپل لمونځ ورته معلوم سي چي مادموره رکعت کړي دي) إِنْ كَانَ قَدَرٌ أَدَاءِ رُكْنٍ نو که هغه (نکر کول) دیوه رکن اداء کولو په اندازه وي (يعني دیوه رکن په اندازه وخت ونيسي) وَجَبَ عَلَيْهِ سُجُودُ السَّهْوِ نو پر هغه سجده سهو واجب ده وَالْإِلَّا لَا كُنِيَ (واجب) نه ده.

لغات: ﴿طال﴾ د نصر د باب ماضي ده، مصدر: طَوَّلَا: اوږدېدل، ﴿تَفَكَّر﴾ د تَفَعَّل د باب مصدر دی: فکر او

سوچ کول، غور کول، ﴿استيقن﴾ د استعمال د باب ماضي ده، مصدر: استيقاناً: يقين کول.

تشریح: يعني که تر التحیات ویلو وروسته لمونځ گزار ته مثلاً د شېبه پیدا سي چي ماخلور رکعت کړي دي او که دوه رکعت او په همدې فکر او سوچ کي دیوه رکن اداء کولو په اندازه ځنډ وکړي (یا په بله وینا د رکعتونو په شمېر کي ورته شک سي او په قعدۀ ائت کي پکښي فکرمن سي او سلام نه وگرځوي، او دهغه د فکر: دیوه رکن په اندازه وخت

ونيسي) يعني دومره وخت په تفکر کي وي چي په هغومره وخت کي درې واړه "سبحان الله" ویلای سي. بیا هغه ته یاده سي چي مادموره رکعت کړي دي، نو په دې صورت کي سجده سهو کول واجب دي نو که تفکر د یوه رکن له وخت څخه کم وي، نو سجده سهو واجب نه ده. (ثناء الارواح، انوار الايضاح)

فَصْلٌ فِي الشَّكِّ

(دا) فصل په (بيان دا حکامود) شک کي دی

تشریح: د "شک" معنی ده: دیو شي په کېدلو یا نه کېدلو کي داسي تردد کول چي یوه طرف ته هم ترجیح حاصله نه سي يعني په کېدلو یا نه کېدلو کي یې برابر تردد وي، او که په دې دواړو کي یوه طرف ته ترجیح وي، نو دې ته "ظن" (ګومان) ویل کیږي او د هغه مخالف طرف ته "وهم" ویل کیږي، او که په ترجیح کي زیاتوب وي خو د یقین درجې ته نه رسیږي، نو دې ته "غلبه ظن" ویل کیږي. (شفاء الارواح بحواله عمدة الفقه)

د رکعتونو په شمېر کي شکمن کېدل

﴿٨٠﴾ تَبْطُلُ الصَّلَاةُ بِالشَّكِّ فِي عَدَدِ رَكَعَاتِهَا باطلیږي لمونځ په شک لوېدلو سره د لمانځه

د رکعتونو په شمېر کي إِذَا كَانَ قَبْلَ اكْتِمَالِهَا (په دې شرط) کله چي وي دغه شک د لمانځه له

پوره کولو څخه مخکي وَهُوَ أَوَّلُ مَا عَرَضَ لَهُ مِنَ الشَّكِّ او (په دې شرط چي) دغه اول شک وي

کوم چي ده ته پېښ سوی وي أَوْ كَانَ الشَّكُّ غَيْرَ عَادَةٍ لَهُ یا شک دده عادت نه وي.

لغات: ﴿اکمال﴾ د افعال د باب مصدر دی: مکمل کول، پوره کول.

تشریح: مسئله داده چي که لمونځ گزار ته په خپل لمانځه کي داشک پېښ سي چي درې رکعتي مي کړي دي او که څلور رکعتي او دغه شک اول ځل ورته پېښ سوی وي، نو په داسي صورت کي دي له نوي سره لمونځ وکړي.

وهو أول الخ: يعني د اول ځل شک پېښېدلو په معنی کي د فقهاؤ اختلاف دی. د بعضي حضراتو په نېز د دې معنی داده چي له بالغ کېدلو څخه وروسته داشک اول ځل ورته پېښ سوی وي، او د بعضي مشايخو په نېز د دې معنی داده چي هېره د هغه عادت نه وي بلکي کله نا کله هېره ورته پېښېږي، دا یې معنی نه ده چي په خپل عمر کي هیڅکله سهو سوی نه وي، او همدا صحیح (اوراجح) قول دی (عمدة الفقه). دلته مصنف رَجَّه الله د "أول ما عرض... أو كان الشك غير عادة له" په عبارت کي دوه

متباين قولونه سره جمع کړي دي. نو ځکه دا فيصله مشکله ده چي دمصنف رحمه الله په نهز کوم قول معتمد او معتبر دی. (طحاوي ص: ۲۵۸)

إذا كان: يعني دامسئله هغه وخت ده کله چي دوه شرطونه موجود سي: ① يو دا چي دغه شک د لمونځ پوره کولو او سلام گرځولو څخه مخکي يعني په لمانځه کي دننه ورته پېښ سوی وي. ② دويم شرط "وهو أول ما عرض إلخ" دی، چي وضاحت يې وسو.

تر سلام گرځولو وروسته شکمن کېدل

﴿٤٨١﴾ فَلَوْ شَكَّ بَعْدَ سَلَامٍ نو که شک وکړي تر سلام وروسته (يعني تر سلام گرځولو وروسته لمونځ گزار ته شک سي، درکعتونو په شمېر کي) لَا يُعْتَبَرُ نو دهغه اعتبار به نه کول کيږي (يعني تر سلام وروسته شک معتبر نه دی) إِلَّا أَنْ تَيَقَّنَ بِالشَّرْكِ مګر دا چي يقين يې سي پر پرېښوولو.

لغات: ﴿تَيَقَّنَ﴾ د تفعل د باب ماضي ده: يقين کول.

تشرېح: مسئله داده چي که تر لمونځ کولو او سلام گرځولو وروسته لمونځ گزار ته شک سي، نو په دې شک سره يې لمونځ نه باطليږي، مثلاً که دماپښين تر لمونځ پوره کولو او سلام گرځولو وروسته لمونځ گزار ته شک سو چي درې رکعته مي کړي دي او که څلور رکعته، نو دلته به همداوېل کيږي چي هغه څلور رکعته کړي دي، ها! که په دې باره کي يې يقين سو چي بېله شکه درې رکعته مي کړي دي، نو که يې د لمانځه يو منافي عمل نه وي کړی، نو خپل پاته لمونځ دي پوره کړي يعني ولاړ دي سي يو رکعت دي بل وکړي او په آخر کي دي سجده سهو وکړي (انوار الايضاح بتفسير، شفاء الارواح بحوائج عمدة الفقه)، (او صاحب دثمره النجاح مطلق ليکلي دي چي که يې يقين سو چي مثلاً درې رکعته مي کړي دي، نو اول لمونځ يې باطليږي؛ دوباره دي لمونځ وکړي؛ ځکه شک نسته بلکي يقين دی چي لمونځ درې رکعته سوي دي، والله اعلم).

اکثره شک واقع کېدل

﴿٤٨٢﴾ وَإِنْ كَثُرَ الشَّكُّ او که زيات وي شک (زياتره وخت شک ورته پېښيږي) عَمِلَ بِغَالِبِ ظَنِّهِ نو عمل دي کوي پر غالب گومان فَإِنْ لَمْ يَغْلِبْ لَهُ ظَنٌّ او که هغه لره هيڅ غالب گومان نه وي أَخَذَ بِالْأَقْلِ نو نيول (عمل) دي کوي پر کم مقدار وَقَعَدَ بَعْدَ كُلِّ رُكْعَةٍ ثَلَاثًا آخِرًا صَلَوُ

ټیم او کښېني دي له هر هغه رکعت څخه وروسته چي پر هغه دخپل لمانځه دآخر گومان کوي (يعني چي پر هغه يې دخپل لمانځه دآخري رکعت گومان وي).

تشریح: مسئله داده چي که در کعتونو دمقدار په باره کي لمونځ گزار ته زیاتره وخت شک واقع کیږي، نو دې یوه صورتونه دي: یا خو یو طرف ته به دهغه ظن غالب (غالب گومان) وي یا به نه وي، که یو طرف ته یې ظن غالب وي، نو پر هغه دي عمل کوي او سجده سهو دي نه کوي، لېکن پر ظن غالب دعمل کولو په صورت کي که په تفکر (فکر و هلو) کي دیوه رکن په اندازه وخت تېر سي، نو سجده سهو واجبېږي.

فان لم يغلب الخ: او که یوه طرف ته یې هم ظن غالب نه وي، بلکي دواړو طرفونو ته یې برابر خیال وي، نو پر اقل یعنی پر کم (لږ) یوه دي عمل کوي، مثلاً لمونځ گزار ته داشک پېښ سي چي دا اول رکعت دی او که دویم رکعت او دیوه په بار کي یې هم غالب گومان نه وي، نو په اول دي عمل وکړي چي دا زما اول رکعت دی او که شک یې دا وي چي دویم رکعت دی او که درېیم رکعت نو دویم رکعت دي واخلي چي دا زما دویم رکعت دی او داسي نور.

وقعد الخ: يعني پر اقل دعمل کولو په صورت کي دي په هر رکعت باتدي قعده (نلت) کوي، مثلاً که په څلور رکعتيز لمانځه کي لمونځ گزار ته داشک پېښ سي چي دا اول رکعت دی او که دویم، نو اقل يعني اول رکعت دي واخلي او پر دې (اول) رکعت دي قعده وکړي؛ ځکه دا امکان سته چي دغه رکعت دي دویم رکعت وي او پر دویم رکعت قعده واجب ده، همدارنگه پر دویم رکعت دي هم قعده وکړي؛ ځکه لمونځ گزار هغه دویم رکعت گڼلی دی او بیادي پر درېیم رکعت هم قعده وکړي؛ ځکه ممکنه ده چي دا دي څلورم رکعت وي او پر څلورم رکعت قعده فرض ده، بیادي پر څلورم رکعت هم قعده وکړي؛ ځکه دلمونځ گزار په نېز هغه څلورم رکعت دی او پر څلورم رکعت قعده فرض ده، او په همدې آخري قعده کي دي سجده سهو وکړي او لمونځ دي ختم کړي، حاصل دا چي د قعده واجبه او قعده مفروضه د پاته کېدلو له بیږي څخه دي په هر رکعت باتدي قعده کوي (يعني چي نه قعده اولی کوم چي واجب ده پاته سي او نه قعده اخيره کوم چي فرض ده پاته سي)، دلته مصنف رحمه الله د شک په صورت کي دسجده سهو تذکره نه ده کړې، لېکن په طحطاوي کي دسجده سهو په هکله پورتنی تفصیل ذکر سوی دی. (شفا، الارواح)

بَابُ سُجُودِ التِّلَاوَةِ

(دا) باب په (بيان د) سجده تلاوت كي دي

تشرېح: د سجده تلاوت لپاره هم هغه ټوله شيان شرط دي كوم چي د لمانځه لپاره شرط دي. مثلاً له بې اودسي او جنابت څخه پاكوالي، اسلام عقل او بليوغ او داسي نور. همدا وجه ده چي په مكروه وختونو كي سجده تلاوت صحيح نه ده.

د سجده تلاوت واجبه سبب

﴿٤٨٣﴾ سَبَبُهُ التِّلَاوَةُ عَلَى الثَّانِي وَالسَّامِعِ د سجده تلاوت (د واجبه سبب تلاوت

كول (لوصل) دي د تلاوت كونكي او اورېدونكي لپاره فِي الصَّحِيحِ د صحيح قول مطابق.

تشرېح: مسئله داده چي سجده تلاوت هغه وخت پر انسان واجبه بري كله چي هغه د سجدې آيت تلاوت كړي يا د سجدې آيت واوري، څوكي څرنگه چي د تلاوت كونكي (قرآن نوستونكي) لپاره د سجدې واجبه سبب تلاوت دي، همدا سي د اورېدونكي (سامع) لپاره هم د سجدې واجبه سبب تلاوت دي (چي د اهليت لرونكي كس څخه د آية السجدة تلاوت واوري). كه تلاوت نه وي نو اورېدل هم نه راځي، نو په دې وجه د تالي او سامع دواړو لپاره د سجده تلاوت واجبه سبب تلاوت دي او همدا صحيح قول دي، او بعضو ويلي دي چي پر سامع د سجدې واجبه سبب اورېدل دي (خو مصنف رحمه الله وويل چي د صحيح قول مطابق د تالي او سامع دواړو لپاره د سجدې د وجوب سبب تلاوت دي). (شفاء الارواح)

﴿٤٨٣﴾ وَهُوَ وَاجِبٌ عَلَى السَّامِعِ او سجده تلاوت واجب ده په ځنډ سره (يعني د تاخير

ځنډايش يې ته چي وروسته يې اداء كړي) إِنْ لَمْ يَكُنْ فِي الصَّلَاةِ (په دې شرط) كه په لمانځه كي نه وي.

تشرېح: د عبارت حاصل دادي چي د سجدې د آيت تر تلاوت وروسته سمدستي سجده كول ضروري نه دي، تر دې چي كه څه موده وروسته هغه وكړي، نو هم د سجدې اداء كونكي شمېرل كيږي. نه قضاء راوړونكي، لېكن شرط دادي چي د سجدې آيت به د لمانځه څخه دباندې په بل حالت كي تلاوت سوي وي، كه څوك په لمانځه كي دننه د سجدې آيت تلاوت كړي، نو بيا په لمانځه كي سجده كول واجب دي، تر لمانځه وروسته په سجده كولو سره هغه نه اداء كيږي، بلكي

ګڼه ځاره کيږي، په دې صورت کي له استغفار او توبې څخه بغير بل د معافۍ صورت نسته. (شفا، الارواح بحواله بهشتي زيور)

سجده تلاوت ځنډول مکروه دي

﴿ ۸۵ ﴾ وَكُرْهٌ تَأْخِيرُهَا أَوْ سَجْدَةٌ تَلَاوَتْ ځنډول مکروه تنزيهي دي.

لغات: «تأخير» د تفهيم د باب مصدر دی: ځنډول، وروسته کول.

تشریح: غوره داده چي سجده تلاوت ژر تر ژره اداء کړي، که بلا وجه سجده تلاوت وځنډوي، نو کراهت تنزيهي لازميږي.

په "شامي" وغيره کي ذکر سوي دي چي پر کوم چا سجده تلاوت واجب سي، لېکن هغه په يو وجه سمدستي سجده نه سي کولای، نو مستحب داده چي په هغه وخت کي دا آيت ووايي "سَعْنَاءُ أَطَفْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيْكَ الْبَصِيرُ" (البقرة)، او بيا چي کله موقع پيدا کړي، نو سجده تلاوت دي اداء کړي. (شامي ج: ۲، ص: ۵۸۳، کتاب المسائل ص: ۵۰۲)

د سجدې د آيت په ويلو سره سجده واجبېږي، که څه هم په فارسي ژبه وي؟

﴿ ۸۶ ﴾ وَيَجِبُ عَلَى مَنْ تَلَا آيَةَ وَلَوْ بِالْفَارِسِيَّةِ أَوْ وَاجِبِيږي پر هغه کس کوم چي آيت د سجدې تلاوت کړی وي که څه هم په فارسي ژبه وي.

تشریح: يعني څوک چي د سجدې آيت ووايي، نو پر هغه سجده کول واجب دي، که څه هم په فارسي ژبه د سجدې آيت ووايي، او دلته له فارسي ژبي څخه مراد هر هغه ژبه ده کوم چي عربي نه وي، مطلب د هري ژبي همدغه حکم دی، لنډه دا چي د سجدې د آيت د ترجمې په ويلو يا اورېدلو سره سجده تلاوت واجبېږي. (شفا، الارواح، انوار الايضاح)

آيا د سجده تلاوت د واجبېدو لپاره د سجدې پوره آيت ويل شرط دي؟، په دې باره کي د فقهاؤ اختلاف دی، راجح او صحيح قول دادی چي د سجدې د وجوب لپاره د سجدې ټوله آيت ويل ضروري دي، لېکن که پوره آيت ووايي او د سجدې والا الفاظ نه پکښي ووايي، نو سجده تلاوت نه واجبېږي. او بعضي خلک پر دې فتویٰ ورکوي چي که د سجدې آيت پوره نه ووايي، بلکي څه حصه يې ووايي، نو هم سجده کول واجب دي. (انوار الايضاح)

﴿ ۸۷ ﴾ وَقِرَاءَةُ حَرْفِ السَّجْدَةِ مَعَ كَلِمَةٍ قَبْلَهُ أَوْ بَعْدَهُ مِنْ آيَتِهَا كَأَلَايَةِ أَوْ د سجدې حرف ويل (لو ستل) د يو کلمي سره کوم چي له حرف سجده څخه مخکي وي يا تر هغه وروسته

وي له همدې آيت څخه د ټوله آيت (لوستلو) په څېر دى فِي الصَّحِيحِ د صحيح قول مطابق.

تشرېح: يعنې څرنگه چې د سجده د آيت په ويلو (تلاوت كولو) سره سجده تلاوت اجيبېږي. همداسې د سجده په آيت كې چې كوم لفظ پر سجده دلالت كوي كه څوك صرف هغه لفظ او تر هغه مخكينى يا وروستنى كلمه يو ځاى ورسره ووايي، نو هم سجده تلاوت واجيبېږي، مثلاً په "سورة الاعراف" كې په "وَلَهُ يُسْجُدُونَ" باندې سجده كيږي، همدې ته "لفظ د سجده" (يا د سجده حروف) ويل كيږي، نو كه تر دغه لفظ مخكينى كلمه "وَيُسَبِّحُونَهُ" هم يو ځاى ورسره ووايي، نو سجده واجيبېږي، صرف د "وَلَهُ يُسْجُدُونَ" په اداء كولو سره سجده نه واجيبېږي، همدا صحيح قول دى، خو په "سورة الإقراء" كې چې كوم د سجده لفظ دى "وَأَسْجُدْ وَاقْتَرِبْ"، هغه له دغه قاعدې څخه مستثنى دى يعنې كه صرف "وَأَسْجُدْ" ووايي، نو هم سجده واجيبېږي، كه څه هم وروستنى لفظ "وَاقْتَرِبْ" نه ورسره ووايي.

او په متن كې د "فى الصحيح" په قيد سره يې دهغو حضراتو قول رد كړى دى چې هغوى وايي چې كه د سجده د آيت اكثره حصه ولوستل سي، نو بس سجده واجيبېږي، برابره ده اكثره حصه د سجده د لفظ څخه مخكې وي او كه وروسته دهو روايت عن محمد واختاره الزيلعى، نو مصنف رَجَّه الله دهغو له قول څخه احتراز وكړى. او كه څوك د سجده ټوله آيت ووايي، لېكن لفظ د سجده نه پكښې ووايي، نو پر هغه سجده نه واجيبېږي. (شفاء الارواح، انوار الايضاح)

د سجده تلاوت د آيتونو شمېر

﴿٨٨﴾ وَآيَاتُهَا أَرْبَعٌ عَشْرَةٌ آيَةٌ او د سجده آيتونه څوارلس آيت دي فِي الْأَعْرَافِ وَالرَّعْدِ

وَالنَّحْلِ وَالْإِسْرَاءِ وَمَرْيَمَ ① په سورة الاعراف كې، ② په سورة الرعد كې، ③ په سورة

النحل كې، ④ په سورة الإسراء (سورة بني اسرائيل) كې، ⑤ په سورة مريم كې وَأُولَى الْحَجِّ

وَالْفُرْقَانِ وَالنُّبْلِ وَالسَّجْدَةِ وَصَ ⑥ او د سورة الحج په اوله سجده (اول آيت د سجده) كې، ⑦ په

سورة الفرقان كې، ⑧ په سورة النمل كې، ⑨ په سورة السجده كې، ⑩ په سورة ص كې وَحُمَ

السَّجْدَةِ وَالنَّجْمِ وَانْشَقَّتْ وَاِقْرَأُ ۝ (۱۱) او په سورة حم سجده كي، (۱۷) په سورة النجم كي،
(۳) په سورة انشقت (سورة الانشقاق) كي، (۱۴) او په سورة اقرأ (سورة الملئق) كي.

تشریح: په دې عبارت كي د سجده تلاوت د آيتونو شمېر بيان سوى دى او هغه ټوله څوارلس آيتونه دي چي د هغوى په تلاوت كولو سره سجده واجبېږي، او په قرآن كريم كي پر دغه هر مقام نېټان موجود دى، او په "سورة الحج" كي دوه د سجدې آيتونه دي، خو په هغوى كي صرف پر اول آيت سجده لازم ده، پر دويم آيت زموږ په نېز په نېز سجده نسته، او په "سورة ص" كي په "رَاكِعًا وَأَنَابٌ" باتلدي د سجدې نېټان صحيح نه دى، بلكي صحيح داده چي په "حُسْن مَّآبٍ" باتلدي سجده وسي او په "سورة حم" كي په "لَا يَسْتَكْبِرُونَ" باتلدي سجده كول پكار دي. (ايضاح المسائل ص: ۳۹، الجوهرة النيرة ج: ۱، ص: ۹۷)

فليده: هغه څوارلس د سجدې آيتونه دادي:

(۱) ... إِنَّ الَّذِينَ عِنْدَ رَبِّكَ لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ وَيُسَبِّحُونَهُ وَلَهُ يَسْجُدُونَ. «سورة الاعراف: ۲۰۶ پ: ۹، ركوع: ۱۲»

(۲) ... وَ لِلّٰهِ يَسْجُدُ مَنْ فِي السَّمٰوٰتِ وَ الْأَرْضِ طَوْعًا وَ كَرْهًا وَ ظَلُّهُمْ بِالْغُدُوِّ وَ الْأَصَالِ. «سورة الرعد: ۱۵ پ: ۱۳، ركوع: ۸»

(۳) ... يَخَافُونَ رَبَّهُمْ مِّنْ فَوْقِهِمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ. «سورة النحل: ۵۰ پ: ۱۲، ركوع: ۱۲»

(۴) ... وَيَخْرُونَ لِلْأَذْقَانِ يَسْكُونُ وَيَزِيدُهُمْ خُشُوعًا. «سورة بني اسرائيل: ۱۰۹ پ: ۱۵، ركوع: ۱۲»

(۵) ... إِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ آيَةُ الرَّحْمٰنِ خَرُّوا سُجَّدًا وَبُكِيًّا. «سورة مريم: ۵۸ پ: ۱۶، ركوع: ۷»

(۶) ... په سورت حج كي اوله سجده: وَمَنْ يُهِنِ اللّٰهُ فَبَالَهُ مِنْ مُّكْرِمٍ إِنَّ اللّٰهَ يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ. «سورة الحج: ۱۸ پ: ۱۷، ركوع: ۹»

(۷) ... وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اسْجُدُوا لِلرَّحْمٰنِ، قَالُوا وَمَا الرَّحْمٰنُ أَنَسْجُدُ لِمَا تَأْمُرُنَا. «سورة الفرقان: ۶۰ پ: ۱۹، ركوع: ۱۷»

(۸) ... أَلَا يَسْجُدُوا لِلّٰهِ الَّذِي يُخْرِجُ الْخَبْءَ فِي السَّمٰوٰتِ وَ الْأَرْضِ وَيَعْلَمُ مَا تُخْفُونَ وَ مَا تُعْلِنُونَ. «سورة النمل: ۲۶ پ: ۱۹، ركوع: ۱۷»

(۹)... اِنَّمَا يُؤْمِنُ بِآيَاتِنَا الَّذِينَ إِذَا ذُكِرُوا بِهَا حُزُّوا وَسُجِدُوا سُبْحَانَ الَّذِي رَفَعَهُمْ وَهُمْ لَا

يَسْتَكْبِرُونَ. ﴿سورة السجدة (الم تنزل): ۱۵: پ: ۲۱، رکوع: ۱۵﴾

(۱۰)... وَظَنَّ دَاوُدُ أَنَّمَا فَتَنَّاهُ فَاسْتَغْفَرَ رَبَّهُ وَخَرَّ رَاكِعًا وَأَنَابَ. ﴿سورة ص: ۲۲: پ: ۲۳، رکوع: ۱۱﴾

(۱۱)... فَإِنِ اسْتَكْبَرُوا فَقَالَ الَّذِينَ عِنْدَ رَبِّكَ يُسَبِّحُونَ لَهُ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ. ﴿حم السجدة: ۲۸﴾

پ: ۲۲، رکوع: ۱۹﴾

(۱۲)... فَاسْجُدْ وَابْتَهِلْ وَاعْبُدُوا. ﴿سورة النجم: ۶۲: پ: ۲۷، رکوع: ۷﴾

(۱۳)... وَإِذَا قُرِئَ عَلَيْهِمُ الْقُرْآنُ لَا يَسْجُدُونَ. ﴿سورة الانشقاق: ۲۱: پ: ۳۰، رکوع: ۹﴾

(۱۴)... وَاسْجُدْ وَاقْتَرِبْ. ﴿سورة العلق: ۱۹: پ: ۳۰، رکوع: ۲۱﴾

دغه حوالہ د سجده مقامات پہ ہفہ قرآن مجید کی متعین کرل سوي وہ کوم چي حضرت عثمان غني ؓ مرثب کري وو، خرنگه چي د حضرت عثمان ؓ قرآن پاک دهر معتبر او معتمد قرآن دی، نو خک په هغه کي بيان سوي مقامات به هم د اعتماد او اعتبار وړ وي.

او په "سورة الحج" کي دویم د سجده آیت چي په هغه کي زموږ په نېز سجده نسته، دا دی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ارْكَعُوا وَاسْجُدُوا وَاعْبُدُوا رَبَّكُمْ وَافْعَلُوا الْخَيْرَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾ ﴿سورة الحج: ۱۲۷﴾ او دسورت ص سجده د امام شافعي رجه الله په نېز د شکر سجده ده.

او د شوافعو په نېز هم د سجدو شمېر حواله دی، خو فرق دا دی چي زموږ په نېز دسورت حج اوله سجده سجده تلاوت ده، لېکن دویمه سجده سجده تلاوت نه ده، بلکي سجده صلاة (یعني د لماتحه سجده) ده او امام شافعي رجه الله دسورت حج دواړه سجده سجده تلاوت شمېري. (فتح

الهدایه)

سجده تلاوت پر چا واجب ده؟

﴿۸۱﴾ وَ يَجِبُ السُّجُودُ عَلَى مَنْ سَمِعَ او واجبي سجدې سجده پر (هر) هغه کس کوم چي (د

سجده آیت) واورې وَإِنْ لَمْ يَقْصِدِ السَّمَاءَ که څه هم هغه د اورېدلو قصد (اراده) نه وي کړې.

تشریح: په توله قرآن کي حواله د سجده آیتونه دي. د دې آیتونو په لوستونکي او اورېدونکي هر یوه باندي سجده کول واجب دي، اورېدونکي برابر ده د قرآن کریم د اورېدلو په اراده سره د سجده

آيت اورېدلى وي، يا په يوبل كار مشغوله وي او بنير له ارادې يې د سجدي آيت اورېدلى وي، او كه څوك په دې ځايونو كې سجده نه وكړي، نو گنهگار كېږي. (البحر الرائق ج: ۲، ص: ۱۲۸، ط: بيروت)

پر حيض او نفاس والا بنځي سجده تلاوت نسته

﴿٤٩٠﴾ إِلَّا الْحَائِضُ وَالتَّمَسَاءُ مَكْر (نه واجبيږي پر) حيض والا او نفاس والا بنځي.

تشرېح: يعنې كه بنځه د حيض يا نفاس په حالت كې د سجدي آيت واوري، نو پر هغې سجده نه واجبيږي او وروسته هم پر هغې سجده واجب نه ده، لېكن كه څوك د جنابت په حالت كې د سجدي آيت واوري، نو تر غسل كولو وروسته پر هغه سجده كول واجب دي. (بهشتي زيور، درمختار)

او د حيض او نفاس په حالت كې د بنځي لپاره د سجدي آيت لوستل جائز نه دي، خو كه هغه يې ووايي، نو هم پر هغې سجده نه واجبيږي، ها! كوم څوك چي له هغې څخه د سجدي آيت واوري، پر هغه سجده واجبيږي، همدارنگه كه عاقل بچي يا كافر كس د سجدي آيت ووايي، نو كه څه هم خپله پر دوى سجده تلاوت نه واجبيږي، لېكن كوم څوك چي له دوى څخه د سجدي آيت واوري، پر هغه سجده واجبيږي. (انوار الايضاح بحواله كتاب المسائل ص: ۵۰۰)

پر امام او مقتدي هم سجده تلاوت نسته

﴿٤٩١﴾ وَالْإِمَامُ وَالْمُقْتَدِي بِهِ (نه واجبيږي پر) امام او هغه كس كوم چي په امام پسي اقتداء كوي.

تشرېح: دا عبارت هم تر "إِلَّا" لاندي راځي، اصل عبارت داسي دي "وَالْإِمَامُ وَالْمُقْتَدِي بِهِ"، حاصل عبارت دا دی چي كه يو مقتدي په غلطې سره د سجدي آيت ووايي، نو نه دهغه پر امام سجده واجبيږي او نه د دې امام پر نورو مقتديانو او نه خپله پر دغه مقتدي سجده واجبيږي كوم چي د سجدي آيت ويلی دی، نه په لمانځه كې او نه وروسته. (انوار الايضاح، شفاء الارواح)

او پاته سو هغه څوك چي د دغه مقتدي سره په لمانځه كې شريك نه وي، بلكي ځان ته لمونځ كوي يا لمونځ نه كوي، كه هغه د مقتدي د سجدي آيت واوري، نو پر هغه سجده واجبيږي، خو كله چي په لمانځه كې وي، نو سجده به تر لمانځه وروسته اداء كوي. (انوار الايضاح بحواله درمختار و طحاوي)

که امام او مقتديان له بل چا څخه د سجدې آيت واوري، نو څه حکم دی؟

﴿ ۹۲ 〉 وَلَوْ سَبَّحُوهَا مِنْ غَيْرِهِ او که دوی (امام او مقتديان) واوري د سجدې آيت له بل چا څخه سَجَدُوا بَعْدَ الصَّلَاةِ نو سجده دي تر لمانځه وروسته وکړي وَلَوْ سَجَدُوا فِيهَا او که په لمانځه کي دننه سجده وکړي لَمْ تُجْزِهِمْ نو دوی لره کفايت نه کوي (کافي او معتبره نه ده) وَلَمْ تَقْسُدْ صَلَوَتُهُمْ فِي ظَاهِرِ الرَّوَايَةِ او د دوی لمونځ نه فاسديږي، په ظاهر روايت کي.

لغات: «سبحوها» د سمع له باب ۵ د جمع مذکر غائب ماضي معلومي صيغه ۵۰، د دې ضمير امام او د هغه مقتديانو ته راجع دی، د هـ ضمير آية السجدة ته راجع دی، د غيرة ضمير مقتدي ته راجع دی. د فيها ضمير صلاة (لمانځه) ته راجع دی.

تشریح: د عبارت حاصل دا دی چي که امام او مقتديان له يو داسي کس څخه د سجدې آيت واوري کوم چي د دوی سره په لمانځه کي شريک نه وي، نو دوی به په لمانځه کي دننه سجده تلاوت نه کوي، بلکي تر لمانځه وروسته به يې کوي، لېکن که دوی په لمانځه کي دننه سجده وکړي، نو هغه لره اعتبار نسته، بلکي تر لمانځه وروسته د سجدې راڅرځول ضروري دي، خو د ظاهر روايت مطابق په داسي صورت کي د دوی لمونځ نه فاسديږي، او د "نواد" روايت دا دی چي لمونځ يې فاسديږي او بعضو ويلي دي چي د لمونځ فاسدېدل د امام محمد رَجَعَهُ الله قول دی. (شفاء الارواح بحواله حاشيه)

د سجدې د آيت په ترجمه سره هم سجده واجبيږي

﴿ ۹۲ 〉 وَيَجِبُ بِسَبَّاحِ الْفَارِسِيَّةِ اِنْ فَهَمَهَا او واجبيږي په اورېدلو د (سجدې د آيت په) فارسي سره (هم) عَلَى الْمُعْتَمَدِ د معتمد مذهب مطابق.

تشریح: که څوک د سجدې د آيت ترجمه واوري، يا يې خپله ووايي او په پوه سي چي دا د سجدې آيت دی او دا د سجدې د آيت ترجمه ده، يا بل څوک د دې خبر ورکړي، نو احتياطاً پر هغه سجده تلاوت واجب ده، او که هغه ته خبر نه وي چي دا د سجدې آيت دی، نو هغه په دې کي معذور دی او پر هغه سجده تلاوت نسته، دا د صاحبينو رَجَعَهُ الله په نېز دی او همدا معتمد مذهب دی، او د امام صاحب رَجَعَهُ الله په نېز په هر حالت کي پر هغه سجده واجبيږي، برابره ده هغه په پوهيږي او که نه په پوهيږي، لېکن وروسته امام صاحب رَجَعَهُ الله د صاحبينو قول ته رجوع وکړه. (شفاء الارواح)

له بيدة كس يا مجنون څخه د سجدې آيت اورېدل

﴿٤٩٢﴾ وَ اٰخْتَلَفَ التَّضْحِيحُ فِيْ وُجُوْبِهَا بِالسَّامِعِ مِنْ نَّائِمٍ اَوْ مَجْنُوْنٍ اَوْ مُخْتَلَفِ سَوِيْ
ده تصحيح (اختلاف سوي دى د صحيح مذهب په تعيين كې) د سجدې په واجبېدلو كې په اورېدلو سره (د
سجدې د آيت) له بيدة كس يا لهوني څخه.

تشرېح: كه څوك له بيدة كس يا لهوني څخه د سجدې آيت واوري، نو په دې صورت كې د سجدې د
وجوب په هكله د صحيح مذهب په تعيين كې د علماؤ اختلاف دى، د بعضو په نېز صحيح داده چې سجده
واجبېږي او د بعضو په نېز نه واجبېدل صحيح دي، لېكن اصح داده چې نه واجبېږي. (شفاء الارواح)

كه بيدة كس د سجدې آيت ووايي

مسئله: كه بيدة كس د سجدې آيت ووايي او تر وېښېدلو وروسته هغه ته خبر ور كول سي چې تاد
سجدې آيت وړلى دى، نو پر داسې كس سجدۀ تلاوت واجب ده، كه نه؟ په دې باره كې هم دوه
روايتونه دي، د يوه روايت په اعتبار سره واجب ده او د بل روايت په اعتبار سره واجب نه ده (لهذا احتياط
په همدې كې دى چې سجده و كړل سي). (شامي ج: ٢، ص: ٥٨١، كتاب المسائل ص: ٢٩٩)

له مرغه څخه يا له ازانگې څخه د سجدې آيت اورېدل

﴿٤٩٥﴾ وَلَا تَجِبُ بِسَمَاعِهَا مِنَ الطَّيْرِ وَالصَّدَىٰ اَوْ نَهْ وَاجِبِيْرِي سَجْدَه په اورېدلو سره د
سجدې د آيت له مرغه او له ازانگې څخه.

لفات: ﴿الطير﴾ اسم جنس دى، مرغه (مارغه)، واحد: طائر، جمع: طيُور، ﴿الصدى﴾ ازانگه، انگازه،
د بڼغ انعكاس.

تشرېح: كه څوك له يو مرغه مثلاً له طوطي يا له مينا څخه د سجدې آيت واوري، نو په دې سره پر
هغه سجدۀ تلاوت نه واجبېږي، همدارنگه كه څوك د سجدې د آيت ازانگه واوري، مثلاً يو څوك په غره
يا په لوى پوخ عمارت يا داسې بل ځاى كې د سجدې آيت په زوره ووايي او هغه ازانگه و كړي او له دې ازانگې
څخه يو څوك د سجدې تلاوت واوري، نو پر دغه اورېدونكي سجدۀ تلاوت نه واجبېږي. (مستفاد شفاء الارواح)

له راډيو څخه د سجدې آيت اورېدل

مسئله (١): كه څوك له راډيو څخه د سجدې آيت واوري، نو پر اورېدونكي سجدۀ تلاوت نه
واجبېږي؛ ځكه د راډيو زياتره پروگرامونه له مخكې څخه ريكارډ سوي وي، وروسته نشرول
كېږي (داسې نه وي چې څوك مخلف نلست وي لو تلاوت كوي)، خو كه په راډيو او داسې نورو كې براه

راست بغير له ريكارد څخه تلاوت كيږي. نو په دې صورت كي د سجدې د آيت په اورېدلو سره سجده تلاوت واجبېږي؛ ځكه هغه د اسپېكر (گونا) په درجه كي ايښوول کېدای سي. (انوار الايضاح)

له تېپ (ټايپ)، ايم پي ټري څخه د سجدې د آيت اورېدلو حكم

مسئله (۲): د تېپ يا ايم پي ټري ريكارد سوي آواز هم په ظاهره د ازانگې سره مشابه دی. نو ځكه اكثره مفتيان له تېپ ريكارډر وغيره څخه د سجدې آيت اورېدل د سجده تلاوت موجب نه گرځوي. لېکن د بعضي محققينو علماؤ رايه داده چي له تېپ څخه د سجدې د آيت په اورېدلو باندې سجده تلاوت واجبېدل پکار دي؛ ځكه کله چي دغه آواز له داسي آله څخه راوځي کوم چي دده په اختيار كي ده. نو د هغه نسبت به د آلې و طرف ته نه كيږي بلکي د تلاوت کونکي و طرف ته به كيږي. چي د هغه په اهليت كي هيڅ شبهه نسته. پر همدې بناء د احتياط تقاضا داده چي له تېپ، ايم پي ټري وغيره څخه د سجدې د آيت په اورېدلو باندې سجده تلاوت وکړل سي. (انوار الايضاح)

﴿ ٤٩٦ ﴾ وَتَوَدَّى بِرُكُوعٍ أَوْ سُجُودٍ فِي الصَّلَاةِ غَيْرُ رُكُوعٍ الصَّلَاةِ وَ سُجُودَهَا أَوْ اداء كيږي سجده تلاوت په لمانځه كي په ركوع يا سجده كولو سره بغير د لمانځه له ركوع او سجدې څخه.

تشرېح: د دې عبارت مطلب دادی چي کله په لمانځه كي د سجدې آيت ولوستل دي او سجده واجب سي، نو د هغه لپاره سنت صورت خو هملا دی چي په لمانځه كي يوه زائده سجده وکړي، خو که د سجدې پر ځای يوه زائده ركوع وکړي، نو بيا هم سجده اداء كيږي، خلاصه دا چي سجده تلاوت په لمانځه كي دننه په ركوع كولو سره هم اداء كيږي او په سجده سره هم، خو سجده كول افضل دي؛ ځكه دا يې اصل دی، او دا خبره ياد ساتئ! چي په ركوع سره د اداء كولو په صورت كي په ركوع كي د سجده تلاوت نيت كول ضروري دي (لكه په راوان عبرت كي به هم ذكر سي).

او كه څوك د لمانځه څخه دباندې په ركوع سره سجده تلاوت اداء كړي، نو په دې صورت

كي سجده تلاوت نه اداء كيږي. (انوار الايضاح بحواله طحاوي)

د لمانځه په ركوع يا سجده سره د سجده تلاوت اداء كولو حكم

﴿ ٤٩٧ ﴾ وَيُجْزَى عَنْهَا رُكُوعُ الصَّلَاةِ أَوْ كَافِي كِيرِي (كفايت كوي) د سجده تلاوت له طرفه د

لمانځه ركوع إِنْ نَوَاهَا (په دې شرط) كه چيري يې (په ركوع كي) د سجده تلاوت نيت (هم) كړی وي

و سُجُودَهَا او (كافي كيږي د سجده تلاوت له طرفه) د لمانځه سجده وَإِنْ لَمْ يَنْتَوِهَا كه څه هم (په سجده كي) د

سجده تلاوت نيت يې نه وي كړی إِذَا لَمْ يَنْقَطِعْ قُورُ التَّلَاوَةِ بِأَكْثَرِ مَنْ آيَتَيْنِ كله چي منقطع

(ختم) سوي نه وي (تر اية السجدة) د تلاوت جوش (تسلل) له دوو آيتونو څخه په زيات ويلو سره.

لغات: ﴿يُجْزِئُ﴾ د افعال له بابه مضارع معلومه ده: كافي كېدل، ﴿لم ينقطع﴾ د انفعال له بابه د جحد صيغه ده: ختمېدل، بندېدل او درېدل، ﴿فور﴾ د هرشي ابتدائي حالت (اول وخت) تر څو چي كرار سوي نه وي، جوش، ويل كيږي: فعل على الفور عدل، أو فعله من فوره، أى: أذى العمل فى أول الاوقات، كانه قبل أن يسكن (معجم لغة الفقهاء)، د عنها ضمير سجدة تلاوت ته راجع دى، د نواها ضمير سجده ته راجع دى، د سجودها ضمير صلاة ته راجع دى، د ينوها ضمير سجدة تلاوت ته راجع دى.

تشرېح: د عبارت حاصل دا دى چي سجدة تلاوت د لمانځه په ركوع سره هم اداء كيږي په دې شرط چي دركوع كولو (ركوع ته د تللو) پر مهال د سجدة تلاوت نيت هم وكړي، او كه ركوع ته له تللو څخه وروسته نيت وكړي، نو اظهار داده چي جائز نه دي. (عمدة الفقه)

وسجودها: يعنى د لمانځه په سجدي سره هم سجدة تلاوت اداء كيږي او په هغه كي نيت كول هم ضروري نه دي، خو د هغه لپاره شرط دا دي چي د سجدي له آيت څخه وروسته فوراً (سمدستي) ركوع او سجده وكړي او د فوراً (سمدستي) مطلب دا دى چي له دوو آيتونو څخه زيات تاخير او فصل نه وكړي، نهنا كه د سجدي له آيت څخه وروسته درې آيتونه يا تر دې زيات ووايي، نو په دې صورت كي د لمانځه په سجده سره سجدة تلاوت نه اداء كيږي او جلا سجده كول ضروري دي، او كله چي په دې صورت كي هغه سجده وكړي، نو د تاخير په وجه سجدة سهو لازميږي، او كه په لمانځه كي سجدة تلاوت اداء نه كړي، نو بيا وروسته د تلافى هيڅ صورت نسته ما سواله استغفار او توبې څخه. (شفا الارواح بحواله عمدة الفقه)

كه غير لمونځ گزار له امام څخه د سجدي آيت واوري، نو څه حكم دى؟

﴿٩٨﴾ وَلَوْ سَبَّحَ مِنْ إِمَامٍ او كه له امام څخه (د سجدي آيت) واوري قَلَمَ يَأْتَمُّ بِهِ بيا په هغه پسي اقتداء نه وكړي أَوْ اتَّخَذَ فِي رَكْعَةٍ أُخْرَى يا په بل ركعت كي (په امام پسي) اقتداء وكړي سَجَدَ خَارِجَ الصَّلَاةِ نو د لمانځه څخه بهر (باندې) به سجده كوي فِي الظُّهْرِ په ظاهر روايت كي.

لغات: ﴿اتَّخَذَ﴾ د افعال له بابه ماضي معلومه ده: اقتداء كول.

تشریح: صورت د مسئلې دادی چي که امام د سجدې آیت تلاوت کړي او یو داسي څوک هغه واورې کوم چي دامام سره په لمانځه کي شریک نه وي، بیا وروسته ورسره شریک سي، نو پر هغه سجده واجبېږي.

او که دامام سره په را روان رکعت کي يعني په کوم رکعت کي چي یې د سجدې آیت اورېدلی وي، تر هغه وروسته په بل رکعت کي ورسره شریک سي، نو بیا تر لمانځه وروسته سجده تلاوت اداء کول واجب دي، دا ظاهر روایت دی، او د بعضو په نیز د اقتداء کولو په وجه هغه سجده په لمانځه کي دننه گرځي، لهذا د لمانځه څخه بهر نه سي اداء کېدلای او که په لمانځه کي دننه اداء کړل سي، نو دامام مخالفت لازميږي، نو ځکه نه دي یې په لمانځه کي کوي او نه تر لمانځه وروسته. (شفاء الارواح، عمدة الفقه)

﴿ ۴۹۹ ﴾ وَإِنْ أَتَيْتُمْ قَبْلَ سُجُودِ إِمَامِهِ لَهَا او که اقتداء وکړي (په خپل امام پسي) د خپل امام له سجده تلاوت کولو څخه مخکي سَجَدَ مَعَهُ نو دامام سره به سجده کوي فَإِنْ اقْتَدَى بِهِ بَعْدَ سُجُودِهَا فَنِي رُكْعَتَيْهَا او که اقتداء وکړي په امام پسي دامام له سجده تلاوت کولو څخه وروسته په هاغه رکعت کي صَارَ مُدْرِكًا لَهَا حُكْمًا نو هغه د سجده تلاوت نیونکی (مونډونکی) گرځي د حکم په اعتبار سره فَلَا يَسْجُدُهَا أَصْلًا نو ځکه دا سجده تلاوت به نه کوي بالکل.

لغات: ﴿أَصْلًا﴾ بالکل، هېڅکله.

تشریح: مسئله داده چي که امام د سجدې آیت ووايي او یو څوک هغه واورې کوم چي دامام سره په لمانځه کي شریک نه وي، بیا هغه دامام له سجده تلاوت کولو څخه مخکي دامام سره شریک سي، نو دامام سره دي سجده وکړي، دا کافي دي.

فَإِنْ اقْتَدَى الْخ: او که امام سجده تلاوت وکړي، تردې وروسته دغه کس په هاغه رکعت کي ورسره شریک سي په کوم کي چي امام د سجدې آیت ویلی دی، نو پر هغه سجده تلاوت نه واجبېږي، نه په لمانځه کي دننه او نه وروسته؛ ځکه هغه درکعت نیولو په وجه حکماً د سجدې نیونکی (مونډونکی) هم سو.

﴿ ۸۰۰ ﴾ وَلَمْ تُقْضِ الْقِسْمُوتِيَّةُ خَارِجَهَا او نه به اداء کول کیږي د لمانځه سجده (کوم چي په لمانځه کي واجب سوې وي) د لمانځه څخه بهر.

ټيم او كښېني دي له هر هغه ركعت څخه وروسته چي پر هغه دخپل لمانځه داخر گومان كوي (يعني چي پر هغه يې دخپل لمانځه داخري ركعت گومان وي).

تشرېح: مسئله داده چي كه در كعتونو دمقدار په باره كي لمونځ گزار ته زياتره وخت شك واقع كيږي، نو دې دوه صورتونه دي: يا خو يو طرف ته به دهغه ظن غالب (غالب گومان) وي يا به نه وي، كه يو طرف ته يې ظن غالب وي، نو پر هغه دي عمل كوي او سجده سهو دي نه كوي، لېكن پر ظن غالب د عمل كولو په صورت كي كه په تفكر (فكر و ملو) كي ديوه ركن په اندازه وخت تېر سي، نو سجده سهو واجبېږي.

فان لم يغلب الخ: او كه يوه طرف ته يې هم ظن غالب نه وي، بلكي دواړو طرفونو ته يې برابر خيال وي، نو پر اقل يعني پر كم (لږ) يوه دي عمل كوي، مثلاً لمونځ گزار ته داشك پېښ سي چي دا اول ركعت دی او كه دويم ركعت او ديوه په بار كي يې هم غالب گومان نه وي، نو په اول دي عمل وكړي چي دا زما اول ركعت دی او كه شك يې دا وي چي دويم ركعت دی او كه درېيم ركعت نو دويم ركعت دي واخلي چي دا زما دويم ركعت دی او داسي نور.

وقعد الخ: يعني پر اقل د عمل كولو په صورت كي دي په هر ركعت باندي قعه (ناسته) كوي، مثلاً كه په څلور ركعتيز لمانځه كي لمونځ گزار ته داشك پېښ سي چي دا اول ركعت دی او كه دويم، نو اقل يعني اول ركعت دي واخلي او پر دې (اول) ركعت دي قعه وكړي؛ ځكه دا امكان سته چي دغه ركعت دي دويم ركعت وي او پر دويم ركعت قعه واجب ده، همدارنگه پر دويم ركعت دي هم قعه وكړي؛ ځكه لمونځ گزار هغه دويم ركعت گڼلی دی او بيادي پر درېيم ركعت هم قعه وكړي؛ ځكه ممكنه ده چي دا دي څلورم ركعت وي او پر څلورم ركعت قعه فرض ده، بيادي پر څلورم ركعت هم قعه وكړي؛ ځكه د لمونځ گزار په نېز هغه څلورم ركعت دی او پر څلورم ركعت قعه فرض ده، او په همدې آخري قعه كي دي سجده سهو وكړي او لمونځ دي ختم كړي، حاصل دا چي د قعه واجب او قعه مفروضه د پاته كېلولو له بېرې څخه دي په هر ركعت باندي قعه كوي (يعني چي نه قعه اولي كوم چي واجب ده پاته سي لونه قعه اخيره كوم چي فرض ده پاته سي)، دلته مصنف رحمه الله د شك په صورت كي د سجده سهو تذكره نه ده كړې، لېكن په طحطاوي كي د سجده سهو په هكله پورتنی تفصيل ذكر سوی دی. (شفا، الارواح)

بَابُ سُجُودِ التَّلَاوَةِ

(دا) باب په (بيان د) سجده تلاوت كي دي

تشرېح: د سجده تلاوت لپاره هم هغه ټوله شيان شرط دي كوم چي د لمانځه لپاره شرط دي، مثلاً له بې اودسي او جنابت څخه پاكوالي، اسلام عقل او بلوغ او داسي نور، همدا وجه ده چي په مكروه وختونو كي سجده تلاوت صحيح نه ده.

د سجده تلاوت واجب دلو سبب

﴿ ۷۸ ﴾ سَبَبُهُ التَّلَاوَةُ عَلَى الثَّانِي وَالسَّامِعِ د سجده تلاوت (د راجب دلو) سبب تلاوت

كول (لوسل) دي د تلاوت كونكي او اورېدونكي لپاره فِي الصَّحِيحِ د صحيح قول مطابق.

تشرېح: مسئله داده چي سجده تلاوت هغه وخت پر انسان واجبېږي كله چي هغه د سجدې آيت تلاوت كړي يا د سجدې آيت واوري، څوكي څرنگه چي د تلاوت كونكي (قرآن لوستونكي) لپاره د سجدې واجب دلو سبب تلاوت دي، همداسي د اورېدونكي (سامع) لپاره هم د سجدې واجب دلو سبب تلاوت دي (چي د اهليت لرونكي كس څخه د آية السجدة تلاوت واوري)، كه تلاوت نه وي نو اورېدل هم نه راځي، نو په دې وجه د تالي او سامع دواړو لپاره د سجده تلاوت واجب دلو سبب تلاوت دي او همدا صحيح قول دي، او بعضو ويلي دي چي پر سامع د سجدې واجب دلو سبب اورېدل دي (خو مصنف رحمه الله وړيل چي د صحيح قول مطابق د تالي او سامع دواړو لپاره د سجدې د وجوب سبب تلاوت دي)، (شفاء الارواح)

﴿ ۷۹ ﴾ وَهُوَ أَجِبُّ عَلَى التَّرَاخُصِ او سجده تلاوت واجب ده په ځنډ سره (يعني د تاخير

كنجاش يې ته چي وروسته يې اداء كړي) إِنْ لَمْ يَكُنْ فِي الصَّلَاةِ (په دې شرط) كه په لمانځه كي نه وي.

تشرېح: د عبارت حاصل دادي چي د سجدې د آيت تر تلاوت وروسته سمدستي سجده كول ضروري نه دي، تر دې چي كه څه موده وروسته هغه وكړي، نو هم د سجدې اداء كونكي شمېرل كيږي، نه قضاء راوړونكي، لېكن شرط دادي چي د سجدې آيت به د لمانځه څخه دباندې په بل حالت كي تلاوت سوي وي، كه څوك په لمانځه كي دننه د سجدې آيت تلاوت كړي، نو بيا په لمانځه كي سجده كول واجب دي، تر لمانځه وروسته په سجده كولو سره هغه نه اداء كيږي، بلكي

گنهگار ګڼيږي، په دې صورت کي له استغفار او توبې څخه بغير بل د معافۍ صورت نسته. (شفاء الارواح بحواله بهشتي زبور)

سجده تلاوت ځنډول مکروه دي

﴿ ۸۵ ﴾ وَكُرْهُ تَأْخِيرُهَا او سجده تلاوت ځنډول مکروه تنزيهي دي.

لغات: ﴿تأخير﴾ د تفهيم د باب مصدر دی: ځنډول، وروسته کول.

تشریح: غوره داده چي سجده تلاوت ژر تر ژره اداء کړي، که بلا وجه سجده تلاوت وځنډوي، نو کراهت تنزيهي لازميږي.

په "شامي" وغيره کي ذکر سوي دي چي پر کوم چا سجده تلاوت واجب سي، لېکن هغه په يو وجه سمدستي سجده نه سي کولای، نو مستحب داده چي په هغه وخت کي دا آيت ووايي "سَعَيْنَا وَاطْمَئَنَّا غُفْرَانُكَ رَبَّنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ" (البقرة)، او بيا چي کله موقع پيدا کړي، نو سجده تلاوت دي اداء کړي. (شامي ج: ۲، ص: ۵۸۳، کتاب المسائل ص: ۵۰۲)

د سجدې د آيت په ويلو سره سجده واجبېږي، که څه هم په فارسي ژبه وي؟

﴿ ۸۶ ﴾ وَيَجِبُ عَلَى مَنْ تَلَا آيَةً وَلَوْ بِالْفَارِسِيَّةِ او واجبيږي پر هغه کس کوم چي آيت د سجدې تلاوت کړی وي که څه هم په فارسي ژبه وي.

تشریح: يعني څوک چي د سجدې آيت ووايي، نو پر هغه سجده کول واجب دي، که څه هم په فارسي ژبه د سجدې آيت ووايي، او دلته له فارسي ژبي څخه مراد هر هغه ژبه ده کوم چي عربي نه وي، مطلب د هري ژبي همدغه حکم دی، لنډه دا چي د سجدې د آيت د ترجمې په ويلو يا اورېدلو سره سجده تلاوت واجبيږي. (شفاء الارواح، انوار الايضاح)

آيا د سجده تلاوت د واجبهلو لپاره د سجدې پوره آيت ويل شرط دي؟، په دې باره کي د فقهاؤ اختلاف دی، راجح او صحيح قول دادی چي د سجدې د وجوب لپاره د سجدې ټوله آيت ويل ضروري دي. لېکن که پوره آيت ووايي او د سجدې والا الفاظ نه پکښي ووايي، نو سجده تلاوت نه واجبيږي. او بعضي خلک پر دې فتویٰ ورکوي چي که د سجدې آيت پوره نه ووايي، بلکي څه حصه يې ووايي، نو هم سجده کول واجب دي. (انوار الايضاح)

﴿ ۸۷ ﴾ وَقِرَاءَةُ حَرْفِ السَّجْدَةِ مَعَ كَلِمَةٍ قَبْلَهُ أَوْ بَعْدَهُ مِنْ آيَتِهَا كَالْآيَةِ او د سجدې حرف ويل (لو تل) د يو کلمې سره کوم چي له حرف سجده څخه مخکي وي يا تر هغه وروسته

وي له همدې آيت څخه د ټوله آيت (لوستلو) په څېر دى فِي الصَّحِيحِ د صحيح قول مطابق.

تشرېح: يعنې څرنگه چې د سجدې د آيت په ويلو (تلاوت كولو) سره سجده تلاوت اجيبېږي، همداسې د سجدې په آيت كې چې كوم لفظ پر سجده دلالت كوي كه څوك صرف هغه لفظ او تر هغه مخكينى يا وروستنى كلمه يو ځاى ورسره ووايي، نو هم سجده تلاوت واجيبېږي، مثلاً په "سورة الاعراف" كې په "وَلَهُ يُسْجُدُونَ" باندې سجده كيږي، همدې ته "لفظ د سجدې" (يا د سجدې حروف) ويل كيږي، نو كه تر دغه لفظ مخكينى كلمه "وَيُسَبِّحُونَهُ" هم يو ځاى ورسره ووايي، نو سجده واجيبېږي، صرف د "وَلَهُ يُسْجُدُونَ" په اداء كولو سره سجده نه واجيبېږي، همدا صحيح قول دى، خو په "سورة الإقراء" كې چې كوم د سجدې لفظ دى "وَأَسْجُدْ وَاقْتَرِبْ"، هغه له دغه قاعدې څخه مستثنى دى يعنې كه صرف "وَأَسْجُدْ" ووايي، نو هم سجده واجيبېږي، كه څه هم وروستنى لفظ "وَاقْتَرِبْ" نه ورسره ووايي.

او په متن كې د "فى الصحيح" په قيد سره يې دهغو حضراتو قول رد كړى دى چې هغوى وايي چې كه د سجدې د آيت اكثره حصه ولوستل سي، نو بس سجده واجيبېږي، برابره ده اكثره حصه د سجدې د لفظ څخه مخكې وي او كه وروسته دهو روايت عن محمد واختاره الزيلعى، نو مصنف رَحِمَهُ اللهُ دهغو له قول څخه احتراز وكړى.

او كه څوك د سجدې ټوله آيت ووايي، لېكن لفظ د سجدې نه پكښې ووايي، نو پر هغه سجده نه واجيبېږي. (شفاء الارواح، انوار الايضاح)

د سجده تلاوت د آيتونو شمېر

﴿٤٨٨﴾ وَآيَاتُهَا أَرْبَعٌ عَشْرَةٌ آيَةً او د سجدې آيتونه څوارلس آيت دي فِي الْأَعْرَافِ وَالرَّعْدِ
وَالنُّحْلِ وَالْإِسْرَاءِ وَمَرْيَمَ ① په سورة الاعراف كې، ② په سورة الرعد كې، ③ په سورة
النحل كې، ④ په سورة الإسراء (سورة بني اسرائيل) كې، ⑤ په سورة مريم كې وَأُولَى الْحَجِّ
وَالْفُرْقَانِ وَالنَّبْلِ وَالسَّجْدَةِ وَصَ ⑥ او د سورة الحج په اوله سجده (نول آيت د سجدې) كې، ⑦ په
سورة الفرقان كې، ⑧ په سورة النمل كې، ⑨ په سورة السجده كې، ⑩ په سورة ص كې وَحَمَّ

السَّجْدَةِ وَالنَّجْمِ وَأَنْشَقَّتْ وَإِقْرَأُ ١١) او په سورة حم سجده كي، ١٢) په سورة النجم كي، ١٣) په سورة انشقت (سورة الانشقاق) كي، ١٤) او په سورة اقرأ (سورة العلق) كي.

تشریح: په دې عبارت كي د سجده تلاوت د آیتونو شمېر بیان سوی دی او هغه ٲوله څوارلس آیتونه دي چي د هغوی په تلاوت کولو سره سجده واجبېږي، او په قرآن کریم كي پر دغه هر مقام نښان موجود دی، او په "سورة الحج" كي دوه د سجده آیتونه دي، خو په هغوی كي صرف پر اول آیت سجده لازم ده، پر دویم آیت زموږ په نېز په نېز سجده نسته، او په "سورة ص" كي په "رَاكِعًا وَأَنَابًا" باندي د سجده نښان صحیح نه دی، بلکي صحیح داده چي په "حُسْنِ مَّآبٍ" باندي سجده وسي او په "سورة حم" كي په "لَا يَسْتَكْبِرُونَ" باندي سجده کول پکار دي. (ايضاح المسائل ص: ٣٩، الجوهرة النيرة ج: ١، ص: ٩٧)

فليده: هغه څوارلس د سجده آیتونه دادي:

(١) ... إِنَّ الَّذِينَ عِنْدَ رَبِّكَ لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ وَيُسَبِّحُونَهُ وَلَهُ يَسْجُدُونَ. (سورة الاعراف: ٢٠٦ پ: ٩، رکوع: ١٤)

(٢) ... وَلِلَّهِ يَسْجُدُ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا وَظِلُّهُمْ بِالْأَصَالِ. (سورة الرعد: ١٥ پ: ١٣، رکوع: ٨)

(٣) ... يَخَافُونَ رَبَّهُمْ مِنْ فَوْقِهِمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ. (سورة النحل: ٥٠ پ: ١٢، رکوع: ١٢)

(٤) ... وَيَخْرُجُونَ لِلْآذْقَانِ يَسْكُونُونَ وَيَزِيدُهُمْ خُشُوعًا. (سورة بني اسرائيل: ١٠٩ پ: ١٥، رکوع: ١٢)

(٥) ... إِذَا تَنَلَّى عَلَيْهِمْ إِلَهُ الرَّحْمَنِ خَرُّوا سُجَّدًا وَبُكِيًّا. (سورة مريم: ٥٨ پ: ١٦، رکوع: ٧)

(٦) ... په سورت حج كي اوله سجده: وَمَنْ يُهِنِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ مُكْرِمٍ إِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ. (سورة الحج: ١٨ پ: ١٧، رکوع: ٩)

(٧) ... وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ اسْجُدُوا لِلرَّحْمَنِ، قَالُوا وَمَا الرَّحْمَنُ أَنَسْجُدُ لِمَا تَأْمُرُنَا. (سورة الفرقان: ٦٠ پ: ١٩، رکوع: ١٧)

(٨) ... أَلَا يَسْجُدُ لِلَّهِ الَّذِي يُخْرِجُ الْخَبَاءَ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَيَعْلَمُ مَا تُخْفُونَ وَمَا تُعْلِنُونَ. (سورة النمل: ٢٦ پ: ١٩، رکوع: ١٧)

(۹)... إِنشَايُؤْمِنُ بِآيَاتِنَا الَّذِينَ إِذَا ذُكِرُوا بِهَا حُزُّوا سُجَّدًا وَسَبَّحُوا بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ. (سورة السجدة (الم تنزل): ۱۵: پ: ۲۱، رکوع: ۱۵)

(۱۰)... وَظَنَّ دَاوُدُ أَنَّمَا فَتَنَّاهُ فَاسْتَغْفَرَ رَبَّهُ وَخَرَّ رَاكِعًا وَأَنَابَ. (سورة ص: ۲۴: پ: ۲۳، رکوع: ۱۱)

(۱۱)... فَإِنِ اسْتَكْبَرُوا فَالَّذِينَ عِنْدَ رَبِّكَ يُسَبِّحُونَ لَهُ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَهُمْ لَا يَسْأَمُونَ. (حم السجدة: ۲۸: پ: ۲۲، رکوع: ۱۹)

(۱۲)... فَاسْجُدْ وَابْتَهِ. (سورة النجم: ۶۲: پ: ۲۷، رکوع: ۷)

(۱۳)... وَإِذَا قُرِئَ عَلَيْهِمُ الْقُرْآنُ لَا يَسْجُدُونَ. (سورة الانشقاق: ۲۱: پ: ۳۰، رکوع: ۹)

(۱۴)... وَاسْجُدْ وَاقْتَرِبْ. (سورة الطلق: ۱۹: پ: ۳۰، رکوع: ۲۱)

دغه خوارلس د سجدې مقامات په هغه قرآن مجید کي متعین کرل سوي وه کوم چي حضرت عثمان غني رضی الله عنه مرتب کړی وو، څرنگه چي د حضرت عثمان رضی الله عنه قرآن پاک ډېر معتبر او معتمد قرآن دی، نو ځکه په هغه کي بیان سوي مقامات به هم د اعتماد او اعتبار وړ وي.

او په "سورة الحج" کي دویم د سجدې آیت چي په هغه کي زموږ په نېز سجده نسته، دا دی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ارْكَعُوا وَاسْجُدُوا وَاعْبُدُوا رَبَّكُمْ وَافْعَلُوا الْخَيْرَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾ (سورة الحج: ۱۲۷) او د سورت ص سجده د امام شافعي رَجَنَهُ الله په نېز د شکر سجده ده.

او د شوافعو په نېز هم د سجدو شمېر خوارلس دي، خو فرق دا دی چي زموږ په نېز د سورت حج اوله سجده سجده تلاوت ده، لېکن دویمه سجده سجده تلاوت نه ده، بلکي سجده صلاة (يعني د لمانځه سجده) ده او امام شافعي رَجَنَهُ الله د سورت حج دواړه سجدې سجده تلاوت شمېري. (فتح الهدايه)

سجده تلاوت پر چا واجب ده؟

﴿٤٨٩﴾ وَ، يَجِبُ السُّجُودُ عَلَى مَنْ سَمِعَ او واجبيېري سجده پر (هر) هغه کس کوم چي (د

سجدې آیت) واوري وَإِنْ لَمْ يَقْصِدِ السَّمَاءَ که څه هم هغه د اورېدلو قصد (لړه) نه وي کړي.

تشریح: په ټوله قرآن کي خوارلس د سجدې آيتونه دي. د دې آيتونو په لوستونکي او اورېدونکي هريوه باندي سجده کول واجب دي، اورېدونکي برابره ده د قرآن کریم د اورېدلو په اراده سره د سجدې

آيت اور ٲدلى وي، يا ٲه يو بل كار مشغوله وي او بغير له ارادې يې د سجدې آيت اور ٲدلى وي، او كه
 ٲوك ٲه دې ٲايونو كي سجده نه وكړي، نو گنهگار كېږي. (البحر الرائق ج: ٢، ص: ١٢٨، ط: بيروت)

ٲر حيض او نفاس والا بنځي سجده تلاوت نسته

﴿٤٩٠﴾ إِلَّا الْحَائِضُ وَالتُّفْسَاءُ مَكْر (نه واجبيږي ٲر) حيض والا او نفاس والا بنځي.

تشرېح: يعنې كه بنځه د حيض يا نفاس ٲه حالت كي د سجدې آيت واوري، نو ٲر هغه سجده نه
 واجبيږي او وروسته هم ٲر هغه سجده واجب نه ده، لېكن كه ٲوك د جنابت ٲه حالت كي د
 سجدې آيت واوري، نو تر غسل كولو وروسته ٲر هغه سجده كول واجب دي. (بهشتي زيور، در مختار)
 او د حيض او نفاس ٲه حالت كي د بنځي لٲاره د سجدې آيت لوستل جائز نه دي، خو كه هغه
 يې ووايي، نو هم ٲر هغه سجده نه واجبيږي، ها! كوم ٲوك چي له هغه ٲنځه د سجدې آيت
 واوري، ٲر هغه سجده واجبيږي، همدارنگه كه عاقل بچي يا كافر كس د سجدې آيت ووايي، نو كه
 ٲه هم خپله ٲر دوى سجده تلاوت نه واجبيږي، لېكن كوم ٲوك چي له دوى ٲنځه د سجدې آيت
 واوري، ٲر هغه سجده واجبيږي. (انوار الايضاح بحواله كتاب المسائل ص: ٥٠٠)

ٲر امام او مقتدي هم سجده تلاوت نسته

﴿٤٩١﴾ وَالْإِمَامُ وَالْمُقْتَدِي بِهِ (نه واجبيږي ٲر) امام او هغه كس كوم چي ٲه امام ٲسي اقتداء
 كوي.

تشرېح: دا عبارت هم تر "إِلَّا" لاندي راځي، اصل عبارت داسي دي "وَالْإِمَامُ وَالْمُقْتَدِي بِهِ".
 حاصل د عبارت دادى چي كه يو مقتدي ٲه غلطي سره د سجدې آيت ووايي، نو نه دهغه ٲر امام
 سجده واجبيږي او نه دې امام ٲر نورو مقتديانو او نه خپله ٲر دغه مقتدي سجده واجبيږي كوم چي
 د سجدې آيت ويلي دي، نه ٲه لمانځه كي او نه وروسته. (انوار الايضاح، ثناء الارواح)
 او ٲاته سو هغه ٲوك چي د دغه مقتدي سره ٲه لمانځه كي شريك نه وي، بلكي ٲان ته
 لمونځ كوي يا لمونځ نه كوي، كه هغه د مقتدي د سجدې آيت واوري، نو ٲر هغه سجده واجبيږي،
 خو كله چي ٲه لمانځه كي وي، نو سجده به تر لمانځه وروسته اداء كوي. (انوار الايضاح بحواله در مختار
 و طحطاوي)

که امام او مقتديان له بل چا څخه د سجدې آيت واوري، نو څه حکم دی؟

﴿ ۴۹۲ ﴾ وَلَوْ سَبِعُوهَا مِنْ غَيْرِهِ او که دوی (امام او مقتديان) واوري د سجدې آيت له بل چا څخه سَجَدُوا بَعْدَ الصَّلَاةِ نو سجده دي تر لمانځه وروسته وکړي وَلَوْ سَجَدُوا فِيهَا او که په لمانځه کي دننه سجده وکړي لَمْ تُجْزِهِمْ نو دوی لره کفايت نه کوي (کافي او معتبره نه ده) وَلَمْ تَفْسُدْ صَلَاتَهُمْ فِي ظَاهِرِ الرَّوَايَةِ او د دوی لمونځ نه فاسديږي، په ظاهر روايت کي.

لغات: ﴿سبعوها﴾ د سمع له باب به د جمع مذکر غائب ماضي معلومي صيغه ۵۰، د دې ضمير امام او د هغه مقتديانو ته راجع دی، دها ضمير آية السجدة ته راجع دی، د غيرة ضمير مقتدي ته راجع دی، د فيها ضمير صلاة (لمانځه) ته راجع دی.

تشریح: د عبارت حاصل دا دی چي که امام او مقتديان له يو داسي کس څخه د سجدې آيت واوري کوم چي د دوی سره په لمانځه کي شريک نه وي، نو دوی به په لمانځه کي دننه سجدة تلاوت نه کوي، بلکي تر لمانځه وروسته به يې کوي، لېکن که دوی په لمانځه کي دننه سجده وکړي، نو هغه لره اعتبار نسته، بلکي تر لمانځه وروسته د سجدې راگرځول ضروري دي، خو د ظاهر روايت مطابق په داسي صورت کي د دوی لمونځ نه فاسديږي، او د "نواذر" روايت دا دی چي لمونځ يې فاسديږي او بعضو ويل دي چي د لمونځ فاسدېدل د امام محمد رَحِمَهُ اللهُ قول دی. (شفاء الارواح بحواله حاشيه)

د سجدې د آيت په ترجمه سره هم سجده واجبيږي

﴿ ۴۹۳ ﴾ وَيَجِبُ بِسَمَاعِ الْفَارِسِيَّةِ اِنْ فَهَمَهَا او واجبيږي په اورېدلو د (سجدې د آيت په) فارسي سره (هم) عَلَى الْمُعْتَمِدِ د معتمد مذهب مطابق.

تشریح: که څوک د سجدې د آيت ترجمه واوري، يا يې خپله ووايي او په پوه سي چي دا د سجدې آيت دی او دا د سجدې د آيت ترجمه ده، يا بل څوک د دې خبر ورکړي، نو احتياطاً پر هغه سجدة تلاوت واجب ده، او که هغه ته خبر نه وي چي دا د سجدې آيت دی، نو هغه په دې کي معذور دی او پر هغه سجدة تلاوت نسته، دا د صاحبينو رَحِمَهُمُ اللهُ په نېز دی او همدا معتمد مذهب دی، او د امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ په نېز په هر حالت کي پر هغه سجده واجبيږي، برابره ده هغه په پوهيږي او که نه په پوهيږي، لېکن وروسته امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ د صاحبينو قول ته رجوع وکړه. (شفاء الارواح)

له بیده کس یا مجنون څخه د سجدې آیت اور بدل

﴿٤٩٢﴾ وَ اٰخْتَلَفَ التَّصْحِيْحُ فِىْ وُجُوْبِهَا بِالسَّامِعِ مِنْ نَائِمٍ اَوْ مَجْنُوْنٍ اَوْ مُخْتَلِفِهِ سَوِىْ دِهْ تَصْحِيْحِ (اختلاف سوى دى دصحيح مذهب په تعيين كى) د سجدې په واجبېدلو كى په اورېدلو سره (د سجدې د آيت) له بیده كس يا لهوني څخه.

تشریح: كه څوك له بیده كس يا لهوني څخه د سجدې آيت واوري، نو په دې صورت كى د سجدې د وجوب په هكله د صحيح مذهب په تعيين كى د علماؤ اختلاف دى، د بعضو په نېز صحيح داده چى سجده واجبيږي او د بعضو په نېز نه واجبيدل صحيح دى، لېكن اصح داده چى نه واجبيږي. (شفاء الارواح)

كه بیده كس د سجدې آيت ووايي

مسئله: كه بیده كس د سجدې آيت ووايي او تر وښېدلو وروسته هغه ته خبر ور كول سى چى تاد سجدې آيت وېلى دى، نو پر داسى كس سجدۀ تلاوت واجب ده، كه نه؟ په دې باره كى هم دوه روايتونه دي، د يوه روايت په اعتبار سره واجب ده او د بل روايت په اعتبار سره واجب نه ده (لهذا احتياط په همدې كى دى چى سجده وكړل سى). (ثامى ج: ٢، ص: ٥٨١، كتاب المائل ص: ٢٩٩)

له مرغه څخه يا له ازانگې څخه د سجدې آيت اور بدل

﴿٤٩٥﴾ وَلَا تَجِبُ بِسَمَاعِهَا مِنَ الطَّيْرِ وَالصَّدَىٰ اَوْ نَهْ واجبيږي سجده په اورېدلو سره د سجدې د آيت له مرغه او له ازانگې څخه.

لغات: ﴿الطير﴾ اسم جنس دى، مرغه (مارغه)، واحد: طائر، جمع: طيُور، ﴿الصدى﴾ ازانگه، انگازه، د ريغ انعكاس.

تشریح: كه څوك له يو مرغه مثلاً له طوطي يا له مينا څخه د سجدې آيت واوري، نو په دې سره پر هغه سجدۀ تلاوت نه واجبيږي، همدارنگه كه څوك د سجدې د آيت ازانگه واوري، مثلاً يو څوك په غره يا په لوى پوخ عمارت يا داسى بل ځاى كى د سجدې آيت په زوره ووايي او هغه ازانگه وكړي او له دې ازانگې څخه يو څوك د سجدې تلاوت واوري، نو پر دغه اورېدونكي سجدۀ تلاوت نه واجبيږي. (مستفاد شفاء الارواح)

له راډيو څخه د سجدې آيت اور بدل

مسئله (١): كه څوك له راډيو څخه د سجدې آيت واوري، نو پر اورېدونكي سجدۀ تلاوت نه واجبيږي؛ ځكه د راډيو زياتره پروگرامونه له مخكې څخه ريکارډ سوي وي، وروسته نشرول كيږي (داسى نه وي چى څوك مخلف ناست وي لو تلاوت كوي)، خو كه په راډيو او داسى نورو كى براه

راست بغير له ريكارد څخه تلاوت كيږي، نو په دې صورت كي د سجدې د آيت په اورېدلو سره سجده تلاوت واجبېږي؛ ځكه هغه د اسپېكر (مونا) په درجه كي اينډول كېداي سي. (انوار الايضاح)

له ټېپ (ټايپ)، ايم پي ټري څخه د سجدې د آيت اورېدلو حكم

مسئله (۲): د ټېپ يا ايم پي ټري ريكارډ سوي آواز هم په ظاهره د ازانگې سره مشابه دي. نو ځكه اكثره مفتيان له ټېپ ريكارډر وغيره څخه د سجدې آيت اورېدل د سجده تلاوت موجب نه گرځوي. لېكن د بعضي محققينو علماؤ رايه داده چي له ټېپ څخه د سجدې د آيت په اورېدلو باندي سجده تلاوت واجبېدل پكار دي؛ ځكه كله چي دغه آواز له داسي آله څخه راوځي كوم چي دده په اختيار كي ده، نو د هغه نسبت به د آلې و طرف ته نه كيږي بلكي د تلاوت كونكي و طرف ته به كيږي، چي د هغه په اهليت كي هيڅ شبهه نسته، پر همدې بناء د احتياط تقاضا داده چي له ټېپ، ايم پي ټري وغيره څخه د سجدې د آيت په اورېدلو باندي سجده تلاوت وكړل سي. (انوار الايضاح)

﴿ ٤٩٦ ﴾ وَتَوَدَّى بِرُكُوعٍ أَوْ سُجُودٍ فِي الصَّلَاةِ غَيْرُ رُكُوعٍ الصَّلَاةِ وَ سُجُودَهَا أَوْ اداء كيږي سجده تلاوت په لمانځه كي په ركوع يا سجده كولو سره بغير د لمانځه له ركوع او سجدې څخه.

تفسير: د دې عبارت مطلب داي چي كله په لمانځه كي د سجدې آيت ولوستل دي او سجده واجب سي، نو د هغه لپاره سنت صورت خو همداي چي په لمانځه كي يوه زائده سجده وكړي، خو كه د سجدې پر ځاي يوه زائده ركوع وكړي، نو بيا هم سجده اداء كيږي، خلاصه دا چي سجده تلاوت په لمانځه كي دننه په ركوع كولو سره هم اداء كيږي او په سجده سره هم، خو سجده كول افضل دي؛ ځكه دا يې اصل دي، او دا خبره ياد ساتئ! چي په ركوع سره د اداء كولو په صورت كي په ركوع كي د سجده تلاوت نيت كول ضروري دي (لكه په راوان عبرت كي به هم ذكر سي).

او كه څوك د لمانځه څخه دباندې په ركوع سره سجده تلاوت اداء كړي، نو په دې صورت كي سجده تلاوت نه اداء كيږي. (انوار الايضاح بحواله طحطاوي)

د لمانځه په ركوع يا سجده سره د سجده تلاوت اداء كولو حكم

﴿ ٤٩٧ ﴾ وَيُجْزَى عَنْهَا رُكُوعُ الصَّلَاةِ أَوْ كَافِي كِيږي (كفايت كوي) د سجده تلاوت له طرفه د لمانځه ركوع إِنْ نَوَاهَا (په دې شرط) كه چيري يې (په ركوع كي) د سجده تلاوت نيت (هم) كړي وي وَ سُجُودَهَا او (كفي كيږي د سجده تلاوت له طرفه) د لمانځه سجده وَإِنْ لَمْ يَنْوَاهَا كه څه هم (په سجده كي) د سجده تلاوت نيت يې نه وي كړي إِذَا لَمْ يَنْقُطْ قَوْراً التَّلَاوةِ بِأَكْثَرِ مِنْ آيَتَيْنِ كله چي منقطع (ختم) سوي نه وي (تر اية السجدة روت) د تلاوت جوش (تسلل) له دوو آيتونو څخه په زيات وړلو سره.

لغات: ﴿يُجْزَى﴾ دافعال له بابہ مضارع معلومه ده: كافي كېدل، ﴿لم ينقطع﴾ دانفعال له بابہ د جحد صيغه ده: ختمېدل، بندېدل او درېدل، ﴿فور﴾ دهرشي ابتدائي حالت (اول وخت) ترڅو چي كرار سوي نه وي، جوش، ويل كيږي: فعل على الفور على، أوفعله من فورة، أي: أذى العمل في أول الاوقات، كأنه قبل أن يسكن (معجم لغة الفقهاء)، د عنها ضمير سجدة تلاوت ته راجع دی، دنواها ضمير سجده ته راجع دی، د سجودها ضمير صلاة ته راجع دی، دينوها ضمير سجدة تلاوت ته راجع دی.

تشریح: د عبارت حاصل دادي چي سجدة تلاوت د لمانځه په ركوع سره هم اداء كيږي په دې شرط چي دركوع كولو (ركوع ته دتللو) پر مهال د سجدة تلاوت نيت هم وكړي، او كه ركوع ته له تملو څخه وروسته نيت وكړي، نو اظهر داده چي جائز نه دي. (عمدة الفقه)

وسجودها: يعني د لمانځه په سجدي سره هم سجدة تلاوت اداء كيږي او په هغه كي نيت كول هم ضروري نه دي، خو د هغه لپاره شرط دادي چي د سجدې له آيت څخه وروسته فوراً (سديتي) ركوع او سجده وكړي او د فوراً (سديتي) مطلب دادي چي له درو آيتونو څخه زيات تاخير او فصل نه وكړي، نهذا كه د سجدې له آيت څخه وروسته درې آيتونه يا تر دې زيات ووايي، نو په دې صورت كي د لمانځه په سجده سره سجدة تلاوت نه اداء كيږي او جلا سجده كول ضروري دي، او كله چي په دې صورت كي هغه سجده وكړي، نو د تاخير په وجه سجدة سهو لازميږي، او كه په لمانځه كي سجدة تلاوت اداء نه كړي، نو بيا وروسته د تلافی هېڅ صورت نسته ما سواله استغفار او توسې څخه. (شفاء الارواح بحواله عمدة الفقه)

كه غير لمونځ گزار له امام څخه د سجدې آيت واوري، نو څه حكم دی؟

﴿٩٨﴾ وَلَوْ سَمِعَ مِنْ إِمَامٍ أَوْ كَلَّمَ يَأْتَمُّ بِهِ بِمَا بِهِ هغه پسي اقتداء نه وكړي أَوْ اتَّخَذَ فِي رَكْعَةٍ أُخْرَىٰ يا په بل ركعت كي (په امام پسي) اقتداء وكړي سَجَدَ خَارِجَ الصَّلَاةِ نو د لمانځه څخه بهر (بباني) به سجده كوي فِي الْأَظْهَرِ په ظاهر روايت كي.

لغات: ﴿اتَّخَذَ﴾ افتعال له بابہ ماضي معلومه ده: اقتداء كول.

تشریح: صورت دمسئلي دادی چي که امام دسجدهي آيت تلاوت کړي او يو داسي څوک هغه واورې کوم چي دامام سره په لمانځه کي شريک نه وي، بيا وروسته ور سره شريک سي، نو پر هغه سجده واجبېږي.

او که دامام سره په را روان رکعت کي يعني په کوم رکعت کي چي يې دسجدهي آيت اورېدلی وي، تر هغه وروسته په بل رکعت کي ور سره شريک سي، نو بيا تر لمانځه وروسته سجده تلاوت اداء کول واجب دي، دا ظاهر روايت دی، او دبعضو په نيز داقتاء کولو په وجه هغه سجده په لمانځه کي دننه گرځي، لهذا د لمانځه څخه بهر نه سي اداء کېدلای او که په لمانځه کي دننه اداء کړل سي، نو دامام مخالفت لازميږي، نو ځکه نه دي يې په لمانځه کي کوي او نه تر لمانځه وروسته. (شفاء الارواح، عمدة الفقه)

﴿٤٩٩﴾ وَإِنْ أَتَيْتُمْ قَبْلَ سُجُودِ إِمَامٍ لَهَا أَوْ كَهِدْتُمْ وَكُفِرَ (په خپل امام پسي) دخپل امام له سجده تلاوت کولو څخه مخکي سَجَدَ مَعَهُ نو دامام سره به سجده کوي فَإِنْ اقْتَدَى بِهِ بَعْدَ سُجُودِهَا فَنِي رُكْعَتَيْهَا او که اقتداء وکړي په امام پسي دامام له سجده تلاوت کولو څخه وروسته په هاغه رکعت کي صَارَ مُدْرِكًا لَهَا حُكْمًا نو هغه دسجده تلاوت نيونکی (موندونکی) گرځي د حکم په اعتبار سره فَلَا يَسْجُدُهَا أَصْلًا نو ځکه دا سجده تلاوت به نه کوي بالکل.

لغات: ﴿أَصْلًا﴾ بالکل، هيڅکله.

تشریح: مسئله داده چي که امام دسجدهي آيت ووايي او يو څوک هغه واورې کوم چي دامام سره په لمانځه کي شريک نه وي، بيا هغه دامام له سجده تلاوت کولو څخه مخکي دامام سره شريک سي، نو دامام سره دي سجده وکړي، دا کافي دي.

فَإِنْ اقْتَدَى الْخ: او که امام سجده تلاوت وکړي، تر دې وروسته دغه کس په هاغه رکعت کي ور سره شريک سي په کوم کي چي امام دسجدهي آيت ويلی دی، نو پر هغه سجده تلاوت نه واجبېږي، نه په لمانځه کي دننه او نه وروسته؛ ځکه هغه درکعت نيولو په وجه حکماً دسجدهي نيونکی (موندونکی) هم سو.

﴿٨٠٠﴾ وَلَمْ تُقْضِ الصَّلَاةُ خَارِجَهَا أَوْ نَهَاءَهَا كَوْلَ كَيْسِرِي د لمانځه سجده (کوم چي په لمانځه کي واجب سوې وي) د لمانځه څخه بهر.

تشرېح: يعنې لره هغه سجده تلاوت کوم چي په لماتځه کي دننه د سجدې د آيت ويلو په وجه واجب سي او په لماتځه کي هغه سجده نه وکړل سي، نو هغه سجده تلاوت د لماتځه څخه دباندې په سجده کولو سره نه اداء کيږي، لهدا که قصداً يې پرې ايښې وي، نو گنهگار کيږي. له توبې او استغفار څخه بغير د هغه لپاره بل صورت نسته.

﴿ ۸۰۱ ﴾ وَلَوْ تَلَّاهُ خَارِجَ الصَّلَاةِ فَسَجَدَ أَوْ كَهِ دَلَمَاتُخْهُ څخه دباندې تلاوت وکړي بيا سجده وکړي ثُمَّ أَعَادَ فِيهَا بيا يې په لماتځه کي راوگرځوي (يعنې په لماتځه کي هغه آيت دويم وار ووايي) سَجَدَ أُخْرَى نو بله سجده دي وکړي.

تشرېح: مسئله داده چي که څوک د لماتځه څخه دباندې د سجدې آيت ووايي او سجده وکړي، بيا په لماتځه کي داخل سي او هاغه آيت بيا ووايي، نو پر هغه په لماتځه کي د تلاوت کولو په وجه بله سجده واجب کيږي.

د سجدې آيت لوستل او بيا په لماتځه کي لوستل او د دواړو لپاره يوه سجده کول

﴿ ۸۰۲ ﴾ وَإِنْ لَمْ يَسْجُدْ أَوْ لَا أَوْ كَه اول وار يې سجده نه وي کړې كَفَّتْهُ وَاحِدَةً فَيُظَاهِرُ الرَّوَايَةَ نو يوه سجده هغه لره کافي کيږي (کوم چي په لماتځه کي اداء کړي) په ظاهر روايت کي.

لغات: ﴿كَفَّتْ﴾ د ضرب له باب د واحد مؤنث غائب ماضي معلومي صيغه ده مصدر: کفاية: کافي کيدل.

تشرېح: که څوک د لماتځه څخه دباندې د سجدې آيت ووايي، خو سجده نه وکړي، تر دې چي په فرضي يا تقلي لماتځه کي داخل سي، بيا هاغه آيت دويم وار په لماتځه کي تلاوت کړي او په همدې لماتځه کي سجده تلاوت وکړي، نو دا سجده د دواړو تلاوتونو لپاره کافي کيږي، حتی 'که هغه په لماتځه کي سجده تلاوت نه وکړي، نو له هغه څخه د دواړو آيتونو سجدې ساقط کيږي او د سجدې پرېښوولو په وجه گنهگار کيږي.

د ظاهر روايت په قيد سره مصنف رَحْمَهُ الله د "نواذر" روايت ايستلی دی او هغه دا دی چي په لماتځه کي د سجده تلاوت په اداء کولو سره صرف يوه سجده اداء کيږي او بله سجده تر لماتځه وروسته اداء کول ضروري دي. (طحاوي علی مراقی الفلاح)

د سجدې آيت په يوه مجلس كي څو واره ويل يا لوستل

﴿٨٠٣﴾ كُنْ كَرَّ رَهَافِي مَجْلِسٍ وَاحِدٍ لَا مَجْلِسَيْنِ لكه هغه كس (لره چي يوه سجده كافي كيږي) كوم چي په يوه مجلس كي د سجدې آيت مكرر (بار، بار) ويلي وي. نه په دوو مجلسو كي.

تشرېح: مسئله داده چي كه د سجدې آيت په يوه مجلس كي بار، بار ولوستل سي، يا په يوه مجلس كي بار، بار واورېدل سي، نو صرف يوه سجده د ټولو لپاره كافي كيږي، فرمايي: څرنگه چي په دې مذكوره مسئله كي يوه سجده كافي كيږي، همدغسي په مخكيني مسئله كي هم يوه سجده د دواړو تلاوتونو لپاره كافي كيږي (دا ځواكي د مخكيني مسئله لپاره مثال دی).

همدارنگه كه څوك د سجدې آيت ووايي او سجده وكړي، بيا په هاغه مجلس كي دننه هاغه آيت بار، بار ووايي، نو هم پر هغه بله سجده نه واجبيږي، بلكي اوله سجده كافي ده. (درمختار)

لامجلسين: يعني نه د هغه كس په څېر چي په دوو جلا مجلسونو كي د سجدې آيت ووايي چي په دې صورت كي يوه سجده نه كافي كيږي، لهدا كه څوك د سجدې يو آيت ووايي، بيا مجلس بدل كړي او بل ځاي ته ولاړ سي او هاغه بيا آيت ووايي، نو پر هغه دوې سجدې واجبيږي.

د مجلس بدلېدلو وضاحت

﴿٨٠٣﴾ وَيَتَبَدَّلُ الْمَجْلِسُ بِالْإِنْتِقَالِ مِنْهُ او مجلس بدلېږي له مجلس څخه په منتقل كېدو سره وَلَوْ مُسَدِّيًا إِلَى غُصْنٍ كه څه هم (په كپړه كي) داوږده تار جار ايستونكي وي وبل ښاخ ته وَبِالْإِنْتِقَالِ مِنْ غُصْنٍ إِلَى غُصْنٍ او (مجلس بدلېږي) په منتقل كېدو سره له يوه ښاخ څخه وبل ښاخ ته وَعَوْمٍ فِي نَهْرٍ أَوْ حَوْضٍ كَبِيرٍ او (مجلس بدلېږي) په لامبو وهني (اوبازي كولو) سره په وياله (واله) كي يا په لوی حوض كي فِي الْأَصَحِّ د صحيح ترين قول مطابق.

لغات: ﴿مُسَدِّيًا﴾ د افعال له بابه د فاعل صيغه ده او په مجردو كي د ضرب له بابه راځي مصدر: سَدَّيَا: د كپړې اوږد تار كشول او په كپړه كي جار ايستل (يعني هغه تار كرم چي د ټوكړ په اوږدول كي وي هغه په ټوكړ كي جار ايستل) او بدل، ﴿غُصْنٍ﴾ ښاخ، لښت، چنخله، ﴿عَوْمٍ﴾ د نصر د باب مصدر دی: عَامَ يَعُومُ عَوْماً: اوبازي كول، لامبو وهنه.

تشرېح: په دې عبارت كي مصنف رَجَّه الله د مجلس بدلېدلو څو صورتونه ذكر كړي دي چي موږ به يې په تفصيل سره بيان كړو: ① حقيقي بدلېدل، مثلاً له يوه ځاي څخه درې، څلور گامه (قدمه) بلي

۱- سجده اوله سجد يا له مسجد يا خيربي (كبري) اذنه وحي نريه دي سره مجلس بدليري
۲- حكي بدبدل. مثلا په يوه مجلس كي دننه په بل داسي كار متغيره سې كوم چي په عرب كي
حلا كار شير كيږي مثلاً تلاوت كولو په دوران كي هلته سترحه سترحه او غږيري او
حوراك شروع كړي او داسي نور. په دي سره هم مجلس بدليږي. نو له دي اعمالو څخه وروسته د
هاغه آيت دويه وار وويي. نو دوي سجده واجبيري ځكه مجلس بدليږي.

۳- يعني د كيږي د تارونو د بدلو او جار ايستلو لپاره له يوه خاي ځخه بل خاي ته
نقل كېدل يا له يوه بناخ څخه بل بناخ ته نقل كېدل. په دي سره هم مجلس بدليږي. يعني كه يرسري
د توكر او كيږي د او بدلو (وردلو) كار كوي او د كار په دوران كي د توكر د اوږده تارو د جار پيسر
لپاره له يوه خاي څخه بل خاي ته خي او د تگ. راتگ په وخت كي بار. بار د سجده آيت وايي. نو
څومره واره چي يې هغه آيت زيلي وي. هغومره سجده پري واجبيري. ځكه چي د توكر اوږد تار
تقريباً دېرش متره اوږد وي. نو د هغه د او بدلو او جار ايستلو لپاره چي له يوه خاي څخه بل خاي ته
منتقل كيږي (كرخي. راكرخي). نو په دي سره هم مجلس بدليږي. نو ځكه به په دي صورت كي پر
تر كر. بډونكي هغومره سجده واجبيري. څومره چي يې آيت تلاوت كړي وي. او كه هغه نژدې
تگ كوي او په نژدې خاي كي سره راكرخي. نو اتحاد مجلس باقي پاتيري او يوه سجده واجبيري
او په نژدې او ليري (نږد او بعيد) كي فاصل دادې چي د دوو يادريو گامونو مقدار قريب دي او تر هغه
زيات بعيد دي.

۴- همدارنگه د بناخ په بدلو سره مجلس بدليږي. لهذا كه څوك د درختي پر سره بناخ د
سجده آيت وويي. بيا پر بل بناخ كېښي او هاغه آيت وويي. نو دوي سجده واجبيري.

۵- همدارنگه په نهريالوي حوض كي په اوبازي كولو سره مجلس بدليږي. لهذا د اوبازي
كولو په دوران كي چي څومره واره د سجده آيت وويي. هغومره سجده واجبيري. او همدا اصح
قول دي چي په دي ټولو صورتونو كي مجلس بدليږي. (انوار الايضاح. حاشيه بحواله شفا. الارواح)

فايده: لوي حوض كوم چي د ماء جاري په حكم كي دي. د هغه مدار كه څه هم د اوبو پر زياتوب
دي. لېكن فقهاؤ د آساني لپاره د هغه اندازه لس لاسه طول او لس لاسه عرض متعين كړي دي يعني
داسي حوض چي لس لاسه (يعني لس شرعي گزه) اوږد وي او لس لاسه پراخه وي (يعني لس په لس كي

وي). (الأوزان المحموده. ص: ۱۰۱)

د مجلس نه بدلېدلو څو صورتونه

۱۰۵۰. وَ لَا يَتَّبِعُ بِزُيْتٍ السُّبُوتَ وَالْمَسْجِدَ وَلَوْ كَثِيرًا اَوْ نَهْ بِدَلِيْرِي مَجْلَسٍ دَخُوْنِي اَوْ مَسْجِدٍ په كوښانو سره كه څه هم لوی مسجد وي وَلَا يَسْتَبْرِئُ سَفِيْنَةً اَوْ نَهْ د كِبْتِي په تگ (روانتيا) سره وَلَا بِرُكْعَةٍ وَبِرُكْعَتَيْنِ اَوْ نَهْ په يوه دوو ركعتونو سره وَ شَرْبَةٍ وَ اَكْلِ ثَقِيْنٍ مَشْيٍ خُطُوْتَيْنِ اَوْ (نه مجلس بدليري) په يو وار اوبه چينلو او (يا) د دوو كولو په حرركه د دوو محامو په تگ سره وَلَا بِاِتِّكَاءٍ وَ قُعُوْدٍ وَ قِيَامٍ اَوْ نَهْ (مجلس بدليري) په تكيه لگولو او (يا) كښېنستلو او ولاړېدلو (پورته كېدلو) سره وَ رُكُوبٍ وَ نُزُولٍ فِي مَحَلِّ تَلَاوَتِهِ اَوْ (نه مجلس بدليري) په سپرېدلو او (يا) په شوه كېدلو سره د تلاوت په ځاى كې وَلَا يَسْتَبْرِئُ اَبْتِمَ مُصَنِّبًا اَوْ نَهْ (مجلس بدليري) دخپل سپارلي په تگ (تللو) سره په داسي حال كې چې هغه (سپور كس) المونه كونكى وي.

لغات: ﴿زوايا﴾ جمع د زوایه ده كړج. ﴿بيت﴾ د شپه تېرولو ځاى. په اصل كې خړني او كړتې ته وايي. ﴿شربة﴾ اسم مرة دى: يو وار چينل. غورپ كول. ﴿خطوتين﴾ تشبیه د خضو ده: كام. دوو قدمونو تر مينځ مسافت. (كوم چي تر ۳۰ اينچه كيږي). ﴿اتكاء﴾ دافتعال د باب مصدر دى: تكيه لگول (تكيه وهل). تېك لگول. ﴿دابة﴾ په اصل كې هر پر ځمكه تلونكي ساكن ته وايي. او كثره استعمال يې پر هغه چار پای (خزوي) كيږي كوم چي د سپر تيا يا بارولو لپاره كارول كيږي. جمع: دَوَابٌّ.

تشریح: په دې عبارت كې مصنف رحمه الله د مجلس نه بدلېدلو څو صورتونه ذكر كړي دي. حاصل يې دادى چي (۱) دخوني يا د مسجد له يوه كونج څخه وبل كونج ته په تللو سره مجلس نه بدليږي. كه څه هم هغه لويه خونه وي، يا لوی مسجد وي. لهذا كه څوك دخوني يا مسجد په يوه كونج او طرف كې د سجده آيت تلاوت كړي او په بل كونج او طرف كې هاغه آيت بيا تلاوت كړي. نو صرف يوه سجده واجبيږي. (۲) همدارنگه د كبتې په تگ سره د سپور كس مجلس نه بدليږي. لهذا په كبتې كې د سجده آيت په بار، بار ويلو سره مكرره سجده نه واجبيږي. (۳) همدارنگه په يوركمت يا دوو ركعتونو سره هم مجلس نه بدليږي. لهذا كه څوك د سجده آيت ووايي او بيا دوه

رکعت له مونځ وکړي، تر دې وروسته بيا هاغه آيت ووايي، نو صرف يوه سجده واجبيږي، (۴) همدارنگه داوبو په چينلو، (۵) د يوې او دوې گولې خوراک په خوړلو، (۶) او د يوه دوو گامو په تگ سره مجلس نه بدليږي، لهذا که خود سجده آيت ووايي، بيا اوبه وچيښي، يا يوه، دوې گولې وڅوري، يا يو، دوه گامه ولاړ سي، تر دې وروسته بيا هاغه آيت ووايي، نو يوه سجده به کوي، (۷) همدارنگه په تکیه کولو، (۸) او کښنستلو، (۹) ولاړېدلو، (۱۰) سپرېدلو، (۱۱) او په شوه کېدلو سره هم مجلس نه بدليږي، دغه ټوله اعمال د مجلس واحد په درجه کي دي، لهذا که څوک د سجده آيت ووايي، بيا تکیه ولگوي او هاغه آيت دويم وار ووايي، يا د سجده آيت په ولاړه ووايي او بيا کښي، يا ناست وي بيا ولاړ سي، يا د سجده آيت ووايي، بيا پر هغه ځای سپور سي، يا سپور وي، بيا هلته شوه سي او هاغه آيت دويم وار ووايي، نو په دې ټولو صورتونو کي صرف يوه سجده واجبيږي.

ولايسر د ابته: يعني د سپارلي (څاروي) په تگ سره هم مجلس نه بدليږي، لهذا که څوک پر سپارلي (څاروي) سپور وي او په لمانځه مشغوله سي او د سجده آيت بار، بار ووايي، نو دا صورت هم د مجلس واحد په درجه کي دي او يوه سجده کافي ده، ځکه په دې صورت کي د لمانځه صحيح کېدل د اتحاد مکان واضح دليل دی، ها! که په لمانځه مشغوله نه وي او د سجده آيت بار، بار ووايي، نو د هر وار ويلو لپاره جلا سجده لازم ده. (البحر الرائق ج ۲، ص: ۱۳۵)

خلاصه دا چي د سجده د مکرر کېدو لپاره له دريو شيانو څخه د يوه موجود بدل ضروري دي: ① اول اختلاف تلاوت، يعني په يوه مجلس کي د سجده مختلفه (دوه بېلابېل) آيتونه تلاوت کول، ② دويم اختلاف سماعت، يعني په يوه مجلس کي د سجده مختلفه آيتونه اورېدل، ③ درېيم اختلاف مجلس، يعني د سجده يو آيت په مختلفه مجلسونو کي ويل يا اورېدل. (ن.د. الارواح بحواله عمدة الفقه)

د مجلس بدلېدلو حکم

﴿۸۰۶﴾ وَيَتَكَرَّرُ الْجُؤُوبُ عَلَى السَّامِعِ بِتَبْدِيلِ مَجْلِسِهِ او مکرر کيږي وجوب پر اورېدونکي دهغه د مجلس په بدلېدلو سره وَقَدْ اتَّخَذَ مَجْلِسُ الثَّانِي په داسي حال کي چي د تلاوت کونکي مجلس يو وي لَا بِعَكْسِهِ نه د دې په برعکس صورت کي عَلَى الْأَصَحِّ د صحيح ترين قول مطابق.

تشریح: مسئله داده چي که د اورېدونکي (سامع) مجلس بدل سي، نه د تلاوت کونکي، نو د آيت په بيا اورېدلو سره پر هغه بيا سجده واجبيږي، مثلاً تلاوت کونکي پر يوه ځای وي او يو څوک له

هغه څخه د سجدې يو آيت واورې، بيا دغه اورېدونکي کس بل ځای ولاړ سي او هاغه آيت بيا ځني واورې. نو پر اورېدونکي دوي سجدې واجبېږي.

لا بعكسه الخ: يعني که د تلاوت کونکي مجلس بدل سي، نه د سامع، په دې توگه چي سامع پر خپل ځای پاته وي او تلاوت کونکي گرځي راگرځي، نو د علامه فخر الاسلام رَحِمَهُ اللهُ د قول مطابق په دې صورت کي هم پر سامع د سجدې وجوب مکرر کېږي، او مصنف رَحِمَهُ اللهُ فرمايي چي اضح قول دا دی چي په دې صورت کي پر سامع د سجدې وجوب نه مکرر کېږي، ځکه د سامع په حق کي د سجدې واجبېدلو سبب سماع ده او دلته په مجلس د سماع کي تکرار نه دی راغلی (يا په بله وينا دا چي اورېدل په څو ځايو کي نه دي سوي، بلکي سامع پر خپل ځای پاته دی)، لهذا پر هغه به د سجدې وجوب هم نه مکرر کېږي.

د سجدې آيت پرېښوول

﴿۸۰۷﴾ وَ كُرْهٍ أَنْ يَقْرَأَ سُورَةً وَيَدْعَ آيَةَ السُّجْدَةِ أَوْ مَكْرُوهٍ دِي دَا چي سورت ووايي او د سجدې آيت پرېږدي لَا عَكْسُهُ نه ددې برعکس.

لغات: ﴿يدع﴾ دفتح دباب مضارع ده: پرېښوول.

تشرېح: فرمايي چي په لمانځه کي يا د لمانځه څخه بغير په بل وخت کي سورت ټوله ويل او د سجدې آيت پکښي پرېښوول مکروه تحرېمي دي، او ددې برعکس مکروه نه دي يعني يوازي د سجدې آيت ويل او نور ټوله سورت پرېښوول، په دې کي څه حرج نسته.

د سجدې د آيت سره بل آيت يو ځای کول مستحب دي

﴿۸۰۸﴾ وَ نَذْبُ ضَمِّ آيَةٍ أَوْ أَكْثَرِ إِلَيْهَا أَوْ مَسْتَحَبٌ دِي دِيوه آيت يا زياتو آيتونو ضمول (يو ځای کول) د سجدې د آيت سره.

تشرېح: يعني يوازي د سجدې د آيت ويلو پر ځای مستحب داده چي د سجدې د آيت سره يو يا دوه آيتونه د هغه په شروع يا آخر کي هم ور سره يو ځای کړي.

د سجدې آيت په کراره ويل مستحب دي

﴿۸۰۹﴾ وَ نَذْبُ إِخْفَاؤِهَا مِنْ غَيْرِ مُتَأَهِّبٍ لَهَا أَوْ مَسْتَحَبٌ دِي د سجدې آيت په کراره ويل د داسي کس مخ ته کوم چي تيار نه وي د سجدې لپاره.

لغات: ﴿إِخْفَاء﴾ دافعال دباب مصدر دی: پٽول. پٽ ساتل، دلته ځني مراد په ګراره ويل دي

﴿مَتَأَمَّب﴾ دتفعل دباب مفعول دی: تيار، چمتو. تَأَمَّبَ يَتَأَمَّبُ تَأَمَّبًا: تيارېدل، چمتو کېدل.

تشریح: يعنې که د تلاوت کونکي ګومان او اندېښنه دا وي چي پر اورېدونکي به سجده کول بوج سي. بادهغه حالت ورته معنوم نه وي چي د سجدې لپاره آماده دی. که نه؟ نو په دې دواړو صورتونو کي مستحب دا دي چي د سجدې آيت په ګراره ووايي. او که دهغه ګومان دا وي چي پر اورېدونکي به بوج نه سي نو هغه په زوره (جهراً) ويل پکار دي. (شفاء الارواح)

د سجده تلاوت لپاره ولاړېدل مستحب دي

۱۱۰۷ ﴿وَذَبَّ الْقِيَامُ ثُمَّ السُّجُودُ لَهَا﴾ او مستحب دي ولاړېدل بيا سجده کول دهغه (سجدې دآيت لپاره).

تشریح: يعنې که څوک په ناسته د سجدې آيت ووايي، نو دهغه لپاره مستحب طريقه داده چي ولاړ سي او له ولاړي (قيام) څخه سجدې ته راسي او سجده وکړي بيا تر سجده کولو وروسته بيرته ولاړ سي. دغه دواړه قيامه مستحب دي، ضروري نه دي، لهذا که څوک دهمدې ناستي په حالت کي ناسته اکبر ووايي او سجدې ته ولاړ سي، نو بيا هم صحيح دي. (شفاء الارواح بحواله عمدة الفقه و طحطاوي)

د اجتماعا سجدې کولو طريقه

۸۱۱۸ ﴿وَلَا يَرْفَعُ السَّامِعُ رَأْسَهُ مِنْهَا قَبْلَ تَالِيهَا﴾ او نه دي پورته کوي اورېدونکي خپل سر له سجدې څخه مخکي تر تلاوت کونکي دهغه (آية الجدة) وَلَا يُؤْمَرُ الثَّانِي بِالتَّحْدِثِ او حکم به نه کول کيږي تلاوت کونکي ته د مخکي کېدلو (دامام په خبر) وَلَا السَّامِعُونَ بِالْإِصْطِفَافِ او نه (به حکم کول کيږي) اورېدونکو ته د صف جوړولو فَيَسْجُدُونَ كَيْفَ كَانُوا نو څرنگه (څه ډول) چي دوی ري سجده دي وکړي.

لغات: ﴿اصْطَفَاف﴾ دافتعال دباب مصدر دی: صف جوړول، صف درول.

تشریح: د عبارت حاصل دا دی چي که يو څو کسان دلمانځه څخه بغير په بل وخت کي له يو چا څخه د سجدې آيت واوري. مثلاً يو کس د سجدې آيت تلاوت کړي او درې کسان يې واوري يا صرف يو کس يې واوري. نو اوس که دوی سجده کول غواړي. نو مستحب داده چي اورېدونکي د تلاوت کونکي سره يو ځای سجده وکړي او په سجده کولو کي تر هغه مخکي سر را پورته نه کړي:

څنگه کله چي دوی یو ځای سجده کوي. نو تلاوت کونکی گواکي امام سو. نو څنگه اورېدونکي دي له هغه څخه مخکي سر نه پورته کوي. بلکي د تلاوت کونکي پورته کېدلو ته دي انتظار وکړي.

والا به مړانځ: بل ادب دادی چي تلاوت کونکی دي دامام په خبر نه مخکي کول کيږي. همدا ځکه اورېدونکو کسانو نه به د صف جوړولو حکم نه کول کيږي. بلکي هريو دي پر خپل ځای سجده وکړي. يعني چيري چي وي. هلته دي سجده وکړي. يا بيا چي څنگه د دوی خوبه وي هغسي دي وکړي. (شاه الارواح ثمره الحاج)

د سجده تلاوت شرائط

۸۱۲ هـ و شرط بصحتها شرط الصلوة لا تشترط او شرط کرل سوي دي د سجده تلاوت د صحيح کېدو لپاره د لمانځه شرائط ماسواله تحريمي څخه.

تشریح: د عبارت حاصل دادی چي د سجده تلاوت د صحيح کېدو لپاره هغه ټوله شيان شرط دي کوم چي د لمانځه د صحيح کېدو لپاره شرط دي. مثلاً طهارت. استقبال القبلة. عورت پينون او دنسي نور. ماسواله تحريمه څخه. يعني د سجده تلاوت لپاره خائنه تکبير تحريمه ويل شرط نه دي همدارنگه په سجده تلاوت کي د متعين آيت د سجدې نيت کول لازم نه دي، يعني که يو څوک د سجدې څو مختلفه آيتونه ووايي او بيا پريوه ځای د ټولو لپاره سجدې اداء کوي. نو د هر آيت په تعيين سره سجده کولو ته ضرورت نسته. بلکي بغير له تعيينه په شمېر د سجدو په اداء کولو سره هم سجدې اداء کيږي (او په سجده تلاوت کي دي دانيت کول کيږي چې کومه سجده پر ما واجب سوي ده د آيت ويلو په وجه. هغه اداء کوم). (شاه الارواح. ابوار الايضاح)

د سجده تلاوت طريقه

۸۱۳ هـ وَ كَيْفِيَّتُهَا أَنْ يُسْجَدَ سَجْدَةً وَاحِدَةً بَيِّنَةً تَكْبِيرَتَيْنِ او د سجده تلاوت كيفيت (او طريقه) داده چي يوه سجده وکړي د دوو تکبيرونو په مينځ کي هُنَا سَتَّانِ بِلَا رَفْعِ يَدٍ وَلَا تَشْهَدٍ وَلَا تَسْلِيمٍ دادوه تکبيرونه سنت دي بغير له لاس پورته کولو او بغير له تشهد ويلو او بغير له سلام گرځولو څخه.

تشریح: د سجده تلاوت طريقه داده چي په الله اکبر سره سجدې ته ولاړ سي او په الله اکبر سره له سجدې څخه سر را پورته کړي. او دا دواړه تکبيرونه سنت دي او د سجدې لپاره د الله اکبر ويلو په وخت کي لاسونه پورته کول. يا تر سجدې وروسته تشهد (التحيات) ويل يا سلام گرځول نسته.

په عمده الفقه کي دي: چي د سجده تلاوت سنت طريقه داده چي کله د سجده اراده وکړي نو ولاړ دي سي (ودي دربري) او د سجده نيت دي وکړي، بيا دي د لاس پورته کولو څخه بغير په الله اکبر سره سجده ته ولاړ سي اولر تر لږه درې واړه "سبحان ربی الاعلیٰ" دي پکښي وويي، بيا دي په الله اکبر ويلو سره سر راپورته کړي او ولاړ دي سي، او د تشهد ويلو او سلام گرځولو ضرورت ورته نسته. (شفاء الارواح)

د سجده شکر بيان

﴿ ۸۱۴ ﴾ سَجْدَةُ الشُّكْرِ مَكْرُوهَةٌ عِنْدَ الْإِمَامِ لَا يُثَابُ عَلَيْهَا سَجْدَةُ شُكْرِ مَكْرُوهَةٌ، د امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نېز په هغې (سجده شکر) باندي ثواب نه حاصلېږي وَتَرْكُهَا او هغه دي پرېږدي وَقَالَ: هِيَ قُرْبَةٌ يُثَابُ عَلَيْهَا او صاحبين رَحْمَتُ اللهِ فرمايي: چي سجده شکر عبادت ده، په هغې باندي ثواب حاصلېږي (د هغې پر کولو ثواب ورکول کېږي) وَهَيْئَتُهَا مِثْلُ سَجْدَةِ التَّلَاوَةِ او د هغې صورت (طريقه) د سجده تلاوت په څېر ده.

لغات: ﴿لَا يُثَابُ﴾ د افعال له بابه مضارع نفی مجهول ده: ثواب حاصلېدل (ثواب رسېدل)، بدله او جزاء ورکول کېدل، ﴿قُرْبَةٌ﴾ دنېکۍ او ثواب کار چي په هغه سره د خدای تعالیٰ قُرْبَت او رضاء حاصلېږي (يا په بله وينا هغه کار چي په هغه سره د الله تعالیٰ نژدېکت او ثواب طلبول کېږي)، نېکي او ثواب عبادت، جمع: قُرْب و قُرْبَات، ﴿هَيْئَةٌ﴾ طريقه، صورت.

تشرېح: د سجده شکر مطلب دادی چي کله انسان ته يو نعمت حاصل سي، نو د هغه نعمت په خوشحالی کي مستحب او افضل داده چي سجده وکړي او په سجده کي د الله تعالیٰ حمد او ثناء بيان کړي، تسبیح وويي او په الله اکبر سره سر راپورته کړي وبس، په دې سجده کي هم (د سجده تلاوت په څېر) تشهد او سلام گرځول نسته.

علامه شامي رَجَّه الله د محیط په حواله سره لیکلي دي چي امام صاحب رَجَّه الله فرمایي چي زه سجده شکر واجب نه گنم؛ ځکه که واجب سي، نو پر بندگانو خو هر گری د الله تعالی نعمتونه را اوریري، نو بیا د هغوی په شکرانه کي به هر وخت سجده شکر لازمیږي او په دې کي تکلیف مالا یطاق دی، او صاحبین رَجَّه الله فرمایي چي دایو ډول عبادت دی او دهغه کونکي ته ثواب حاصلیږي، ځواکي د صاحبینو رَجَّه الله په نېز سجده شکر مستحب او افضل ده، علامه شامي رَجَّه الله د بحث په آخر کي فرمایي چي د امام صاحب او صاحبینو رَجَّه الله اختلاف په سنت والي (سنت) کي دی، په جواز او مشروع کېدو کي یې هیڅ اختلاف نسته، والمعتمد أن الخلاف فی سنتها لافس الجواز (شامي ج: ۱، ص: ۲۳۱)، خلاصه د کلام دا چي سجده شکر داسي ځای اداء کول پکار نه دي چي هلته (عوام) خلک ورته گوري؛ ځکه هغوی به یې واجب یا سنت وگڼي، که په تنهایی کي وکړل سي، نو هیڅ حرج پکښي نسته. (انوار الايضاح)

فَائِدَةُ مُهْتَةٌ لِدَفْعِ كُلِّ مُهْتَةٍ

عظیم الشانه فایده د هري ستونزي دليري کولو لپاره

د هر حاجت پوره کېدلو او د مشکلاتو د حل لپاره یو مجرب عمل

﴿۸۱۵﴾ قَالَ الْإِمَامُ النَّسْفِيُّ فِي الْكَافِي فرمایلي دي امام نسفي رَجَّه الله په "کافي" کي مَنْ قَرَأَ آيَةَ السَّجْدَةِ كُلَّهَا فِي مَجْلِسٍ وَاحِدٍ څوک چي ووايي د سجدې ټوله آیتونه په یوه مجلس کي وَ سَجَدَ لِكُلِّ مِنْهَا او سجدو وکړي د هر آیت لپاره كَفَاءَ اللَّهِ مَا أَهَمُّهُ نو الله تعالی به دده کافي سي په (هر) هغه معامله کي چي دئ یې بې قراره (او پرېشته) کړی دی.

لغات: ﴿آي﴾ جمع د آية ده؛ آیت، د قرآن پاک یوه جمله یا څو جملې چي د هغوی په آخر کي وقف وي **﴿أَمْر﴾** د افعال د باب ماضي ده؛ غمجن او بې قراره کول، د تشویش باعث کېدل. (انوار الايضاح)
تشریح: بعضي فقهاؤ لیکلي دي چي کوم څوک د سجدې ټوله څوارلس (۱۴) آیتونه په یوه ناسته کي علی الترتیب ووايي (چي څه مخکي موږ په تفصیل سره ټوله ذکر کړل) او د هر یوه سره سجدو هم وکړي

او تہر دی وزوستہ دعا، وکړي. نواز شا، الله ضرور به قبوله سي. او که په خه مصیبت او سترنزه مبتلا وي. نو هغه مصیبت او تکلیف به ډېر ژر ليري سي. دا دا کابرو فقهاؤ او سختهدينو امامانو مجرب عمل دی.

دلته داسي هم کولای سي چي يو وار د سجده ټوله آيتونه ووايي بيا پريوه خای د ټولو سجده وکړي. لېکن زیاته به داده چي د هر آیت دويلو سره سجده وکړي يعني چي کله اول آیت ووايي نو سمدستي د هغه سجده وکړي بيا دويم آیت ووايي او د هغه سجده وکړي همداسي د ټولو خواړسو آيتونو لپاره دي جلا. جلا سجده وکړي او په آخر کي دي دعا، وغواړي. (مراقی انصاح مع المخطاوي ص: ۲۷۲)

او که دا عمل په مبارکو شپو کي وسي. مثلاً دروژې په میاشته کي، یا په شب قدر. شب برات او داخرونو په شپه کي (یا په مبارک وخت کي مثلاً د تهجدو په وخت کي)، نو د قبولیت يې زیات امید سته. (انوار الايضاح)

بَابُ الْجُمُعَةِ

(دا) باب د جمعی (دلمانځه په بیار کي) دی

تشریح: په شریعت کي د جمعی ورځي ته ډېر زیات فضیلت حاصل دی. د نبی کریم ﷺ حدیث دی چي لمر پر کومو ورځو راځیږي. په هغوی کي تر ټولو غوره او افضله د جمعی ورځ ده. په دې ورځ حضرت آدم ﷺ پیدا سوې دی او په همدې ورځ جنت ته استول سوې دی. بیا په همدې ورځ له جنت څخه بهر راغلی دی او په همدې ورځ به قیامت قائم سي (مشکوٰۃ تریف ج ۱ ص ۱۱۹). اود جمعی په ورځ الله تعالیٰ وامت محمدیه ته داسي ساعت ورکړی دی چي په هغه ساعت کي له الله جلّ و جلاله څخه کومه دعاء هم وغوښتل سي. یقیناً به قبوله سي (پورتی حواله). او دغه ساعت الله تعالیٰ مخني ساتلی دی. د دې لپاره چي بندگان له زیاتو څخه زیات وخت په عبادت و طاعت او دعاء کي صرف کړي. د ترمذي شریف په روایت کي دي چي د ساعت د مازيگر او مانېام په مینځ کي دی (ترمذي ج ۱ ص ۶۵). او د مسلم شریف په روایت کي دي چي کله امام منبر ته وځي بیا دلمانځه ختمېدلو تر وخته پوري په دې مینځ کي د ساعت دی (مشکوٰۃ ج ۱ ص ۱۱۹) خو په دې وخت کي دعاء په زړه کي کول پکار دي: ځکه د خطبې په دوران کي په ژبه سره د دعاء وغیره کولو اجازه نسته. (انوار الابضاح)

وجه تسمیه: الجمعة دیمیم په ضمه. فتحه او سکون ټولو سره ویل کېدلای سي یعني: جُمُعَة. جُمُعَة او جُمُعَة. د لفظ له "اجتماع" څخه مشتق دی. لکه فُرْقَة چي له "افتراق" څخه مشتق دی. (۱) څرنګه چي د جمعی په ورځ د خلکو اجتماع کیږي یعني خلګ سره راجمع کیږي، نو ځکه دغه ورځي ته جمعه وایي. (۲) دویم قول دادی چي جمعی ته ځکه جمعه وایي چي په دغه ورځ کي الله جلّ و جلاله ېې شمېره برکتونه او انوار جمع کړي دي، (۳) درېیم قول دادی چي حضرت آدم ﷺ خپل ځامن د جمعی په ورځ سره راجمع کړي وه، نو په دې مناسبت جمعه ورته وایي. (بنایه ج ۳ ص ۲۵)

د جمعی د فرضیت دلائل: صاحب د بنایي لیکلي دي چي د جمعی فرضیت په کتاب، سنت او اجماع ټولو سره ثابت دی. په کتاب یعني قرآن کریم کي د الله جلّ و جلاله د فرمان دی: **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نَادَىٰ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ الْخُبْرَ** او په اتفاق د مفسرینو له ذکر الله څخه جمعه

مراد ده. او بیا د "فاسعوا" امر د وجوب لپاره دی. نو له دې څخه د سغې إلى الجمعة وجوب ثابت سو. او سغې إلى الجمعة شرط دی د جمعې د لمانځه لپاره، نو کله چې یې شرط واجب سو، نو د اصل لمانځه په فرض کېدو کې خوبه هیڅ شک او شبهه نه وي.

او په حدیث سره د جمعې ثبوت داسې دی چې حضرت جابر او ابو سعید رضی الله عنهما فرمایي: خطبنا رسول الله ﷺ (وقال فيه) اعلّموا أن الله تعالى فرض عليكم صلاة الجمعة (یعني نبی کریم ﷺ موږ ته په خطبه کې وویل: پوه سئ! چې الله تعالیٰ پر تاسو د جمعې لمونځ فرض کړخولی دی).

او په اجماع سره د جمعې ثبوت په دې توګه دی چې د نبی کریم ﷺ له زمانې څخه واخله تر اوسنۍ زمانې پورې له څه قیل او قال څخه بغیر جمعه فرض ګڼل کېږي، دا د جمعې د فرضیت واضح دلیل دی. او بیا عقلاً هم د جمعې فرضیت ښکاره کیږي؛ ځکه چې الله تعالیٰ د جمعې د لمانځه په وجه موږ ته د ما پښین د لمانځه پرېښوولو حکم کړی دی او د ما پښین لمونځ فرض دی. او قاعده داده چې فرض د فرضو په وجه پرېښوول کېږي، یعني یو فرض هغه وخت ساقطیږي چې په تقابله کې یې بل فرض راسي، نو په دې حواله سره هم جمعه فرض سوه.

تر ټولو مخکې د جمعې لمونځ کله وسو؟: کله چې نبی کریم ﷺ له مکې مکرمې څخه و مدینې منورې ته هجرت وکړی. نو په قباء کې د عمرو بن عوف رضی الله عنه په کلي (محلّه) کې څوارلس شپې پاته سو. هم په دې وخت کې نبی کریم ﷺ د یوه مسجد بنیاد کېښی، چې هغه ته په اسلام کې تر ټولو اول مسجد ویل کېږي، بیا چې کله نبی ﷺ له قباء څخه د مدینې پر طرف د جمعې په ورځ روان سو. نو په لاره کې د سالم بن عوف په کلي کې د جمعې د لمانځه وخت راغلی، نبی کریم ﷺ له سپارلي څخه راشوه سو، او په هغه مسجد کې یې د جمعې لمونځ وکړی کوم چې د شپې په مینځ کې وو (یعني په بطن الوادي کې وو). نو دا په اسلام کې تر ټولو اول اداء کړی سوی د جمعې لمونځ دی. په دې جمعه کې په سلهاوو مسلمانان شریک سول، او په دې اړه پوره تفصیل په شرح سیر کبیر کې وګورئ!.

د جمعې د پرېښوونکي او فضیلت په هکله حدیث: په حدیث شریف کې د جمعې د پرېښوونکي لپاره سخته سزا بیان سوې ده. حدیث دی "مَنْ تَرَكَ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ مِنْ صَلَاةِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ عَلَى قَلْبِهِ" رواه احمد، حاکم. او په بل روایت کې دي: "مَنْ تَرَكَ ثَلَاثَ جُمُعَاتٍ تَهَاوَنًا طَعِمَ اللَّهُ عَلَى قَلْبِهِ" رواه احمد (یعني کوم چا که بېله څه ضرورت محض د سستی په وجه درې جمعه پرېښوولې. نو الله ﷻ به د هغه پر زړه مهر ولګوي).

او د جمعې د فضيلت په هکله حديث دی: "من توضأ فأحسن الوضوء ثم أتى الجمعة فاستمع وأنصت، غُفر له ما بينه وبين الجمعة وزيادة ثلاثة أيام، ومن مس الحصى فقد لغا" (برادعنده).
 (يعني څوک چې په ښه توگه اودس تازه کړي، بيا د جمعې لمانځه ته راسي او خطبې ته په ښه توجه سره غوږ ونيسي او پټه خوله کښېني، نوالله ﷻ به له دې جمعې څخه ترېني جُسمې پوري دده گناهونه ور وبخښي اودرې ورځې نورې زياتي، او که دې په شگو او ډېرو لاس وهي (يعني خطبې ته توجه نه کوي او بېله څه توجه جمعه اداء کوي) نو لغو کاريې وکړي).

د جمعې د فرضيت شرطونه

﴿ ۸۱۶ ﴾ صَلَوةُ الْجُمُعَةِ فَرَضٌ عَلَى مَنْ اجْتَمَعَ فِيهِ سَبْعَةُ شَرَائِطَ د جمعې لمونځ
 فرض عين دی په (هر) هغه کس باندې چې په هغه کې اووه شرطونه جمع سي الْأَكْمَرَةُ
 وَالْحُرِّيَّةُ ① نارینه والی ② او آزاد والی (آزاد کېدل) وَالْإِقَامَةُ فِي مَضَرٍ أَوْ فَيْتٍ حُدَّ حَسَبُ
 فِي حَدِّ الْإِقَامَةِ فِيهَا ③ او مقيم کېدل (مېدل) په ښار کې يا په داسې ځای کې کوم چې
 داخل په ښار کې د مقيم کېدلو په حد (حکم) کې وي (يعني په داسې ځای کې يا تېدل او مېدل چې
 هلته يا تېدل په ښار کې يا تېدل شمېرل کېږي) فِي الْأَصَحِّ د صحيح ترين قول مطابق وَالصَّحَّةُ
 وَالْأَمْنُ مِنَ ظُلُمٍ ④ او روغوالی (روغتيا) ⑤ اوله ظالم څخه په امن کېدل وَالسَّلَامَةُ
 الْعَيْنِيَّةُ وَالسَّلَامَةُ الرَّجُلَيْنِ ⑥ او د دواړو سترگو سالم والی (سلامتيا) ⑦ او د دواړو پښو
 سالم والی.

تشرېح: فرمايي د جمعې لمونځ پر هر هغه کس فرض عين دی چې په هغه کې (لايديې) اووه
 شرطونه موجود وي، او په کوم چا کې چې دا موجود نه وي، پر هغه د جمعې لمونځ نه فرض کېږي.
 لېکن بيا هم که هغه د جمعې لمونځ وکړي، نو د جمعې لمونځ يې کېږي او د ما پښين فرص دهغه له
 فمي څخه ساقطېږي. (عمدة الفقه)

- ① ... اول شرط دا دی چې مذکر (نارینه) به وي، پر ښځې جمعه (يعني د جمعې لمونځ) فرض نه دی
- ② ... آزاد به وي، پر غلام جمعه فرض نه ده، لېکن خپل مالک هغه جمعې ته له تللو څخه مع کرلاي سي، لېکن پر مزدور (اجير) او نوکر جمعه فرض ده، لېکن مستأجر يا مالک ته دا حق نسته چې هغه له جمعې څخه منع کړي. (عمدة الفقه)

۳... به ښار کي به مقيم وي يا په داسي ځای کي به مقيم وي چي هلته استوگنه او پاتېدل داسي وي لکه په ښار کي پاتېدل يا په بله وينا داسي ځای کوم چي دښار په درجه کي وي چي هغه استوگن په ښار کي استوگن شمېرل کيږي. لهذا پر مسافر جمعه فرض نه ده او پر داسي مقيم هم جمعه فرض نه ده کوم چي دښار په ليري اطرافو او دصحرا په کلو کي اوسېږي چي هلته دجمعه لمونځ کول صحيح نه وي. همدارنګه کوم کس چي دښار له اطرافو څخه بهر وي. که څه هم هغه اذان اوري. بيا هم پر هغه جمعه فرض نه ده. دا اصح قول دی. ديم قول دادی چي که د هغه لپاره بغير له څه تکليف څخه جمعه ته حاضر بدل ممکن وي. نو پر هغه جمعه واجب ده. (عمدة الفقه)

۴... روغ به وي. پر مريض جمعه فرض نه ده. مراد ځني داسي مريض دی کوم چي دجمعه تر مسجد پوري نه سي تللای. يا چي په تګ سره د هغه د مرض زياتېدلو يا دروغتيا ځنډېدلو خطر وي. يا چي څوک دزيات بوډاوالي په وجه مسجد ته نه سي تللای. نو پر هغه هم جمعه فرض نه ده. لېکن که د مريض يا بوډا او عاجز کس سره سپارلي او خادم وي (چي د هغه په مرسته جمعه ته تللای سي). نو د هغه په هکله څو اقوال نقل سوي دي: بعضو وييلي دي چي دامام صاحب رحمه الله په نېز پر هغه جمعه واجب نه ده او د صاحبينو رحمه الله په نېز واجب ده او داسي کس د هغه چا په حکم کي دی کوم چي پر تګ قدرت لري. د قواعدو له رويه همدا مناسب ښکاري چي که تکليف او مرض زيات نه وي. نو حاضر بدل پکار دي. کنې هغه معذوره دی. (عمدة الفقه)

۵... له ظالم يعني له ظالم حکومت. يا له غله او ډاکو. يا له يو ظالم کس څخه به پر ځان مطمئن او په امن وي. نو کوم چاته چي ددوی د ضرر بېره وي. پر هغه جمعه فرض نه ده.

۶... په سترګو به روغ يعني ښاوي. او د کوم چا چي يوه سترګه وي. نو پر هغه هم جمعه فرض نه ده (طحاوي. عمدة الفقه). خو هغه نابينا (رند کس) کوم چي خپله مسجد ته نه سي تللای. پر هغه جمعه فرض نه ده. لهذا که داسي څوک وي چي د نابينا په اجرت مثل يا بېله اجرت مسجد ته بيايي. نو هم پر هغه جمعه فرض نه ده. او د صاحبينو رحمه الله په نېز فرض ده. يعني کوم نابينا چي بغير ديو چاله مرستي څخه په لارو او بازارونو کي گرځي را گرځي او بلا تکليفه مسجدونو ته تللای سي. پر هغه جمعه فرض نه ده. (عمدة الفقه)

۷... په پښو به روغ وي يعني پر تګ به قادر وي. لهذا د کوم چا چي دواړي پښې نه وي. شل و شپږ وي يا د فالج وغيره په وجه يې پښې کار نه کوي. پر هغه جمعه فرض نه ده. که څه هم هغه ته داسي څوک پيدا کيږي چي هغه مسجد ته بوځي. او که ديو چا يوه پښه نه وي يا د فالج په وجه کار نه کوي. مسجد ته بلا مشقت تللای سي. نو پر هغه جمعه فرض نه ده. کنې فرض نه ده. (مسألة الفقه بحواله... الا و اح)

او فې څو د غل في حد القامة: په دې عبارت کي د ښار دفناء بيان دی. د ښار فناء د ښار هغه ځايونو او اطرافو ته وايي چي د هغوی سره د ښار ضرورتات متعلق وي. مثلاً صنعتي کارخاني. (د سوترانو ادې). استېشن. هوايي ډگر. د لوبې ميدان او داسي نور. (انوار الايجاج)

د جمعي د صحت شرطونه

۱۰. وَيُشَرَطُ لِصَحَّتِهَا سِتَّةُ أَشْيَاءَ او د جمعي (دلماڅه) د صحيح کېدو لپاره شپږ شيان شرط دي الْمَضَرُّ أَوْ فَنَاءُ (۱) ښار يا د ښار فناء (نږدې اطراف) وَالسُّبْحَانُ أَوْ النَّبِيَّةُ (۲) باچا يا د هغه نائب.

لغات: «سلطان» باچا (بادشاه). جمع: سَلَطَنٌ. «نائب» قائم مقام. ځای ناستی. نایند.

جمع: نَوَاب. «فناء» په اصل کي ددې معنی ده: د کور په څنګ اطرافو کي يا د کور په ښخ کي خالي ځمکه (يعني د کور اطراف يا غولۍ). همدارنګه د يو ځای مخ ته خالي ساحه. د ښار دفناء وضاحت به په تشریح کي وسي.

تشریح: په يو ځای کي د جمعي دلماڅه د صحيح کېدو لپاره شپږ شرطونه دي. که له هغوی څخه يو شرط موجود نه سي، نو جمعه نه صحيح کيږي. يعني نه اداء کيږي. په دې عبارت کي دوه شرطونه بيان سوي دي:

①... يو شرط دا چي ښار، ښارگوټی يا فناء د ښار به وي. په صحرا کي د جمعي لمونځ صحيح نه دی. د ښار په تحديد کي دا ځانفو مختلفه اقوال نقل سوي دي: بعضو ويلي دي چي مصر هغه دی چي په هغه کي سلطان يا د هغه نائب موجود وي. بعضو ويلي دي چي مصر هغه ځای دی چي په هغه کي تر ټولو غټ مسجد د هغه ځای د خلکو (آبادۍ) لپاره کافي نه وي. بعضو ويلي دي چي په هغه کي بازار موجود وي. لنډه دا چي مختلفه تعريفونه يې سوي دي. لېکن تحقيق دادي چي په کلي توګه د مصر هيڅ جامع و مانع تعريف نه سي کېدلای. بلکي ددې مدار پر عرف دی. که په عرف کي يو ځای او علاقه ښار گڼل کېده. نو هلته د جمعي لمونځ جائز دی. کنې جائز نه دی (د رس نرمدۍ) او په عمدة الفقه کي دي چي زموږ حکومت و داسي علاقې ته د ښارگوټي درجه ورکوي چي په هغه کي څلور زره آبادي وي (يا په بله وينا شاوخوا څلور زره کسان پکښي استوګن وي) په عامه توګه په داسي ځای کي نور شرطونه هم موجود وي. لهندا د آبادۍ په لحاظ سره که شاوخوا څلور زره آبادي وي. هغه لويه علاقه او ښارگوټی شمېرل پکار دي. دا صرف د تمثيل په توګه دي. نه د تحديد په توګه.

أو فناءه: د دې وضاحت مخکې هم وسوي غني د ښار شاوخوا په اطرافو کې هغه ځايونه کوم چې د ښار د مصلحتونو او ضرورياتو لپاره د ښار سره متعلق او متصل وي، مثلاً صنعتي کارخانې، هديره، د لوبې ميدان، دفوج او عسکرو د اوسېدلو ځای، استېشن او داسې نور، دغه ټوله په فناء کې راځي او د ښار په حکم کې دي، په دوی کې د جمعې لمونځ اداء کول صحيح دي. (عمدة الفقه)

(۲)... د جمعې د صحيح کېدلو بل شرط دادی چې سلطان يعني د اسلام باچا (امير المؤمنين) يا د هغه نائب به موجود وي، د سلطان نائب هغه کس دی چې سلطان و هغه ته د جمعې قائمولو اجازه يا حکم کړی وي. لهدا د باچا يا د هغه د نائب له حکم څخه بغير جمعه قائمول جائز نه دي، که په يو ښار او آبادي کې له دوی څخه يو هم موجود نه وي او خلک خپله يو کس مقرر کړي چې هغه خطبه او د جمعې لمونځ ورکړي، نو جائز دي. همدارنگه په کوم هیواد کې چې اسلامي حکومت قائم نه وي، نو هلته د جمعې د قيام ذمه اوري او انتظام خپله مسلمانانو ته سپارل سوي دي، مسلمانان چې څوک د جمعې امام وټاکي، د هغه په اقتداء کې د جمعې لمونځ کول صحيح دي. (عمدة الفقه)

جمعه په څومره آبادي کې جائز ده؟

په انوار الايضاح کې د پورتنۍ عبارت له تشریح څخه لاندې مسئله داسې بيان سوي ده چې د جمعې د صحت لپاره لويه آبادي شرط ده او د هغې په تعيين کې د فقهاؤ عبارات مختلف دي، د ټولو خلاصه داده چې داسې آبادي او علاقه چې هلته د ورځني ضرورياتو لپاره دوکانونه او داسې نور موجود وي او د حکومت داسې نظام هم وي چې مظلوم مرسته پکښې حاصلولای سي، مثلاً د پوليسو مأموريت (تانه) او داسې نور، په عامه توگه زموږ په ملک (يني په هندوستان) کې د دريو زرو په آبادۍ کې دغه آسانتياوي موجوده وي، لهدا په داسې لويه آبادي کې جمعه قائمول صحيح دي او له دې څخه په کمه آبادي کې جمعه نه فرض کېږي، هغوی به د ماښين لمونځ کوي. او کومه علاقه چې پر عمومي لوی سړک او پر عمومي چوک باندې واقع وي (مثلاً په جرمني سړک (جې ټي روډ) باندې پر لوی چوک واقع علاقه) چې په هغه کې بازار او شفاخانه، تانه ټوله شيان موجود وي، نو هلته د جمعې لمونځ صحيح دی. که څه هم د هغه ځای اوسېدونکي له دريو زرو څخه کم وي. (انوار الايضاح بحواله کتاب المسائل ص: ۴۲۲، و فتاوی دار العلوم دیوبند ج: ۵ ص: ۴۴)

او د ښار په اطرافو کې چې کومه کارخانه واقع وي، هلته هم د جمعې لمونځ قائمول صحيح دي په دې شرط چې هلته د جمعې په قائمولو کې څه ستونزه نه وي. او داسې کلی او محله چې له ښار څخه څو کېلو متره لیرې واقع وي او د هغه آبادي د ښار سره متصله نه وي، نو هلته د جمعې لمونځ نه صحيح کېږي. که څه هم هلته د ښار افان اورېدل کېږي، او د جمعې د صحيح کېدو لپاره جامع

مسجد يابل لوی مسجد موجود بدل هم ضروري نه دي، بلکي دلويي آبادي په يو ميدان کي هم د جمعي لمونځ کول صحيح دي. (انوار الايضاح بحواله کتاب المسائل ص: ۴۲۳، وکيري ص: ۵۱۱)

د جمعي د وخت بيان

﴿ ۸۱۸ ﴾ وَوَقْتُ الظُّهْرِ ③ او د ماپنين وخت فَلَا تَصِحُّ قَبْلَهُ نوله هغه څخه مخکي جمعه نه صحيح کيږي وَتَبْطُلُ بِخُرُوجِهِ او د هغه په وتلو سره جمعه باطليږي.

تشریح: ②... درېيم شرط دادی چي د ماپنين وخت به وي يعني د جمعي لمونځ د ماپنين په وخت کي صحيح کيږي، لهذا تر زوال مخکي د جمعي لمونځ صحيح نه دی، همدا ډول که د ماپنين وخت په داسي حال کي ووځي او د ماښکر وخت داخل سي چي امام د جمعي په لمانځه مشغول وي، نو د جمعي لمونځ باطليږي يعني د هغه صحت نه اداء باقي پاتېږي او نه قضاء، بلکي دا لمونځ نقل گرځي او عليحده د ماپنين د لمانځه قضاء به راوړل کيږي، همدارنگه که د تشهد په اندازه له ناستي څخه وروسته د ماپنين وخت ووځي، نو هم دغه حکم دی. (شفاء الارواح بحواله عمدة الفقه و حاشيه)

د جمعي په لمانځه کي هر وخت تعجيل افضل دی

مسئله: له زوال څخه وروسته د جمعي لمونځ ژر تر ژره اداء کول افضل دي، برابره ده د پخ موسم وي او که د گرمۍ؛ ځکه نبي کریم ﷺ به په پخ او گرمي دواړو کي له زوال څخه وروسته سمدستي د جمعي لمونځ کوي، له دې څخه معلومه سوه چي په کومو مسجدونو کي ډېر په تأخير سره د جمعي وخت ټاکل سوی وي، دا غلطه طريقه ده، د نبي کریم ﷺ د سنت مستمره مخالفت دی، د دې بدلول ضروري دي، الله تعالی دي موږ ته د اصلاح توفیق راکړي، آمين. (تحفة الالهي ج: ۲، ص: ۳۷۱، کتاب المسائل ص: ۲۲۶)

د خطبي بيان

﴿ ۸۱۹ ﴾ وَالْخُطْبَةُ قَبْلَهَا بِقَصْدِهَا فَيُؤْتِيهَا ④ او خطبه ويل د جمعي تر لمانځه مخکي په نيت د جمعي سره په وخت د جمعي کي وَحُضُورُ أَحَدٍ لِسَاعِهَا مِمَّنْ تَتَعَقَّدُ بِهِمُ الْجُمُعَةُ وَلَوْ وَاحِدًا فَيُؤْتِي الشَّحِيحَ ⑤ او د خطبي د اورېدلو لپاره حاضرېدل د يو کس له هغه چا څخه چي د جمعي لمانځه انعقاد ورباندې کيږي د صحيح مذهب پريناء.

تشرېح: (۴)... د جمعې د صحيح کېدلو څلورم شرط خطبه ده، نو بغير له خطبې څخه د جمعې لمونځ نه اداء کېږي. او د خطبې لپاره هم څو شرطونه دي چي له هغوی څخه يو دادی چي خطبه به د جمعې تر لمانځه مخکي وي. لهدا که تر لمانځه وروسته خطبه ووايي، نو نه صحيح کېږي. همدارنگه خطبه به د جمعې په وخت کي وي چي هغه تر زوال وروسته دی. لهدا که تر زوال مخکي خطبه ووايي، نو نه صحيح کېږي.

حضورالام: دا هم د خطبې له شرايطو څخه دي چي د خطبې اورېدلو ته به داسي څوک حاضر وي چي د هغه په موجودېدلو سره جمعه صحيح کېږي يعني عاقل او بالغ وي، که څه هم صرف يو سړی وي او همدا صحيح ده. لهدا که امام تنها خطبه ووايي، يا صرف د بنځو او کوچنيانو مخ ته خطبه ووايي، نو صحيح داده چي په دې صورت کي جمعه نه صحيح کېږي، او د بعضو په نېز په خطبه کي هم کم از کم د دريو سړيو موجودېدل ضروري دي (لکه څرنگه چي د جمعې د جماعت لپاره ضروري دي). کنې خطبه نه صحيح کېږي، اکثره فقهاء همدې طرف ته تللي دي او په دې کي احتياط زيات دی. (عمدة الفقه)

د "اذن عام" بيان

﴿۸۲۰﴾ وَالْإِذْنَ الْعَامَّ (۵) او عامه اجازه.

لغات: ﴿الاذن﴾ اجازه (اجازت).

تشرېح: (۵)... د جمعې لپاره پنځم شرط "اذن عام" دی يعني په عامه اجازه سره علی الاعلان د جمعې لمونځ اداء کول، د دې مطلب دا دی چي هر هغه چا ته به اجازه وي، پر چا چي جمعه فرض وي او د عامو خلکو پر مخ به د مسجد دروازې خلاصي وي. نو داسي ځای د جمعې لمونځ نه صحيح کېږي چي هلته يوازي مخصوص خلک راتللاي سي او هر کس ته دراتللو اجازه نه وي. همدا وجه ده چي که څو خلک په مسجد کي جمع سي او د مسجد دروازې بندي کړي او د جمعې لمونځ وکړي نو جائز نه دي. (عمدة الفقه)

يادونه: په کوم زندان کي چي عليحده مسجد جوړ سوی وي او هلته په زرهاوو بنديان استوگن وي او د حکومت له طرفه د جمعې پر قائمولو څه پابندي نه وي، نو هلته د جمعې لمونځ کول صحيح دي. همدارنگه هوايي ډگر او داسي نور، که څه هم په داسي ځايونو کي د باندني خلکو ته دراتگ اجازه نه وي؛ ځکه هلته صرف د حفاظت په غرض سره پر خارجي وگړو پابندي وي. کنې محض پر لمانځه خو هيڅ بنديز وي. او بهرې (لويه کبستي) چي کله د سمندر غاړي سره ولاړه وي، يا په هوايي ډگر کي لويه طياره ولاړ وي، نو د هغه د مسافرانو لپاره په بهرې او طياره کي دننه د جمعې

لمونځ كول جائز نه دي: ځكه هلته د "اذن عام" شرط نسته. (انوار الايضاح بحواله درمختار مع الشامي. و كتاب المسائل)

د جمعې لپاره كم از كم د دريو مقتديانو شرط

﴿۸۲۱﴾ وَالْجَمَاعَةُ ⑥ او جماعت وَهُمْ ثَلَاثَةُ رِجَالٍ غَيْرِ الْإِمَامِ او هغوی درې خلک دي له امام څخه بغير وَلَوْ كَانُوا عَبِيدًا أَوْ مُسَافِرِينَ أَوْ مَرْضَىٰ که څه هم هغوی غلامان يا مسافران يا مريضان وي.

لغات: ﴿عبید﴾ جمع د عَبْدٌ: غلام، مری، ﴿مرضی﴾ جمع د مَرِيضٌ ده: ناروغ.
تشریح: ⑥... د جمعې د قیام لپاره جماعت هم شرط دی، مراد د جماعت له امام څخه بغير د دريو سړيو موجودېدل دي (چي په امام پسي به كم از كم درې سريان ولاړ وي)، كه څه هم هغوی غلامان، مسافران يا مريضان وي. "وفي الشامي: هذا عند أبي حنيفة ورجح الشارحون دليله واختاره المحبون والنسفي، كذا في تصحيح الشيخ قاسم". (شامي ج: ۲، ص: ۱۶۵، ط: كواچي)

﴿۸۲۲﴾ وَالشَّرْطُ بَقَاؤُهُمْ مَعَ الْإِمَامِ حَتَّىٰ يَسْجُدَ او شرط د هغوی (دريو سريانو) باقي پاتېدل (موجودېدل) دي د امام سره تر دې چي امام سجده وكړي فَإِنْ نَفَرُوا بَعْدَ سُجُودِهِ بيا كه هغوی ولاړ سي (ووخې) د امام له سجده څخه وروسته أَتَمَّهَا وَحْدًا جُمُعَةً نو امام دي هغه لمونځ پوره كړي د جمعې (دلمانځه) په حيثيت سره وَإِنْ نَفَرُوا قَبْلَ سُجُودِهِ او كه هغوی ولاړ سي د امام له سجده څخه مخكي بَطَلَتْ نو جمعه (د جمعې لمونځ) باطلېږي

لغات: ﴿نفروا﴾ د ضرب له باب ده د جمع مذكر غائب مضارع صيغه ده، د دې باب ډيري معناوي دي چي ځيني يې دا دي: پرېښوول (هجرت كول)، كوچ كول او روانېدل، په تېزه وتل لكه په قرآن شريف كي چي راځيبي: ﴿انْفَرُوا خِفَافًا وَثِقَالًا﴾ او داسي نور معناوي... (معجم الوسيط)، ﴿أَتَمَّهَا﴾ د افعال د باب ماضي ده: پوره كول، بشپړ كول، دها ضمير جمعة ته راجع دی.

تشریح: مخكي ذكر سوه چي د جمعې دلمانځه لپاره جماعت هم شرط دی يعني لږ تر لږه درې خلک، خود جماعت لپاره دا شرط او ضروري ده چي هغوی به د اول ركعت تر سجده پوري د امام سره موجود وي، كڼي لمونځ باطلېږي.

ددې مسئلې څو صورتونه دي: يو صورت دادی چي که خلگ د جمعې د لمانځه د شروع کېدلو څخه مخکي ولاړ سي او امام تنها پرېږدي، نو په دې صورت کي بالاتفاق جمعه باطلېږي او امام به د ما پښين لمونځ کوي، او که د جمعې لمونځ شروع سي او د امام له يوه سجده کولو څخه وروسته خلگ امام پرېږدي، نو په دې صورت کي به امام خپل د جمعې لمونځ پوره کوي (يا په بله وينا پر جمعه به بناء کوي) بالاتفاق، او که د امام له سجده کولو څخه مخکي خلگ امام پرېږدي، نو د امام ابو حنيفه رَحِمَهُ اللهُ په نېز په دې صورت کي هم جمع، او امام به له نوي سره د ما پښين لمونځ کوي او د صاحبينو رَحْمَتُ اللهِ په نېز نه باطلېږي او امام به خپل د جمعې لمونځ پوره کوي. (انوار الايضاح بحواله اشرف الهدايه، و مراقى الفلاح)

﴿ ۸۲۲ ﴾ وَلَا تَصَلُّ بِأَمْرٍ أَوْ صَبِيٍّ مَعَ رَجُلَيْنِ اَوْ نَهْ صَحِيح كِيرِي جمعه په يوې ښځې يا يوه بچي باندې سره دوو سړيو.

تشرېح: مسئله داده چي د جمعې د لمانځه د صحيح کېدلو لپاره لږ تر لږه درې بالغ سړي موجود پدل ضروري دي، لهذا که صرف دوه سړي او يوه ښځه يا دوه سړي او يو بچي وي، نو د جمعې لمونځ نه صحيح کيږي.

﴿ ۸۲۳ ﴾ وَ جَازٌ لِلْعَبْدِ وَالْمَرْيُضِ أَنْ يَتَوَكَّرَ فِيهَا اَوْ جَائِزٌ دِي غَلَامٍ اَوْ مَرِيضٍ لَرَه چي امامت وکړي (امام جوړ سي) په جمعه کي.

لغات: ﴿يَوْمَر﴾ دنصر له بابو مضارع معلومه ده، اَمَرِيُوْرًا: امامت کول، امام جوړېدل، د فیهام ضمير مرجع جمعة ده.

تشرېح: مسئله داده چي پر مريض، غلام او مسافر که څه هم جمعه فرض نه ده، لېکن دوی هريو د جمعې د لمانځه امام جوړول جائز دي.

﴿ ۸۲۵ ﴾ وَالْبَصْرُ كُلُّ مَوْضِعٍ لَهُ مُفْتٍ وَأَمِيرٌ وَقَاضٍ اَوْ مَصْر (بنار) هر هغه ځای دی چي د هغه لپاره يو مفتي او امير او قاضي وي يُنْفَذُ الْأَحْكَامَ وَيُقِيمُ الْحُدُودَ چي هغه (قاضي) احکام نافذوي او حدونه قائموي (جاري کوي، سزاګانې ورکوي) وَ بَلَغَتْ أَهْنِيَّتَهُ مِنِّي اَوْ رَسَدَلِي وي د هغه ځای ودانی (جوړ ځایونه) مِنِّي ته (يعني د مني درنايو په اندازه وي) فَيُظَاهِرُ الرِّوَايَةَ په ظاهر روايت کي.

لغات: ﴿مَفْتًی﴾ د افعال له باب د فاعل صیغه ده، په اصل کې مُفَتِّی، یاء پر ضمه مشکله وه، نو ځکه یې یاء ساکنه کړه بیا د اجتماع ساکنین په وجه یاء حذف کړل سوه مُفَتِّی سو، همدا تعلیل په قاضی کې هم وسو، أَفَتِّی یُفَتِّی إِفْتَاءً: فتوی ورکول، مفتي هغه کس ته وایي کوم چې د مسائلو جواب ورکړل سي، د علم فقه ماهر، ﴿مُفْتًی﴾ منی شریفه، په عربي ژبه کې د امنی او منی لفظ دیو شي د بهولو (بیولو) په معنی سره راځي، او منی شریفی ته ځکه منی ویل کیږي چې هلته د هدی څارویان ذبح کول کیږي او د هغوی وینه پکښې بهول کیږي، نو ځکه په منی سره ونومل سوه: نور مطلبونه یې هم بیان سوي دي، خو دا یې مشهوره وجه تسمیه ده.

تشریح: د ظاهر روایت مطابق مصر هر هغه ځای دی چې هغه لره درې کسان وي ① خپل مفتي ② او امیر ③ او داسې قاضي کوم چې احکام جاري کولای سي او د حدودو پر نافذولو قادروي او د هغه ځای آبادي لږ تر لږه د منی د آبادۍ سره برابره وي (د جمعې لمونځ اوس په څومره آبادي او علاقه کې جائز دی؟ په دې هکله پوره تفصیل څه مخکې بیان سو).

﴿۸۲۶﴾ وَإِذَا كَانَ الْقَاضِي أَوْ الْأَمِيرُ مُفْتًيًا أَوْ كَلَهُ جِي قَاضِيًا أَوْ امِيرًا (خپله) مفتي (هم) وي

أَغْنَى عَنِ التَّعْدَادِ نوبيا له شمېر (درو) څخه بې پروايي راولي (يعني بيا دريو کاتو ا قاضي، امير او مفتي ته ضرورت نه پاتېږي، بلکې امير او قاضي کافي دي، ځکه په دوی کې د افتاء صلاحيت سته).

لغات: ﴿أَغْنَى﴾ د افعال د باب ماضي ده، مصدر اِغْنَاءً، کله چې د دې باب په صله کې عن راسي، نو معنی یې ده: بې نیازه کول، بې پروا کول، (ضرورت نه پاتېدل).

تشریح: يعني که چیرې امیر (حاکم) یا قاضي خپله مفتي هم وي او د فتوی ورکولو صلاحیت پکښې وي، نو هغه کافي دی، جلا بل مفتي ته ضرورت نسته.

څرنګه چې له مخکیني عبارت څخه دا و هم کېدی چې درې کسان ضروري دي (مفتي، امیر او قاضي)، نو ځکه مصنف رَحِمَهُ اللهُ و فرمایل چې په مذکوره صورت کې (کله چې امیر یا قاضي خپله مفتي هم وي نو) د دريو شمېر يعني دريو کسانو ته ضرورت نسته. (مواقی الفلاح)

په منی کې د جمعې د لمانځه حکم

﴿۸۲۷﴾ وَجَارَتْ الْجُمُعَةُ بِبَنِي الْقُرَيْشِ أَوْ جَارَتْ جُمُعُهُ (قائمول) په منی کې په موسم

(د حج) کې لِلْخَلِيفَةِ أَوْ لِأَمِيرِ الْحَجَّازِ د خليفه یا د حجاز د امير لپاره.

تشرېح: د عبارت حاصل دادی چي د حج په ورځو کي په منی شریفه کي د جمعې لمونځ اداء کول جائز دي، خو په دې شرط چي د حج امیر هغه کس وي کوم چي د حجاز امیر او حاکم وي. یعني هغه صرف د حج لپاره امیر نه وي ټاکل سوی، یا خلیفه المسلمین خپله موجود وي. د حج له ورځو څخه بغیر په نورو ورځو کي هلته د جمعې لمونځ جائز نه دی؛ ځکه هغه د کلي حیثیت لري. لېکن نن سبا د موجوده حیثیت مطابق فتوی ورکول پکار دي. (عمدة الفقه)

يادونه: له مذکوره عبارت څخه دا معلومه سوه چي د حج له موسم څخه بغیر نور وختونه په منی کي د جمعې لمونځ صحيح نه دی، خو دا حکم د پخوانۍ زمانې په اعتبار سره وو کله چي د منی آبادي تر څو پېړيو پوري له مکې مکرمې څخه بالکل جلا وه او د دواړو په مینځ کي د صحراوو او غرونو فاصله وه چي په هغوی کي هیڅ قسم آبادي او عمارت نه وو، نو په دې خاطر د پخوا ټولو فقهاؤ (د آبادۍ د تسلل د نشتوالي په وجه) مکه او منی جلا، جلا آبادۍ شمېرلي وه، خو څه وخت مخکي د سنه ۱۴۲۰ هجري (مطابق ۱۹۹۹ میلادي) د حج په موسم کي د پاکستان او هندوستان د سترو مفتیانو او علماؤ یو جماعت هلته د آبادۍ د اتصال خپله مشاهده وکړه او ټوله په متفقې توګه دې نتیجې ته ورسېدل چي اوس د منی حیثیت د ښار دفناء په څېر دی (یعني منی شریفه ګواکي د مکې د ښار فناء ده)، لهذا د حج موسم وي او که نه وي، په منی کي دننه د جمعې لمونځ کول جائز دي. (انوار الايضاح بحواله انوار رحمت ص: ۷۱)

د خطبي کم مقدار

﴿ ۸۲۸ ﴾ وَصَحَّ الْإِقْتِصَارُ فِي الْخُطْبَةِ عَلَى نَحْوِ تَسْبِيحَةٍ أَوْ تَحْنِيدَةٍ مَعَ الْكَرَاهَةِ أَوْ صَحِيحٍ دِي

اكتفا كول په خطبه کي په صرف یو وار سبحان الله یا الحمد لله ویلو باندي سره د کراهته.

تشرېح: د خطبي کمترین مقدار دادی چي یو وار "الحمد لله"، یا "سبحان الله"، یا "لا إله إلا الله" پکښي ووايي، لېکن له دریو آیتونو څخه کم مقدار خطبه ویل مکروه دي او د صاحبینو رَجَهَاتُ الله په نیز د خطبي مقدار د تشهد په اندازه دی، له هغه څخه کم مکروه دی، لهذا که څوک په خطبه کي صرف "سبحان الله" یا داسي نور ووايي، نو د خطبي فرض خواند کيږي، لېکن صرف پر دې اکتفا کول د سنت د مخالفت په وجه مکروه دي، او دا کراهت د بعضو په نیز تحریمي دی او د بعضو په نیز تنزیهي دی. (انوار الايضاح، شفاء الارواح)

د خطبې سنتونه او آداب

﴿ ۸۲۹ ﴾ وَ سُنُّنُ الْخُطْبَةِ ثَمَانِيَةَ عَشَرَ شَيْئًا او د خطبې سنتونه اتلس (۱۸) شيان دي الظَّهَارَةُ
 ① پاكي.

تشرېح: له دې ځايه مصنف رَجِهَ الله د خطبې سنن او آداب ذکر کوي چي هغوی يې په اتلسو (۱۸) کي منحصر کړي دي: ①... له هغوی څخه اول شی طهارت دی (چي په اوداسه به وي). يعني د بې اودسۍ په حالت کي خطبه ويل مکروه دي، او که يې ووايي، نو خطبه خواډاء کيږي. لېکن داسي کول مکروه تحريمي دي، او که د جنابت په حالت کي خطبه ووايي. نو د هغه را څرځول مستحب دي. (طحطاوي علی مراقی الفلاح)

﴿ ۸۳۰ ﴾ وَ سَتْرُ الْعَوْرَةِ ② او عورت پټول.

تشرېح: ②... دویم سنت ستر د عورت دی. عورت پټ ساتل که څه هم فی نفسه فرض دي لېکن د خطبې په حالت کي سنت دي، لهذا که بېله ستره خطبه ووايي. نو د کراهت تحريمي سره اداء کيږي. (پورتنی حواله)

﴿ ۸۳۱ ﴾ وَ الْجُلُوسُ عَلَى الْمِنْبَرِ قَبْلَ الشُّرُوعِ فِي الْخُطْبَةِ ③ او پر منبر کښېنستل د خطبې له شروع کولو څخه مخکي.

تشرېح: ③... له خطبې شروع کولو څخه مخکي پر منبر د خطيب کښېنستل د اذان پوره کېدلو په انتظار کي.

د جمعي دویم اذان

﴿ ۸۳۲ ﴾ وَالْأَذَانُ بَيْنَ يَدَيْهِ كَالْإِقَامَةِ ④ او اذان کول د امام مخ ته د اقامت په څېر.

تشرېح: ④... د جمعي دویم اذان امام ته مخامخ کول سنت دي، او د دې مطلب دانه دی چي خاص په اول صف کي به امام ته مخامخ وي. بلکي که له امام څخه دوه، درې صفه ليري ياد ټولو صفونو شاته و امام ته مخامخ وي. نو هم اذان کول جائز دي، خو د مسجد له حدودو څخه دباندې دا اذان کول د امت د متواتر عمل خلاف دي.

په ولاړه خطبه ويل او په لاس کي توره وغيره نيول

﴿ ۸۲۲، ۸۲۳ ﴾ ثُمَّ قِيَامُهُ وَالسَّيْفُ بِيَسَارٍ مُتَّكِنًا عَلَيْهِ ⑤ بيا د امام درېدل په داسي حال کي چي د هغه په چپه لاس کي توره وي چي پر هغه يې تکیه کړې وي فِي كُلِّ بَلَدَةٍ فُتِحَتْ عَنْوَةٌ په هر داسي ښار کي کوم چي فتح کړل سوی وي په غلبه سره وَبِدُونِهِ فِي بَلَدَةٍ فُتِحَتْ صُلْحًا او له توري څخه بغیر (درېدل) په داسي ښار کي کوم چي فتح کړل سوی وي په صلحه سره.

لغات: ﴿سيف﴾ توره، جمع: سِيُوف، ﴿مُتَّكِنًا﴾ دافتعال له بابۀ فاعل دی: تکیه کول (تکیه لکول.

تکیه وهل)، ﴿عَنْوَةٌ﴾ په زور او غلبه سره، دمت په زور، عَنِ يَغْشُو عَنْوَةً (باب نصر): په زوره اخیستل.

تشریح: ⑤... د جمعې او اختر خطبه په ولاړي ويل سنت دي، بېله عذره په ناستي خطبه ويل مکروه دي، بیا هم که یو امام په ناستي خطبه ووايي، نو هم خطبه معتبر ده. همدارنگه دا خبره هم یاد ساتئ! چي پر منبر خطبه ويل سنت دي، او که منبر نه وي، نو لاندې په ولاړي خطبه ويل هم جائز دي او له منبر څخه مراد هر لوړ (جگ) شی دی، لهذا که په کړسي یا مېز (ټېبل) یا داسي بل لوړ شي باندې خطبه وويل سي، نو سنت اداء کيږي. (انوار الايضاح بحواله بدائع الصنائع ج: ۱، ص: ۵۹۲)

والسيف بيسارة الخ: ⑥... ددې حاصل دادی چي کوم ښار د توري په زور يعني مسلمانانو د مت په زور او په غلبه حاصلولو سره فتح کړی وي، هلته خطيب که امام المسلمين يا د هغه نائب وي، نو د خطبې پر مهال په خپل راسته لاس کي توره اخیستل او پر هغه تکیه لکول سنت دي او په دې سره اصل مقصود د هغه ښار خلکو ته د ښکاره کول دي (يعني چي په دې سره هغوی ته دا يادونه ورکول سي) چي اوس تاسي د مسلمانانو په قبضه کي ياست او که تاسي له اسلام څخه سرغړونه وکړی، نو دا توره د مسلمانانو په لاس کي باقي ده، هغوی به ستاسي سره قتال کوي تر دې چي تاسي بیرته د اسلام و طرف ته راوگرځی. او په دې کي و دې طرف ته هم اشاره ده چي په داسي ښار کي (د خطيب لپاره) له توري څخه بغیر بل شی مثلاً لکړه وغيره په لاس کي اخیستل او تکیه باندې کول غوره نه دي، خو کوم ښار چي بغیر له جنگ او توري څخه فتح کړل سوی وي، هلته دي د خطبې په دوران کي توره نه اخیستل کيږي، ها! د خطبې په دوران کي لکړه (مصا) اخیستل مستحب دي، لېکن د ضروري گڼل او نه اخیستونکی ملا متول جائز نه دي. (ثاني ج: ۱، ص: ۷۲۲)

خلگو ته مخامخ خطبه ويل

﴿۸۳۵﴾ وَاسْتَقْبَالَ الْقَوْمَ بِوُجْهِهِ ⑥ اود خلگو و طرف ته خپل مخ کول (مخامخ کېدل).

تشرېح: ⑦... دامام لپاره سنت دادي چي د قوم يعني د حاضر و خلگو و طرف ته مخ کړي او قبلې ته شا کړي، د دې په خلاف د قبلې و طرف ته مخ کول او د قوم و طرف ته شا کول مکروه دي.

او کله چي امام خطبه شروع کړي، نو خلگو ته پکار دي چي په صفونو کي په آرام سره کښېني او دامام خبرو ته په توجه سره غوږ کښېږدي، او ښه داده چي امام ته گوري؛ ځکه دامام او خطيب د مخ او لاسونو په اشاره سره هم د خبرو په پوهنه کي مرسته حاصلېږي او که نظر لاندې وي او خطيب ته نه وکتل سي، نو هم خبره په فهم کي راځي، خودومره نه راځي خومره چي پکار وي (تحفة الالعی، مراقی الفلاح)، خو کله چي خطيب له کتاب يا رسالې څخه خطبه وايي، نو بيا دا خبره نسته (اصل د خطيب خبرو ته غوږ نيول او په توجه سره اورېدل دي، نو چا ته چي څرنگه توجه حاصلېږي، هغسي دي وکړي). (انوار الايضاح، شفاء الارواح)

﴿۸۳۶﴾ وَبَدَأَتْهُ بِحَمْدِ اللَّهِ وَالشَّانَاءِ عَلَيْهِ بِمَا هُوَ أَهْلُهُ ⑦ او خطبه شروع کول په الحمد لله

او په داسي ثناء (ترغيب) سره د کوم چي الله تعالى اهل دی وَالشَّهَادَتَانِ ⑧ او د شهادت دوي

کلمي ويل وَالصَّلَاةُ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ ⑨ او پر نبي ﷺ درود ويل وَالْعِظَةُ وَالتَّذْكِيرُ

⑩ او وعظ و نصيحت کول (ياد "تذكير" معنی ده: د آخرت د عذاب او ثواب يادونه و رکول) وَرَقْعَةُ آيَةٍ

مِّنَ الْقُرْآنِ ⑪ اود قرآن کریم يو آيت ويل.

لغات: ﴿عِظَة﴾ وعظ، نصيحت، جمع: عِظَات، وَعَظًا يَعِظُ وَعُظًا (بب ضرب): نصيحت کول،

﴿التذكير﴾ د تفعیل د باب مصدر دی، د دې باب له معناوو څخه يوه معنی هم د "وعظ او نصيحت کولو" ده. (معجم الوسيط)

تشرېح: ⑧... د خطبې په شروع کي په کراره اهوډباله ويل او په حمد سره شروع کول او په خطبه کي د الله تعالى حمد او ثناء بياتول سنت دي.

⑨... د شهادت دوي کلمي معنی "أشهد أن لا إله إلا الله، وأشهد أن محمداً عبده ورسوله" د خطبې په ضمن کي ويل سنت دي.

١٠... پر نبي کریم ﷺ درود ويل. ١١... خلگو ته وعظ او نصيحت کول. ١٢... د قرآن کریم يو آيت ويل، دا ټوله شيان پکښي سنت دي.

٨٣٤ هـ وَ خُطْبَتَانِ ١٧ او دوي خطبې ويل وَالْجُلُوسُ بَيْنَ الْخُطْبَتَيْنِ ١٨ او د دوو خطبو په مينځ کي کښېنستل (ناسته کول).

تشرېح: ١٧... د جمعې په ورځ دوي خطبې ويل سنت دي، که صرف يوه خطبه ووايي، نو هم خطبه اداء کيږي، خود سنت پرېښوولو په وجه داسي کول مکروه دي.

١٨... د دواړو خطبو په مينځ کي کښېنستل سنت دي. همدارنگه د جمعې په ورځ د خطبو په مينځ کي دغه وقفه د قبوليت وخت دی. په دې کي دعاء کول پکار دي په زړه کي. په ژبه سره دي هيڅ لفظ نه اداء کوي. (شامي ج: ٣، ص: ٤٢، ط: زکريا)

٨٣٨ هـ وَإِعَادَةُ الْحَمْدِ وَالشَّوَاءِ وَالصَّلَاةَ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ فِي ابْتِدَاءِ الْخُطْبَةِ الثَّانِيَةِ ١٩ او راگر څول (دوباره ويل) د حمد او ثناء ١٩ او (دوباره ويل) د درود شريف پر نبي ﷺ د دويمې خطبې په شروع کي.

تشرېح: ١٩... په دويمه خطبه کي بيا حمد و ثناء او درود شريف ويل سنت دي.

تر دې وروسته پوهېدل پکار دي چي کله په خطبه کي د نبي کریم ﷺ نوم مبارک راسي، نو د خطبې په دوران کي خو په ژبه سره ذکر ممنوع دی، لهذا صرف په زړه، زړه کي به درود شريف وايي، نه په ژبه سره. (شامي ج: ٣، ص: ٣٥)

يادونه: بعضي ځايونه رواج دي چي خطيب د دې آيت ﴿إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ...﴾ د ويلو په وخت کي په زوره درود شريف وايي، دا طريقه شرعاً خلاف سنت ده. (انوار الايضاح)

٨٣٩ هـ وَالِدُعَاءُ فِيهَا لِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ بِالْإِسْتِغْفَارِ لَهُمْ ٢٠ او دعاء کول په دې (دويمه خطبه) کي د مؤمنانو سړيو او ښځو لپاره په مغفرت غوښتلو (استغفار ويلو) سره د دوي لپاره.

نېما د ضمير مرجع الخطبة الثانية ده، بالاستغفار باء په معنى د مع سره ده.

تشرېح: ٢٠... په دويمه خطبه کي د ټولو مسلمانانو تر او ښځي لپاره دعاء غوښتل خصوصاً د خلفاء راشدينو او د صحابه کرام تر ذکر کول هم سنت دي.

او په دعاء کي دي د رحمت الهي د حصول، او له آفاتو او مصيبتونو څخه د حفاظت او د اسلام پر دښمنانو د فتح او کاميابي دعاء کول کيږي. (مراقى الافلاج)

خطبه په زوره ويل

﴿٨٣٠﴾ وَأَنْ يَسْمَعَ الْقَوْمُ الْخُطْبَةَ ⑦ او دا چي واورې خلک (ده) خطبه (يعني په دومره لوړ آواز سره خطبه ويل چي خلک يې اورېدلای سي).

تشرېح: ⑦... خطبه په دومره لوړ آواز سره ويل چي خلک يې واورې سنت دي. ځکه په جمعه کي مجمع زياته وي، په همدې وجه خطبه دي پر لوړ ځای ويل کيږي چي ټولو ته آواز ورسېږي او ټوله خطيب وليدلای سي، د خطيب او د هغه د لاس د اشاراتو په ليدلو سره هم د خبرو په پوهېدلو کي مرسته حاصلېږي. (تحفة الالهي ج: ٢، ص: ٢٢٧)

که چاته د خطبې آواز نه رسيږي، نو هغه به څه کوي؟

مسئله: کوم څوک چي له امام څخه دومره ليري وي چي هغه ته د خطبې آواز بالکل نه رسيږي. د هغه لپاره افضل همدا ده چي خاموشه کښېني او په تلاوت يا په څه ذکر دي نه مشغوله کيږي. "فَأَمَّا الْبَعِيدُ مِنْهُ إِذَا لَمْ يَسْمَعْ الْخُطْبَةَ كَيْفَ يَصْنَعُ؟ قَالَ مُحَمَّدُ بْنُ سَلْبَةَ: الْإِنْصَاتُ لَهُ أَوَّلَى مِنْ قِرَاءَةِ الْقُرْآنِ". (بدائع الصنائع ج: ١، ص: ٥٩٣)

د خطبې زيات مقدار

﴿٨٣١﴾ وَتَخْفِيفُ الْخُطْبَتَيْنِ بِقَدْرِ سُورَةٍ مِنْ طَوَالِ الْبُقْعِ ⑧ او دواړي خطبې مختصره کول په اندازه د يو سورت له طوال مفصل څخه (يعني له طوال مفصل سورتونو څخه د يو سورت په اندازه دواړه خطبې مختصره ويل، او ډېر نه اوږدول).

لغات: ﴿تخفيف﴾ د تفهيم د باب مصلر دی: سپکول، معتدل کول (اختصار پکښي کول).

تشرېح: ⑧... خطبه مختصره ويل او زيات نه اوږدول، چي دواړه خطبې د طوال مفصل د يو سورت په اندازه وي، له دې څخه زياتوب کول مکروه دي.

په مسلم شريف کي حديث دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل: "د سړي د لمانځه اوږدوالی او د هغه د خطبې مختصر والی د هغه د پوهي علامت دی" (مرآة العاج)، ځکه اوږد تقرير کول (يعني په ډېرو الفاظو سره مطلب بيانول) مشکل نه دي، خو په لږ وخت کي په کمو الفاظو سره مطلب بيانول او دنورو سر ور خلاصول مشکل کار دی. دنن سبا د امامانو عمل د دې برعکس دی، دوی خطبه ډېره اوږدوي او لمونځ ډېر مختصره کوي او دعوی د مصلحت کوي، جال دا چي که د خلکو مصلحت ته گوري نو خطبه مختصره ويل او لمونځ د سنت مطابق کول پکار دي، الله تعالی دي د عمل نونيق راکړي (آمین).

خطبه اوږدول مکروه دي

﴿ ۸۴۲ 》 وَيُكْرَهُ التَّطَوُّلُ وَتَرْكُ شَيْءٍ مِنَ السُّنَنِ او مکروه دي (د خطبې) اوږدول او د يو شي پرېښوول (د خطبې) له سنتونو څخه.

لغات: ﴿تطويل﴾ د تفصيل د باب مصدر دی: اوږدول، طول ورکول.

تشریح: فرمایي چي خطبه له سنت مقدار څخه اوږدول مکروه دي؛ ځکه په جمعه کي دنورو لمنځونو په نست مجمع زیاته وي او په حاضرینو کي روغ او مریضان هر ډول خلگ وي، نو د هغوی په رعایت کي دي له سنت مقدار څخه اوږده خطبه نه وایي. همدارنگه مخکي چي کوم سنتونه ذکر سول، له هغوی څخه هر یو سنت پرېښوول مکروه دي.

د اول اذان حکم

﴿ ۸۴۳ 》 وَيَجِبُ السَّعْيُ لِلْجُمُعَةِ وَتَرْكُ الْبَيْعِ بِالْأَذَانِ الْأَوَّلِ او واجب دي د جمعي لپاره

تلل (روانېدل) او بيع پرېښول په اول اذان سره (تر دې چي د لمانځه څخه فارغ سي) فِي الْأَصْحِ د صحيح ترين قول مطابق.

لغات: ﴿السعي﴾ د فتح د باب مصدر دی، د دې باب له معناو څخه يوه معنی ده: تگ کول، تلل.

تشریح: صورت د مسئلې دادی چي کله مؤذن د جمعي اول اذان وکړي، نو د جمعي د لمانځه و طرف ته متوجه کېدل او سعی (تگ کول) او بيع (خرڅول و رانيول) پرېښوول واجب دي، له سعی څخه مراد په اطمینان او سکون سره تلل او د هغه أمورو پرېښوول دي کوم چي د خطبې او لمانځه د حاضرېدلو منافي دي، لهذا د اول اذان له کېدلو څخه وروسته بيع کول يعني خرڅول و رانيول يا په یو بل کار مشغولېدل مکروه تحریمي دي.

فی الأصح: د بعضي حضراتو (لکه دامام طحاوي رَحِمَهُ اللهُ او داسي نورو) په نېز هغه اذان معتبر دی کوم چي د امام و مخ ته کيږي (يعني د حرمت بيع او سعی الی الجمعة په وجوب کي دویم اذان معتبر دی)، خو دا قول ضعیف دی (عمدة الفقه)، او اول قول اصح دی يعني په حرمت بيع او سعی الی الجمعة کي اول اذان معتبر دی، لهذا تر اول اذان وروسته بيع کول يا په یو بل کار مشغولېدل مکروه تحریمي دي. (عمدة الفقه)

فایده: د حضرت ابو بکر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ او حضرت عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ په زمانه کي به د جمعي لپاره صرف همدایو اذان کېدی کوم چي دامام و مخ ته کيږي، خو کله چي د حضرت عثمان رَضِيَ اللهُ عَنْهُ په زمانه کي د مدینې شریفې آبادي ډېره سوه او دغه اذان د عامو خلکو د اطلاع لپاره کافی نه وو، نو حضرت عثمان رَضِيَ اللهُ عَنْهُ له دغه اذان

څخه مخکې یو بل اذان اضافه کړې او دا کار د ټولو صحابه وو په مشوره او اجماع سره وسو او دغه د هم سنت سو. کوم حضرات چي د امت اجماع حجت نه بولي او د صحابه وو آثار هم حجت نه بولي يعني غير مقلدين، هغوی په دې کي اختلاف کوي او د جمعې اول اذان ته "بدعت عثماني وایي حال دا چي دې ته بدعت ويل خپله لوی ضلالت او گمراهي ده. او دلته له اول اذان څخه مراد هغه اذان دی کوم چي د حضرت عثمان رضی الله عنه په زمانه کي اضافه کړی سوی دی. (شامي ج: ۱، ص ۲۲۰)

د خطبي په دوران کي لمونځ يا خبري کول

﴿۸۳۳﴾ وَإِذَا خَرَجَ إِلَى مَأْمُرٍ أَوْ كَلَهُ فِي رَأْيِ إِمَامٍ (يعني د خطبي لپاره منبر ته راسي) فَلَا صَمُوءَ وَلَا كَلَامَ نُونَهُ لِمَنْعِ سِتِّهِ أَوْ نَهْ خَبَرِي سِتِّهِ (يعني بيا نه لمونځ جائز دی او نه خبري) وَلَا يَرْدُ سَلَامًا أَوْ نَهْ دِي دَسْلَامَ جَوَابَ وَرَكْوِي وَلَا يُشَبِّتُ عَاطِسًا أَوْ نَهْ دِي دَنُورِي كُونَكِي دَنُورِي جَوَابَ وَرَكْوِي حَتَّى يَفْرُغَ مِنْ صَلَاتِهِ تَرْدِي چي له خپل لمانځه څخه فارغ سي.

لغات: ﴿لَا يُشَبِّتُ﴾ د تفعل له بابه د نفی صیغه ده، تشبیت العاطس: نورې (انتروسي) کونکي ته

يَرْحُمُكَ اللهُ ويل، يا د يو چا په حق کي دادعاء کول چي هغه په داسي مصيبت مبتلا نه سي چي د بنمن وغيره په خوشاله سي.

تشرېح: مسئله داده چي کله امام د خطبي لپاره منبر ته راسي، نو په دې وخت کي هر قسم لمونځ کول منع دي، برابره ده د جمعې سنت وي او که یو بل نقل وي لکه تحية المسجد وغيره، او که یو چاد خطبي له شروع کېدو څخه مخکي سنت مؤکده شروع کړي وي، نوراجح داده چي د خطبي په شروع کېدو سره دي هغه نه پرېږدي بلکي هغه دي پوره کړي.

همدارنگه خبري کول هم ممنوع دي، برابره ده دنياوي خبري وي او که ديني خبري وي، تردې

چي امر بالمعروف او نهی عن المنکر کول هم منع دي، خو که د لاس يا سر يا سترگو په اشاره سره امر د

معروف او نهی د منکر وکړي، نو په دې کي څه حرج نسته، لېکن خطيب امر بالمعروف او نهی عن

المنکر کولای سي.

او د سلام جواب دي نه په ژبه سره ورکوي او نه په زړه سره، او دنورې (انتروسي) په وخت کي

دي صرف په زړه کي الحمد لله وایي، او د خطبي په وخت کي سلام کونکی گنهگار نه کیږي. (شفا.

الارواح بعوالة معدة الفقه)

٥٠٠ هـ وَ كَرَّةً لِحَاضِرِ الْخُطْبَةِ الْأَكْلُ وَالشَّرْبُ أَوْ مَكْرُوهٌ دِي خُطْبَي تَه د حَاضِرِ بَدُونَكِي
کس لپاره خوراک او چنباک کول وَالْعَبَثُ وَالْإِلْتِفَاتُ او لوبي (ساتېری) کول او شاوخوا کتل.

لغات: ﴿عَبَث﴾ بې فايدي او بې حايه کار. لغو کار. عَبَثَ يَعْبَثُ عَبَثًا (باب فتح): لا يعني او بې فايدي
کار کول. ﴿الالتفات﴾ د افتعال د باب مصدر دی: راسته يا چپه طرف ته مخ گرځول. بې توجهي او
بې رځي کول.

تشریح: مسئله داده چه کله څوک خطبې ته حاضر سي او هغه ته د خطبې آواز رسيږي. نو په غور
او توجه سره حطه اوړېدل پکار دي او داسي کار دي نه کوي کوم چي د خطبې په اوړېدلو کي خلل
وي. مثلاً څه شی خوړل او چينل. شاوخوا کتل او داسي نور.

٥٠١ هـ وَلَا يُسَلِّمُ الْخُطِيبُ عَلَى الْقَوْمِ إِذَا اسْتَوَى عَلَى الْمِنْبَرِ أَوْ سَلَامٌ دِي تَه که بي خطيب
و خلکو ته کله چي منبر ته وځېږي.

لغات: ﴿استوى﴾ د استعمال د باب ماضي ده: کله چي د دې باب په صله کې "على" راسي نو معنی يې
ده: پورته کېدل (لوړېدل) ختل. (سبحه الوسيط)

تشریح: کله چي خطيب منبر ته وځېږي، نو سلام کول څه سنت نه دي. ځکه په صحاح سته وو
کي د دې هيڅ ذکر سته. لېکن نه يې يو خطيب وکړي، نو د دې گنجائش سته لکه ځني وخت چي
بعضي خطيبان د جمعي په ورځ د حبل خطبې شروع په سلام سره کوي: ځکه په بعضي رواياتو کي د دې
ثبوت سته لکه داروایت: عن عبد الله بن مسعود قال: إذا صعد المنبر أتبيل بوجههم على الناس، فقال:

تسليم عليهم. (تفسير عبد الرزاق، باب سلام الإمام إذا صعد: ج: ٢، ص: ٨٨٠ حديث رقم: ٥٢٩٦. مصنف ابن أبي شيبة، باب الإمام إذا
جلس على المنبر: ج: ١، ص: ٢٢٩. يدرقه ٥١٩٥ بحواله ترمذ النجاشي، ج: ٢، ص: ٧٧)

د جمعي تر اذان وروسته له ښار څخه وتل

٥٠٢ هـ وَ كَرَّةً د الْخُرُوجِ مِنْ مَسْجِدٍ بَعْدَ لَبْدَاءِ مَا لَمْ يُصَلِّ أَوْ مَكْرُوهٌ دِي له ښاره څخه وتل تر
اذان وروسته تر څو چي بې اړخ نه وي نړی

تشریح: مسئله داد چي هر کوم ښار د جمعي لمونځ واجب وي. د هغه لپاره تر زوال وروسته له ښار
څخه د سفر لپاره ورسېد مکرره بحرسي دي. تر دې چي د جمعي لمونځ نه وکړي، خو که تر زوال
مخکي له ښار څخه ورځي، نو مکرره نه دي.

﴿٨٣٨﴾ وَمَنْ لَا جُمُعَةَ عَلَيْهِ إِذَا هَا أَوْ بِر كَوْم چا چي جمعه واجب نه وي كه هغه جمعه اډ
 جمعې لمونځ) اداء كړي جَاَزَ عَنْ فَرَضِ الْوَقْتِ نو جائز كيږي (كافي كيږي) ددې وخت له
 فرضو (يعني د ماښين له لمانځه) څخه.

تشرېح: مسئله داده چي پر كوم چا د جمعې لمونځ واجب نه وي لكه مريض، مسافر، نابالغه هلك،
 يا غلام او داسي نور، كه هغه حاضر سي او دخلگو سره د جمعې لمونځ اداء كړي، نو لمونځ يې اداء
 كيږي او د ماښين فرض د هغه له غاړې څخه ساقطېږي، مثلاً كه يو ښځه يا مسافر د جمعې لمونځ
 وكړي، نو د ماښين لمونځ د هغه له ذمې څخه ساقطېږي. بلكي د مسافر سړي لپاره د جمعې لمونځ
 كول افضل دي، خو د ښځې لپاره په خپل كور كي د ماښين لمونځ كول افضل دي. (شفاء الارواح)
كه غير معذور د جمعې د لمانځه څخه مخكي د ماښين لمونځ وكړي، نو څه حكم دي؟

﴿٨٣٩﴾ وَمَنْ لَا عُدْرَ لَهُ أَوْ كَوْم چا لره چي هيڅ عذر نه وي لَوْ صَلَّى الظُّهْرَ قَبْلَهَا كه هغه د
 ماښين لمونځ وكړي د جمعې تر لمانځه مخكي حَرُمٌ نو حرام دي قِيَانٌ سَعَى إِلَيْهَا وَالْإِمَامُ
 فِيهَا بيا كه (د ماښين تر لمونځ كولو وروسته) د جمعې لمانځه ته ولاړ (روان) سي په داسي حال كي چي
 امام د جمعې په لمانځه كي وي بَطُلَ ظُهُرُهُ نودده د ماښين لمونځ باطلېږي وَإِنْ لَمْ
 يُدْرِكْهَا كه څه هم د جمعې لمونځ نه ونيسي (نه وموندي).

لغات: قبلها د ضمير مرجع الجمعة (صلاة الجمعة) ده، اليها د ضمير مرجع الجمعة ده. ظهره د ضمير مرجع
 مَنْ دى، (لم يدرك) د افعال له باب به د جحد معلوم صيغه ده، أَذْرَكَ يُذْرِكُ إِذْرَاكَ. ددې باب څو
 معناوي دي چي له هغوى څخه ځيني دادي: موندل، نيول، حاصلول، رسېدل، د هاضمير الجمعة ته
 راجع دى.

تشرېح: مسئله داده چي كوم څوك د جمعې د لمونځ كولو څخه مخكي په خپل كور كي د ماښين
 لمونځ وكړي، حال دا چي هغه هيڅ عذر هم نه لري، نو د هغه لمونځ خو كيږي لېكن د افعال حرام دى.

فان سئل الخ: يعني كه هغه په كور كي د ماښين د لمونځ كولو څخه وروسته د جمعې په لمانځه كي
 شركت كول وغواړي او ور روان سي، نو ددې دوه صورتونه دي: يا خو به هغه د امام سره د جمعې په
 لمانځه كي شريك سي يا به شريك نه سي، كه هغه د امام سره شريك سي او د جمعې لمونځ ونيسي،
 نو هغه چي مخكي كرم د ماښين لمونځ كړى دى هغه باطلېږي او نفل گرځي.

او که دا کس د جمعې لمونځ نه ونیسي، نو دئ چې کوم وخت له کور څخه د جمعې د لمانځه و طرف ته راوړن سوی وي. که په هغه وخت کې امام د جمعې په لمانځه کې وي لېکن د هغه د رسېدلو په وخت کې امام د لمانځه څخه فارغ سوی وي. نو په دې باره کې د امام صاحب رحمه الله مسلک دا دی چې درواښدلو سره سم دستي د هغه د ماپښین لمونځ باطلیږي. نو اوس به هغه دوباره د ماپښین لمونځ کوي (په بله وینا داسې هم ویل کېدای سي چې کله د ماپښین د لمونځ کولو څخه وروسته دغه کس د جمعې د لمانځه و طرف ته روان سي. نو د هغه درواښدلو په وخت کې که امام د جمعې په لمانځه کې وي. نو د هغه د ماپښین لمونځ باطلیږي. لهذا که امام ونیسي. نو د جمعې لمونځ دي ور سره وکړي. او که د هغه درواښدلو په وخت کې امام فارغ سوی وي. نو د هغه د ماپښین خوباطل سوی دی او د جمعې لمونځ یې هم نه نیوی. نو ځکه د ماپښین لمونځ به راڅرغوي). (انوار الابصار، شفاء الارواح)

د معذوره کسانو حکم

﴿٨٥٠﴾ وَكَرِهَ لِلْمَعْذُورِ وَالْمُسْجُونِ اَوْ مَكْرُوهِ دِي د معذوره او قيدي لپاره اَدَاءُ الظُّهْرِ بِجَمَاعَةٍ فِي الْبُصْرِ يَوْمَهَا د ماپښین لمونځ په جماعت سره اداء کول په ښار کې د جمعې په ورځ.

لغات: ﴿مسجون﴾ د نصر له بابه مفعول دی: بندي کړی سوی، قيدي، يومها د ضمير مرجع جُمُعَة ده. **تشریح:** صورت د مسئلې دادی چې معذوره کسان مثلاً مريض، ګوډ او شل، روند، بندي او داسې نور که په داسې ځای کې وي چې هلته د جمعې لمونځ کېږي، که دوی هلته په جماعت سره د ماپښین لمونځ اداء کړي، نو دا مکروه تحریمي دي، لهذا دوی به په هغه ورځ د ماپښین لمونځ جلا، جلا کوي، همدا حکم په زندان او بنديخانه کې د بنديانو هم دی چې د هغو لپاره د جمعې په ورځ د ماپښین لمونځ په جماعت سره اداء کول مکروه دي؛ ځکه په دې کې په ظاهره د جمعې د لمانځه مقابله معلومېږي. (شفاء الارواح، انوار الابصار)

د جمعې لمانځه ته د التحیات (تشهد) په وخت کې رسېدل

﴿٨٥١﴾ وَمَنْ أَذَرَ كَهَافِيَ التَّشْهَدِ اَوْ سُجُودِ السُّهُوِ اَوْ خُوكَ چې ونیسي د جمعې لمونځ په تشهد یا په سجده سهو کې اَتَمَّ جُمُعَةً نو پوره دي کړي همدا د جمعې لمونځ (یعنې هغه د جمعې لمونځ ونیوی. لهذا همدا د جمعې لمونځ دي پوره کړي. د ماپښین لمونځ دي نه کوي).

تشریح: مسئله داده که څوک د جمعې په لمانځه کې امام په تشهد یا په سجده سهو کې ونیسي، نو هغه د جمعې لمونځ ونیوی، لهذا دوه رکنه د جمعې لمونځ دي پوره کړي. (فاد شیعینو رَحْمَةُ اللهِ مَلَک

دی او دامام محمد زجته الله په نېز د جمعې د نیولو لپاره کم از کم یو رکعت نیول ضروري دي. لهذا څوک چې په آخره ناسته کي دامام سره شریک سي، نو دامام محمد زجته الله په نېز هغه د جمعې نیونکی نه سو. لهذا هغه به دامام تر سلام څرځولو وروسته په هاغه تحریمه سره څلور رکعت د ما پښین لمونځ کوي. لېکن فتویٰ د شیخینو زحمت الله پر قول (ده). (شفاء الارواح. انوار الايضاح بحواله تحفة اللمعي و درمختار)

فایده: په جمعه کي عموماً لاندینی دوی خطبې وبل کیږي:

د جمعې اوله خطبه

الْحَمْدُ لِلَّهِ عَلَيِّ الذَّاتِ عَظِيمِ الصِّفَاتِ سَمِيِّ التَّيَمَاتِ كَبِيرِ الشَّانِ، جَلِيلِ الْقَدْرِ رَفِيعِ الذِّكْرِ مُطَاعِ الْأَمْرِ جَلِيلِ الْبُزْهَانِ، فَخِيمِ الْأَسْمِ عَزِيزِ الْعِلْمِ وَسَمِيعِ الْجَلْمِ كَثِيرِ الْغُفْرَانِ، جَمِيلِ الثَّنَاءِ جَزِيلِ الْعَطَاءِ مُجِيبِ الدَّعَاءِ عَمِيمِ الْإِحْسَانِ، سَرِيعِ الْحِسَابِ شَدِيدِ الْعِقَابِ أَلِيمِ الْعَذَابِ عَزِيزِ السُّلْطَانِ، وَتَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ فِي الْخَلْقِ وَالْأَمْرِ، وَتَشْهَدُ أَنْ سَيِّدَنَا وَمَوْلَانَا مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ، أَلْمَبْعُوثُ إِلَى الْأَسْوَدِ وَالْأَخْبَرِ، أَلْمَنْعُوثُ بِشَرَحِ الصَّدْرِ وَرَفْعِ الذِّكْرِ، وَصَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَعَلَى آلِهِ وَأَصْحَابِهِ الَّذِينَ هُمْ خُلَاصَةُ الْعَرَبِ الْعَرَبَاءِ وَخَيْرُ الْخَلَائِطِ بَعْدَ الْأَنْبِيَاءِ.

أَمَّا بَعْدُ: فَيَا أَيُّهَا النَّاسُ وَجِدُوا اللَّهَ فَإِنَّ التَّوْحِيدَ رَأْسُ الطَّاعَاتِ، وَاتَّقُوا اللَّهَ فَإِنَّ التَّقْوَى مِلَاكُ الْحَسَنَاتِ، وَعَلَيْكُمْ بِالسُّنَّةِ فَإِنَّ السُّنَّةَ تَهْدِي إِلَى الْإِطَاعَةِ، وَمَنْ أَطَاعَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ رَشَدَ وَاهْتَدَى، وَإِيَّاكُمْ وَالْبِدْعَةَ فَإِنَّ الْبِدْعَةَ تَهْدِي إِلَى الْمَعْصِيَةِ وَمَنْ يَعِصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ ضَلَّ وَغَوَى وَعَلَيْكُمْ بِالصِّدْقِ فَإِنَّ الصِّدْقَ يُنْجِي وَالْكَذِبَ يُهْلِكُ، وَعَلَيْكُمْ بِالْإِحْسَانِ فَإِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ، وَلَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ فَإِنَّهُ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ، وَلَا تُحِبُّوا الدُّنْيَا فَتَكُونُوا مِنَ الْخَاسِرِينَ، أَلَا وَإِنْ نَفْسًا لَنْ تَمُوتَ حَتَّى تَسْتَكْمِلَ رِزْقَهَا فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأُجِبُوا فِي الطَّلَبِ وَتَوَكَّلُوا عَلَيْهِ فَإِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ، وَادْعُوهُ فَإِنَّ رَبَّكُمْ مُجِيبُ الدَّاعِينَ، وَاسْتَغْفِرُوا لَهُ يُبْدِدْكُمْ بِأَمْوَالٍ وَبَنِينَ. أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ، وَقَالَ رَبُّكُمْ ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ، إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِي سَيَدْخُلُونَ جَهَنَّمَ دَاخِرِينَ، بَارَكَ اللَّهُ لَنَا وَلَكُمْ فِي الْقُرْآنِ الْعَظِيمِ. نَفَعَنَا وَإِيَّاكُمْ بِالْآيَاتِ وَالذِّكْرِ الْحَكِيمِ، أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ لِي وَلَكُمْ وَلِسَائِرِ الْمُسْلِمِينَ فَاسْتَغْفِرُوهُ، إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ.

دجمعی دویمہ خطبہ

اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ نَسْتَعِیْنُہٗ وَنَسْتَغْفِرُہٗ وَنَعُوْذُ بِاللّٰہِ مِنْ شُرُوْرٍ اَنْفُسِنَا مِنْ یَّہْدِیْہِ اللّٰہُ فَلَا مُضِلَّ لَہٗ. وَ مَنْ یُضِلِّ فَلَا ہَادِیَ لَہٗ. نَشْہَدُ اَنْ لَا اِلٰہَ اِلَّا اللّٰہُ وَحْدَہٗ لَا شَرِیْکَ لَہٗ وَنَشْہَدُ اَنْ سَیِّدَنَا وَ مَوْلَانَا مُحَمَّدًا عَبْدُہٗ وَرَسُوْلُہٗ، اَرْسَلْہٗ بِالْحَقِّ بِشَیْءٍ اَوْتَدِیْرَ اَبْیْنَ یَدَیْ السَّاعَۃِ مَنْ یُطِیعِ اللّٰہَ وَرَسُوْلَہٗ فَقَدْ رَشَدَ وَ مَنْ یَعْصِیْہَا فَانَّہٗ لَا یُضُرُّ اِلَّا نَفْسَہٗ وَلَا یُضُرُّ اللّٰہَ شَیْئًا، اَعُوْذُ بِاللّٰہِ مِنَ الشَّیْطَانِ الرَّجِیْمِ، اِنَّ اللّٰہَ وَ مَلَائِکَتَہٗ یُصَلُّوْنَ عَلَی النَّبِیِّ، یَا اَیُّہَا الَّذِیْنَ اٰمَنُوا صَلُّوْا عَلَیْہِ وَسَلِّمُوا تَسْلِیْمًا، اللّٰہُمَّ صَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ عَبْدِكَ وَرَسُوْلِكَ وَصَلِّ عَلَی الْمُؤْمِنِیْنَ وَ الْمُؤْمِنَاتِ وَ الْمُسْلِمِیْنَ وَ الْمُسْلِمَاتِ وَ بَارِكْ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ اَزْوَاجِہٖ وَ ذُرِیَّتِہٖ. قَالَ النَّبِیُّ ﷺ: اَرْحَمُ اُمَّتِیْ بِاُمَّتِیْ اَبُو بَکْرٍ ؓ، وَ اَشَدُّہُمْ فِیْ اَمْرِ اللّٰہِ عُمَرُ ؓ، وَ اَصْدَقُہُمْ حَیَآءُ عُثْمَانُ ؓ، وَ اَقْضَاہُمْ عَلَیَّ کَرَمَ اللّٰہِ وَجْہَہٗ وَ قَاطِبَۃُ سَیِّدَۃِ نِسَاءِ اَہْلِ الْجَنَّةِ رَضِیَ اللّٰہُ عَنْہَا وَ حَمْرَۃُ اَسَدِ اللّٰہِ وَ اَسَدُ رَسُوْلِہٖ ﷺ، اَللّٰہُمَّ اغْفِرْ لِلْعَبَاسِ وَ وَلَدِہٖ مَغْفِرَۃً ظَاہِرَۃً وَ بَاطِنَۃً لَا تُغَادِرُ ذَنْبًا، اللّٰہُ - اللّٰہُ فِیْ اَصْحَابِیْ لَا تَتَّخِذْوْہُمْ غَرَضًا مِنْ بَعْدِیْ فَسَنْ اَحْبَبَہُمْ فِیْ حُبِّیْ اَحْبَبَہُمْ وَ مَنْ اَبْغَضَہُمْ فِیْ بِغْضِیْ اَبْغَضَہُمْ، وَ خَیْرُ اُمَّتِیْ قَرْنِیْ ثُمَّ الَّذِیْنَ یَلُوْنَہُمْ ثُمَّ الَّذِیْنَ یَلُوْنَہُمْ، وَ السُّلْطَانُ (المُسْلِمُ) ظِلُّ اللّٰہِ فِی الْاَرْضِ مَنْ اُھَانَ سُلْطَانَ اللّٰہِ فِی الْاَرْضِ اُھَانَہُ اللّٰہُ، اِنَّ اللّٰہَ یَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَ الْاِحْسَانِ وَ اِیْتَاۃِ ذِی الْقُرْبٰی وَ یَنْہٰی عَنِ الْفَحْشَآءِ وَ الْمُنْكَرِ وَ الْبَغْیِ، یَعْظَمُکُمْ لَعَلَّکُمْ تَذْکَرُوْنَ، فَادْکُرُوْنِیْ اَذْکُرْکُمْ وَ اَشْکُرُوْنِیْ وَلَا تَکْفُرُوْنَ، وَ اَدْعُوْہُ یَسْتَجِبْ لَکُمْ وَ لَذِکْرِ اللّٰہِ تَعَالٰی اَوَّلٰی وَ اَعْلٰی وَ اَعَزُّ وَ اَجَلُّ وَ اَتَمُّ وَ اَھَمُّ وَ اَقْوٰی وَ الْکَبَرُ. (منتخبی دعاوی، خطب اللکنویۃ، خطبات المعید، خطبات الأحکام)

بَابُ الْعِيدَيْنِ

(دا) باب د کوچني اختر او لوی اختر (دا حکامو په بيان کي) دی

تشریح: په هر مذهب او ملت کي د خوښۍ او خوشحالي شو ورځي وي، اسلام په ټوله کال کي دوې ورځي مقرري کړي دي: يوه د شوال د مياشتي اوله ورځ ده چي هغه ته کوچنی اختر او عيد الفطر ويل کيږي، او بله د ذی الحجه لسمه ورځ ده چي هغه ته لوی اختر او عيد الاضحی ويل کيږي. دغه دواړي په اسلام کي د عيد او خوشحالي ورځي دي، بيا دغه دوې ورځي يې هم عبادت گرځولي دي چي د دوی شروع داختر په دوه رکعتو لمونځ سره کيږي. (شفاء الارواح)

عيد ته ولي عيد ويل کيږي؟ : عيد له عَادَ يَعُودُ عَوْدًا څخه را اخيستل سوی دی او د عَوْدَ معنی معلومه ده: واپس راتلل (بيا راتلل)، راگر ځېدل، او څرنگه چي دغه مقدسه ورځ هر کال واپس راځي (راگرځي)، نو په دې مناسبت عيد ورته ويل کيږي، يا دا چي په دې ورځ الله جل جلاله پر خپلو بندگانو بيا احسانات راگرځوي او بيا يې په خپلو احساناتو سره نازوي.

داخترونو مشروعيت: داخترونو د وجوب او ثبوت په لړ کي د حضرت انس رضی الله عنه دا حديث زيات اهم دی، هغه فرمايي چي: قدم رسول الله ﷺ المدينة ولأهل المدينة يومان يلعبون فيهما في انجاليه فقال رسول الله ﷺ: قدمتم عليكم ولکم يومان تلعبون فيهما في الجاهلية وقد أبدلكم الله خيرا منها يوم النحر ويوم الفطر (يعني د مدينې د خلکو لپاره دوې د بازی او خوشحالي او ورځي وې، کله چي رسول الله ﷺ مدينې منورې ته راغلی، نو ورپې فرمايل: الله تعالی تاسي ته د دې په بدله کي دوې بهتري ورځي درکړې، چي هغه يوه د لوی اختر ورځ ده او بله د کوچني اختر ورځ ده).

همدارنگه په بل حديث کي راځي: إن لكل قوم عيداً وهذا عيدنا (يعني هر قوم او هر ملت لره اختر او د خوشحالي ورځ وي، او دا زموږ اختر او د خوشحالي ورځ ده). (فتح الهدايه)

داختر د لمانځه حکم

﴿ ٨٥٢ ﴾ صَلَاةُ الْعِيدَيْنِ د دواړو اخترونو لمونځ واجب دی لِي الْأَصَحِّ د صحيح ترين

قول مطابق عَلَى مَنْ تَجِبُ عَلَيْهِ الْجُمُعَةُ پر هغه سري چي پر هغه د جمعې لمونځ واجب وي

بَشَرَاتُهَا د جمعې د شرطونو سره سِوَى الْخُطْبَةِ ماسواله خطبې څخه فَتَصَحَّ نو صحیح کيږي (اداء کيږي) د جمعې لمونځ بِدُونِهَا له خطبې څخه بغير مَعَ الْإِسَاءَةِ سره له بدوالي (کرامته) كَمَا لَوْ قُدِّمَتِ الْخُطْبَةُ عَلَى صَلَاةِ الْعِيدِ لکه څرنگه چې که خطبه داختر پر لمانځه مخکي کړل سي (نوبد امکروه ادي).

لغات: في الأصح په دې قيد سره يې دهغه حضراتو قول رد کړی کوم چې داختر لمانځه ته سنت مؤکده وايي. بشراؤها يعني کوم چې د جمعې د لمانځه شرطونه دي. برابره ده هغه د صحت او اداء شرطونه دي او که د وجوب، هاغه ټوله شرطونه داختر د لمانځه هم دي. ﴿الاساءة﴾ د افعال له بابه اسم مصدر دی: بد والی، بد کول، خرابول، په مجردو کي د نصر له بابه راځي: سَاءَ يَسُوءُ سَوَاءً: بد کيدل. خرابيدل، او د اساءة درجه له مکروه تحريمي څه لاندي او له مکروه تنزيهي څخه لوړه ده. هو اکي هغه مکروه تحريمي ته نژدې دی.

تشریح: داختر لمونځ واجب دی د اصح قول مطابق، او بل قول دادی چې سنت مؤکده دی. داختر لمونځ پر هغه چا واجب دی پر چا چې د جمعې لمونځ فرض دی، او د جمعې د لمانځه د صحیح کېدو او فرض کېدو لپاره چې کوم شرطونه بيان سوي دي، هاغه ټوله داختر د لمانځه لپاره هم دي، ماسوا له خطبې څخه چې د جمعې په لمانځه کي خو خطبه شرط ده چې له هغې څخه بغير د جمعې لمونځ نه صحیح کيږي، لېکن داختر په لمانځه کي سنت ده، لهذا که له خطبې څخه بغير داختر لمونځ اداء کړي، نو لمونځ يې کيږي لېکن داسي کول مکروه تحريمي دي، لکه څرنگه چې څوک داختر تر لمانځه مخکي خطبه ووايي، نو خطبه يې کيږي لېکن داسي کول مکروه تحريمي دي؛ ځکه د اعمل د سنت متوارثه خلاف دی.

په اختر کي د خطبې د وروسته کېدلو او په جمعه کي د مخکي کېدلو وجه

داختر په لمانځه کي د اصل مطابق عمل کول کيږي (او اصل دادی چې اول لمونځ وکړل سي او بيا خطبه وويل سي، ځکه خلک عموماً په جماعت سره د لمونځ اداء کولو لپاره ځي) او داختر د لمانځه نوبت په ټوله کال کي صرف دوه واره راځي او په هغه کي د خلکو بڼه ذوق او شوق وي او هغوله د مخکي څخه تيار کړې وي وختي راځي، نو ځکه داختر په لمانځه کي د اصل مطابق عمل کول کيږي چې اول دوه رکعت له لمونځ اداء کول کيږي، او جمعه په هره اوونۍ کي راځي، په هغه کي که څه هم ذوق او

شوق وي خود اختر په خبر نه وي، بلکي بعضي خلگ سستي کوي او ناوخته راځي. نو که په جمعه کي خطبه مخکي نه وويل سي بلکي وروسته کړل سي، نو له دوی څخه به پوره لمونځ يا رکعت تېر سي، نو ځکه د جمعې په لمانځه کي خطبه مخکي کړل سوه چي ناوخته راتلونکي کسان هم د لمانځه څخه محروم پاته نه سي. (تحفة الالمعي ج: ٢، ص: ٢٠٥ بتصرف)

د کوچني اختر يو مستحب عمل

﴿٨٥٣﴾ وَ نَذَبَ فِي الْفِطْرِ ثَلَاثَةَ عَشَرَ شَيْئًا او مستحب دي په کوچني اختر کي ديارلس شيان أَنْ يَأْكُلَ ① دا چي (سهار) خوراک وکړي وَأَنْ يَكُونَ الْمَأْكُولُ تَمَرًا وَتَرًا ② او د چي خوړل کېدونکی شی خرما وي ③ او طاق شمېر وي.

لغات: ﴿المأکول﴾ دنصر له باب اسم مفعول دی: خوړل کېدونکی شی، ﴿تمر﴾ واحدي تَمَرٌ دی: خرما، کجوره (په اصل کي وچي خرما اچواره ته ويل کيږي. او خيسته خرما ته رَظَبٌ ويل کيږي).
تشریح: په کوچني اختر کي عيدگاه ته له تگ څخه مخکي طاق شمېر خرما وي خوړل مستحب دي او که خرما نه وي، نو هسي يو خوړشی خوړل کافي دي، پر دې موقع يوه ځانگړې شهرني ثابته نه ده. (البحر الرائق ج: ٢، ص: ١٧١)

او په کوچني اختر کي دا ديو شی خوړل ځکه مستحب دي چي افطار ثابت سي يعني په عملي توگه دا خبره ښکاره سي چي نن روژه نه ده او دروژې مياشته ختمه سوه. (تحفة الالمعي ج: ٢، ص: ٢٠٤)

د اختر لپاره ځان پاکول او ښه جامي اغوستل

﴿٨٥٣﴾ وَيَغْتَسِلَ وَيَسْتَأْك ④ او (مستحب دي) چي غسل وکړي ⑤ او مسواک ووهي وَ يَتَطَيَّبَ وَيَلْبَسَ أَحْسَنَ ثِيَابِهِ ⑥ او خوشبويي ولگوي ⑦ او په خپلو جامو کي ښه جامي واغوندي.

لغات: ﴿يتطيب﴾ د تفعل د باب مضارع ده: خوشبوداره کېدل، خوشبويي لگول (خوشبوي مېرل).
تشریح: د اختر په ورځ غسل کول، مسواک وهل، خپلي ښه جامي اغوستل او عطر وغيره لگول مستحب دي.

صدقة فطر (سرایه) اداء کول

﴿٨٥٥﴾ وَيُؤَدِّي صَدَقَةَ الْفِطْرِ إِنْ وَجِبَتْ عَلَيْهِ ⑧ او (مستحب دي دا) چي صدقة فطر اداء کړي که چیري پر هغه واجب وي.

لغات: ﴿صدقة الفطر﴾ سرایه.

تشریح: دروژي له میاشتي (رمضان) څخه مخکي صدقة فطر اداء کول جائز دي، لېکن خلاف احتیاط دي او دروژي په میاشته کي اداء کول جائز او صحیح دي او د کوچني اختر په سهار اداء کول زیات افضل او مستحب دي او داختر له ورځي څخه څنډول ګناه ده، لېکن کله چي یې اداء کړي، نو ګناهګار نه پاتېږي.

﴿٨٥٦﴾ وَيُظْهِرُ الْفَرَحَ وَالْبِشَاشَةَ ⑨ او (مستحب دي دا) چي ښکاره کړي خوشالي او دمخ وړین والی (په وړین تندي او په ښه توګه ملاقات کول).

لغات: ﴿الفرح﴾ دسمع له بابیه اسم مصدر دی: خوشحالي، خوشي، ﴿البشاشة﴾ دفتح له بابیه اسم مصدر دی: دمخ خلاصوالی او وړین والی، په وړین تندي دیو چا سره یو ځای کېدل (ملاوېدل).

تشریح: په دې عبارت کي دوه لفظه ذکر سوي دي: ① "فرح" په معنی 'دخوشحالي او خوشۍ سره دي يعني دالله تعالیٰ پر نعمتونو دي شکریه اداء کړي او د خوشحالي اظهار دي په داسي انداز وکړي چي له ظاهر او باطن څخه یې خوشحالي او خوشي ښکاره سي او د زړه له کومي یې د سرور خوشبوي را پورته سي او په خپل عمل سره دي دا ښکاره کړي چي هغه واقعي دخپل رب اطاعت کونکی دی، او داسي بنده ته په حقیقت کي د خوشحالي جوړولو حق سته. ② "بشاشة"، ددې مطلب دادی چي د کوم مسلمان ورو سره یو ځای (ملا) سي، نو په وړین تندي او په خوشحالي دي ورسره یو ځای سي (چي پر مخ یې خوشحالي او پر خوله یې مسکا غرګلده وي). (انوار الايضاح ٢)

د اختر په ورځ مبارکي ورکول

مسئله (۱): داختر په ورځ یو بل ته مبارکي ورکول جائز دي "التهنئة بقوله تقبل الله منه ومنكم لا تنکر، بل مستحبة لودود والأکرهها". (معناوي ص ٢٨٩، کتاب الصلح ص ٢٢٢)

د اختر تر لمانځه وروسته روغېر او تر غاړې کېدنه

مسئله (٢): د اختر تر لمانځه وروسته روغېر او تر غاړې کېدنه (مصفح او معانقه) سنت نه دي. ها! که د چا سره په همدې وخت کې ملاقات راسي، یا د لمانځه څخه تر لږ فصل وروسته محض د ملاقات په نیت سره روغېر او معانقه وسي، نو څه حرج نسته. (مجالس الابرار ص: ٢٩٨، کتاب المسائل ص: ٢٢٣)

د اختر په ورځ صدقه و خیرات کول

﴿٨٥٤﴾ وَكَثْرَةُ الصَّدَقَةِ حَسْبَ طَائِفَةٍ ⑩ او خیرات زیات کول د خپل طاقت (وس) مطابق.

تشریح: یعنې د اختر په ورځ زیاته صدقه او خیراتونه کول پکار دي. خو د دې خبرې خیال دي ساتي چې له خپل وس او طاقت څخه دي تېری نه کوي. همدارنګه د دې یو مطلب دا هم کېدلای سي چې کومه سړسایه (صدقه فطر) پر هغه واجب ده، تر هغه دي لږ زیات مقدار ورکوي او دا زیاتوب به د هغه لپاره د صدقه نافله په درجه وگرځي. (انوار الايضاح)

د اختر په ورځ سهار وختي را پورته کېدل

﴿٨٥٨﴾ وَالشُّبْكِيُّرُ وَهُوَ سُرْعَةُ الْإِثْبَاهِ ⑪ او تبکیر او هغه ژر (وختي) ورنښېدل دي (یعنې وختي را پورته کېدل) وَالْإِبْتِكَارُ وَهُوَ الْمَسَارَعَةُ إِلَى الْمَصَلِّ ⑫ او ابتکار او هغه عیدګاه ته ژر تلل دي وَ صَلَوةُ الصُّبْحِ فِي مَسْجِدِ حَيِّهِ ⑬ او د سهار لمونځ د خپل کلي په مسجد کې اداء کول.

لغات: «تبکیر» د تفعیل د باب مصدر دی: سهار وختي را ورنښېدل (را پورته کېدل)، د سهار په وخت کې راتګ، «ابتکار» د وختي تللو یا ژر تللو کوښښ کول. **تشریح:** فرمایي چې سهار وختي را پورته کېدل او عیدګاه ته وختي تلل او د سهار لمونځ د خپل محلي په مسجد کې اداء کول، دا ټوله د اختر ونه له مستحباتو څخه دي.

عیدګاه ته پیاده تلل

﴿٨٥٩﴾ ثُمَّ يَتَوَجَّهْ إِلَى الْمَصَلِّ مَا شِئَا مُكَبِّرًا سِرًّا بِيَا دِي رَوَانِ سِي د عیدګاه و طرف ته په پښو (پیاده) په تکبیر ویلو سره په کراړه (په تیت آواز سره).

لغات: «یتوجه» د تفعل له بابو مضارع معلومه ده: متوجه کېدل، روانېدل. علامه ابن نجیم مصري رَجَعَهُ الله لِيَكْلِي دې چې «یتوجه» فله په رفع سره یعنې «یتوجه» دی؛ ځکه د اختر لمانځه ته

تگ کول واجب دي، مندوب (مستحب) نه دي، په همدې وجه مصنف رَجَتْهُ الله طرز بدل کړی او په شتم سره يې دا عبارت شروع کړی دی چي داختر لمانځه ته روانېدل به له مذکوره مستحبو افعالو څخه وروسته په آخر کي کيږي، او بيا وروسته ليکي چي داسي هم کېدلای سي چي پر "أَنْ يَأْكُلَ" عطف سي او منصوب "يَتَوَجَّهَ" وويل سي، په دې صورت کي به تأويل داسي کيږي چي محض عيدگاه ته تلل مستحب دي که څه هم داختر لمونځ واجب دی، نو که څوک داختر لمونځ په مسجد کي وکړي او عيدگاه ته ولاړ نه سي، نو هغه سنت پرېښووی. (البحر الرائق ج: ۱، ص: ۱۷۱)

تشریح: داختر لمونځ په عيدگاه کي اداء کول سنت دي او دښار په مسجدونو کي يې هم داء کولو اجازه سته، او عيدگاه ته پياده (په پښو) تلل سنت دي، بېله ضرورت دي پر سپارلي نه ځي؛ ځکه په پياده تلولو کي عاجزي ده اود سپارلي په تگ کي دخپل شان اظهار دی کوم چي دعبادت دشان سره لايق نه دي، او له عيدگاه څخه دواپسې پر مهال دسپارلي په ذريعه راتلل څه حرج او پروانه لري. او په کوچني اختر کي په کرار آواز سره او په لوی اختر کي په لوړ آواز سره تکبیرونه ويل مستحب دي.

عيدگاه کوم ځای ته ويل کيږي؟

په شرعي توگه عيدگاه يعني داختر دلمونځ اداء کولو ځای هغه ته ويل کيږي کوم چي له آبادۍ څخه بالکل بهر وي او که له آبادي څخه بهر جلا عيدگاه نه وي جوړه سوې، نو په خلاص ميدان کي دي داختر لمونځ اداء کړل سي، داسي ميدان ته هم په وختي توگه عيدگاه ويل کيږي او د سنت ثواب حاصلېږي او دښار په مسجد کي هم داختر لمونځ بلا کراهته صحيح دی، خو افضل او غوره داده چي په عيدگاه کي داختر لمونځ اداء کړل سي. (ايضاح المسائل ص: ۲۴)

تکبیرونه به کله ختموي؟

﴿۸۲۰﴾ وَيَقْطَعُهُ إِذَا انْتَهَى إِلَى الْمُصَلِّي فِي رِوَايَةٍ او ختم دي يې کړي (يعني تکبیر ويل دي

پرېږدي) کله چي ورسپړي عيدگاه ته، ديوه روايت مطابق وَفِي رِوَايَةٍ: إِذَا افْتَتَحَ الصَّلَاةَ او په بل روايت کي دي: چي کله لمونځ شروع کړي (نوبيا دي يې پرېږدي).

لغات: ﴿الْتَمَى﴾ دافتعال دباب ماضي ده، کله چي ددې باب په صله کي "إِلَى" راسي نو معنی يې ده: رسېدل، ﴿مُصَلِّي﴾ دلمونځ اداء کولو ځای، "مُصَلَّى الْعِيد" عيدگاه (هغه ځای چي داختر لمونځ پکښي کيږي)، ﴿الْفَتْح﴾ دافتعال دباب ماضي ده: پېل کول، شروع کول.

تشریح: په اختر کي چي کوم تکبیرونه (تکبیر تشریق) ویل کیږي، هغه به که پرېږدي او ختموي؟ مصنف رحمه الله دلتته دوه روایتونه ذکر کړي دي: ① یو دا چي کله چي عیدگاه ته ورسېږي، نو هغه وخت به تکبیرونه پرېږدي، ② دویم روایت دا دی چي کله لمونځ شروع سي يعني جماعت ودرېږي، نو تکبیرونه به پرېږدي، "کذا فی الکافی وعلیه عمل الناس، قال أبو جعفر: وبه نأخذ". (مراقی الفلاح علی نور الايضاح)

﴿٨٦١﴾ وَيَرْجِعُ مِنْ طَرِيقٍ آخَرَ او واپس دي سي (راودي څرخي) له بلي لاري څخه.

تشریح: عیدگاه ته د تگ او راتگ لاره بدلول سنت دي؛ ځکه د نبي کریم ﷺ دا معمول وؤ چي عیدگاه ته به په کومه لاره ولاړی، نو له هغې خوا څخه به په بله لاره راتلی. او د لاري بدلولو مختلفه حکمتونه بیان سوي دي چي د هغوی شمېر شلو (۲۰) ته رسېږي. له هغوی څخه اصح دا دی چي په دې عمل کي د اسلام د شعار او د مسلمانانو د اجتماعیت او شوکت اظهار دی. (درس ترمذي)

د اختر د لمانځه څخه مخکي يا وروسته نقل کول

﴿٨٦٢﴾ وَيَكْرَهُ التَّنْفُلُ قَبْلَ صَلَاةِ الْعِيدِ فِي الْمَصَلِّ وَالْبَيْتِ او مکروه دي نقل کول د

اختر تر لمانځه مخکي په عیدگاه او په کور کي وَبَعْدَهَا فِي الْمَصَلِّ فَقَطْ او د اختر تر لمانځه

وروسته صرف په عیدگاه کي عَلَى اخْتِيَارِ الْجُمْهُورِ د جمهورو پر اختیار (يعني د جمهورو د

اختيار کړل سوي فتوی مطابق).

تشریح: د عبارت حاصل دا دی چي د اختر تر لمانځه مخکي نفلي لمونځ کول مکروه دي، برابره ده په کور کي وي او که په عیدگاه کي وي. او د اختر تر لمانځه وروسته په عیدگاه کي نقل کول مکروه دي، لېکن له عیدگاه څخه راتلل او په کور کي نقل کول بلا کراهته جائز دي او همدا د جمهورو مسلک دی. د "عل اختیار الجمهور" په قید سره د قاضي خان، صاحب التحفه او داسي نورو قول خارج کړی سو؛ ځکه دوی د دې خبري قائل دي چي د اختر تر لمانځه وروسته په عیدگاه کي خلور رکعت نقل کول جائز او صحیح دي. (شفاء الارواح، انوار الايضاح بعوالة طحاوي)

د اختر د لمانځه وخت كله شروع كيږي؟

٨٦٢ ﴿وَوَقْتُ صَلَوةِ الْعِيدِ مِنْ اِرْتِفَاعِ الشَّمْسِ قَدْ رُمِحَ اَوْ رُمِحَ اِلَى رَوِّهَا اَوْ دَاخِرَ دَلْمَانْخِهٖ دَصْحِیحْ كېدو وخت دی د لمر له راپورته کېدو څخه په اندازه د یوې نیزې یا دوو نېزو (یعني چي لمړیو یا دوې نېزو او خپري. بیا) د لمر تر زواله پوري.

لغات: ﴿اِرْتِفَاع﴾ د افتعال د باب مصدر دی: پورته کېدل، لوړېدل، ﴿رُمِحَ﴾ نېزه (د دوو لوستو مقدار) او په عبارت کي له دې څخه مراد د لمر دومره لوړېدل دي چي کله دنفلو اداء کول جائز سي (طحاوي ص: ٢٩٠)، مثلاً د لمر را ختلو څخه تقریباً پنځلس یا شل دقیقې وروسته.

تشریح: په دې عبارت کي د اختر د لمانځه د وخت ابتداء او انتهاء بیان سوې ده. د اختر د لمانځه وخت هلته شروع کیږي کله چي لمر د یوې نېزې یا دوو نېزو په اندازه راپورته سي، د نېزې مقدار دوولس لوستي ښوول سوې دی (او د ساعت په اعتبار سره دا وخت پنځلس دقیقې ښوول سوې دی چي د لمر راپورته کېدو څخه تقریباً یو پاؤ وروسته د اختر د لمانځه وخت کیږي)، لېکن د لمانځه لپاره دي داسي وخت وټاکل سي چي په هغه وخت کي خلک په آساني سره عیدگاه ته حاضرېدلای سي، او د اختر د لمانځه آخري وخت د لمر د زوال تر وخته پوري دی، لهدا که څوک د لمر د یوې نیزې له پورته کېدو څخه مخکي یا تر زوال وروسته د اختر لمونځ وکړي، نونه صحیح کیږي، همدارنگه که د اختر د لمانځه په دوران کي لمر زوال سي، نو لمونځ فاسد کیږي، د فاسدېدلو مطلب دا دی چي د اختر لمونځ یې نه کیږي، بلکي دوی ته دنفلي لمانځه ثواب حاصلیږي. (شفاء الارواح، انوار الايضاح)

د اختر د لمانځه طریقه

٨٦٣ ﴿وَكَفَيْتُهُ صَلَوةَهُمَا اَوْ دَوَاوَا اخْتَرُونُو د لمانځه کیفیت (او طریقه) داده اَنْ يَنْوِي صَلَوةَ الْعِيدِ چي نیت وکړي د اختر د لمانځه ثُمَّ يُكَبِّرُ لِلتَّحْرِیْبَةِ بیادي تکبیر تحریمه ووايي ثُمَّ يَقْرَأُ الشَّاءَ بیادي ثناء ووايي ثُمَّ يُكَبِّرُ تَكْبِیْرَاتِ الزَّوَائِدِ ثَلَاثًا بیادي تکبیرات زوائد ووايي درې واره يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي كُلِّ مِنْهَا پورته کوي دي خپل دواړه لاسونه له دوی څخه په هر یوه کي ثُمَّ يَتَعَوَّذُ ثُمَّ يُسَبِّحُ سِرًّا بیادي اعوذ بالله او بیا بسم الله ووايي په کراره (په پټه) ثُمَّ يَقْرَأُ الْفَاتِحَةَ ثُمَّ سُورَةً بیادي سورة الفاتحه او بیا سورت ووايي وَتَذُبُّ اَنْ تَكُوْنَ سَبَّحَ اسْمَ رَبِّكَ الْاَعْلٰی او مستحب دي دا چي وي (هغه سورت) سَبَّحَ اسْمَ رَبِّكَ الْاَعْلٰی ثُمَّ

يَزْكُمُ بِيَادِي رُكُوعٍ وَكُرِّي فَإِذَا قَامَ لِلثَّانِيَةِ بِيَا چي كله دويم ركعت ته ولاړ سي إِبْتَدَأَ
بِالْبِسْمَةِ ثُمَّ بِالْفَاتِحَةِ ثُمَّ بِالسُّورَةِ نو شروع دي وکړي په بسم الله بيا په سورة الفاتحه سره
 بيا په سورت سره وَنَدَبَ أَنْ تَكُونَ سُورَةُ الْغَاشِيَةِ او مستحب دي دا چي وي (هنه سورت)
 سورة الغاشية ثُمَّ يَكْبِرُ تَكْبِيرَاتِ الزَّوَائِدِ ثَلَاثًا بيا دي تكبيرات زوائد ووايي درې واړه وَ
 يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِيهَا كَمَا فِي الْأَوَّلَى او پورته کوي دي خپل لاسونه په دې کي لکه څرنګه چي (بې
 پورته کوله) په اول رکعت کي.

لغات: «ينوي» د ضرب د باب مضارع ده: نيت کول، داختر د لمانځه پوره نيت داسي دی چي
 "نيت مي کړی د دوو رکعتو داختر د لمانځه، سره د شپږو تکبيرونو، په دې حاضر امام پسي، مخ پر
 لوري د کعبې شريفي، (يا په بله وينا نيت کوم زړه داخلاصه، لمونځ کوم د کوچني اختر دوه رکعت سره د شپږو
 تکبيرونو خاص خدایه تالره، په دې حاضر امام پسي، مخ پر لوري د کعبې شريفي، الله اکبر...) «ندب» د کرم د
 باب ماضي ده: مستحب کېدل.

تشریح: داختر د لمانځه طريقه داده چي تر ټولو مخکي به داختر د لمانځه نيت وکړي، او نيت د
 ارادې نوم دی، په ژبه سره نيت کول ضروري نه دي او که په ژبه سره هم د نيت الفاظ ووايي، نوبه ده، او
 په نيت کي صرف دومره الفاظ په ژبه سره ويل هم کافي دي چي زه د کوچني اختر لمونځ يا دلوی
 اختر لمونځ په دې امام پسي کوم. (ايضاح الاصباح)

تر نيت کولو وروسته به د نورو لمنځونو په څېر لاسونه تر نامه لاندې وتړي او ثناء (سُبْحَانَكَ
 اللَّهُم) به ووايي، بيا به درې واړه الله اکبر ووايي، امام به يې په لوړ آواز او مقتديان به يې په کراره
 ووايي، او په هر تکبير کي به لاسونه غوږو ته پورته کوي او ايله کوي او د هر دوو تکبيرونو په مينځ
 کي به دومره سکوت کوي چي درې واړه سبحان الله پکښي ويل کېدای سي، او له درېيم تکبير څخه
 وروسته به لاسونه نه ايله کوي بلکي تر نامه لاندې به يې وتړي، بيا به امام أعوذ بالله او بسم الله په
 کراره او الحمد شريف او سورت په زوره (جهرًا) ووايي، مستحب داده چي په اول رکعت کي "سورة
 الاعلى" ووايي، او مقتديان به چپ ولاړ وي او په توجه سره به يې د امام قرائت ته غوږ نيولی وي، بيا
 به رکوع او سجده وکړي، نو اول رکعت پوره سو.

فإذا قام للثانية إلخ: کله چي د دويم رکعت لپاره ولاړ سي، نو اول به امام الحمد شريف او سورت په جهر سره ووايي. مستحب داده چي په دويم رکعت کي "سورة الغاشية" ووايي. په دويم رکعت کي د قرائت تر ختمېدلو وروسته او رکوع ته له تللو څخه مخکي به درې زائد تکبيرونه د اول رکعت په څېر ووايي او دلته به پر درېيم تکبير هم لاسونه ايله کړي، بيا به بغير د لاس پورته کولو څخه څلورم تکبير ووايي او رکوع ته به ولاړ سي او دمخکي په څېر به پاته لمونځ پوره کړي.

يادونه: کله چي به د نبي کریم ﷺ اراده په اختر کي داوږده قرائت کولو وه، نو "سورة ق" او "سورة

النجم" به يې ويلو او کله چي به يې سپک قرائت کول مقصود وو، نو "سورة الاعلى" او "سورة

الغاشية" به يې ويلو، په اولو دوو سورتونو کي په اختصار سره د قرآن کریم ټوله مقاصد بيان سوي دي او د لوی جماعت (اجتماع) پر موقع همدې ته ضرورت وي چي په اختصار او جامعيت سره د دين خلاصه د خلکو مخ ته بيان سي، او په آخرو دوو سورتونو کي د آخرت منظر بياني او داخروي ژوند جوړولو ترغيب دي، دا هم ضروري او اهم مضامين دي او د اجتماع لپاره مناسب دي. په همدې خاطر مصنف رَجَاهُ الله وفرمايل چي مستحب داده چي سورة الاعلى او سورة الغاشية ووايي. (انوار

الايضاح)

﴿۸۶۵﴾ وَ هَذَا أَوَّلِي مِنْ تَقْدِيمِ تَكْبِيرَاتِ الزَّوَائِدِ فِي الرُّكْعَةِ الثَّانِيَةِ عَلَى الْقِرَاءَةِ أَوْ دَارِبَاتِ

غوره (افضل) دي د تکبيرات زوائد له مخکي کولو څخه په دويم رکعت کي پر قرائت فَإِنْ قَدَّمَ

التَّكْبِيرَاتِ عَلَى الْقِرَاءَةِ فِيهَا بيا که مخکي کړي تکبيرات پر قرائت په دويم رکعت کي

جَازَّ نو (هم) جائز دي.

لغات: ﴿أولى﴾ د اسم تفضيل صيغه ده: زيات ښه (غوره، بهتره)، زيات لائق، افضل.

تشریح: يعني په دويم رکعت کي هغه درې زائد تکبيرونه له قرائت څخه وروسته او له رکوع څخه مخکي ويل افضل او اولی دي، يعني خاص په دې ځای کي يې ويل واجب نه دي، بلکي افضل دي، لهذا که څوک د اول رکعت په څېر د دويم رکعت په شروع کي له قرائت څخه مخکي د تکبيرونه ووايي، نو هم جائز دي.

د اختر تر لمانځه وروسته خطبه ويل

﴿٨٢٢﴾ ثُمَّ يَخْطُبُ الْإِمَامُ بَعْدَ الصَّلَاةِ خُطْبَتَيْنِ بَيَّادِي دَوِي خُطْبَيَّ وَوَايِي اَمَامِ تَر لَمَانځه وروسته يُعَلِّمُ فِيهِمَا أَحْكَامَ صَدَقَةِ الْفِطْرِ چي په هغه دواړو کي دي وښيي د صدقه فطر (سرایې) احکام.

تشریح: داختر خطبه ويل سنت دي. چي هغه به داختر تر لمانځه وروسته ويل کيږي. او امام به په خطبه کي د صدقه فطر (سرایې) د پنځو احکامو ښوونه کوي يعني خلکو ته به دا وښيي ١ چي صدقه فطر پر کوم چا واجب ده؟ ٢ د چا لپاره واجب ده؟ ٣ کله واجب ده؟ ٤ څومره واجب ده؟ ٥ او له کوم شي څخه واجب ده؟ د دې مسائلو تفصيل به ان شاء الله د صدقه فطر په بحث کي راسي.

د اختر د لمانځه قضاء

﴿٨٢٦﴾ وَمَنْ فَاتَتْهُ الصَّلَاةُ مَعَ الْإِمَامِ أَوْ لَمْ يَجِدْهُ فِيهِ فَوْتٌ (قضا) سي داختر لمونځ د امام سره (يعني دامام سره شرکت نه وکړي سي) لَا يَقْضِيهَا نو د هغه قضاء به نه راوړي.

لغات: ﴿فاتت﴾ د نصر له بابه دواحد مؤنث غائب ماضي معلوم صيغه ده. مصدر: فَوَاتًا: فوت کېدل. پاته کېدل (تېرېدل).

تشریح: د عبارت مطلب دادی چي کوم کس دامام سره داختر لمونځ نه وښيي يعني امام داختر لمونځ پوره کړي او فليح سي او يو کس پاته وي چي هغه داختر لمونځ نه وي اداء کړی. نو هغه کس ته د قضاء راوړلو اجازه نسته. او که له امام او مقتديانو دواړو څخه لمونځ فوت سي. نو بيا يې قضاء لازم ده. همدا مطلب علامه شامي رَجَّه الله بيان کړی دی. (شامي ج: ١، ص: ٧٨٢)

يادونه: له کوم چا څخه چي داختر لمونځ د هغه په خپل فاسدولو سره فوت سي (يا په بله وينا خپله يې فاسد کړي)، نو هم هغه د قضاء نسته، مثلاً يو څوک دامام سره داختر په لمانځه کي شريک سي او بيا له امام څخه مخکي فارغ سي، او امام ابو يوسف رَجَّه الله فرمايي چي د فاسدولو په صورت کي قضاء لازم ده، خو اول قول اصح دی. (پورتني حواله)

﴿٨٢٨﴾ وَتَوَخَّرُ بَعْدَ رِإْلِ الْقَدِّ فَقَطْ او ځنډول کېدلای سي د کوچني اختر لمونځ د يو عذر په وجه صرف تر سبا ورځي پوري.

لغات: ﴿توخر﴾ د تفعل له بابه مضارع مجهول ده. مصدر: تاخيراً: وروسته کول د ځنډول. ﴿عذر﴾ د سبا ورځ.

تشریح: که دیو عنذر په وجه د کوچني اختر لمونځ داختر په ورځ اداء نه سي، مثلاً د سخت باران او داسي نورو په وجه، یا مثلاً د ورځني په وجه میاشته نه وي لیدل سوي او بیا تر زوال وروسته دهغه ځای خلک یا د بهر خلک د میاشتي لیدلو گواهي ورکړي، نو په دي صورت کي به داختر لمونځ په را روانه (دویمه) ورځ کول کیږي، او که په یو وجه په دویمه ورځ هم داختر لمونځ اداء نه سي، نو درېیمه ورځ نه سي کېدلای.

د لوی اختر او کوچني اختر په احکامو کي فرق

﴿۸۶۹﴾ وَأَحْكَامُ الْأَضْحَى كَالْفِطْرِ او د لوی اختر احکام د کوچني ختر (د احکامو) په څېر دی
لِکِنَّهُ فِي الْأَضْحَى يُؤَخَّرُ الْأَكْلَ عَنِ الصَّلَاةِ لِهَکِن پهلوی اختر کي دي ځنډوي (وروسته کوي)
خوراک له لمانځه څخه.

لغات: ﴿الاضحی﴾ په اصل کي هغه پسه وغیره ته ویل کیږي کوم چي په لوی اختر کي قرباتول

کیږي. يوم الاضحی: د قربانی ورځ، د لوی اختر ورځ.

تشریح: د کوچني اختر چي کوم احکام يعني مستحبات وغیره بیان سول. هاغه ټوله احکام د لوی اختر هم دي، خو په یو خوشیانو کي یې فرق دی: یو دا چي په لوی اختر کي داختر تر لمانځه مخکي دیو شي نه خوړل مستحب دي بلکي داختر تر لمانځه وروسته دي شی وڅوري او دا هم مستحب ده چي تر ټولو مخکي دخپلي قربانی غوښي وڅوري، او که د څاروي په ذبح کولو، تیارولو او پخولو کي ډېر وخت کښوځي، نو بیا دي یو بل شی مثلاً وریجي یا چای وغیره وڅوري. (انوار الايضاح بتغیر)
او بل فرق به په راروان عبارت کي ذکر سي.

﴿۸۷۰﴾ وَيُكَبِّرُ فِي الطَّرِيقِ جَهْرًا او تکبیر دي وایي په لاره کي په زوره (په لوړ آواز سره) وَ
يُعْلَمُ الْأَضْحِيَّةَ وَتَكْبِيرُ التَّشْرِيقِ فِي الْخُطْبَةِ او امام دي وښيي په خطبه کي قرباني او
تکبیر تشریق وَتُؤَخَّرُ بَعْدَ رَأْسِ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ او ځنډول کېدلای سي د لوی اختر لمونځ د عنذر
په وجه تر دریو ورځو پوري

لغات: ﴿الاضحية﴾ د قربانی څاروی، هغه څاروي کوم چي قرباتول کیږي، ذبیحه.

تشریح: د کوچني اختر او لوی اختر تر مینځ بل فرق دا دی چي په لوی اختر کي عیدگاه ته د تگ پر مهال به په لوړ آواز سره تکبیر تشریق وایي او په کوچني اختر کي به یې په پټه ووايي (لکه مخکي چي هم موندل کېده)، او د لوی اختر په خطبه کي به امام خلکو ته د قربانی او د تکبیر تشریق احکام وږ

نبیې، ① یعنی قرباني پر چا واجب ده؟ ② د کومو شاربو قرباني صحيح ده؟ ③ د هغوی عمر به څومره وي؟ ④ او د قرباني وخت کله شروع کیږي ⑤ څوک به یې ذبح کوي ⑥ او غوښه به یې څه په کوي، دا ټوله دي وروښيي، ⑦ او تکبیر تشریق به له کوم وخت څخه تر کومه وخته پوري ویل کیږي، دا دي هم وروښيي.

او بل دا چي دلوی اختر لمونځ دیو عذر په وجه تر دریو ورځو پوري ځنډولای. یعنی که نا څاپه یو عذر پېښ سي مثلاً سخت باران او بادونه وي یا داسي بل مانع عذر. نو دلوی اختر په دویمه او درېیمه ورځ هم اداء کېدلای سي.

فایده: د تشریق لغوي معنی ده: غوښه لمر ته وچول، یعنی غوښه ټوټه، ټوټه کول او بیا لمر ته ځړول یا ایښوول چي د لمر په توبن او گرمۍ سره وچه سي، او څرنگه چي عربو به په همدې دریو ورځو (یعني په ۱۱، ۱۲ او ۱۳ ذی الحجه به یې) د قرباني غوښي وچولې، نو ځکه دا ورځي د تشریق په ورځو (ایام التشریق) سره ونومول سوې، بیا د تکبیر اضافت دهغه و طرف ته وکړي سر چي "تکبیر التشریق". (شفا، الارواح)

د عرفات د خلکو سره مشابهت اختیارول

﴿٨٤١﴾ وَالَّتَّعْرِيفُ لَيْسَ بِشَيْءٍ اَوْ (مصنوعي) عرفات جوړول هيڅ شی نه دی (هيڅ اصليت نه لري).

تشریح: دلته د تعريف مطلب په عرفات کي د درېدونکو حاجيانو سره مشابهت اختيارول دي. يعني چي د عرفات په ورځ خلک په یو بل میدان کي سره را جمع سي او د حاجيانو په څېر دعاء او تضرع وکړي، مصنف رَجَّه الله فرمايي چي دا یو داسي شی نه دي چي ثواب ولري. بلکه داسي کول مکروه تحریمي دي؛ ځکه چي وقوف عرفه (یعني په عرفات کي درېدل) یو ځانگړي او مخصوص عبادت دی کوم چي دیو ځانگړي میدان یعنی د عرفات د میدان سره خاص دی. لهندا د عرفات له میدان څخه ماسوا په یو بل میدان او بل ځای کي وقوف کول او درېدل عبادت نه سي کېدلای. لکه د حج نور مناسک چي په نورو ځایو کي نه سي اداء کېدلای.

د تکبیر تشریق حکم، وخت او تفصیل

﴿٨٤٢﴾ وَيَجِبُ تَكْبِيرُ التَّشْرِيقِ مِنْ بَعْدِ فَجْرِ عَرَفَةَ إِلَى غَسْرِ الْعِيدِ اَوْ وَاجِبُ دِي تَكْبِيرِ تَشْرِيقِ د عرفات تر سهار وروسته داختر تر ماښگره پوري مَرَّةً قَوْزًا كُلِّ قَرْصٍ اَدَى بِجَمَاعَةٍ

مُسْتَحَبَّةٌ (واجب دی) یو وار وبل تر هر داسي فرض لمونخ وروسته فوراً (سمدستي) کوم چي په مستحب جماعت سره اداء سوی وي عَلَى إِمَامٍ مُّقِيمٍ بِيضاً (واجب دی) پر داسي امام کوم چي په بنار کي مقيم (استوگن) وي وَعَلَى مَنْ اقْتَدَى بِهِ او پر هغه کس کوم چي په دې امام پسې اقتداء کړې وي وَلَوْ كَانَ مُسَافِرًا أَوْ رَقِيقًا أَوْ أُتْلِيَ که څه هم هغه (مقتدی) مسافروي یا غلام وي یا بنسخه وي عِنْدَ ابْنِ حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ دامام صاحب رَحِمَهُ اللَّهُ په نېز (يعني دامذکوره حکم دامام صاحب رَحِمَهُ اللَّهُ په نېز دی) وَقَالَا: يَجِبُ فَوْزُ كُلِّ فَرَضٍ عَلَى مَنْ صَلَّاهُ وَلَوْ مُنْفَرِدًا أَوْ مُسَافِرًا أَوْ قَرَوِيًّا او صاحبین رَحِمَهُمَا اللَّهُ فرمایي: چي تکبیر تشریق واجب دی تر هر فرض لمونخ وروسته فوراً پر هر هغه کس کوم چي دافرض لمونخ کړی وي که څه هم هغه منفرد (یوازي لمونخ کونکی) وي یا مسافروي یا کلي والا (صحرا والا) وي إِلَى عَصْرِ الْخَامِسِ مِنْ يَوْمِ عَرَفَةَ (واجب دی) د عرفات له ورځي (۹ ذی الحجې) څخه د پنځمي ورځي (۱۳ ذی الحجې) تر ماښگره پوري وَبِهِ يُعْمَلُ وَعَلَيْهِ الْفَتْوَى او پر همدې عمل کول کيږي او پر همدې فتوی ده وَلَا بَأْسَ بِالتَّكْبِيرِ عَقَبَ صَلَوةِ الْعِيدَيْنِ او څه پروانسته د تکبیر تشریق په وړلو کي داختر ونو تر لمانځه وروسته.

لغات: ﴿مستحبة﴾ احترازي قید دی، په دې سره د بنسټو جماعت او دلڅو خلکو جماعت ووتی. ﴿رقيق﴾ غلام، د واحد او جمع دواړو لپاره وبل کيږي او ځيني وخت ددې جمع اَرْقَاءُ راځي، د مونث لپاره رقیق یا رقیقه وبل کيږي، ﴿أُتْلِيَ﴾ ماده، بنسټینه، جمع: اُتْلَا، ﴿قروئ﴾ کلیوال (باندې چي)، د صحرا د کلي او علاقې اوسېدونکی، صحرايي، ﴿فور﴾ د هر شي ابتدائي حصه، فوراً (سمدستي)، په هغه کړي.

تشریح: د تکبیر تشریق حکم دادي چي هغه واجب دی او د تکبیر تشریق وخت دامام صاحب رَحِمَهُ اللَّهُ په نېز د ذی الحجې دنهمي ورځي د سهار د لمانځه څخه بیا د ذی الحجې د لسمي ورځي د ماښگر تر لمانځه پوري دی (یا په بله وینا د عرفات د ورځي له سهار څخه د لوی اختر د ورځي تر ماښگره

پوري)، دا ټوله اته لمونځونه كيږي (د صاحبينو رَجَهْتَا الله مسلک به په آخر کي ذکر سي)، او دا تکبير تشرېق يو وار په لوړ آواز سره ويل واجب دي او د ذکر په نيت سره دوه يا درې واره ويل افضل دي.

فور کل: يعنې دا تکبير تر داسي فرضي لماتځه وروسته فوراً (سمستي) ويل واجب دي کوم چي پر مستحبه طريقه په جماعت سره اداء سوې وي او هغه امام په ښار کي مقيم وي او پر هغه چا هم واجب دی کوم چي د دې امام اقتداء وکړي دلاندیني شرائطو سره (چي تفصيل يې داسي دی):

①... هغه لمونځ به فرضي لمونځ وي، لهذا له وترو، نفلو او د جنازې د لماتځه څخه وروسته تکبير واجب نه دی.

②... له فرضي لماتځه څخه وروسته به فوراً (سمستي) وي، لهذا که تر فرضي لماتځه وروسته يو بل عمل موجود سي، يا په خبرو مشغول سي، نو دا تکبير ساقطیږي.

③... هغه فرضي لمونځ به په مستحب جماعت سره سوې وي، لهذا پر منفرد هم واجب نه دي. د مستحب قيدي لگولی دی، لهذا که يوازي ښځي جماعت وکړي، يا لڅ خلک جماعت وکړي، نو پر هغو تکبير واجب نه دی.

④... مقيم به وي، پر مسافر واجب نه دی.

⑤... په ښار کي به دننه وي، لهذا د صحرا پر خلکو واجب نه دی (چي هلته د جمعې لمونځ نه كيږي).

وعلى من اقتدى: يعنې که مسافر يا د صحرا او سېلونکي يا ښځه يا غلام په يو داسي کس پسي اقتداء وکړي چي پر هغه تکبير واجب وي، نو پر دوی هم تکبير واجبیږي.

وقالا: او صاحبين رَجَهْتَا الله فرمايي چي پر هر فرضي لمونځ کونکي واجب دی، برابره ده هغه په جماعت کي وي او که يوازي وي، مسافر وي او که مقيم وي، ښار وي او که صحراء وي، پر هر يوه تر فرض لماتځه وروسته فوراً ويل واجب دي، او د صاحبينو رَجَهْتَا الله په نېز د هغه وخت د دى الحجى د نهمي يعنې د عرفات دورځي د سهار د لماتځه څخه بيا د دى الحجى د ديار لسمي يعنې د لوی اختر د درېيمې ورځي د ملازگر تر لماتځه پوره دی، دا ټوله دروشت (۲۳) لمونځونه كيږي چي تر هغوی وروسته تکبير واجب دی او د اختر د لماتځه سره څلور وشت (۲۴) لمونځونه کيږي. نن سبا عمل

پر همدې قول دی او پر همدې فتوی ده. (انوار الايضاح، شفاء الارواح بتفير)

تكبير تشرېق او د هغه ابتداء

﴿ ۸۷۳ 》 وَ التَّكْبِيرُ أَنْ يَقُولَ أَوْ تَكْبِيرَ دَادِي چې ووايي اللهُ أَكْبَرُ اللهُ أَكْبَرُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَ

اللهُ أَكْبَرُ اللهُ أَكْبَرُ وَلِلَّهِ الْحَمْدُ الله اكبر، الله اكبر لا اله الا الله (چې د هغه ترجمه ده: الله ډېر لوی دی، الله ډېر لوی دی، له الله څخه بغير بل هيڅ معبود (عبادت لائق) نسته او الله ډېر لوی دی، الله ډېر لوی دی او ټول تعريفونه د الله لپاره دي).

تشرېح: د تكبير تشرېق الفاظ په عبارت كې ذكر سوه، دغه تكبير په ايام التشرېق كې تر فرضي لماتخه وروسته يو وار ويل واجب دي، په تكبير تشرېق كې د دريو مقربو بندگانو الفاظ موجود دي: ① كله چې سيدنا حضرت ابراهيم عليه السلام خپل گران خوي حضرت اسماعيل عليه السلام د ذبح لپاره پر ځمكې پرې ايستی او حضرت جبرئيل عليه السلام درې تعالى له طرفه پسه راوړی، نو حضرت جبرئيل عليه السلام وليدل چې حضرت ابراهيم عليه السلام د الهي حكم په تعميل كې څومره ډېر عجلت كونكى دى، نو بې اختياره يې وفرمايل "اللهُ أَكْبَرُ اللهُ أَكْبَرُ"، ② كله چې حضرت ابراهيم عليه السلام آسماني قرباني وليدله، نو ورېې فرمايل "لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَاللهُ أَكْبَرُ"، ③ او كله چې حضرت اسماعيل عليه السلام په دې خبر سو، نو يې وفرمايل "اللهُ أَكْبَرُ وَلِلَّهِ الْحَمْدُ". (شامي ج: ۱، ص: ۷۸۵)

بَابُ صَلَاةِ الْكُسُوفِ وَالْخُسُوفِ وَالْأَفْزَاعِ

(د) باب دلمر او سپوږمۍ د ترنځي نيولو د لمانځه او د بېرو [خطرو] د لمانځه (په بيان) کي دی

تشرېح: "کُسُوف" د ضرب د باب مصدر دی، لغوي معنی يې ده: تغیر (یوشی بدلېدل). تاریک

کېدل، بیا عرفاً د لفظ "دلمر د ترنځي" سره خاص سواو "خُسُوف" هم د ضرب د باب مصدر دی او "د سپوږمۍ ترنځي" ته ویل کیږي، صاحب د انوار الايضاح رَجَّه الله فرمایي: کسوف او خسوف دواړه عام لفظونه دي (یعني) دلمر او سپوږمۍ دواړو په ترنځه نیولو باندې د هر یوه اطلاق کیږي، خو

عامه دلمر د ترنځي لپاره کسوف او د سپوږمۍ د ترنځي لپاره خسوف استعمالیږي؛ د نبی کریم ﷺ فرمان دی چي "بېشکه لمر او سپوږمۍ د الله ﷻ له نښو څخه دوی نښي دي، دوی نه دیو چا د مرگ په وجه ترنځه نیسي او نه دیو چا د پیدایښت په وجه، کله چي تاسو دوی په ترنځه کي ووينی، نوله الله ﷻ څخه دعاء و غواړئ!، تکبیر ووايست او لمونځ وکړئ او خیرات وکړئ!" (شفاء الارواح)

افزاع: جمع د فَرْغ ده: بېره، خوف، لکه د زلزلې، یاد سخت باد، یاد سختي تیاري په وجه چي بېره خپره سي.

د لمر د ترنځي نیولو لمونځ (صلاة الكسوف)

﴿ ۸۷۲ 》 سُنَّ رَكْعَتَانِ كَهَيْئَةِ النَّفْلِ لِلْكُسُوفِ سنت دي (سنت هر څول سوي دي) دوه ركعتي د نفلو په څېر د لمر د ترنځي نیولو لپاره (یعني څرنگه چي د نفلو لپاره افان، اقلعت نه کیږي او څرنگه چي نفل په مکروه وختونو کي نه کیږي نو په نفلو کي لوېد قرائت کیږي. همداسي به د ترنځي په لمانځه کي هم کول کیږي چي د هغه لپاره به افان، اقلعت نه کیږي او داسي نور...) بِإِمَامٍ الْجُمُعَةِ أَوْ مَأْمُورِ السُّلْطَانِ د جمعې په امام د یا د باچا په مامور پسي (یعني چاته چي سلطان امر کړی وي).

لغات: ﴿هيئة﴾ شکل او صورت، طریقه، جمع: هیئات.

تشرېح: کله چي لمر ترنځه ونیسي، نو په دې وخت کي دوه ركعتي لمونځ په جماعت سره اداء کول سنت دي، له دوو څخه زیات ركعتونه هم کولای سي، او که د جماعت موقع نه وي. نو یوازي يې هم کولای سي. وروسته فرمایي چي کوم شرطونه د جمعې د لمانځه د صحیح کېدو لپاره دي، هاغه شرطونه دلمر د ترنځي نیولو د لمانځه لپاره هم دي، ما سواله خطبې څخه چي په دې لمانځه کي

خطبه نسته. د صلاة الكسوف لپاره درې شيان مستحب دي: ① امام، ② وخت، يعني مكروه وخت به نه وي چي په هغه كي نفل كول مكروه وي، كه مكروه وخت وي مثلاً د مازيگر تر لمانځه وروسته لمر ترنځه ونيسي. نو په دې وخت كي به صلاة الكسوف نه كول كيږي. بلكي خلگو ته به د دعاء او استغفار كولو حكم كيږي، ③ ځای، لكه عيدگاه يا جامع مسجد. (درمختار مع شامي ج ۱. ص ۷۸۸. ۷۸۹ بحواله انوار الايضاح)

په صلاة الكسوف كي اذان او اقامت نسته

﴿ ۸۷۵ ﴾ بَلَا أَذَانَ وَلَا إِقَامَةً (ست دی د کوف لمونځ) بغير له اذان او اقامت څخه.

تشرېح: يعني څرنگه چي په تفلي لمانځه كي اذان او اقامت نسته، همداسي د صلاة الكسوف لپاره به هم عليه حده اذان او اقامت نه كول كيږي، خو د خلگو د جمع كولو لپاره به اعلان كول كيږي.

په صلاة الكسوف كي به قرائت سراً كيږي

﴿ ۸۷۶ ﴾ وَلَا جَهْرًا وَبَغِيرَ لَهْ جَهْرٍ څخه.

تشرېح: د امام ابو حنيفه رَجَه الله رايه داده چي د كسوف په لمانځه كي به په كراره قرائت كوي: ځكه هغه دورځي لمونځ دی (په شپه كي نه كيږي)، او دورځي لمنځونه په كراره اداء كول كيږي، لېكن امام ابو يوسف رَجَه الله د جهري قرائت قائل دی، لهذا كه د مقتديانو د ترغيب او د لمونځ نه غمېدلو په غرض سره د كسوف په لمانځه كي جهراً قرائت وكړل سي، نو په دې كي څه حرج نسته، وعن محمد روايتان. (شامي ج: ۲. ص: ۶۳)

فليده: په صلاة الخوف يعني د سپوږمۍ د ترنځي نيولو په لمانځه كي كه په جماعت سره لمونځ كوي، نو بالاتفاق قرائت به جهراً كوي: ځكه چي هغه د شپې لمونځ دی.

په صلاة الكسوف كي خطبه سته، كه نه؟

﴿ ۸۷۷ ﴾ وَلَا خُطْبَةً او بغير له خطبې څخه.

تشرېح: د لمر د ترنځي نيولو پر موقع نبي كريم ﷺ صرف د الله ﷻ د لويي بياتولو. لمونځ كولو د صدقه كولو حكم كړی دی او د خطبې حكم يې نه دی كړی او تر لمانځه وروسته چي نبي كريم ﷺ كومه خطبه ويلې وه، هغه يوه خاصه تنبيه وه كوم چي د هغه وخت مناسب وه: ځكه د عربو خيال دا وو چي كله يوه حادثه او نوې خبره پېښه سي، نو كائنات غمجن كيږي، څرنگه چي په دې ورځ د نبي كريم ﷺ زوی حضرت ابراهيم ﷺ وفات سوی وو، نو په خلگو كي دا اولزه گډه سوه چي نن د

هغه په غم کي لمر ترنځي نيولی دی. نو ځکه پېغمبر ﷺ يو مختصر بيان وکړی او دا خبره يې څرگنده کړه چي لمر او سپوږمۍ د يو چاد مرگ يا ژوند په خاطر ترنځه نه نيسي، بلکي دادالله جل جلاله قدرت نبي دي کوم چي يې وځپل مخلوق ته نيسي. (شامي ج: ۱، ص: ۷۸۹)

﴿۸۶۸﴾ بَلْ يُنَادِي: "الصَّلَاةُ جَامِعَةٌ" بلکي آواز (اعلان) به کول کيږي (داسي): چي "لمونځ په جماعت سره کېدونکی دی" (راسی!) (يا په بله وينا: لمونځ درېدونکی دی. نو هلی! حاضر سئ!).

لغات: ﴿يُنَادِي﴾ د مفاعلي له بابو مضارع مجهوله ده. مصدر: مُنَادَاةٌ: بلل (رابلنه). آواز ورته کول. ﴿الصلاة جامعة﴾ لمونځ په جماعت سره کېدونکی دی، (جماعت کېدونکی دی. يا په بله وينا جماعت درېدونکی دی). دغه عبارت څلور ډوله ويل کېدلای سي: ① دواړه منصوب ويل يعني "الصلاة جامعة"، تقدير عبارت به داسي وي: "احْضَرُوا الصَّلَاةَ فِي حَالِ كَوْنِهَا جَامِعَةً"، ② دواړه مرفوع ويل د مبتداء او خبر کېدلو په وجه، ③ اول لفظ يعني "الصلاة" منصوب ويل د محذوف فعل د مفعول کېدلو په وجه او دويم لفظ "جامعة" مرفوع ويل د محذوفي مبتداء د خبر کېدلو په وجه. اصل عبارت به داسي وي "احْضَرُوا الصَّلَاةَ هِيَ جَامِعَةٌ"، ④ اول لفظ مرفوع ويل د فاعل کېدلو په وجه او دويم لفظ منصوب ويل د حال کېدلو په وجه. اصل عبارت به داسي وي "حَضَرَتِ الصَّلَاةُ حَالِ كَوْنِهَا جَامِعَةً".

تشرېح: مخکي ذکر سوه چي د صلاة الكسوف لپاره به اذان او اقامت نه کول کيږي، نو د خلکو د جمع کولو لپاره به صرف په داسي الفاظو سره هغو ته آواز کول کيږي "الصلاة جامعة" (جماعت درېدونکی دی). يا په خپله مقامي ژبه به دا اعلان کول کيږي چي لمونځ درېدونکی دی (يا جماعت درېږي او داسي نور).

په صلاة الكسوف کي د قرائت مقدار

﴿۸۶۹﴾ وَ سُنَّ تَطْوِيلُهَا او سنت دي د دې دواړو رکعتونو اوږدول وَ تَطْوِيلُ رُكُوعِهَا وَ سُجُودِهَا او (سنت دي) د دوی رکوع او سجده اوږدول.

تشرېح: په صلاة الكسوف کي سنت دا ده چي اوږد قرائت وکړي مثلاً سورة البقرة او سورة آل عمران پکښي ووايي (که چيري ورته يادوي)، په همدې مناسبت سره رکوع او سجده وغيره دي هم

اوږده وكړي، لكه څرنگه چې له حديثو څخه د نبی کریم ﷺ دا عمل ثابت دی. (در مختار مع الشامی ج: ۲، ص: ۶۲، ط: بیروت)

د ترنځي د ختمېدو تر وخته پوري دعاء کول

﴿ ۸۸۰ ﴾ ثُمَّ يَدْعُو الْإِمَامُ جَالِسًا مُسْتَقْبِلَ الْقِبْلَةِ إِنْ شَاءَ بِيَاذِ دُعَاءِ وَكُرِي إِمَامٌ بِه نَاسْتِي
مخ پر قبله كه يې خوښه وي أَوْ قَائِمًا مُسْتَقْبِلَ النَّاسِ يا (دي دعاء وكړي) په ولاړي مخ پر
خلکو (كه وغواړي) وَهُوَ أَحْسَنُ او دا (مخ پر خلکو درېدل) زيات ښه دي وَيَوْمَ مَنُونٍ عَلَى دُعَائِهِ او
لمونځ گزاران دي آمين وايي د امام پر دعاء حَتَّى يَكْمُلَ انْجِلَاءُ الشَّمْسِ تر دې چې پوره سي
دلمر روښانه کېدل (يعني لمر په پوره توگه روښانه سي).

لغات: ﴿يَوْمَ مَنُونٍ﴾ د تفعيل له باب ډ جمع مذكر غائب مضارع صيغه ده، مصدر: تَأْمِين: آمين ويل.

او "آمِين" اسم فعل دی معنی يې ده: (ای الله!) قبوله يې کړه!، ﴿الْجَلَاءُ﴾ د انفعال د باب مصدر دی: ښکاره کېدل، روښانه کېدل (ترنځه او تياره ليري کېدل).

تشرېح: فرمايي تر لمانځه وروسته دي امام دلمر دروښانه کېدو تر وخته پوري دعاء کوي، په لمانځه کي طول کول او په دعاء کي تخفيف کول يا په دعاء کي طول کول او په لمانځه کي تخفيف کول دواړه ډوله جائز دي، ددې لپاره چې د ترنځي وخت په لمانځه او دعاء سره پوره کړل سي. بيا په دغه دعاء کي امام ته اختيار دی چې د دعاء کولو په وخت کي مخ پر قبله کښېني، يا په ولاړي د قوم و طرف ته مخ کوي او خلگ به دهغه پر دعاء آمين وايي، همدا دويم صورت غوره دی. (شفاء الارواح)

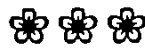
﴿ ۸۸۱ ﴾ وَإِنْ لَمْ يَخْضِرِ الْإِمَامُ او كه امام حاضر (موجود) نه وي صَلَّى فَرَادَى نو لمونځ دي
وكړي خلگ تنها، تنها (يوازي، يوازي) كَالْخُسُوفِ لكه د سپوږمۍ په ترنځه نيولو کي وَالظُّلُمَةِ
الْهَائِلَةِ نَهَارًا او (لكه) دورځي په خوفناكه تياره (تورتم) كي وَالرِّيحِ الشَّدِيدَةِ وَالْفَزَعِ او
په سخت (تېر) باد کي او په بهره (بې قراری) کي.

لغات: ﴿ظُلُمَةٌ﴾ تياره، تاریکه، ﴿هَائِلَةٌ﴾ د نصر له باب اسم فاعل دی: په بهره کي اچونکی،

بېرونکی، خوفناک، قَالَ يَقُولُ هَوَّلًا: په بهره کي اچول، ﴿الْفَزَعُ﴾ ددې لفظ څو معناوي نقل سوي

دي چې له هغوی څخه يو معنی ده: بهره (خوف)، جمع: الْفَزَاعُ. (معجم الوسيط)

تشرېح: ټوله امامان پر دې متفق دي چې صلاة الكسوف (يعني د لمر د ترنځي نيولو لمونځ) په جماعت سره كول سنت دي، او كه امام نه وي، نو يوازې لمونځ كول جائز دي، لكه څرنگه چې صلاة الخسوف (يعني د سپوږمۍ د ترنځي نيولو لمونځ) يوازې كول سنت دي او په جماعت سره كول جائز دي. همدارنگه كه تېز باد وچليږي، يا دورځي سخته تياره وغوړيږي، يا دشپې ناڅاپه زياته رڼا ښكاره سي، يا د زلزلې او داسې بل شي په وجه وحشت او بېره خپره سي، يا وبائي مرض وغوړيږي (لكه په اوس وخت كې د كرونا وبا چې كه حقيقتا خپره سي)، نو په داسې حالاتو كې بغير له جماعته يوازې تفلي لمنځونه كول غوره دي. (درمختار مع الشامى بيروت ج: ۳، ص: ۶۴، كتاب المسائل ص: ۴۶۸)

كه د لمر د ترنځي په وخت كې پر آسمان وريځ وغوړيږي؟

مسئله (۱): كه د لمر د ترنځي نيولو په دوران كې پر آسمان وريځ وغوړيږي، يا گرز او ډوړي سي چې د هغه په وجه د لمر ترنځه نه معلوميږي، نو بيا به هم صلاة الكسوف كول كيږي. (شامى ج: ۳، ص: ۶۲، كتاب المسائل ص: ۴۶۷)

ښځې به صلاة الكسوف يوازې كوي

مسئله (۲): د لمر د ترنځي نيولو په وخت كې ښځو ته پكار دي چې په خپلو كورو كې په لمانځه، دعاء او عبادت مشغولي سي، په جماعت كې دي شركت نه كوي. (شامى ج: ۳، ص: ۶۴ ط: بيروت، كتاب المسائل ص: ۴۶۸)

بَابُ الْإِسْتِسْقَاءِ

(دا) د باب د باران د طلب كولو (په بيان كې) دى

تشرېح:

د استسقاء لغوي او اصطلاحي معنی: د استسقاء لغوي معنی ده: د باران طلب كول. اوبه غوښتل، او د شریعت په اصطلاح كې د استسقاء معنی ده: دوچكالی (قط سالی) په وخت كې له الله تعالى څخه د باران د طلب كولو لپاره په مخصوص کیفیت سره استغفار او دعاء كول، یا لمونځ كول. اول ځل استسقاء په ۶ هجري كال درمضان په میاشت كې وسوه، استسقاء په داسې ځای كې مشروع ده چي هلته تالابونه، نهرونه (وبالې) او داسې ځاگان نه وي چي له هغوی څخه خلك اوبه چيښي او خپلو څارويو، كښتونو ته له هغوی څخه اوبه وركوي، یا خو د اشیان (تالابونه، نهرونه او داسې نور) موجود وي، لېكن د دوی د ضرورت لپاره كافي نه وي، او كه د اشیان موجود وي او كافي وي، نو خلك به د استسقاء لپاره نه وځي؛ ځكه استسقاء صرف د سخت ضرورت په وخت كې كيږي. (شفا، الارواح، انوار الايضاح)

د باران د طلب كولو د صورتونو بيان

﴿۸۴﴾ لَهُ صَلَوةٌ مِنْ غَيْرِ جَمَاعَةٍ د استسقاء لپاره لمونځ سته بغير له جماعت څخه وَلَهُ

اِسْتِغْفَارٌ او د استسقاء لپاره (صرف) استغفار (م) سته.

تشرېح: دامام ابو حنيفه رَجِهَ الله په نېز په استسقاء كې په جماعت سره لمونځ كول سنت نه دي، خو جائز بلكي مستحب دي، همدا صحيح ده؛ ځكه له احاديثو او آثارو څخه دا ثابتيږي چي بعضي وخت هغه په جماعت سره سوي دي او بعضي وخت له جماعت څخه بغير صرف دعاء او استغفار ويل سوي دي، نو له نبي كريم ﷺ څخه چي د استسقاء كومي طريقې روايت سوي دي، له هغوی څخه چي هره طريقه اختيار كړل سي، دامام صاحب رَجِهَ الله په نېز په هغه سره سنت اداء كيږي، او هغه روايت سوي طريقې په جماعت سره لمونځ كول، يا تنها، تنها لمونځ كول يا صرف دعاء او استغفار كول دي.

بعضي متعصبينو چي دامام صاحب رَجْنَةُ الله و طرف ته دا خبره منسوب كړې ده چي په استسقاء كي په جماعت سره لمونځ كول بدعت دي، دا بالكل غلطه ده؛ ځكه دامام صاحب رَجْنَةُ الله دې قول (چي په استسقاء كي هيڅ لمونځ منون نه دي) مطلب دا دی چي داستسقاء سنت صرف د لمانځه سره خاص نه دی بلكي محض په دعاء او استغفار سره هم دا سنت اداء كيږي. او ددې مطلب دا نه دی چي صلاة الاستسقاء سنت نه دی، او پاته سود صاحبينو رَجْنَةُ الله په نېز دا لمونځ په جماعت سره سنت دی، چي امام به داختر د لمانځه په څېر له اذان او اقامت څخه بغير دوه ركعت د استسقاء لمونځ وركوي، په دواړو ركعتونو كي به جهر كوي، او د تكبيرات زائده په ويلو كي اختلاف دی، لېكن مشهوره روايت دا دی چي نه به يې وايي. (شفاء الارواح بحواله عمدة الفقه و درسي ترمذی)

که داستسقاء د لمانځه څخه مخکي باران شروع سي؟

مسئله: که داستسقاء د لمانځه اعلان وسي، لېکن تر اوسه لا خلک سره جمع سوي نه وي چي باران شروع سي، نو هم مستحب داده چي اللَّهُ جَلَّ د شکر اداء کولو لپاره خلک سره جمع سي او د لمونځ او دعاء اهتمام وکړي. (در مختار مع الشامی ج: ۲، ص: ۷۴)

د استسقاء د لمانځه مستحبات

﴿ ۸۸۳ ﴾ وَيَسْتَحِبُّ الْخُرُوجُ لَهُ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ او مستحب دي داستسقاء لپاره وتل درې ورځي
مُشَاهِدَةً فِي ثِيَابٍ خَلْقَةٍ غَسِيلَةٍ أَوْ مَرْقَعَةٍ پياده (وتل) په څېرو جامو كي كوم چي پرې تول
سوي يا پينه کړل سوي وي (يا په بله وينا داسي جمله چي پټه پکښي لېږلې وي) مُتَذَلِّلِينَ مُتَوَاضِعِينَ
په داسي حال كي چي عاجزي اختيارونكي، تواضع کونكي وي خَاشِعِينَ لِلَّهِ تَعَالَى (او) خشوع
کونکی (بېرېدونكي او ځان تيت ټنکاره کونكي) وي اللَّهُ تَعَالَى لِرَهِ نَاكِسِينَ رُؤُوسَهُمْ (او په داسي حال
كي چي) د خپلو سرونو تيت ساتونكي (کټه کونكي) وي مُقَدِّمِينَ الصَّدَقَةَ كُلَّ يَوْمٍ قَبْلَ
خُرُوجِهِمْ (او په داسي حال كي چي) مخکي ورکونكي وي د صدقي هر ورځ له خپل وتلو څخه
مخکي وَيَسْتَحِبُّ اخْرَاجُ الدَّوَابِّ وَالْكُيُومُخُ الْكِبَارِ وَالْأَطْفَالِ او مستحب دي ټول (بېړول)
د څارويو، سپين ږيرو (بوډاگانو) او کوچنيانو (هم).

لغات: ﴿مِشَاة﴾ جمع د ماش ده. د ضرب له بابه فاعل دی: پیاده، په پښو تلونکی، ﴿خلقة﴾ مؤنث د خَلَقَ دی: خور، پخوانی، ﴿غسيلة﴾ مؤنث د غَسَّلَ ده: پرېولل سوې، جمع: غَسَّال، ﴿مِرْقعة﴾ د تفعیل له بابه اسم مفعول دی: پینه داره جامه، داسي جامه چي پینه پکښي لگول سوې وي، رَقَعَ يُرَقِّعُ تَرْقِيعًا: (په جامه کي) پینه لگول، پېوند لگول، ﴿متدللین﴾ د تفعیل له بابه جمع مذكر اسم فاعل دی، تَدَلَّلَ يَتَدَلَّلُ تَدَلُّلاً: عاجزي اختیارول، ذلیل جوړېدل، ﴿متواضعین﴾ د تفاعل له بابه مخکنی صیغه ده، تَوَاضَعَ يَتَوَاضَعُ تَوَاضُعًا: ذلیل او عاجزه کېدل، ﴿خاشعین﴾ د فتح له بابه مخکنی صیغه ده: د دې باب څو معناوي دي: خَشَعَ يَخْشَعُ خُشُوعًا: ځان ټیټ ښکاره کول (ځان ټیټول)، د عاجزی اظهار کول، پرېدل او داسي نور، ﴿ناکسین﴾ د نصر له بابه مخکنی صیغه ده، نَكَسَ يَنْكُسُ نَكْسًا: له ذلت او شرمندگۍ څخه سر ټیټول، ﴿دواب﴾ جمع د ذابَّة ده: چارپای، څاروی، ﴿شیوخ﴾ جمع د شَيْخ ده: ډېر عمر والا، سپین بڼی، بودا، ﴿الکبار﴾ جمع د کَبِير ده: لوی، لویي مرتبې والا، ﴿أطفال﴾ جمع د طِفْل ده: بچۍ.

تشریح: داستسقاء په لمانځه کي لاندیني شیان مستحب او غوره دي: ① کله چي د باران په موسم کي بالکل باران نه کیږي او د خدای مخلوق بهی قراره او پرېشانه وي، نو امام دي داستسقاء د لمانځه څخه مخکي خلکو ته درې ورځي دروژه نیولو او د توبه او استغفار کولو حکم وکړي، بیا دي له څلورمي ورځي څخه داستسقاء لمونځ شروع کړي او درې ورځي پرلپسې دي داستسقاء لمونځ وکړي، ② داستسقاء د لمانځه لپاره دي خلگ په پښو ولاړ سي، ③ په هغه ورځو کي دنو جامو (کالیو) پر ځای خپلي څړې (زړې) جامې یا پینه سوي جامې واغوندي، ④ الله لپاره دي تواضع، خشوع او خضوع ښکاره کړي او له شرمندگۍ څخه دي سرونه ټیټ ساتي، فضول خبري او مذاق وغیره دي نه کوي، ⑤ هر لمانځه ته له وتلو څخه مخکي دي څه صدقه او خیرات وکړي، ⑥ هر کس دي په رښتوني زړه سره توبه وکړي او پر کوم چا چي د بل چا حق وي، نو هغه دي اداء کړي، ⑦ د ټولو مسلمانانو لپاره دي د بڅښي او د عفو او کرم دعاء وکړي، ⑧ خپل کمزوري خلگ، سپین بڼی او کوچنيان دي مخکي کړي او په هغوی سره دي دعاء وکړي او د هغوی په وسیله سره دي دعاء وغواړي، ⑨ کوچني بچیان دي له خپلو منلو څخه جلا کړي، د دې لپاره چي د هغو په ژړا او نا کراري سره چاپیریال رقت آمیز او زړه نرمونکی سي، ⑩ دا هم مستحب ده چي خپل څارویان هم

د خپل ځان سره بوځي، د دې لپاره چي هغوی درحمت الهي د متوجه کېدلو سبب وگرځي. لنډه دا چي د خدای تعالیٰ درحمت متوجه کېدلو ټول اسباب دي اختيار کړي.

او که په مسجد کي داستسقاء لمونځ کيږي، نو څارويان دي بهر وتري. (انوار الايضاح)

په مکه معظمه، مدينه منوره او بيت المقدس کي به استسقاء چيري کيږي؟

﴿ ۸۸۲ ﴾ وَفِي مَكَّةَ وَبَيْتِ الْمَقْدِسِ فِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَالْمَسْجِدِ الْأَقْصَى يَجْتَمِعُونَ او په

مکه او بيت المقدس کي به په مسجد حرم او مسجد اقصیٰ کي خلگ جمع کيږي وَيَنْبَغِي

ذَلِكَ أَيْضًا لِأَهْلِ مَدِينَةِ النَّبِيِّ ﷺ او پکار دي همدا د نبي کریم ﷺ د ښار (مدينه شريفي) خلگو لره (چي په مسجد نبوي کي جمع سي).

لغات: ﴿مکه﴾ مبارک ښار چي هلته مسجد حرام او کعبه شريفه ده، او هلته د گران پيغمبر ﷺ ولادت سوی دی، تعظيماً ورته مکه معظمه او مکه مکرمه ويل کيږي، دالفظ (مکه) غير منصرف دی؛ ځکه په دې کي علميت او تأنيث لفظي دی، ﴿بيت المقدس﴾ سپېڅلی کور، مبارک ځای، کوم چي د فلسطين مشهوره تاريخي ښار دی، ﴿مسجد الاقصی﴾ په بيت المقدس کي مشهوره مسجد چي د هغه بنياد حضرت داؤد عليه السلام ايښی دی او تکميل يې حضرت سليمان عليه السلام کړی دی، ﴿مدينه﴾ د نبي کریم ﷺ مبارک ښار چي هلته نبي ﷺ له مکې څخه هجرت وکړی، او "مدينه" په اصل کي هغه ښار ته ويل کيږي کوم چي ټولو تهذيبي او تمدني ضرورتاتو و لوازماتو لره جامع وي، جمع: مَدَائِنٌ وَمُدُنٌ.

تشرېح: د مکې معظمې خلگ دي داستسقاء لپاره په مسجد حرام کي جمع کيږي، د بيت المقدس خلگ دي په مسجد اقصیٰ او د مدينې منورې خلگ دي په مسجد نبوي کي جمع کيږي، د نورو ځايو خلگ دي له آبادۍ څخه بهر يو خالي ميدان ته وځي، په مکه او مدينه کي د ضرورت پر موقع داسي کول کيږي. (شفا، الارواح)

د استسقاء په دعاء کي به امام څنگه دريږي او لاسونه به څنگه پورته کوي؟

﴿ ۸۸۵ ﴾ وَيَقُومُ الْإِمَامُ مُسْتَقْبِلَ الْقِبْلَةِ رَافِعًا يَدَيْهِ او امام دي (داستسقاء په دعاء کي) مخ پر

قبله دريږي په داسي حال کي چي خپل لاسونه يې پورته کړي وي وَالنَّاسُ قُعُودٌ مُسْتَقْبِلِينَ

الْقِبْلَةَ يُؤْمِنُونَ عَلَى دُعَائِهِ او خلک دي مخ پر قبله ناست وي آمين دي وي امام پر دعاء.

تشریح: په استسقاء کي د دعاء پر مهال دي امام مخ پر قبله ودرېږي: ځکه په دعاء کي د قبلې و طرف ته مخ کول افضل او أقرب الی الإجابة دي، او په دعاء کي دي لاسونه پورته کړي او ښه دي يې پورته کړي؛ ځکه د کوم مطلب لپاره چي دعاء کول کيږي هغه چي څومره دروند او لوی وي، په هغه کي د لاسونو پورته کول هغومره لوړېدل پکار دي (عمدة الفقه)، او خلک به مخ پر قبله ناست وي او د امام پر دعاء به آمين وايي، امام به لاندینی. مذکوره دعاء وايي (کوم چي په راروان عبارت کي ذکر سوې ده). **يادونه:** په صحيح حديث سره ثابت دي چي نبي ﷺ د استسقاء د دعاء په وخت کي د عامو دعاگانو په خلاف طريقه اختيار کړې ده چي د مبارکو ورغوو حصه يې د ځمکي و طرف ته او د لاسو پاسني حصه يې د آسمان و طرف ته يا په بله وينا په چپه اړول سوو سره يې دعاء کړې ده. په همدې وجه فقهاؤ هم د استسقاء په دعاء کي دغه کيفيت غوره گڼلی دی. (طحطاوي علی مراقی الفلاح ص: ۳۰۱. کتاب المسائل ص: ۲۷۲)

د استسقاء دعاء

۸۸۲ هـ يَقُولُ امام دي (د دعاء) ووايي اَللّهُمَّ اسْقِنَا غَيْثًا مُّغِيثًا اَي الله! موږ اوبه کړه! په داسي باران سره کوم چي د سختۍ (وچکالۍ) ختمونکی وي هَنِيئًا مَرِيئًا مبارک وي. خونور (په زړه پوری) وي (او بعضو د دې ترجمه کړې ده: داسي باران اچي په ظاهري او باطني اعتبار سره فايده مندوي) مَرِيئًا (او داسي باران چي) شين گياه راوستونکی (د ځمکي زرغونونکی) وي غَدَقًا زيات اورېدونکی وي مُجَلَّلًا (د ټولي ځمکي) پټونکی وي (يعني لمسي بلان چي په وينو سره ځمکه پټه کړي. يا پټونکي وي داسل. په ورځني سره) سَخًا پرلپسي (ملل) اورېدونکی وي طَبَقًا عام (يا متواتر) باران وي (چي د ټولي ځمکي نيونکی وي) ذَائِلًا دوامداره وي وَمَا أَشْبَهَهُ او (يا) کومه دعاء چي د دې سره مشابه وي (يعني چي په الفاظو لود مقصود په اداء کي د دې دعا، په څېر وي) سِرًّا أَوْ جَهْرًا په کراره (دي يې وايي) يا په لوړ آواز سره.

لغات: ﴿إِسْقَى﴾ د ضرب له بابو د واحد مذکر امر حاضر صيغه ده، مصدر: سَقَيْتَا: اوبول، اوبه ورکول، ﴿غَيْثٌ﴾ باران. جمع: غُيُوثٌ، أَغْيَاتٌ. ﴿مُغِيثٌ﴾ دميم په ضمه سره: اعانت او مدد کونکی. له

سختی څخه خلاصونکی. ﴿هَنِيئًا﴾ د کُرْم له بابه دی: بغیر له مشقت او ستر یا څخه حاصلېدونکی شی، لکه څرنګه چي ويل کيږي: "اَکَلْتُ هَنِيئًا مَرِيئًا" ما هغه شی بغیر له څه مشقته ډېر په خوند سره وخورې. په زړه پوری، مبارک، ﴿مَرِيئًا﴾ خوندور (مزه دار)، ښه، په زړه پوری. بعضو ويلي دي چي د الهنيې او المريې تر مينځ فرق دادی چي هنيې ظاهري نفع ته او مريې باطني نفع ته وايي، نو په دې اعتبار سره د هنيئاً مريئاً معنی داسي هم کېدلای سي (داسي باران) کوم چي په ظاهري او باطني توګه نفع مند وي. ﴿مُرِيْعٌ﴾ دمیم په ضمه سره: غیث مریع: شين ګياه او خوشحالي راوستونکی باران، همدارنګه هر زیاتوب راوستونکي شي ته هم مُرِيْعٌ وايي، ﴿غَدَقًا﴾ د سمع د باب مصدر دی، غَدَقٌ يَغْدُقُ غَدَقًا: باران زیات کېدل، اوبه زیاتېدل، ﴿مَجَلَلًا﴾ د تفعیل له بابه اسم فاعل دی، عام، پټونکی، جَلَلٌ يُجَلِّلُ تَجَلُّلاً: عام کېدل، پټول، يعني په وښو سره د ټوله ځمکي پټونکی یا په وريځي سره د ټوله آسمان پټونکی، ﴿سَخًا﴾ د سین په فتحه او د حاء په تشدید سره. سَخَ السَّاءُ سَخًا وَ سَخُوْحًا: اوبه پرلپسې او زیاتي بهېدل، اورېدل (معجم الوسيط)، ﴿طَبَقًا﴾ مَطَرٌ طَبَقَ: عام، متواتر باران.

تشریح: د استسقاء پر موقع له نبي کریم ﷺ څخه څو کلمات ثابت دي، چي له هغوی څخه یو په متن کي ذکر سوي کلمات دي کوم چي د یادولو قابل دي، یا د دې په مثل الفاظو سره دي بله دعاء وکړي، مثلاً "اللهم اسق عبادك وبهيتك وانشر رحمتك وأحيي بلدك البيت". (انوار الايضاح، ثناء الارواح)

د خطبي په دوران کي خادر وغيره چپه اړول

﴿٨٤﴾ وَلَيْسَ فِيهِ قَلْبٌ رَدَاءٌ اَو نسته په استسقاء کي د خادر اړول.

لغات: ﴿قلب﴾ د ضرب د باب مصدر دی: اړول، يعني چپه اړول، صاحب د معجم د دې لفظ تعريف داسي کړی دی "قَلْبَ الشَّيْءِ قَلْبًا (ای) جَعَلَ أَغْلًا أَسْفَلَهُ أَوْ يَسِمِنَهُ شِمَالَهُ أَوْ بَاطِنَهُ ظَاهِرَهُ..." (معجم الوسيط)، ﴿رداء﴾ خادر (پټو)، جمع: أَرَوِيَّةٌ.

تشریح: د عبارت له حل څخه مخکي پوهېدل پکار دي چي په عبارت کي ذکر سوي قول د امام صاحب رَجَنَهُ الله په نېز دی او يو روايت د امام ابو يوسف رَجَنَهُ الله هم دغه دی، خو دا غير اصح دی.

اصح قول دادی چې داستسقاء د خطبې په دوران کې دامام لپاره خپل خادر اړول په سنت (حدیث) سره ثابت دي او دا خادر اړول د ښک فالی (تفاؤل) په توګه دي په دې معنی چې اوس کوم د وچکالۍ حالت ته راغلي یو، هغه حالت ته به واپس نه سو هغه حالت به واوړي، دا دامام محمد رَجِه الله په نېز دي او له امام ابو یوسف رَجِه الله څخه هم یو روایت دغسې دی او پر همدې فتوی ده.

د خادر اړولو طریقه: داده چې د خادر پاسنۍ حصه لاندي کړي او لاندينۍ حصه یې لوړه کړي، یا د خادر راسته طرف وچه طرف ته او چه طرف یې وراسته طرف ته واوړي، یا دنتۍ حصه یې ښاندي او ښاندينۍ حصه یې دننه کړي، لنډه دا چې په څه طریقه سره یې قلب کولای سي، هغسې دي وکړي، حتی که کوټ (یا مثلاً سدری) وغیره یې اغوستي وي، نو د هغه پاسنۍ حصه دي لاندي کړي او لاندينۍ (داستر) حصه دي یې ښکاره (ښاندي) کړي، "قال الشافعي بحثاً: واختار القدوري قول محمد رَجِه الله، (لأنه الظاهر فعل ذلك، نهر، وعليه الفتوى"، "قال الطحاوي: وعن أبي يوسف روايتان، وفي رواية أخرى أنه مع محمد، وهو الأصح"، (انوار الايضاح)

په شفاء الارواح کې یې د خادر اړولو طریقه دالیکلې ده چې (کله خادر پر اوږو وي نو) دواړه لاسونه دي خپل شاته یووسي، په راسته لاس سره دي د خادر د لاندينۍ طرف چه کونج ونیسي او په چه لاس سره دي د لاندي طرف راسته کونج ونیسي او بیا دي لاسونه خپل شاته داسې سره واوړي چې دراسته لاس والا کونج (يعني په راسته لاس کې چې یې د خادر لاندينۍ چه کونج نیولی دی هغه) په راسته اوږه باندي راسي او د چه لاس والا کونج په چه اوږه باندي راسي (په دې طریقه سره ډېر آسانه اوږي)، نو په دې توګه به د خادر پاسنۍ طرف لاندي سي او لاندينۍ طرف به یې لوړ سي، راسته کونج به یې چه طرف ته او چه به یې راسته طرف ته واوړي. (بحواله عمدة الفقه)

﴿ ۸۸ ﴾ وَلَا يَخْضُرُهُ ذِمِّيٌّ اَوْ نَهْ دِي حَاضِرِيٍّ اسْتِسْقَاءَ تَهْ ذِمِّيِّ كَافِرٍ (نو غیر ذمي کافر خوبه بيخي نه پرېښوول کيږي).

لغات: ﴿ذمي﴾ هغه کافر چې په اسلامي هيواد کې اوسيږي او اسلامي حکومت له هغه څخه جزیه (ټيکس) اخلي.

تشریح: فرمايي چې استسقاء ته به ذمي کفار نه حاضرېږي او هغوی به دلته نه پرېښوول کيږي: ځکه دلته مسلمانان درحمت نازلېدلو (رحمت لاندېدل) د دعاء لپاره راوتلي دي، حال دا چې پر کفارو لعنت اوږيږي. (شفاء الارواح بحواله حاشیه)

بَابُ صَلَاةِ الْخَوْفِ

(دا) فصل دبيري د لمانځه (په بيان كي) دی

تشرېح: ټوله امت پر دې متفق دی چي صلاة الخوف نن هم مشروع دی (د نبی ﷺ د زمانې سره خاص نه دی. بلکي مشروعيت يې باقي دی). صرف امام ابو يوسف رَجَمَهُ اللهُ اختلاف کوي. هغه فرمايي چي د نبی ﷺ له زمانې څخه وروسته صلاة الخوف نسته. بلکي اوس به د خوف په حالت کي دوه امامان جوړول کيږي او خلک به دوي ډلي کيږي او هر امام به جلا خپلي ډلي ته پوره لمونځ ورکوي. او دا د نبی کریم ﷺ خصوصيت وو چي هر سړي به خپل آخري لمونځ په نبی ﷺ پسي کول غوښتل. نو ځکه نبی کریم ﷺ به هرې ډلي ته يو، يو رکعت لمونځ ورکوي، لنډه دا چي امام ابو يوسف رَجَمَهُ اللهُ له نبوي دور څخه وروسته د صلاة الخوف مشروعيت نه تسليموي، لېکن دا صحيح نه ده. ځکه د سنن بيهقي په يواثر کي راغلي دي چي ابو موسیٰ اشعري رَضِيَ اللهُ عَنْهُ په خپله زمانه کي صلاة الخوف وکړې. همدارنگه له سعد بن ابی وقاص، ابو عبيده بن الجراح څخه هم صلاة الخوف ثابت دی. او صلاة الخوف څه جلا لمونځ نه دی. بلکي د جهاد او جنگ کولو په دوران کي چي کله د فرضي لمانځه وخت راسي او دا خطر ه او بېره وي چي که ټوله خلک په جماعت مشغوله سي. نو دښمن به حمله وکړي، حال دا چي ټوله خلک صرف په يوه امام پسي لمونځ کول غواړي. نو دوی به دوي ډلي سي چي يوه به د دښمن د مقابلې لپاره ودرېږي او بله به په امام پسي ودرېږي. طريقه به يې څه وروسته ذکر سي.

د صلاة الخوف د جواز شرط

﴿ ۸۸۹ ﴾ وَهِيَ جَائِزَةٌ اَوْ هَفَ (صلاة الخوف) جَائِزٌ دى بِحُضُورِ عَدُوٍّ د دښمن د حاضر والي (موجوده

والي) په وخت کي وَبِخَوْفٍ غَرَقٍ اَوْ حَرَقٍ او د غرقېدو يا سوځل کېدو دبيري په وخت کي.

لغات: ﴿عَدُوٍّ﴾ دښمن، د مذکر او مؤنث، واحد او جمع ټولو لپاره ويل کيږي. ځيني وخت د دې تشبیه او مؤنث هم جلا استعمالیږي. جمع: اَعْدَاءُ، عَدَا، جمع الجمع: اَعَادُ.

تشرېح: د صلاة الخوف د جائز كېدو لپاره شرط دادی چي دښمن به حاضر وي يعني داسي نژدې وي چي په نظر راځي او په يقين سره دابېره او خطرې وي چي كه ټوله خلك په جماعت مشغوله سي، نو دښمن به حمله وكړي، لهذا كه دښمن ډېر ليري وي، نو صلاة الخوف جائز نه دی. دلته له دښمن څخه مراد دادی چي يا انساني دښمن وي لكه كفار او داسي نور، يا درنده او خيرونكي حيوان، يا ابي مار (اژدها) او داسي نور وي.

د بخوف غرق، بخ: همدارنگه كه سخت سېلاب او مانده راغلی وي او دابېره وي چي كه ټوله په جماعت مشغوله سي او ځيني داوبو مخنيوی نه وكړي، نو موږ به غرق (دوب) سو، يا مثلاً څو خلك په كېنډۍ كې وي او طوفاني حالت وي او دابېره وي چي كه د كېنډۍ ټوله ملكري په جماعت مشغوله سي، نو غرق به سي. يا يو ځای سخت اور لگېدلی وي او مخ ته راروان وي او كه ټوله حاضرین په جماعت مشغوله سي، نو دسوځېدلو بېره وي، نو په دې ټولو صورتونو كې صلاة الخوف جائز دی.

د صلاة الخوف طريقه

﴿۸۹۰﴾ وَإِذَا تَنَازَعَ الْقَوْمُ فِي الصَّلَاةِ خَلْفَ إِمَامٍ وَاحِدٍ أَوْ كَلَهُ فِي اخْتِلَافٍ (او ټينگار) وكړي خلك په لمونځ كولو كې په يوه امام پسي (مثلاً ټوله مجاهدين غواړي چي صرف په دې يوه امام پسي لمونځ وكړي (كوم چي دوی ته مقبول او خوښ وي) فَيَجْعَلُهُمْ طَائِفَتَيْنِ نو امام دې هغوی دوي ډلي كړي (پر دوو ډلو دې يې تقسيم كړي) وَاحِدَةً بِأَزَاءِ الْعُدُوِّ يوه دي د دښمن په مقابلې كې كړي (يعني يوه ډله دي د دښمن مخ ته واستوي) وَيُصَلِّي بِلَا أُخْرَى رُكْعَةً مِنَ السَّنَائِيَّةِ وَرُكْعَتَيْنِ مِنَ الرُّبَاعِيَّةِ أَوِ الْمَغْرِبِ او لمونځ دي ور كړي ډلي (دويمه) ډلي ته يو ركعت له دوه ركعتيز لماتځه څخه او دوه ركعت (دي ور كړي) له څلور ركعتيز لماتځه يا د ماښام له لماتځه څخه وَتَنْفِضُ هَذِهِ إِلَى الْعُدُوِّ مُشَافَةً او بيا دې دا (دويمه) ډله ولاړه سي د دښمن و طرف ته پياده (په پښو) وَجَاءَتْ تِلْكَ اورا دې سي هغه (ډله كوم چي د دښمن په مقابلې كې وه) فَصَلَّى بِهِمْ مَا بَقِيَ وَسَلَّم وَخَدَعَهُ نو هغو ته دې پاته لمونځ ور كړي او سلام دي وگرځوي امام يوازې (ځكه چي د امام لمونځ پوره سو) فَدَهَبُوا إِلَى الْعُدُوِّ ثُمَّ جَاءَتْ الْأُولَى بيا دې هغوی ولاړ سي د دښمن و طرف ته (او) بيا دې

هغه اوله ډله راسي وَأَتَّسُوا بِلَا قِرَاءَةٍ او پوره دي کړي دوی (اولي ډلي والا، خپل پاته لمونځ) بغير له قرائت څخه (ځکه دوی لاحقين دي او پر لاحق قرائت نسته) وَسَلُّوا وَهَاضُوا او سلام دي وگرځوي او ولاړ دي سي (د دښمن و طرف ته) ثُمَّ جَاءَتِ الْآخَرَىٰ إِنَّ شَاءَؤُا بيا دي هغه بله ډله راسي که يې خوښه وه (کنې پر خپل ځای دي هلته پاته سي) وَصَلُّوا مَا بَقِيَ بِقِرَاءَةٍ او پاته لمونځ دي په قرائت سره وکړي (پوره کړي).

لغات: ﴿تنازع﴾ د تفاعل له بابو د واحد مذکر غائب ماضي صيغه ده: په خپل مينځ کي اختلاف کول، جنجال کول، ﴿طائفتين﴾ تشبيه د طائفة ده: د خلکو جماعت، ډله، جمع: طائفات و طوائف، ﴿إزاء﴾ مقابله، بيازاء: په مقابله کي، مخامخ، آژي يوازي مؤازة الرجل: يو د بل مقابل او نژدې کېدل، ﴿ثنائية﴾ مراد: دوه رکعتيز.

تشرېح: ښکاره دي وي چي صلاة الخوف په مختلفو طريقو سره نقل سوی دی، امام ابو داؤد رجحه الله اته (۸) طريقې، ابن حزم رجحه الله څوارلس (۱۴) طريقې او ابو الفضل عراقي رجحه الله اوولس (۱۷) طريقې ذکر کړي دي، خود احنافو په نېز افضله او غوره طريقه مذکوره طريقه ده (کوم چي په عبارت کي ذکر سوې ده).

حاصل د عبارت دادی چي کله ټوله حاضر خلک (مثلاً ټوله مجامدين) پر دې ټينگار وکړي چي موږ صرف په دې يوه امام پسي لمونځ کوو، مثلاً په دوی کي يو څوک بزرگ شخصيت وي چي ټوله په هغسي پسي لمونځ کول غواړي، نو طريقه يې داده چي امام دي خلک دوي ډلي (دوه جماعته) کړي، د مثال په توگه يوه د "غزنوي صاحب" ډله او بله د "فاروقي صاحب" ډله، نوله دوی څخه دي يوه ډله مثلاً د "فاروقي صاحب" ډله پر محاذ (سنگر) باندي د دښمن د مقابلې لپاره ودرېږي او د "غزنوي صاحب" ډلي ته دي امام يو رکعت لمونځ ورکړي که چيري لمونځ دوه رکعتيز وي مثلاً د سهار لمونځ وي يا سفرانه لمونځ کوي (يعني په څلور رکعتيز لمونځ کي قصر کوي او دوه رکعت کوي)، او که د ماښام لمونځ وي يا څلور رکعتيز لمونځ وي، نو بيا به هغو (د غزنوي ډلي) ته دوه رکعت لمونځ ورکړي، کله چي دايو رکعت يا دوه رکعت پوره کړي يعني کله چي داول رکعت له دويمې سجده څخه سر را پورته کړي يا (په ماښام او څلور رکعتيز لمونځ کي) د دويم رکعت له دويمې سجده څخه سر را پورته کړي، نو دا ډله (يعني د غزنوي صاحب ډله) دي په پښو ولاړه سي او دشمن مقابلې ته دي ودرېږي، او دويمه د فاروقي صاحب ډله دي راسي (او تر څو چي د دويمه ډله را رسيږي، تر هغه وخته دي امام کېښي.

انتظار دي وکړي او چي هغوی راسي. نو) امام دي هغو ته یو رکعت یا دوه رکعت له ونځ ورکړي (یعني که دوه رکعتیز لمونځ وي. یو رکعت دي ورکړي. کوم چي دامام آخري رکعت سو او که خلور رکعتیز لمونځ وي. نو دوه رکعت دي ورکړي. کوم چي دامام آخري دوه رکعت سو،) څرنګه چي دامام آخري یو رکعت یا آخري دوه رکعت سو، نو ځکه اوس دي امام په آخر کي کښېني. تشهد دي وويي او سلام دي وگرځوي. او د دغه دویمي ډلي یعنی د فاروقي صاحب ډلي صرف یو رکعت یا دوه رکعت پوره سو، نو هغوی دي د امام سره سلام نه گرځوي. بلکي بیرته دي د دښمن مخ ته ولاړه سي، او د غزنوي ډله دي بیرته راسي. او خپل پاته لمونځ یعنی دویم رکعت یا درېیم او څلورم رکعت دي پوره کړي او سلام دي وگرځوي. او دا بیرته راتګ ضروري نه دی. بلکي که د دوی خوښه وي. نو پر خپلو ځایو هم دا پاته لمونځ پوره کولای سي (نه، الا، ج۱، ص ۲۱)، او دا اوله ډله یعنی د غزنوي صاحب ډله دي په دې خپل پاته لمونځ کي قرائت نه کوي، ځکه دوی په خپل پاته لمونځ یعنی په دویم رکعت یا په درېیم او څلورم رکعت کي لاحقین دي، ځکه چي اول یو رکعت یا اول دوه رکعت یې دامام سره نیولی وه، نو ځکه آخري پاته لمونځ به بغیر له قرائت څخه وکړي، ځکه پر لاحق قرائت نسته، تر سلام ګرځولو وروسته دي د غزنوي ډله د دښمن مخ ته ولاړه سي، او د فاروقي ډله دي بیرته راسي او خپل پاته لمونځ یعنی یو رکعت یا دوه رکعت دي پوره کړي او سلام دي وگرځوي، او د دوی لپاره هم بیرته راتګ ضروري نه دی. او دوی یعنی د فاروقي صاحب ډله (کوم چي دویمه ډله ده) په خپل دویم رکعت کي مسوقین دي، ځکه چي دوی دامام سره دویم رکعت یا آخري دوه رکعت نیولی وه، اول یو رکعت یا دوه رکعت ځني تېر سوی وه. او څوک چي مسوق وي، هغه به د قرائت سره خپل پاته لمونځ پوره کوي، نو ځکه د فاروقي صاحب ډله به خپل پاته لمونځ د قرائت سره پوره کړي. (مأخوذ از انوار الايضاح و شفاء الارواح بتفیر)

پر سپارلي صلاة الخوف کول

﴿ ۸۹۱ ۙ وَإِنْ اشْتَدَّ الْخَوْفُ أَوْ كُنْتُمْ عَلَىٰ أَرْضٍ مَّرْدِيَّةٍ فَاصْبِرُوا ﴾ (د دښمن) بېرته سخته سي (زباته سي) صَلُّوا رُكْبَانًا فَرَادًى بِأَيْمَانٍ إِلَىٰ أَيِّ جِهَةٍ قَدَرُوا نولمونځ دي وکړي د سپر تيا په حالت کي تنها، تنها په اشاره کولو سره وکوم طرف ته چي د دوی قدرت وي.

لغات: ﴿فرادي﴾ دا خلاف القياس د فَرَدٍ جمع ده او دلته په ترکیب کي حال دی لکه څرنګه چي

رُكْبَانًا حال دی. ﴿ایمان﴾ د افعال د باب مصدر دی: اشاره کول.

تشریح: مسئله داده چي که د دښمن بېرته ډېره سخته سي په دې توګه چي مسلماتانو ته له سپارليو څخه د شوه کېدلو موقع لاهم نه ورکوي، نو په داسي صورت کي پر سپارليو په نلستي درکوع لو سجدې په اشاره سره تنها، تنها لمونځ کول جائز دي، او د قبلي و طرف ته که مخ نه سي اوړلای، نو

و کوم طرف ته چي ممکنه وي، لمونځ دي وکړي، دلته يې د "فُرَادَى" قيد ځکه لگولی دی چي د سپر تيا په حالت کي په جماعت سره لمونځ کول جائز نه دي، لېکن که پر يوه سپارلي دوه يا زيات کسان سپاره وي، نو د اتحاد مکان په وجه اقتداء صحيح کيږي. (شفاء الارواح)

﴿ ٨٩٢ ﴾ وَلَمْ تَجْزُ بِلَا حُضُورِ عَدُوٍّ اَوْ صَلَاةِ الْخَوْفِ نَهَ جَائِزٌ كَيْبِرِي بَهْلَه حَاضِرٍ وَالِي (موجود والي) د دښمن.

تشرېح: يعني صلاة الخوف هغه وخت جائز دی کله چي دښمن مخامخ حاضر وي، او که دښمن ليري وي (په دې توگه چي د حملې خطر يې نه وي)، نو صلافة الخوف جائز نه دی (لکه مخکي چي هم ذکر سوه چي د صلاة الخوف د جائز کېدلو شرط د دښمن حاضرېدل او موجودېدل دي).

﴿ ٨٩٣ ﴾ وَيَسْتَحِبُّ حَمْلُ السِّلَاحِ فِي الصَّلَاةِ عِنْدَ الْخَوْفِ اَوْ مَسْتَحَبٌ دِي وَسْلَه اَخِيَسْتَل (د ځان سره) په لمانځه کي دبيري په وخت کي.

تشرېح: د صلاة الخوف په حالت کي وسله د ځان سره اخيستل د احنافو په نېز مستحب او افضل دي، واجب نه دي.

﴿ ٨٩٤ ﴾ وَإِنْ لَمْ يَتَنَازَعُوا فِي الصَّلَاةِ خَلْفَ إِمَامٍ وَاحِدٍ اَوْ كَه دوی اختلاف نه وکړي په لمونځ کولو کي په يوه امام پسي فَالْأَفْضَلُ صَلَاةُ كُلِّ طَائِفَةٍ بِإِمَامٍ نو افضل دي د هري ډلې لمونځ کول په جلا په امام پسي مِثْلَ حَالَةِ الْأَمْنِ دامن د حالت په څېر.

تشرېح: د عبارت حاصل دا دی چي که د خوف په حالت کي حاضر خلک (مثلاً مجاهدين) په يوه امام پسي په لمونځ کولو باندي ټينگار او اختلاف نه کوي، نو بيا غوه او افضل داده چي د خلکو يوه ډله دي د دښمن د مقابلې لپاره ودرېږي او بلې ډلې ته دي امام پوره لمونځ ورکړي او کله چي لمونځ ختم سي نو دا ډله دي د دښمن مقابلې ولېږي او هغه بله ډله کوم چي مخکي د دښمن پر مقابله وه، په هغوی کي دي يو کس ته حکم وکړي چي هغو ته پوره لمونځ ورکړي، گواکي دامن د حالت په څېر دي دواړه ډلې په دوو جلا امامانو پسي جماعت وکړي.

بَابُ أَحْكَامِ الْجَنَائِزِ

(دا) باب د جنازې د احكامو (په بيان كي) دی

تشریح: کله چي مصنف رَحْمَةُ اللهِ د هغه احكامو له بيان څخه فارغه سو چي د هغوی تعلق دانسان د ژوند سره دی، نو اوس مناسبه معلومه سوه چي هغه احكام بيان کړي کوم چي دانسان د مرګ او تر هغه وروسته حالت سره تعلق لري.

جناز جمع د "جنازة" ده، د جیم په فتحه سره "جنازة" مري ته ویل کیږي، او د جیم په کسره سره "جنازة" تابوت او هغه تختې ته ویل کیږي چي پر هغې مړی پرې ایستل کیږي، بعضو دې برعکس ویلي دي. (شفاء الارواح)

د مرګ د حالت احكام

﴿ ۸۹۵ ﴾ يُسَنُّ تَوَجِيهَ الْمُخْتَضِرِ لِلْقَبْلَةِ عَلَى يَمِينِهِ سنت دي مخ څرغول د قریب الموت کس (کوم چي د زکندن په حالت كي وي) د قبلې و طرف ته وَ جَاَزَ الْإِسْتِلْقَاءُ او جائز دي ستوني ستخ پرې باسل (خملول) وَيُرْفَعُ رَأْسُهُ قَلِيلًا او د هغه سر دي لږ پورته کړی سي.

لغات: ﴿توجيه﴾ د تفعیل د باب مصدر دی: مخامخ کول، (د یو چا) مخ اړول، ﴿استلقاء﴾ داستعمال د باب مصدر دی: ستوني ستخ پرې ایستل (پرې باسل).

تشریح: مړ کېدونکي کس ته الْمُخْتَضِرُ ویل سوي دي، دا ځکه چي هغه ته مرګ حاضرېدونکی دی، یا د مرګ فرشتې هغه ته حاضرېږي، د مرګ نښې او علامې دادي چي (۱) دانسان پښې سستي (مړې) سي، ولاړې بدلای نه سي، (۲) ساه یې سره ټوله سي او تېزي پکښي راسي، (۳) پزه یې کېږه سي، (۴) د خصیتینو (خوتو) پوست یې اوږد سي (لو وېر سیږي)؛ لنډه دا چي کله پر انسان د مرګ علامې ښکاره سي، نو سنت دا ده چي دغه قریب الموت کس دي په راسته اړخ باندي مخ پر قبله پرې باسي، ځکه چي په قبر كي د مړي د ایښوولو سنت طریقه همدغه ده، نو پر هغه په قیاسولو سره به قریب الموت کس هم په دې طریقه سره پرې ایستل کیږي، ځکه دا کس قبر ته نژدې دی، او ستوني ستخ پرې باسل یې هم جائز دي او دغه کیفیت (یعني ستوني ستخ...) مختاره او غوره کیفیت شمېرل

سوی دی، ځکه په دې کیفیت کې روح ډېر په آسانی سره وځي، په دې صوت کې به د قریب الموت کس پښې د قبلې و طرف ته وي او سر به یې د مشرق و طرف ته وي، خو په دې صورت کې دي دهغه تر سر لاندې بالبت یا بل یو جگ شې هم کښېښول سي، ددې لپاره چې مخ یې د قبلې پر طرف سي او د آسمان و طرف ته نه سي، لېکن ددې کیفیت په باره کې هیڅ نص نه دی ذکر سوی، نو ځکه مصنف رَجَّه الله اول کیفیت ته سنت ويلي دي، يعني پر اړخ پرې باسل.

د تلقین حکم

﴿ ۸۹۶ ﴾ وَيُلْقِنُ بِذِكْرِ الشَّهَادَتَيْنِ عِنْدَهُ مِنْ غَيْرِ الْحَاجِّ او تلقین به کول کېږي د شهادت د دواړو کلمو د ذکر کولو دمري سره (نژدې) بغیر له ټینګار کولو څخه (یا په بله وینا چې دمري سره نژدې د کلمه شهادت وبلو تلقین به کول کېږي) وَلَا يُؤْمَرُ بِهَا او حکم به نه کول کېږي هغه ته ددې (کلمه شهادت وبلو).

لغات: ﴿يُلْقِنُ﴾ د تفعیل له باب څخه مضارع مجهوله ده: لارښوونه، پوهول، په ټینګه ورته ویل، د چا منځته په لوړ آواز سره څه ویل چې هغه یې ووايي، ﴿الْحَاجِّ﴾ د افعال د باب مصدر دی: ټینګار کول، اصرار کول.

تشریح: فرمایي چې قریب الموت کس ته دي د شهادتینو تلقین ورکول سي، دامستحب عمل دی، د تلقین طریقه داده چې کله پر انسان د مرګ آثار او علامې ښکاره سي، نویو څوک دي دهغه سره کښېني او په لوړ آواز سره دي شهادتین (کلمه شهادت) يعني "أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ" ووايي، او هغه ته دي حکم نه کوي چې ته دا کلمه ووايه! ځکه پر هغه دا وخت ډېر د سختۍ وخت وي، داسي نه (نعرذ بالله) چې انکار وکړي، نو خاتمه به یې پر کفر سي، او کله چې دا قریب الموت کس یو وار کلمه ووايي، نو تلقین ورکونکی دي چپ سي او دا کونښن دي نه کوي چې هغه یې بار، بار ووايي؛ ځکه مقصد دادی چې آخري کلام د هغه له خولې څخه کلمه مبارکه ووځي، نو کله چې هغه کلمه وويله، مقصود حاصل سو، نو ځکه اعاده ته یې ضرورت نسته.

﴿ ۸۹۷ ﴾ وَتَلْقِيْنُهُ فِي الْقَبْرِ مَشْرُوعٌ او هغه ته تلقین کول په قبر کې مشروع (په شریعت کې روا) دي وَقِيلَ: لَا يُلْقِنُ او ویل سوي دي (بيني بل قول داسې): چې تلقین دي نه کول کېږي وَقِيلَ: لَا يُؤْمَرُ بِهِ وَلَا يُنْهَى عَنْهُ او ویل سوي دي: چې نه دي د تلقین حکم ورته کول کېږي او نه ده له هغه څخه منع کول کېږي.

لغات: ﴿تلقين﴾ د تفهیل د باب مصدر دی: د تېر عبارت په لغاتو کې يې وضاحت شو. ﴿مشرع﴾ د فتح له باب اسم مفعول دی: په شریعت کې روا کړی سوی. په شریعت کې وارد او نافذ. همدارنگه هغه کار چې په شریعت کې د هغه کول مطلوب وي.

تشریح: تر مرګ (مړني) وروسته په قبر کې مړي ته د تلقين ورکولو په باره کې مصنف رحمه الله درې قولونه بیان کړي دي (طریقه به يې په آخر کې ذکر سي): ① يو قول دادی چې په قبر کې تلقين مشروع دی. ② دويم قول دادی چې په قبر کې تلقين غیر مشروع دی، لهذا له هغه څخه به منع کول کېږي. ③ درېيم قول دادی چې کوم خلګ تلقين کوي، هغوی دي نه منع کول کېږي؛ ځکه په دې کې څه ضرر نسته، او کوم خلګ چې يې نه کوي، هغو ته به د تلقين مذایت نه کول کېږي، ځکه که چیري مؤمن مړ سوی وي، نو هغه ته خود تلقين ضرورت نسته او که کافر مړ سوی وي، نو هغه ته تلقين هيڅ فايده نه کوي. لنډه دا چې عمل پر دواړو دی يعني د مرګ (زکندن) او دفن (بنخولو) دواړو په وخت کې تلقين کېږي. (عمدة الفقه)

او په قبر کې د تلقين طریقه او صورت دادی چې کله مړی دفن (بنخ) کړل سي او خلګ ولاړ سي، نو يو څو خاص کسان دي درې واړه دا ووايي چې ای فلان بن فلان! ووايه "لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ". بیا دي درې واړه ورته ووايي چې ای فلانکيه! ووايه چې زما رب الله دی، زما دين اسلام او زموږ نبي (پېغمبر) حضرت محمد ﷺ دی (په لنډه وينا دا چې مړي ته دي د نکیر منکر د سوال او جواب يادونه وکړي او همدارنگه هغه ته دي د ثابت قلمي دعاء وکړي. لکه څرنګه چې په حديث کې وارد دي: "قال: كان النبي ﷺ إذا فرغ من دفن الميت وقف عليه، فقال: استغفروا لأخیکم واسألوا له بالتشیت، فإنه الآن یُسأل" ابوداؤد شریف، حديث رقم: ۱۳۲۲۱). (شفاء الارواح بحواله ايضاح الاصاب، ثمره النجاح)

قريب الموت کس ته د قربانو او همسايه گانو د راتللو حکم

﴿۸۹۸﴾ وَيَسْتَحِبُّ لِأَقْرَبَاءِ الْمُخْتَضِرِ وَجِيرَانِهِ الدُّخُولُ عَلَيْهِ أَوْ مُسْتَحَبُّ دِي د قَرِيبِ الْمَوْتِ کس د قربانو او همسايه گانو لپاره هغه ته ور تلل.

لغات: ﴿جيران﴾ جمع د جَار ده: همسايه گان (ګاونډيان).

تشریح: صورت د مسئلې دادی چې کله يو انسان مرګ ته نژدې سي (زکندن يې سي)، نو په دې وخت کې دي قربان، همسايه گان او ملګري (دوستان) وهغه ته راسي، يا په بله وينا پر هغه دي پوښته وکړي؛ ځکه دا د هغه آخري وخت دی، نو په دې آخري وخت کې دي د هغه سره ملګر تيا وکړي او د هغه خلعت دي وکړي، د مريض پر عيادت ډېر زيات ثواب وارد سوی دی.

او صاحب د "انوار الايضاح" د "مراقى الفلاح" په حواله سره ليكلي دي چي په آخري وخت كي دمر كېدونكي كس تنده ډېره زياته وي. نو ځكه شيطان بخي اوبه د ځان سره راوړي او وايي چي ووايه! زما څخه بغير بل هيڅ معبود (خداى) نسته. زه به تاته اوبه دركړم (نعوذ بالله من ذنب). حاضر خلك دي مړ كېدونكي كس ته اعتماد او ډاډ ور كړي چي الله تعالى به ستا سره ښه معامله وكړي. ته د الله سره ښه گومان وساته! په حديث كي دي "أَنَا عِنْدَ ظَنِّ عَبْدِي بِي" يعنې زه بنده ته دهغه د گومان مطابق بدله (جزاء) ور كوم، كه چيري هغه ښه گومان ساتي. نو ښه بدله، كني بده بدله ور كوم. (مراقى الفلاح ص: ٣٠٨)

د "سورت يس" لوستلو حكم

﴿٨٩٩﴾ وَيَتْلُون عِنْدَ سُورَةِ الْيُسِّ اودوى (حاضرین) دي د مړي سره سورة يس تلاوت كړي وَ اسْتُحْسِنَ سُورَةُ الرَّعْدِ او سورة الرعد ويل (هم) ښه گڼل سوي دي.

لغات: ﴿يتلون﴾ دنصر له بابو جمع مذكر غائب مضارع معلومه ده: تلات كول. لوستل. ﴿استحسن﴾ داستعمال له بابو ماضي مجهوله ده: ښه گڼل، خوښول.

تشرېح: دمر كېدونكي كس (قرب الموت) سره ﴿سورة يس﴾ ويل مستحب دي، په دې سره دمرگ په سختي كي كمې راځي، او د ﴿سورة الرعد﴾ ويل هم ښه گڼل سوي دي، په دې سره په روح وتلو كي آساني راځي.

د نا پاكه كسانو دايستلو حكم

﴿٩٠٠﴾ وَ اخْتَلَفُوا فِي اخْرَاجِ الْخَائِضِ وَالنَّفْسَاءِ مِنْ عِنْدِهِ او اختلاف سوي دي په ايستلو (ليري كولو) كي دحيض او نفاس والا ښځي د مړي له نژدې څخه.

تشرېح: په دې باره كي اختلاف دى چي حيض او نفاس والا ښځه همدارنگه جنب كس به له مړي څخه ليري كول كيږي او ايستل كيږي، كه نه؟ او دا اختلاف صرف په اولي كېدو (اوليت) كي دى، په وجوب كي نه دى. نو بعضي حضرات فرمايي چي د مړي له ځايه دوى ليري كول يا خپله د دوى ليري كېدل اولي (غوره) دي؛ ځكه د دوى په موجوديت سره درحمت ملائكي نه راځي. او د بعضو په نېز حيض او نفاس والا ښځه مړي ته راتللاى سي؛ ځكه د شفقت او ضرورت په وجه دوى له هغه ځايه ايستل ممكن نه دي. (شفاء الارواح بحواله عمدة الفقه وحاشيه)

﴿ ۹۰۱ ﴾ فَإِذَا مَاتَ بِيَاچي کله هغه (ترب الموت کس) مړ سي شَدَّ لَحْيَاهُ نو د هغه زامي دي ور وتړل

سي وَغَبَضَ عَيْنَاهُ او سترگي دي يې ور پټي کړل سي وَيَقُولُ مُغَبَّضُهُ او سترگي ور

پتونکي کس دي ووايي بِسْمِ اللَّهِ وَعَلَى مِلَّةِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ اللَّهُمَّ يَسِّرْ عَلَيْهِ أَمْرَهُ وَ

سَهِّلْ عَلَيْهِ مَا بَعْدَهُ وَأَسْعِدْهُ بِلِقَاءِكَ وَاجْعَلْ مَا خَرَجَ إِلَيْهِ خَيْرًا مِمَّا خَرَجَ عَنْهُ "بسم

الله وعلى ملة رسول الله ﷺ اللهم يسر له ما بعده وأسرعه بلقاءك واجعل ما خرج إليه خيرًا مما خرج عنه" (چې د هغه ترجمه ده: د الله تعالى په نامه سره او د رسول الله ﷺ پر دين (د اعمال کوم) اې الله! آسانه کړه! پر دې مړي دده کار موجوده حالت او آسانه کړه! پر ده تردې وروسته حالات او نېکبخته يې کړه! په خپل ملاقات ادينار اسره او وگرځوه! هغه ځای چې ورغلی دی ايمني قبر و آخرت ابهره له هغه ځای څخه چې ځني تلی دی ايمني نيا).

لغات: ﴿شَدَّ﴾ د نصر له باب ماضي مجهوله ده، شَدَّ يَشُدُّ شَدًّا: تړل، کشول، ﴿لَحْيَاهُ﴾ د لام په فتحه

سره تشنيه دلحى ده، د اضافت په وجه نون د تشنيه حذف سو، زامه (ژامه)، هغه هډوکي چې ژبره باتدي راشنه کيږي (چې راسته او چپه دواړو طرفونه ته دي)، همدارنگه هغه هډوکى چې غاښونه

پکښي (راشنه سوي) دي، ﴿غَبَضَ﴾ د تفعيل د باب ماضي مجهوله ده: بندول، ور پټول،

﴿مِلَّة﴾ مذهب، جمع: ملل، ﴿يَسِّرَ﴾ د تفعيل له باب د واحد مذکر امر حاضر صيغه ده: آسانه کول،

﴿سَهَّلَ﴾ مخکينى صيغه ده: آسان جوړول، سهولت ورکول، ﴿أَسْعَدَهُ﴾ د افعال له باب د واحد مذکر

امر حاضر صيغه ده: نېکبخته جوړول، خوشاله جوړول.

تشریح: کله چې انسان مړ سي او روح يې له تنه ووځي، نو د هغه زامي دي په کپړه وغيره سره وتړل

سي او د هغه طريقه داده چې د کپړې يوه پراخه رېښکى دي د هغه له زني څخه لاندي راوستل سي او

پر سر دي غوټه کړل سي چې خوله يې سره ونيول سي او خلاصه پاته نه سي، او دواړي سترگي دي

يې ور پټي کړل سي ددې لپاره چې ښه معلوم سي: ځکه که خوله او سترگي يې خلاصه پاته سي، نو

صورت يې نامناسبه او خوفناکه معلومېږي، او ددې لپاره چې د غسل په وخت کي يې خولې ته اوبه

داخله نه سي، او د سترگو دور پټولو په وخت کي دي مذکوره پورتنى دعاء ووايي.

﴿ ۹۰۲ ﴾ وَيُوضَعُ عَلَى بَطْنِهِ حَدِيدٌ ۖ اَوْ دَمْرِي پَر خېټه (نر) دي كېښول سي اوسپنه لټلا
يَنْتَفِخَ ددې لپاره چي نه وېر سيري.

لغات: ﴿ينتفخ﴾ دافتعال دباب مضارع ده: پر سپېدل (پارسوب كول)، راپورته كېدل، دمقدر اُن
ناصبه په وجه منصوب دی.

تشریح: فرمايي چي تر مرگ وروسته دي د مري پر نس يودروند شي مثلاً د اوسپني ټوټه يا درنه
غچي يا داسي بل شي كېښول سي، ددې لپاره چي نر يې نه وېر سيري؛ ځكه داوسپني دا
خاصيت دی چي نس پارسوب ته نه پرېږدي. (شفاء الارواح)

﴿ ۹۰۳ ﴾ وَتُوضَعُ يَدَاكَ بِجَنْبَيْهِ اَوْ دهنه دواړه لاسونه دي كېښول سي دهنه دواړه
بغلونو (خنكو) ته وَلَا يَجُوزُ وَضَعُهُمَا عَلَى صَدْرِهِ اَوْ جَائِزُهُ دې پر سينه دهنوی ايښول.

لغات: ﴿جَنْب﴾ بغل، خنك، ﴿صدر﴾ سينه، جمع: سينه، ﴿لايجوز﴾ دحرمت فايده وركوي.
تشریح: فرمايي چي تر مرگ وروسته دي د مري لاسونه دهنه بغلونو ته كېښول سي، او پر سينه
يې ايښول جائز نه دي؛ ځكه دا داهل كتابو عادت دی او موږ ته دهنوی د مخالفت حكم سوی
دی. (مراقی الفلاح مع الطحطاوي ص: ۳۰۸)

د مري سره د قرآن د تلاوت كولو حكم

﴿ ۹۰۴ ﴾ وَتُكْرَهُ قِرَاءَةُ الْقُرْآنِ عِنْدَكَ حَتَّى يُغَسَّلَ اَوْ مَكْرُوهُ دې د مري سره قرآن وړل تردې
چي هغه ته غسل وركول سي.

تشریح: تر مرگ وروسته چي تر څو پوري مري ته غسل نه وي وركول سوی (يعني تر غسل وركولو
مخكي) دهنه سره تلاوت كول مكروه دي، مصنف رَجَّه الله دې ته مطلقاً مكروه ويلي دي، لېكن په
عمدة الفقه كي تفصيل دی چي تر غسل وركولو مخكي په لوړ آواز سره تلاوت كول مكروه دي،
همدا قول اكثره فقهاؤ اختيار كړی دی، او كه په كرار آواز سره قرآن شريف وړل سي، نو د ټولو په نېز
كراهت نسته، اوله روح وتلو څخه مخكي د مري سره تلاوت كول بالاتفاق بېله كراهته جائز
دي. (شفاء الارواح)

د مرګ اعلان کول (خلګ په خبرول)

۹۰۵. وَلَا بَأْسَ بِالْغَلَامِ النَّاسِ بِمَوْتِهِ اَوْ خُحِه پړوانسته په خبرولو کي دخلګو د هغه په مرګ سره (چي د مرګ په باره کي يې اعلان وسي لو خلګ په خبر کړل سي) وَلْيُعَجِّلْ بِتَجْهِيزِهِ اَوْ تَلْوَار (تېزي) دي کول کيږي د هغه په کفن، دفن کي.

۹۰۶. فَيُؤْضَعُ كَمَا مَاتَ عَلَى سَرِيرٍ مُجْتَمِرٍ وَثَرًا خرنګه چي دامرسي، نو (سمدستي) دي کښېنول سي پر داسي کټ (تخته) کوم چي (په يو خوشبويي سره) لوګي کړل سوی وي په طاق شمېر سره (يعني چي د هغه د تختي سره يو خوشبويي په طاق شمېر سره دودول سوې وي).

لغات: ﴿اعلام﴾ د افعال د باب مصدر دی: خبر ورکول، اطلاع ورکول، ﴿يعجل﴾ د افعال له بابۀ مضارع مجهول ده: تېزي کول، تلوار کول، ﴿تجهيز﴾ د تفعیل د باب مصدر دی، تیارول، چمتو کول، کله چي د دې باب په صله کي ميت ذکر سي نو معنی يې ده: د دفن (بنخولو) لپاره تیارول په غسل ورکولو او کفن وکولو سره، همدارنګه په تجهيز کي هغه ټوله امور داخل دي چي له مرګ څخه وروسته تر بنخولو پوري ورته ضرورت پړېوځي، ﴿فيوضع﴾ فاء په مخکيني عبارت کي د "يُعَجِّل" د تفسير لپاره ده، يا فاء د مفاجاة لپاره ده، مطلب يې دادي چي کله د هغه مرګ يقيني سي نو تر هغه وروسته دي تاخير نه کول کيږي، بلکي په تجهيز و تکيفن کي دي تېزي وکړل سي، ﴿سَرِير﴾ کټ، چارپايي، د غسل ورکولو تخته، جمع: سُرُرٌ وَأَسْرَّةٌ، ﴿مُجْتَمِر﴾ د تفعیل له بابۀ اسم مفعول دی، د افعال له بابۀ هم راځي، جَمَرٌ يُجْمَرُ تَجْمِيرًا: بڼه بوی لرونکی شی دودول (لوګي کول)، يعني غوډ يا داسي بل بڼه بوی والا شی پر اُور (سکروټو) ايښوول او سوځول او کله چي يې دودان پورته سي نو پر چاپاري (تختې) شاوخوا درې يا پنځه واره ګرځول، ﴿وثر﴾ طاق.

تشریح: د عبارت حاصل دادي چي په دې کي څه خرج او پړوانسته چي په بازار او داسي نورو کي د انسان د مرګ د خبر لپاره په لوړ آواز سره اعلان وکړل سي (او د هغه ملګري ا دوستان ا قربان او متعلقين. شاګردان او مريدان او داسي نور خلګ د هغه په مرګ خبر کړل سي)، د دې لپاره چي د هغه د جنازې په لمانځه کي زيات خلګ شرکت وکړي او د هغه لپاره د خير دعاء وکړي، خصوصاً کله چي مړی يو عالم، زاهد او مبارک شخصت وي، نو بعضي متأخرينو د هغه د جنازې د لمانځه لپاره په بلزارو کي آواز او اعلان کول مستحسن گڼلي دي او همدا اصح ده (حاشيه و عمدة الفقه).

خو د هغه په کفن او دفن کي به تلوار کول کيږي او بلا وجه به تاخير نه پکښي کول کيږي.

فیوض کما مات إلخ: عبارت حاصل دادی چي کله د چاروح وتل او مرګ یقیني سي، نو سمدستي دي هغه پر داسي تخته کښېښول سي چي پر هغه غسل ورکول کيږي او د مړي له ایښوولو څخه مخکي دي هغه تختې ته غودلرګي یا بل خوشبویه ښه وېرم لرونکی شی وډول سي لکه صندل. لویان او داسي نور (یعني ښه بوی والا بوتی یا داسي بل شی دي سکروته کړل سي او پر تخته دي شاوخوا وګرځول سي چي دود یې پر تخته ولګيږي)، او دا کار دي په طاق شمېر یعنی ۱ اواریا ۳ یا ۵ واره وسي، ځکه په دې کي د مړي تعظیم دی، او طاق شمېر ځکه ښه دی، چي رسول الله ﷺ فرمایلي دي: إِنَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ يُحِبُّ الْوَسْطَ (الله طاق دی طاق خوښوي).

مړی به د غسل لپاره څنګه ایښوول کیږي؟

﴿۹۰۷﴾ وَيُوضَعُ كَيْفَ اتَّفَقَ او هغه دي کښېښول سي څرنګه چي اتفاق سي (یعني څرنګه چي سره برابره سي، هغسي دي کښېښول سي، یا په بله وینا څرنګه چي موقع وي، هغسي دي کښېښول سي) عَلَى الْأَصَحِّ صحیح ترین قول مطابق (یو خاص طرف متعین نه دی).

تشریح: د غسل ورکولو پر مهال پر تخته د مړي د ایښوولو په کیفیت کي اختلاف دی، بعضي حضرات ويلي دي چي تخته دي قبلې ته په اوږدول کښېښول سي یعني چي پښې یې د قبلې (مشرق) و طرف ته راسي او سر یې د مغرب و طرف ته وي، لکه څرنګه چي انسان د سخت مرض په حالت کي د لماتځه لپاره همداسي پر بوځي او په اشاره سره لمونځ کوي یعني پښې یې د قبلې و طرف ته وي او سر یې د مغرب و طرف ته وي (او تر سر لاندې یې بالبت وغیره وي چي مخ یې د قبلې و طرف ته واقع سي، لکه مخکي چي دا کینیت تفصیلاً ذکر سو)، او بعضو ويلي دي چي تخته دي قبلې ته عرضاً یعني په پلنوالي سره کښېښول سي چي د مړي مخ د قبلې و طرف ته راسي، لکه څرنګه چي مړی په قبر کي ایښوول کیږي، اوزیات صحیح (اصح) قول دادی چي څرنګه آسانه وي، هغسي دي کښېښول سي، ځکه چي پر تخته باندي د مړي د ایښوولو په باره کي هیڅ کیفیت روایت سوی نه دی، خو عرف دادی چي مړی دي پر تخته ستوني ستنځ پرې ایستل سي.

د غسل ورکولو طریقه

﴿۹۰۸﴾ وَيُسْتَرْعَوْرَتُهُ او د هغه عورت دي پټ کړل سي ثُمَّ جَرَدَعَنْ ثِيَابِهِ بیادي لڅ کړل سي له خپلو جامو څخه (یعني جامې دي ځني وکښل سي) وَوَضَّيْ او اودس دي ورکول سي إِلَّا أَنْ

يَكُونُ صَغِيرًا لَا يَعْقِلُ الصَّلَاةَ مګر دا چي هغه داسي کوچنی وي چي په لمانځه نه پوهیږي
 بِلا مَضَضَةٍ وَاسْتِنْشَاقٍ (اودس دي ورکول سي) بغير له خولې پرېوللو او پزي پرېوللو
 څخه (يعني په پزه او خوله کي دي اوبه نه ور اچوي اونه ورېږولي) إِلَّا أَنْ يَكُونَ جُنْبًا مګر دا چي هغه
 جنب وي وَعَبَّ عَلَيْهِ مَاءٌ مُغْلَى بِسِدْرٍ أَوْ حُرْضٍ او ودي بهول سي پر هغه داسي اوبه چي
 جوش ورکول سوی وي دبيري په پانويا په بروځه بوتې کي وَالْأَقْرَاحُ وَهُوَ الْمَاءُ الْخَالِصُ
 کنې بيا خالص اوبه وَيُغْسَلُ رَأْسُهُ وَلِخَيْتُهُ بِالْخِطْمِ او د هغه سر او ږيره دي پرېولل سي په
 خطمي (خبرو محل اهل خبره سره) ثُمَّ يُضَجُّ عَلَى يَسَارِهِ بيادي پرې ایستل پر چپه اړخ فَيُغْسَلُ
 حَتَّى يَصِلَ الْمَاءُ إِلَى مَا يَلِي الثَّخْتِ مِنْهُ او پرېولل دي سي (اوبه دي پرې و اچول سي) تر دې چي
 اوبه ورسيږي هغه حصې ته کوم چي د تختې سره متصله ده ثُمَّ عَلَى يَمِينِهِ كَذَلِكَ بيا پر
 راسته اړخ (دي پرې ایستل سي او پرېولل سي) همداسي ثُمَّ أُجْلِسَ مُسْنَدًا إِلَيْهِ بيادي کښېول
 سي په تکیه کولو سره و خپل ځان ته (يعني بيادي غسل ورکونکی مړی کښېوي او پر ځان دي يې تکیه
 کړي چي غوڅار نه سي) وَمَسَحَ بَطْنَهُ رَقِيقًا او لاس دي تېر کړي دده پر نس په نرمۍ سره وَمَا
 خَرَجَ مِنْهُ او کوم څه (نجلت) چي يې له نس څخه راو وځي غَسَلَهُ هغه دي پرېولي وَلَمْ يُعَدَّ
 غَسْلُهُ او دده غسل دي (له سره) نه راګرځول کيږي ثُمَّ يُنَسَفُ بِثَوْبٍ بيادي مړی په يو کپړه
 سره وچ کړل سي وَيُجْعَلُ الْحُنُوطُ عَلَى لِحْيَتِهِ وَرَأْسِهِ او حنوط خوشبويي دي ولګول سي دده
 په ږيره او سر باندي وَالْكَافُورُ عَلَى مَسَاجِدِهِ او کافور دي ولګول سي دده د سجدې په
 اندامونو باندي (چي هغه تندي، پزه، دواړه لاسونه، څنگونه او دواړي پښې دي).

لفات: ﴿عورة﴾ جمع: عورات، هغه ځايونه چي په شريعت کي يې پټول (ستر) واجب وي.

﴿جُزْدٌ﴾ د تمثيل له بابه ماضي مجهوله ده، مصدر: تَجَرَّدَ: له يو چا څخه کپړې کښل، لڅول.

﴿مَضَضَةٌ﴾ د فعللي د باب مصدر دی: په خوله کي اوبه اچول او ګرځول چي په بله وينا خوله پرېولل

ورته وایي، ﴿استنشاق﴾ داستعمال د باب مصدر دی: په پزه اوبه کښول (په پزه کې اوبه اچول). پزه پرېولل، ﴿صَبَّ﴾ د نصر د باب ماضي مجهوله ده، مصدر صَبَّأ: اوبه اچول، بهول، ﴿مُفْلٍ﴾ د افعال له باب مفعول دی، په اصل کې مُفْلًى وو، یاء متحرک وه، د ماقبل د مفتوح کېدلو په وجه یاء یې په الف سره بدله کړه، بیا دوه ساکنه سره جمع سوه، الف یې وغورځوی او په رسم الخط کې یاء باقی پرېښوول سوه، ﴿سَدَر﴾ د بیری درخته، دلته ځنی مراد د بیری پانی دی، ﴿خُضَّضَ﴾ یو ډول بوټی دی چې د صابون کار کوي، چې پخوا به د کپړ او د لاسو د پرېلولو لپاره استعمالېدی، دې ته اشنا هم ریل کیږي، او په پښتو کې یې ددې معنی په بروڅه "بروزه" سره کړې ده، او ځینو په زمی سره کړې ده، ﴿قَرَّاحٌ﴾ (فتح القاف) خالص اوبه (چې بل څه په کې نه وي)، ﴿خَطْمِيٌّ﴾ (دغاه په فتحه سره هم ریل کېلی سي، خو کړه یې اکثره نه): خیر وگل، توت ته گل، یو ډول نفع مند بوټی دی چې سور او سپین گل لري چې د دواء په توګه همدارنګه د صابون په توګه استعمالیږي او د صابون په ډول څک کوي (خطمي اصلاً په عراق کې ډېر دی او د یوناني طبیبانو سره پیل کيږي، اودې گل ته په ګرمېر کې بیاندی ګلی ریل کیږي، ځکه بلکونه یې بیاندی د بلکونو سره مله دي، او ګلان یې نور ښه هم سته)، ﴿يَنْشِفُ﴾ د تفعیل د باب مضارع ده: په ټوکر یا داسې بل شي سره وچول، ﴿حَنُوطٌ﴾ یو ډول عطر دی چې له بېلابېلو عطرونو څخه جوړیږي، د څو خوشبوګانو یو مرکب کوم چې تر غسل وروسته پر مړي مري، ﴿كَافُورٌ﴾ یو ډول خوشبویه (ترخه غوندي) سپینه ماده ده کوم چې د کافور له ونې څخه تر لاسه کیږي او د دواء او داسې نورو لپاره استعمالیږي.

تشریح: کله چې مړی پر تخته کېښول سي، نو د هغه عورت دي له نامه څخه تر زنګنو پورې په یو کپړه سره پټ کړل سي، همدا صحیح ده او د ظاهر روایت مطابق عورت غلیظه یعنې د قبل او دبر پټول کافي دي او صاحب د هدایې او داسې نورو د همدې تصحیح کړې ده، لېکن اول قول له حدیث څخه اخیستل سوی دی، نو پر هغه عمل پکار دی. (عمدة الفقه)

ثم جرد: د مړي پر عورت د کپړې له اچولو څخه وروسته دي په نرمي سره د هغه ټوله جامې وکښل سي.

دوضی: بیا دي مړي ته اودس ورکول سي دلما تَخَّه داودس په څېر، لېکن خوله او پزه دي نه ور پرېولل کیږي؛ ځکه بیا به له خولې څخه اوبه را ایستل مشکل وي، بلکې بعضي فقهاؤ ویلي دي چې غسل ورکونکي دي پر خپله ګوته لنډه کپړه یا پمبه وپېچي او د مړي په خوله کې دي یې دننه کړي او د هغه پر غاښونو، اودسو، تالو او شونډانو دي یې ومري او د پزي په سوربو کې دي یې هم وګرځوي، نو دا جائز دي او په دې زمانه کې پر همدې عمل دی. (حاشیه، عمدة الفقه)

إِلَّا صَغِيرًا إِلَّا: که مړی داسې بچۍ وي چې په لمانځه او روژه نه پوهیږي یعنې ذی شعوره نه وي. نو هغه ته به اودس نه ورکول کیږي، لېکن صحیح داده چې هغه ته دي هم اودس ورکول سي. (عمدة الفقه)

إِلَّا جَنَابًا إِلَّا: او که مړی جنب وي یا حیض او نفاس والا بنسټه وي، نو بیا د هغه خولې او پزۍ ته اوبه رسول ضروري دي، لېکن صحیح داده چې ضروري نه دي. (عمدة الفقه)

وَصَبَّ عَلَيْهِ مَاءٌ إِلَّا: نو مړي ته دي په داسې اوبو سره غسل ورکول سي چې په هغه اوبو کې دبیري پانۍ ته یا د بروځي (یادزمۍ) بوتې ته جوش ورکول سوی وي (یعنې د اشیان دي پکښې را ایشول سوي وي)، ځکه په دې توګه مړی ښه پاکيږي، او که له دوی څخه یوشی نه وي، نو ساده اوبه کافي دي.

وَيُغْسَلُ رَأْسُهُ إِلَّا: فرمایي چې دمړي سر او بریره دي په خطمي گل سره پرېولل سي؛ ځکه خطمي گل هم هغه کار کوي کوم چې یې صابون کوي، او که خطمي نه وي نو په یو داسې شي سره دي یې پرېولي چې په هغه باندې سر او بریره ښه صفاسي مثلاً صابون او داسې نور، که د اشیان نه وي، نو خالص اوبه کافي دي.

ثُمَّ يَضَجُّ إِلَّا: تر دې ټولو کارونو وروسته دي مړی پر چپه اړخ پرې ایستل سي او له سر څخه تر پښو پوري دي درې واړه دهغه پر بدن اوبه واچول سي او دومره دي واچول سي چې اوبه د بدن لاندې د تختې سره لګیدلې حصې ته ورسېږي، یا په بله وینا چې چپه اړخ او د چپه اړخ سره لګیدلې تختې ته ورسېږي، او بیا دي مړی پر راسته اړخ پرې ایستل سي او هغې دي درې واړه اوبه پرې واچوي تر دې چې اوبه لاندې د تختې سره لګیدلې حصې ته ورسېږي، اول به مړی ځکه پر چپه اړخ پرې ایستل کیږي چې په راسته طرف شروع کول سنت دي، او په دې طریقه کي غسل له راسته طرف څخه شروع کیږي.

ثُمَّ اجْلِسْ مُسْنَدًا إِلَّا: بیا دي غسل ورکونکی د مړي کښنوي او خپل ځان ته دي یې تکیه کړي (یعنې خپلو زنگو یا سینې ته دي یې تکیه کړل سوی کښنوي) او دهغه نس دي په نرمي سره ومېږي (او په کراره دي یې ورکښېکاري): ځکه که دمړي په نس کې یو څه وي، هغه به راووځي چې وروسته کفن ککړ نه کړي. او که دمړي له نس څخه یو څه راووځي، نو صرف هغه دي پرېولي او د غسل راګرځولو ضرورت نسته، او نه داودس راګرځولو ضرورت نسته.

ثُمَّ يَنْشَفُ بِثَوْبٍ إِلَّا: تر غسل ورکولو وروسته دي دمړي بدن په یوه پاک ټوکر سره وچ او صفا کړل سي، نو د بدن نه سي او دمړي پر سر او بریره دي حنوط ولګول سي، حنوط له څو ډوله عطرونو

څخه جوړ يو ډول خوشبويي ده چي هغه ته تاسو د دې زمانې په اعتبار سره عطر مجموعه (يا گلچين عطر) هم ويلاى سئ. او د مري د سجدې پر اندامونو يعني پر تندي، پزه، پنبو، لاسونو او زنگنو باندې دې كافور و مېرل سي؛ ځكه چي حنوط او كافور دواړه خوشبوداره او ښه بوى لري. (صاحب د انوار الايضاح د تحفة الألعى په حواله سره ذكر كړي دي چي د غسل په آخر وار كې پر مري ناسي اوبه اچول پكار دي چي كافور په گډ سوى دى؛ ځكه په دې سره بدن ژر نه خرابيږي. په كافور كې خاصيت داسي چي په كوم څه كې هغه استعمال سي، په هغه كې ژر تغير نه راځي، دويمه فايده يې داده چي د كافور لكېللو په وجه مضره خړندې او داسي نور نه ورنژدې كيږي. په همدې وجه خلگ په كتابو او كپړو كې د كافورو گولۍ اړدي. درېيمه فايده يې داده چي كافور تېزه خوشبويي ده، نو كه تر غسل وركولو وروسته بيا هم په بدن كې څه بلبويي پاته وي، نو هغه به د كافور په خوشبويي كې وركه سي).

فايده (۱): غسل وركونكى دي دخپل غسل وركولو په دوران كې دادعاء وايي "غُفِرَ اِنَّكَ يَا

رَحْمَنُ" (اي الله په خپل خاص بخښني سره ده ته بخښه وكړه!). (اشرف الايضاح)

فايده (۲): مري ته د غسل وركولو حكمت داسي چي كوم (مسلمان) بنده له دنيا څخه كوچ و كړي او د آخرت و طرف ته روانيږي، نو شريعت حكم كړى دى چي هغه په تعظيم او اكرام سره رخصت كړل سي او د مري د تعظيم لپاره تر دې بله ښه طريقه نسته چي هغه په ښه پاك حالت كې ولېمبول سي او ښه پاكه كپړه ورواغوستل سي، رخصت كړل سي. (تحفة الألعى ج: ۲، ص: ۳۹۱)

﴿ ۹۰۹ ﴾ وَلَيْسَ فِي الْغُسْلِ اسْتِعْمَالُ الْقُطْنِ اَوْ نَسْتَه په غسل (وركولو) كې د پمبې استعمالول

فِي الرَّوَائِاتِ الظَّاهِرَةِ په ظاهرو رواياتو كې.

تشرېح: د غسل وركولو په وخت كې د پمبې (پنبې) استعمالول ضروري نه دي، او كه څوك يې استعمال كړي، نو څه حرج نسته، مثلاً د مري د منځ اوشا (قَبْلُ لَوْدْبِر) په مقام او په دواړو غوږيو، دواړو سږمو او خوله كې پمبه واچوي او تر غسل وروسته يې ليري كړي، نو پروانه لري، لېكن په ظاهر روايت كې د پمبې استعمال د غسل په احكامو كې داخل نه دي، نو ځكه دهغه ترك (پرېښودل) اولى

دي. (شفاء الارواح)

﴿ ۹۱۰ ﴾ وَلَا يَقْضُ طُفْرَةً وَ شَعْرَةً اَوْ نَه دي پرېكول كيږي دهغه نوكان او دهغه ورېښتان وَلَا

يُسَرَّهُ شَعْرَةً وَ لِحْيَتَهُ اَوْ نَه دي د منځول كيږي دهغه ورېښتان او بېړه.

لغات: ﴿يَقِضُ﴾ دنصر له بابه مضارع مجهوله ده، قَضَ يَقْضُ قَضًا: نوکان وغیره پرېکول (کاتول).

﴿يَسْتَحُحُ﴾ د تفعیل له بابه مضارع مجهوله ده، ددې باب په صله کې چې "شَغَر" (ورېښتان) ذکر سي، نو معنی یې ده: ږمنځول.

تشریح: فرمایي چې د مړي نوکان دي نه پرېکول کیږي او نه دي یې دیو ځای ورېښتان پرېکول کیږي، بلکې څرنگه چې وي، پر هغه حالت دي پرېښوول سي، همدارنگه ورېښتان او ږیره دي ږمنځول کیږي هم نه؛ ځکه دا ټوله ښیان د زینت او ښکلا لپاره دي او مړی له زینت څخه مستغني دي، لهندا داسي کول ناجائز او مکروه تحریمي دي. (انوار، شفاء الارواح)

تر مرگ وروسته د خاوند او ښځي حکم

﴿٩١١﴾ وَالْمَرْأَةُ تَغْسِلُ زَوْجَهَا أَوْ نِسْئَهُ خِطْلًا وَغَسْلَ وَرَكُولًا سِي بِخِلَافِهِمْ په خلاف د خاوند (چې هغه خپلي ښځي ته غسل نه سي ورکولای) كَاُمِ الْوَلَدِ لَا تَغْسِلُ سَيِّدَهَا لَكِهْ أُمُ وَلَدٍ مِئْنَهْ كِي چې خپل مالک (بادار) ته غسل نه سي ورکولای.

لغات: ﴿أُمُ وَلَدٍ﴾ هغه مینځي ته وایي چې خپل مالک (بادار) وطي ورسره کړي وي او د هغه په نتیجه کې پچی پیدا سوی وي، داسي مینځه د خپل مالک تر مرگ وروسته سمدستي آزادېږي.
تشریح: مسئله دا ده چې ښځه خپل خاوند ته غسل ورکولای سي؛ ځکه د عدې (عدت) پوره کېدلو تر وخته پوري هغه ددې خاوند په نکاح کې پاته ده، لېکن خاوند خپلي ښځي ته غسل نه سي ورکولای؛ ځکه د ښځي تر مرگ وروسته ددوی تر مینځ د نکاح او زوجیت تعلق ختم سو، اوس خاوند د هغې په حق کې اجنبي (پردي) سو، لکه څرنگه چې أم ولد خپل مالک ته غسل نه سي ورکولای؛ ځکه د مالک تر مرگ وروسته هغه آزاده سوه او د مالک له ملکیت څخه ووتله.

او کوم چې په بعضي عوامو کې دا خبره مشهوره ده چې خاوند نه د خپلي ښځي جنازه پورته کولای سي، نه یې قبر ته شوه کولای سي او نه یې مخ ته کتلای سي، دا محض غلطه خبره ده، صرف غسل ورکول او بغیر له حائله د هغې بدن مسه کول ممنوع دي. (شفاء الارواح بحواله عمدة الفقه)

که ښځینه یا نارینه مړي ته د غسل ورکولو لپاره هیڅ ښځه یا سړی نه وي؟

﴿٩١٢﴾ وَلَوْ مَاتَتْ امْرَأَةٌ مَعَ الرِّجَالِ أَوْ كَهْمِ سِي يَوْمَ نِسْئِهِ (کوم چې) د سړي سره (وي. يعني ور سره حاضر کسان ټوله سړي انارن اوي) يَتَمَسَّوْهَا كَعَكْسِهِمْ بِخَرْقَةٍ نَوَا خَلْكَ دِي هَغِي ته تيمم ورکړي په يو ټوټه کېړه سره لکه ددې په پر عکس صورت کې (يعني که يو سړی انارن امر سي او ور سره حاضر

کسان ټوله بنځي وي. نو بنځي دي هغه ته په يو کپړه سره تيمم ورکړي (وَإِنْ وَجَدَ ذُو رَحِمٍ مَحْرَمًا أَوْ كَهَ پيدا سي ذورحم محرم قريب يَتِمَّ بِلَا خِرْقَةٍ نَو تيمم دي ورکړي بغير له ټوکر څخه).

لغات: ﴿يَتِمُّ﴾ د تفعليل له بابۀ د جمع مذکر غائب ماضي معلوم صيغه ده: (بل چاته) تيمم ورکول. تيمم ور وهل، ﴿خِرْقَةٍ﴾ د کپړې (ټوکر) ټوټه (د زړې کپړې ټوټه)، ګودې، رينګۍ، ﴿ذورحم محرم﴾ هغه قريب چي نکاح ورسره حرامه وي، لکه خاله، ماما، خور او ورور، مور، پلار او داسي نور، او که نکاح ورسره جائز وي، نو هغه ته غير محرم وايي، لکه داکا لور، داکا زوی، دامه لور، د خاله لور... او داسي نور.

تشرېح: د عبارت حاصل دادی چي که بنځه (مثلاً) د سفر په دوران کي د پرديو خلکو په مينځ کي مړه سي (يعني حاضرین ټوله پردي نارینه وي) او په هغو کي هيڅ بنځه نه وي، نو يو سړی دي پر خپلو لاسو کپړه وپېچي او هغې ته دي تيمم ورکړي، لکه څرنگه چي که معامله برعکس وي يعني سړی (نارینه) د پرديو بنځو په مينځ کي مړ سي او په هغوی کي بل سړی نه وي، نو يو اجنبیه بنځه دي پر لاسو کپړه وپېچي او هغه ته دي تيمم ورکړي.

وَإِنْ وَجَدَ ذُو رَحِمٍ: او که په پورتنی دوو صورتونو کي دمړي يو نژدې قريب (ذی رحم محرم) موجود وي، نو هغه دي مړي ته په خپلو لاسو تيمم ورکړي، دهغه لپاره د تيمم اندامونه مه کول (لاس ور وړل) جائز دي، پر لاس د کپړې پېچولو ته ضرورت نسته.

د خنثی مشکل حکم

﴿۹۱۳﴾ وَكَذَا الْخُنْثَى الْمُسْكِلُ يُتِمُّ او همداسي خنثی مشکل (نر بنځي) ته به هم تيمم ورکول

کيږي فِي ظَاهِرِ الرَّوَايَةِ د ظاهر روايت مطابق.

لغات: ﴿الخنثى المشكل﴾ هغه کس چي په هغه کي د نارینه او بنځينه دواړو علامې وي يا دواړي نه وي يعني ذکر او فرج دواړه يې وي (يعني نر بنځی) يا يو هم نه وي، يا په بله وينا چي نارینه او بنځينه ټوب يې نه معلومېږي چي دا اوس څه بلادی؟ داسي کس ته خنثی مشکل وايي، ﴿يُتِمُّ﴾ د تفعليل له بابۀ د واحد مذکر غائب ماضي مجهولي صيغه ده: تيمم ورکول، تيمم ور وهل.

تشرېح: مسئله داده چي خنثی مشکل ته به نه سړی غسل ورکوي او نه بنځه، بلکي که دده يو نژدې قريب (ذی رحم محرم) وي هغه که بنځه وي او که سړی وي، هغه دي ده ته تيمم ورکړي بغير له کپړې پېچلو څخه پر لاسو، او که اجنبی وي، نو هغه دي پر لاس کپړه وپېچي او تيمم دي ورکړي. همدا

ظاهر روايت دی، او د بعضو قول دادی چي خنثی مشکل ته دي په داسي (باريکه) جامه کي غسل ورکول سي کوم چي له اوبو څخه مانع نه وي.

او که خنثی مشکل کوچنی بچی وي چي د شهوت عمر ته نه وي رسېدلی (يعني بالغ يا قریب البلوغ نه وي)، نو هغه ته سړی هم غسل ورکولای سي او بنځه هم. (شفاء الارواح)

د کوچني بچي حکم

﴿ ۹۱۳ ﴾ وَيَجُوزُ لِلرَّجُلِ وَالْمَرْأَةِ تَغْسِيلُ صَبِيٍّ وَصَبِيَّةٍ لَمْ يَشْتَهِيَا او جائز دي د سړي او ښځي لپاره داسي هلک او انجلۍ ته غسل ورکول کوم چي د شهوت حد ته نه وي رسېدلي.

لغات: ﴿تغسيل﴾ د تفصيل د باب مصدر دی: غسل ورکول، لمبول، ﴿لم يشتهيا﴾ دافتعال له باب ډ

تشبه مذکر غائب نفي جحد بلم صيغه ده، اشتهاى يشتهى اشتهاء: اشتها کېدل، شهوت راتلل، قابل د شهوت کېدل، مراد ځني د شهوت حد (عمر) ته رسېدل دي، يعني دومره کېدل چي دهغه سره جماع کولو ته دانسان اشتها او شوق کيږي، يا په بله وينا چي هغه ته په کتلو سره يې شهوت راپورته کيږي، او دا عادتاً له نهو کالو څخه په کم عمر کي نه کيږي.

تشرېح: مسئله داده چي که داسي کوچنی بچی مړ سي چي هغه ته په کتلو سره شهوت نه راځي، نو هغه ته بنځه غسل ورکولای سي، همدارنگه که داسي کوچنی انجلۍ مړه سي چي د شهوت حد ته نه وي رسېدلې، نو سړی غسل ورکولای سي، او کوم هلک يا انجلۍ چي د شهوت حد ته رسېدلي وي، هغوی د بالغانو په حکم کي دي، نو داسي هلک ته صرف سړی (نارینه) او داسي انجلۍ ته صرف ښځه غسل ورکولای سي.

د مړي مچولو حکم

﴿ ۹۱۵ ﴾ وَلَا بَأْسَ بِتَقْبِيلِ الْمَيِّتِ او څه پروانسته د مړي په مچولو کي.

تشرېح: د مړي سره د ميني او محبت په وجه يا له هغه څخه د تبرک حاصلولو په غرض که هغه مچ کړل سي، نو څه پروانسته، لېکن که په شهوت سره وي، نو حرام دي. (شفاء الارواح)

د ښځي کفن او دفن د خاوند پر ذمه دي، که نه؟

﴿ ۹۱۶ ﴾ وَعَلَى الرَّجُلِ تَجْهِيْزُ امْرَأَتِهِ وَلَوْ مُعْسِرًا او پر سړي (خاوند) واجب دي دخپلي

ښځي کفن، دفن، که څه هم تنگلاسی وي فِي الْأَصَحِّ صحيح ترين قول مطابق.

لغات: ﴿معسر﴾ د افعال له باب ډ اسم فاعل دی: تنگلاسی، غريب، مفلس.

تشرېح: د ښځې کفن او دفن (يعني د کفن ورکولو او پټولو) ښخولو اخراج پر خاوند واجب دی، که نه؟ په دې کې اختلاف دی، دامام محمد رَحْمَةُ اللهِ پهِ نېز پر خاوند واجب نه دی؛ ځکه د مرگ په وجه د خاوند او ښځې تر مينځ د زوجيت تعلق ختم سو، او دامام ابو يوسف رَحْمَةُ اللهِ پهِ نېز د ښځې کفن او دفن مطلقاً پر خاوند واجب دي، برابره ده ښځې مال پرې ايښی وي او که نه وي او برابره ده خاوند مالدار وي او که مفلس وي؛ همدا اصح قول دی؛ ځکه د کفن او دفن خرچ د نفقې په څېر دی او ښکاره ده چې د ښځې نفقه مطلقاً پر خاوند واجب ده.

يادونه: له تجهيز څخه شرعي تکفين و تدفين مراد دی، چې سنت کفن يا کفایي کفن او د غسل او د جنازې ورلو او ښخولو خرچ (اجرت) د شرعي مقدار مطابق واجبېږي، او کوم بدعتونه چې زموږ په زمانه کې رواج دي، د هغوی خرچ پر خاوند يا نورو وارثانو باندې واجب نه دی، مثلاً د قرآن شريف د ختم خرچ يا د دريو ورځو د خوراک راوړلو او داسې نورو خرچ پر خاوند واجب نه دی، بلکې داسې کرني گناه به جلا وي. (شفاء الارواح بحواله عمدة الفقه)

د مفلس کس کفن د چا پر ذمه دي؟

﴿ ٩١٤ ﴾ وَمَنْ لَا مَالَ لَهُ أَوْ چالره چې مال نه وي (هيڅ مال نه لري چې دده لپاره کفن په رانيول سي)

فَكَفَنَهُ عَلَى مَنْ تَلَزَمَهُ نَفَقَتُهُ نو دده کفن پر هغه چا دی پر چا چې دده نفقه لازمه وي.

﴿ ٩١٥ ﴾ وَإِنْ لَمْ يُوْجَدْ مَنْ تَجِبُ عَلَيْهِ نَفَقَتُهُ او که داسې څوک پيدانه سي چې پر هغه دده

نفقه واجب وي فَفِي بَيْتِ الْمَالِ نو بزيا (دده کفن) په بيت المال کې (لازم) دی.

﴿ ٩١٦ ﴾ فَإِنْ لَمْ يُعْطَ عَجْزًا أَوْ ظُلْمًا بيا که يې بيت المال (هم) نه ورکړي د عاجزۍ (تکلاسي) يا

ظلم په وجه فَعَلَى النَّاسِ نو بيا پر خلکو (لازم) دی.

لغات: ﴿عَجْزًا﴾ د ضرب د باب مصدر دی؛ عاجزه کېدل، له اداء کېدو څخه بې وسه کېدل.

تشرېح: مسئله داده چې کوم مړي لره هيڅ مال نه وي، نو دده کفن پر هغه کس واجب دی پر چا چې دده نفقه لازم ده، لهذا څوک چې په نسبي اعتبار سره دمړي ذوی رحم محرم دي، پر هغو واجب دی، او که هلته هيڅ داسې کس پيدانه سي چې پر هغه دمړي نفقه واجب وي، نو د هغه کفن به له بيت المال څخه ورکول کېږي، او که بيت المال هم خالي وي، يا مال پکښې وي، نَزَالًا يايې نه ورکړي. نو د هغه کفن ورکول پر مسلمانانو واجب دي يعنې کوم چې دمړي په حال خبر سي، پر هغو ددې

مړي کفن فرض کفایي دی. لهدا که دا خلک ټوله لا پروایي وکړي او هغه پرېږدي، نو ټوله گنهگار کيږي.

او که مړي لږه مال وي، نو ښکاره خبره ده چي کفن به د هغه له مال څخه ورکول کيږي او دا کفن ورکول به د هغه له قرض، وصیت او میراث تقسیمولو څخه مخکي کول کيږي (يعني د مړي له مال څخه به تر ټولو مخکي د هغه کفن ورکول کيږي، بيا به د هغه قرض، وصیت اداء کول کيږي...).

﴿ ۹۲۰ ﴾ وَيَسْأَلُ لَهُ التَّجْهِيْزَ مَنْ لَا يَقْدِرُ عَلَيْهِ اَوْ سَوَال (خواست) کولای سي د مړي لپاره د کفن او دفن هغه کس کوم چي پر دې (کفن، دفن) قدرت نه لري غَيْرَةً له بل چا څخه (سوال کولای سي).

لغات: ﴿التجهيز﴾ د تفهیل د باب مصدر دی، تیارول، مخکي یې وضاحت وسو چي کله د دې باب په صله کي میت ذکر سي نو معنی یې ده: د دفن (ښخولو) لپاره تیارول په غسل ورکولو او کفن وکولو سره، همدارنگه په تجهیز کي هغه ټوله أمور داخل دي چي له مړ کیدو څخه وروسته تر ښخولو لپاره ورته ضرورت پرېوځي.

تشریح: صورت د مسئلې دادی چي کوم څوک د مفلسی او تنگلاسی په وجه دخپل مړي له کفن او دفن څخه عاجزه وي، نو د هغه لپاره جائز دي چي د ضرورت او کفایت په اندازه له نورو خلکو څخه د کفن و دفن لپاره سوال او خواست وکړي، او که پر کفن ضرورت قادر وي، خو پر کفن مسنون قادر نه وي، نو د هغه لپاره سوال کول جائز نه دي. (عمدة الفقه)

د سړي د کفن بیان

﴿ ۹۲۱ ﴾ وَكَفَّنُ الرَّجُلَ سُنَّةً قَمِيْصٌ وَاَزَارٌ وَلِفَافَةٌ اَوْ دسړي کفن د سنت په اعتبار سره (يعني د سړي لپاره سنت کفن) قميص دی، ازار (لنگ) دی او لفافه (اورد خادر) دی مَتَّايْلِبْسُهُ فِي حَيَاتِهِ له هغه قسم جامو څخه کوم چي به ده په خپل ژوند کي (عموما) اغوستله (يعني د کفن کپړه به په هغه حیثیت سره وي کوم چي به مړي په خپل ژوند کي يعني داختر ونو، لمنځونو او داسي نورو پر موقع اغوستله. چي عموما هغه به درې کپړې اغوستلې، نو ځکه کفن به هم په درېو کپړو کي ورکول کيږي. چي بدن یې په پوره توګه پټ سي).

لغات: ﴿اِزَار﴾ لنگ، جمع: اَزْرَ، وَاَزْرَةٌ، ﴿لِفَافَةٌ﴾ هغه څه چي مړی پکښي وپېچل سي. مردخني هغه خادر دی چي ټوله بدن پکښي پټ سي، جمع: لِفَافٌ.

تشریح: کفن درې قسمه دی: ١) کفن سنت (کفن مسنون)، ٢) کفن کفایه، ٣) کفن ضرورت. په دې عبارت کې کفن سنت بیان سوی دی، کفن سنت دسړي (نارینه) په حق کې درې (٣) کپړې دي: ١) قمیص، دابه له غاړې څخه تر پښو پورې وي (بغیر د لستونو څخه)، ٢) ازار (یعنې لنگ)، دابه له سر څخه تر پښو پورې کېدل پکار دي، ٣) لفافه، دابه دمړي تر قد څه اوږد وي یعنې له سر او پښو څخه به دومره تېر وي چې دواړه طرفونه یې وټرل سي (تقریباً یو لاس به اوږد وي).

او سړي ته په داسې کپړو کې کفن ورکول پکار دي څه قسم کپړه چې به هغه د جمعې او اخترونو پر موقع اغوستله، او ښځې ته داسې کپړه ورکول پکار دي څنگه کپړه چې هغې د پلار کور ته د تگ (یادواډه وغیره) پر موقع اغوستله، یعنې د داسې کپړې د قیمت اندازه لگول پکار دي. (نساء).

(الأرواح بحواله عمدة الفقه)

د سړي لپاره کفن کفایه

﴿٩٢٢﴾ وَ كِفَايَةً إِزَارٌ وَلِفَافَةٌ او (دسړي کفن) د کفایت په اعتبار سره (یعنې کفایي کفن) ازار دی او لفافه ده.

لغات: ﴿کِفَايَةً﴾ دومره مقدار چې محض کافي سي.

تشریح: د سړي لپاره کفن کفایه دوی کپړې دي: ١) یو ازار، ٢) او بل لفافه، لهذا که دسړي په کفن کې صرف د دوی کپړې وي، نو دا هم بېله کراهته صحیح دي.

د کفن رنگ به څرنگه وي؟

﴿٩٢٣﴾ وَفُضِّلَ الْبَيَاضُ مِنَ الْقُطْنِ او افضل مړخول سوې ده سپینه د پمبې کپړه.

لغات: ﴿القطن﴾ مالوچ، پمبه (پنبه)، کوم چې اوس په کاتن کپړه سره مشهوره ده.

تشریح: د کفن لپاره سپینه کپړه تر ټولو غوره او افضله ده؛ ځکه نبي ﷺ فرمایلي دي "البیضا من

البیاض؛ فرائه من خیر رثایاکم و کفنوا فیها موتاکم" (رواه ابوداؤد)، یعنې تاسې سپینې جامې اغونډئ؛ ځکه دا بهتره کپړې دي او په هغوی کې خپلو مړو ته کفن ورکوئ!.

او په دې کې نوې او زړه (پرېولل سوې) کپړه سره برابر ده (یعنې برابره ده، هغه سپینه کپړه نوې وي او که زړه وي).

او په دې باره کې قاعده داده چې کومه کپړه په ژوند کې اغوستل جائز دي، په هغه کې کفن ورکول هم جائز دي او د کومې کپړې اغوستل چې مکروه یا حرام دي، په هغه کې کفن ورکول هم مکروه یا حرام دي، لکه څرنگه ښځې ته په ورښمې کپړه کې کفن ورکول جائز دي او سړي لره حرام دي.

د ازار، لفافه او قميص تفصيل

﴿ ۹۲۲ ﴾ وَكُلٌّ مِّنَ الْإِزَارِ وَاللِّفَافَةِ مِنَ الْقُرْنِ إِلَى الْقَدَمِ او له ازار او لفافه څخه هر يوه (د مري) له رڼ سر څخه تر پښې پوري وي وَلَا يُجْعَلُ لِقَبِيصِهِ كُمَّ وَلَا دُخْرِيصٌ وَلَا جَنْبٌ او نه دي ور کول کيږي (جوړول کيږي) د مري قميص لره لستوني او نه بارچاک او نه جېب وَلَا تُكَفُّ أَطْرَافُهُ او نه دي گڼدل کيږي د مري د قميص طرفونه (کنارې).

لغات: ﴿قُرْن﴾ ښکر، مراد: سر، ﴿كُمَّ﴾ لستونی، جمع: اُكمام و كُمَّة، ﴿دُخْرِيص﴾ او دخرصة: ترخز (ترخيزي)، صاحب د معجم د دې لفظ معنی داسي ذکر کړې ده: "الشق في أسفل الثوب ليساعد لابس على المشي" نو په دې اعتبار سره د "دخريص" معنی ده: بارچاک، د کميس درز. **تشریح:** مخکي ذکر سوه چي د سري لپاره سنت کفن درې کپړې دي: ازار، لفافه او قميص، اوس دلته دهغه اندازه بيانوي لکه مخکي چي هم موږ بيان کړه، تفصيل يې دادی چي ازار به له سر څخه تر پښو پوري وي، چي په هغه کي مړی پېچل کېدلای سي، لفافه کوم ته چي څادر هم وايي، هغه به له سر څخه څه پورته او له پښو څخه څه لاندي وي (يعني له سر او پښو څخه به دومره تېروي چي دواړو طرفونو ته تړل کېدلای سي)، او قميص به له غاړې (يا اوږو) څخه تر پښو پوري وي، بغير له جېب، لستونو او ترخزو څخه او اطراف به يې گڼدل سوي نه وي، د دې قميص يوه حصه پر مري د پاسه راځي او بله تر هغه لاندي راځي او پر اوږو هغه گڼدل کيږي او په پاسنۍ حصه کي د گړپوان غوندي چاک ور کول کيږي، د دې لپاره چي په غاړه واغوستل سي، او ياد ساتئ! چي کوم څادر تر ټولو د پاسه پر کټ (چپر کټ) اچول کيږي، هغه په کفن کي شامل نه دی.

﴿ ۹۲۵ ﴾ وَتُكْرَهُ الْعِمَامَةُ فِي الْأَصَحِّ او مکروه ده لنگوته (ور په هر کول)، د صحيح ترين قول مطابق.

تشریح: د سري پر سر لنگوته تړل مکروه دي، که څه هم بعضي حضراتو داسي مري ته لنگوته ور تړل ښه گڼلي دي کوم چي عالم يا زاهد وي، خو علامه شامي رَجَّه الله فرمايي "والأصح أن تتركه العمامة بكل حال، كما في الزاهدی"، (شامي ج ۳، ص ۹۰، ط ۱، بيروت)

سري ته د کفن ور کولو طريقه

﴿۹۲۶﴾ وَلُفَّ مِنْ نَسَارَةٍ او مری دي وپېچل سي (ونښتل سي. په کفن کي اول) له چپه طرف
 څخه ثُمَّ يَمِينِهِ بيا له راسته چپه طرف څخه وَعُقِدَ اِنْ خِيفَ اِنْتِشَارُهَا او کفن دي غوټه کرل
 سي (وترل سي) که چيري د هغه د خلاصېدلو بېره وي.

لغات: ﴿لُفَّ﴾ دنصر له باب ماضي مجهوله ده. مصدر: لَفَّ: پېچل. د "يسار" او "ييمينه" دواړه ضميرونه
 د "إِزار" و طرف ته راجع دي کوم چي په مخکيني عبارت کي دی، او په دې عبارت کي و دې طرف ته هم اشاره
 ده چي إزار او لفافه دي هريو جلا، جلا وپېچي. ﴿عُقِدَ﴾ د ضرب له باب ماضي مجهوله ده. مصدر: عَقَدَ:
 غوټه ورکول، ترل، ﴿انتشار﴾ د افتعال د باب مصدر دی: غوړېدل (خلاصېدل).

تشرېح: په دې عبارت کي پر مري د کفن پېچولو طريقه بيان سوې ده، تفصيل دادی چي اول دي
 لفافه هواره کړي (يا په بله وينا په دريو څاڅرونو کي چي کوم اوږد څاڅر دی. اول دي هغه پر چپرکت هوار کړي)، او پر لفافه
 د پاسه دي إزار هوار کړي (وغوروي)، او پاته سوه درېيمه کپړه يعني قميص هغه دي په مري واغوندي
 او مري دي پورته کړي او پر هوار سوي کفن (يعني پر إزار او لفافه) دي يې پرې باسي. (بيادي د هغه پر سر،
 بديره او ټوله بدن خوشبويي ولگول سي او د هغه د سجدې پر اندامونو دي کافور ولگول سي. لکه مخکي چي ذکر سوه)،
 بيادي اول د إزار چپه طرف پر مري را واړوي (وپېچي)، بيا راسته طرف، د دې لپاره چي راسته طرف د
 پاسه راسي، بيادي په همدې توگه لفافه باندي وپېچل سي. بيادي په يوربنکۍ وغيره سره د سرو او پنبو
 په طرف کي کفن وترل سي، د دې لپاره چي په لاره کي خلاص نه سي. (شفاء الارواح، مراقى الفلاح)

د ښځي د کفن بيان

﴿۹۲۷﴾ وَتُزَادُ الْمَرْأَةُ فِي السُّنَّةِ خِمَارًا اَوْ زِيَاتُوبَ بَه كُول كِيرِي د ښځي په سنت
 کفن کي يو پورنی (سربند) د هغې د مخ لپاره وَخِرْقَةً لِرَبْطِ ثَدْيِيهَا او يوه ټوټه کپړه (سینه
 بند) د هغې د تيو د ترلو لپاره.

﴿۹۲۸﴾ وَفِي الْكِفَايَةِ خِمَارًا او (زياتوب به کول کيږي د ښځي) په کفايي کفن کي (صرف) يو پورنی.

لغات: ﴿خِمَار﴾ (بکر الخاء): پورنی، سربند، دلته ځني مراد درې لاسه (درې ذراع) اوږد څاڅر دی،
 ﴿خِرْقَةً﴾ د کپړې ټوټه رېښکۍ، دلته سینه بند مراد دی کوم چي به له سينې (تيو) څخه تر ورونو
 پوري وي، ﴿ثدي﴾ تی، سینه، جمع: أَثْدَى وَثَدِي.

تشرېح: د بنځي لپاره سنت كفن (كفن مسنون) پنځه كپړې دي، درې هغه كپړې دي كوم چي د سړي كفن دي او بل خمار (پورني اسرندا) دي او بل سینه بند دی، يعني ① قميص، ② إزار، ③ لفافه، ④ خمار (پورني) چي هغه درې لاسه كېدل پكار دي، ⑤ اوسینه بند (د تيود تر لولپاره)، چي په هغه كي افضل داده چي له سينې څخه تر زنگنويا ورنو پوري وي، او كه تر نامه (ناف) پوري وي، نو هم صحيح ده او دومره به اوږد وي چي تړل كيږي.

او د بنځي لپاره كفن كفايه درې كپړې دي: ① إزار، ② لفافه، ④ او خمار، كفن كفايه په اختياري حالت كي دي او په دې مقدار كي هيڅ كراهت نسته، او له دې مقدار څخه كپړې كمول يعني د سړي لپاره صرف يوه كپړه او د بنځي لپاره دوې كپړې استعمالول كه بلا ضرورت وي، نو مكروه دي او د ضرورت په وخت كي بلا كراهت جائز دي. (انوار الايضاح، شفاء الارواح)

بنځي ته د كفن وركولو طريقه

﴿۹۳۹﴾ وَيُجْعَلُ شَعْرُهَا صَفِيرَتَيْنِ عَلَى صَدْرِهَا فَوْقَ الْقَبِيصِ او د بنځي وړېښتان دي دوه چوتيان (دوې پنتۍ) كړل سي په سينه باندي (دي كنبېنولسي) پر قميص د پاسه ثُمَّ الْخِمَارُ فَوْقَهُ تَحْتَ اللَّفَافَةِ بيا پورني د قميص د پاسه تر لفافه (اوږد څادر) لاندي ثُمَّ الْخِرَاقَةُ فَوْقَهَا بيا ټوټه كپړه (سینه بند) پر لفافه د پاسه.

لغات: ﴿صَفِيرَتَيْنِ﴾ تشبيه د صَفِيرٌ ده: كوڅۍ، چوتي، على صدرها دا د فعل محذوف متعلق دی
أى توضعان على صدرها.

تشرېح: بنځي ته د كفن وركولو طريقه داده چي د كفن له كپړو څخه دي اول وار بنځي ته قميص ورواغوندي، تر دې وروسته دي لفافه (اوږد څادر) هوار كړي، بيا دي پر هغه د پاسه سينه بند هوار كړي او پر هغه د پاسه دي إزار هوار كړي، بيا دي بنځه پر دغه هوار سوي كفن كنبېږدي او دهغي وړېښتان دي دوې حصې كړي او پر قميص د پاسه دي يې پر سينه واچوي، يعني د وړېښتيا نويوه حصه دي پر سينه راسته طرف ته كنبېږدي او بله چپه طرف ته، تر دې وروسته دي يې خمار (پورني) په سر او وړېښتانو باندي ورواچوي (په دې توگه چي دشالخوا دي يې باندي را تاو كړي او پر سينه دي يې واچوي د نقاب په څېر) او هغه دي نه تري او نه دي يې پېچي (او دا كوم بعضي بنځي چي د ژوند په څېر پورني وړ پر سر كوي او پېچي، د محضر به اصل او خلاف سنت دي)، بيا دي إزار باندي را واړوي (وېچي) اول چپه طرف، بيا راسته طرف، تر هغه وروسته دي په همدې توگه سينه بند باندي را وپېچي (كوم چي به تر وړنو يا زنگنو پوري وي او د سينه بند سرونه دي وتري اغوته يې ډكړي)، بيا دي لفافه په هغسي توگه باندي را وپېچي كوم

چي د سري لپاره بيان سو (او كه سینه بند تر لفافه وروسته په آخر كي باندي راوپېچي. نو دا هم جائز دي. همدارنگه كه سینه بند تر خمار وروسته اود ازار تر پېچولو مخكي وتري. نو هم جائز دي)، بيا دي په يوربنكي باندي د سر او پنبو په طرف كي كفن وتري او د ملا په طرف كي دي يې هم وتري. چي په لاره كي يو خای خلاص نه سي.

كفن خوشبوداره كول

﴿۹۳۰﴾ وَتَجَنَّرُ الْأَكْفَانُ وَتُرَاقِبُلُ أَنْ يُدْرَجَ فِيهَا او كفنونه دي (په خوشبوي سره) لوگي كړل سي مخكي تر دې چي مړي په هغوی كي ونغښتل سي (داخل كړل سي).

لغات: ﴿تَجَنَّرُ﴾ د تفعل له بابو د واحد مؤنث غائب مضارع مجهوله ده. څه مخكي يې وضاحت وسو: ښه بوی لرونکی شی دودول (لوگي كول)، يعني عود يا بل داسي بل ښه بوی والا شی پر سگړو ټوپو اېښودل او سوځول او چي كله يې دودان پورته سي، نو پر كفن په طاق شمېر سره څړول راڅړول چي په بوی سره يې خوشبوداره سي، "أكفان" يې ځكه د جمع په صيغه سره ذكر كړی دی چي په كفن كي څو كپړې وي (يښي قميص، ازار، لفافه او داسي نور)، وټرا د صفت دی د مصدر محذوف يعني تجميرا وټرا. ﴿يدر ج﴾ د افعال له بابو مضارع مجهوله ده: يوشی په بل كي داخلول (پكښي نښتل)، دننه كول.

تشریح: په دې عبارت كي كفن ته د يو خوشبوداره شي د دودولو حكم سوی دی چي په طاق شمېر يعني درې، يا پنځه واره دي كفن ته عود يا لوبان وغيره وودول سي، تر هغه وروسته دي پر مړي وپېچل سي، له پنځو وارو څخه زيات دي نه ورته دودول كيږي. (مراقى الفلاح)

فايده: له دودولو څخه (اصلاً) خوشبوداره كول مراد دي، يعني كفن دي هسي په يو ډول سره خوشبوداره كړل سي چي ښه بوی ځني پورته سي، هغه كه د يوشی په دودولو سره وي او كه په عطر و سره وي، يا په يوبل خوشبوداره شي سره وي، او دا كار په طاق شمېر سره كول سنت دي. (فتح الهدايه)

كفن ضرورت

﴿۹۳۱﴾ وَكَفَنُ الضُّرُورَةِ مَا يُوجَدُ او كفن ضرورت هغه دی كوم څه چي پيدا سي (يعني څومره كپړه چي تر لاسه سي، د ضرورت په وخت كي هغه كافي ده).

تشریح: د كفن درېيم قسم كفن ضرورت دی، كفن ضرورت د سري او ښځي لپاره دادی چي څومره كپړه هم تر لاسه سي چي كم از كم دومره وي چي ټوله بدن په پټ سي برابره ده نوې كپړه وي او كه زړه وي، او كه دومره قنډر هم نه وي، نو له خلكو څخه دي يې وغواړي او هغه دي ور پوره كړي، او كه دا هم نه سي كېدلای، نو د سر پر طرف دي يې واچوي او د پنبو طرف ته چي څومره انلازه ښكاره (لڅه) پاته سي، هغه په وښو او داسي نورو سره پټول واجب دي. (شفاء الارواح)

د قريب البلوغ د كفن حكم

مسئله: قريب البلوغ هلک او انجلۍ د کفن په حکم کي دلوی سړي او ښځي په څېر دي، يعنې قريب البلوغ هلک ته دي د سړي په څېر په دريو کپړو کي او قريب البلوغ انجلۍ ته دي د ښځي په څېر په پنځو کپړو کي کفن ورکول سي (يعنې سنت کفن)، همدارنگه ډېر کوچني هلک او انجلۍ ته (مناسب داده چي) هم دغسي دي کفن ورکول کيږي، خو کوچني هلک ته په يوه کپړه کي او کوچني انجلۍ ته په دوو کپړو کي کفن ورکول هم جائز دي.

فصل في صلاة الجنائز

(دا) فصل په (بيان د) لمانځه د جنازې کي دی

تشریح: څرنگه چي تر کفن وروسته د جنازې د لمانځه پړاو راځي، نو ځکه صاحب د کتاب رَجَّه الله تر تکفين وروسته د جنازې د لمانځه فصل بيانوي، يا په بله وينا دا چي غسل او کفن شرط دي او د جنازې لمونځ يې مشروط دی، او قاعده داده چي الشرط مقدم على الشروط.

د جنازې په لمانځه کي شرکت کونکي لره زېري: د جنازې په لمانځه سره نه صرف دا چي مري ته فايده رسيږي، بلکي خپله د المونځ کونکي هم له سعادت څخه نه محروميږي او دده لپاره هم د بخښني وعده ده، لکه څرنگه چي په يوه روايت کي دي چي رسول الله ﷺ وفرمايل: انسان ته دهغه تر مرگ وروسته تر ټولو مخکي بدله دا ورکول کيږي چي دهغه د جنازې سره تلونکي ټولو کسانو ته بخښنه کيږي (همداسي د جنازې د لمونځ کونکي په باره کي هم داسي نقل سوی دی). (التراغيب والترهيب معمل: ۵۲۷۲)

د افسوس ځای! نن سبا عموماً د جنازې پر موقع ځيني خلک د جنازې د لمانځه څخه ليري ولاړ ليدل کيږي او کله چي له هغو څخه پوښتنه وسي چي په جنازه کي شرکت ولي نه کوي!، نو بعضي دې اودسيا غږ پېښوي او بعضي وايي چي د جنازې دعاء موياده نه ده، حال دا چي دا ټوله کمزوري اعداز دي: ځکه پاكي حاصلول څه مشکل نه دي او پاته سوه د دعاء خبره، نو هغه خو د جنازې د لمانځه په فرائضو کي داخله نه ده بلکي دهغه فرائض صرف دوه دي: ① قيام (ولاړه)، ② څلو واره تکبير وبل، دومره آسانه عبادت د غفلت په وجه پرېښوول ډېره د محرومي خبره ده. (کتاب المناقب ص: ۲۵۶)

د جنازي لمونځ فرض كفايه دي

﴿ ۹۳۲ ﴾ الصَّلَاةُ عَلَيْهِ فَرَضٌ كِفَايَةٌ پرمري لمونځ كول (د جنازي لمونځ) فرض كفايي دي.

تشرېح: فرمايي چي د جنازي لمونځ فرض كفايه (فرض كفايي) دي، كه هيڅوك هم د جنازي لمونځ نه وكړي او مسلمان مري د لمانځه څخه بغير بنځ كړل سي، نو كومو خلكو ته چي معلومه ده، هغوی ټوله گنهگاره كيږي، او كه صرف يو كس يې هم اداء كړي، نو د ټولو له ذمې څخه دا فرض ساقطېږي؛ ځكه د جنازي د لمانځه لپاره جماعت شرط نه دي. (طحاوي)

د جنازي د لمانځه فرائض

﴿ ۹۳۳ ﴾ وَأَرْكَانُهَا التَّكْبِيرَاتُ وَالْقِيَامُ او ددې لمانځه اركان تكبيرونه او ولاړه ده.

تشرېح: د جنازي په لمانځه كي دوه شيان فرض دي: ① څلور واره الله اكبر ويل، ② قيام، يعني په ولاړه د لمونځ اداء كول، كه څوك بلا عنده د جنازي لمونځ وكړي، نو نه صحيح كيږي، لېكن كه عذروي، نو جائز دي.

د جنازي د لمانځه د صحت شرطونه

﴿ ۹۳۴ ﴾ وَشَرَايُطُهَا سِتَّةٌ او د جنازي د لمانځه شرطونه شپږ دي إِسْلَامُ الْمَيِّتِ ① دمري مسلمان والي (چي هغه به مسلمان وي) و طَهَارَتُهُ ② او دمري پاكوالي و تَقْدُّمُهُ ③ او دمري مخكي والي (چي هغه به تر امام مخكي ايښوول سوي وي) و حُضُورُهُ أَوْ حُضُورُ أَكْثَرِ بَدَنِهِ أَوْ نِصْفِهِمْ ④ او دمري موجود والي ياد هغه بدن اكثره حصه يا نيمه حصه د سر سره موجود پدل و كَوْنُ الْبُصْلِ عَلَيْهَا فَخِيرًا كَيْبَ بِلَا عُدْرٍ ⑤ او په جنازه (مري) پسي لمونځ كونكي بېله عنده نه سپر پدل (چي څوك په جنازه باندې لمونځ كوي، هغه به پريو سپارلي سپور نه وي) و كَوْنُ الْمَيِّتِ عَلَى الْأَرْضِ ⑥ او مري پر ځمكه كېدل فَإِنْ كَانَ عَلَى دَابَّةٍ أَوْ عَلَى أَيْدِي النَّاسِ بيا كه مري پر سپارلي وي ياد خلكو پر لاسو وي لَمْ تَجْزِ الصَّلَاةُ عَلَى الْمُخْتَارِ إِلَّا مِنْ عُدْرٍ نو لمونځ نه جائز كيږي د مختار (اختيار سوي) قول مطابق، مگر د يو عذر په وجه.

تشرېح: د جنازي د صحيح كېلو شپږ شرطونه دي:

①... مری (میت) به مسلمان وي، که خه هم فاسق يا بدعتي وي، دهغه د جنازې لمونځ صحيح دی، د کافر او مرتد د جنازې لمونځ صحيح نه دی.

②... طهارت، يعني د مري بدن، کفن او ځای له نجاست حقیقه څخه پاکېدل او د مري بدن له نجاست حکمیه څخه پاکېدل، د بدن د پاکېدو مطلب دادی چي هغه ته به غسل ورکول سوی وی، او که تر غسل وروسته او تر کفن ورکولو مخکي دهغه له بدن څخه نجاست ووځي، نو هغه دي صرف پرېولل سي، د غسل راڅلولو ضرورت نسته، او که تر کفن ورکولو وروسته نجاست راووځي، نو هغه معاف دی او لمونځ صحيح دی، او د کفن د پاکېدو مطلب دادی چي پاک کفن به ورکول سي او که وروسته د مري د نجاست د وتلو په وجه کفن ناپاکه سي، نو معاف دی او لمونځ صحيح دی. د ځای د پاکېدو مطلب دادی چي مری به پر پاک کت يا تخته ایښوول سوی وی، او پاته سو پر کوم ځای چي د مري کت يا تخته ایښوول سوې وي، دهغه ځای پاکوالی شرط نه دی، په هر حال کي بالاتفاق لمونځ صحيح دی. (عمدة الفقه)

③... مری (میت) دامام مخ ته د قبلې و طرفته کېدل، که مری دامام شاته وي، نو لمونځ نه صحيح کيږي.

④... د مري ټوله بدن موجودېدل، يا د بدن زیاتره حصه د سر سره يا بغیر له سره، يا د بدن نیمه حصه د سر سره موجودېدل، که دومره اندازه مری هلته موجود نه وي، مثلاً فقط سريې موجود وي، يا نیم بدن بغیر له سره موجود وي، نو پر هغه د جنازې لمونځ صحيح نه دی، همدارنگه د غائب کس د جنازې لمونځ صحيح نه دی.

⑤... څوک چي پر مري د جنازې لمونځ کوي، هغه به پر یو سپارلي سپور نه وي، لهذا که څوک د سپر تیا په حالت کي د جنازې لمونځ اداء کړي، نو نه صحيح کيږي، لېکن که عذر وي چي دهغه په وجه نه سي زاشوه کېدلای مثلاً ټوله ځمکه خټه وي، نو بیا پر سپارلي هم جائز دي.

⑥... مری يا پر کوم شي (کت او تخته) چي مری پروت وي، هغه به پر ځمکه ایښوول سوی وي، لهذا که مری پر سپارلي وي (مثلاً په موټر کي وي یا مثلاً پر آس ایښوول سوی وي)، يا د خلکو پر لاسو وي، نو د جنازې لمونځ يې نه صحيح کيږي، لېکن که عذر وي مثلاً ځمکه خټه وي، نو جائز او صحيح دي. (شفاء الارواح)

د جنازې د لمانځه سنتونه

﴿۱۳۵﴾ وَ سُنُّهَا أَرْبَعٌ اَوْ د جنازې د لمانځه سنتونه څلور دي قِيَامُ الْإِمَامِ بِحِذَاءِ صَدْرِ

النَّبِيِّ ① دامام درېدل د مري د سينې پر برابر (يا بله رڼا، د مري سينې ته نږغ) ذَكَرًا كَانْ أَوْ

أُنْشِى (برابره ده مری) نارینه وي او که بنحینه وي: وَالشَّاءُ بَعْدَ التَّكْبِيرَةِ الْأُولَى (۷) او ثناء (بجانتک الله...) ویل تر اول تکبیر وروسته وَالصَّلَاةُ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ بَعْدَ الثَّانِيَةِ (۳) او درود ویل پر نبی کریم ﷺ تر دویم تکبیر وروسته (اوښه داده چي درود ابراهیمي ووايي) وَالدُّعَاءُ لِمَيِّتٍ بَعْدَ الثَّالِثَةِ (۴) او دعاء کول دمري لپاره تر درېیم تکبیر وروسته.

تشریح: د جنازې په لمانځه کي درې شيان سنت دي: ① امام دمري (جنازې) د سينې په مقابل کي درېدل، هغه که سړی وي او که ښځه، ② د الله تعالى حمد او ثناء بيانول تر اول تکبیر وروسته، ③ پر نبی کریم ﷺ درود ویل تر دویم تکبیر وروسته، ④ دمري لپاره دعاء کول تر درېیم تکبیر وروسته. خو علامه شامي او صاحب البحر الرائق او علامه طحطاوي رَجَحُوا الله صرف آخر درې شيان سنت شمېرلي دي او اول ته يې دمستحب درجه ورکړې ده، و لهذا ظاهر الرواية وهو بيان الاستحباب. (او تر څلورم تکبیر وروسته سلام گرځول کيږي چي دهغه بيان به څه وروسته راسي).

تر درېیم تکبیر وروسته کومه دعاء ویل پکار دي؟

﴿۹۳۶﴾ وَلَا يَتَعَيَّنُ لَهُ شَيْءٌ او د دې دعاء لپاره څه خاص دعاء متعین نه ده وَإِنْ دَعَا بِالنَّاسُورِ فَهُوَ أَحْسَنُ وَأَبْلَغُ او که ماثوره (منقوله) دعاء ووايي نوزياته ښه او زيات رسونکې ده (تر مقصوده پوري) وَمِنْهُ مَا حَفِظَ "عَوْفٌ" مِنْ دُعَاءِ النَّبِيِّ ﷺ اوله ماثوره (منقوله) دعاگانو څخه (يوه) هغه ده کوم چي حضرت عوف ؓ له نبی کریم ﷺ څخه ياده کړې ده (او هغه داده) اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لَهُ وَارْحَمْهُ اي الله! هغه ته بخښنه وکړه! او پر هغه رحم وکړه! وَعَافِهِ وَاعْفُ عَنْهُ او عافيت (سلامتيا) ورکړه (له هذاب څخه)! او هغه ته معافي وکړه! وَأَكْرِمْ نُزُلَهُ او معرزه کړه! د هغه هلمستيا (ښه هلمستيا) ورکړه! يعني په قبر کي يې په خپلو نعمتونو سره ونازوه! يا زيات ثوابونه ورکړه! وَوَسِّعْ مَدْخَلَهُ او پراخه کړه! د هغه د داخلېدلو ځای (قبر) وَاعْسِلْهُ بِالْمَاءِ وَالتُّدَجِ وَالْهَرْدِ او پرېوله! هغه په اوبو، واوره او ټليو سره (يعني له گناهونو څخه يې پاک کړه!) وَنَقِّمْ مِنْ الْخَطَايَا كَمَا يَنْقِي الثَّوْبُ الْأَبْيَضُ مِنَ الدَّنَسِ او پاک (صفا) کړه! هغه له خطاگانو

شخه (داسي) لکه شرنکه چي ٲاڪول کيڀري سڀينه جامه له خير و شخه وَ اَبْدِلْهُ دَارًا خَيْرًا مِّنْ
دَارِهِ او هغه ته ٲه بدله کي داسي ڪور و رکڙه! ڪوم چي غوره (بهتره) وي دهغه (ددنيا) له ڪور شخه
وَأَهْلًا خَيْرًا مِّنْ أَهْلِهِ او داسي ڪورنى. (اهل و عيال) ڪوم چي غوره وي دهغه له (دنياوي) ڪورنى
شخه وَزَوْجًا خَيْرًا مِّنْ زَوْجِهِ او داسي جوڙه (ٲه بدله کي و رکڙه!) ڪوم چي غوره وي دهغه
له (دنياوي) جوڙي شخه وَأَدْخِلْهُ الْجَنَّةَ او داخل ڪڙه! هغه و جنت ته وَأَعِذْهُ مِّنْ عَذَابِ
الْقَبْرِ وَعَذَابِ النَّارِ او ٲناه و رکڙه! هغه ته دقبر او دٲوڀڄ له عذاب شخه.

لغات: ﴿مائور﴾ دنصر او ضرب له بابه اسم مفعول دى: نقل ڪري سوي (منقول). ﴿أحسن﴾ دڪرم له
بابه اسم تفضيل دى: ڊهر بنه. ﴿أبلغ﴾ داهم اسم تفضيل دى دنصر له بابه: مقصود ته زيات
رسونكى. ﴿عافه﴾ دمفاعلي له بابه امر حاضر معروف دى، مصدر: معافاة: عافيت او صحت
ور ڪول، له مرض او آفت شخه خوندي ساتل، ﴿نزل﴾ ٲه اصل کي هغه شيانو ته ويل کيڀري ڪوم
چي دپلمه لپاره تيارول کيڀري، دلته زيات ثواب يا دقبر نعمتونه مراد دي، ﴿مَدَّخَلَ﴾ دداخليلو
(نترول) حلى، دداخليلو دوازه، دلته مراد قبر دى، جمع: مَدَّاخِل، ﴿ثلج﴾ واوره، ﴿بَرَدَ﴾ ڙلى،
﴿دَس﴾ خير، گندگي، جمع: أدناس، ﴿أَهْلًا خَيْرًا مِّنْ أَهْلِهِ وَزَوْجًا خَيْرًا مِّنْ زَوْجِهِ﴾ ٲه دې عبارت
کي ڪه له اهل شخه مراد زوج وي نوبيا عطف تفسير دى او ڪه له اهل شخه مراد درحمت فرشتي
او هغه مسلمان همسايه وي ڪوم چي مڙ سوي وي يا دجنت او سڀدونكى حُني مراد وني، نوبيا ديوي
جملې عطف ٲر بلي دمغايرت لپاره دى (طحاوي بحواله انوار الايضاح)، ﴿أَعِذْ﴾ دافعال له بابه دواحد
مذڪر امر حاضر صيغه ده: ٲه ٲناه کي ساتل، خوندي ساتل.

تشریح: دجنائز ٲه لمانحہ کي تر درپيم تکبير وروسته هرہ دعاء ويلای سي، صرف ددې خبري
خيال ساتل ٲکار دي چي ٲه هغه کي دمري لپاره دمغفرت (بخشي) دعاء ڪول ٲکار دي، يوه دعاء ٲه
عبارت کي مذڪوره ده چي هغه ته مصنف رَحِمَهُ اللهُ احسن او ابلغ ويلي دي، دا دعاء له حضرت عوف
بن مالک رَضِيَ اللهُ عَنْهُ شخه منقولہ ده، هغه فرمايي چي: نبي ڪريم ﷺ يو مري ته دجنائز لمونخ و رکڙي، ٲه
هغه کي نبي ڪريم ﷺ دا دعا وويله "اللَّهُمَّ اغْفِرْ لَهُ..."، بيا هغه فرمايي چي ددې دعاء ٲه اور ٲلو سره
ما دا تمذوڪڙه جي ڪاشڪي دا جنازه زما وای. (مراقى الفلاح، الذر المنفود)

فايده مهمه: "وَاعْسِلْهُ بِالْمَاءِ وَالثَّلْجِ وَالْبَرَدِ...إِلَى قَوْلِهِ: مِنَ الدَّنَسِ"، ددې عبارت په تشرېح کي علامه طحطاوي رَجَّه الله فرمايي چي په دې کي استعاره بالکنايه ده، داستعاره بالکنايه مطلب دا دی چي يوشی ته د بل شي سره په زړه کي تشبیه ورکول سي او له مشبه څخه بغير د تشبیه ټوله ارکان (مشبه به، وجه شبه، أدات تشبیه) پرېښوول سي، نو دلته هم مري ته د داسي کپړې سره تشبیه ورکول سوي ده کومه چي پرېولل کيږي او له مشبه څخه بغير د تشبیه نور ټوله ارکان پرېښوول سوي دي او د غسل ذکر يعني "واغسله" استعاره تخييليه ده، داستعاره تخييليه مطلب دا دی چي د متروک مشبه به يو لازم د مذکور مشبه لپاره ثابت کړی سي، نو دلته هم د مشبه به يعني د کپړې سره لازم شی "غسل" د مشبه يعني د "ميت" لپاره ثابت سوی دی، او "الماء، البرد او الثلج" استعاره ترشحيه ده، ددې مطلب دا دی چي د متروک مشبه به سره مناسب شی د مذکور مشبه لپاره ثابت کړی سی. (انوار الايضاح)

تر څلورم تکبير وروسته سمدستي سلام گرځول

﴿٩٢٤﴾ وَيُسَلِّمُ بَعْدَ الرَّابِعَةِ مِنْ غَيْرِ دُعَاءٍ او سلام دي وگرځوي تر څلورم تکبير وروسته

بغير له دعاء څخه فِي ظَاهِرِ الرَّوَايَةِ په ظاهر روايت کي.

تشرېح: فرمايي چي تر څلورم تکبير وروسته دي سمدستي سلام وگرځوي، څه دعاء دي نه کوي، صحيح خبره همدا ده، که څه هم بعضي مشائخ ويلي چي تر څلورم تکبير وروسته دي "رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا الْخَيْرَ" يا "رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا إِلَى الْخَيْرِ" ويايي او سلام دي وگرځوي، خو ظاهر روايت همدا دی چي له دعاء کولو څخه بغير (دواړو طرفونو ته) دي سلام وگرځوي.

له اول تکبير څخه بغير په نورو تکبيرونو کي به لاسونه نه پورته کوي

﴿٩٢٨﴾ وَلَا يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي غَيْرِ التَّكْبِيرَةِ الْأُولَى او نه دي پورته کوي خپل لاسونه له اول

تکبير څخه بغير په نورو کي.

تشرېح: صورت د مسئلې دا دی چي د جنازې په لماتځه کي دي د اول تکبير ويلو سره دواړه لاسونه د غوږو تر نرميو پوري پورته کړي او تر نلحه لاندي دي يې وتري او په پاته دريو تکبيرونو کي دي لاسونه نه پورته کوي، بلکي بغير له لاس پورته کولو څخه دي تکبير ويايي.

که امام د جنازې په لمانځه کې پنځم تکبیر ووايي؟

﴿۹۳۹﴾ وَلَوْ كَبَّرَ الْإِمَامُ خُمُسًا أَوْ كَامًا أَوْ سِتًّا أَوْ سَبْعًا أَوْ ثَمَانًا أَوْ عَشْرًا لَمْ يَتَّبِعْهُ نَوَافِلُ تَابِعْدَارِي بِهِ نَهْ كُول كِيرِي د هغه (یعني مقتدیان به پنځم تکبیر نه ورسره وایي) وَلَكِنْ يُنْتَظَرُ سَلَامُهُ لِيَكُنْ انْتِظَارُ بِهِ كُول كِيرِي د هغه د سلام فِي الْمُخْتَارِ د مختار (اختیار سوي) قول مطابق.

لغات: ﴿لَمْ يَتَّبِعْ﴾ دافتعال له باب ۱ د جحد نفي بلم صیغه ده، مصدر: إِتْبَاعًا: په یو چا پسې تلل. تابعداری کول، پیروي کول.

تشریح: صورت د مسئلې دا دی چې که امام د جنازې په لمانځه کې پنځم تکبیر ووايي، نو مقتدیان دي دامام سره دا پنځم تکبیر نه وایي. اوس به دوی څه کوي؟، په دې باره کې له امام ابو حنیفه رَجَّه الله څخه دوه روایتونه دي: ① یو دا چې مقتدیان دي سمدستي سلام وگرځوي، ددې لپاره چې په پنځم تکبیر کې دامام مخالفت ثابت سي، ② او بل روایت دا دی چې مقتدیان دي چپ ودرېږي او دامام د سلام گرځولو انتظار دي وکړي، ددې لپاره لپاره چې په سلام کې متابعت راسي. مصنف رَجَّه الله فرمایي چې مختار روایت همدا دی او پر همدې فتوی ده. (انوار الايضاح شفاء الارواح)

د کوچني او لېوني لپاره به کومه دعاء ويل کيږي؟

﴿۹۳۰﴾ وَلَا يُسْتَغْفَرُ لِجَنُودٍ وَصَبِيٍّ أَوْ مَغْفَرَتُ بِهِ نَهْ غُوبِتِل كِيرِي (استغفار به نه ويل کيږي) د لېوني او بچي لپاره وَيَقُولُ أَوْ وَايِي بِهِ (یعني دا دعاء به وایي) اَللّٰهُمَّ اجْعَلْهُ لَنَا قَرَطًا اَي الله! وگرځوه! هغه زموږ لپاره مخکینی اجر (چې زموږ له مرګ څخه مخکي هغه زموږ لپاره د اجر سبب وگرځي. یا ددې معنی ده: اَي الله وگرځوه هغه زموږ لپاره مخکینی انتظام کونکی اداسي شيانو چې زموږ لپاره په آخرت کې غوره وي) وَاجْعَلْهُ لَنَا أَجْرًا وَذُخْرًا اَوْ وگرځوه! هغه زموږ لپاره ثواب او ذخیره وَاجْعَلْهُ لَنَا شَافِعًا وَ مُشَفَّعًا اَوْ وگرځوه! هغه زموږ لپاره شفاعت کونکی او شفاعت قبول کړی سوی (چې ستا په دربار کې یې شفاعت و سفارش قبول کړی سي).

لغات: ﴿قَرَطًا﴾ (درا، په فتحه سره): ددې لفظ څو معناوي دي چې له هغوی څخه یوه داده: هغه اجر او عمل کوم چې انسان مخکي کړی وي (له ځان څخه یې مخکي استولی وي)، صاحب دمصباح رَجَّه الله ددې وضاحت داسي کړی دی "اَللّٰهُمَّ اجْعَلْهُ قَرَطًا اَي أَجْرًا مُتَقَدِّمًا"، صاحب دانوار الايضاح حَفِظَهُ الله

ددې معنی داسي بيان کړې ده: مخته داسي شيانو انتظام کونکی کوم چي په جنت کي زموږ لپاره غوره وي، ﴿ذُخْرًا﴾ (د ذال په ضمه سره): ذخيره، ذَخَرَيْدُ خُرْ ذُخْرًا وَ ذُخْرًا (فتح): ذخيره کول، جمع کول، يوشی د ضرورت په وخت کي محفوظ ساتل.

تشرېح: د کوچني بچي او مجنون لپاره دي هغه دعاء نه وايي کوم چي مخکي دلويانو لپاره ذکر سوه، بلکي د هغه پر خای پورتنی، مذکور د دعاء وايي؛ ځکه چي دوی مکلف نه دي، لهذا د دوی لپاره د گناهونو مغفرت غوښتل بې فايده دي.

او دلته له مجنون څخه مراد هغه مجنون دی کوم چي تر بلوغ مخکي لېونی سوي وي؛ ځکه چي هغه بالکل مکلف سوی نه دی او که جنون تر بلوغ وروسته واقع سوی وي، نو د هغه لپاره دي د مغفرت دعاء کول کيږي؛ ځکه تر جنون مخکي هغه مکلف وو، او تر جنون مخکي د بلوغت د زمانې گناهونه په جنون سره نه ساقطیږي. (شفا، الارواح)

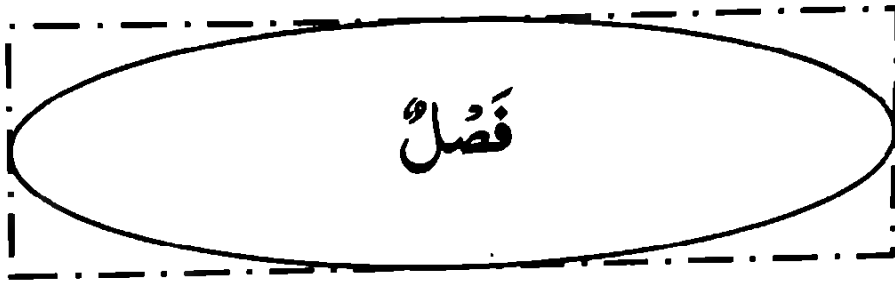

د جنازې د لمانځه پوره طريقه

د جنازې د لمانځه طريقه داده چي مړی دي مخ ته کښېږدي او امام دي د هغه د سينې پر مقابل ودرېږي او ټوله خلک دي په زړه يا په ژبه سره هم دانيت وکړي چي "زه د الله تعالى درضاء او د مړي په حق کي دعاء کولو لپاره د جنازې لمونځ کوم"، تر دې وروسته دي الله اکبر ووايي او دواړه لاسونه دي د غوږو تر نرميو پوري پورته کړي او تر نامه لاندې دي يې وتړي، تر اول تکبير وروسته دي ثناء يعني "سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ وَتَبَارَكَ اسْمُكَ وَتَعَالَى جَدُّكَ وَلَا إِلَهَ غَيْرُكَ" ووايي، بيا دي درېم تکبير ووايي او تر هغه وروسته دي درود شريف ووايي کوم درود چي په لمانځه کي ويل کيږي (بني درود ابراهيمي)، يا بعضي علماؤ کرامو دا درود هم ليکلی دی "اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا صَلَّيْتَ وَسَلَّمْتَ وَبَارَكْتَ وَرَحِمْتَ وَتَرَحَّمْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَعَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ"، دا هم ويلای سي، بيا دي درېم تکبير ووايي او تر هغه (درېم تکبير) وروسته دي د مړي لپاره دعاء وکړي، مړی که بالغ وي، نو دا دعاء دي ووايي "اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِحَيِّنَا وَمَيِّتِنَا وَشَاهِدِنَا وَغَائِبِنَا وَصَغِيرِنَا وَكَبِيرِنَا وَذَكَرِنَا وَأُنْثَانَا، اللَّهُمَّ مَنْ أَحْيَيْتَهُ مَتًّا فَأَحْيِهِ عَلَى الْإِسْلَامِ وَمَنْ تَوَفَّيْتَهُ مَتًّا فَتَوَفَّهُ عَلَى الْإِيمَانِ"، او که خوښه يې وي نو هغه دعاء دي ووايي کوم چي له حضرت عوف بن مالک عليه السلام څخه منقول ده کوم چي څه مخکي په (۹۳۶) نمبر مسئله کي تېره سوه. او که جنازه د بالغه ښځي وي، نو په دعاء کي دي د مذکر د ضميرونو پر خای د مؤنث ضميرونه استعمال کړي، او که مړی نابالغ هلک وي، نو هم دي دغه پورتنی دعاء ووايي (کوم چي لوس په ۹۲۰ نمبر مسئله کي ذکر سوه) او

که نابالغه انجلی وي، نود "اجعله" پر خای دي "اجعلها" اود "شافعاً" پر خای "شافعة" اود "مشفعاً" پر خای دي "مشفعة" وایي، تردې وروسته دي خلورم تکبیر وویي او سلام دي وگرځوي.

اود کوم چا چي د جنازې دعاء ياده نه وي، هغه دي صرف "اللَّهُمَّ اغْفِرْ لَنَا وَلِإِوَالِدَيْنَا وَلَهُ وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ" وایي، او که دايې هم نه ياديږي، نو صرف په هغه خلور واره تکبیر ویلو سره يې لمونځ کيږي، لهذا بېله عذره دي لمونځ نه پرېږدي (چي زما دعاء زده نه ده...) (در مختار مع شامی ج: ۱، ص: ۸۱۶، طحطاوي ص: ۲۲۱)

د جنازې په لمانځه کي دامامت مستحق

﴿۹۳۱﴾ السُّلْطَانُ أَحَقُّ بِصَلَاتِهِ بِأَجَا (بادشاه) زیات حقدار دی دمري (جنازې) د لمانځه ثُمَّ نَائِبُهُ ثُمَّ الْقَاضِي بيا د باچا نائب بيا قاضي ثُمَّ إِمَامُ الْحَيِّ ثُمَّ الْوَلِيُّ بيا کلي (محلې) والا امام بيا ولي (دمري سرپرست).

لغات: ﴿السلطان﴾ باچا (بادشاه)، جمع: سَلَاطِين، ﴿الحی﴾ ددې لفظ شو معناوي دي چي له هغوی څخه يوه معنی ده: محلې، کلی، د شو کورونو-مجموعه، جمع: أَحْيَاء، ﴿الولي﴾ ددې لفظ شو معناوي نقل سوي دي چي ځيني يې دادی: ذمه وار، میراث خور، مشر او داسي نور، مراد ځني دمري په قربانو (میراث خوارو) کي تر ټولو نژدې قریب دی (يا په بله وینا مشر میراث خور چي د کورنۍ او دمري مشري يې په غاړه وي).

تشریح: د جنازې د لمونځ کولو اول حقدار سلطان يعني د مسلمانانو باچا (امير المؤمنين) ...، که هغه حاضر نه وي، نو بيا د باچا نائب اولی دی، که هغه هم نه وي، نو بيا قاضي اولی دی. لېکن دا حکم هلته دی چيري چي اسلامي او شرعي حکومت قائم وي، کوم چي نن سبا عموماً معلوم دی. او

د دوی په ناموجودیت کې بیا د محله امام که دمري له ولي څخه غوره وي، نو هغه اولی دی، او که د مري ولي غوره وي (یعني د امام په نسبت په علم او تقوی کې افضله وي)، نو هغه اولی دی، د ولي مذكر کېدل او عاقل و بالغ کېدل شرط دي.

آیا ولي وغیره بل څوک مخکې کولای سي؟

﴿۹۳۲﴾ وَلَمَنْ لَهُ حَقُّ التَّقْدِمِ أَنْ يُأْذَنَ لِغَيْرِهِ أَوْ جَائِزٍ دِي هُنَا كَس لَرِه كُوم تَه چي د مخکې کېدلو (د جنازې د لمونځ ورکولو) حق حاصل دی دا چي اجازه ورکړي (د مخکې کېدلو) و بل چا ته.

لغات: ﴿يأذن﴾ د سمع له بابو مضارع معلومه ده: اجازه (اجازت) ورکول.

تشریح: مستحق کس یعني کوم چا ته چي د جنازې د لمونځ ورکولو حق رسېدلی وي، که هغه خپله د جنازې لمونځ نه ورکړي، بلکې بل چا ته اجازه ورکړي یعني بل څوک مخکې کړي، نو داسي کول جائز دي، مثلاً دمري ولي زیات حقدار وي، خو هغه خپله د محله امام ته اجازه ورکړي، یا مثلاً باچا خپل نائب ته اجازه ورکړي، نو دا صحیح دي. (انوار الايضاح)

د جنازې لمونځ دوباره کول

﴿۹۳۳﴾ فَإِنْ صَلَّى غَيْرُهُ بِنَا كَه لَمُونځ وَر كړي لَه هغه (ولي) څخه بغير بل څوک أَعَادَهَا إِنْ شَاءَ نُو هغه دي رَاوگرځوي كه يې خويښه وي وَلَا يُعِيدُ مَعَهُ مَنْ صَلَّى مَعَ غَيْرِهِ أَوْ نَه به يې رَاوگرځوي دده سره هغه کس کوم چي د بل چا سره لمونځ کړی وي.

لغات: ﴿شاء﴾ د فتح له بابو ماضي معلومه ده، مصدر: شَيْئًا: غوښتل، خوښول، اراده کول، غیره: أي غیر الول من ليس له حق التقدم، إن شاء: فالإعادة ليست بواجبة، معه: أي مع من له حق التقدم.

تشریح: که غیر مستحق کس (یعني داسي کس چي منه ته پر ولي د مقدم کېدلو حق نه وي) د ولي له اجازې څخه بغير لمونځ ورکړي او ولي موجود نه وي چي د هغه په اقتداء کې لمونځ وکړي، نو په دې صورت کې که د ولي خوښه وي، نو دویم وار د جنازې لمونځ کولای سي، او کوم کسان چي په اول لماتخه کې شریکان وه، هغوی به د ولي سره په دې دویم لماتخه اوس بیا کې شرکت نه کوي، او که هغه (غیر مستحق) د ولي په اجازه سره لمونځ ورکړی وي، یا ولي خوا اجازه نه وي ورکړې، لېکن د هغه په اقتداء کې يې لمونځ کړی وي، نو بیا ولي دویم وار د جنازې لمونځ نه سي کولای. (شفاء الرواح)

که مري د خپل جنازي د لمانځه لپاره د يو متعين سري وصيت کړی وي؟

﴿۹۳۳﴾ وَمَنْ لَهُ وَلَايَةُ التَّقَدُّمِ فِيهَا او کوم چالره چي د مخکي کېدلو ولايت (حق) سته (د جنازي) په لمانځه کي أَحَقُّ مِمَّنْ أَوْصَى لَهُ النَّبِيُّ بِالصَّلَاةِ عَلَيْهِ هاغه زيات حقدار دی له هغه کس څخه د چالپاره چي مري پر خپل ځان (د جنازي) د لمونځ کولو وصيت کړی وي عَلَى الْمُفْتَى يې د مفتي به قول مطابق.

لغات: ﴿أَوْصَى﴾ د افعال له بابه ماضي معلومه ده، مصدر: ايضاء: د يو چالپاره د يوشی وصيت کول. **تشریح:** مسئله داده چي که مري وصيت کړی وي چي پر مابه د جنازي لمونځ فلانکی کس کوي، نو د مفتي به قول مطابق د دې وصيت پوره کول لازم نه دي، او په دې سره د مستحق کس حقونه ختمیږي، خو که دمري دولي خوښه وي چي هغه لمونځ ورکړي، نو په دې کي څه حرج نسته. **که مري بغير د جنازي د لمانځه څخه ښخ کړل سي، نو څه حکم دی؟**

﴿۹۳۵﴾ وَإِنْ دُفِنَ بِلَا صَلَاةٍ او که ښخ کړل سی مري بېله لمانځه (چي پر هغه د جنازي لمونځ نه وي سوی) صُلِّيَ عَلَى قَبْرِهِ نو د هغه پر قبر دي لمونځ وسي وَإِنْ لَمْ يُغْسَلْ که څه هم غسل نه وي ورکول سوی مَا لَمْ يَتَفَسَّخْ تر څو چي هغه مري شوړېدلی نه وي (يعني سالم پاته وي، شوړېدلی او خراب سوی نه وي).

لغات: ﴿لَمْ يَتَفَسَّخْ﴾ د تفعل له بابه د جحد صيغه ده، تَفَسَّخَ يَتَفَسَّخُ تَفْسَخًا: شوړېدل، ټوټه، ټوټه کېدل (رېزه، رېزه کېدل).

تشریح: مري که بغير د لمانځه څخه ښخ کړل سي، نو بيا به دهغه پر قبر د جنازي لمونځ کول کيږي، که څه هم غسل نه وي ورکول سوی، او پر قبر د لمونځ کولو اجازه تر هغه وخته پوري ده تر څو چي غالب گومان دا وي چي دمري بدن به تر اوسه شوړېدلی او خراب سوی نه وي، او که د شوړېدلو او خرابېدلو يې غالب گومان وي، نو بيا دا اجازه نسته. همدا صحيح قول دی. او دمري د بدن خرابېدل د زمانې او دمري د حالت په اختلاف سره مختلف وي. (شفا، الارواح)

مسئله: که پر مري د جنازي لمونځ وسي، تر دې وروسته معلومه سي چي دامام اودس نه وو، نو پر هغه به دوباره د جنازي لمونځ کول کيږي، او که تر ښخولو وروسته معلومه سي چي دامام اودس نه

وو، نوبيا به دهغه پر قبر دوباره د جنازې لمونځ كول كيږي، كله چي دمري دنه خرابېدلو غالب گومان وي.

که په يوه وخت کي څو جنازې سره جمع سي؟

﴿۹۳۶﴾ وَإِذَا اجْتَمَعَتِ الْجَنَائِزُ أَوْ كَلَهُ چي څو جنازې جمع سي فَأَلْفَرَادُ بِالصَّلَاةِ لِكُلِّ مِنْهَا أَوَّلَى نوله هغوی څخه د هري يوې لپاره جلا، جلا لمونځ كول غوره (افضل) دي وَيَقْدَمُ الْأَفْضَلُ فَأَلْفُضْلُ او مخکي كول كيږي به (په هغوی کي) افضل کس بيا (تر هغه وروست) افضل.

تشریح: که په يوه وخت کي څو جنازې راوړل سي، نو غوره داده چي د هريوه د جنازې لمونځ جلا، جلا اداء کړل سي، او په دوی کي چي کوم يو تر ټولو افضل وي، اول دي دهغه لمونځ اداء کړل سي. بيا له هغه څخه وروسته افضل (کوم چي تر مخکيني په فضيلت کي کم وي)... على هذا القياس.

﴿۹۳۷﴾ وَإِنْ اجْتَمَعْنَ أَوْ كَلَهُ څو جنازې جمع سي وَصَلْنَ عَلَيْهَا مَرَّةً او لمونځ وسی پر هغوی په يوه وار (يعني پر هغوی ټولو د يوه لمونځ کولو اراده وي) جَعَلَهَا صَفًّا طَوِيلًا مِثْلَ الْقِبْلَةِ نو هغوی دي کښېږدي په اوږده صف سره و هغه طرف ته چي د قبلې سره متصل دی (يعني د امام مخ ته دي يې د قبلې پر خوا په اوږدول سره ايو په بل پسې ا د صف په ډول کښېږدي) بِحَيْثُ يَكُونُ صَدْرُ كُلِّ قَدَامٍ الْإِمَامِ په دې توگه چي وي د هريوه سينه د امام مخ ته (يعني چي د هريوه سينه د امام مخ ته واقع سي) وَ رَأَى التَّرْتِيبَ او د ترتيب مراعات دي وکړي فَيَجْعَلُ الرِّجَالَ مِثَالِي الْإِمَامِ ثُمَّ الصَّبِيَّانَ بَعْدَهُمْ ثُمَّ الْخَنَائِثَ ثُمَّ النِّسَاءَ نو کښې دي ږدي سريان د امام سره متصل طرف ته (يعني د امام مخ ته دي لول د سريو جنازې کښېږدي) بيا کوچنيان بيا تر نښتيان بيا نښتي.

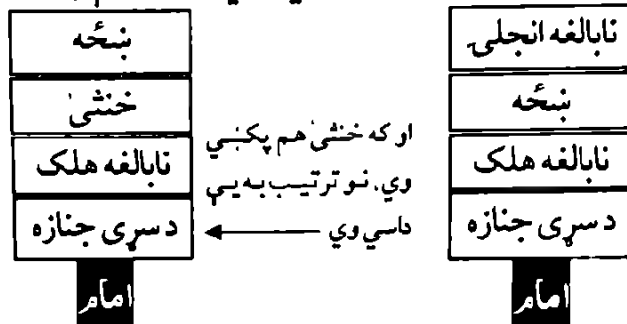
﴿۹۳۸﴾ وَلَوْ دُفِنُوا بِقَبْرِ وَاحِدٍ او که دوی ټوله په يوه قبر کي ښخول كيږي وَضَعُوا عَلَى عَكْسِ هَذَا نو ددې (پورتي ترتيب) برعکس دي کښېښول سي.

لغات: ﴿پیل﴾ د ضرب له بابۀ مضاع معلومه ده، مصدر: وَلَيَّا: متصل کېدل (جوختېدل)، نژدې کېدل.

﴿خناثی﴾ (بفتح الخاء) جمع د خُنْثَى ده: نرېنځی.

تشریح: او که پر ټولو جنازو صرف یو لمونځ کول کیږي (مثلاً څلور جنازې راوړل سوې: یوه دسري جنازه وه، بله د بنځي او بله د کوچني (نابالغه) هلک او بله د نرېنځي (خنثی) جنازه. او ټولو ته په یوه واریو لمونځ ورکول کیږي)، نو بیا دې هغه جنازې د قبلې پر طرف (دامام مخ ته) په اوږدول سره د صف په ټول کښېنول سي، په دې توګه چي د ټولو سینه دامام په مقابل کي راسي، او په ایښوولو کي به اول دامام مخ ته دسري جنازه کښېنول سي، تر هغه وروسته د کوچني (نابالغه) هلک، بیا د خنثی او بیا د بنځي او بیا به د کوچني انجلۍ جنازه کښېنول سي، چي شکل به یې په لاندې توګه وي.

ولو دفنوا بقبر واحد الخ: او که د یو عذر او ضرورت په وجه دا څلور سره قسمه جنازې په یوه قبر کي ښخول کیږي، نو بیا به ترتیب ددې برعکس وي، یعنی د جنازې د لمونځ کولو پر مهال خو تر ټولو په آخر کي د قبلې پر طرف اول د بنځي جنازه ایښوول سوې وه او له قبلې څخه لیري یعنی امام ته نژدې اول دسري جنازه ایښوول سوې وه (لکه په پورتنی شکل کي)، نو اوس به د ښخولو پر مهال د قبلې پر طرف اول دسري جنازه ایښوول کیږي، بیا د نابالغه بچي، بیا د خنثی او بیا د بنځي (نودلته بنځه تر ټولو شاته سوه لکه په مخکیني صورت کي چي سړی تر ټولو شاته وو. او امام ته نژدې متصل وو، نو لکه څرنګه چي د امام سره متصل اول دافضل یعنی دسري جنازه وه، همداسي به په قبر کي د قبلې وخوا ته متصل اول دسري جنازه وي). (انوار الايضاح)

یادونه: د ټولو جنازو لپاره د دعاء "اللهم اغفر لحیننا ومیتنا الخ" کافي ده، او د نابالغ د جنازې لپاره که ددې دعاء سره د نابالغ دعاء هم یوځای کړي، نو بهتره ده. (در مختار مع الشامی، مراۃ الفلاح مع الطحطاوي)

د جنازې په لمانځه کي د مسبوق حکم

﴿۹۴﴾ وَلَا يَقْتَدِي بِإِمامٍ مِّنْ وَجَدَهُ بَيْنَ تَكْبِيرَتَيْنِ او اقتداء دي نه کوي په امام پسي د

جنازې په لمانځه کي) هغه کس کوم چي وموندي (ونيسي) امام د دوو تکبیرونو په مینځ کي بل

يَنْتَظِرُ تَكْبِيرَ الْإِمَامِ بِلُكَيْهِ انْتِظَارُ دِي وَكُري د امام د تكبير فَيَدْخُلُ مَعَهُ وَيُؤَافِقُهُ فِي دُعَائِهِ

بيا دي داخل سي د امام سره او موافقت دي وکړي د امام سره په دعاء کي ثُمَّ يَقْضِي مَا قَاتَهُ قَبْلَ

رَفْعِ الْجَنَازَةِ بيا دي قضاء راوړي دهغه حصې کوم چي له ده څخه فوت سوه (تبر، سره) د جنازې له پورته کېدو څخه مخکي.

تشریح: که څوک د جنازې لمانځه ته په داسي وخت کي ورسېږي چي امام اول تکبير ويلي وي، نو حکم دادی چي اوس دي دغه کس د امام سره نه شريک کيږي بلکي انتظار دي وکړي او کله چي امام دويم تکبير ووايي، نو بيا دي په تکبير ويلو سره په لمانځه کي ورسره شريک سي او تر تکبير وروسته چي امام کوم کلمات وايي، دئ دي هم هغه ووايي او کله چي امام له سلام څخه فارغ سي، نو دا کس دي د جنازې له پورته کېدو څخه مخکي خپل تېر سوی تکبير راوگرځوي.

همدارنگه که په داسي وخت کي راسي چي امام دوه يا درې تکبيرونه ويلي وي، نو هم دي انتظار وکړي او کله چي امام تکبير ووايي، نو په تکبير ويلو سره دي ورسره شريک سي او تېر سوي تکبيرونه دي د امام تر سلام وروسته اداء کړي. (شفاء الارواح)

د غفلت په وجه په تکبير تحریمه کي تأخير کول

﴿٩٥٠﴾ وَلَا يَنْتَظِرُ تَكْبِيرَ الْإِمَامِ مَنْ حَضَرَ تَخْرِيضَتَهُ او انتظار دي نه کوي د امام د تکبير هغه کس کوم چي د امام د تکبير تحریمه په وخت کي حاضر (موجود) وي.

تشریح: که يو څوک د امام د تکبير ويلو په وخت کي هلته موجود وي، خو د غفلت او سستی وغيره په وجه د تکبير تحریمه په وخت کي د امام سره الله اکبر نه ووايي، نو هغه دي د دويم تکبير انتظار نه کوي، بلکي سمدستي يعني تر دويم تکبير مخکي دي تکبير ووايي او په لمانځه کي دي ورسره شريک سي او دهغه دا تکبير شمېرل کيږي (لهذا وروسته دي يې قضاء نه راوړي). (شفاء الارواح)

تر څلورم تکبير وروسته د راتلونکي کس حکم

﴿٩٥١﴾ وَمَنْ حَضَرَ بَعْدَ التَّكْبِيرَةِ الرَّابِعَةِ قَبْلَ السَّلَامِ او څوک چي حاضر سي تر څلورم

تکبير وروسته له سلام څخه مخکي فَاتَتْهُ الصَّلَاةُ فِي الصَّحِيحِ نو له هغه څخه (د جنازې) لمونځ فوت سو، د صحيح قول مطابق.

تشریح: که يو څوک په داسي وخت کي راسي چي امام څلور سره تکبيرونه ويلي وي، فقط سلام پاته وي، نو له امام ابو حنيفه رَجِهَ الله څخه يو روايت دادی چي هغه دي د امام سره نه شريک کيږي، له

هغه څخه د جنازې لمونځ فوت او تېر سو، او همدا د امام محمد رَحْمَةُ اللهِ مَسْلُوك دى او مصنف رَحْمَةُ اللهِ همدې ته صحيح ويلي دي، لېكن زيات صحيح (اصح) داده چې هغه دي يو تكبير ووايي او د امام سره دي په لمانځه كې شريك سي او د امام تر سلام گرځولو وروسته له جنازې پورته كېدو څخه مخكې دي درې واړه الله اكبر ووايي او سلام دي وگرځوي، او پر همدې فتوى ده. (شفاء الارواح)

په مسجد كې د جنازې لمونځ كول

﴿ ٩٥٢ ﴾ وَتَكَرُّهُ الصَّلَاةُ عَلَيْهِ فِي مَسْجِدِ الْجَمَاعَةِ وَهُوَ فِيهِ او مكروه دى لمونځ كول پر مري (يعني د جنازې لمونځ) د جماعت په مسجد كې په داسې حال كې چې مري په مسجد كې وي اَوْ خَارِجَهُ وَبَعْضُ النَّاسِ فِي الْمَسْجِدِ يا مري له مسجد څخه بهر وي او څه خلك په مسجد كې دننه وي عَلَى الْخُتَارِ د مختار قول مطابق.

تشرېح: په كوم مسجد كې چې جماعت كيږي، لكه د كلي او ښار عام مسجدونه، په هغه كې د جنازې لمونځ كول مكروه تحرېمي دي، برابره ده جنازه په مسجد كې وي او كه له مسجد څخه بهر وي او ټوله يا بعضي خلك په مسجد كې دننه وي، همدا مختار قول دى او بعضي فرمايي چې كه صرف جنازه له مسجد څخه بهر وي او لمونځ كونكي ټوله يا بعضي په مسجد كې دننه وي، نو مكروه نه دي. (شفاء الارواح)

يادونه: دلته د متن په عبارت كې د "مسجد الجماعة" قيد لگول سوي دى، له دې څخه معلومېږي چې په كوم مسجد كې لمونځ نه كيږي، په هغه كې د جنازې لمونځ مكروه نه دى، همدارنگه په عيدگاه او مدرسه كې د جنازې لمونځ كول بلا كراهت صحيح دى. (طحاوي)

كه بچى تر پيدايښت وروسته مړ سي، يا مړ بچى پيدا سي، نو څه حكم دى؟

﴿ ٩٥٣ ﴾ وَمَنْ اسْتَهْلَّ او كوم بچى چې چيغه (آواز) وكړي سُبَّيْ وَغُسِّلَ نو نوم دي پرې كښېښول سي او غسل دي وركول سي وَصُلِّيَ عَلَيْهِ او پر هغه دي لمونځ وركول سي وَإِنْ لَمْ يَسْتَهْلْ او كه هغه چيغه نه وكړي غُسِّلَ فِي الْخُتَارِ نو غسل دي وركول سي. د مختار قول مطابق وَأُذِرْجَ فِي خِرَاقَةٍ وَدُفِنَ او ودي پېچل سي په يوه ټوټه (كپړه) كې او ښخ دي كړل سي وَلَمْ يُصَلَّ عَلَيْهِ او پر هغه دي لمونځ نه كول كيږي.

﴿ ۹۵۲ ﴾ كَصَبِي سُبَيٍّ مَعَ أَحَدِ أَبَوَيْهِ لَكَ هَفْهَفَةٌ بَچِي كَوْمَ چي قيد كړی سوی (په غنیمت راوستل سوی) وي دخپل پلار یا مور سره (نو پر هغه د جنازې لمونځ نه كول كيږي) إِلَّا أَنْ يُسَلِّمَ أَحَدُهُمَا أَوْ هُوَ مَكْرًا چي اسلام راوړي یو ددوی (یعني پلار یا مور) یا هغه بچی (خپله اسلام راوړي) أَوْ لَمْ يُسَبِّ أَحَدُهُمَا مَعَهُ یا نه وي قيد كړی سوی یو ددوی (پلار یا مور) د هغه سره.

لغات: ﴿استهت﴾ د استعمال د باب ماضي ده. مصدر: استهلال: د دې څو معناوي دي چي له هغوی څخه یوه معنی ده: د پیدایښت په وخت کي دبچي چیغه وهل. د زېږېدلو پر مهال د کوچني ژړل او آواز كول، آواز پورته كول. خو چیغه وهل او آواز پورته كول شرط نه دي بلکي شرعي معنی مراد ده یعني چي په پیدا کېدونکي بچي کي د ژوند آثار ښکاره سي برابره ده په حرکت سره وي او که په آواز سره وي کله چي (د مور له گېډې څخه) د هغه اکثره حصه او سینه راوتلې وي او که چپه وي یعني د پښو له طرفه وي نو چي هغه تر نوم (ناف) پوري راوتلی وي، او په نس کي د هغه حرکت وغیره لږه اعتبار نسته (حاشیه نور الايضاح)، ﴿أدرج﴾ د افعال له باب ماضي مجهول ده، مصدر: إدراج: یوشی په بل شي کي داخلول، دننه كول، پېچل (نغبتل).

تشریح: که دبچي د پیدایښت په وخت کي د هغه د ژوندي والي یو علامت ولیدل سي مثلاً آواز وکړي، یا ساه واخلي، یا د هغه یو اندام یا سترگه وغورځيږي بیا مړ سي، نو پر داسي بچي دي نوم هم کېښول سي او هغه ته دي غسل او کفن هم ورکول سي او پر هغه دي د جنازې لمونځ هم وکړل سي. خو کوم بچي چي د پیدایښت په وخت کي د ژړا آواز نه وکړي او د ژوند یو بل علامت هم نه پکښي ولیدل سي، نو د مختار قول دادی چي هغه ته دي هم غسل ورکول سي او په یوه کپړه کي دي وپېچل سي او ښخ کړل سي او پر هغه دي جنازې لمونځ نه كول كيږي.

کصبی الخ: د مخکیني مسئلې لپاره مثال دی (په "کصبی" کي کاف د تشبیه دی. ځواکي د ماقبل مسئلې ته د دې سره تشبیه ورکول سوې ده)، فرمایي لکه د کافرانو یو بچی چي دخپل پلار یا مور سره قيد (بندي) کړل سي او مړ سي، نو پر هغه د جنازې لمونځ نه كول كيږي؛ ځکه بچی د مور او پلار په متابعت کي کافر دی، ها! که دبچي له مور او پلار څخه یو مسلمان سي، نو بیا به پر دغه بچي د جنازې لمونځ كول كيږي، همدارنگه که هغه بچی عقلمند او پوهېدونکی وي او هغه خپله د اسلام اقرار وکړي. نو هم به پر هغه د جنازې لمونځ كول كيږي. همدارنگه کله چي بچی یوازي قيد کړل سي او د هغه له مور او پلار څخه یو ورسره قيد نه سي، بیا هغه بچی مړ سي، نو هم به پر هغه د جنازې

لمونخ كول كيږي؛ ځكه په دارالاسلام كې د موجوديت په وجه به دهغه د اسلام حكم كول كيږي. (شفاء الارواح)

که د مسلمان يو کافر قريب مړ سي، نو څه حکم دی؟

﴿۹۵۵﴾ وَإِنْ كَانَ لِكَافِرٍ قَرِيبٌ مُّسْلِمٌ او که (مړي سوي) کافر لره مسلمان قريب وي غَسَلَهُ كَغَسْلِ خُرْقَةٍ نَجَسَةٍ نو هغه دي ودغه کافر ته غسل ورکړي، دناپاکه ټوټې (کپړې) د پرېولو په څېر وَكَفَّنَهُ فِي خُرْقَةٍ وَأَلْقَاهُ فِي حُفْرَةٍ او کفن دي ورکړي په يوه ټوټه (کپړه) کي او (بيا) دي يې وغورځوي په يو کنده کي أَوْ دَفَعَهُ إِلَى أَهْلِ مِلَّتِهِ يا وردي يې کړي دهغه دخپل دين والا وو (کفارو) ته.

لغات: ﴿حُفْرَةٌ﴾ کنده، کلې، ﴿مِلَّةٌ﴾ ملت، دين، مذهب.

تشرېح: مسئله داده چي که يو کافر مړ سي، نو دهغه غسل او کفن پر مسلمانانو فرض نه دی؛ ځکه غسل د مړي د تعظيم او احترام لپاره واجب دی او کافر د دې اهل نه دی، لېکن که ضرورت وي مثلاً يو مسلمان کس دهغه قريب وي او دا مسلمان د قرابت په وجه غسل او کفن ورکړي او بنځ يې کړي، نو جائز دي، خو غسل، کفن او دفن دي په سنت طريقه سره نه ورکوي، يعني نه دي هغه ته اوس ورکوي، نه دي سر او ورېښتان په خطمي او صابون وغيره سره ور صفا کوي، نه دي يې له راسته طرفه شروع کوي او نه دي کافور او خوشبويي دهغه پر بدن مېرل كيږي او داسي نور، بلکي دناپاکه کپړې په څېر دي يې پرېولي (يعني پر هغه دي اوبه وبهوي) او په يو کپړه کي دي يې وپېچي او په يو کنده (کډي) کي دي يې واچوي، يا دهغه خپل مذهبيانو ته دي يې حواله کړي (هغوی چي څه هر په کوي، د دوی کار دی).

په باغي او ډاکو باندي د جنازي د لمونځ کولو حکم

﴿۹۵۶﴾ وَلَا يُصَلَّى عَلَى بَاغٍ وَقَاطِعٍ طَرِيقٍ او لمونځ به نه كول كيږي پر باغي کس (کوم چي له اسلامي حکومت څخه بغاوت کړی وي) او پر لاره شکونکي کس (ډاکو) قُتِلَ فِي حَالِهِ الْبَحَارَبَةِ چي هغه (باغي يا ډاکو) وژل سوی وي د جنگ په حالت کي.

لغات: ﴿بَاغٍ﴾ د ضرب له باب فاعل دی؛ سرکښه، فرمان نه منونکی، له حق څخه ليري کېدونکی. ﴿قَاطِعٍ طَرِيقٍ﴾ ډاکو، ډاکه مار، لاره شکونکی، ﴿مُحَارَبَةٍ﴾ د مفاعلي د باب مصدر دی؛ جنگ کول.

تشرېح: صورت د مسئلې دادی چي که څوک د حق امام (واکمن) له اطاعت څخه نا حق و وځي او بغاوت (سرکني) شروع کړي او د پوهولو باوجود اطاعت ته آماده نه سي او په جنگ لاس پوري کړي چي بالاخره ووژل سي، نو هغه ته به نه غسل ورکول کيږي او نه به د هغه د جنازې لمونځ کول کيږي. همدارنگه که يو ډاکو (ډاکه مار) د ډاکه ماري په وخت کي ووژل سي، نو د عبرت لپاره به پر هغه هم د جنازې لمونځ نه کول کيږي او نه به هغه ته غسل ورکول کيږي. (انوار الايضاح بحواله در مختار)

د قاتل کس د جنازې د لمانځه حکم

﴿ ۹۵۷ ﴾ وَقَاتِلِ بِالْخَنْقِ غِيلَةً او (نه به لمونځ کول کيږي) پر قاتل کونکي په خپه سر، په دوکه (يعني چي په دوکه او خفيه توگه خلک په خپه او غاړه پېچولو سره وژني).

لغات: ﴿خَنْق﴾ د نصر د باب مصدر دی: غاړه خپه کول، تر ستوني نيول، ساه ور بندول. ﴿غِيلَةً﴾ (اغتيال) په دوکه سره وژل، په ناخبري کي وژل (يعني په داسي حال کي وژل چي مقتول ته خبر نه و). مراد يې اعم دی.

تشرېح: صورت د مسئلې دادی چي که يو سړی په دوکه سره (په پټه توگه) خلک وژني، مثلاً يو چا ته دوکه ورکړي او يو ځای ته يې بوځي او هلته يې قتل کړي، يا مثلاً د يو چا کور ته ناڅاپه ورسي او په خپه (او غاړه پېچولو) سره يې قتل کړي، کله چي هغه ونيول سي او ووژل سي، نو هغه ته به هم نه غسل ورکول کيږي او نه به پر هغه د جنازې لمونځ کول کيږي.

د هغه کس حکم چي د شپې وسله گر ځوي، ډاکه به کوي

﴿ ۹۵۸ ﴾ وَ مُكَابِرٍ فِي الْبُصْرِ لَيْلًا بِالسَّلَاحِ او (نه به لمونځ کول کيږي) پر غلبه اچونکي (ډاکه اچونکي) د شپې په ښار کي په وسله سره.

لغات: ﴿مُكَابِرٍ﴾ د مفاعلي د باب فاعل دی، کَابَرٌ يُكَابِرُ مُكَابِرَةً: عناد او مخالفت کول، غالب کېدل، د حق انکار کول (خودسري کول)، دلته مراد هغه کس دی کوم چي په ښار کي د بې گناه کسانو د قتل لپاره ولاړ وي (انوار الايضاح)، ﴿سَلَا ح﴾ وسله (اسلحه).

تشرېح: صورت د مسئلې دادی چي کوم کس د شپې د وسلې سره گرځي، خلک قتل کوي او مال يې اخلي، نو پر هغه به هم لمونځ نه کول کيږي، صحيح داده چي د شپې په وخت کي وسله که ور سره وي او که نه وي يعني صرف په ډانگ، ډبري وغيره سره قتل کوي، د دواړو حکم برابر دی (نود سلاح قيد اتفاقي دی)، او که په ورځ کي په وسله سره داسي وکړي، نو هم دغه حکم دی، پر همدې فتوی نه چي داسي کس د ډاکو (رهزن) په حکم کي دی، همدارنگه کوم څوک چي په ښار کي يو

خای ودربري او څوک چي د دده طرف ته ځي، مال په زوره ځني اخلي، هغه مکابر دی. (شفا، الارواح بحواله عمدة الفقه)

يادونه: که دغه کس په داسي حال کي ونيول سي چي تر اوسه يې له چا څخه مال نه وي اخيستی او نه يې څوک قتل کړی وي. نو په دې صورت کي به حاکم هغه دومره وخت په قيد کي ساتي چي توبه وکړي او د هغه له حرکاتو و سکاناتو څخه محسوس سي چي هغه له جرم څخه توبه وکړه، او که داسي کس تر مال اخيستلو وروسته ونيول سي (يعني له يو چا څخه يې مال اخيستی وي)، نوراسته لاس او چپه پښه به ور پرېکول کيږي، او که يو څوک يې بې گناه قتل کړی وي او مال يې نه وي اخيستی، نو حاکم به هغه د حد په توگه قتل کوي. نه قصاصاً، نو په دې اعتبار سره د هغه سزا قتل ده. پر هغه به لمونځ نه کول کيږي. (شامی، البحر الرائق)

په عصبيت (ناحقه طرفداري) کي د مړ کېدونکي کس د جنازي د لمانځه حکم

﴿۹۵۹﴾ وَمَقْتُولٍ عُصْبِيَّةً او (نه به لمونځ کول کيږي) پر هغه کس کوم چي وژل سوی وي په عصبيت (ناحقه طرفداري) کي وَإِنْ غُسِلُوا که څه هم دوی (مخکيني مذکوره ټولو کسانو) ته به غسل ورکول کيږي.

لغات: ﴿عصبيّة﴾ دلته نسخې مختلفه دي، دنور الايضاح په نسخه کي عَصْبِيَّةٌ دی او د تنوير الابصار په نسخه کي عُصْبَةٌ دی چي د هغه معنی ده: ټولې، ډله، جماعت، او د عَصْبِيَّةٌ معنی ده: نسلي تعصب، ډل بازي، طرفداري، صاحب دمعجم يې داسي معنی کړې ده "مُناصرة من يهتک أمره في حقّ أو باطل" (يعني د کوم چاغم چي تاغمجن کوي ايا په بله په کوم چا چي ستاخوا بديري ا د هغه مدد او طرفداري کول په حق يا باطل کي، دې عصبيت وايي)، او له همدې څخه د نبي ﷺ د فرمان دی "ليس مثامن دعا إلى عصبيّة"، صاحب دانوار الايضاح ليکلي دي چي دلته مراد هغه کس دی کوم چي پر ظلم او تعدی دخپل قوم مدد کوي او دخپل قوم په خلاف هيڅ خبره اورېدل نه غواړوي او که څوک څه پکښي وايي، نو ناراضه کيږي. (انوار الايضاح بحواله شامي ج: ۱، ص: ۸۱۴)

تشرېح: صورت د مسئلې دادي چي کوم کسان پر ظلم دخپل قوم طرفداري او کومک کوي او په دې ناحقه طرفداري او کومک کي وژل سي، نو پر داسي خلکو به هم لمونځ نه کول کيږي (دوی د باغيانو په حکم کي دي)، پاته سوه دا خبره چي دوی ته او مخکي چي کوم کسان ذکر سول. هغو ته به غسل به ورکول کيږي. که نه، دامسئله مختلف فيه ده، بعضي حضرات فرمايي چي غسل به هم نه

ور كول كيږي (لكه څرنگه په عمدة الفقه كي ويل سوي دي)، خو مصنف رَحِمَهُ اللهُ او داسي نور فرمايي چي غسل به ور كول كيږي، علامه شامي رَحِمَهُ اللهُ فرمايي "حكم أهل عصيبة ومكابر وخنات حكم البغاة فسي أنهم لا يغسلون ولا يصلّ عليهم، وأما في الدرر من قوله وإن غسلوا أي البغاة والقطاع والمكابر، فإنه مبني على الرواية الأخرى، وقد منّا ترجيحها". (شامي ج: ۱، ص: ۸۱۵)

د خان وژونكي د جنازي د لمانځه حكم

﴿ ۹۶۰ ﴾ وَقَاتِلْ نَفْسَهُ يُغَسَّلُ او دخپل ځان وژونكي (خودكشي كړنكي) ته به غسل ور كول كيږي وَيُصَلَّى عَلَيْهِ او پر هغه به لمونځ (هم) كول كيږي.

تشرېح: صورت د مسئلې دادي چي كوم څوك خودكشي (ځان وژنه) وكړي، مثلاً ځان پاتسې كړي يا په كومه وسله يا زهر خوړولو سره يا په بله توگه خپل ځان قصداً ووژني، نو هغه ته به هم غسل ور كول كيږي او هم به پر هغه د جنازي لمونځ كول كيږي، كه څه هم خودكشي في نفسه ډېره لويه گناه ده. (انوار الايضاح)

د پلار يا مور د قاتل د جنازي د لمانځه حكم

﴿ ۹۶۱ ﴾ لَا عَلَى قَاتِلٍ أَحَدٍ أَبَوَيْهِ عَمَدًا نه پر وژونكي د يوه له مور او پلار څخه قصداً.

تشرېح: صورت د مسئلې دادي چي كوم څوك خپل پلار يا مور قصداً ووژني (معاذ الله) او امام (حاكم) هغه په قصاص كي قتل كړي، نو پر هغه به هم د جنازي لمونځ نه كول كيږي، لېكن اصح داده چي پر هغه دي لمونځ وسي، او كه هغه په خپل مرگ مړ سي، نو په هر صورت كي به پر هغه لمونځ كول كيږي. (شفاء الارواح بحواله عمدة الفقه)

يادونه: د قاتل احدلاً بونين مذكوره حكم هلته دي، چي زوى ظلماً احدلاً بونين مړ كړى وي، او كه يې پلار حربي يا باغي وي، او زوى هغه مړ كړي، نو دغه زوى چي كله مړ سي، غسل او د جنازي لمونځ به ور كول كيږي بالاتفاق. (مناهج الايضاح)

فصل في حبليها و دفنيها

(دا) فصل په (بيان) پورته کولو د جنازې او
ښخولو دهغه کي دی

تشریح: د اسلام یوه اهمه لارښوونه دا هم ده چي د جنازې سره دي پیاده هديرې ته تگ وسي. د حضرت ابو هريره رضي الله عنه مشهوره روايت دی چي نبي کرم صلی الله علیه و آله وفرمايل: کوم څوک چي په جنازه کي حاضر سي، تر دې چي دهغه جنازې لمونځ وسي، نو هغه ته يو قيراط اجر حاصلېږي او کوم څوک چي تر ښخولو پوري ور سره شريک وي، نو دهغه لپاره دوه قيراطه اجر مقرر دی. له نبي کرم صلی الله علیه و آله څخه وپوښتل سوه چي دوه قيراطه څومره لوی دي؟ نبي کرم صلی الله علیه و آله وفرمايل: چي د دوو غرونو په اندازه. (بخاري شريف، بحواله انوار الايضاح)

د جنازې پورته کولو طريقه

﴿۹۶۲﴾ يُسَنُّ لِحَبْلِهَا أَرْبَعَةُ رَجَالٍ سنت دي د جنازې پورته کولو لپاره څلور سړي.

لغات: ﴿يُسَنُّ﴾ د نصر له باب مضايع مجهوله ده. د دې باب له معناوو څخه يوه معنی ده: سنت کېدل. لِحَبْلِهَا "حَبْل" د "يُسَنُّ" نائب فاعل دی، او مطلب يې دا دی چي د جنازې په پورته کولو کي سنت دا دي چي څلور سړي يې پورته کړي او د "رَجَال" په قيد سره د ښځو ايستل مقصود دي؛ ځکه د جنازې سره د ښځو تلل مکروه تحریمي دي.

تشریح: مسئله داده چي جنازه پورته کول او وړل پر مسلمانانو فرض کفايه دي او دا عبادت دی، هر کس ته پکار دي چي د جنازې په پورته کولو کي سبقت (ورانديتوب) وکړي او سنت دا دي چي څلور کسان اوږه ور کړي او پورته يې کړي په دې توگه چي هريو د کت (چپر کت) يوه پښه پر اوږه کېښېږدي او روان سي، بېله عذره دي جنازه پر سپارلي نه وړي؛ ځکه دا مکروه دي، ها! که يو عذروي مثلاً هديره ليري وي، يا جنازه پورته کونکی کس صرف يو وي، نو بيا پر سپارلي وړولو کي څه پروا نسته. (شفاء الارام: ۱۰۱)

د جنازي وړولو سنت طريقه

﴿ ۹۶۳ ﴾ وَيَنْبَغِي حَمْلُهَا أَرْبَعِينَ خُطْوَةً او پکار (مناسب) دي د جنازي پورته کول تر څلوېښتو قدمونو (مامونو) پوري يَبْدَأُ بِمُقَدَّمَهَا الْأَيْمَنِ عَلَى يَمِينِهِ شروع دي وکړي د جنازي په مخکینۍ حصه راسته طرف سره (یعني د سر په خوا کي له راسته پښې څخه) په خپل راسته (اوږه) باندي وَيَبْيُتُّهَا مَا كَانَ جِهَةً يَسَارِ الْحَامِلِ او د جنازي راسته طرف هغه دی کوم چي د پورته کونکي چپه طرف دی ثُمَّ مُؤَخَّرَهَا الْأَيْمَنِ عَلَيْهِ بیا (دي شروع وکړي) د جنازي په شاتنۍ حصې راسته طرف (پښې) سره په هغه (راسته اوږه) باندي ثُمَّ مُقَدَّمَهَا الْأَيْسَرِ عَلَى يَسَارِ بیا په مخکینۍ حصې چپه طرف سره په خپل چپه (اوږه) باندي ثُمَّ يَخْتِمُ الْأَيْسَرِ عَلَيْهِ بیا دي (دا پورته کول) ختم کړي د جنازي (د شاتنۍ حصې) چپه طرف په هغه (چپه اوږه) باندي.

لغات: ﴿مُقَدَّم﴾ د تفعیل له بابه اسم مفعول دی: مخکینۍ حصه، ﴿مُؤَخَّر﴾ دا هم د تفعیل له بابه اسم مفعول دی: شاتنۍ حصه.

تشریح: مسئله داده چي که د جنازي د پورته کولو لپاره زیات خلگ وي، نو په وار او نوبت سره پورته کول پکار دي، او په نوبت سره په پورته کولو کي دوه شیان دي: یو اصل سنت دی او بل کمال سنت دی، اصل سنت دا دی چي هر کس دي د جنازي څلور سره پښې (پایې) په نوبت، نوبت سره پر اوږه کښېږدي او په هر نوبت کي دي لس گامه (لس قلمه) ولاړ سي، برابره ده له هر طرف څخه شروع کوي، او کمال سنت دا دی چي اول دي د جنازي د مخکینۍ حصې یعني د سر د حصې راسته پښه ونیسي او پر راسته اوږه دي یې کښېږدي او لس گامه دي ولاړ سي او بیا دي د شاتنۍ حصې راسته پښه پر راسته اوږه کښېږدي، لس گامه دي ولاړ سي، بیا دي د جنازي د مخکینۍ حصې چي کومه پښه چپه اړخ ته وي، هغه دي پر چپه اوږه کښېږدي، لس گامه دي ولاړ سي او بیا دي د شاتنۍ حصې چپه پښه پر چپه اوږه کښېږدي او لس گامه دي ولاړ سي (او د جنازي راسته طرف هغه دی کوم چي پورته کونکي کس چپه طرف وي یعني) کله چي پورته کونکی هم د دې مري په شهر پر یوځي (او اړادق مستبرر است) دا ځکه د سر لخوا د پورته کولو په دوران کي راسته اوږه خپله دراسته پښې په خوا کي او چپه د چپه پښې په خوا کي راځي. (نظراً). نو په دې توگه ټوله څلوېښت گامه سوه: په حدیث شریف کي دي چي کوم کس څلوېښت قلمه (گامه) جنازه پورته کړي، دهغه څلوېښت کبیره گناهونه به محو کړل سي.

همدارنگه په حديث شريف کي دي چي کوم څوک د جنازي څلور سره پښو ته اوږه ورکړي، الله

تعالیٰ به هغه ته حتمي مغفرت وکړي. (شفا، الارواح)

يادونه: دا پورتنی حکم د هغو خلکو لپاره دی کوم چي د جنازي څلور سره پښې پورته کول غواړي (يعني دا غواړي چي د جنازي څلور سره طرفونو ته اوږه ورکړي؛ چي په دې کي ثواب ډېر دی او نورو خلکو ته نوبت هم ورکوي). نو د هغو لپاره دا پورتنی حکم دی چي په راسته طرف سره شروع وسي. او که د جنازي پورته کونکي فقط څلور خلک وي، نو په يوه حالت او کيفيت کي به جنازه قبر ته رسوي، خو که بيا هم حالت بدلول غواړي، نو جنازه دي پر ځمکه اړدي. صورت او کيفيت دي بدلوي، ځکه چي د تگ په حالت کي صورت او کيفيت بدلول ناممکن دي. (فتح الهدايه)

جنازه په تېزي سره وړل

﴿۹۳﴾ وَيَسْتَحِبُّ الْإِسْرَاعُ بِهَا بِلَا خَبَبٍ او مستحب دي جنازه په تېزي سره وړل بېله ځغستي وَهُوَ مَا يُؤَدِّي إِلَى اضْطِرَابِ الْمَيِّتِ او دا خېب (يعني له خېب څخه مراد) هغه تگ دی کوم چي رسول کوي دمري وښورېدلو ته (يعني کوم چي دمري دښورېدلو او د جتکې خوړولو سبب گرځي).

لغات: ﴿إسراع﴾ د افعال د باب مصدر دی: تېزي کول، تېز تلل، ﴿خبب﴾ (بفتح الخاء والباء): داسي تگ کوم

چي ځغستي ته نژدې وي يا په بله وينا په کراره ځغستل. او صاحب د معجم د "خَبَب" تعريف داسي کړی دی "فَرَبٌ مِنَ الْعَذْوِ يَبْلُغُ فِيهِ الْعَادِيُّ عَلَى يَمِينِهِ مَرَّةً وَعَلَى يَسَارِهِ مَرَّةً" يعني د ځغستي يو قسم دی چي په هغه کي ځغستونکی يو وار راسته طرف ته ميلان وکړي او يو وار چپه طرف ته (يا په بله وينا داسي تېز تگ چي د هغه په وجه جنازه جتکې وځوري) (معجم لغة العلماء)، ﴿اضطراب﴾ د افعال د باب مصدر دی: په نامنظمه توگه ښورېدل، لرزېدل، گرېږ.

تشرېح: جنازه په تېزي سره وړل مستحب دي، خو نه دومره تېز چي مری په حرکت کي راسي (يا په بله وينا جنازه جتکې وځوري) په دې سره د جنازي بې احترامی کيږي: د شريعت حکم دا دی چي جنازه دي د هديرې (قبرستان) و طرف ژر (په تېزي سره) وړل کيږي، نبي کریم ﷺ فرمايلي دي چي تاسي جنازه په تېزي سره وړئ!! ځکه که هغه ټپک وي، نو تاسي به هغه ښه ځای ته (ژر) ورسوي او که هغه ټپک نه وي، نو تاسي به له خپلو غاړي څخه بدي (ژر) ليري کړي (له بد کس څخه به ژر خلاص سي). (بخاري شريف، حديث رقم: ۱۲۱۵ بحواله انوار الايضاح)

(نو د جنازي شاته خلکو ته پکار دي چي په تېزي سره په جنازي پسي روان سي او کله چي خلک تېز روان سي، نو جنازه به هم تېزه سي اتحفة الألعى ا)

فایده: د تگ اوله درجه مشق (تلل) دي، بيا هَرَوَلَة (تېز تلل) دي، بيا اِسْرَاع (نور تېز تلل) دي، بيا خَبَب

(کرار ځغستل) دي، بيا عَذْو (تېز ځغستل، وهل) دي.

د جنازي شاته تلل

وَالْمَشِيُّ خَلْفَهَا أَفْضَلُ مِنَ الْمَشْيِ أَمَامَهَا او د جنازي شاته تلل افضل دي له مخ ته
تگ څخه د جنازي كَفْضِلِ صَلَوةِ الْفَرَضِ عَلَى النَّفْلِ لکه د فرضي لمانځه فضيلت پر نفلي.

تشرېح: کوم خلگ چي دمري سره يو ځای ځي. دهغو لپاره افضل داده چي د جنازي شاته (په جنازه پسي) روان سي: پر يو موقع حضرت علي عليه السلام قسم واخيستی او ويې فرمايل چي په جنازه پسي شاته د تلونکو فضيلت پر مخکي تلونکو داسي دی لکه د فرضي لمانځه فضيلت پر نفلي لمانځه، او که يو څو خلگ له جنازي څخه مخکي روان سي او له جنازي څخه ليري نه سي. نو څه حرج نسته، لېکن که دا څو خلگ له جنازي څخه ډېر ليري سي. يا ټوله خلگ مخکي روان سي او جنازه شاته کړي. نو دامکروه دي. (انوار الايضاح بحواله در مختار. البحر الرائق. عمراقي الفلاح)

د جنازي سره په پښو (پياده) تلل

مسئله: بهتر داده چي په جنازه پسي شاته تلل بېله ضرورته پر سپارلي باندي نه وي. بلکي په پښو وي؛ ځکه چي فرشتې د مؤمن کس د جنازي لپاره په پښو ځي، حضرت ثوبان رضي الله عنه فرمايي: چي موږ په يو جنازه کي د نبي کریم صلى الله عليه وسلم سره ملگري سو، نبي کریم صلى الله عليه وسلم ځيني خلگ وليدل چي پر سپارلي باندي وه، نو ويې فرمايل: ولي تاسي ته شرم نه راځي! چي الله جل جلاله فرشتې په پښو ځي او تاسي پر سپارليو باندي ځي. (ترمذي، جلد ۱ ص ۱۹۶)

له دې حديث څخه معلومه سوه چي بېله ضرورته د جنازي سره پر سپارلي باندي تلل خوښ سوي نه دي. خو بيا هم که ضرورت وي، مثلاً هديره ډېره ليري وي، يا څوک ډېر يوډا او کمزوری وي، نو پر سپارلي باندي تللو کې څه حرج نسته، خو سپارلي دخلکو شاته تلل پکار دي چي دخلکو په تگ کي خنډ رانه سي، او صلى الله عليه وسلم سوله هديرې څخه دواپسې په وخت کي په سپرېلو کي هيڅ حرج نسته. (تحفة الأئمة، جلد ۲، ص ۲۱۸. کتاب المسائل، ص ۵۶۳. انوار الايضاح، ص ۵۲۷)

په جنازي پسي د تللو په وخت کي ذکر کول

﴿وَيُكْرَهُ رَفْعُ الصَّوْتِ بِالذِّكْرِ او مکروه دي آواز لوړول په ذکر کي﴾ يعني په لوړ آواز سره ذکر کول.

تشرېح: په جنازه پسي په پټه خوله (خاموش) تلل پکار دي او دخپل مرگ او د قبر د سوال و جواب سوچ او فکر کول پکار دي چي يو ورځ خو موږ هم مرو او دخپلو اعمالو حساب به راسره کيږي. او

که کوم ذکر کول غواړي، نو هغه دې په کرار آواز سره کوي، په لوړ آواز سره قرآن کریم وبلل یا یو بل ذکر کول مکروه تحریمي دي. (طحاوي)

تر جنازې ایښوولو مخکې کښېستل

﴿۹۶۷﴾ وَالْجُلُوسُ قَبْلَ وَضْعِهَا او (مکروه دي) کښېستل د جنازې تر ایښوولو کېدو مخکې.

تشرېح: د "وضع" دوه مطلبه دي: یو دا چې جنازه له اوږو څخه شوه کول او پر ځمکه ایښوول. دویم دا چې جنازه په قبر کې ایښوول، په دې دویم صورت کې یعنې په قبر کې د جنازې له ایښوولو څخه مخکې کښېستل جائز دي، خو د جنازې له رسېدلو څخه مخکې بېله ضرورت کښېستل مکروه دي، همدارنګه تر څو چې جنازه له اوږو څخه لاندي پر ځمکه ایښوول سوې نه وي. تر هغه مخکې هم د خلکو لپاره کښېستل مکروه دي، لېکن د مغنور کس لپاره څه پروا نه لري. (انوار الايضاح. شفا الارواح)

قبر به څومره کیندل کیږي؟

﴿۹۶۸﴾ وَيُحْفَرُ الْقَبْرُ نِصْفَ قَامَةِ أَوْ إِلَى الصُّدْرِ او کیندل کیږي به قبر دنیم قد (قلبت) په

اندازه یا تر سینې پورې وَإِنْ زِيدَ او که تر دې زیات (وکیندل) سې ګانَ حَسَنًا نوبنه به وي.

لغات: ﴿زِيدَ﴾ د ضرب له بابه ماضي مجهوله ده، زَادَ يَزِيدُ زِيَادَةً وَزَيْدًا: زیاتېدل، زیاتول.

تشرېح: د قبر اوږدوالی خودمري د قدر په اندازه کېدل پکار دي او پر خوالی (بر) دي یې دنیم قد برابر وي، همدارنګه ژوروالی (غوچوالی) دي یې دنیم قد په اندازه وي، یا تر سینې پورې، دامینځوی درجه ده او که ژور والي یې د پوره قد په اندازه وي، نو غوره ده او دا اعلى درجه ده.

د قبر قسمونه (لحد [بغلي قبر] او شق [صندوقي قبر])

﴿۹۶۹﴾ وَيُلْحَدُ او دوری (بغلي قبر) دي جوړ کړل سي وَلَا يُشَقُّ او شق (د قبر په مینځ کې کنده اچری)

دي نه جوړول کیږي إِلَّا فِي أَرْضٍ رَخْوَةٍ مګر په نرمه (پسته) ځمکه کې.

لغات: ﴿يُلْحَدُ﴾ د افعال له بابه مضارع مجهوله ده (د فتح له بابه هم کېدلای سي): د دې باب څو معنوي دي

چې له هغوی څخه ځینې دادي: لحد جوړول، دوری جوړول، (بغلي قبر جوړول)، ﴿لَا يُشَقُّ﴾ د نصر له بابه د نفی مجهول صیغه ده، مراد: د قبر په مینځ کې بله کنده (دمري د قد په اندازه) جوړول. یا په بله وینا مینځوی قبر جوړول، صندوقي قبر جوړول، ﴿رَخْوَةٍ﴾ نرم (پوست).

تشریح: اصل سنت بغلي قبر جوړول دي چي هغه ته "هوري" او "لحد" ويل كيږي. لهندا د کوم خای ځمکه او خاوره چي سخته (کلکه) وي، هلته بغلي قبر (هوري) جوړول پکار دي او د هغه طريقه داده چي د قبر تر کيندلو وروسته دي د قبلې په طرف کي دومره بغلي کنده (هوري) وکښل سي چي په هغه کي مړی په آساني سره ايښوول کېدلای سي.

او صنوقي قبر ته په عربي کي "شق" ويل كيږي، د کوم خای ځمکه چي ډېره نرمه (پسته) وي چي په هغه کي بغلي قبر (هوري) جوړول ممکن نه وي او د قبر کښنستلو خطر وي، نو هلته به شق جوړول كيږي، او شق دادی چي د قبر تر پوره کيندلو وروسته د قبر په مينځ کي يوه بله دومره کنده (دريالې په څېر) وکيندل سي چي مړی پکښي ايښوول کېدلای سي يعني چي د هغه اوږدوالی او پراخوالی د مړي د قد په اندازه وي او پر هغه د پامه دي تختې وغيره کښېښول سي (يعني په تختويې دسي بل شي بلندي دي سرورپټ کړل سي). (انوار الايضاح)

په قبر کي د مړي د شوه کولو، ايښوولو او د قبر پټولو طريقه

﴿٩٤٠﴾ وَيُدْخُلُ النَّيْتُ مِنْ جِهَةِ الْقَبْلَةِ او داخل دي کړل سي مړی د قبلې له طرفه.

﴿٩٤١﴾ وَيَقُولُ وَاضِعُهُ او د مړي ايښونکی دي ووايي بِسْمِ اللَّهِ وَعَلَى مِلَّةِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ

دالله په نامه سره او د رسول الله ﷺ پر دين (هغه خاورو ته سپارم، يا معنی داچي: دالله په نامه سره په قبر کي يې اېښم او د رسول الله ﷺ د دين پيروي کوم).

﴿٩٤٢﴾ وَيُوجَّهُ إِلَى الْقَبْلَةِ عَلَى جَنْبِهِ الْأَيْمَنِ او مخامخ دي کړل سي مړی و قبلې ته په خپل راسه بغل (ارخ) باندي.

﴿٩٤٣﴾ وَتُحْلُ الْعَقْدُ او خلاصي دي کړل سي (د کفن) غوتي.

﴿٩٤٤﴾ وَيُسَوَّى اللَّيْنُ عَلَيْهِ وَالْقَصَبُ او کچه خښتي دي پر هغه برابري (ټينگي) کړل سي او (مسلې) نلان.

﴿٩٤٥﴾ وَكُرَّةُ الْأَجْرُ وَالْخَشْبُ او مکروه دي پخې خښتي او لرگي (پکښي لگول).

لغات: ﴿مِلَّة﴾ ملت، دين، منصب. جمع: مِلَل، ﴿جَنْب﴾ ارخ، بغل، څنګ، جمع: جُنُوب و أَجْنَاب، ﴿عَقْد﴾ جمع د عَقْدَة ده: غوته، تړون، ﴿يُسَوَّى﴾ د تفعيل له بابه مضارع مجهول ده. مصدر: تسوية: برابرول، ﴿لَيْن﴾ (بفتح اللام و کسر الباء) اَللَّيْن (بکسر اللام و سکون الباء) دولره لغات يې

منقول دي: كچه خښته (طحاوي). ﴿القصب﴾ دبانس نلان، همدارنگه دهر هغه وابښه او بوټي نلان چي مينځ يې خالي وي دپيپ غوندي. "ساق النبات الذي يكون جوفه فارغاً كالانبوب" (معجم الفقهاء). ﴿الخشب﴾ لرگيان، خشبة: دلرگي تخته.

تشرېح: مړی و قبر ته د قبلې له طرفه ور شوه کول مستحب دي، دهغه صورت دادی چي جنازه د قبر سره د قبلې پر طرف کښېښول سي او قبر ته شوه کېدونکي کسان مخ پر قبله ودرېږي (مثلاً درې قوي کسان دي ور شوه سي. يودي د قبر د سر په طرف کي مخ پر قبله ودرېږي او بل دي د مينځ او بل دي د قبر د پښو په طرف کي مخ پر قبله ودرېږي)، او لوړ خلک دي مړی په احترام سره راپورته کړي او په کراره دي يې لاندي کسانو ته ورکړي او هغوی دي يې په کراره په قبر کي کښېږدي او په قبر کي دمړي ايښوولو په وخت کي دي دا لفاظ وايي "بسم الله وعلى ملّة رسول الله ﷺ" يا "بسم الله وبالله وعلى ملّة رسول الله ﷺ" (او په يوه روايت کي دي "وعلى سنة رسول الله ﷺ").

ويوجه إلخ: او مړی په قبر کي په راسته بغل (راسته اړخ) باندي مخ پر قبله پرې باسل سنت دي، لهناد مړي وشاته دي خټه يا لوتي وغيره ولگول سي ددې لپاره چي مړی په راسته بغل باندي قائم پاته سي (او که په راسته بغل باندي پرې باسل ممکن نه وي، نو ستوني ستخ دي يې پرې باسي او مخ دي يې د قبلې و طرف ته واړوي، خو صاحب دشفاء الارواح ليکلي دي چي دا طريقه د سنت خلاف ده).

وتحلّ العقد: په قبر کي دمړي تر ايښوولو وروسته دي دهغه د کفن غوتي خلاصي کړل سي؛ ځکه اوس د کفن د خلاصېدلو خطر نه ست.

ويسوي اللين إلخ: همدارنگه په قبر کي دمړي تر ايښوولو وروسته دي دننه خلک بهر راو وځي او لحد دي په کچه خښتو او دبانس په لرگيو سره بند کړل سي او په مينځ کي چي کوم درزونه پاته سي، هغه دي هم په خټي يا لوتو سره بند کړل سي، ددې لپاره چي خاوره پر مړي نه ولگيږي او هغه له خاورې څخه محفوظ سي، په پنځو خښتو او دلرگي په تختو سره بندول مکروه تحریمي دي، لېکن که ځمکه نرمه او کمزورې وي، نو مکروه نه دي. (شفاء الارواح بحواله عمدة الفقه)

د ښځي پر قبر د پرده کولو حکم

﴿٩٦﴾ وَأَنْ يُسَخِّيَ قَبْرَهَا لَا قَبْرَةً (مستحب دي) دا چي پرده وکړل سي د ښځي پر قبر، نه د سړي پر قبر.

لغات: ﴿يُسْحَى﴾ د تفعليل د باب مضارع مجهوله ده. تَسْحِيَةً: پرده کول. په پرده پټول. او په مجردو

کي دنصر له بابه راځي سَجَا يَسْجُوَ اسَجَوْا: مړی (په پرده سره) پټول.

تشریح: مسئله داده چي که جنازه د بنځي وي، نو په قبر کي دهنې دايښوولو پر مهال دلحد بندولو تر وخته پوري په يوه کپړه يا څادر سره پرده کول پکار دي. لېکن که جنازه دسري وي، نو بيا ددې څه ضرورت نسته: ځکه د بنځو د حالت مدار پر ستر او پردې دی. لهندا په قبر کي به هم د بنځي لپاره پرده کول کيږي. لېکن کله چي پر لحد خبتي او نور کښېښول سي او بند کړل سي، نو بيا د پردې په ليري کولو کې څه پروا نسته.

پر قبر خاوري اچول

﴿۹۷۷﴾ وَيُهَالُ الشَّرَابُ او خاوره دي پرې واچول سي.

﴿۹۷۸﴾ وَلَا يُسْتَمُّ الْقَبْرُ وَلَا يُرَبِّعُ او قبر دي دبوک په څېر (ماهي پشته) جوړ کړل سي او څلور کونجه (چوتره) دي نه جوړول کيږي.

لغات: ﴿يُهَالُ﴾ د ضرب له بابه مضارع مجهوله صيغه ده. هَالٌ يَهْلُ هَيْلًا عَلَيْهِ الثَّرَابُ: خاوره باندي

اچول. ﴿يُسْتَمُّ﴾ د تفعليل له بابه مضارع مجهوله ده: داوښ دبوک په څېر جوړول. او بوک داوښ دشا پورتنۍ حصې (پورتنۍ مېرکي) ته وايي. ﴿لَا يُرَبِّعُ﴾ د تفعليل له بابه دثني مجهول صيغه ده: څلور کونجه جوړول.

تشریح: دلحد تر بندولو وروسته دي پر هغه خاوره واچول سي، يعني کومه خاوره چي د قبر په کيندلو سره را کښل سوې ده، هاغه خاوره دي دوباره په قبر کي واچول سي. له بل خايه دي زائده خاوره نه باندي اچوي، دامکروه دي، او مستحب داده چي ټوله حاضرین خاوره ور واچوي. او خاوره اچونکي دي دسري دسر له طرفه په دواړو لاسونو درې واړه (درې لپي) خاوره ور واچوي او داوول وار (اولي لپي) داچولو په وخت کي دي "مِنْهَا خَلَقْنَاكُمْ"، په دويم وار "وَفِيهَا نُعِيدُكُمْ" او په درېيم

وار دي "وَمِنْهَا نُخْرِجُكُمْ تَارَةً أُخْرَى" ووايي (يعني مريو چي خاوره ور اچوي هغه به اول درې لپي خاوره په پورتنۍ طريقه سره ور اچوي)، بيا دي پاته خاوره په بېلچو وغيره سره باندي واچوي او قبر دي دک وکړي.

وَيُسْتَمُّ الْقَبْرِ الْخ: او قبر دي داوښ د بوک په شکل جوړ کړل سي او له ځمکي څخه دي يوه لوښت يا لړ زيات جگ جوړ کړل سي، هوار يعني څلور کونجه دي نه جوړول کيږي، داسي کول مکروه دي، (په کچه خښتو سره د قبر بوک جوړول جائز دي، بلکي مستحسن گڼل سوي دي)، (انوار الايضاح، شفاء الارواح)

پر قبر گومبته يا داسي بل ځای جوړول جائز نه دي

﴿٩٤٩﴾ وَيَحْرُمُ الْبِنَاءُ عَلَيْهِ لِلزُّيْنَةِ او حرام دي ځای جوړول پر قبر د ښکلا لپاره.

لغات: ﴿بناء﴾ د ضرب د باب مصدر دی: ځای جوړول، وداني جوړول.

تشریح: پر قبر يو ځای او وداني جوړول، گومبته جوړول که د زينت (ښکلا) لپاره وي، نو حرام وي، او که د قبر او دفن د مضبوطيا (ټينگښت) لپاره وي، نو مکروه دي، د بعضي علماؤ په نېز د مشائخو، علماؤ او سيدانو پر قبرونو گومبته يا بل ځای جوړول بېله کراهته جائز دي، لېکن صحيح ناهي چي په احاديثو کي پر قبرو مطلقاً د ځای جوړولو ممانعت وارد سوي دی او په بعضي فقهي عباراتو کي چي په دې باره کي څه نرمي سوې ده، هغه دا احاديث صحيحه صريحه په مقابله کي حجت نه دي، نو ځکه له دې څخه بچ کېدل ضروري دي.

قبر مضبوطه جوړول، پر قبر کتبه لیکل

﴿٩٨٠﴾ وَيُكْرَهُ لِلْإِحْكَامِ بَعْدَ الدَّفْنِ او مکروه دي (بناء) د مضبوطۍ لپاره تر ښخولو وروسته.

﴿٩٨١﴾ وَلَا بَأْسَ بِالْكِتَابَةِ عَلَيْهِ او څه پروانسته په ليکنه کولو کي پر قبر لئلا يَذْهَبَ الْأَثَرُ

لَا يُسْتَهَنُ د دې لپاره چي د قبر نښان ختم (ورک) نه سي او سپکاوی يې نه وسي (تر پښو لاتني ايجادانه کړل سي).

لغات: ﴿أثر﴾ د دې لفظ له معناوو څخه يوه معنی ده: نښه، تر ډېره پاتېدونکی نښان، جمع: آثار.

﴿لا يستهين﴾ د افتعال له بابو د نفی معلوم صيغه ده، مصدر: امتهان، د دې باب څو معنوي نقل سوي دي: حقير کول (حقير او سپک گڼل)، په خلعت کي کارول، (پایماله کول)، په خلعت کي مشغولېدل، خور گرځول، (مصباح اللغات)

تشریح: مسئله ناهي چي دمري تر ښخولو وروسته پر قبر عمارت او ځای جوړول د قبر د ټينگولو لپاره مکروه تحریمي دي، ځکه د يوشی مضبوطول د هغه د شي د باقي ساتلو لپاره وي، حال دا چي قبر د ختمېدو لپاره دی او د خرابېدو ځای دی.

ولا بأس إلخ: فرمايي په دې غرض سره چې د قبر درک او نشان ورک نه سي او تر پښو لاندې نه کړل سي او د هغه سپکاوی نه وسي، پر يو ډبره يا فاسي بل شي باندې نوم وغيره ليکل او د قبر سره لگول څه پروا نه لري (خصوصاً د مشهور شخصيت پر قبر چې دليري ځايونو څخه خلک ورته راځي. د دې لپاره چې د اجنبي خلکو لپاره د قبر په پېژندنه کې آساني وي).

يادونه: صاحب د انوار الايضاح حَفَظَهُ اللهُ لِيَكْلِي دې چې دنوم وغيره (کتابه) لگولو په هکله که څه هم مصنف رَحِمَهُ اللهُ او صاحب د درمختار د "لا بأس" خبره کړې ده، خو د تحفة الأكمعي په درېيم جلد کې مفتي سعيد احمد مَذَلَّه الْعَالِ په دې هکله ډېر تفصيلي بحث ليکلی دی. هغه فرمايي چې دنوم وغيره (کتابه) لگولو د ممانعت په باره کې دا علي درجې صحيح حديث موجود دی، نو ځکه پر قبر و هغه لگول ممنوع دي، او پاته سوه دا خبره چې په امت کې د دې تعامل جاري دی، نو جواب يې دا دی چې تعامل هغه وخت حجت وي کله چې هغه دنص خلاف نه وي. (تحفة الأنس ج. ۲، ص. ۲۶۲)

په کور کې مړی ښخول

﴿ ۹۸۲ ﴾ وَيُكْرَهُ الدَّفْنُ فِي الْبُيُوتِ او مکروه دي ښخول په کورونو (او خونو) کې
لَا خِصَاصَ بِالْأَنْبِيَاءِ عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ له وجهي د خاص کېدلو د دې د انبياء عليهم
السلام سره (يعني دا د انبياء سره خاص دي).

تشرېح: انسان چې په کوم کور کې مړ سوی وي، په هغه کې دي نه ښخول کېږي، بلکې د علمو مسلمانانو په قبر کې دي ښخول کېږي، برابره ده نېک کس وي او که يو عالم وي، ځکه دا د انبياء عليهم الصلوة والسلام سره خاص دي چې هغوی په کوم ځای کې وفات سوي وي، هلته ښخول کېږي، دا صرف د دوی خصوصيت دی، لکه څرنگه چې د حضرت عائشې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا په حجره کې پر کوم ځای د رسول الله ﷺ روح قبض سوی وو. خاص پر هغه ځای قبر مبارک تيار کړل سو او هلته رسول الله ﷺ ښخ کړل سو، دا هم د رسول الله ﷺ خصوصيت دی.

په بنده خونه (بنده کوټه) کې بنخول

﴿۹۸﴾ وَيُكْرَهُ الدَّفْنُ فِي الْفَسَاقِي او مكروه دي بنخول په فساقی (گومبتداره بنده خونه. یا لویه خونه کې).

لغات: ﴿الفساقی﴾ صاحب دشفاء الارواح ددې معنی کړې ده: گومبتي والا بنده خونه (حجره). یا په بله وینا وینا: گومبته لرونکي بنده کوټه چې ډېر مړي پکښې ایښوول کېږي، او په تشریح کې چې کومه معنی موږ ذکر کړې ده هغه صاحب د انوار الايضاح د البحر الرائق په حواله سره لیکلې ده.

همدارنگه "الفساقی" جمع د "الفسقية" هم ده. خو هغه معنی دلته مراد نه ده. د "الفسقية" معنی ده: هغه ګول (ګردی) حوض کوم چې له سنگ مرمر څخه جوړ وي او په هغه کې داوبو فواره نصب وي چې هغه په لویو محلاتو (بنګلو) او باغچو کې جوړول کېږي. (معجم الوسيط)

تشریح: اولاً دا وپېژنئ! چې په پخواني وخت کې به په ځمکه کې یوه (نویه) کنده وکښل سوه او د هغه څلور سره طرفونه به د خوني (کمرې) په څېر جوړ کړل سوه (د زېر خانې غونډي) او په هغه کې به مړي (مردګان) بنخول کېدل او پر سر به یې پوڅ ځای جوړ کړل سو (لکه گومبته وغیره). ددې رواج په مصر او داسې نورو کې وو، نو آيا داسې کول صحيح دي، مصنف رحمه الله فرمایي چې په دې توګه مړي بنخول مکروه دي: او دا په څلورو وجوه سره مکروه دي (څلور خرابياني پکښې دي): ① یوه دا چې دغه ځای د قبر په څېر نه کیندل کېږي او لحد وغیره نه لري، ② بېله ضرورت په یوه ځای کې ډېر خلګ بنخول کېږي، ③ بغير له حائل څخه دسړيو او ښځو اختلاط راځي (چې دنارینه او ښځینه مړي تر مینځ څه شی حائل نه وي)، ④ او پر دغه ځای د پاسه پوڅ ځای جوړول کېږي (او چونه هم پکښې کارول کېږي) (زموږ په علاقه کې ددې هېڅ رواج نسته). (انوار الايضاح بحواله البحر الرائق ج: ۲، ص: ۲۰۹، وحاشیه شرح النقایه لشيخ الأدب مولانا اعجاز علي بکانه)

په یوه قبر کې څو مړي بنخول

﴿۹۹﴾ وَلَا بَأْسَ بِدَفْنِ أَكْثَرِ مَنْ وَاحِدٍ فِي قَبْرِ او څه پروا نسته په بنخولو کې تر یوه د زیاتو کسانو په یوه قبر کې لِلضَّرُورَةِ د ضرورت په وجه وَيُخَجَرُ بَيْنَ كُلِّ اثْنَيْنِ بِالشَّرَاطِ اوبېلتون (جدايي) به راوستل کېږي دهرودوو په مینځ کې په خاوري سره.

لغات: ﴿يُخَجَرُ﴾ دنصر له باب ه مضارع مجهوله ده: ددو شيانو تر مینځ جلا والی (فصل) راوستل، **تشریح:** د ضرورت په وخت کې څو مړي په یوه قبر کې بنخول جائز دي. ضرورت مثلاً ① ډېر مړي او ښځونکي (نږ کونکي) کسان لږ وي، یا ښځونکي کسان کمزوري وي چې دهر

مړي لپاره جلا قبر كيندل مشكل وي. يا كمزوري خونه وي، لېكن دوى تر دې په زيات اهم كار مشغوله وي، نو په داسي صورت كې له يوه څخه زيات مړي په يوه قبر كې بنځول جائز دي، او په داسي صورت كې د دوو مړو تر مينځ فصل (بېلتون) راوستل پكار دي. برابره ده فصل د كپرې (ټوكر) په ذريعه وكړل سي يا د وښو، پانوياد كاغذ يا خاورو او داسي نورو په ذريعه وكړل سي، او په دې اوږده كنده كې به په هاغه ترتيب سره مړي (مردگان) ايښوول كيږي كوم چي مخكې تېر سوي معني اول به سړى مخ پر قبله كښېږدي، د هغه شاته بيا نابالغه هلک، بيا بنځه او داسي نور، او كه ټوله مړي د يوه جنس وي مثلاً ټوله سړي (نارينه) وي يا ټوله ښځي وي، نو اول به هغه كس مخ پر قبله اړدي كوم چي په دوى كې افضل وي او بيا له هغه څخه كم فضيلت والا على هذا القياس.

په كوم قبر كې چي څو مړي بنځول كيږي، د هغه د كيندلو دوي طريقې دي: يوه دا چي شمالاً او جنوباً اوږد قبر و كيندل سي، د هغه پټول آسانه دي، او دويمه طريقه دا ده چي شرقاً و غرباً پراخه قبر و كيندل سي، په غزوة احد كې پراخه قبرونه كيندل سوي وه. (انوار الايضاح بحواله تحفة الألعبي، البحر الرائق)

په كښتۍ كې مړ كېدل

﴿٩٨٥﴾ وَمَنْ مَاتَ فِي سَفِينَةٍ أَوْ خُوكٍ چي مړ سي په كښتۍ كې وَكَانَ الْبَرْ بَعِيدًا او وچه (ځمكه) ليري وي أَوْ خِيفَ الضَّرُّ يا (مړي ته) د ضرر رسېدلو (خړابېدلو) بېره وي غُسِلَ وَ كُفِّنَ نو غسل او كفن دي وركول سي وَصُلِّيَ عَلَيْهِ وَ أُلْقِيَ فِي الْبَحْرِ او لمونځ (د جنازې) دي پر هغه وكړل سي او په درياب كې دي وغورځول سي.

لغات: ﴿سَفِينَةٌ﴾ كښتۍ، جمع: سُفُن، ﴿بَرْ﴾ وچه، د بحر ضد دی، يعني له سمندرونو او نورو اوبو څخه بغير نوري وچي ځمكې ته "بَرْ" وايي، ﴿ضَرَرٌ﴾ نقصان، تاوان، جمع: أَضْرَارٌ، ﴿بَحْرٌ﴾ سمندر، درياب، جمع: بِحَارٌ.

تشرېح: كه د سمندري سفر په دوران كې يو كس په كښتۍ كې مړ سي او وچه ځمكه ليري وي او دا بېره وي چي مړى به بوى وكړي، نو هغه ته دي په كښتۍ كې غسل او كفن وركول سي او پر هغه دي لمونځ وكړل سي او تر دې وروسته دي يو وزني شى د هغه سره وتړل سي او سمندر ته دي واچول سي، او كه دا بېره نه وي چي هغه به بوى وكړي، نو برابره ده وچه ليري وي او كه نژدې وي، هغه دي په سمندر كې نه اچوي، بلكې په وچه كې دي پېنځ كړي. (شفاء الارواح بحواله حاشيه)

جنازه بل خای ته وړل

۹۸۱ هـ وَيَسْتَحِبُّ الدَّفْنَ فِي مَحَلِّ مَاتَ بِهِ أَوْ قُتِلَ او مستحب دي بنخول په هغه خای
کي چي پکښي مړ سوی یا وژل سوی وي فَإِنْ نُقِلَ قَبْلَ الدَّفْنِ قَدَرٌ مِثْلُ أَوْ مِثْلَيْنِ بیا که
هغه نقل کړل سي (یو وړل سي) تر بنخولو مخکي د یوه میل یا دوو میلو په انداز لَا بَأْسَ بِهِ نو څه
پروا پکښي نسته وَ كُرَّةٌ نَقْلُهُ لَأَكْثَرُ مِنْهُ او مکروه دي له دې څخه زیاته مسافه د مړي نقل
کول (وړل).

تشریح: کوم څوک چي په ښار یا د صحرا په علاقه وغیره کي مړ سوی یا وژل سوی وي، نو دا کس د
هغه خای په هدیره کي بنخول مستحب دي، او تر بنخولو مخکي له یوه خایه بل خای ته وړل مکروه
دي، مگر دا چي هغه بل خای د یوه میل یا دوو میلو پر فاصله وي، نو بیا څه پروا نه لري؛ ځکه د ښار او
آبادی هدیره عموماً د غومره فاصله ليري واقع وي. (شفاء الارواح)

له بنخولو څخه وروسته مړی بل خای ته وړل

۹۸۲ هـ وَلَا يَجُوزُ نَقْلُهُ بَعْدَ دَفْنِهِ بِإِلَّا جُمَاعٍ او جائز نه دي د مړي نقل کول (وړل) تر بنخولو
وروسته په اجماع سره (بالاتفاق) إِلَّا أَنْ تَكُونَ الْأَرْضُ مَغْصُوبَةً أَوْ أُخِذَتْ بِالشَّفْعَةِ مگر دا
چي هغه ځمکه غصب کړل سوې وي، یا په شفعه سره اخیستل سوې وي.

لغات: «مغصوبة» د ضرب له باب د مفعول صیغه ده: غصب کړل سوې، په زوره (جبرا) لاتلې کړل
سوې. «الشفعة» شفعه له «شَفَعٌ» څخه مشتق ده او «شَفَعٌ» د فتح د باب مصدر دی «شَفَعُ الشَّيْءِ»
بِالشَّيْءِ چي د هغه معنی ده: یو شی د بل شي سره یو خای کول، او د شفعي اصطلاحی معنی
ده: «تَمْلُكُ الْبُقْعَةِ (أَوْ الْعَقَارِ) بِمَا قَامَ عَلَى الْمُشْتَرِي بِالشَّرْكَه أَوْ الْجَوَارِ» یعنی د شرکت یا همسایه
توب پر بنیاد د (خرش کړل سوي) جایناد مالک کېدل د دومره قیمت په عوض کي په څومره قیمت
چي مشتري ته ولاړ وي، (په آسانه وینا دا چي که یو څوک خپله ځمکه یا غیر منقوله جایناد الکه کور وغیره) د
خرش کړي او د هغه شریک یا همسایه ودرېږي چي دازه رانیسم [په هغومره قیمت څومره چي د هغه ځمکي او جایناد
قیمت ټاکل سوی وي] او بل چا ته یې نه پرېږدم، نو دې ته «شفعه» او «د شفعي حق» وایي.

تشریح: مسئله داده چي تر بنخولو (دفن) وروسته مړی را ایستل او بل خای ته وړل بالا جماع
ما جائز دي، لېکن د یو انسان د حق لپاره جائز دي، مثلاً په کومه ځمکه کي چي مړی ښخ وي، هغه د

بل چا مثلاً د زید ځمکه وي او د زید له اجازې پرته مری پکښې ښخ کړی سوی وي. نو مالک (زید) ته اختیار دی چې که خوښه یې وي، نو د مری د ایستلو او ورلو حکم دي وکړي او که خوښه یې وي، نو ځمکه دي هواره کړي او په خپل کار کي دي یې استعمال کړي.

او أخذت بالشفعة: د دې صورت دادی چې مثلاً زید یوه ځمکه را نیوله او په هغه کي یې یو مری ښخ کړی، بیا د هغه ځمکي سره همسایه کس مثلاً خالد د شفعي دعوه وکړه چې په دې ځمکه کي زه د شفعي حق لرم (ځکه چې زما د ځمکي ښک ته ده مثلاً) او بیا دا ځمکه د شفعي د حق په وجه خالد ته ورکول سوه او خالد یې مالک سو، نو اوس د خالد لپاره جائز دي چې (مشتري ازیداته) د مری د ایستلو حکم وکړي او دا هم ورته جائز دي چې د قبر ځمکه هواره او استعمال کړي، (د شفعي تفصیلي احکام به په لویو کتابونو کي درته راسي).

د بل چا په قبر کي د ښخ کړل سوي مري حکم

﴿ ۹۸۸ ﴾ وَإِنْ دُفِنَ فِي قَبْرِ حُفَرٍ لِّغَيْرِهِ أَوْ كَه ښخ کړل سي په داسي قبر کي کوم چې د بل چا لپاره کیندل سوی (کینل سوی) وي ضَمِنَ قِيَمَةَ الْحُفْرِ نو ضامن کیږي د کیندلو (کینلو) د قیمت (یعني د هغه پر کینلو چي څومره قیمت لگېدلی وي. د هغه ضامن اتلون ابلدي لازمیږي) وَلَا يُخْرِجُ مِنْهُ أَوْ نه به ایستل کیږي له هغه قبر څخه.

لغات: ﴿حُفَرٍ﴾ د ضرب له بابه ماضي مجهول ده: قبر یا داسي بل پټ کړل سوی شی خلاصول او ښکاره کول، ښخ کړل سوی را کینل (را ایستل).

تشریح: صورت د مسئلې دادی چې که یو چا مثلاً خالد د ځان لپاره په خپل ژوند کي قبر کیندلی وي (لکه بعضي کان چي همدا سي کوي)، بیا یو بل څوک مثلاً زید په هغه قبر کي خپل مری ښخ کړي. نو د قبر مالک یعنی خالد ته د هغه مری درایستلو اجازه نسته، خوده (خالد) چي د دې قبر په کیندلو باندې څومره مصرف کړی وي، د دې ضامن (تلوان) له هغه بل چا (زید) څخه اخیستلای سي.

د قبر خلاصول کله جائز دي؟

﴿ ۹۸۹ ﴾ وَيُنْبَشُّ لِمَتَاعٍ سَقَطَ فِيهِ أَوْ قَبْرٍ لِّخَوَلٍ كَهْدَى سِي د یو سلمان لپاره کوم چې په قبر کي لوېدلی وي وَلِكَفْنٍ مَّقْصُوبٍ او (همدا سي) د غصب کړل سوي کفن لپاره وَمَالٍ مَّاغٍ النَّبِيتِ او د یو مال لپاره کوم چې د مری سره (ښخ سوی) وي.

لغات: «ينبش» دنسر له بابه مضارع مجهوله ده، نَبَشَ يَنْبِشُ نَبْشًا: پټ سوی شی را ښکاره

کول (لخول). ښخ کړی مړی را کښل. مراد: قبر لڅول، «متاع» سامان، جمع: أمتعة، «مغصوب» د ضرب له بابه مفعول دی: غصب کړی سوی (په زرره اخیستل سوی) شی.

تشریح: صورت د مسئلې دادی چي که په قبر کي دیو چا قیمتي سامان لوېدلی وي، یا مړی د بل چا په غصب کړل سوي کفن کي ښخ کړل سوی وي. یا د مړي د ښخولو په وخت کي دهغه سره مال او دولت هم ښخ کړل سوی وي، نو دهغه در ايستلو لپاره د قبر خلاصول (لخول) جائز دي، لکه څرنګه چي نبي کریم ﷺ د ابو رغال د قبر خلاصولو اجازه ورکړې وه د سرو زرو دیو شي په وجه کوم چي د مړي سره ایښوول سوی وو. (شفاء الارواح، مراقی الفلاح)

﴿٩٩٠﴾ وَلَا يُنْبَشُ بِوَضْعِهِمْ لَغَيْرِ الْقَبْلَةِ او قبر نه سي لڅول کېدلای له قبلې څخه و غیر (بل) طرف ته د مړي د ایښوول کېدو په وجه أَوْ عَلَى يَسَارٍ یا پر چپه اړخ (دهغه د ایښوول کېدو په وجه) وَاللَّهُ أَعْلَمُ او الله زیات خبر دی.

تشریح: مخکي دامسئله تېره سوه چي مړی دي په قبر کي په راسته اړخ باندي مخ پر قبله ایښوول کېږي او که داممکنه نه وي نو ستوني ستخ دي ایښوول کېږي او مخ دي یې د قبلې و طرف ته اړول کېږي. اوس دلته دا خبره بیانوي چي که مړی په قبر کي په چپه اړخ باندي ایښوول سوی وي، یا د هغه مخ له قبلې څخه بغیر و بل طرف ته اړول سوی وي، بیا تر ښخولو وروسته په یاد وړسي، نو اوس د دې لپاره قبر لڅول جائز نه دي چي مړی مخ پر قبله کړي، ها! که تر اوسه فقط څښتي و غیره ورته ایښوول سوي وي او خاوره نه وي باندي اچول سوي، نو څښتي و غیره ليري کول او هغه مخ پر قبله کول پکار دي.

فصل فی زیارة القبر

(دا) فصل په (بیان د) زیارت د قبرونو کي دی

د قبرونو د زیارت حکم

﴿ ۹۹۱ ﴾ نَذْبُ زِيَارَتِهَا مُسْتَحَبٌّ دِي د قبرونو زیارت لِلْمَرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ عَلَى الْأَصَحِّ دسړیو او ښځو (دواړو) لپاره د صحیح ترین قول مطابق.

تشریح: د مؤمنانو د قبرونو زیارت او د هغو لپاره دعاء کول مستحب دي او د نبی کریم ﷺ له زمانې څخه تر نن ورځې پورې د اُمت پر دې عمل دی، د قبرونو په زیارت سره زړه نرمیږي، مرگ یادېږي او د دنیا فاني والی معلومېږي، په هره هفته کي یوه ورځ زیارت کول مستحب دي او د جمعې یا شنبې یا دوشنبې یا پنجشنبې په ورځ زیارت کول مستحب دی، تر ټولو افضل د جمعې ورځ او د سهار وخت دی، په روایت کي راځي چي مري د پنجشنبې او جمعې په ورځ زیارت کونکی کسان پېژني، او د ښځو لپاره هم صحیح داده چي زیارت قبور جائز دی کله چي دوی غیر شرعي امور نه کوي.

لیکن زیاته صحیح داده چي ښځي برابره ده سپین سري وي او که ځواني وي او برابره ده د بزرگ قبر ته ځي او که عامو قبرونو ته ځي مطلقاً په هر حالت کي به دوی منع کول کیږي، خصوصاً زموږ په زمانه کي چي اوس د جهالت، شرک او بدعاتو ډېر زور دی او د ډېرو غیر اخلاقي او غیر شرعي اُمورو او مفاسدو ننداره کیږي، نو ځکه په سختي سره به منع کول کیږي، همدا وجه ده چي زموږ په زمانه کي د هغه د حرام والي فتویٰ صادره سوې ده (خو کله ناکله په پرده کي هدیرې ته د ښځي تلل منع نه دي کله چي د غیر شرعي اُمورو او مفاسدو هیڅ خطر نه وي). (شفاء الارواح بحواله عمدة الفقه)

د قبرونو د زیارت طریقه

﴿ ۹۹۲ ﴾ وَيَسْتَحَبُّ قِرَاءَةَ يُسَّ او مستحب دي د یس شریف ویل لِمَا وَرَدَ أَنَّهُ مَنْ دَخَلَ

الْقَابِرَ وَقَرَأَ يُسَّ ځکه چي وار د سوي دي (په روایت کي راغلي دي) چي څوک هدیرې ته داخل سي

اویس شریف وويي خَلَّفَ اللَّهُ عَنْهُمْ يَوْمَئِذٍ نو سپکوي الله تعالی (عند) له دوی ټولو

څخه (کوم چي هلته ښخ دي) په هغه ورځ وَكَانَ لَهُ بَعْدُ مَا فِيهَا حَسَنَاتٌ او دي دغه وینکي

لره په هدیره کي د موجوده مړو په شمېر سره نېکياني (يعني هلته دیس لوستونکي ته دومره نېکي حاصلېږي څومره چي په هدیره کي مردگان موجود دي).

لغات: ﴿مقابر﴾ جمع د مقبرة ده: هدیره (قبرستان)، ﴿خفف﴾ د تفعیل د باب ماضي ده: سپکول.

کمي کول، په بعدد ما کښي "ما" د "من" په معنی سره دی، ﴿حسانات﴾ جمع د حَسَنَة ده: نېکي، نېک عمل.

تشریح: د زیارت طریقه داده چي کله هدیرې ته داخل سي، نو د ادعاء دي ووايي:

"السلام عليكم يا أهل القبور! يغفر الله لنا ولكم أنتم سلفنا ونحن بالأثر"

یا داسي دي ووايي:

"السلام عليكم دار قوم مؤمنين وإنا إن شاء الله بكم لأحقون ونسأل الله لنا ولكم العافية"

بيا چي کله يو معلوم قبر ته راسي، نو مري (قبر) ته دي مخامخ ودرېږي يعني چي ده شاد قبلې و طرف ته وي او مخ يې د مري (قبر) و طرف ته وي، او د مذکوره پورتي سلام تر وړلو وروست دي د خپل وس مطابق د قرآن مجيد څه حصه يا څو سورتونه ووايي او د سورة يس فضيلت راغلي دي او دهغه ثواب دي دغه مري او د هدیرې ټولو مړو ته ورسوي، او په دې عبارت کي د سورة يس فضيلت د ابيان سوي دي چي څوک هدیرې (مقبرې) ته داخل سي او د سورت ووايي، نو په دې ورځ به الله تعالى د هغو (مردگانو) عذاب سپک کړي نو ده ته به د هغو د شمېر په اندازه نېکياني ورکړي.

د قبر سره کښېنستل او د قرآن کریم تلاوت کول

﴿۹۳﴾ وَلَا يَكْفُرُ الْجُلُوسُ لِلْقِرَاءَةِ عَلَى الْقَبْرِ او مکروه نه دي د قرائت (قرآن لوستلو) لپاره

کښېنستل د قبر سره فِي الْمُخْتَارِ د مختار (اختيار کړل سوي) قول مطابق.

تشریح: مسئله داده چي د قرآن لوستلو لپاره د قبر سره کښېنستل مکروه نه دي، چي څوک هدیرې ته ولاړ سي نو هلته د قبر سره قرآن کریم په ياده يا په ناظره ووايي، دا څه پروانه لري؛ دلته په عبارت

کي "على" د "عند" په معنی سره دی؛ ځکه پر قبر د پامه کښېنستل برابره ده د تلاوت لپاره وي يا هسي وي، په هر صورت کي مکروه تحریمي دی.

﴿۹۴﴾ وَ كُفِّرَ الْقُعُودُ عَلَى الْقُبُورِ لِغَيْرِ قِرَاءَةٍ او مکروه دي د قبرونو سره کښېنستل

بغير له قرائت (قرآن لوستلو) څخه وَ وَطُؤَهَا او قبرونه تر پښو لاندې کول (په قبرونو سره څټل)

وَالنَّوْمُ وَقَضَاءُ الْحَاجَةِ عَلَيْهَا او خوب او حاجت کول پر قبرونو.

لغات: ﴿وَطَوَّءَ﴾ د سمع د باب مصدر دی: تر پښو لاندې کول، پایماله کول.

تشریح: مسئله داده چي د قبرونو سپکاوی نه کول پکار دي او تر حد زيات تعظيم يې هم نه کول پکار دي، بلکي په دې باره کي اعتدال کول پکار دي. سپکاوی دادی چي قبرونه تر پښو لاندې کړل سي، يا پر هغوی کښېني، يا پر هغوی قضاء حاجت وسي. او تعظيم دادی چي قبرونه زيات جگ جوړ کړل سي، پر قبرونو گومبتي جوړي کړل سي، پر هغوی گلان واچول سي، يا پر هغوی خادران هوار کړل سي او يا پر هغوی خراغان وخرول سي، او اعتدال دادی چي په زړه کي د قبرونو قدر او احترام وي او د هغوی سره داسي عمل او چلند وسي کوم چي په سنت سره ثابت دي، يعني د قبرونو د زيارت لپاره تلل او د قبرونو سره درېدل، ايصال ثواب کول او د مغفرت دعاء ورته کول، فقط.

د قبر د شاوخوا شنه وابنه کښل

﴿٩٩﴾ وَقَدْ عَمَّ الْحَشِيشُ وَالشَّجَرُ مِنَ الْمَقْبَرَةِ او (مملرنګه مکرره دي) وابنه او درختي (وني)

کښل له هديرې څخه وَلَا بَأْسَ بِقَدْحِ الْيَابِسِ مِنْهُمَا او څه پروانسته په کښلو کي دوچو له دې دواړو څخه (يعني وچ وابنه يا وچي درختي کښل څه حرج او پروانه لري).

لغات: ﴿قَدَحَ﴾ د فتح د باب مصدر دی: کښل، له بېخه باسل، ﴿حَشِيشَ﴾ وابنه، مِنْهَا د تشيه

ضمير د حشيش او شجر و طرف ته راجع دی.

تشریح: مستحب داده چي پر قبر شنه وابنه وغيره نه وکښل سي، په دې سره ميت ته فايده رسيږي: ځکه شنه وابنه او شنه بوټي د الله ﷻ په ذکر مشغوله وي او د هغوی د ذکر کولو په وجه د الله ﷻ رحمت نازلېږي، ها! تر وچېدلو وروسته د هغوی په کښلو او پرېکولو کي څه حرج نسته. خو که د قبر د شاوخوا وښو او بوټو په وجه خلکو ته تکليف وي، نو بيا دلاري د صفا کولو لپاره هغوی کښل کېدای سي. (انوار الإيضاح بحواله مرقی الفلاح ص: ۲۲۲، وفتاویٰ رحيمية ج: ۵، ص: ۱۰۵)

بَابُ أَحْكَامِ الشَّهِيدِ

(دا) باب د شهيد د احکامو (په بيان کي) دی

تشرېح: څرنګه چي د شهيد احکام د نورو مرو له احکامو څخه جلا او بېل دي، نو ځکه د شهيد احکام په يوه جلا باب کي بيانوي. يا په دې وجه يې جلا بيانوي چي شهيد پر نورو مرو ډېر فضيلت لري. تر دې چي له دې څخه منع سوي ده چي شهيد ته مړ وويل سي. لکه څرنګه چي د الله تعالیٰ فرمان دی ﴿وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْواتٌ بَلْ أحيَاءٌ وَلَكِنْ لَا تَشْعُرُونَ﴾. [البقرة: ۱۵۲]

شهيد ته د شهيد ويلو وجه: صاحب د بنايي رَجَه الله ليکلي دي چي شهيد ته په څو وجهو سره شهيد ويل کيږي: ① يو په دې وجه چي فرشتې د تعظيم او عزت په خاطر د هغه د مرګ شهادت (ګواهي) ورکوي او فرشتې د هغه په جنازه کي شرکت کوي. نو دلته به شهيد په معنی سره د مشهود وي لکه فاعيل چي په معنی سره د مفعول راځي، ② دويمه وجه داده چي شهيد ته تر مرګ وروسته د جنت زېږي او شهادت ورکول کيږي، نو دلته به هم په معنی سره د مشهود وي، ③ درېيمه وجه داده چي د شهيد معنی ده: حاضر. او شهيد هم د الله ﷻ په نېز حاضر او ژوندی وي، لکه څرنګه چي مخکي آيت ذکر سو (بنايه ج: ۲) دلته به په معنی د شاهد سره وي.

د فقهاؤ په اصطلاح کي شهيد هغه څوک دی چي مشرکينو او کافرانو قتل کړی وی او د هغه پر بدن د قتل او زخم اثر وي. يا هغه څوک دی چي مسلمانانو په ظلم قتل کړی وی، او د قتل په وجه يې ديت واجب سوی نه وي. (فتح الهدايه)

د شهيد قسمونه: د انجام او احکامو په اعتبار سره د شهيد درې قسمونه دي:

① ... دنيوي او اخروي شهيد (کامل شهيد): يعني هغه کس کوم چي په اخلاص سره د الله ﷻ د دين د لور والي لپاره په جهاد کولو کي ووژل سي. ده ته په آخرت کي د شهادت مرته نصيب کيږي او په دنيا کي هم پر هغه د شهيد احکام جاري کيږي. چي غسل وغيره نه ورکول کيږي. همدارنګه هغه کس کوم چي ظلماً په تېزه (تېره) آله سره ووژل سوی وي. هغه هم د دې شهيد په حکم سره دی.

② . اخروي شهيد: دا هغه کس دی کوم چي په جهاد وغيره کي شهيد نه سي. لېکن دخپل ځان او مال په دفاع کي ووژل سي. يا مثلاً د نس د ناروغۍ په وجه مړ سي، يا د طاعون وغيره د وبا په وجه مړ سي. په مختلفو رواياتو کي تقريباً شپېته (۶۰) ډوله کسان ذکر سوي دي. دا ټوله روايات په "أجر السالك" کي جمع سوي دي.

(۳) ... فقط دنيوي شهيد: داسي منافق او بد غرض لرونکی کس کوم چي محض د ځان ښوونې لپاره په جهاد کې شريک سي او وژل سي. يا د مال غنيمت حاصلولو يا د يو بل دنيوي غرض په وجه جنگ کونکی وژل سي. څرنگه چي د زړه په رازونو صرف الله تعالى خبر دی. نو ځکه داسي کس په دنيوي احکامو کې شهيد منل سوی دی چي دده سره به د حقيقي شهيد په څېر چلند کول کيږي چي غسل وغيره به نه ورکول کيږي. لېکن په آخرت کې داسي کسانو ته د شهادت مرتبه نه حاصلېږي. (کتاب المسائل و تحفة الأئمة ج ۳)

﴿ ۹۹۲ 》 الشَّهِيدُ الْمَقْتُولُ مَيِّتٌ بِأَجَلِهِ مقتول (وژل سوی) شهيد په خپل مرگ (يا په بله وينا: پر خپل

ټاکلي وخت) مړ سوی دی عِنْدَنَا أَهْلُ السُّنَّةِ زموږ (يعني) د اهل سنتو په نېز.

لغات: ﴿أجل﴾ د دې لفظ څو معناوي نقل سوي دي: مرگ، د انسان د وخت آخر (د مرگ وخت)، ټاکل سوې نېټه (موده)، مقرر وخت.

تشرېح: د دې مسئلې تعلق د عقائدو او علم الکلام سره دی. حاصل د عبارت دادی چي د مقتول (وژل سوي کس) په باره کي د اهل سنت والجماعت عقیده داده چي هغه مَيِّتٌ بِأَجَلِهِ دی يعني هغه په خپل مرگ سره پر خپل ټاکلي نېټه مړ سوی دی يا په بله وينا د هغه مرگ پر خپل وخت راغلی دی له وخت څخه مخکي نه دی واقع سوی، پاته سوه دا خبره چي کله مقتول مَيِّتٌ بِأَجَلِهِ دی، نو بيا پر قاتل قصاص يا ديت ولي واجبيږي؟، نو د دې جواب دادی چي قاتل د قتل سبب اختيار کړی دی (يا په بله وينا د قتل سبب جوړ سوی دی) او په دې سره يې د عالم نظام خراب کړی دی، نو ځکه د نظام عالم د خوندي او باقي ساتلو په خاطر د قاتل لپاره داسزا ټاکل سوې ده، او معتزله وايي چي مقتول پر خپل ټاکلي نېټه (پر خپل وخت) نه دی مړ سوی، بلکي همدا قاتل د هغه عمر ورختم کړی دی، که قاتل هغه قتل کړي نه وای، نو هغه به ژوندی وای. (شفاء الارواح بحواله حاشيه)

د شهيد تعريف او تفصيل

﴿ ۹۹۳ 》 وَالشَّهِيدُ مَنْ قَتَلَهُ أَهْلُ الْحَرْبِ او شهيد هغه کس دی کوم چي قتل کړی (وژلی) وي

حربي کفرتانو اَوْ أَهْلُ الْبَغْيِ اَوْ قُطَاعُ الطَّرِيقِ يا باغيانو يا لاره شکونکو (ډاکوګانو) اَوْ

الْمُضَوِّصُ فِي مَنْزِلِهِ لَيْلًا يا غلو په خپل کور کي د شپې وَلَوْ بِشَقْلٍ که څه هم په يو درانه

شي سره (يې وژلی) وي اَوْ وَجَدَ فِي الْمَغْرَكَةِ وَبِهِ أَثَرٌ يا هغه (کس کوم چي) -رنډل سوی وي د

جنگ په ميدان کي او پر هغه (د زخم) نښي وي.

﴿ ۹۹۴ 》 اَوْ قَتَلَهُ مُسْلِمٌ ظُلْمًا عَمْدًا اِبْحَدِّ يا يو مسلمان هغه قتل کړی وي په ظلم سره قصدا

﴿۱۰۰﴾ بِالْغَا (او) بِالْغَوِي.

﴿ ۱۰۰۲ ﴾ وَلَمْ يُرْتَبَ بَعْدَ انْقِضَاءِ الْحَرْبِ او هغه مقتول زور سوی (ژوند باتدي تېر سوی) نه وي د جنگ تر ختمېدو وروسته (يعني د جنگ تر ختمېدو وروسته د زخمي والي په حالت کي ژوندي نه وي پاته سوی. يا په بله وينا دا چي تر جنگ وروسته يې له فيلوري ژوند څخه فايده نه وي اخيستی. نو داسي مقتول شهيد دی. کڼي شهيد نه دی).

کفارو حکومت وي، ﴿أهل البغي﴾ باغيان، هغه کسان چي په دامام (حاکم) له اطاعت څخه ووځي (په يو تاویل سره) بغاوت وکړي او جنگ ته آماده سي، صاحب د معجم يې داسي تعريف کړی دی: "أهل البغي: المسلمون الخارجون عن الامام متأولين إذا كانت لهم شوكة" (معجم لغة الفقهاء)، ﴿لصوص﴾ جمع د

لصّ ده: غل (په پټه غلا کونکی)، لیلا: داقید اتفاقي دی، مطلب یې دای چي ډاکو کور ته ورسي
برابره ده دورځي وي او که دشپې وي، د دواړو حکم برابر دی (انوار الايضاح). ﴿مُثَقِّل﴾ دروند (وزندلما)

شی، ﴿مَعْرَكَة﴾ د جنگ میدان، ذکر، جمع: مَقَارِك، ﴿مُحَدَد﴾ تېره (تېره کړی سوی)، تېز، حَدَد

يُحَدِّدُ تَحْدِيدًا: تېره کول، ﴿وَلَمْ يُزَلِّتْ﴾ دافتعال له بابه دنفي جحد مجهول صيغه ده. ددې باب څو معنوي نقل سوي دي: زور کېدل (وخت پر تېرېدل)، له دنياوي آسانتياوو څخه فايده اخيستل،

صاحب دمعجم الوسيط يبي داسي تعريف ڪري ٿي " اَرَزْتُكَ فُلَانٌ : ضَرَبْتُ فِي الْحَرْبِ فَانْخَنَ وَحَمَلْتُ بِهِ مَعْتَقًا

ثُمَّ مَاتَ فَهُوَ مَرْتَدٌّ". یعنی هغه کس کوم چي د جنگ په ميدان کي سخت زخمي کړل سي او بيا هغه جنگ له ميدان څخه يووړل سي او په هغه کي ساه پاته وي (ژوندی وي) بيا تر څه ژوند وروسته سي (په لنډه رڼا دا چي تر زخمي کېدو وروسته څه وخت ژوندی پاته سي. يا په بله وينا چي تر زخمي کېدو وروسته

دنیلوی ژوند نفع حاصله کړي). نو داسي کس ته مُرْتَب وېل کېږي. نور تفصیل او وضاحت به په
تشریح کې ذکر سي.

تشرېح: په دنيا کي چي پر کوم چا د شهيد احکام جاري کيږي يعني غسل وغيره نه ورکول کيږي، دلته دهغه تذکره کيږي، ددې شهيد خو صورتونه دي:

- ①... کوم مسلمان چي حربيانو يا باغيانو يا ډاکه مارانو (ډاکوگاتو) يا غلو د شپې په خپل کور کي وژلی وي، برابره ده په آله جارحه سره وي لکه توره، ټوپک او داسي نور، يا په غير جارحه آله سره وي لکه ډانگ (لکړه)، سوکان او لغتي او داسي نور، نو هغه شهيد دی او پر هغه د شهيد احکام جاري کيږي.
- ②... کوم مسلمان چي د جنگ پر ميدان په داسي حال کي وموندل سي چي دهغه پر بدن د زخم نښي وي، نو پر هغه د شهيد احکام جاري کيږي.

او قتله مسلم ظلمًا إلخ: ③... کوم مسلمان چي مسلماتو ظلمًا او قصداً په تېره (تېز) شي سره وژلی

وي، نو پر هغه هم د شهيد احکام جاري کيږي، په دې درېيم صورت کي د "ظلمًا" په قيد سره هغه کس خارج سو کوم چي د يو چاد حق په بدله کي وژل سوی وي مثلاً په حد يا قصاص کي، يا يې پر يو چا ظلم وزياتوب کړی وي او هغه دې وژلی وي، نو دې شهيد نه دی. همدارنگه د "عدًا" (قصداً) په قيد سره هغه کس خارج سو کوم چي په يوه تېره شي سره خطاء وژل سوی وي مثلاً يو چا پر يو حيوان وار کړی وي خو وار پر يو انسان لگېدلی وي، نو هغه شهيد نه دی، همدارنگه د "محدّد" (تېره) قيد لگول سوی دی، لهذا که په نا تېره شي مثلاً په ډانگ يا داسي بل شي سره وژل سوی وي، نو هم هغه شهيد نه دی، او له تېره (تېز) شي څخه مراد هغه آله ده چي په هغه کي د پرېکولو (غورولو) قوت وي او اندامونه سره جلا کولای سي لکه توره، چاره، چاقو، د ټوپک مرمی او داسي نور، او اوسپنه مطلقاً په آله جارحه کي داخله ده که څه هم هغه تېره نه وي.

په دې درېو سره صورتونو کي د شهيد احکام جاري کيږي. يعني هغه ته به غسل نه ورکول کيږي او هغه به د خپلو وينو او خپلو جامو (کلبو) سره بنځول کيږي او پر هغه به د جنازې لمونځ کول کيږي، خو کله چي په هغه کي دالاندیني شرطونه موجود سي (دا ياد ساتئ!):

- ①... هغه به مسلمان وي؛ ځکه د کافر لپاره هيڅ قسم شهادت نه سي ثابتېدلای.
- ②... بالغ به وي. يا په بله وينا شرعاً به مکلف وي، لهذا که نابالغه بچی ووژل سي، نو پر هغه په دنيا کي د شهادت احکام نه جاري کيږي، بلکي هغه ته به د علومو رو په څېر غسل او کفن ورکول کيږي.
- ③... له حيض او نفاس او جنابت څخه به پاک وي. لهذا که يو سړی د جنابت په حالت کي يا بڼه د حيض او نفاس په حالت کي شهيد کړل سي، نو پر هغه هم د شهيد کمال احکام نه جاري کيږي، بلکي غسل او کفن نه ورکول کيږي.

④... مُرْتَقٍ به نه وي، دا له "ارْتِثَاث" (باب افتعال) څخه مأخوذ دی، د "ارتثاث" ماده "رَث" ده. "رَث" په اصل کې زاړه (پخواني) شي ته وايي او د "ارتثاث" معنی ده: زور کېدل (وخت بلندي تېرېدل). او د شهادت په باب کې دارتثاث معنی داده چې سړی تر زخمي کېدو وروسته څه وخت ژوندی پاته سي او له دنیاوي ژوند څخه نفع حاصله کړي. یا دومره وخت ژوندی پاته سي چې پر هغه یو دنیاوي حکم نافذېدلی سي، مثلاً دیوه لمانځه وخت پر هغه د ژوند په حالت کې تېر سي، یا دنیاوي نفع حاصله کړي مثلاً دواړو وځوري، یا بل څه وځوري یا وچینسي، یا بیده سي. یا د جنگ له ډگر څخه د راحت لپاره رانقل کړی سي، یا تر ډېر وخته پوري خبري وکړي او داسي نور. ډېر ټولو ته ارتثاث ویل کیږي او داسي کس ته د فقه په اصطلاح کې مرث ویل کیږي (چې تر زخمي کېدو وروسته په دنیا کې ژوند تېر کړی او دنیاوي منافع حاصل کړي)، داسي کس څه هم د الله تعالیٰ په نېز (فیما بیننا و بینک) شهید دی او ډېره ممکنه ده چې په دې مېلن کې تر ټولو افضل او اعلیٰ شهید همدی وي، خو په دنیاوي اعتبار سره پر ده د شهید احکام نه جاري کیږي یعنې ده ته به غسل او کفن ورکول کیږي. (د مرث نور تفصیل به څه وروسته په کتاب کې هم راسي)

دا حکم هلته دی کله چې دغه پورتنی امور (یعنې دیوه لمانځه وخت تېرېدل، یا څه خوړل او چنبل او داسي نور) د جنگ تر ختمېدلو وروسته واقع سي، او که د جنگ تر ختمېدلو مخکې دا امور واقع سي، نو هغه مرث نه دی، بلکې شهید شمېرل کیږي.

د شهید احکام (کوم چې په دنیا کې پر هغه جاري کیږي)

﴿ ١٠٠٢ ﴾ فَيُكَفَّنُ بِدَمِهِ وَثِيَابِهِ نو (داسې مقتول شهید ته) به کفن به ورکول کیږي په هاغه خپلو وینو او جلمو کې وَيُصَلَّى عَلَيْهِ بِلَا غُسْلِ او پر ده به لمونځ (د جنزې) کول کیږي بېله غسل ورکولو څخه وَيُنَزَّ عَنْهُ مَا لَيْسَ صَالِحًا لِلْكَفْنِ او کنبل کیږي به له ده څخه هغه څه (جلمې او نور) کوم چې د کفن کېدلو صلاحیت نه لري (یا بېله وینا "کوم چې د کفن لپاره مناسب نه وي) كَالْفَرَسِ لَكَهُ پُوسْتَيْنِ وَالْحَشْوِ د پنبه وو جلمې (له پنبه وو څخه ډکې پنډې جلمې لکه کوټ او داسې نور) وَالسِّلَاحِ وَالذَّرْعِ او وسله او زغره وَيُزَادُ وَيُنْقَضُ فِي ثِيَابِهِ او د هغه په جلمو کې به (د سنت کفن مطابق) کمي او زیاتوب کول کیږي (یعنې که جلمې د کفن له کپړو څخه کمي وي نو زیاتوب به پکېني کول کیږي یعنې به ډېر سره، مثلاً کول کیږي او که زیاتي وي، نو کمول کیږي به) وَكَرَّةً نَزَعُ جَمِيعَهَا او مکروه

دي د هغه ټولو جامو كښل (يعني په كومو جامو كې چې شهيد سوې دي. د هغوی كښل مكروه دي: ځكه چې شهيد به په قیلت كې د همدې جامو سره حاضرېږي او محاجه به كوي).

لغات: (يُزاد) د ضرب له بابيه مضارع مجهول ده: زياتول، اضافه كول. ﴿الْقَرْو﴾ د دې لفظ څو معناوي نقل سوي دي چې له هغوی څخه ځيني نادي: له ورنې څرمني څخه جوړه جامه (پوستين). د څرمني (چمرې) كوټ، د څرمني چپنه، جمع: فِرَاءٌ، ﴿الْحَشْو﴾ د دې لفظ هم څو معناوي نقل سوي دي. اصل معنى يې ده: هغه شى چې بل شى په ډكېږي لكه پمبه. همدارنگه له پمبه وو څخه ډكه جامه، لكه كوټ او داسي نورو پندو جامو ته هم حشو ويل كيږي. ﴿دِنْع﴾ زغره (داوسپني جالي ډله

كميس كوم چې په جنگ كې اغوستل كيږي)، جميعها: اى ثابته اللتى قُتِلَ فيها.

تشرېح: د شهيد احكام په لاندې توگه دي: ① شهيد ته به غسل نه وركول كيږي او نه به د هغه پر بدن لكېدلې وړنه له هغه څخه صفا كول كيږي، خو كه د شهيد له وړني څخه بغير بل نجاست او ناپاكي باندې لكېدلې وي، نو هغه به پرېولل كيږي، ② شهيد چې د شهادت په وخت كې كومي جامې (كميس، پرتوگ او داسي نور) اغوستي وي، په هغه جامو كې به بنخول كيږي او له شهيد څخه به هغه نه كښل كيږي. ③ كه هغه جامې له سنت شمېر (منون عدد) څخه كمې وي، نو د هغه په اندازه جامې به پكښې اضافه كول كيږي (مثلاً يو لږي پرتوگ او كميس وي. نو دې يوه لږه ورسره زياته كړي چې ست كفن يې پوره سي). ④ او كه د هغه د بدن جامې له سنت شمېر څخه زياتې (اضافه) وي، نو اضافي كېږي به ځني ليري كول كيږي، ⑤ همدارنگه كه د هغه پر بدن اضافي (بالا بود) شيان وي كوم چې كفن نه سي جوړېدلای، مثلاً كوټ، سدری، بوتونه يا څپلې، خولۍ يا وسله، چاته و غيره، نو هغوی به په هر صوت كې ليري كول كيږي، باقي نور ټوله احكام كوم چې دنور و مسلماتانو لپاره دي مثلاً د جنازې لمونځ او دفن (بنخول) او داسي نور، هغه ټوله دده په حق كې هم جاري كيږي.

و كره نزع جميعها: په آخر كې مصنف رَجَعَهُ الله فرمايي چې د شهيد ټولي جامې كښل يعنې د هغه پر ځاى په نورو كېړو كفن وركول مكروه دي. (انوار الايضاح)

﴿۱۰۰۲﴾ وَيُغْسَلُ إِنْ قُتِلَ صَبِيًّا أَوْ مَجْنُونًا أَوْ حَائِضًا أَوْ نَفْسَاءً أَوْ جُنُبًا أَوْ غُسْلَ بِهِ وَرَكُولَ كَيْفِي كېږي كه چيري قتل كړى سوې وي بچى يا لهونى يا حيض والا يا نفلس والا بَنَحْهُ يا جنب.

﴿۱۰۰۵﴾ أَوْ أَرْتَسَ بَعْدَ انْقِضَاءِ الْحَرْبِ يازور سوې (ژوند بڼدي تېر سوې) وي د جنگ تر ختمېدو وروسته (يا په بله وينا: چې د جنگ تر ختمېدو وروسته يې له دنياوې ژوند څخه نفع اخيستم وي)

بِأَنْ أَكَلَ أَوْ شَرِبَ أَوْ نَامَ أَوْ تَدَوَّى په دې توگه چي (د جنگ تر ختمېدو وروسته) خوراک يا چنباک وکړي يا بيده سي يا دواء (علاج) وکړي أَوْ مَضَى وَقْتُ الصَّلَاةِ وَهُوَ يَعْقِلُ يا ديوه لمانځه وخت (باندي) تېر سي په داسي حال کي چي هغه پوهيږي (يعني هغه په هوښ کي وي چي په لمانځه وغيره پوهيږي) أَوْ نُقِلَ مِنَ الْمَعْرَكَةِ لِاخْوَافٍ وَطُئَ الْخَيْلُ يا نقل کړی سي (يووړل سي) د جنگ له ميدان څخه، نه د آسونو د پايماله کولو له بيړي څخه (چي آسونه به يې تر پښو لاندې کړي) أَوْ أُطِيَ أَوْ بَاعَ أَوْ اشْتَرَى يا وصيت وکړي يا خرڅول يا راښوول وکړي أَوْ تَكَلَّمَ بِكَلَامٍ كَثِيرٍ يا زياتي خبري وکړي (نو په دې ټولو صورتونو کي هغه مړتث ازورسوي يعني له دنياوي ژوند څخه نفع اخيستونکی دی، لهندا د شهيد په حکم کي نه دی، نو غل به ورکول کيږي) وَإِنْ وُجِدَ مَا ذُكِرَ قَبْلَ انْقِضَاءِ الْحَرْبِ او که چيري موجود سي (واقع سي) د اشيان کوم چي ذکر سوه د جنگ تر ختمېدو مخکي لَا يَكُونُ مُرْتَثًا نو هغه مړتث نه دی (يعني په دې صورت کي هغه له دنياوي ژوند څخه نفع اخيستونکی نه شمېرل کيږي، لهندا د کامل شهيد په حکم کي دی).

لغات: ﴿ارتث﴾ د افتعال له بابه ماضي مجهول ده: څه مخکي يې تعريف ذکر سو او په مذکوره عبارت کي چي مصنف رَجَّه الله کوم تفصيل ذکر کړی دی داهم د مړتث وضاحت دی. ﴿وطئ﴾ د سمع د باب مصدر دی: تر پښو لاندې کول، پايماله کول، ﴿خيل﴾ آس، مجازاً پر آس سپور. **تشریح:** د عبارت حاصل دادي چي که په کوم شهيد کي له مخکيني مذکوره شرطونو څخه يو شرط موجود نه وي، مثلاً نابالغه بچی وي، يا مجنون وي او داسي نور، نو هغه ته به غل هم ورکول کيږي او د نورو خلکو په څېر به کفن هم ورکول کيږي.

او ارتث بعد انقضاء الخ: دا عبارت د ﴿١٠٠٢﴾ نمبر مسئلې تفصيل دی (لکه مخکي چي هم موږ د هغه څه تفصيل بيان کړی)، حاصل يې دادي چي د شهيد لپاره داهم شرط دي چي د جنگ تر ختمېدو وروسته به يې د زخمېدو په حالت کي له خپل ژوند څخه نفع نه وي اخيستی (کامز)، مثلاً خوراک، چنباک يا دواء او علاج ورکول سوي وي او يا د هوش او حواس په حالت کي پر هغه ديوه لمانځه وخت تېر سوي وي او يا د راحت وغيره لپاره د جنگ له ميدان څخه بل ځای ته منتقل کړی سوي وي، خو که د جنگ تر ختمېدو مخکي هغه منتقل کړی سي او له ژوند څخه څه نفع واخلي، نو

هغه مړتث نه دی، بلکې شهید دی او د شهادت حکم باقي دی، لڼده دا چي که د جنگ تر ختمېدو وروسته له پورتنی مذکوره شیانو څخه یو شی موجود سي، نو د شهادت حکم ساقطیږي او داسي کس مړتث شمېرل کیږي.

د هوبعقل: یعنی چي د هغه هوبن او حواس صحیح وي (په هوبن کي وي)؛ لهندا که دبی هوبنی په حالت کي دیو له مانع وخت باندي تېر سي، نو د شهادت حکم یې نه ساقطیږي او مړتث نه بلکې شهید شمېرل کیږي.

لاخوف: نو که د جنگ له میدان څخه په دې وجه منتقل سوی وي چي آسونه او داسي نور یې تر پنبو لاندې نه کړي، نو هم هغه مړتث نه دی، بلکې شهید شمېرل کیږي.

﴿۱۰۰۲﴾ وَيُغْسَلُ مَنْ قُتِلَ فِي الْمَضِرِّ وَلَمْ يُغْلَمْ أَنَّهُ قُتِلَ بِحَدٍّ ظُلْمًا او غسل به ورکول کیږي هغه کس ته کوم چي په ښار کي وژل سوی وي او دامعلومه نه سي چي هغه په تېره آله سره په ظلم وژل سوی دی أَوْ قُتِلَ بِحَدٍّ أَوْ قَوْدٍ یا په یو حد (شرعي سزا) یا قصاص کي وژل سوی وي (نو داسي کس ته به غل ورکول کیږي) وَيُصَلَّى عَلَيْهِ او پر هغه به (د جنازې) لمونځ کول کیږي.

لغات: ﴿مضر﴾ ښار، جمع: أمصار، ﴿حد﴾ شرعي سزا (کوم چي د شریعت اسلامي مطابق ورکول سي)،

﴿قود﴾ قصاص (دمقتول په بدله کي قاتل قتلول).

تشریح: که څوک په یو آبادي کي یا و آبادی ته نژدې یو ځای بغیر د جنگ له میدان څخه وژل سوی وموندل سي او دامعلومه نه سي چي په کومه وجه وژل سوی دی، نو پر هغه د شهید احکام نه جاري کیږي. همدارنگه که څوک د زنا کولو په حد کي یا قصاصاً وژل سوی وي، نو پر هغه هم د شهید احکام نه جاري کیږي.

کِتَابُ الصَّوْمِ

(دا کتاب د "روژې" (په بیان کې) دی

تشریح: څرنګه چې لمونځ یو بلنې عبادت دی او روژه هم بلنې عبادت دی، نو ځکه د لمانځه له بیان څخه وروسته اوس دروژې احکام او تفصیلات بیانوي.

د صوم لغوي او اصطلاحي معنی: د صوم لغوي معنی ده: إمساك، یعنی مطلق منع کېدلو. بندېدلو او ځان نیولو ته صوم وایي، هغه که له خوراک، چنباک څخه وي او که له خبرو څخه وي او که له یو بل شي څخه منع کېدل وي، او د صوم اصطلاحي او شرعي معنی ده: الإمساك عن المفطرات الثلاثة نهاراً مع النية، (یعني په ورځ کې دروژې په نیت سره له دریو مفطراتو (خوراک، چنباک او جماع) څخه منع کېدلو او ځان نیولو ته د شریعت په اصطلاح کې صوم وایي).

روژه که فرض سوه؟: د هجرت په دویم کال د بلر تر جګړې مخکې درمضان روژه فرض سوه، یو قول دادی چې د هجرت په دویم کال دشعبان په میاشت کې فرض سوه، او مخکې دعاشوراء او دایام بیض یعنی دهر قمري میاشتي د دیارلسم، څوارلسم او پنځلسم روژې فرض وې. (فتح الهدایه)

د روژې عظمت: دروژې میاشته (رمضان المبارک) ډېره د عظمت او برکت میاشته ده، په همدې مبارکه میاشته کې قرآن کریم نازل سوی دی او په دې مقلسه میاشته کې رحمت الهي د مؤمنانو و طرف ته په خاصه توګه متوجه کیږي، د نفلي عبادت ثواب د فرضو او د فرضو ثواب داویا (۷۰) فرضو په اندازه ورکول کیږي، دروژې میاشتي دراختلو سره سمدستي د جنت دروازې خلاصول کیږي او د دویځ دروازې بندول کیږي، شیاطین او سرکښه جنات قیدول کیږي، روژه انسان د الله جلّ و علا د نعمتونو په قلر او قیمت اګاه کوي، روژه مالدار ته د فقیرانو د لوږې او د محتاجانو د محتاجۍ او فقر احساس ورکوي چې ددې په نتیجه کې د مالدار زړه د فقر او لپاره نرمیږي او هغه د دوی په تعاون کې پوره کوښښ کوي. (انوار الايضاح)

﴿ ۱۰۰۷ 》 هُوَ الْإِمْسَاكُ نَهَارًا عَنْ إِدْخَالِ شَيْءٍ عَمْدًا أَوْ خَطَأً بَطْنًا، رَوْضَةُ مَنْعٍ كَيْدَلٍ (عَدْنِيُول)

دې د ورځې دیو شي له داخلولو څخه په قصديا په خطا سره ونس ته أَوْ مَالَهُ حُكْمُ الْبَاطِنِ یا (د بدن) وهغه حصې ته (داخلول) چې هغه لره دنس حکم دی (یعني دنس په حکم کې نه، لکه دماغ)

وَعَنْ شَهْوَةِ الْفَرْجِ او (منع کېدل) د شرمگاه له شهوت څخه بَنِيَّةٌ مِنْ أَهْلِهِ (په دې شرط چې داسې منع کېدل دروژې) په نیت سره وي له داسې کس څخه کوم چې دروژې اهل وي (يعني دانيت ناستي کس کړی وي کوم چې دروژې دنيت او دروژې اهليت لري).

نکات: ﴿امساك﴾ د افعال د باب مصدر دی: نیول، منع کول، منع کېدل (بندېدل)، پرېز کول، ﴿نهار﴾ ورځ، نهار پر دوه قسمه دی: ① هَارِ غربي: دا د لمر راختلو له وخته څخه د لمر لوېدلو تر وخته پورې دي، ② هَارِ شرعي: دا له صبح صادق څخه د لمر لوېدلو تر وخته پورې دي. دلته همدا مراد دي. (انوار الايضاح)

تشریح: په دې عبارت کې دروژې اصطلاحی تعریف بیان سوی دی چې د شریعت په اصطلاح کې دروژې معنی ده: له صبح صادق (رون ګهیځ) څخه تر لمر لوېدو پورې د الله تعالی درضا او قرب په اراده له خوراک، چنباک او جماع څخه منع کېدل، روژه په هر عاقل، بالغ مسلمان نر او ښځې غیر معذور باتلدي فرض ده.

فوائد قيود: نهاراً په دې قيد سره شپه خارج سوه؛ ځکه روژه د ورځې مشروع ده، نه د شپې. إدخال په دې قيد سره هغه شيان ووتل کوم چې بېله اختياره نس ته داخلېږي، لکه د يوشې دود يا ګرز کوم چې خپله داخل سي، په هغه سره روژه نه ماتېږي، عبدًا أو خطأ په دې قيد سره دهيري (نښان) صورت ووتی، يعنې که يو چاته خپل روژه بالکل ياده نه وي او په هېره يو څه و خوري يا وچيښي ياد ښځې سره کور والی وکړي او وروسته ورته ياده سي، نو په روژه باتلدي هيڅ اثر نه لوبېږي، ماله حکم الباطن لکه دماغ، عن شهوة الفرج جماع وي او که د ښځې سره لوبې کول (حلمې وهل) وي چې په هغه سره سړی انزال سي، نو روژه فاسدېږي، بنية ۱ په نیت کولو سره مقصود عبادات له عاداتو څخه جلا کول دي، لکه ځينې وخت وېړی پاتېدل (خوراک وغیره نه کول) محض د طبعي خواش پر بناء وي، لو همدوېړی پاتېدل چې کله د عبادت په نیت سره وي، نو هغه روژه ګرځي، أهل له دې څخه مراد عاقل، بالغ مسلمان دی، نو په دې قيد سره حیض او نفاس والا ښځه، کافر او مجنون ټوله ووتل. (مراقی الافلاج)

د روژې د واجبهېدلو سبب

﴿۱۰۰۸﴾ وَ سَبَبُ وُجُوبِ رَمَضَانَ شُهُودُ جُزْءٍ مِنْهُ او درمضان د واجبهېدلو (فرض کېدلو) سبب درمضان د يوه جزء (حصې) موجودېدل (راتلل) دي (نو که څوک درمضان مياشته وموندي ايمني درمضان مياشته بلدي راسي ايا دهغه يو جزء احصه اوموندي، نو درمضان روژه باندي فرض کيږي. مثلاً که څوک درمضان په پنځلسمه ورځ بالغ سي يا مثلاً کافر مسلمان سي، نو له پنځلسم رمضان څخه وروسته روژې باندي فرض کيږي. نه مخکينۍ روژې، ځکه چي دهغوی وخت يې نه دی موندلی) وَ كُلُّ يَوْمٍ مِنْهُ سَبَبٌ لِّوُجُوبِ آدَائِهِ او د رمضان هره ورځ دهغه ورځي د (روژې) اداء کولو د واجب کېدلو سبب ده.

لغات: ﴿وجوب﴾ د فرض په معنی سره دی او دلته په عبارت کي مضاف محذوف دی، اصل عبارت داسي دی "وسبب فرض صوم رمضان"، رمضان له رَمَضٍ څخه مشتق دی چي دهغه معنی ده: سوځېدل، او وجه تسميه داده چي په دې مبارکه مياشته کي گناهونه سوځي او ختميږي، رمضان د علميت او الف و نون زائدتان په وجه غير منصرف دی، مِنْهُ دواړه ځايه د ضمير مرجع رمضان دی، آدائه أي لوجوب اداء ذلك اليوم، ﴿شهود﴾ د دې لفظ له معناو څخه يو معنی ده: حاضرېدل، موجودېدل.

تشریح: د مسئلې تر حل مخکي دا وپېژنئ چي "سبب وجوب" او "سبب وجوب اداء" دا دواړه اصطلاحي الفاظ دی، سبب وجوب (د واجبهېدلو سبب) يعني هغه څه کوم چي د اصل شی د واجبهېدلو سبب سي يا په بله وينا دا چي دهغه په وجه يوشی واجب سي، او سبب وجوب اداء (دشي اداء کولو د واجبهېدلو سبب) يعني هغه څه چي دهغه په وجه دشي اداء کول واجب سي، د مثال په توگه قرض اخيستل سبب وجوب دی چي دهغه په وجه دمقروض (قرض اخيستونکي) پر غاړه پيسې واجب سوې، او د قرض د مالک مطالبه (کله چي له مقروض څخه دخپلو پيسو مطالبه وکړي) سبب وجوب اداء دی چي اوس پر مقروض د قرض اداء کول واجب سوه.

اوس مسئله داده چي درمضان مياشته (سپوږمۍ) يا په بله وينا درمضان وخت دروژې د واجبهېدلو سبب دی (چي هر وخت درمضان مياشته ښکاره سي او درمضان وخت راسي نو پر مسلمانو روژه واجب سوه)؛ ځکه روژه درمضان و طرف ته مضاف کيږي (او داسي ويل کيږي صوم رمضان ادروژې د مياشتي روژه)، او اضافت د سببیت دليل دی، او درمضان هره ورځ دهغه ورځي دروژې اداء کولو (نيولو) د واجبهېدلو سبب ده (چي په رمضان کي هره ورځ شروع سي نو دهغه ورځي روژه اداء کول اروژه نيول اواجبيږي)؛ ځکه د هري ورځي روژه مستقل عبادت دی، همدا وجه ده چي د يوې روژې په فلسفه کېدلو سره نوري

روژې نه فاسدېږي، لهذا کله چې هره روژه مستقل عبادت ده، نو د هري روژې سبب اداء به هم مستقل وي.

خلاصه دا چې وجوب پر دوه قسمه دی: ① نفس وجوب، ② وجوب اداء، نو دروژې میاشته سبب ده د نفس وجوب الصوم، او هره وروځ سبب ده د هغې ورځې د وجوب اداء الصوم.

روژه پر چا فرض ده؟

﴿۱۰۰۹﴾ وَهُوَ فَرَضٌ أَدَاءً وَقَضَاءً عَلَى مَنْ أَوْ (درمضان) روژه فرض ده د اداء او قضاء (دواړو) په

اعتبار سره (یعني که اداء نه کړل سي. نو قضاء یې هم فرض ده) پر هغه چا اجْتَمَعَ فِيهِ أَرْبَعَةُ أَشْيَاءَ

چې په هغه کې څلور شیان جمع وي الْإِسْلَامُ وَالْعَقْلُ وَالْبُلُوغُ ① اسلام ② او عقل ③ او

بلوغ وَالْعِلْمُ بِالْوُجُوبِ لِمَنْ أَسْلَمَ بِدَارِ الْحَرْبِ ④ او خبرېدل (دروژې) په وجوب د هغه کس

لپاره کوم چې په دار الحرب کې مسلمان سوی وي (یعني کوم چا چې په دار الحرب کې اسلام رلوی وي. هغه

ته به دروژې د فرضیت علم او خبر وي، دا شرط دي، او که نه وي، نو روژه نه بلنډي فرض کیږي) أَوْ الْكَوْنُ بِدَارِ الْإِسْلَامِ

یا په دار الاسلام کې کېدل (یعني څوک چې په دار الاسلام کې استوگن وي، نو برابره دروژې د فرضیت علم هغه ته وي او

که نه وي، په هر صورت کې روژه بلنډي فرض ده، او که یې اداء نه کړي، نو قضاء یې بلنډي فرض ده؛ ځکه په دار الاسلام کې هر

چیرې دیني تعلیم شائع وي او هر کس ته معلومه وي، نو ځکه هلته په فرضیت نه خبرېدل غږ نه دي).

لغات: ﴿دار الحرب﴾ هغه مملکت او هغه علاقه چې واک پکښې د کافرانو وي، او مسلمانان له دیني

کارونو څخه پکښې منع کول کیږي، ﴿دار الاسلام﴾ هغه مملکت چې واک او حکومت پکښې د

مسلمانانو وي او د نظام حکومت په چلولو کې ټوله طاقت د مسلمانانو په لاسو کې وي.

تشریح: د عبارت حاصل دای چې په کوم چا کې څلور شیان موجود سي، پر هغه درمضان

المبارک روژه نیول فرض دي: ① مسلمان کېدل، ② عاقل کېدل، ③ بالغ کېدل، ④ که څوک په دار

الحرب کې مسلمان سوی وی او هلته دروژې (رمضان) په فرضیت خبر وي، نو روژه بلنډي نیول لازم

دي، او که دروژې له فرضیت څخه ناخبره وي، نو روژه نه بلنډي فرض کیږي، او له خبرېدلو څخه

دروسته د تېرو روژو قضاء هم نه بلنډي لازمیږي، او که څوک په دار الاسلام کې وي، نو بیا د

روژه په فرضیت نه خبرېدل غږ نه شمېرل کیږي.

د روژې نیولو د وجوب شرائط

﴿ ۱۰۱۰ 》 وَيُشْتَرَطُ لِرُجُوبِ أَدَائِهِ اَوْ شَرْطُ دِي دِرَوژې اداء كولو (نيولو) د واجبهلو لپاره الصَّحَّةُ مِنْ مَرَضٍ وَحَيْضٍ وَنِفَاسٍ صحيح (سالم) كېدل له مرض او حيض او نفاس څخه وَالْإِقَامَةُ او مقيم كېدل.

تشرېح: د عبارت حاصل دادی چي د روژې نیول پر مكلف انسان هغه وخت واجبيږي كله چي درې شرطونه موجود سي: ① روغوالی، لهذا كه څوك مريض وي او د مرض په وجه د روژې نیولو طاقت نه لري يا د روژې نیولو په وجه د مرض زیاتېدلو خطره وي، نور وژنه نیول جائز دي. ② له حیض او نفاس څخه پاكوالی، لهذا د حیض او نفاس والا بنحی لپاره وژنه نیول جائز نه دي، لېكن ورسته يې قضاء لازم ده، ③ مقيم كېدل، لهذا كه څوك شرعاً مسافرو وي، نو د هغه لپاره وژنه نیول جائز دي. (انوار الايضاح)

د روژې نیولو د صحت شرائط

﴿ ۱۰۱۱ 》 وَيُشْتَرَطُ لِصِحَّةِ أَدَائِهِ ثَلَاثَةٌ اَوْ شَرْطُ دِي دِرَوژې اداء (نيولو) د صحيح كېدو لپاره درې شيان النَّيَّةُ ① نيت كول وَالْخُلُوعُ عَنَّا يَنْفِيهِ مِنْ حَيْضٍ وَنِفَاسٍ ② او خالي كېدل (پاكېدل) له هغه شيانو څخه كوم چي د روژې منافي وي يعني حيض او نفاس وَعَنَّا يُقْسِدُهُ ③ او (خالي كېدل) له هغه شيانو څخه كوم چي وژنه فاسدوي (ماتوي).

تشرېح: د عبارات حاصل دادی چي وژنه نیول هغه وخت صحيح كيږي كله چي درې شيان موجود سي: ① نيت، ② له داسي شيانو څخه خالي كېدل كوم چي د روژې منافي وي يعني حيض او نفاس (لو دا د روژې نیولو د وجوب لپاره هم شرط دي)، ③ او له داسي شيانو څخه خالي كېدل كوم چي وژنه فاسدوي.

جنابت د روژې منافي نه دی

﴿ ۱۰۱۲ 》 وَلَا يُشْتَرَطُ الْخُلُوعُ عَنِ الْجَنَابَةِ اَوْ لَه جنابت څخه خالی كېدل (پاكېدل) شرط نه دي.

لغات: ﴿خُلُوعٌ﴾ د نصر د باب مصدر دی، خَلَا يَخْلُو خُلُوًّا وَخَلَاءً: خالي كېدل.
تشرېح: فرمايي چې له جنابت څخه پاكېدل د روژې لپاره شرط نه دي، لهذا كه څوك دخوب په حالت كي جنب سي، نو په دې سره وژنه نه فاسديږي، هملرنگه د جنابت په حالت كي په پېشمني

كولو (پېشلمي خورلو) سره او بيا تر صبح صادق وروسته په غسل كولو سره روژه نه فاسدېږي: ځكه جنابت دروژې منافي نه دی. (مراقی الفلاح)

دروژې ركن

﴿۱۰۱۲﴾ وَ رُكْنُهُ الْكَفُّ عَنْ قَضَاءِ شَهْوَتِي الْبَطْنِ وَالْفَرْجِ اودروژې ركن منع كېدل (خا ساتل) دي دنس او فرج دشهوتونو له پوره كولو څخه وَ مَا الْحَقَّ بِهِمَا او (ځان ساتل) دهغه څه له شهوتونو څخه كوم چي دې دواړو (نس او فرج) سره لاحق كړل سوي دي.

لغات: ﴿كف﴾ دنصر دباب مصلردی: منع كېدل، راگر ځېدل، ﴿الْحَقَّ﴾ دافعال دباب ماضي مجهوله ده: لاحق كول، متصل او يو ځای كول، په مجردو كي دسمع له بابه راځي: لاحق كېدل ورسره يو ځای كېدل.

تشریح: په دې عبارت كي دروژې دركن بيان دی، حاصل يې دای چي دروژې ركن خپل ځان له خوراك، چنك او جماع كولو څخه نيول (منع كول) دي.

وما الحق بهما: يعني خپل ځان له هغه شهوتونو څخه هم منع كول كوم چي دنس او شرمگاه سره لاحق شمېرل كيږي، دنس سره لاحق لكه دماغ ته دواء وغيره رسول، دشرمگاه سره لاحق لكه د بنځي سره لوبي او حملې وهل چي په هغه سره سړی اترال سي. (شفاء الارواح)

دروژې حكم

﴿۱۰۱۳﴾ وَ حُكْمُهُ سُقُوطُ الْوَاجِبِ عَنِ الدِّمَةِ وَالْثَّوَابِ فِي الْآخِرَةِ اودروژې حكم ساقطېدل واجب دي له دمې (غلري) څخه او ثواب دی په آخرت كي وَ اللهُ أَعْلَمُ لوالله زيات خبر (ستره ولا) دی.

لغات: ﴿حكم﴾ الاثر المرتب على الشيء: يعني هغه اثر كو چي پريوشي مرتب كيږي. هملارنگه حكم قضاء او فيصلې ته هم وايي.

تشریح: دروژې حكم يعني اثر دای چي په روژه نيولو سره د مكلف له غلري څخه فرض ساقطېږي او هغه له خپل ذمه ولری څخه خلاصېږي او په آخرت كي وده ته ثواب حاصلېږي. او كه روژه فرض نه وي، نو دهغه حكم فقط په آخرت كي ثواب حاصلېدل دي. (انوار الايضاح)

فَصْلٌ (فِي صِفَةِ الصَّوْمِ وَتَقْسِيمِهِ)

(دا) فصل (دروژې د کیفیت او تقسیم په بیان کې) دی

د روژې قسمونه

﴿۱۰۱۵﴾ يَنْقَسِمُ الصَّوْمُ إِلَى سِتَّةِ أَقْسَامٍ رَوْضَهُ تَقْسِيمِيٌّ وَشَبِيهُ قِسْمُونَوْتِهِ فَرَضٌ وَوَاجِبٌ وَمُسْنُونٌ وَمَنْدُوبٌ وَنَفْلٌ وَمَكْرُوهٌ ① فرض ② واجب ③ او سنت ④ او مستحب ⑤ او نفل ⑥ او مکروه.

اللفات: له فَرَضُ څخه تر مَكْرُوه پوري دا ټوله الفاظ له سِتَّةِ أَقْسَامٍ څخه د بدل کېدلو په وجه مجرود ويل کېدلای سي او د مبتداء محذوف د خبر کېدلو په وجه مرفوع هم ويل کېدلای سي يعني أَحَدُهَا فَرَضٌ وَثَانِيهَا وَاجِبٌ وَثَالِثُهَا مُسْنُونٌ... إلخ.

تشریح: فرمایي چي روژه پر شپږ قسمه ده: ① فرضي روژه، ② واجب روژه، ③ سنت روژه، ④ مستحب روژه، ⑤ نفلي روژه، ⑥ مکروه روژه.

يادونه: د فرض، واجب او داسي نورو شرعي احکامو تعريفونه په شروع (مقدمه) کې په لومړي ټوک کې بيان سول، د معلومات لپاره هلته رجوع وکړئ!

د فرض روژې قسمونه

﴿۱۰۱۶﴾ أَمَّا الْفَرَضُ فَهُوَ صَوْمُ رَمَضَانَ أَدَاءً وَقَضَاءً کوم چي فرض (روژه) ده نو هغه د رمضان روژه ده، اداء وي او که قضاء وي (اداء او قضاء يې دواړه فرض ده) وَصَوْمُ الْكَفَّارَاتِ او د كفاراتو روژه ده وَالْمَنْدُوبُ فِي الْأَطْهَرِ او نذر کړل سوي روژه ده د ظاهر روايت مطابق.

لفات: ﴿مندوب﴾ د نصر او ضرب له بابو د مفعول صيغه ده: تَنْذَرُ تَنْذَرًا وَتَنْذُورًا: يوشی پر خپل خدا لازمول، نذر منل، منت منل (دا چي که فلانکې کار وغيره وسو، نو مثلاً دومره مال به فقيرتو ته ورکوم).

تشرېح: فرض روژې پر دوه قسمه دي: ① فرض معين، ② فرض غير معين. فرض معين هغه روژې دي کوم چي په معين (ټاکلي) او معلوم وخت کي فرض وي، هغه په هر کال کي يوه مياشته د رمضان المبارک اداء روژې دي، او فرض غير معين هغه روژې دي کوم چي په معين وخت کي فرض نه وي يا په بله وينا دا چي په يو خاص وخت کي دهغوی نيول معين (ټاکلي) نه وي او هغه يود رمضان المبارک د قضاء روژې دي، برابره ده هغه د يو عذر په وجه قضاء سوي وي او که بېله عذر، همدارنگه د كفاراتو روژې دي يعني د كفارة يمين، كفارة ظهار، كفارة قتل خطار روژې هم فرض دي، د كفارة ظهار او قتل خطاء دوي مياشتي پرلپسې روژې دي او د كفارة يمين درې روژې دي، لېکن دلته له فرض څخه مراد فرض عملي دی، اعتقادي نه دي، په همدې وجه ددوی منکر ته کافر نه سي ويل کېدلای، همدارنگه دننر روژې هم دظاهر روايت مطابق فرض (فرض عملي) دي او بعضو ورته واجب وييلي دي.

واجب روژه

﴿ ۱۰۱۷ ﴾ وَأَمَّا الْوَاجِبُ فَهُوَ قِضَاءُ مَا أَفْسَدَ مِنْ صَوْمٍ نَفْلٍ او کوم چي واجب (روژه) ده نو دا دهغه نفلي روژې قضاء ده کوم چي يې فاسده کړې وي.

تشرېح: نفلي روژې تر شروع کولو (نيولو) وروسته لازم او واجب گرځي، لهندا که له پوره کولو څخه مخکي يې فاسده (ماته) کړي، نو قضاء يې واجب ده، او همدا حکم دنفلي لماتځه هم دی.

سنت روژه

﴿ ۱۰۱۸ ﴾ وَأَمَّا الْمُسْتَوْنُ فَهُوَ صَوْمُ يَوْمِ عَاشُورَاءَ مَعَ التَّاسِعِ او کوم چي سنت (روژه) ده نو هغه د عاشوراد ورځي روژه ده دنهمي سره (يعني دمحرّم احسن حين اد مياشتي دلسم اونهم تاريخ روژه).

لغات: ﴿عاشوراء﴾ دمحرّم الحرام د مياشتي لسمه ورځ، بالمدو بالقصر دواړه ټوله ويل کېدلای سي، څرنگه چي الف مملوده او الف مقصوره ددوو سببونو قائم مقامی، نو ځکه دالفاظ به غير منصرف ويل کېږي، او تاسع نهمه دمحرّم الحرام ده.

تشرېح: له سنت روژې څخه مراد هغه روژه ده چي دهغه په هکله نبي کریم ﷺ ترغيب ورکړی وي، يا نبي کریم ﷺ نيولي وي، که دهغه په باره کي ډېر روايات وارد سوي وي او پر هغه دنبي کریم ﷺ اکثره عل ثابت وي، نو هغه سنت روژه ده او پر کوم چي دنبي کریم ﷺ اکثره عمل نه وي، يا نبي کریم ﷺ ديو روژې په هکله رغبت ورکړی وي، لېکن خپله يې نيولي نه وي، يا له نبي کریم ﷺ څخه د يور روژې په هکله رغبت ورکول خو ثابت نه وي، خو دهغې کراهت هم له نبي کریم ﷺ څخه ثابت نه وي، نو دا ټوله مستحب دي. د عاشوراء يعني دمحرّم دلسم تاريخ روژه سنت ده، لېکن دهغې سره

دې يوه ورځ مخکې يعني دنهم تاريخ يا يوه ورځ وروسته يعني ديوولسم تاريخ روژه هم ونيول سي، ددې لپاره چې داهل کتابو سره مشابهت رانه سي او مخالفت ثابت سي؛ ځکه چې يهودو به هم ددې ورځې تعظيم وي او روژه نيوله، نو ځکه د بعضي حضراتو په نهز يوازي د عاشوراء دورځي روژه نيول مکروه تنزيهي دي، لېکن د عامو فقهانو په نهز په دې کې کراهت نسته. (شفا الارواح)

مستحب روژې (د ايام البيض روژې)

﴿ ١٠١٩ ﴾ وَأَمَّا الْمُنْدُوبُ فَهُوَ صَوْمُ ثَلَاثَةِ مِنْ كُلِّ شَهْرٍ او کوم چې مستحب (روژه) ده نو هغه له هري مياشتې څخه د دريو ورځو روژه ده وَيُنْدُبُ كَوْنُهَا الْأَيَّامَ الْبَيْضَ او مستحب دي هغه درې ورځې ايام بيض کېدل (يعني چې دا درې ورځې روژه په ايام بيض کې ونيول سي) وَهِيَ الثَّلَاثُ عَشَرَ وَالرَّابِعَ عَشَرَ وَالْخَامِسَ عَشَرَ او هغه (ايم بيض، د مياشتې) ديارلسمه او څوارلسمه او پنځلسمه ده.

لغات: ﴿مندوب﴾ د شريعت په اصطلاح کې مستحب ته وايي، ﴿الايام البيض﴾ بيض جمع د ابيض ده: يعني سپيني او روښانه ورځې، څرنګه چې د مياشتې په ديارلسمه، څوارلسمه، پنځلسمه شپه بللې د سپوږمۍ د پوره والي په وجه زياته رڼا وي او دا درې سره شپې روښانه وي، نو ځکه ورته ايام البيض وايي.

تسويح: هره مياشته درې روژې نيول مستحب دي او دا د صوم الدهر (مېشه روژه نيولو) يو صورت دی؛ ځکه د "الحسنة بعشرة أمثالها" مطابق درې روژې دېرش (۳۰) روژې سوې يعني د يوې ورځې روژه د لسو ورځو روژو سره برابره سوه. نو هره مياشته درې روژې نيونکي ګواکي صائم الدهر سو. او دا خبره ياد ساتئ! چې دا درې روژې په ټوله مياشته کې مستحب دي يعني په ټوله مياشته کې چې يې هر وخت خوښه وي، درې روژې دي ونيسي، برابره ده په شروع کې وي، په مينځ کې وي او که په آخر کې وي. لېکن دغه درې روژې په ايام البيض يعني په ديارلسم، څوارلسم او پنځلسم تلخ کې نيول جلا مستحب عمل دی. لهندا که د مياشتې په هسې دريو ورځو کې درې روژې ونيسي، نو يو مستحب به ادا، سي او که خاص په ايام البيض کې يې ونيسي، نو دوه مستحب به ادا سي.

د دوشنبې او پنجشنبې دورځي روژه

﴿١٠٢٠﴾ وَصَوْمُ يَوْمِ الْاِثْنَيْنِ وَالْخَمِيسِ او د دوشنبې او پنجشنبې دورځي روژه (هم مستحب) ده.

تشرېح: له مستحبو روژو څخه د دوشنبې او پنجشنبې دورځي روژه هم ده، خاص په دې ورځو کې دروژې نيولو حکمت په حديث کې دا ذکر سوی دی چې نبی کریم ﷺ وفرمایيل: د بندگانو اعمال د دوشنبې او پنجشنبې په ورځ (دباري تعالیٰ په دربار کې) پېشول کېږي، نوزه خوښوم چې زما اعمال په داسې حال کې پېش کړل سي چې زما روژه وي. (ترمذی، مراقي الفلاح ص)

د سوال (کوچني اختر د مياشتې) د شپږو روژو بيان

﴿١٠٢١﴾ وَصَوْمُ سِتٍّ مِنْ شَوَّالٍ او د سوال شپږ روژې (هم مستحب) دي ثُمَّ قِيلَ: الْأَفْضَلُ

وَصَلُّهَا بيا ويل سوي دي: چې افضل د دې روژو متصل نيول دی (يعني افضل دده چې د سوال د شپږو

روژې متصل اېرلېس او نيول سي) وَقِيلَ: تَفْرِيقُهَا او ويل سوي دي (يعني بل قول دادی): چې (افضل) د دې روژو جلا، جلا نيول دي.

لغات: ﴿وَصَلَ﴾ د ضرب د باب مصدر دی: وَصَلَ يَصِلُ وَصَلًا، د دې باب له معناوو څخه يوه معنی ده:

وصل کول، سره يوځای کول (متصل کول)، ﴿تَفْرِيقُ﴾ د تفعليل د باب مصدر دی: سره جلا کول، د

وصلها، تفريقها دواړه ضميرونه ست ته اجمع دي.

تشرېح: له رمضان څخه وروسته د سوال د مياشتې شپږ روژې مستحب دي او دا د صوم

الدهر (مېشه روژه نيولو) تر ټولو ادنی شکل دی، او دا صوم الدهر په دې توگه دي چې د سوال شپږ روژې درمضان دروژو سره ټوله شپږ دېرش (۳۶) روژې کېږي، درمضان روژې که څه هم ځيني

وخت نهه وېشت وي، خو حکماً دېرش شمېرل کېږي؛ ځکه په حديث کې راغلي دي "شهر اعياد لا

ينقصان" (ترمذی)، يعنی که رمضان نهه وېشت (۲۹) ورځي سي، نو هم ثواب د پوره دېرشو (۳۰)

ورځو حاصلېږي، لنډه دا چې شپږ روژې درمضان دروژو سره (۳۶) روژې کېږي، بيا د "الحسنة

بعشرة أمثالها" (يعني يوه نېکي د لسو نېکيو سره برابره ده) په قاعده سره چې (۲۶) په لس کې ضرب

کړل سي، نو درې سوه شپېته (۳۶۰) روژې کېږي، نو په دې توگه هر هغه مومن صائم الدهر

وگرځېدی کوم چې درمضان له روژو څخه وروسته شپږ د سوال روژې ونيسي، په حديث کې هم د

دې روژو دغه فضيلت مذکور دی، لکه څرنګه چې د ترمذي شريف په روايت کي دي چي نبي کریم ﷺ وفرمايل چي کوم څوک درمضان روژې ونيسي او تر هغه وروسته دشوال شپږ روژې ونيسي، نو ګواکي هغه ټوله زمانه روژه ونيوله.

ثم قيل إلخ: اوس په دې کي اختلاف دی چي دغه شپږ روژې پرلپسې نيول افضل دي او که په متفرقه توګه (جلا جلا) نيول افضل دي، نو امام ابو يوسف رَجِهَ الله تفریق راجح ګڼلی دی، او بعضي احنافو پرلپسې نيول افضل ګڼلي دي (درس ترمذي)، خو ښه دا ده چي تر اختر وروسته سمدستي شروع کړل سي او پرلپسې ونيول سي. (تحفة الالعي، مراقم، الفلاح)

د مستحبي روژې په هکله يو اصول (او صوم داؤدي)

﴿ ١٠٢٢ ﴾ وَكُلُّ صَوْمٍ ثَبَتَ طَلَبُهُ وَالْوَعْدُ عَلَيْهِ بِالسُّنَّةِ او (مدارنګه مستحب ده) هر هغه روژه چي (په شريعت کي) د هغې طلب او پر هغې (د ثواب) وعده په سنت (حديث) سره ثابت سوي وي (يعني د کومي روژې چي شريعت طلب کړی وي او په حديث سره د هغې د نيولو ثواب ثابت وي، نو هغه مندوب استحب روژه ده)

كَصَوْمِ دَاوُدَ عَلَيْهِ السَّلَامُ كَانَ يَصُومُ يَوْمًا وَيُفْطِرُ يَوْمًا لکه د داؤد عليه السلام روژه چي هغه به يوه ورځ روژه نيوله او يوه ورځ به يې خوړله (نه نيوله) وَهُوَ أَفْضَلُ الصِّيَامِ وَأَحَبُّهُ إِلَى اللَّهِ تَعَالَى او دا په ټولو (نفلي) روژو کي افضله او الله تعالی ته زياته خوښه روژه ده.

تشریح: دلته د مستحبي روژې په باره کي يوه اصولي خبره بيانوي فرمايي چي هره هغه روژه چي د هغه په باره کي يو حديث مروی وي او پر هغه د ثواب وعده ورکول سوې وي، نو هغه مستحب روژه ده، لکه د داؤد عليه السلام روژه يعني يوه ورځ روژه نيول او يوه ورځ نه نيول، د دې فضيلت هم د ترمذي په روايت کي راغلی دی چي د هغه و طرف ته مصنف رَجِهَ الله اشاره کړې ده چي صوم داؤد عليه السلام د الله تعالی په نېز تر ټولو خوښه او افضله ده. (شفاء الارواح)

﴿ ١٠٢٣ ﴾ وَأَمَّا النَّفْلُ فَهُوَ مَا سِوَى ذَلِكَ مِمَّا لَمْ يَثْبُتْ كَرَاهِيَّتُهُ او کوم چي نفلي (روژه) ده نو هغه له دغو (پورتنۍ مذکوره) روژو څخه ما سوا هغه روژې دي چي د هغوی مکروه والی ثابت سوی نه وي.

تشریح: يعني هره هغه روژه چي د هغې په باره کي له نبي کریم ﷺ څخه هيڅ کراهت ثابت نه وي، نو هغه نفل (نفلي) روژه ده، او په عمده الفقه کي دي چي ټوله نفلي روژې چي د هغوی په باره کي هيڅ کراهت ثابت نه وي، هغه مستحب دي؛ ځکه چي نبي کریم ﷺ د مطلق روژې رغبت ورکړی دی، لهندا د هغه پر نيولو به روژتي ته ثواب حاصلېږي. (شفاء الارواح)

د مکروه تنزيهي او مکروه تحريمي روزو بيان

وَأَمَّا الْمَكْرُوهُ فَهُوَ قَسْبَانِ او کوم چي مکروه (روژه) ده نو هغه دوه قسمه ده
 مَكْرُوهٌ تَنْزِيهًا وَمَكْرُوهٌ تَحْرِيْمًا (۱) مکروه تحريمي (۲) مکروه تنزيهي الْأَوَّلُ كَصَوْمِ
عَاشُورَاءَ مُنْفِرٍ دَاعِنِ الثَّاسِعِ اول (يعني مکروه تنزيهي) لکه يوازي د عاشوراء روژه له نهمي څخه
 بغير وَالثَّانِي صَوْمُ الْعِيدَيْنِ وَ أَيَّامُ التَّشْرِيقِ (۱) دويم (يعني مکروه تحريمي لکه) د کوچني
 اختر او لوی اختر او د ايام التشریق روژه.

تشریح: په دې عبارت کي د مکروه تنزيهي او مکروه تحريمي روزو بيان کوي. حاصل يې دادي
 چي يوازي د لسم محرم (عاشوراء) روژه نيول او بله روژه نه ورسره نيول مکروه تنزيهي دي (د بعضي
 حضراتو په نيز)؛ ځکه په دې کي د يهودو سره مشابهت راځي، تفصيل يې دادي چي يهود هم د لسم
 محرم روژه نيسي؛ ځکه په دې ورځ الله تعالیٰ بني اسرائيل د فرعون له ظلم څخه خلاص کړي وه. نو
 موسى عليه السلام د شکر اداء کولو لپاره د لسم محرم روژه ونيوله او د هغه په اتباع کي ټوله قوم د دې ورځي
 روژه نيسي. بيا نبي کریم ﷺ وفرمايل چي د موسى عليه السلام د سنت پلي کولو موږ زيات حقدار يو او
 ويې فرمايل چي که راوان کال زه ژوندی پاته سوم نو د لسم محرم سره به د نهم محرم روژه هم ونيسم،
 د دې لپاره چي د يهودو له روژې څخه توپير راسي، نو په دې وجه يوازي د لسم محرم روژه نيول د
 يهودو مشابهت په وجه به مکروه تنزيهي وي.

او مکروه تحريمي د دې پنځو ورځو روژه ده: (۱) د کوچني اختر (عيد الفطر) ورځ. (۲) د
 لوی اختر (عيد الاضحی) ورځ، يعني د ذو الحجه لسمه، (۳)، (۴)، (۵) د لوی اختر (عيد الاضحی)
 وروسته درې ورځي يعني د ذو الحجه يوولسمه، دوولسمه او ديارلسمه (کوم ته چي ايام التشریق ويل
 کېږي)، په دې پنځو ورځو کي روژه نيول مکروه تحريمي دي، او مکروه تحريمي حرام ته نژدې
 وي.

فليده: لکه څرنگه چي په پنځو وختونو کي لمونځ کول ممنوع دي چي له هغوی څخه په دريو
 وختونو کي ممانعت سخت دی چي په هغه وخت کي قضائي لمونځ کول هم جائز نه دي او په پاته
 دوو وختونو يعني دمازبگر او سهار تر لمانځه وروسته د لمونځ کولو ممانعت سېکه دی چي په دې
 وخت کي قضائي لمونځ کولای سي. نو همدا سي د کوچني اختر او لوی اختر په ورځ دروژې نيولو
 ممانعت سخت دی او په دې دوو ورځو کي هيڅوک دروژې د جواز قائل نه دي او په ايام التشریق کي

چي کوم ممانعت دی، هغه سپک دی، لکه د بعضي حضراتو په نهز چي په ايام التشریق کي د تمتع او قارن لپاره روژه نيول جائز دي. (انوار الايضاح)

يوازي د جمعي يا شنبې په ورځ او د نورو او مهر جان په ورځ روژه نيول

﴿١٠٢٥﴾ وَكُرِهَ إِفْرَادُ يَوْمِ الْجُمُعَةِ وَإِفْرَادُ يَوْمِ السَّبْتِ او مکروه دي يوازي د جمعي د ورځي او يوازي د شنبې د ورځي روژه نيول وَيَوْمِ الثَّيْرُوزِ أَوِ الْبَهْرَجَانِ او د نورو او مهر جان د ورځي روژه نيول إِلَّا أَنْ يُوَافِقَ عَادَتَهُ مَكَرًا چي (دې ورځو روژه) دده د عادت (د ورځي سره) موافق سي.

لغات: ﴿السبت﴾ د شنبې ورځ (کوم ته چي د هفتې ورځ هم وايي)، ﴿الثيروز﴾ نوروز، د لمریز کال لومړۍ ورځ (د پسرلي د موسم آخري ورځ)، د مجوسيانو د خوشالي غټه ورځ (ملي ورځ)، ثيروز په اصل کې ثوروز وو، کله چي دا کلام د عربو پر اوزانو نه را تللی، نو په ده کي يې دا تحليل وکړی چي واوېېد ياء سره بدل کړی نو ثيروز سو (انوار الايضاح)، ﴿مهر جان﴾ دا په اصل کي مهرگان دی (او په عربي کي گډ په جيم سره بللېږي): د مني د موسم اوله (د مېلې) ورځ (او صاحب د انوار الايضاح ليکلي دي چي د مني موسم آخره ورځ)، د يو خاص واقعي يا يو خاص خوشحالي جوړولو پروگرام.

تشرېح: په دې عبارت کي څو مسئلې بيان سوي دي:

①... د جمعي په ورځ روژه نيول بالاتفاق مستحب دي، خو که ددې ورځي په تخصيص سره فضيلت وهم پيدا کيږي چي انسان به له جمعي څخه بغير بله ورځ روژه نيول د ثواب مستحق گڼي، نو بيا يوازي د جمعي په ورځ روژه نيول مکروه دي، لکه څرنگه چي په لمانځه کي منقوا سورتونه ويل جائز دي، خو پر ځان د لازمولو (التزام) په صورت کي په دې توگه چي نور سورتونه پکښي ويل جائز نه گڼي مکروه دي (څرنگه چي د اسلام په شروع کي دا خطر وه چي هسي نه د جمعي ورځ عبادت لپاره داسي خاصه کړل سي لکه څرنگه چي يهودو د هفتې ورځ "يوم السبت" د عبادت لپاره خاصه کړې وه، په دې وجه له دې څخه منع وسوه، لېکن کله چي وروسته اسلامي عقائد او احکام راسخ سوه، نو دا حکم ختم کړی او د جمعي په ورځ هم دروژه نيولو اجازه ورکړل سوه (د رسې ترمذی)).

②... يوازي د شنبې (هفتې) په ورځ روژه نيول د يهودو سره د مشابهت په وجه مکروه دي، او د نورو او مهر جان روژه د مجوسيانو سره د مشابهت په وجه مکروه دي (د ١٠٢٥ ورځي ايرانيتو د خوشحالي ورځي دي، په دې کي به دوی تعظيماً روژه نيوله، ځکه چي په مملو کي به موسم بللېد)، که دا روژې ددې ورځو د تعظيم او ددوی سره د مشابهت په اراده ونيول سي، نو مکروه تحرمني دي که دانيت او اراده نه وي، نو مکروه تنزيهي دی (او صاحب د "انوار الايضاح" ليکلي دي چي يوازي د شنبې په ورځ نه

خونی نفسه جائز ده او نبی ﷺ په دې ورځ روژه نیولې ده، خو څرنگه چې یهود هم د شنبې په ورځ روژه نیسي، نو ځکه چیري چې یهود وي، هلته د شنبې په ورځ روژه نه نیول پکار دي؛ ځکه په دې کې دوی سره مشابهت لایزېږي.

صوم وصال

﴿۱۰۲۲﴾ وَكُرْهَ صَوْمِ الْوِصَالِ وَلَوْ يَوْمَيْنِ او مکروه ده صوم وصال (متصل روژه نیول) که څه

هم دوی ورځي وي وَهُوَ أَنْ لَا يُفْطِرَ بَعْدَ الْغُرُوبِ أَصْلًا حَتَّى يَتَّصِلَ صَوْمُ الْغَدِ بِالْأَمْسِ او هغه دا چې تر لمر لوېدو وروسته روژه ماته نه کړي تر دې چې متصله سي د سبا (ارواڼي ورځي) روژه د پرون (تیري ورځي) دروژې سره.

تشریح: صوم وصال (په روژه کې اتصال کول) یعنې دوی ورځي یا تر دې زیات وخت شپه او ورځ متصل روژه نیول په دې توګه چې سهار روژه ونیسي او ماښام روژه ماته نه کړي او هیڅ نه وځوري او نه پېشلمی وکړي او را روانه ورځ بیا روژه کړي، دې ته صوم وصال وايي. صوم وصال د امت لپاره مکروه ده، دا فقط د نبی کریم ﷺ له خصوصیاتو څخه وه؛ اوله نبی کریم ﷺ څخه د صوم وصال معانت وارد سوي دی، نو ځکه بعضو ورته مکروه تحریمي ويلي دي او بعضو ورته مکروه تنزیهي ويلي دي (صاحب د انوار الايضاح لیکلي دي چې صوم وصال عموماً د امت لپاره مکروه ده، او نبی کریم ﷺ شفقتاً امت له صوم وصال څخه منع کړی دی، لهندا که څوک د دې طاقت لري، نو د هغه لپاره صوم وصال جائز ده، خو د علماو خلکو لپاره مشکل ده، نو ځکه هغو ته صوم وصال نه نیول پکار دي).

صوم دهر

﴿۱۰۲۴﴾ وَكُرْهَ صَوْمِ الدَّهْرِ او مکروه دي ټوله زمانه (همېشه) روژه نیول.

تشریح: د صوم الدهر درې صورتونه دي: ① ټوله کال متصل روژې نیول تر دې چې په هغه ممنوعه ورځو (یعنې د کوچني اختر او لوی اختر په ورځو او په ایام التشریق) کې هم روژې نیول چې په هغوی کې روژه نیول حرام دي، دا صورت بالاتفاق ناجائز او مکروه تحریمي دی، ② دویم صورت دا چې له ایام ممنوعه څخه بغیر نور ټوله کال روژې نیول، دا صورت که څه هم جائز دی، لېکن خلاف اولی دی او شریعت لره خوښ نه دی (بیه وجه به داده چې څوک همېشه روژه نیسي، هغه تر صبح صادق مخکې او تر ماښام وروسته دوه وچه، په حوراک کولو عادت سي او د دې دوو وختونو په مینځ کې خوراک، چنک ته د هغه شوق او خواش نه کیږي او دایمې عادت جوړ سي، نو دروژې نیولو چې کوم مشقت او تکلیف وو، هغه ده ته نه حاصلیږي، نور روژه به به فایده وي امرای الفلاح ص: ۱۲۵۱)، ③ او درېیم صورت صوم داؤد علیه السلام دی یعنې یوه نه بله ورځ روژه نیول، دا بالاتفاق افضل او مستحب دي. (درس ترمذي بتصرف)

فَصْلٌ فِيْمَا يَشْتَرُطُ تَبَيُّنُ النِّيَّةِ وَتَعْيِينُهَا فِيْهِ وَمَا لَا يَشْتَرُطُ

(دا) فصل په (بیان د) هغه روژو کې چې په هغوی کې له شپې څخه
نیت کول او د هغوی متعین کول شرط دي او هغه روژې چې په هغوی کې
دا (نیت او تعین) شرط نه دي

تشریح: روژه پر څو قسمه ده: بعضي روژې داسې دي چې په هغوی کې له شپې څخه یعنې له
صبح صادق څخه مخکې نیت کول او دروژې متعین کول شرط دي. یعنې په خپل زړه کې به دا
پېژني او متعینوي چې کومه روژه نيسي، او بعضي روژې داسې دي چې په هغوی کې له شپې څخه
نیت کول او دروژې متعین کول شرط نه دي بلکې دومره اراده کافي ده چې زه روژه نيسم. نو په دې
فصل کې دا دواړه بیانوي.

دلته دا خبره ياده ساتئ! چې فقط روژې نیولو نیت کول د هرې روژې لپاره شرط دي، لهندا
که یو کس له نیت څخه بغیر له صبح صادق څخه تر لمر لوېدو پورې له خوراک، چنباک او جماع
څخه منع سي، نو هغه روژې نه شمېرل کېږي او دروژې نیت دا دی چې په زړه کې پخه اراده وکړي
چې هغه نن ورځ روژه نيسي، په ژبه سره ویل ضروري نه دي لېکن مستحسن دي، په عربي کې د
رمضان دروژې نیت داسې منقول دی "وَبَصَوْمِ غَدَائِيَّتٍ مِنْ شَهْرِ رَمَضَانَ" چې د هغه ترجمه ده "ما د
روژې (رمضان) د میاشتي د سبا دروژې نیت وکړی"، په رمضان کې د هرې روژې لپاره نوی نیت کول
ضروري دي، او پېشلمی کول هم نیت دی لهندا که څوک نه په زړه کې نیت وکړي او نه په ژبه
سره، صرف دروژې لپاره پېشلمی وکړي، نو د هغه روژه صحیح ده. (عمدة الفقه)

په کومو روژو کې له شپې څخه نیت او تعین شرط نه دی؟

﴿۱۰۲۸﴾ أَمَّا الْقِسْمُ الَّذِي لَا يَشْتَرُطُ فِيْهِ تَعْيِينُ النِّيَّةِ وَلَا تَبَيُّنُهَا كَوْمٍ چې (دروژې)

هغه قسم دی چې په هغه کې د نیت متعینول او له شپې څخه نیت کول شرط نه دي فَهُوَ آدَاءُ

رَمَضَانَ نو هغه درمضان اداء روژې دي وَالْتَذَرُ الْمُعَيَّنُ رَمَانَهُ او (مدارنگه) د داسې نذر روژه

ده چې د هغه زمانه متعینه (ټاکل سوې) وي وَالنَّفْلُ او (مدارنگه) نفلي روژه ده فَيَصِحُّ بَيِّنَةٌ مِّنْ

النَّيْلِ إِلَى مَا قَبْلَ نِصْفِ النَّهَارِ نو (دا هم روژه) صحیح کیږي په نیت کولو سره د شپې (بیا) له

نيمي ورځي څخه تر مخکي پوري عَلَى الْأَصَحِّ د صحيح ترين قول مطابق.

﴿١٠٢٩﴾ وَنِصْفُ النَّهَارِ مِنْ طُلُوعِ الْفَجْرِ إِلَى وَقْتِ الضُّحَى الْكُبْرَى او نصف النهار د سهار (صبح صادق) له راختلو څخه د ضحوه کبري (لوی څانګه اباد) تر وخته پوري دی.

لغات: ﴿تبييت﴾ د تفهيم د باب مصدر دی، مراد ځني د شپې نيت کول دي. ﴿نذر معین﴾ يعني په کوم نذر کي چي ورځ يا مياشته وغيره معين (ټاکل) سوې وي مثلاً داسي يې ويلې وي: چي پر ماد الله جللا لپاره (يا د الله پر نامه) د دغه مياشتي داوولي جمعې روژه لازمه ده. نو د دې مياشتي اوله جمعه معينه سوه (وټاکل سوه)، دې ته نذر معين وايي، ﴿الضحوة الكبرى﴾ د څانګه وخت کله چي لمر بڼه ډېر راپورته سوی وي، دې وجه تسميه داده چي په دې وخت کي د لمر رڼا پوره سي، د ضحوة معنی ده: رڼا، او د کبري معنی ده: لويه، کامله او پوره. او له الضحوة الكبرى څخه سراد نصف النهار شرعي (يا بله وينا شرعي غرمه) ده چي تر هغه مخکي نيت کول ضروري دي (د دې لپاره چي په اکثر د نهار کي د عبادت نيت راسي)، تر نصف النهار شرعي وروسته نيت کولو لږه اعتبار نسته.

تشریح: درمضان او نذر معين په روژه او نفلي روژه کي له شپې څخه نيت کول او روژه متعينول چي دغه روژه نيسم شرط نه دي، بلکي له نصف النهار شرعي (شرعي نيت ورځي) څخه مخکي که نيت وکړي، نو هم روژه صحيح کيږي، ورځ له صبح صادق څخه تر لمر لوېلو پوري ده، او د هغه نصف ته ضحوة کبري او نصف النهار شرعي ويل کيږي، مثلاً که صبح صادق پر شپږ (۶) بجې وي او لمر هم پر شپږ (۶) بجې لوېږي نو ورځ دوولس ساعته (۱۲ گڼتې) سوه او د هغه نصف شپږ ساعته (۶ گڼتې) سو، نو ټيک دورځي دوولس بجې نصف النهار شرعي سو. نو د پورتنی مذکوره درېو روژو د نيت آخري وخت له نصف النهار شرعي څخه تر لمر مخکي پوري دی، لهذا که پر نصف النهار يا تر هغه وروسته نيت وکړي، نو روژه يې نه صحيح کيږي. (شفاء الارواح)

آيا درمضان په روزو کي تعيين ضروري دی؟

﴿١٠٣٠﴾ وَيَصِحُّ أَيْضًا بِطُلُوعِ النَّيَّةِ وَبِنَيْتِ الْفَلِّ او صحيح کيږي همدا سي په مطلق

نيت او د نفلو په نيت سره. وَلَوْ كَانَ مُسَافِرًا أَوْ مَرِيضًا که څه هم مسافر او مريض وي في

الْأَصَحِّ د صحيح ترين قول مطابق.

تشریح: عبارت حاصل دادی چي پورتنی مذکوره درې قسمه روژې په مطلق نیت سره هم اداء کیږي. مثلاً که داسي ووايي چي زه نن ورځ روژه نیسم او دانه ووايي چي فرض یا واجب یا سنهت، نو بیا هم داروژه اداء کیږي، او دنفلو په نیت سره هم اداء کیږي. مثلاً داسي ووايي چي زه نن ورځ نفلي روژه نیسم؛ ځکه درمضان میاشته صرف د فرض روژې لپاره متعینه ده، او پاته سونذر معین، نو هغه هم درمضان په حکم کي دی؛ ځکه چي هغه هم د نذر کونکي له طرفه متعین دی او د متعین لپاره نور تعین ته ضرورت نه وي، او دنفلي روژې لپاره له رمضان څخه بغیر نور ټوله وختونه (دنفلي روژې) دي، نو ځکه درمضان روژه، د نذر معین روژه او نفلي روژه په مطلق نیت سره اداء کیږي او په دې حکم کي مسافر او مریض دواړه سره برابر دي. لهندا د مسافر او مریض روژه هم په رمضان، نذر معین او نفلو کي په مطلق نیت سره اداء کیږي.

دلته مصنف رَحْمَةُ اللهِ فِی الْأَصْحَابِ ویلي دي؛ ځکه یو قول دا هم دی چي که مسافر او مریض د رمضان په روژه کي مطلق نیت یا دنفلونیت وکړي، نو هغه روژه یې نفلي کیږي (نفلي روژه بحرخی)، د رمضان روژه نه اداء کیږي، خواص (زیات صحیح) هغه قول دی کوم چي مصنف رَحْمَةُ اللهِ ذکر کړی دی.

په رمضان یا نذر معین کي د بل واجب (نذر یا فضائي روژې) نیت کول

﴿ ۱۰۲۱ ﴾ وَیَصِحُّ أَدَاءُ رَمَضَانَ بِنِیَّةٍ وَاجِبٍ آخَرَ او صحیح کیږي درمضان ادائی روژه دبل واجب په نیت سره لِمَنْ كَانَ صَحِيحًا مُقِيمًا دهغه کس لپاره کوم چي روغ او مقیم وي بِخِلَافِ الْمُسَافِرِ په خلاف دمسافر فَإِنَّهُ يَقَعُ عَنَّا نَوَاهُ مِنَ الْوَاجِبِ ځکه دمسافر (روژه) دهماغه واجب له طرفه واقع کیږي د کوم چي هغه نیت کړی وي.

﴿ ۱۰۲۲ ﴾ وَاخْتَلَفَ التَّرْجِيحُ فِی الْمَرِيضِ إِذَا نَوَى وَاجِبًا آخَرَ فِی رَمَضَانَ او ترجیح مختلفه سوې ده (یعني دقول راجع په تعین کي یې اختلاف سوی دی) دمریض په باره کي کله چي هغه په رمضان کي دبل واجب نیت وکړي.

﴿ ۱۰۲۳ ﴾ وَلَا يَصِحُّ السَّنَدُ وَالْمُعَيَّنُ زَمَانُهُ بِنِیَّةٍ وَاجِبٍ غَيْرِهِ او نه صحیح کیږي هغه نذري روژه چي دهغه زمانه متعینه (ټاکل سوې) وي دبل واجب په نیت سره بَلْ يَقَعُ عَنَّا نَوَاهُ مِنَ الْوَاجِبِ فِیْهِ بلکي واقع کیږي دهماغه واجب له طرفه د کوم چي یې نیت پکښي کړی وي.

تشرېح: د عبارت حاصل دادی چي که روغ (جوړ) او مقیم کس درمضان روژه دبل واجب په نیت سره ونیسي، نو هغه درمضان له طرفه اداء کیږي، مثلاً که څوک په رمضان کي نامي وایي چي زه ننه ورځ د کفارې روژه یا د تېر کال درمضان قضاء سوې روژه نیسم، نو هم درمضان روژه اداء کیږي. هغه د کفارې یا د قضاء روژه یې نه اداء کیږي؛ ځکه درمضان په میاشته کي د واجب آخر روژه مشروع نه ده، لېکن که مریض یا مسافر په رمضان کي دبل واجب په نیت سره روژه ونیسي، نو د مسافر روژه د همدې بل واجب له طرفه اداء کیږي، نه درمضان له طرفه، او پاته سو د مریض په باره کي ترجیح مختلفه ده، علامه فخر الاسلام او شمس الائمہ رَجَّهَ اللهُ فرمایي چي په داسي صورت کي د مریض روژه درمضان له طرفه اداء کیږي او دوی همدې ته صحیح ویلي دي، لېکن صاحب هدایي او اکثره مشائخ رَجَّهَ اللهُ فرمایي چي مریض چي د کوم واجب روژې نیت کړی وي، د هغه له طرفه اداء کیږي.

ولایصح البند و رالبح: ددې حاصل دادی چي که څوک دننډر معین روژه دبل واجب په نیت سره ونیسي، نو هغه دننډر له طرفه نه اداء کیږي، بلکي د کوم واجب نیت چي یې کړی وي، د هغه له طرفه اداء کیږي، برابره ده دئ روغ وي او که مریض وي، مسافر وي او که مقیم وي، مثلاً که دننډر معین په روژه کي د کفارې نیت وکړي، نو هغه د کفارې روژه کیږي، دننډر معین روژه نه کیږي. (شفاء الارواح)

په گومو روژو کي له شپې څخه نیت او تعیین ضروري دی؟

﴿۱۰۳۲﴾ وَأَمَّا الْقِسْمُ الثَّانِي وَهُوَ مَا يُشْتَرَطُ فِيهِ تَعْيِينُ النَّيَّةِ وَتَبْيِيحُهَا أَوْ كُومٌ چي دویم قسم دی او دا هغه روژه ده چي په هغه کي دنیت متعینول او له شپې څخه نیت کول شرط دي فَهُوَ قَضَاءُ رَمَضَانَ او هغه درمضان قضائي روژه ده وَقَضَاءُ مَا أَفْسَدَهُ مِنْ نَقْلِ أَوْ د هغه نفلي روژې قضاء ده کوم چي یې فاسده کړې (ماته کړې) وي وَصَوْمُ الْكَفَّارَاتِ بِأَنْوَاعِهَا او د کفاراتو روژې دي دخپل ټولو اقسامو سره وَالْمُتَذَوِّرُ الْبُطْلُقُ او مطلق نذر کړل سوې روژه ده (چي په هغې کي دمیخ وخت تعیین نه وي) كَقَوْلِهِ: إِنَّ شَفَى اللَّهِ مَرِيضِي لَكَه دسري دا قول: که چيري الله زما مریض ته شفاء ورکړه فَقَلَسَى صَوْمُ يَوْمٍ نو پر مادیوې ورځي روژه (لازم) ده فَحَصَلَ الشِّفَاءُ بِيَا (مریض ته) شفاء حاصله سوه (نو دا مطلق نذري روژه ده چي په دې کي دنیت تعیین لو له شپې څخه نیت کول ضروري دي).

لغات: ﴿المنذور المطلق﴾ مطلق نذر كړل سوې روژه، مثلاً داسې ووايي چي كه الله تعالى زما پلار ته شفاء وركړه او جوړ سو، نو پر مایوه روژه لازمه ده چي زه به یوه روژه نیسم، بیا پلار ته شفاء نصیب سي، نو پر هغه یوه روژه لازمه ده، ﴿شفي﴾ د ضرب د باب ماضي ده، شفی یشفی شفاء: روغتیا بخښل، روغول (جوړول).

تشریح: دروژې دویم قسم هغه دی چي د نیت تعیین او له شپې څخه نیت کول پکښي ضروري دي او هغه درمضان د قضاء روژه ده او د نفلو د قضاء روژه ده کوم چي یې ماته کړې وي او د خلورو سره كفارو (كفارة ظهار، كفارة قتل، كفارة قسم او كفارة افطار) روژې دي او د نذر مطلق روژه ده، نو په دغه مذکوره روژو کي تعیین شرط دی یعنی په زړه کي به دا پېژني چي کومه روژه نیسي یعنی په زړه کي دا ریل شرط دي چي مثلاً درمضان د قضائي روژې نیت کوم یا دروژې ماتولو د كفارې والا روژې نیت کوم یا د نذر مطلق دروژې نیت کوم او داسي نور، که په دغه قسم روژو کي د نیت تعیین نه وکړي بلکي صرف مطلق نیت وکړي چي زه روژه نیسم، نو هغه روژه یې نه اداء کیږي. بلکي نقلي کیږي (نقلي روژه گرځي) او ضایع کیږي نه؛ ځکه د اصل روژې نیت موجود دی، او په دغه قسم روژو کي له شپې څخه (یعني له صبح صادق څخه مخکي) نیت کول ضروري دي او که تر صبح صادق وروسته نیت وکړي، نو روژه یې نه اداء کیږي، ها! که د صبح صادق کېدلو په وخت کي سمدستي نیت وکړي، نو جائز دي. (شفاء الارواح بحواله عمدة الفقه)

فَصْلٌ فِیْمَا یُثْبِتُ بِهِ الْهَلَالُ وَفِی صَوْمِ یَوْمِ السَّكِّ وَغَیْرِهِ

دافصل په (بیان د) هغه څه کي دی چي په هغه سره دمیاشتي (سپوږمې) ثبوت کیږي او په (بیان د) ورځي د شک او داسي نورو کي دی

تشریح: د شعبان په نهه ویشتمه (۲۹) درمضان دمیاشتي تلاش کول (د لیدلو یې کوڅ کول) واجب علی الکفایه دي، همدارنگه درجب، رمضان، ذی القعدې او ذی الحجې په نهه ویشتمه د میاشتي (سپوږمې) تلاش کول واجب علی الکفایه دي، له دې پنځو میاشتو څخه بغیر دنورو میاشتو په نهه ویشتمه دمیاشتي تلاش کول او پسي کتل مستحب علی الکفایه دي. (عمدة الفقه)

د رمضان دمیاشتي ثبوت

﴿۱۰۲۵﴾ یُثْبِتُ رَمَضَانَ بِرُؤْيَا هَلَالِهِ رَمَضَانَ ثَابِتِيْرِي (درمضان) دمیاشتي په لیدلو سره
أَوْ بَعْدَ شَعْبَانَ ثَلَاثِينَ إِنْ غَمَّ الْهَلَالُ یا د شعبان د دېرشو ورځو په شمېرلو (پوره کېدلو) سره
که چیري میاشته پټه (مخپه) وي.

لغات: ﴿هلال﴾ نوې میاشته (سپوږمې)، داوولي شپې میاشته، ﴿عَدَّ﴾ دنصر د باب مصلر دی: شمېرل (شمارل)، ﴿غَمَّ﴾ دنصر له بابه ماضي مجهوله ده، غَمَّ يَغْمُ غَمًّا: نیامېدل (نهامېدل)، پټېدل.

تشریح: درمضان میاشته په دوو شیانو سره ثابتیږي: ① یا خو د شعبان په نهه ویشتمه (۲۹) د میاشتي په لیدلو سره، ② یا که میاشته نه ولیدل سي، نو د شعبان د دېرشو ورځو په پوره کېدلو سره رمضان ثابتیږي، لهذا که په نهه ویشتمه د شعبان میاشته ولیدل سوه، نو راروانه ورځ به روژه نیول کیږي او که میاشته نه ولیدل سوه، نو د شعبان دېرش (۳۰) ورځي به پوره کړل سي او په راروانه ورځ به روژه نیول کیږي.

خلاصه دا چي دمیاشتي د ثبوت مدار دمیاشتي (سپوږمې) پر لیدلو دی، نه دمیاشتي پر وجود، لهذا معلومه سوه چي که میاشته (سپوږمې) په أفق کي موجوده وي، خو دورځي، گرز وغیره په وجه نه ولیدل سي، نو د هغې د وجود اعتبار به نه کول کیږي او په دې سره به میاشته نه ثابتیږي. (درس ترمذی)

د يَوْمُ الشَّكِّ بيان

﴿ ۱۰۳۶ ﴾ وَيَوْمُ الشَّكِّ هُوَ مَا يَلِيَّ التَّاسِعَ وَالْعِشْرِينَ مِنْ شَعْبَانَ او د شك ورځ هغه ورځ ده كوم چي د شعبان دنهه ورځشمي (۲۹) سره متصله وي (يعني د شعبان دېرشمه ورځ) وَقَدْ اسْتَوَىٰ فِيهِ طَرَفُ الْعِلْمِ وَالْجَهْلِ بِأَنْ غُمَّ الْهَلَالُ او په هغې کي (په مياشتي) د خبرېدللو او نا خبري (يعني د مياشتي د شتون او نشتون) اړخ سره برابر وي په دې توگه چي مياشته پټه (مشتبه) پاته وي.

لغات: ﴿استوى﴾ د استعمال د باب ماضي ده، مصدر: استواء: برابر کېدل، ﴿طرف﴾ طرف، اړخ، خوا، کناره، د يوشې آخري حد، جمع: أطراف، ﴿علم﴾ د سمع د باب مصدر دی: خبرېدل، واقف کېدل، پوهېدل، العلم: خبرتيا، پوهه، ﴿جهل﴾ دا هم د سمع د باب مصدر دی: نا خبره کېدل، نا پوه کېدل.

تشرېح: له يَوْمُ الشَّكِّ څخه مراد د شعبان آخري ورځ ده چي د هغې په باره کي دا احتمال هم ست چي دا دي درمضان اوله ورځ وي او دا احتمال هم پکښي ست چي د شعبان آخري ورځ يعني د شعبان دېرشمه دي وي.

يعني کله چي د شپې آسمان (مطلع) صفا نه وي، ورځ يا دېر گرز يا تېزه سره رڼا وي چي د هغه په وجه مياشته نه ليدل کيږي، نور اروانه ورځ يَوْمُ الشَّكِّ ده؛ ځکه په دې کي دوه احتماله دي: يو دا چي ممکنه ده د آسمان په څنډه کي مياشته موجوده وي او د علت په وجه نه ليدل کيږي نو دا به هغه درمضان اوله ورځ وي، او دا هم ممکنه ده چي مياشته موجوده نه وي، نو دا به د شعبان دېرشمه ورځ وي، نو ځکه ورته يَوْمُ الشَّكِّ وايي.

وقد استوى: د دې مطلب دا دی چي د شعبان دېرشمه په هغه صورت کي يَوْمُ الشَّكِّ کيږي کله چي په نهه ورځشمه (۲۹) د شعبان د آسمان د نا صفاوالي په وجه د مياشتي په شتون او نشتون (وجود او عدم وجود) کي شک وي (چي مياشته به موجوده وي او که نه)، او که په هغه شپه آسمان او مطلع صفا وي، نو بيا را رواني ورځي ته يَوْمُ الشَّكِّ نه ويل کيږي.

په يَوْمُ الشَّكِّ کي د روزې نيولو خو صورتونه

﴿ ۱۰۳۷ ﴾ وَكَرَّةٌ فِيهِ كُلُّ صَوْمٍ او مکروه ده د شک په ورځ هره روژه إِلَّا صَوْمَ نَفْلٍ جَزَمَ بِهِ بَلَا تُرَدُّ بِهِنَّ وَهَيِّنَ صَوْمٍ آخَرَ مگر هغه نفلي روژه چي د هغې (د نيولو) يې ټينگه (تطبی)

اراده کړې وي بغير له متردد کېدو (زړه نازړه کېدو) څخه د نفلي او بلي روژې تر مينځ وَإِنْ ظَهَرَ أَتُّهُ
مِنْ رَمَضَانَ او که ښکاره سي دا چي دغه درمضان (ورځ) ده (يعني دغه د شک ورځ درمضان ورځ سي)
أَجْزَأُ عَنْهُ مَا صَامَهُ نو کافي کيږي درمضان له طرفه داروژه کوم چي يې (په دې ورځ کي) نيولې ده
وَإِنْ رَدَّدَ فِيهِ بَيْنَ صِيَامٍ وَفِطْرٍ او که پکښي متردد (زړه نازړه) سي په دې ورځ دروژې نيولو
او خوړلو (نه نيولو) تر مينځ لَا يَكُونُ صَائِمًا نو هغه روژتي نه گرځي (يعني که په مشکوکه توگه نيت
وکړي چي دا ورځ ايوام الشک) که درمضان سوه، نوروژه به مي وي، کنې روژه به مي نه وي، نو په طسي صورت کي هغه روژه
نيونکي نه شمېرل کيږي. نه درمضان او نه د نفلي روژې؛ ځکه چي په روژه نيولو او نه نيولو کي تردد دی، نو ګواکي ګردسره د
روژې نيت نه دی سوی، فلا يکون صائماً).

لغات: ﴿جَزَمَ﴾ د ضرب له باب ماضي معلومه ده، مصدر: جَزَمًا: ټينګه اراده کول (پخه اراده کول).
قطعاً نافذول چي بيار جوع پکښي نه وي، ﴿تَرَدَّدَ﴾ د تفعيل د باب مصدر دی، د دې باب څو
معناوي نقل سوي دي چي ځيني دا دي: گرځېدل (متردد کېدل)، پريو طرف نه پاتېدل، مکرر کول،
گرځول (مصباح اللغات)، ﴿أَجْزَأَ﴾ د افعال د باب ماضي معلومه ده: کافي کېدل، کفايت کول، جائز
کېدل، دَعْنَهُ ضمير رمضان ته راجع دی، رَدَّدَ فِيهِ أَى رَدَّدَ فِي يَوْمِ الشَّكِّ.

تفسير: د عبارت حاصل دا دی چي د شک په ورځ (يوم الشک) کي هره روژه مثلاً د قضاء يا كفاري يا
نذر روژه نيول مکروه تنزيهي دي، خو که په ټينګه اراده بغير له څه تذبذب څخه د نفلو په نيت روژه
ونيسي يعني چي دده په نيت کي د نفلو سره دبلي روژې کېدلو تردد نه وي، نو مکروه نه دي. اوس که
هغه په ټينګه د نفلي روژې نيت وکړي يا د قضاء يا د كفاري يا د نذر دروژې نيت وکړي او بيا د
مياشتي ليدلو خبر راسي، نوده چي په کوم نيت سره روژه نيولې ده، هغه درمضان له طرفه اداء
کيږي، او د قضاء، كفاري او نذر روژه به بيرته راګرځوي، او که د مياشتي ليدلو خبر رانه سي، نو د
کومي روژې نيت چي يې کړی دی، هغه اداء کيږي.

وَإِنْ رَدَّدَ إِلَيْهِ: يعني که په يوم الشک کي خپل نيت دروژې نيولو او نه نيولو تر مينځ دائر کړي په دې
توګه چي که سبا ورځ درمضان سوه، نوروژه مي ده او که نه سوه، نوروژه مي نه ده، يا په بله وينا دا چي
په مشکوکه توګه نيت وکړي چي که سبا رمضان سو، نوروژه نيسم، کنې نه يې نيسم، نو په دې
صورت کي يې روژه نه کيږي او روژتي نه شمېرل کيږي، برابره ده رمضان سي او که نه سي، ځکه په

ټينگه توگه (قطعي) نيت نه وسو، او که داسي نيت وکړي چي که مياشته وليدل سوه، نو د رمضان روژه به مي وي، کني نفلي به وي، نو دا مکروه دي. (شفاء الارواح، انوار الايضاح)

د شعبان په نهه ويستمه يا په دېرشمه روژه نيول

﴿۱۰۲۸﴾ وَ كُرَّةَ صَوْمٍ يَوْمٍ أَوْ يَوْمَيْنِ مِنْ آخِرِ شَعْبَانَ او مکروه ده د يوې ورځي يا دوو

ورځو روژه په آخر د شعبان کي وَلَا يَكُرُّ مَا فَوْقَهَا او له دوو ورځو څخه بالا مکروه نه دي.

تشرېح: په دې مسئله کي څه تفصيل دی او هغه دادي چي د کوم چادر وژي د عادت والا ورځي د شعبان په آخري دوو ورځو کي واقع سي (مثلاً د يو چا عادت دا وي چي هره پنجشنبه روژه نيسي، بيا د شعبان ۲۹ يا ۳۰ د پنجشنبې ورځ سي، يا مثلاً د يو چا عادت دهري مياشتي په آخره ورځ روژه نيول وي) نو داسي کس په حق کي په دې ورځو کي روژه نيول مطلقاً مکروه نه دي، او کوم څوک چي څه عادت نه لري، نو د هغه لپاره د شعبان په آخري يوه ورځ يا دوو ورځو کي روژه نيول مکروه تنزيهي دی او له دوو څخه په زياتو روژو نيولو کي دا کراهت هم نسته، يعني که څوک د شعبان آخري درې يا څلور ورځي يا تر دې زياتي ورځي روژي نيسي، نو د هغه لپاره بېله کراهته دا جائز دي (او د دې وجه دا کېدلای سي چي مملعت او کراهت اصلاً په هغه روژه کي دی کوم چي د احتياط په غرض سره ونيول سي يعني چي کېدلای سي دا آخري ورځ به د رمضان وي نو احتياط روژه ونيسي او احتياط عموماً په يوه او دوو ورځو سره کيږي يعني د احتياط په غرض سره صرف په آخري ورځ يا آخري دوو ورځو کي روژه نيول کيږي، لهندا که څوک تر دې زيات وخت روژه نيسي، نو د هغه اجازه به وي: ځکه چي د منع او کراهت علت مفقود سو). (شفاء الارواح، انوار الايضاح)

په يو الشک کي تر زواله پوري د انتظار کولو حکم او د خواصو او عوامو لپاره حکم

﴿۱۰۲۹﴾ وَيَأْمُرُ الْمُفْتَىٰ الْعَامَّةَ بِالتَّلَوُّمِ يَوْمَ الشَّكِّ او د شک په ورځ به مفتي و عامو خلکو

ته (اول) د انتظار حکم کوي ثُمَّ بِالْإِفْطَارِ إِذَا ذَهَبَ وَقْتُ النَّيَّةِ وَلَمْ يَتَّعَيْنِ الْحَالُ بيا به د

روژې ماتولو (حکم ورته کړي) کله چي دنيت وخت ولاړ سي او هيڅ حال متعين نه سي وَيَصُومُ

فِيهِ الْمُفْتَىٰ وَالْقَاضِي وَمَنْ كَانَ مِنَ الْخَوَاصِّ او روژه دي ونيسي (د نفلو په نيت سره) په دې ورځ

مفتي او قاضي او څوک چي له خواصو (خاصو خلکو) څخه وي وَهُوَ مَنْ يَتَكَنَّنُ مِنْ ضَوْطِ

نَفْسِهِ عَنِ التَّرَوُّدِ فِي النَّيَّةِ وَمُلَاحَظَةِ كَوْنِهِ عَنِ الْفَرَضِ او خاص هغه دی کوم چي

قدرت لري د خپل نفس (زړه) پر قابو کولو له مترنډ کېدو څخه په نيت کي او (قدرت لري د خپل نفس پر

قابو کولو) له لحاظ کولو څخه د دې روژې له فرضي روژې کېدلو څخه ايا په بله وينا، د دې نفلي روژې له

فرضي روژې کېدلو دلحاظ کولو څخه (يعني خواص هغه دي چي په نيت کي له تردڅخه پر خپل نفس قابو او کنټرول لري او په زړه کي ددې خبري لحاظ او تصور هم نه کوي چي که سبا ورځ درمضان وه، نو دامي درمضان روژه ده، يا په لنډه وينا دا چي کوم چاته دروژې د تفصيلي مسئلې علم او خبر وي، نو هغه له خواصو څخه دی).

لغات: ﴿العامة﴾ عام خلک، عوام، جاء القوم عامة: ټوله خلک راغلل، ﴿التلوم﴾ د تفعل د باب مصدر دی: انتظار کول (تر آخر وخته پوري انتظار کول)، درنگ او توقف کول، ﴿يتمكن﴾ د تفعیل د باب مضارع معلومه ده، کله چي ددې باب په صله کي من راسي، نو معنی یې ده: پریو شي قادر کېدل، قدرت لرل، ﴿ضبط﴾ دنصر د باب مصدر دی: په قابو کي راوستل، کنټرولول، ﴿ملاحظة﴾ د مفاعلي د باب مصدر دی: لحاظ کول، خیال ساتل.

تشریح: د عبارت حاصل دادی چي په يوم الشک کي دي مفتي و عامو خلکو ته فتوی ورکړي چي د زوال تر وخته پوري هغوی له خوراک، چښاک، جماع او داسي نورو ممنوعاتو څخه منع سي، که چيري تر زواله پوري د میاشتي لیدلو خبر راسي او ثابت سي، نو هغوی دي درمضان دروژې نیت وکړي او روژه دي پوره وکړي، او که هغه ثابت نه سي او لمر زوال سي، نو بیا دي د افطار فتوی ورکړي چي اوس دي هغوی خوراک او چښاک وکړي او روژه دي نه نیسي.

و یصوم فيه المفتی إلخ: ددې حاصل دادی چي مفتي، قاضي او خواص دي په يوم الشک کي (د عوامو به پته) روژه ونیسي او دا د هغو لپاره مستحب دي، واجب نه دي (عمدة الفقه)، او د عوامو لپاره په دې ورځ روژه نیول مکروه دي، له خواصو څخه مراد هغه خلک دي کوم چي د نیت پر استحکام قادر وي، په ترد کي واقع نه سي (يعني چي په يوم الشک کي خالص د نفلي روژې نیت وکړي بغیر له دې چي په شک او ترد کي واقع سي او په زړه کي دا خیال او تصور نه راولي چي که سبا ورځ درمضان سو، نو بیا مي دغه روژه درمضان ده، نه نفلي، نو داسي کس له خواصو څخه دی، او که دا خبره پکښي نه وي، نو هغه له عوامو څخه دی)، لنډه دا چي مفتي، قاضي او خواص دي په يوم الشک کي د نفلو په نیت سره روژه ونیسي، ددې لپاره چي پر احتیاط عمل وسي؛ ځکه په یو الشک کي دا احتمال خوسته چي دا دي درمضان ورځ وي (کما ذکرنا)، بیا که اتفاقاً دا ورځ درمضان لوله ورځ سي، نو دا روژه یې فرض گرځي (خو دا ضروري ده چي دا روژه د نفلو په نیت سره ونیول سي، درمضان هېڅ تصور نه وي او همدا د خلص او علم معیار دی، کوم کس چي د نفلو پوځ نیت کولای سي، هغه خلص دی، او که نیت یې پوځ نه وي دا خیال یې وي چي که رمضان سو، نو روژه به مي درمضان وي، هغه عام دی، او د عوامو په پته به یې

ځکه نیسي لایعدهم بالصيام بالكتاب الصور احشیه ۱)، (فتة الرواح، انوار الايضاح)

د يوه کس د مياشتي ليدلو حکم او دهغه لپاره دروژي حکم

﴿ ۱۰۳۰ 》 وَمَنْ رَأَى هِلَالَ رَمَضَانَ أَوْ الْفِطْرَ وَحَدَّثَهُ أَوْ خُوكَ چي يوازي (تنها) وويني درمضان يا کوچني اختر مياشته وَرُدَّ قَوْلُهُ او دهغه قول رد کړی سي (گواهي يې نه ومنل سي) لَزِمَهُ الصِّيَامُ نو (خپله) پر هغه روژه نيول لازم دي وَلَا يَجُوزُ لَهُ الْفِطْرُ او دهغه لپاره روژه خوړل جائز نه دي بِتَشْيُقْنِهِ هِلَالَ شَوَّالٍ دشوال د مياشتي په يقين سره هم (يعني که څه هم دده دايقين دی چي مادشوال مياشته ده) وَإِنْ أَفْطَرَ فِي الْوَقْتَيْنِ او که روژه وخوري په دواړو وختونو کي (يعني د رمضان يا دشوال د مياشتي تر ليدلو وروسته...) قَضَى وَلَا كَفَّارَةَ عَلَيْهِ نو قضاء دي راوړي او پر هغه كفاره نسته وَلَوْ كَانَ فِطْرُهُ قَبْلَ مَا رَدَّ الْقَاضِي که څه هم دده روژه خوړل (نه نيول) د قاضي له رد کولو څخه مخکي وي فِي الصَّحِيحِ د صحيح قول مطابق.

تشرېح: د عبارت حاصل دادی چي که تنها يو مسلمان درمضان يا اختر مياشته وويني او قاضي په يوه وجه دهغه گواهي قبوله نه کړي مثلاً آسمان (مطلع) صفاوي چي په دې صورت کي د يوه کس گواهي مقبوله نه ده، نو په دې وجه يې قبوله نه کړي، نو خپله پر داسي کس په دغه دېر شمه دشعبان او په دېر شمه درمضان روژه نيول واجب دي او د اختر د مياشتي د ليدلو باوجود دهغه لپاره روژه پرېنيول جائز نه دي، لېکن بعضي فرمايي چي روژه دي نه نيسي، خود خلکو مخ ته دي يې نه خوري.

وان أفطر إلخ: يعني که دا کس (کوم چي درمضان او شوال مياشته) ليدلې ده روژه ونيسي او ماته يې کړي، حال دا چي قاضي دده گواهي رد کړې ده، نو پر ده صرف قضاء واجبېږي، كفاره نه لازميږي.

ولو كان إلخ: يعني که څه هم قاضي تر اوسه دده گواهي رد کړې نه وي، تر هغه مخکي روژه ماته کړي، نو هم صرف قضاء خو بالاتفاق واجب ده، لېکن د كفاري په واجبېدلو کي دشايخو اختلاف دی. بعضي فرمايي چي په دې صورت کي كفاره واجبېږي، خو صحيح داده چي كفاره نه واجبېږي.

که آسمان (مطلع) صفاته وي، نو څه حکم دی؟

﴿۱۰۳۱﴾ وَإِذَا كَانَ بِالسَّيَاءِ عَلَّةٌ مِنْ غَيْمٍ أَوْ غُبَارٍ أَوْ تَحَوَّلَ أَوْ كَلَّهَ فِي سَمَانٍ كِي يُوْعَلْت وَيُعْنِي وَرِيحٌ يَأْخُزُ (مرد) یا داسي بل علت (من بيانيه دی) قُبِلَ خَبَرٌ وَاحِدٌ عَدْلٍ أَوْ مُسْتَوِرٌ فِي الصَّحِيحِ نو قبلول کيږي به (درمضان لپاره) دیوه عادل کس خبر یا د پټ حاله (نامعلومه) کس خبر د صحیح قول مطابق وَلَوْ شَهِدَ عَلَى شَهَادَةٍ وَاحِدٍ مِثْلِهِ که څه هم گواهي یې ورکړې وي هغه د ځان په خبر دیوه (عادل) کس پر گواهي وَلَوْ كَانَ أَنْشَى أَوْ رَقِيقًا أَوْ مَحْدُودًا فِي قَذْفٍ تَابَ او که څه هم هغه (یو کس) بنځه وي یا داسي کس وي چي د قذف (زنا تهمت) په وجه پر هغه حد جاري سوی وي کوم چي (اوس) یې توبه کړې وي لِرَمَضَانَ درمضان لپاره (به قبلول کيږي).

لغات: ﴿غيم﴾ وریځ (وریځه)، جمع: غُيُومٌ، ﴿مَحْدُودٌ﴾ دنصر له باب به مفعول دی: هغه څوک چي د یو جرم په سزا کي حد پر جاري سوی وي، ﴿القَذْفُ﴾ د زنا تهمت (تور)، له محلود فی القذف څخه هغه کس مراد دی چي پر یو چا د زنا تهمت ولگوي خو هغه ثابت نه کړی سي چي د هغه په وجه حد (شرعي سزا) ورکول سي، مثلاً یو څوک پر بل چا په درواغه تهمت ولگوي چي ده زنا کړې ده او بیا خپل تهمت ثابت نه کړی سي او درواغن ثبت سي، نو پر داسي کس حد جاري کيږي کوم چي اتیا (۸۰) کړې دي او بله سزايې داده چي د آینه لپاره به دده گواهي نه قبلول کيږي، خو که توبه وکړي، نو په ديني أمورو کي دده روايت یا خبر قبلول کېدلای سي، څرنگه چي درمضان د میاشتي گواهي هم یو ديني امر دی، نو ځکه په دې کي به هم د هغه گواهي قبلول کيږي، ﴿شاهد علی شهادة﴾ دې ته "شهادة علی الشهادة" وايي، يعني شاهد (گواه) دیو عذر په وجه خپله د قاضي مخ ته نه سي حاضرېدلای او دیو بل چا مخ ته شهادت (گواهي) ورکړي چي هغه د شهادت د قاضي مخ ته پېشر کړي، نو په دې صورت کي که څه هم په نورو احکامو کي دوه نارینه یا یر نارینه او دوی بنځي گواهان ضروري دي چي د شاهد له طرف به دوی گواهي پېشوي، خو درمضان د میاشتي په شهادت کي دوه ضروري نه دي، صرف یوه هم کافي دی.

تشرېح: که آسمان صفانه وي، بلکي وريخ يا گرز يا دود او اسي نور د آسمان په څنډه (افق) کي غورېدلي وي چي مياشته نه ليدل کيږي، نو په دې صورت کي د يوه عادل يا مستور الحاله کس گواهي کافي ده چي درمضان د مياشتي په ليدلو کي به قبول کيږي.

عدل: په معنی 'سره د عادل دی، د عادل کېدلو ادنی' درجه کوم چي په دې باب کي شرط ده داده چي کبیره گناهونه نه کوي او پر صغیره گناهونو ټينگار نه کوي او له بې ځايه او داسي کارونو څخه ځان ساتي کوم چي د مراني خلاف وي (يعني خلاف مروت کارونه نه کوي).

مستور: له مستور څخه مراد هغه کس دی چي دهغه حالت پټ او نا څرگنده وي يعني په ښکاره ښکې معلوم کيږي او دهغه نور حالت او باطني حالت نه معلوم کيږي چي بدکاره دی او که ښک، نو صحيح داده چي داسي کس به هم گواهي قبول کيږي.

ولو شهد على شهادة الخ: يعني بل څوک گواهي ورکړي چي زما مخ ته فلانکي کس د مياشتي ليدلو گواهي ورکړه چي ما په خپلو سترگو مياشته ليدلې ده، نو دا گواهي به هم قبول کيږي او مياشته په ثابت کيږي، مثلاً کوم چا چي مياشته ليدلې وي هغه مريض وي يا يو بل سخت عذر لري او د قاضي مجلس ته نه سي حاضرېدلای نو د يو بل چا مخ ته گواهي ورکړي د دې لپاره چي هغه دا گواهي د قاضي په مجلس کي ورکړي، نو د دې يوه کس گواهي هم مقبوله ده، برابره ده آزاد وي او که غلام وي. سړی وي او که ښځه يا محدود فی القذف وي.

﴿ ۱۰۳۲ ﴾ وَلَا يُشْتَرَطُ لَفْظُ الشَّهَادَةِ وَلَا الدَّعْوَىٰ او شرط نه دي لفظ د شهادت (اشهد) ويل او نه (شرط دي) دعوی کول.

تشرېح: د عبارت حاصل دادی چي د گواهي ورکونکي کس لپاره د گواهي (شهادة) په لفظ سره

گواهي ورکول شرط او ضروري نه دي چي مثلاً په عربي کي به "أَشْهَدُ" وايي يا په پښتو کي به "زه گواهي ورکوم" يا "زه شاهدي ورکوم" وايي، دا شرط نه دي، همدارنگه د مياشتي ليدلو په گواهي کي دعوی هم شرط نه ده چي د قاضي په مجلس کي به له مخکي څخه د مياشتي ليدلو دعوی شروع وي يا به دعوی پېشول کيږي، بيا به گواهي پېشول کيږي، دا شرط نه دي، بلکي گواه به بنير له څه دعوی څخه گواهي پېشوي.

هسي خو په نورو مسئلو کي د قاضي په مجلس کي يو گواهي هغه وخت پېشول کيږي کله چي مخکي يو دعوی سوې وي او پېشه کړل سوې وي، لېکن د مياشتي په ثبوت کي دعوی ته څه

ضرورت نسته چي مخكي به دعوى وي. بلكي بغير له دعوى څخه او بغير له لفظ شهادت څخه د شاهد گواهي مقبوله ده (همدا وجه ده كه د قاضي مخ ته محض يو څوك گواهي پېش كړي او يو بل څوك هلته دده گواهي واوري او دئ په ظاهره عادل وي. نو پر سامع واجب دي چي روژه ونيسي. كه څه هم قاضي تر اوسه حكم او فيصله نه وي كړې. هغه ته ضرورت نسته).

داختر د مياشتي حكم

﴿ ۱۰۳۲ ﴾ وَشُرْطُ لِهَلَالِ الْفِطْرِ إِذَا كَانَ بِالسَّمَاءِ عَلَّةٌ او شرط دي داختر د مياشتي لپاره كله چي وي پر آسمان يو علت لَفْظُ الشَّهَادَةِ مِنْ حُرَيْنٍ أَوْ حُرَّتَيْنِ بِلَا دَعْوَى (شرط دي) لفظ د شهادت كوم چي به د دوو آزادو كسانو يا د يوه آزاد كس او دوو بنځو له طرفه (ويل سوي) وي بغير له دعوى څخه (يعني دعوى په دې صورت كي هم شرط نه ده).

تشرېح: مخكي درمضان د مياشتي په هكله تفصيل بيان سو، اوس دلته د كوچني اختر د مياشتي په هكله تفصيل بيانوي، مسئله داده كه درمضان په نهه ويستمه (۲۹) آسمان صفا نه وي. بلكي ورېځ يا گرز او داسي نور وي. نو داختر د مياشتي په ثبوت كي د دوو سړيو يا د يوه سړي او دوو بنځو شهادت ضروري دي، د يوه كس گواهي كافي نه ده، او د دې گواهانو آزاد والي هم ضروري دي چي دوي به آزاد وي، همدارنگه د شهادت په لفظ سره گواهي وركول هم ضروري دي. مثلاً په عربي كي "أَشْهَدُ" ويل يا په بله ژبه كي د دې په معني سره جمله ويل مثلاً په پښتو كي "زه گواهي وركوم" يا "زه شاهدي وركوم" (يا پېشوم)، خو په دې گواهي كي هم دعوى شرط نه ده.

كه آسمان (مطلع) صفا وي، نو څه حكم دي؟

﴿ ۱۰۳۳ ﴾ وَإِنْ لَمْ يَكُنْ بِالسَّمَاءِ عَلَّةٌ او كه پر آسمان هيڅ علت نه وي (رون صفاوي) فَلَا بُدَّ مِنْ جَمْعٍ عَظِيمٍ لِرَمَضَانَ وَالْفِطْرِ نو چاره نسته د يو لوی جماعت (له گواهي) څخه درمضان او اختر لپاره (يعني په دې صورت كي درمضان او اختر دواړو د مياشتي لپاره د ډېرو خلکو گواهي ضروري ده) وَ مَقْدَارُ الْجَمْعِ الْعَظِيمِ مَقْفُوضٌ لِرَأْيِ الْإِمَامِ فِي الْأَصَحِّ او د لوی جماعت مقدار د امام رايي ته سپارل سوي دي، په صحيح ترين قول كي.

لغات: ﴿مَقْفُوضٌ﴾ د تفصيل له بابيه مفعول دي: وړ سپارل سوي، قَوْضٌ يَقْفُوضُ تَقْوِيضًا: يو چاته يو شی سپارل. يو چاته په يو معامله كي د تصرف اختيار وركول.

تشرېح: مسئله داده چي که آسمان صفاوي يعني داسي وريځ، يا گرز، يا دود نه وي کوم چي د مياشتي په ليدلو کي حائل او مانع وي، خوبيا هم د ښار او علاقې خلک مياشته نه وويني. نو په داسي صورت کي د رمضان او اختر د مياشتي لپاره صرف د دوو، دريو گواهانو گواهي لره اعتبار نسته چي موږ په دې علاقه يا ښار کي مياشته ليدلې ده. بلکي په دې صورت کي د يو لوی جماعت گواهي ضروري ده کوم چي له مختلفو اطرافو څخه راغلي وي او هريو په خپل ځای کي د مياشتي ليدلو گواهي ورکړي چي د يو سازښت او پلان جوړولو احتمال پاته نه سي. لوی جماعت يعني داسي زيات خلک چي پر هغو دا خيال نه سي کېدلای چي دومره لوی جماعت به درواغ وايي او دڅه سازښت احتمال نه سي کېدلای، يا په بله وينا دومره لوی جماعت چي قاضي ته د هغو په گواهي سره يقين حاصل سي چي واقعي دوی مياشته ليدلې ده. د داسي جماعت د شمېر په باره کي د قههاؤ مختلفه اقوال دي، بعضو پنځوس (۵۰) شمېر بيان کړی دی، او بعضو وييلي دي چي له هر مسجد څخه يو، دوه که کېدل پکار دي، خو صحيح داده چي شرعاً څه خاص شمېر متعين نه دی، په څومره شمېر سره چي دا يقين حاصل سي چي دا ټوله نو درواغ نه سي ويلای، بس هغه شمېر کافي دی، برابره ده پنځوس وي او که تر دې کم يا زيات وي. (درس ترمذی ج: ۲، ص: ۵۲۶)

د يوه کس د گواهي حکم

﴿۱۰۳۵﴾ وَإِذَا تَمَّ الْعَدَدُ بِشَهَادَةِ قَرْنٍ أَوْ كَلَّةٍ چي (د دېرشو ورځو) شمېر پوره سي د يوه کس په گواهي سره وَلَمْ يُرْهِ لَّالُ الْفِطْرِ (خوبيا هم) دا اختر مياشته نه وليدل سي وَالسَّاءُ مَصْحِيَّةٌ حال دا چي آسمان (هم) صاف وي لَا يَحِلُّ لَهُ الْفِطْرُ نو د هغه يوه کس لپاره (هم) روژه خوړل روانه دي.

لغات ﴿وَلَمْ يُرْ﴾ د فتح له بابو د جحد مجهول (نفي جحد بلم در فعل مستقبل) صيغه ده، مصدر: رَأَى: ليدل.

﴿مَصْحِيَّةٌ﴾ د مفعول صيغه ده: رونه ورځ چي په آسمان کي هيڅ وريځ نه وي، مصحیة پر وزن د مرمیة په اصل کي مصحیة وو، واو او ياء سره جمع سوه او له هغوی څخه اول ساکن وو، واو يې په ياء سره بدل کړی او بيای يې ياء په ياء کي مدغم کړه او د حاء ضمه يې د ياء په مناسبت سره په کسره بللله کړه مَصْحِيَّةٌ سو.

تشرېح: د عبارت مطلب دادی چي که د رمضان د مياشتي په باره کي صرف يوه کس گواهي ورکړي وه او د هغه يوه گواه پر گواهي قاضي فيصله کړې وي، اوس د هغه گواهي او فيصلې مطابق د رمضان دېرش (۳۰) روژې پوره سوې، خوبيا هم د آسمان د صفاوالي باوجود په يو دېرشمه شپه

مياشته نه وليدل سوه، نو په دې صورت کي اختر جوړول صحيح نه دي، بلکي راوانه ورځ يو دېرشمه روژه به نيول کيږي، او قاضي ته دا حق سته چي پر هغه گواه مقدمه وچلوي او سزا ورکړي. (انوار الايضاح، ثناء الارواح)

﴿۱۰۳۶﴾ وَ اخْتَلَفَ التَّرْجِيحُ فِيمَا إِذَا كَانَ بِشَهَادَةِ عَدْلَيْنِ أَوْ تَرْجِيحٍ مُخْتَلَفَةٍ سَوِيَ دَه (يعني د قول راجح په تعيين کي يې اختلاف سوی دی) په هغه صورت کي کله چي د دوو عادلو کسانو په گواهي سره (درمضان فيصله سوې) وي.

تشریح: مخکي د يوه کس د گواهي حکم ذکر سو، اوس دلته د بيانوي چي که د دوو عادلو کسانو په گواهي سره درمضان فيصله سوې وي او بيا درمضان د دېر شوروژو تر پوره کېدلو وروسته هم مياشته نه وليدل سي او آسمان هم صفا وي، نو په دې صورت کي اختلاف دی، يو قول دادي چي په راروانه ورځ اختر جوړول صحيح دي او دويم قول دادي چي اختر به نه جوړول کيږي. بعضو اول قول راجح گرځولی دی او بعضو بيا دويم قول ته راجح ويلي دي. (ثناء الارواح، انوار الايضاح)

د آسمان (مطلع) نه صفا کېدلو د يو صورت حکم

﴿۱۰۳۷﴾ وَلَا خِلَافَ فِي حَلِّ الْفِطْرِ إِذَا كَانَ بِالسَّمَاءِ عِلَّةٌ أَوْ اخْتِلَافٌ نَسْتَه دَاخِرَ (روژه خوړلو) په حلال کېدو کي (چي دېرش ورځي پوره سي) کله چي پر آسمان يو علت وي وَلَوْ ثَبَتَ رَمَضَانُ بِشَهَادَةِ الْفَرْدِ که څه هم رمضان د يوه کس په گواهي سره ثابت سوی وي.

لغات: ﴿فَرْد﴾ دانسان وغيره يو شخص، تن، کس.

تشریح: د عبارت حاصل دادي چي که د يوه کس پر گواهي يا د دوو کسانو پر گواهي رمضان ثابت سوی وو، بيا درمضان د دېر شوروژو تر پوره کېدلو وروسته پر آسمان د ورځي يا د داسي بل علت په وجه په يو دېرشمه ورځ مياشته نه وليدل سوه، نو په دې صورت کي بالاتفاق راروانه ورځ اختر جوړول صحيح دي. (ثناء الارواح)

د لوی اختر د مياشتي حکم

﴿۱۰۳۸﴾ وَ هِلَالُ الْأَضْحَى كَالْفِطْرِ أَوْ دَلْوِي اخْتَر مِيشْتَه د کوچني اختر (دمياشتي) په څېر ده.

تشریح: د لوی اختر (عيد الاضحى) دمياشتي حکم د کوچني اختر دمياشتي په څېر دی، يعني د آسمان د نا صفا والي په حالت کي (يعني چي پر آسمان ورځ يا داسي بل علت وي) د دوو سړيو يا د يوه سړي او

دوو بنځو په گواهي سره دلوی اختر میاشته ثابتیږي، او ددې گواهانو آزاد والی او محدود د فی القذف نه کېدل شرط دي (لکه مخکي چي ددې وضاحت وړ) او د آسمان (مطلع) د صفا والي په حالت کي دلوی اجتماع ته اړیکه لري. (نور الايضاح)

له رمضان او اختر څخه وروسته د نورو میاشتو حکم

﴿وَيُسْتَرْطُ لِبَقِيَةِ الْأَهْلَةِ شَهَادَةُ رَجُلَيْنِ عَدْلَيْنِ﴾ او شرط دي د نورو میاشتو لپاره د دوو عادلې سړيو گواهي أَوْ خَيْرُهُ خُرَّتَيْنِ غَيْرِ مَخْدُودَيْنِ فِي قَذْفٍ یا دیوه آز د سړي او دور آزادو بنځو گواهي چي پر هغوی د تهمت په وجه حده وي جاري سوی

لغات: ﴿أَهْلَةٌ﴾ جمع د هلال ده: نوې میاشته (نوې سپوږمۍ). داوولو درو شپو (۳) سپوږمۍ ته هلال وایي. وروسته بیا قمر ورته وایي. ﴿محدودین﴾ تشبیه د محدود ده د نصر له بابو مفعول دی: هغه څوک چي د یو جرم په سزا کي حد باندي جاري سوی وي. ﴿قَذْفٌ﴾ د ضرب د باب مصدر دی: پریو چا د زنا تهمت (نور) لگول. دیو خبري تهمت باندي لگول. د محدود د فی القذف وضاحت مخکي وسو چي هغه کس ځني مراد دی چي پریو چا د زنا تور ولگوي خو هغه ثابت نه کړی سي چي د هغه په وجه حد (شرعي سزا) ورکول سي.

تشریح: د عبارت حاصل دادی چي درمضان او اختر وروسته میاشتي څخه بغیر په پاتونډو (۹) میاشتو کي که آسمان صفانه وي، نو د میاشتي د ثبوت لپاره د دوو سړيو یا دیوه سړي او دوو بنځو گواهي کافي ده. په دې شرط چي د گواهانو اوصاف په دوی کي موجود وي، او که آسمان (مطلع) صفا وي. نو بیا د میاشتي د ثبوت لپاره مجمع عظیم شرط دي یعني دومره خلک چي د هغوی په گواهي سره د یقین حاصل سي چي واقعي دوی میاشته لیدلې ده. او بو قول دادی چي برابره ده آسمان صفا وي او که نه وي ددې میاشتي د ثبوت لپاره د دوو سړيو یا دیوه سړي او دوو بنځو گواهي کافي ده. ځکه ددې میاشتنو د نلش او کسني په عامه توگه اهتمام نه کول کیږي. دا قول علامه خیر الدین

رملی رحمه الله بیان کړی دی. (خواول قول طاهر روایت دی او همداصح دی) (انوار الايضاح ص ۱۷۱ و ۱۷۲)

د اختلاف مطالع بیان

۱۵۰۰ هـ. وَاِذَا ثَبَتَ فِي مَذْهَبِ قُطْرٍ اَوْ كَلِّهِ چي ديو علاقي په مطلع کي (ميشته) ثابته سي
لَزِمَ سَائِرَ النَّاسِ فِي ظَاهِرِ الْمَذْهَبِ نو پر ټولو خلکو لازميږي. د ظاهر مذهب مطابق وَعَلَيْهِ
الْفَتْوَى وَ أَكْثَرُ النَّسَائِخِ او پر همدې فتوى ده او (پر همدې) زياتر. مشايخ دي.

لغات: ﴿مطلع﴾ (د سپوږمې اولمر) دراخلو ځای. مکال الطلوع. جمع: مطالع ﴿قُطْرُ﴾ د دې لفظ څو معناوي نقل سوي دي: ناحیه، طرف، علاقه (به اکثره اړدو شروحاتو کې یې د علاقې اسمي افعی سوي ده). اقلیم (یعني د مختلفو ښارونو او آبادیو مجموعه کوم چي په خاص نوم سره مشهوره وي). فیل القطر لجملة من البلاد الواحي تَمَيزَ بِاسْمٍ خَاصٍ، جمع: أَقْطَار. ر. مجمع الوصف جمع به اسم

تشریح: په دې عبارت کې د اختلاف مطالع بیان دی. نو تاسې اختلاف مطالع او دهغه حکم

و پېژنئ! مَطَالِعَ جمع د مَطْلَع ده چي دهغه معنی ده: دراختلو ځای. څرنگه چي ځمکه (دنیا) گردی ده. نو ځکه سپوږمۍ او لمر د دنیا په هر طرف کي په جلا. جلا وځي کي راڅیږي او پتییږي. اوس پاته سوه دا خبره چي اختلاف مطالع معتبر دی، که نه؟، د معتبر کېدلو مطلب یې دای چي په هر طرف او هر ملک کي دهغه ځای لیدلو (رؤیت) لره اعتبار دی او دیوه طرف او ملک لیدل (رؤیت) د بل ځای لپاره معتبر او کافي نه دي، او دا اختلاف مطالع د نه معتبر کېدلو مطلب دای چي ټوله دنیا یو مطلع ده. نو په کوم طرف او ځای کي چي هم میاشته (سپوږمۍ) ولیدل سي. نو هغه به هر ځای منل کیږي يعني چیري چي په معتبره ذریعه سره د میاشتي لیدلو خبر ورسیري. هلته به منل کیږي (د مثال په توگه که اختلاف مطالع معتبر نه ومنل سي. نو بیا مثلاً په سعودي کي که درمضان میاشته ولیدل سره او بیا دا خبر ټولي دنیا ته د تلیفون. معتبر ټلوېژون او داسي نورو په ذریعه ورسېدی. نو ټوله دیا به یې روژه کوي). پنځو اراجح قول دا وو چي اختلاف مطالع معتبر نه دی خو صرف بعضي حضراتو هغه معتبر گڼلو مثلاً په احنافو کي امام قدوي او امام زبلي او بعضي شوافعو او داسي نورو. لېکن په خلور سره فقهو کي فتویٰ پر همدې خبره وه چي اختلاف مطالع معتبر نه دی بلکي دیوه ځای د میاشتي د لیدلو اطلاع چي په معتبره ذریعه هر ځای ورسیري دهغه منل او دهغه مطابق عمل کول ضروري دي. لکه څرنگه چي مصنف رَحْمَةُ اللهِ په عبارت کي همدا خبره بیان کړې ده لېکن کله چي په دې آخر وخت کي د خبر فرائع (رسنۍ) پراخه سول چي اوس په دوو. درېو دقیقو کي د دنیا دیوه کونج خبر بل کونج ته رسیري او په ورح. دوو ورځو کي انسان پر ټوله ځمکه راگرځېدلای سي نو په دې آخر کي

د علماؤ فتوى بدله سوه، که څه هم بعضي حضرات اوس هم د پخوانۍ راښي قائل دي چي اختلاف مطالع معتبر نه دی، خو په دې زمانه کي دنهه نيوي فيصده (٩٩٪) علماؤ رايه داده چي اوس په ممالک بعیده (ليري سره پراته هيوادو) کي اختلاف مطالع معتبر دی (يعني که په يوه ملک کي مثلاً د اختر مياشته وليدل سوه لېکن له هغه څخه په ليري ملک کي مياشته نه وليدل سوه نو په دې ليري ملک کي نه سي اختر کېدلی) خو په ممالک قریبه کي اختلاف مطالع معتبر دی، اوس د ممالک بعیده او ممالک قریبه تر مينځ فرق څه دی؟ نو په آسانه وينادوی تر مينځ فرق دادی چي د کومو ملکونو او ځايونو د مياشتي تاريخ چي همېشه يا اکثره يو ډول وي (يعني چي په ټولو کي د مياشتي ليدلو تاريخ او شپه يوه وي) نو داسي ځايونه ممالک قریبه دي، لکه سعودي او افغانستان يو د بل سره ممالک قریبه دي، او پاکستان، هندوستان او بنگله ديش يو د بل سره ممالک قریبه دي، او د کومو ملکونو او ځايونو تاريخونه چي همېشه يا اکثره يو د بل سره مختلف وي، لکه پاکستان او هندوستان د سعودي سره، نو داسي ځايونه ممالک بعیده دي، نو په دې اعتبار سره د افغانستان رؤيت د پاکستان او هندوستان لپاره معتبر نه دی او د پاکستان رؤيت د هندوستان لپاره معتبر او کافي دی (ځکه چي دوی ممالک قریبه دي). (تحفة الالمعي ج: ٣، ص: ٦٣، الدر المنضود ج: ٤، ص: ١٨٤، ايضاح المسائل ص: ٢٩ بحواله انوار الايضاح)

(او صاحب د شفاء الارواح د ممالک بعیده او ممالک قریبه تر مينځ فرق داسي بيان کړی دی چي کوم ملکونه چي دومره سره ليري وي چي که په دوی کي اختلاف مطالع معتبر نه ومنل سي نو د دوی تر مينځ دوی ورځي فرق راځي؛ ځکه په بعضي ملکونو کي د مياشتي رؤيت اکثره له نورو ملکونو څخه يوه، دوی ورځي مخکي هم واقع کيږي انو دا ممالک بعیده دي او اختلاف مطالع پکښي معتبر دی؛ ځکه مثلاً که په داسي ليري ملکونو کي هم اختلاف مطالع معتبر نه ومنل سي، نو په يوه ملک کي به مياشته پوره دېرش ورځي سي او په دې بل ليري ملک کي به اته ورځت (٢٨) ورځي سي، چي په شريعت کي د دې هيڅ نظير نسته | بحواله عمدة الفقه و درسي ترمذی |)

د "ثمرة النجاح" تشریح

صاحب د ثمرة النجاح (مولانا ثمير الدين قاسمي حفظه الله) د مذکوره عبارت تشریح په لاندې توگه کړې ده (کوم چي دنورو شروحوله تشریحاتو څخه څه مختلفه ده):

واذا ثبت في مطلق قطر الخ: که دیو ملک (هيواد) په يوه ښار کي په شرعي دلائلو سره مياشته ثابت سي، نو په ټوله ملک کي د مياشتي منل ضروري دي؛ د دې لپاره چي په همدې يوه ملک کي دوه اخرونه يا دوه رمضانونه واقع نه سي؛ ځکه دا اجتماعي شيان دي (چي ټوله خلک به يې پريوه ځای قانموي)، مثلاً که د هندوستان په يوه ښار مثلاً په "دهلي" کي مياشته ثابت سي، نو په ټوله هندوستان کي همدا تاريخ کېدل پکار دي، لېکن پاکستان جلا ملک دی؛ نو ځکه هلته به دا (رؤيت)

نه نافذیږي، هغوی به خپل رؤیت کوي، بیا به نافذیږي، یا به هغوی د یقین حاصلوي چې د هندوستان رؤیت صحیح دی او پر هغه به خپله فیصله صادروي، بیا به نافذیږي، لېکن شرط دا دی چې صحیح رؤیت وي، د درواغو گواهي نه وي، اوس زمانه په ټوله نړۍ کې صورت حال دا دی چې له ټولو قرائنو څخه معلومه سي چې میاشته پر آسمان نسته (یعني په قرائنو سره دا څرگنده سي چې تر اوسه میاشته دلره ده، په وجو کې راغلې نه ده)، لېکن دوی درواغجنې گواهي پېشي کړي او په هغه سره میاشته ثابته کړي. دې میاشتي لره هیڅ اعتبار نسته. (ثمره النجاح شرح اردو نور الايضاح، ج: ۲، ص: ۱۹۰)

د ورځي د میاشتي لیدلو حکم

﴿ ۱۵۱ ﴾ وَلَا عِبْرَةَ بِرُؤْيَا الْهَلَالِ نَهَارًا أَوْ اِعْتَابًا نِسْتَه په ورځ کې د میاشتي لیدلو لره (یعني د ورځي میاشته لیدل معتبر نه دي) سَوَاءٌ كَانَ قَبْلَ الزَّوَالِ أَوْ بَعْدَهُ برابره ده تر زوال مخکې وي او که تر هغه وروسته وي وَهُوَ اللَّيْلَةُ الَّتِي تَقْبِلُ فِي الْخُتَارِ او دا (لیدل سوې میاشته) دراتلونکي شپې ده، د مختار روایت مطابق.

تشریح: صورت د مسئلې دا دی چې که مثلاً دا اختر میاشته قبل الزوال ولیدل سي او که بعد الزوال، په دواړو صورتونو کې دې ورځي په حق کې دارؤیت معتبر نه دی او په دواړو صورتونو کې روژه ماتول صحیح نه دي او د ماتولو په صورت کې قضاء او کفار په هغه واجب دي، برابره ده قبل الزوال یې ماته کړي او که بعد الزوال، په هر حال کې ممنوع دي او دا میاشته به درارواني شپې میاشته شمېرل کیږي، دا د طرفینو (امام صاحب او امام محمد) رَجَحُهَا الله قول دی، همدا مختار او مفتی به قول دی. (انوار

الایضاح)

بَابُ مَا لَا يُفْسِدُ الصَّوْمَ

(دا) باب - شتر شيانو (په بيان كي) دى كوم پټي
روژه نه فاسدوي (نه ماتوي)

په هېره خوراک، چنباک يا جماع کول

﴿١٥٣﴾ وَهُوَ أَرْبَعَةٌ وَعِشْرُونَ شَيْئًا او هغه څلور شت (٢٤) شيان دي (تقریباً) مَا لَوْ أَكَلَ

أَوْ شَرِبَ أَوْ جَامَعَ نَاسِيًا (١) څه شی که په هېره وځوري (٢) يا وچيښي (٣) يا جماع (کور
والی) وکړي

﴿١٥٣﴾ وَإِنْ كَانَ لِلنَّاسِ قُدْرَةٌ عَلَى الصَّوْمِ او که هېرېدونکي (په هېره خوراک يا چنباک کونکي) لره

په روژه باندي قدرت وي (يعني په هغه كي دروژه نيولو طاقت وي) يُذَكِّرُهُمْ بِهِ مَنْ رَأَى يَأْكُلْ نَو

ور په يادوي به يې هغه کس کوم چي دئ وويني چي خوراک کوي (يعني کوم څوک چي دئ پر

خوراک کولو وويني. هغه به خپل روژه ور په يادوي چي ستاروژه ده!) وَكَرِهَ عَدَمُ تَذَكُّيرِهِ او نه ور

يادول يې مکروه دي وَإِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ قُوَّةٌ او که چيري ده لره (په روژه باندي) طاقت نه وي

فَأَنَّهُ لَوْلَى عَدَمُ تَذَكُّيرِهِ نَو بيا يې نه ور يادول زيات ښه دي.

لغات: ﴿جَامَعَ﴾ د مفاعلي د باب ماضي ده، مصدر: مُجَامَعَةٌ وَجَمَاعًا: جماع کول، کوروالی کول.

تشریح: صورت د مسئلې دادی چي که روژتي په هېره خوراک يا چنباک يا جماع وکړي، نو په دې سره روژه نه ماتېږي او دا حکم هغه وخت دی کله چي دروژې يادېدلو په وخت کي سمدستي خوراک، چنباک او جماع پرېږدي يعني گوله سمدستي له خولې څخه وغورځوي. له جماع څخه سمدستي جلا سي. لېکن که تر يادېدلو وروسته گوله تېره کړي. يا له جماع څخه جلا نه سي، نو روژه يې فاسديږي. بيا د گولې تېرولو په صورت کي قضاء سته او د کفارې په وجوب کي اختلاف دی. او د جماع په صورت کي قضاء لازم ده او د ظاهر روايت مطابق کفار له لازم نه ده. (ع. س. ۱۳۳)

وان كان للناسي إلخ: که یو روژ ټی په مېره خوراک یا چنباک کوي او بل شوک هغه وويني او ليدونکي ته دا انداز ولگيږي چي دا روژ ټي قدرت او طاقت لري او په آساني سره خپل روژه پوره کولا سي، نو په داسي صورت کي هغه ته خبر ورکول ضروري دي او خبر نه ورکول يې مکروه تحرمني دي. خو که دا روژ ټي داسي وي چي په روژه نيولو سره هغه ته دضعف رسېدلو خطر وي او دليدونکي گومان دا وي چي هغه په آساني سره دا روژه نه سي پوره کولای (مثلاً ډېر بېوا کس وي)، نو په داسي صورت کي يې خبر نه ورکول ښه دي (او علامي زلمي رحمه الله ددې تعبير داسي کړی دی چي که په مېره خوراک یا چنباک کونکی کس ځوان وي، نو خبر ورکول ضروري دي او که بېوا وي، نو خبر نه ورکول ښه دي). (شفا الارواح، انوار الايضاح)

په نظر کولو سره انزال بدل، روغن لگول، په سترگو کي دواء اچول

﴿۱۰۵۴﴾ اَوْ اَنْزَلَ يَنْظُرُ اَوْ فِكْرٍ (۴) يا انزال سي په کتلو سره (۵) يا په خيال کولو سره (سوچ

و هلو سره). وَإِنْ اَدَامَ النَّظَرَ وَالْفِكْرَ که څه هم مسلسل کتل يا خيال کوي (يعني که څه هم په مسلسل او پراکتلو يا اوږد خيال کولو سره انزال سي، بيا يې هم روژه نه فاسديږي).

﴿۱۰۵۵﴾ اَوْ اَذْهَنَ (۶) يا تېل (روغن) ولگوي.

﴿۱۰۵۶﴾ اَوْ اَكْتَحَلَ (۷) يا رانجه ولگوي (سترگي توري کړي) وَلَوْ جَدَّ طَعْمَهُ فَنِي حَلَقِهِ که څه هم د هغه خوند په خپل حلق کي وموندی (محسوس کړی).

نکات: ﴿اذهن﴾ د افتعال د باب ماضي ده: روغن (تېل) لگول (ځان په غوړول)، په اصل کي اذهن وو. د يوه جنس دوه حروف په يوه کلمه کي سره جمع سوه، له هغوی څخه اول ساکن وو. بويو يې په بل کي بدغم کړی. اذهن سو، ﴿اکتحل﴾ د افتعال د باب ماضي ده: رانجه لگول، سرگي توروول. ﴿طعم﴾ حوند، لذت، مزه.

تشریح: صورت د مسئلې دادي چي که دروژې په حالت کي نابېره دروژ ټي نظر پر يوه ښايسته نسخه پرېوځي او د کمزورۍ په وجه انزال سي، يا مثلاً دخپلي ښځي شرمگاه ته وگوري او انزال سي. يا د يو ښځي په باره کي خيال او فکر وکړي او انزال سي، نو په دې سره د هغه روژه نه فاسديږي (نه ماتېږي)، که څه هم په دې فکر کي يې ډېر وخت لگولی وي، او د نا محرمه ښځي وطرف ته بار. بار کتل حرام دي، لېکن په دې حرمت سره دروژې فاسدېدل نه لازميږي، او که انزال نه سي، نو په درجه لولي روژه نه فاسديږي.

أو ذن: پر بدن یا په سر او ورېښتانو باندې د تېلو او روغنو په لگولو سره هم روژه نه فاسدېږي، که څه هم هغه خوشبوداره وي.

أو اکتحل إلخ: همدارګه په رانجه لگولو (سترګو تورولو) سره روژه نه فاسدېږي، که څه هم درانجو اثر يعني خوند په حلق (ستوني) کې محسوس سي، یا درانجو د توروالي اثر په ناپرو (لارو) کې وليدل سي. همدارنګه په سترګو کې په دواء اچولو سره هم روژه نه فاسدېږي، که څه هم د هغه خوند په حلق کې محسوس سي. (عمدة الفقه)

د روژې په حالت کې ښکر لگول، غيبت کول، دروژې ماتولو اراده کول، د يوشي دود يا ګرږ يا مچ يا د دواء اثر ستوني ته ننوتل او محسوسول

﴿١٥٥﴾ أَوْ اِحْتَجَمَ (٨) يانې ښکر ولګوي.

﴿١٥٨﴾ أَوْ اغْتَابَ (٩) يا غيبت وکړي.

﴿١٥٩﴾ أَوْ نَوَى الْفِطْرَ وَلَمْ يُفِطْرْ (١٠) يا (صرف) د افطار (روژې ماتولو) اراده وکړي او افطار نه وکړي.

﴿١٥٦﴾ أَوْ دَخَلَ حَلَقَهُ دُخَانٌ بِلَا صُنْعِهِ (١١) يا د هغه حلق ته بغير د هغه له فعل (کړنې) څخه دود داخل سي.

﴿١٥٦﴾ أَوْ غُبَارٌ وَلَوْ غُبَارَ الطَّاحُونِ (١٢) يا ګرږ (د داخل سي) که څه هم د ژړندي ګرږ وي.

﴿١٥٦﴾ أَوْ ذُبَابٌ (١٣) يا مچ (په حلق کې داخل سي).

﴿١٥٣﴾ أَوْ أَثَرُ طَعْمِ الْأَدْوِيَةِ فِيهِ وَهُوَ ذَاكَ كَرِّ لَصُومِهِ (١٤) يا د دوا ګانو د خوند اثر په حلق کې (داخل سي) په داسې حال کې چې هغه ته خپل روژه ياده وي.

لغات: ﴿احتجم﴾ د افتعال د باب ماضي ده: ښکر لگول، د ښکر يا د يوبلي آلې په ذريعه خرابه ونه

کېدل. ﴿اغتاب﴾ د افتعال د باب ماضي ده: غيبت کول.

تشرېح: صورت د مسئلې دادي چې دروژې په حالت کې په ښکر لگولو (ونه کېلو) سره روژه نه فاسدېږي، او که په ښکر لگولو سره دروژې د کمزوري کېدلو خطر وي چې دروژې طاقت به پکښې پاته نه سي. نو بيا ښکر لگول (ونه کېل) مکروه دي.

أو اغتاب: د غیبت معنی ده: په مسلمان پسي شاته (د هغه په پټه) داسي خبره کول چي که هغه يې واورې، نو بده به يې وگڼي او ناراضه به سي، (که چيري دا خبره په هغه مسلمان کي وي، او که نه وي نو دا خو بيا بهتان دی). مسئله داده چي د يو چا په غیبت کولو سره هم روژه نه فاسدېږي، خو دا د کمال صوم منافي دي او مکروه فعل دی او په دې سره گنهگار کيږي (ځکه غیبت ستره گناه ده، خصوصاً دروژې په حالت کي).

أو نوى القطر إلخ: يعني که يو څوک صرف دروژې ماتولو نيت او اراده وکړي او له نيت څخه بغير بل څه روژه ماتونکى شى له هغه څخه واقع نه سي، نو صرف په نيت او اراده سره روژه نه ماتېږي. ها! که يو چا دروژې ماتولو پخه اراده کړې وي، نو که څه هم روژه خويې نه ماتېږي، لېکن گنهگار کيږي. (مراقى الفلاح)

أو دخل حلقه إلخ: يعني که دروژتي حلق (ستوني) ته بغير د هغه له قصد او ارادې څخه د يوشى دود ننوځي، يا د يوشى گرز (غبار) او داسي بل شى د هغه حلق ته ننوځي او تېر سي، نو په دې سره هم روژه نه ماتېږي، برابره ده د هغه خپل روژه په ياده وي او که نه وي، او دا حکم هغه وخت دی کله چي دروژتي له فعل او قصد څخه بغير خود بخوده حلق ته داخل سي او که روژه يې په ياده وي او په خپل فعل او قصد سره هغه له دې شيانو څخه يوشى حلق ته دننه کړي مثلاً سکرېټ يا بېړۍ وڅکوي، يا مثلاً يو خوشبودار بوټى (يا گورتۍ وغيره) ولگوي او د هغه دود قصداً په پزه کش کړي، نو د هغه روژه فاسدېږي. (شفاء الارواح)

أو ذباب إلخ: همدار گه که مچ بېله قصد دروژتي ستوني ته ننوځي او نس ته يې ورسېږي، نو په دې سره هم د هغه روژه نه ماتېږي.

أو أثر طعم إلخ: د دې صورت دادى چي که يو څوک دروژې په حالت کي يو درمل او دواء وکوټي او د هغه اثر (خوند) په حلق کي محسوس کړي، نو که څه هم هغه ته خپل روژه په ياده وي، نو بيا هم په دې سره روژه نه فاسدېږي، همدارنگه د خوشبويي په بويېولو سره هم روژه نه ماتېږي. دروژې په حالت کي جنب کېدل، د ذکر (يا فرج) په سوري کي يوشى اچول، به غوړ اوبه ننسول

﴿١٥٤﴾ أَوْ أَصْبَحَ جُنْبًا (١٥) ياد جنابت په حالت کي سهار کړي وَلَوْ اسْتَمَرَّ يَوْمًا

بِالْجَنَابَةِ که څه هم ټوله ورځ په جنابت کي تېره کړي.

﴿١٥٥﴾ أَوْ صَبَّ فِي إِحْلِيلِهِ مَاءٌ أَوْ دَفْنَا (١٦) يا وڅڅوي د خپل ذکر په سوري کي اوبه

(١٧) يا تېل (پکښي وڅڅوي).

﴿١٠٦٦﴾ اَوْ خَاضَ نَهْرًا فَدَخَلَ الْمَاءَ اُذْنَهُ (١٨) يا غوته ووهي په واله (وباله) کي نو د هغه غوړ ته اوبه ننوځي.

لغات: ﴿صَبَّ﴾ دنصر د باب ماضي ده: بيول (بهول)، اوبه اچول، ﴿احليل﴾ د متيازو د وتلو

سوري: جمع: اَحَالِيل، ﴿خَاضَ﴾ دنصر د باب ماضي ده، خَوْضًا، د دې باب له معناوو څخه يو معنی ده: په اوبو ننوتل او پکښي تلل يا په بله وينا غوته پکښي وهل.

تشریح: صورت د مسئلې دادی چي که څوک د شپې جنب سي (هغه که د بنځي سره د جماع کولو په وجه وي او که د احتلام په وجه وي) او هغه روژه ونيسي او تر صبح صادق وروسته غسل وکړي، نو دا صحيح دي او په دې جنابت سره روژه نه ماتېږي که څه هم ټوله ورځ د جنابت په حالت کي باندې تېره سي، ځکه جنابت دروژې منافي نه دی، لېکن بېله عنده قصداً غسل ځنډول مکروه دي، او که د روژې په حالت کي احتلام سي (يعني په خوب کي يې شيطان خطا بليسي)، نو هم يې روژه نه ماتېږي. (انوار الايضاح، شفاء الارواح)

أوصَبَ إلخ: که روژتي د خپل ډگر په سوري کي اوبه، تېل يا دواء يا داسي بل شی واچوي، نو په دې سره هغه روژه نه ماتېږي (په دې شرط چي د هغه مثاني ته نه ورسيږي [هندي ج: ١، ص: ١٢٠٢])، او که بنځه داسي وکړي، نو سمدستي د هغې روژه ماتېږي. (انوار الايضاح، شفاء الارواح)

مسئله: که د مرض د تشخيص يا د حمل د اټکل لپاره بنځه ډاکټره د يو بنځي شرمگاه (فرج) ته لاس دننه کړي، نو د دې دوه صورتونه دي: ① که لاس بالکل وچ وي چي پر هغه د اوبو يا دواء څه اثر نه وي، نو روژه يې نه ماتېږي، ② او که لوند لاس يا په دواء يا داسي بل څه ککر لاس ورننه کړي، نو روژه يې ماتېږي. (عالمگیری ج: ١، ص: ٢٠٢)

أوخاض إلخ: که روژتي په واله (وباله) يا داسي بل شي کي غوته ووهي او د هغه په غوړ اوبه ننوځي، نو روژه يې نه ماتېږي. لېکن که څوک (قصداً) په غوړ کي اوبه واچوي، نو د يوه قول مطابق روژه يې ماتېږي. لهذا احتياط ضروري دی. (انوار الايضاح بحواله طحطاوي)

د روژې په حالت کي غوړ ګرول... او ګروبي (خراشکي) يا د خولې اوبه تېرول

﴿١٠٦٧﴾ اَوْ حَلَّ اُذْنَهُ بِغُرْدٍ فَخَرَجَ عَلَيْهِ دَرَنٌ (١٩) يا خپل غوړ په يو لرګي (چغله) سره ډګروي نو پر هغه (د غوړ) خيره راووهي ثُمَّ اَدْخَلَهُ مِرَارًا اِلَى اُذُنِهِ بِيَا هغه لرګی بار، بار په خپل غوړ دننه کړي.

﴿۱۰۶۸﴾ اَوْ دَخَلَ أَنْفَهُ مُخَاطًا (۲۰) يَادِدُهُ پِزِي تَه گِرنَگ راسي فَاسْتَنْشَقَهُ عَمَّا أَوْ
 اِبْتَلَعَهُ نو دئ هغه قصدا (د خولې استونې اخواته) كَش كړي، يايې تهر كړي وَيَنْبَغِي الْقَاءُ
 الْخَامَةَ او مناسب ده د گروبي بهر غورځول (توكل) حَتَّى لَا يَفْسُدَ صَوْمُهُ عَلَى قَوْلِ الْإِمَامِ
 الشَّافِعِيِّ رَحِمَهُ اللَّهُ ددې لپاره چي دده روژه فاسده (ماته) نه سي دامام شافعي رَحِمَهُ اللَّهُ د قَوْل
 مطابق.

لفات: ﴿حَكَ﴾ دنصر دباب ماضي ده: گړول، مېړل، ﴿مُخَاطًا﴾ گړنگ، د پزي بلغمي
 ماده، ﴿استنشق﴾ په پزي كشول (په پزه كي خپرول)، ﴿ابتلع﴾ دافتعال دباب ماضي ده، په مجردو
 كي دفتح له بابه راځي، بَدَلَمَ يَبْدَلُ بَلْعًا: تېرول، ﴿النخامة﴾ گروبي (گروبي)، له سينې يا خيشوم
 څخه راوتلي بلغم (خراشكي).

تفسير: صورت دمسلې دادې چي كه څوك دروژې په حالت كي دخپل غوړ دننه حصه په
 لرگي (چخلي) يا داسي بل شي سره وگروي او دغوړ دننه خيره راوباسي بيا فالرگي (چغله) بار، بار په
 غوړ دننه كړي (لكه عموما چي يې خلك كوي)، نو په دې سره هم روژه نه فاسديږي.

او دخل آنفه إلخ: ددې حاصل دادې چي كه څوك دروژې په حالت كي گروبي وغيره تهر كړي، يا
 يې قصدا لور كش كړي، نو په دې سره هم روژه نه ماتيږي، وروسته مصنف رَحِمَهُ اللَّهُ فرمايي چي
 مناسب داده چي د تېرولو پر ځاي گروبي وغيره وتوكل سي (وغورځول سي)، ددې لپاره چي دامام
 شافعي رَحِمَهُ اللَّهُ له اختلاف څخه ووځي؛ ځكه دهغه په نېز ددې شيانو په تېرولو سره روژه ماتيږي. او
 دامامانو د اختلاف پر موقع دخپل وس مطابق ددوي د مذهب رعايت كول مستحب دي. ددې لپاره
 چي روژه بالاتفاق د ټولو په نېز صحيح پاته سي. (انوار الايضاح، شفاء الارواح)

مسئله: له خولې څخه پيدا سوي لونډوالې او نارې (لارې) تېرول هم دروژه ماتونكي نه دي،
 همدارنگه كله چي هغه له خولې څخه راووځي لېكن تر اوسه لاتدي څڅېدلي او جلا سوي نه وي
 چي بيرته يې دخولې و طرف ته كش كړي، نو په دې سره هم روژه نه ماتيږي، او كه لاتدي
 وڅڅيږي بيا يې تېري كړي، نوروژه ماتيږي. (مراقى الفلاح بتغير)

د روژې په حالت كي قى وهل

﴿۱۰۶۹﴾ أَوْ ذَرَعَهُ الْقَنْءُ وَعَادَ بَغَيْرِ صُنْعِهِ (۲۱) او يا ده ته خپله قى راسي او بيرته دده له فعل څخه بغير خپله واپس (تېر) سي (نور وژه يې نه فاسديږي) وَلَوْ مَلَأَ قَاةُ كه څه هم دده خوله ډكه كړي (يعني كه څه هم دا قى په ډكه خوله وي) فِي الصَّحِيحِ په صحيح قول كي أَوْ اسْتَقَاءَ أَقْلَّ مِنْ مِلْءٍ فِيهِ (۲) يا قصداً قى ووهي له ډكي خولې څخه كم (نو هم يې وژه نه فاسديږي) عَلَى الصَّحِيحِ د صحيح قول مطابق وَلَوْ أَعَادَهُ كه څه هم بيرته يې واپس (تېر) كړي فِي الصَّحِيحِ په صحيح قول كي.

لغات: ﴿ذَرَعَهُ﴾ قى غالبه كېدل او خولې ته راتلل (بې اختياره قى راتلل)، خواگرځى كېدل، ﴿صَنَعَ﴾ كوښښ، كار (فعل)، ﴿اسْتَقَاءَ﴾ داستعمال د باب ماضي ده: د قى طلب كول، يعني قصداً قى وهل، ﴿مِلْءٍ فِيهِ﴾ په ډكه خوله، فِيهِ دلته د فِعْلٍ د جَرِّ حالت دى او ده ضمير روژتي ته راجع دى.

تفسير: په دې عبارت كي مصنف رَحْمَةُ اللهِ د روژې په حالت كي د قى وهلو حكم بيانوي، مسئله دا ده چي كه خود بخوده (بلا قصد) قى راسي او بيا خپله وگرځي او تر ستوني تېر سي، نو برابره ده هغه په ډكه خوله وي او كه كم وي، په داسي صورت كي دهغه روژه د صحيح قول مطابق نه فاسديږي.

أو استقاء إلخ: يعني كه قصداً له ډكي خولې څخه كم قى ووهي، نو په دې صورت كي هم روژه نه فاسديږي، كه څه هم قصداً يې بيرته وگرځوي او تېر يې كړي د صحيح قول مطابق، دا حكم دامام ابو بويوسف رَحْمَةُ اللهِ په نېز دى. لېكن دامام محمد رَحْمَةُ اللهِ په نېز كه قصداً له ډكي خولې څخه كم قى ووهي. نور وژه يې فاسديږي، همدارنگه كه قى قصداً تېر كړي، نو دامام محمد رَحْمَةُ اللهِ په نېز يې روژه فاسديږي، برابره ده قى لږ وي او كه ډېر. (شفا الاواح)

فائده: صاحب البحر الرائق علامه ابن نجيم رَحْمَةُ اللهِ په "البحر الرائق" كي دوولس (۱۲) صورتونه بيان كړي دي چي تفصيل يې دا دى چي قى به يا خپله راغلى وي يا قصداً به وهل سوى وي. په دواړو صورتونو كي به په ډكه خوله وي يا به نه وي، بيا له دوى څخه په هر صورت كي به دا قى بهر وتلى وي يا خپله به تېر سوى وي يا قصداً به يې تېر كړى وي، نو دا ټوله دوولس (۱۲) صورتونه

جوړېږي، صاحب البحر الرائق رَجَّه الله فرمايي چي له دې ټولو څخه صرف په دوو صورتونو کي روژه ماتېږي: يو دا چي په ډکه خوله وي او روژتي قصداً هغه بيرته تېر کړي وي. دويم دا چي قصداً په ډکه خوله يې قی وهلی وي، له دې دوو څخه بغير په بل صورت کي روژه نه فاسدېږي. (طحطاوي، درس ترمذی)

له نخود څخه د کم مقدار حکم

﴿۱۰۷۰﴾ أَوْ أَكَلَ مَا بَيْنَ أَسْنَانَيْهِ وَكَانَ دُونَ الْحِصَّةِ (۲۳) يا و خوري هغه څه (د خوراک ذره) کوم چي د غاښو په مینځ کي (پاته) وي او هغه له نخود څخه کم وي (نوم يې روژه نه فاسدېږي).
 ﴿۱۰۷۱﴾ أَوْ مَضَغٌ مِثْلَ سِسْمَةٍ مِنْ خَارِجِ قَبِهِ حَتَّى تَلَا شَتْ (۲۴) يا و ژووي د يوې کونجتي غوندي شی (کوم چي يې) له بهر څخه د خولې (و خولې ته نننه کړي وي) تر دې چي (په خوله کي) سره ختم سي وَلَمْ يَجِدْ لَهَا طَعْمًا فِي حَلْقِهِ او نه وموندي دهغه خوند په خپل حلق کي (يعني په ستوني کي يې خوند محسوس نه کړي).

لغات: ﴿الْحِصَّة﴾ او الحِصَّة د "مُثَدِّمِمْ" په فتحه او کسره سره: يو نخود، ﴿مَضَغٌ﴾ دفتح د باب ماضي ده: ژوول، ﴿سِسْمَةٌ﴾ يوه کونجته، ﴿تَلَا شَتْ﴾ د تفاعل د باب مضارع ده: لاشی کېدل، بالکل ختمېدل.

تشرېح: صورت د مسئلې دادی چي که دروژتي په غاښو کي د غوښو يو رېښه يا د يو بل خوراک ذره بنده وي او روژتي هغه رېښه يا ذره په ژبه سره وښوړوي او په خوله کي يې وژووي او تېره يې کړي، نور رېښه او ذره که دنخود تر مقدار کمه وي، نور روژه نه فاسدېږي، "دون الحمصة" يعني تر نخود کم (کوچنی)، لهذا که دنخود تر مقدار زيات شی وي، نور روژه فاسدېږي، همدارنگه دنخود تر مقدار کم شی که يو وار له خولې څخه راوباسي، بيا يې بيرته تېر کړي، نو هم روژه فاسدېږي.

او مَضَغٌ مِثْلُ الْخ: همدارنگه که روژتي کونجته يا د کونجتي په څېر بل کوچنی شی خولې ته واچوي او وېې ژوري تر دې چي په خوله کي سره ختم (سره ولاړ) او ورک سي يعني په غاښونو، وړيو او ژبه کي ومېلي او هلته سره ختم سي او دهغه خوند په حلق کي محسوس نه سي، نو په دې سره هم روژه نه فاسدېږي (ځکه چي د ژولو په وجه د کونجتي ماته بالکل ختمه سوه او تر معطې پوري نه ورېښه)، او که دهغه خوند په حلق کي محسوس سي يا روژتي لاشی تېر کړي، نور روژه فاسدېږي، هلته مصنف رَجَّه الله "أَوْ مَضَغٌ" ويلي دي. لهذا که خولې ته يې واچوي او له ژوولو څخه بغير يې تېر کړي، نو هم روژه فاسدېږي. (صحة الفقه، طحطاوي)

بَابُ مَا يَفْسُدُ بِهِ الصَّوْمُ وَتَجِبُ بِهِ الْكَفَّارَةُ مَعَ الْقَضَاءِ

د باب د هغو شيانو (په بيان کي) دې چي په هغوی سره روژه
فاسديږي (ماتيږي) او د هغوی په وجه قضاء د کفارې سره واجبېږي

د کومو شيانو په جه قضاء او كفاره دواړه واجبېږي؟

﴿١٠٤٢﴾ وَهُوَ اثْنَانِ وَعِشْرُونَ شَيْئًا او هغه دووېشت (۲۲) شيان دي (تقريباً) إِذَا فَعَلَ الصَّائِمُ

شَيْئًا مِنْهَا طَائِعًا مُتَعَمِّدًا غَيْرَ مُضْطَرٍّ كله چي روژتي (روژه نيونکي) له هغوی څخه يوشی په
خپله رضا قصد او کړي په داسي حال کي چي غير مجبوره وي (يعني دهنه په کولو باندې مجبوره نه وي)
لَزِمَهُ الْقَضَاءُ وَالْكَفَّارَةُ نو پر هغه قضاء او كفاره (دواړه) لازميږي.

لغات: ﴿طَائِعًا﴾ د فاعل صيغه ده: راضي (په خپله رضا سره)، په خپله خوښه، مختار (په اختيار سره).
﴿مُتَعَمِّدًا﴾ د تنفل له باب د فاعل صيغه ده: قصداً کونکي، ﴿مُضْطَرٍّ﴾ دافتعال دله باب د مفعول صيغه
ده: مجبور (مجبوره کړی سوی)، محتاج کړی سوی، ﴿كُفَّارَةً﴾ (بتشديد الفاء) لغتاً د گناه پټونکې (د گناه
محوه کونکې)، اصطلاحاً: داسي تصرف (يعني غلام آزادول، يا روژې نيول، يا صدقه کول او داسي نور) کوم چي
شرعت د معيني گناه د محوه کېدلو لپاره واجب کړی دی، يا په بله وينا شرعت چي د گناه له سزا
څخه د خوندي کېدو لپاره کوم بدل تجویز کړی دی لکه روژه نيول، يا غلام آزادول، يا مسکینانو ته
خوراک ورکول، هغه ته كفاره وايي.

تشریح: په کومو شيانو سره چي روژه ماتيږي، هغه پر دوه قسمه دي: ① يو هغه دي چي د هغوی
په وجه صرف قضاء لازميږي، ② او دويم هغه شيان دي چي د هغوی په وجه قضاء او كفاره دواړه
لازميږي، دروژې د فاسدېدلو (ماتېدلو) په وخت کي خو قضاء په هر صورت کي واجبېږي، او د
قضاء سره كفاره په يو څو خاصو صورتونو کي واجبېږي او دا هلته وي چي په هغوی کي دروژه
ماتونکي کس فعل عمداً (قصداً) وي او په خپله رضا سره وي. ديو چا په جبر او اکراه سره نه وي.
لهذا که يو څوک د مرض وغيره په وجه، يا ديو چا د جبر او اکراه په وجه مضطراً او مجبوراً سي روژه
ماته کړي، نو كفاره نه لازميږي، مثلاً يو جابر کس روژتي ته ووايي چي که ته داسي نه وخورې! نو زه
تاوژنم يا ستا لاس، غوړ يا داسي نور در پرېکوم، او روژتي هغه وخوري، نو په دې صورت کي صرف
قضاء سته، كفاره نسته. (شفا، الارواح)

﴿ ۱۰۴ ﴾ وَ هِيَ الْجِمَاعُ فِي أَحَدِ السَّبِيلَيْنِ (۱) او هغه جماع کول دي په يوه ددو لارو (ټل يا

دټر) کې عَلَى الْفَاعِلِ وَالْمَفْعُولِ بِهِ (نو په دې کې کفار هم واجبېږي) پر فاعل او مفعول (دواړو).

تشرېح: صورت د مسئلې دادی چې که روژتي قصداً جماع وکړي. برابره ده په فرج کې وي کوم چې "محل حلال" دی او که په مقعد کې وي کوم چې "محل حرام" دي. نو پر هغه قضاء او کفار دواړه واجبېږي، برابره ده انزال سي او که نه سي؛ ځکه د کفارې واجبېدو لپاره صرف ادخال شرط دی. انزال شرط نه دی، او د کوم چا سره چې يې جماع کړې ده يعنې مفعول، که هغه په راضي وي (يعنې په خپله خوښه يې جماع ور سره کړې وي)، نو پر هغه هم کفار دواړه واجبېږي. (شفاء الارواح)

﴿ ۱۰۵ ﴾ وَالْأَكْلُ وَالشَّرْبُ (۲) او خوراک او چنباک کول سَوَاءٌ فِيهِ مَا يُتَغَذَّى بِهِ أَوْ

يُتَدَاوَى بِهِ برابر دي په دې کې هغه شيان چې په هغوی سره غذا حاصلول کېږي يا په هغوی سره دواء (علاج) کول کېږي.

لغات: ﴿يَتَغَذَّى﴾ د تغذې له باب مضرع مجهوله ده: غذا حاصلول، او غذا د خوراک او چنباک هغه شي ته وايي چې د هغه و طرف ته د طبيعت رغبت وي او دنس خواش په هغه سره پوره کېږي لکه د غنمو ډوډۍ، غوښي، اوبه، ﴿يَتَدَاوَى﴾ د تفاعل له باب مضرع مجهوله ده: تداوي کول، دواء او علاج کول.

تشرېح: صورت د مسئلې دادی چې که روژتي د غذا يا دواء په توگه يوشی قصداً و خوري يا وچيښي، نو پر هغه قضاء او کفار دواړه واجبېږي. له غذا څخه مراد داسي شې دی چې طبيعت د هغه خوړولو ته راغب وي او په هغه سره دنس خواش پوره کېږي. مثلاً د غنمو، اوريشوي داسي نورو ډوډۍ و خوري، يا شيدې او داسي نور وچيښي، او له دواء څخه مراد داسي شې دی چې په هغه سره د بدن اصلاح او روغتيا کېږي. (شفاء الارواح)

﴿ ۱۰۵ ﴾ وَأَبْتِلَاءٌ مَطْرٍ دَخَلَ إِلَيْهِ (۳) او د باران (څاڅکۍ) تېرول کوم چې دده خولې ته

ننوتلی وي.

لغات: ﴿أَبْتِلَاءٌ﴾ د افتعال د باب مصدر دی: تېرول (ترستوني تېرول).

تشرېح: صورت د مسئلې دادی چې که روژتي قصداً خوله خلاصه کړي او د باران قطره يعنې څاڅکۍ تېر کړي، نو قضاء او کفار دواړه لازميږي، او که بغير له قصده د باران څاڅکۍ د هغه خولې

ته ننوځي او تر ستوني تېر سي، نو صرف قضاء سته (واوره او ژلی هم په دغه حکم کي داخل دي). (شفا.

الارواح)

﴿۱۰۶﴾ وَأَكُلُ اللَّحْمِ النَّسِيءَ (۴) او اومې غوښي خوړل إِلَّا إِذَا دَوَّدَ مَکَرًا چي غوښي چينجي کړي وي (يعني چي ورستې سوي او چينجي پکښي پيدا سوي وي).

لغات: ﴿النسيء﴾ اوم، اللحم النسيء: اومه غوښه کوم چي په اوره نه وي پخ کړل سوې. ﴿دود﴾ د تفصيل د باب ماضي ده: چينجي (چينجيان) کول، چينجي پکښي پيدا کېدل. **تشرېح:** صورت د مسئلې دادي چي دروژې په حالت کي د اومو غوښو په خوړلو سره هم قضاء او کفار دواړه لازمېږي، لېکن که غوښي ورستې سوي وي او چينجي يې کړې وي، نو د هغه په خوړلو سره صرف قضاء واجبېږي، کفار نه واجبېږي؛ ځکه داسي غوښي له غذائيت څخه وتلي دي. د غذا معنی پکښي نسته، بلکي اوس به هغه بدن ته نقصان رسونکي وي او په هغه سره به د بدن اصلاح نه کېږي. (شفا الارواح)

﴿۱۰۷﴾ وَأَكُلُ الشَّحْمِ (۵) او وازګه خوړل (هم قضاء او کفار دواړه واجبوي) فِي اخْتِيَارِ الْفَقِيهِ أَبِي اللَّيْثِ د فقيه ابو الليث رحمه الله په اختيار کړي سوي قول کي.

﴿۱۰۸﴾ وَقَدِيدِ اللَّحْمِ بِاتِّفَاقٍ (۶) او وچي غوښي (خوړل هم قضاء او کفار دواړه واجبوي) په اتفاق سره.

لغات: ﴿الشحم﴾ وازګه (واژه)، ﴿قدید﴾ ټوټه کړل سوې غوښي چي مالګه پرې اچول سوې او وچي کړل سوي وي.

تشرېح: د عبارت حاصل دادي چي که روژتي وازګه (واژه) وځوري، نو د کفارې په لازمېدلو کي اختلاف دی، فقيه ابو الليث رحمه الله فرمايي چي کفار هم واجبېږي، همدا صحيح او مختار قول دی. او د وچو غوښو په خوړلو سره بالاتفاق کفار هم واجبېږي؛ ځکه چي غوښي عادتاً همدا سي خوړل کېږي.

﴿۱۰۹﴾ وَأَكُلُ الْحِنْطَةِ وَقَضُيَا (۷) او غنم خوړل (۸) او د هغوی ژوول (په غنمو میده کول) إِلَّا أَنْ يَنْبَغَ قَبْحَةٌ فَتَلَا شَتْ مَکَرًا چي يو غنم (يوه دانه) وژووي او هغه (په خوله کي) سره ختم (سره ولاړ) سي.

لغات: ﴿حنطة﴾ غنم، جمع: حَنَظٌ، ﴿قضم﴾ مصدر دى، له ضرب او سمع دواړو بابونو څخه راځي: د غابو په اطرافو يوشى میده کول (يا په بله وينا ژوول)، ﴿يمضغ﴾ د مضارع صيغه ده، له فتح او نصر دواړو بابونو څخه راځي، ژوول، ﴿قمحة﴾ د غنم يوه دانه، ﴿تلاشت﴾ د تفاعل له باب څخه دواحد مؤنث غائب ماضي معلومي صيغه ده: لاشى کېدل، بالکل ختمېدل او ور کېدل.

تشرېح: د عبارت حاصل دادى چي که روژتي غنم و خوري يا هغوى په غابو سره میده کړي او ويې خوري، نو هم قضاء او كفاره دواړه واجبېږي، لېکن که د غنم يوه دانه خولي ته واچوي او ويې وژووي، خو هغه کوچنى وي او په خوله کي سره ولاړه او ختمه سي (يعني په غابو، وريو او ژبه کي نره، نره پاته سي) او دننه حلق ته ولاړه نه سي او نه يې خوند په حلق کي محسوس سي، نو په دې صورت کي د هغه روژه نه ماتېږي او قضاء او كفاره نه لازميږي. (شفاء الارواح، انوار الايضاح)

﴿۱۰۸۰﴾ وَابْتَلَا حَبَّةَ حِنْطَةٍ (۹) او د غنم يوه دانه تېرول وَابْتَلَا حَبَّةَ سِسِمَةٍ أَوْ نَحْوَهَا

(۱۰) او د کونجتيو يوه دانه يا داسي بل شى تېرول مِنْ خَارِجٍ قَبْلَهُ له بهر څخه د خپلي خولي (يعني چي له دباندې څخه يې خولې ته اچولې وي، د خولې دننه دانه وي چي په خوله کي دننه په غابو وغيره کي پاته وي، نو په دې سره هم قضاء او كفاره دواړه لازميږي) فِي الْمُخْتَارِ د مختار (خوښ سوي) قول مطابق.

تشرېح: فرمايي که روژتي د غنموه يوه دانه يا يوه کونجته يا داسي بله کوچنى دانه تېره کړي يعني له بهر (دباندې) څخه يې خولې ته واچوي او تېره يې کړي، نو مختار او مفتى به قول دادى چي په دې صورت کي هم قضاء او كفاره دواړه لازميږي، که څه هم بعضي حضرات فرمايي چي كفاره نه لازميږي. (شفاء الارواح، انوار الايضاح)

﴿۱۰۸۱﴾ وَأَكَلَ الطَّيْنِ الْأَرْمَنِ مُطْلَقًا (۱۱) او ارمني خټه (خاوره) خوړل مطلقاً (يعني

برابره ده د دې خاوري په خوړلو عادت اعادي اوي او که نه وي، په هر صورت کي پر هغه قضاء او كفاره دواړه واجبېږي)

وَالطَّيْنِ غَيْرِ الْأَرْمَنِ كَالِطِفْلِ (۱۲) او له ارمني څخه بغير بله خټه (خوړل) لکه طفل خټه إِنْ

اعْتَادَ أَكْلَهُ (په دې شرط) که د هغه په خوړلو عادت وي.

لغات: ﴿الطين الأرمني﴾ دايو ډول سره خاوره ده کوم چي په گل ارمني سره هم ياديږي، او دا په هغه تبه کي ډېره فايده کوي کوم چي د وبا او طاعون په ورځو کي پيدا سي (شفاء الارواح)، ﴿اعتاد﴾ د

افتعال دباب ماضي ده: (په يوشي) عادت کېدل، عادي کېدل، ﴿الطُّفُل﴾ د دې لفظ څو معناوي دي چي له هغوی څخه يوه معنی ده: "يو ډول کلکه ژړه خټه" صاحب د معجم يې داسي تعريف کړی دی "طینٌ أصفر يتجمد على هيئة رقائق بتأثير ضغط ما فوقه من صخور و تصبغ به البَيَاب" (يعني يودوز کلکه ژړه خټه ده د پانو په څېر کوم چي د لویو ډبرو او پرښو د تاثير او بوج په وجه کلکه سوې وي او په هغه سره جلمې رنګول کيږي)، او په پښتو کي يې بعضو د دې معنی کړې ده "د خړو او بو کرک".

تشریح: صورت د مسئلې دادی چي که روژتي يو داسي خاوره او خټه و خوري کوم چي د درمل او دواء په توګه خوړل کيږي مثلاً "ارمني خاوره"، نو پر هغه هم کفاه واجبيږي. برابره ده هغه دې خاوري په خوړلو عادت وي او که نه وي؛ ځکه چي دا د دواء په توګه خوړل کيږي. اوله "ارمني خاوري" څخه بغير بله خاوره هغه وخت د کفارې موجب ګرځي کله چي خوړونکی کس په هغه عادت (عادي) وي. کنې کفاره نه بلکي صرف قضاء واجبيږي، يعني د بې فايدي خاوري په خوړلو سره صرف قضاء واجبيږي. (شفاء الارواح)

﴿١٠٨٢﴾ وَالْبِدْحُ الْقَلِيلُ فِي الْمُخْتَارِ (١٣) او لږ مالګه (خوړل) د مختار قول مطابق.

لغات: ﴿ملح﴾ مالګه، جمع: أملاح.

تشریح: فرمايي چي که روژتي لږ غوندي مالګه و خوي. نو قضاء او کفاره دواړه واجبيږي؛ ځکه زياته مالګه نه د دواء په توګه خوړل کيږي او نه ورته رغبت او خواش کيږي. لږ (قليل) مقدار هغه دی کوم چي عادتاً په يوه دم خوړل کيږي (يعني په يوه ځل خوړل يې عادت وي). (انوار الايضاح، شفاء الارواح)

﴿١٠٨٣﴾ وَابْتِلَاءُ بُزَاقِ زَوْجَتِهِ أَوْ صَدِيقِهِ لَا غَيْرَ هَذَا (١٤) او نارې تېرول د خپلي ښځي (١٥) يا (نارې تېرول) د خپل ګران دوست، نه له دې دواړو څخه بغير د بل چا.

لغات: ﴿ابتلاع﴾ د افتعال دباب مصدر دی: (تړ ستوني) تېرول، ﴿بُزَاق﴾ نارې (لارې)، ﴿الصديق﴾ (د) صاد په فتحه او دال په کسره سره): خالص محبت کونکی دوست، رښتوني محبت والا ملګری. (معجم...)

تشریح: مسئله داده چي که روژتي د بل چا نارې (نارې) تيري کړي، نو روژه فاسديږي او صرف قضاء لازميږي. نه کفاره، همدارنګه که روژتي خپلي نارې له خولې څخه بهر تو (تف) کړي او بيا يې په لاس راواخلي او تيري يې کړي، نو هم روژه فاسديږي او صرف قضاء لازميږي او کفاره نه لازميږي. لېکن که روژتي د خپل خوښ کس مثلاً د خپلي ښځي يا د خپل خوښ ګران دوست نارې تيري کړي؛ نو د قضاء سره کفاره هم لازميږي؛ ځکه له هغه څخه د طبيعت نفرت نه کيږي او په هغه

سره لذت حاصلېږي. نو هغه د مصلح بدن په حکم کي سو. او له نورو نارو څخه عموماً نفرت کول کيږي. (انوار الايضاح، شفاء الارواح)

۱۰۸۳ هـ وَأَكْلُهُ عَمَدًا بَعْدَ غَيْبَةٍ (۱۶) او قصداً خوراک کول تر غيبت کولو وروسته اَوْ

بَعْدَ حَجَامَةٍ (۱۷) یا تر ښکر لگولو (ونه کبلو) وروسته اَوْ بَعْدَ مَسِّ اَوْ قُبْنَةٍ بِشَهْوَةٍ

(۱۸) یا تر مسه کولو (۱۹) یا مچولو وروسته په شهوت سره اَوْ بَعْدَ مُضَاجَعَةٍ مِنْ غَيْرِ

إِنْزَالٍ (۲۰) یا تر پرېوتلو وروسته بغير له انزالېدو څخه اَوْ بَعْدَ دُحْنٍ شَارِبٍ (۲۱) یا د خپلو

برېتو تر غوړولو وروسته ظَانًا أَنَّهُ أَفْطَرَ بِذَلِكَ په دې گومان (خیال) کولو سره چي په دې شیانو

سره يې روژه ماته سوه إِلَّا إِذَا أَفْتَأَ فَقِيهٌ مگر دا چي کله یو فقیه فتوی ورکړې وي اَوْ سَمِعَ

الْحَدِيثَ وَلَمْ يَعْرِفْ تَأْوِيلَهُ عَلَى الْمَذْهَبِ یا يې حدیث اورېدلی وي او دهغه په تاویل نه وي

پوهېدلی پر خپل مذهب وَإِنْ عَرَفَ تَأْوِيلَهُ او که دهغه په تاویل پوه سوی وي (ورته معلوم وي)

وَجَبَتْ عَلَيْهِ الْكَفَّارَةُ نو پر هغه كفاره واجبېږي.

لغات: ﴿قبلة﴾ مچه. جمع: قُبُلٌ وَقُبُلَاتٌ، ﴿مضاجعة﴾ د مفاعلي د باب مصدر دی: یو د بل سره

پرېوتل، بدن د بدن سره لگول، ﴿دهن﴾ تېل، روغن، جمع: أدهان، ﴿تأویل﴾ د تفعیل د باب مصدر

دی: له ظاهري مطلب څخه خبره اړول. (انوار الايضاح)

تشریح: د عبارت حاصل دا دی چي که روژتي د یو چا غيبت وکړي، یا ښکر ولگوي (ونه وباسي)،

یا یو ښځه په شهوت سره مه کړي، یا يې په شهوت سره مچه کړي، یا ور سره پرېوځي او په دې

دربړو صورتونو کي انزال نه سي. یا پر برېتو روغن ولگوي او روژتي دا گومان وکړي چي په دې شیانو

سره روژه ماتېږي نو په دې گومان سره قصداً یو شی وځوري، نو قضاء او كفاره دواړه لازميږي. لېکن

که هغه له یو فقیه عالم څخه پوښتنه وکړي او هغه فتوی ورکړي چي روژه دي ماته سوه او بیا هغه

قصداً خوراک وکړي. نو صرف فضا. سته، كفاره نسته. او که هغه له یو مفتي څخه پوښتنه نه وي

کړې بلکې هغه دا حديث اورېدلی وي چې "الْغَيْبَةُ تُقَطِّرُ الصَّوْمَ" (غيبت روژه ماتوي) او همدارنگه بل حديث دی "أَفْطَرَ الْحَاجِمُ وَالْمَحْجُومُ" چې په ښکر لگولو سره د ښکر ورلگونکي او ورلگېدونکي دواړو روژه ماتېږي، نور وژتې ددې حديث پر ظاهر اعتماد کړی وي او ددې حديث په تفسير او تاویل پوه سوی نه وي او نه یې له بل چا څخه معلوم کړی وي (حال دا چې په دې ځای کې بالاجماع دروژې ماتېدلو تاویل په ثواب کېدلو سره سوی دی یعنې د حديث مطلب دادی چې په داسې کولو سره دروژې اجر و ثواب کمېږي. نه دا چې روژه یې ماتېږي)، نو په داسې صورت کې صرف قضاء سته، کفار نه سته، او که د حديث تاویل ورته معلوم وي خوبیا هم خوراک یا چښاک وکړي، نو په دې صورت کې کفار هم واجېږي. (شفاء الارواح بحواله درس ترمذی)

يادونه: د سفیان ثوري رَجَّه الله په باره کې نقل سوي دي چې هغه په غيبت کولو سره دروژې فاسدېدلو قائل دی او جمهوره علماء د عدم فساد قائل دي.

د حديثونو تاویل: د غيبت د حديث تاویل خو ذکر سو چې په غيبت کولو سره دروژې ثواب کمېږي (او بعضو ليکلي دي چې ثواب یې ختمېږي)، او د ښکر لگولو په باره کې چې کوم حديث راغلی دی، د هغه مختلفه تاویرونه سوي دي: ① يو دا چې په "أَفْطَرَ الْحَاجِمُ وَالْمَحْجُومُ" کې "أَفْطَرَ" د "كَادَ

أَنْ يَفِطَرَ" په معنی 'سره دی او مطلب یې دادی چې په ښکر لگولو (رنه کېدلو) سره د دواړو روژه ماتېدلو ته نژدې کېږي، د حاجم روژه په دې وجه چې هغه رنه راځېښي (ځکه مخکې به حجامه د ښکر په نریمه کېدله چې حجام به پر هغه خوله کېښوده او رنه به یې را کښوله)، نو حلق ته دوښي رسېدلو پېره سته، او د محجوم روژه په دې وجه چې دوښي وتلو په وجه هغه ته ضعف او کمزوري پېښېدلای سي چې د هغه په وجه د دواء خوړلو او روژې ماتولو پېره سته، ② بل تاویل یې داسوی دی چې په

"الحاجم والمحجوم" کې الف لام عهدي دی او مراد ځني هغه مخصوص کسان دي کوم چې د حجامت په دوران کې غيبت کوي، د دوی په باره کې نبي ﷺ کریم فرمایلي چې د دواړو روژه ماته سوه یعنې د دواړو دروژو ثواب ضایع سو، نو د ثواب ضایع کېدلو (ختمېدلو) علت حجامت نه سو،

بلکې غيبت سو (شامي ج ۳، ص ۲۴۷)، ③ درېیم تاویل دا چې "أَفْطَرَ الْحَاجِمُ وَالْمَحْجُومُ" که څه هم جمله خبریه ده، خو په دې جمله کې انشاء مضمرد ده او همدا انشاء مقصود ده، یعنې نبي کریم ﷺ

خلګې ته د مشوره ورکړې ده چې تاسي دروژې په حالت کې ښکر مه لګوئ او ممانعت شفقته وو. د حرمت په توګه نه وو؛ ځکه چې په دې سره روژتې ته ضعف او کمزوري رسيږي. (تحفة الألعى ج: ۳، ص: ۱۲۸ بحواله انوار الايضاح)

﴿ ۱۰۸۵ ﴾ وَتَجِبُ الْكَفَّارَةُ عَلَى مَنْ طَاوَعَتْ مُكْرَهَا او (ممدارنګه) كفاره واجبېږي پر هغه ښځې چې موافقت يې کړې وي د مجبوره کرل سوي سره (يا په بله وينا: چې ادجماع او قدرت يې ورکړی وي پر خپل ځان مجبوره کرل سوي سړي ته).

لغات: ﴿طاوعت﴾ د مفاعلي له باب د واحد مؤنث غائب ماضي صيغه ده: طَاوَعٌ يُطَاوَعُ مُطَاوَعَةً: موافقت ور سره کول، راضي کېدل او خبره ور سره منل پر خپل ځان (دجماع) موقع او قدرت ورکول. ﴿مکرها﴾ د افعال د باب مفعول دی: مجبوره کرل سوی، کوم چې بل چا په زوره (جبراً) پرېوشي مجبوره کړی وي.

تشرېح: مسئله داده چې که یو چاروژتې ته مثلاً د مرګ یا د یواندلام پر پکولو دمکې ورکړه او مجبوره يې کړې چې د فلانکې ښځې سره جماع وکړه!، خو هغه ښځه په خپله خوښه او رضاء جماع ته اماده سوه (یعني هغه د یو چاله طرفه مجبوره نه کرل سوه)، نو په دې صورت کې صرف پر ښځې كفاره واجبېږي، نه پر سړي.

فَضْلٌ فِي الْكَفَّارَةِ وَمَا يُسْقِطُهَا عَنِ الذِّمَّةِ

١. نَسَلُ يَه (بِيَان د) كَفَارِي او يَه (بِيَان د) هَفُو شِيَانُو كِي دِي كُوم چي د
(روژ تي) له ذِمِّي (غاري) شَخِه كَفَارِه سَاقَطِرِي

بِه كُومو شِيَانو سره كَفَارِه سَاقَطِرِي؟

١٠١٢ هـ. تَسْقُطُ الْكَفَّارَةُ بِطُرُوحٍ حَيْضٍ أَوْ نَفَاسٍ كَفَارِه سَاقَطِرِي دَحِيض يَانَفَاس يَه
پېښېدلو (راتللو) سره أَوْ مَرَضٍ مُبِيحٍ لِلْفِطْرِ فِي يَوْمِهِ يَادَاسِي مَرَض (بِه پېښېدلو سره) كُوم
چي روا كُونكِي وي روژه ماتولو لره يَه هغه ورځ (يعني داسي مَرَض چي د هغه يَه وَجِه روژه ماتول او خورل
روا گړخي)

لغات: ﴿طُرُوحٌ﴾ دفتح دباب مصدر دی، طَرَأَ يَطْرَأُ طَرَأٌ وَطَرَأٌ: پېښېدل، ناڅاپه واقع کېدل.

﴿مُبِيحٌ﴾ دافعال دباب فاعل دی: روا کونکی، جائز گړځونکی.

تشریح: صورت د مسئلې دادی چي که روژ تي ښځي قصداً خوراک یا چښاک کړی وي چي د هغه
يَه وَجِه تَضَاءً او کُناه دواړه باندي لازم سي، خو بيا يَه همدې ورځ کي ښځي ته حيض يانفاس
راسي، نو يَه دې صورت کي کفارِه سَاقَطِرِي، صرف قضاء لازمېږي. همدارنگه که يو سړي قصداً
روژه ماته کړې وي، خو بيا يَه همدې ورځ داسي مريض سي چي که روژ تي وای نور وروژه ماتول به
ورته جائز وای. نو کفارِه ځني سَاقَطِرِي او صرف قضاء لازمېږي.

فوائد قيود: مَرَض مُبِيحٌ: مخکنی حکم هغه وخت دی کله چي دامرض خپله روژ تي نه وي پيدا
کړی (يا يَه بله وينا خپله دمرض سبب نه وي جوړ سوی)، لهندا که خپله ځان زخمي کړي، يا خپل ځان تر بام
يا بل لاري ځای را ايښه کړي، يا يو داسي کار وکړي چي د هغه يَه وَجِه ډېر زيات مريض يا مثلاً د هغه
يَه وَجِه ډېر زيات نېری سي، نو يَه دې ټولو صورتونو کي که روژه ماته کړي، نو کفارِه نه
سَاقَطِرِي (بقای العلاح، و حاشیه نور الايضاح)

لی یومہ. همدارنگه مخکنی حکم هغه وخت دی کله چي حيض و نفاس یا مرض يَه هاغه ورځ پېښ
سوي وي يَه کومه ورځ چي يې روژه ماته کړې وي، لهندا که تر هغه ورځي مخکي يا تر هغه ورځي

وروسته دغه أمور پېښ سي، نو بيا كفاره نه ساقطېږي. (حاشیه نور الايضاح. مراقی الفلاح بحواله انوار الايضاح)

﴿۱۰۸۸﴾ وَلَا تَسْقُطَ عَنْكُمْ سُوفِرُهُ كُفْرًا بَعْدَ لُزُومِهَا عَلَيْهِ او كفاره نه ساقطېږي له هغه كس څخه كوم چي مسافر كړی سي (په سفر بېول سي) په زوره (جبرا) د كفاري لازمېدلو څخه وروسته پر هغه فِي ظَاهِرِ الرَّوَايَةِ په ظاهر روایت كي.

لغات: ﴿سُوفِر﴾ د مفاعلي د باب ماضي مجهوله ده. مصدر: مُسَافَرَةٌ وَ سَفَارًا: سفر كول. او دلته د بيا په نريعه دا باب متعدي كړی سوی دی، نو معنی يې ده: په سفر بېول، مسافر كول. سفر په كول. **تشریح:** كه يو څوك قصداً روژه ماته كړي. تر دې وروسته يو څوك هغه پر سفر مجبوره كړي. نو د ظاهر روایت مطابق په دې سره كفاره نه ساقطېږي: ځكه دا آسماني او قدرتي عذر نه دی لكه حيض و نفاس، چي په حيض و نفاس كي دروژتي فعل لره هيڅ دخل نسته. ها! كه څوك دروژي په حالت كي په سفر ولاړ سي، برابره ده خپله ولاړ سي يا يو څوك يې مجبوه كړي او بيا چي هلته ولاړ سي روژه ماته كړي، نو ښكاره خبره ده چي په دې صورت كي صرف قضاء لازمېږي او كفاره ساقطېږي.

د روژې د كفاري بيان

﴿۱۰۸۸﴾ وَالْكَفَارَةُ تَحْرِيرُ رَقَبَةٍ وَلَوْ كَانَتْ غَيْرَ مُؤْمِنَةٍ او كفاره د يوه مري آزادول دي كه څه هم هغه مؤمن (مسلمان) نه وي فَإِنْ عَجَزَ عَنْهُ بيا كه هغه له دې (مري آزادولو) څخه عاجزه سي صَامَ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ نو دوي مياشتي دي پرلپسې روژه ونيسي لَيْسَ فِيهِمَا يَوْمٌ عِيدٌ وَ لَا أَيَّامُ تَشْرِيقٍ چي په هغوی (دو مياشتو) كي به داختر ورځ او د تشریق ورځي نه وي فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعِ الصَّوْمَ او كه دروژي طاقت نه لري أَطْعَمَ سِتِّينَ مِسْكِينًا نو شپيتو مسكينانو ته دي خوراك (ېږي) وركړي يُغْذِيهِمْ وَيُعْشِيهِمْ غَدَاءً وَ عَشَاءً د سهار (غرمې) خوراك دي وركړي او د ماخوستن خوراك دي وركړي مُسْبِعِينَ ددوی تر مله نسه أَوْ غَدَاةً يَنْ أَوْ عَشَاءً يَنْ يا دوه د سهار خوراكونه يا دوه د ماخوستن خوراكونه (يا په بله وينا، دوي ورځي د سهار غرمې خوراك او دوي ورځي د ماخوستن خوراك) أَوْ عَشَاءً وَ سَحُورًا يا د ماخوستن خوراك او د پېشلمي خوراك او

يُعْطَى كُلُّ فَقِيرٍ نِصْفَ صَاعٍ مِنْ بُرٍّ أَوْ دَقِيقَةٍ أَوْ سَوِيْقٍ يَأْخُذُ وَرَكْرِيَّ هَرَّ غَرْبٍ تَهْ نِيمِ صَاعٍ دَغْنَمٍ يَأْخُذُ هَفْ (نيم صاع غنم) اوږه ياد هغه نيمې أَوْ صَاعٌ تَمَرٍ أَوْ شَعِيرٍ أَوْ قَيْتَتَهْ يا (دي ورکري) يو صاع د خرماوو يا اوربشو ياد هغه قيمت.

لغات: ﴿متتابعين﴾ تشنیه ده، واحد يې متتابع دی، د تفاعل د باب فاعل دی: پرلپسې، ﴿يَغْذِي﴾ د تفعیل د باب مضارع ده، غَذَى تَغْذِيَّةً: د سهار خوراک ورکول (د غرمې ډوې ورکول)، غداء: د سهار خوراک، او په عربو کې د سهار خوراک پر لس، یوولس بجې خوړل کېدی لکه زمونږ د غرمې خوراک، ﴿يَعْشِيهِمْ﴾ د تفعیل د باب مضارع دي، عَشَى تَعْشِيَّةً: د شپې یعنې د ماخوستن په وخت کې خوراک ورکول (د ماخوستن ډوې ورکول)، ﴿سَحَوْرٌ﴾ د پېشلمې خوراک، عشاء: د ماخوستن خوراک، ﴿مَشْبَعِينَ﴾ د افعال له باب څخه د جمع مذكر فاعل صیغه ده، أَشْبَعَ يُشْبِعُ اشْبَاعًا: نس ډکول، مړول، تر مار څه خوړل، ﴿نِصْفَ صَاعٍ﴾ د نیم صاع وزن پاؤ کم دوه کېلو کیږي (په پاکستاني کېلو سره)، او ځینو لیکلي دي څه د پاسه یو نیم کېلو، ﴿دَقِيقٌ﴾ وچ اوږه، ﴿سَوِيْقٌ﴾ نيمې، د غنمو او اوربشو ورپه سوي (کباب سوي) او میده سوي دانې.

تشریح: د رمضان دروژې کفار ه داده ① چې غلام یا مینځه دي آزاده کړي، برابر ده هغوی کافران وي او که مسلمانان، بالغان وي او که نابالغه؛ ځکه په آیت کې "تحرير الرقبة" ذکر سوي دي کوم چې عام دی. خو مسلمان غلام آزادول زیات ښه دي، ② که د غلام آزادول ممکن نه وي لکه په اوس وخت کې. نو بیا به پرلپسې (مسلسل) دوې میاشتي روژې نیسي، چې په مینځ کې رمضان او کوچنۍ اختر یا لوی اختر او تر هغه وروسته درې ورځې (ایام التشریق) رانه سي، لهندا که د کفارې په دې دوو میاشتو کې یوه روژه هم پرېږدي، یا یې ماته کړي، برابر ده د عذر مثلاً د مرض وغیره په وجه وي یا بېله عذر وي، یا مثلاً په مینځ کې د لوی اختر ورځ او ایام التشریق راسي، نو مخکې نیول سوي روژې ټوله په کفار ه کې نه شمېرل کیږي. بلکې بیا به له نوي سره پرلپسې دوې میاشتي روژې نیسي. (انوار الايضاح، شفاء الارواح)

فان لم يستطع إلخ: ③ او که یو څوک په روژو نیولو باندي قادر نه وي یعنې ډېر بډاوي یا لا علاج ه مریض وي چې دروغېدلو امید یې نه وي، نو هغه به شپېتو (۶۰) مسکینانو ته خوراک ورکوي. او د دې دوه صورتونه دي: ① یو دا چې شپېتو مسکینانو ته دوه وخته په مار ه نس (په ډی نس) خوراک

ورکري او په دې کي تسلسل ضروري نه دی، بلکهي په دوو جلا وختونو کي يې هم ورکولای سي، مثلاً دوې ورځي د سهار لخوا خوراک ورکري، يا دوې ورځي د ماخوستن لخوا خوراک ورکري. يا همداسي يو وخت د ماخوستن خوراک ورکري او يو وخت په پېشلمي کي خوراک ورکري. خو شرط دادی چي په اوله ورځ يا په اول وخت کي چي يې وکومو شپېتو مسکينانو ته خوراک ورکړی دي، په راروانه ورځ يا راروان وخت کي به هم هاغه فقيران وي، که سره جلا سي. نو کفاره نه اداء کيږي. (مراقی الفلاح مع الطحطاوي ص: ٢٦٦)

② دويم صورت دادی چي وهر مسکين ته نيم صاع غنم يا د هغه اوږه يا نينې يا د هغه قيمت ورکري، يا يو صاع خرما يا اوربشي يا د هغه قيمت ورکري، او که قيمت ورکوي. نو د بازاړي قيمت اعتبار به کول کيږي. يا په بله وينا دومره قيمت به ورکوي چي که په هغه قيمت سره مسکين مثلاً (نيم صاع) غنم رانيول وغواړي، نو په آساني سره يې له بازار څخه رانيولای سي. (انوار الايضاح بحواله فتاویٰ رحيميه)

مسئله (١): که يوازي يوه مسکين ته شپېته ورځي سهار او ماښا خوراک ورکري، نو هم کفاره اداء کيږي.

مسئله (٢): د لسو کالو کوچنيان کوم چي قريب البلوغ نه وي، هغو ته په خوراک ورکولو سره کفاره نه اداء کيږي، خو که هغو ته د کفاري مقدار تمليکاً ورکري، مثلاً نصف صاع غنم يا د هغه قيمت هر کوچني ته ورکري. نو صحيح دي. (انوار الايضاح، بحواله در مختار مع الثامي)

﴿١٠٨٩﴾ وَكَفَّتُ كَفَّارَةً وَاحِدَةً عَنْ جَمَاعٍ وَأَكْلُ مُتَعَدِّدٍ فِي أَيَّامٍ أَوْ كَافِي دَهْيِهِ كَفَّارَةٌ لَهُ
متعدد (خواره) جماع کولو څخه او له متعدد خوراک کولو څخه په څو ورځو کي لَمْ يَتَخَلَّلْهُ
تَكَفِيرٌ (په دې شرط) چي دهغوی په مینځ کي کفاره اداء کول نه وي واقع سوي (يعني په دې شرط
چي په هغه دوران کي يې کفاره نه وي اداء کړې) وَلَوْ مِنْ رَمَضَانِ که څه هم له دوو رمضانو څخه وي
(يعني که څه هم ما کارونه اجماع اړاکل... ايې په دوو رمضانو کي کړي وي) عَلَى الصَّحِيحِ د صحيح قول
مطابق فَإِنْ تَخَلَّلَ التَّكْفِيرُ بَيَّا كَهْ فِي مِئْخَ كِي كَفَّارَةٌ اداء کول واقع سي لَا تَكْفِيرُ كَفَّارَةٌ
وَاحِدَةً فِي ظَاهِرِ الرَّوَايَةِ نويوه کفاره نه کافي کيږي، په ظاهر روايت کي.

لغات: ﴿گفت﴾ د ضرب له بابه ماضي معلومه ده. مصدر: كَفَايَةً: كافي کېدل. كفايت كول. له يو شي څخه بې پروا كول. ﴿لم يتخلل﴾ د تفعل له بابه د جحد (نفي جحد بلم) صيغه ده. مصدر: تَخَلَّلًا: په مينځ کي راتلل، په مينځ کي واقع کېدل، ﴿تَكَفَّر﴾ د تفعيل د باب مصدر دی: كفاره ورکول.

تشرېح: صورت د مسئلې دادی چي که څوک په رمضان کي څو واره روژه ماته کړي. مثلاً څو واره جماع وکړي. یا څو واره خوراک وکړي. یا په یوه رمضان کي یوه روژه ماته کړي او تر اوسه یې د هغه كفاره نه وي اداء کړې چي په بل رمضان کي بیا یوه روژه ماته کړي. تردې وروسته په آخر کي یوه كفاره اداء کړي، نو د ټولو له طرفه كفاره اداء کیږي (خوناسي کول سخته ګناه ده). لېکن که له روژې ماتولو (مثلاً له جماع کولو) څخه وروسته كفاره اداء کړي، بیا بل وار روژه ماته کړي (مثلاً بیا جماع وکړي). نو په دې صورت کي به دویمه كفاره اداء کوي، اوله كفاره نه کافي کیږي، دلته مصنف رحمه الله "علی الصحيح" ویلي دي: ځکه بل قول دادی چي که څوک په جلا، جلا رمضان کي یوه، یوه روژه ماته کړي مثلاً په دوو رمضان کي جماع وکړي او د اول رمضان كفاره اداء نه کړي، نو پر هغه دوې كفارې لازمیږي. (شفاء الارواح)

بَابُ مَا يُفْسِدُ الصَّوْمَ مِنْ غَيْرِ كَفَّارَةٍ

(دا) باب دهنو شيانو (په بيان كي) دی کوم چي روژه فاسدوي بغير له كفاري شخه (يعني چي دهنوي په وجه صرف قضاء واجبيږي. نه كفاره)

په کومو شيانو سره صرف قضاء واجبيږي، نه كفاره؟

﴿١٠٩٠﴾ وَهُوَ سَبْعَةٌ وَخَمْسُونَ شَيْئًا اَوْ هغه اووه پنځوس (٥٧) شيان دي اِذَا أَكَلَ الضَّائِبَةَ اُرْزًا كله چي روژتي و خوري وربجي نِيًّا اومي (يعني اومي وربجي و خوري) اَوْ عَجِينًا اَوْ دَقِيقًا يا (و خوري) خيشته (اخبل) اوره يا وچ اوره اَوْ مِلْحًا كَثِيرًا دَفْعَةً يا ډېره مالګه په يوه وار اَوْ طِينًا غَيْرَ اُرْمَنِ لَمْ يَعْتَدْ أَكْلُهُ يا (و خوري) له ارمي ختي شخه بغير بله خته چي د هغه په خوړلو عادت نه وي اَوْ نَوَاقًا اَوْ قُطْنًا اَوْ كَاغِدًا (كَاغِدًا) يا تاكي (د خرماندكه) يا پنبه يا كاغذ اَوْ سَفَرَجَلًا وَلَمْ يُطْبَخْ يا بهي او هغه (تراوسه) پوخ سوي نه وي (يعني اوم بهي و خوري) اَوْ جَوْزَةً رَطْبَةً يا لوند (شين) جوز اَوْ ابْتَلَعَ حَصَاةً اَوْ حَدِيدًا اَوْ تُرَابًا اَوْ حَجَرًا يا تېره کړي شګه يا اوسپنه يا خاوره يا ډېره.

لغات: ﴿اُرْزًا﴾ وربجي، ﴿نِيًّا﴾ اوم (کچه)، ﴿عَجِين﴾ اخبل سوي اوره (خيشته اوره)، ﴿دَقِيق﴾ وچ

اوره، ﴿نَوَاقَ﴾ د خرماندكه (تاكي)، ﴿قُطْنَ﴾ پنبه (پنبه)، ﴿كَاغِدَ﴾ او کاغذ: مصاحح اللغات ص ۱۶۱۱.

﴿سَفَرَجَلَ﴾ پر وزن د فَعْلَل، د سبب په شېره يوه مېوه ده کوم ته چي بهي ويل کيږي. په انګرېزي کي

ورته پيرس (pears) وايي، جمع: سَفَاج، ﴿جَوْزَةً﴾ جوز، ﴿حَصَاةً﴾ شګه. کوچنی کانی.

تشریح: هر هغه شی کوم چي د غذا يا د دواء په غرض سره يا د عادت په توګه نه خوړل کيږي. د هغه په خوړلو سره صرف قضاء لازميږي، نه كفاره، لهنه که څوک اومي وربجي و خوري. يا خيشته اوره يا وچ اوره، يا په يوه پلا ډېره مالګه (مثلايو، په ملګه په يوه ور) و خوري، نو پر هغه صرف قضاء واجب ده. ځکه دغه شيان دا ډول نه د غذا په توګه خوړل کيږي او نه د دواء په توګه، او نه د عادت په توګه

خوړل کيږي (څکه وربچي او اوره خو عادتاً پخول کيږي يعني پر پخېدو وروسته خوړل کيږي او مالګه عادتاً په يوه وار ډېره لږ خوړل کيږي).

او طيناً غير ارمي: د دې حکم څه مخکي په تفصيل سره تېر سو.

او سفر جلاً: د دې تعريف په لغاتو کي ذکر سو، دلته له دې څخه صرف سفر جل نه دی مراد، بلکي هر هغه مېوه مراد ده کوم چي اومه نه خوړل کيږي، لهندا که څوک داسي مېوه وخوري کوم چي (بالکل) اومه وي، نو پر هغه صرف قضاء لازم ده.

او جوزة: که څوک دروژي په حالت کي لوند (اوم) جوز وخوري، نو هم صرف قضاء سته، کفاره نسته.

او ابتداء الخ: همدارنگه که څوک دروژي په حالت کي شګه، يا اوسپنه، يا د خاورې لوته تېره کړي (پسي غلوره، کوم چي مفیده نه وي لکه طين ارمي چي مفیده غلوره ده)، يا ډېره تېره کړي، نو پر هغه هم صرف قضاء لازم ده، همدارنگه د سړپو، ژړو، سرو او سپينو زرو په تېرولو سره هم صرف قضاء لازميږي.

د حقني (امالي) او په پزه کي د دواء اچولو حکم

په ستوني کي د تل په ذريعه د يوشی د اچولو حکم

﴿ ۱۰۹۱ ﴾ أَوْ احْتَقَنَ یا حقنه وکړي (يعني د شاپه اقمده اكي دواء واچوي).

﴿ ۱۰۹۲ ﴾ أَوْ اسْتَعَطَّ یا په پزه کي دواء واچوي.

﴿ ۱۰۹۳ ﴾ أَوْ أُوجِرَ بِصَبِّ شَيْءٍ فِي حَلْقِهِ یا په خوله کي يوشی ستوني ته توی کړي (نر ته

یې ورسوي) عَلَى الْأَصَحِّ د صحيح ترين قول مطابق.

لغات: ﴿احتقن﴾ دافتعال دباب ماضي ده: حقنه ورکول (د شاد لاري ايعني دمقدي لخوا) د مريض

معدې ته دواء رسول، اماله کول، ﴿استعط﴾ دا هم دافتعال دباب ماضي ده (ملا: سعط): په پزه کي دواء اچول، دالقوي معنی ده، خو دا حکم صرف ددواء سره خاص نه دی، بلکي که اوبه ور واچوي، نو هم دغه حکم دی، ﴿أوجر﴾ دافعال دباب مصدر دی، أُوجِرْتُ الْمَرِيضَ إِيجَارًا: دواء په حلق کي ور تویول (دوا په ستوني کي وږېول)، په خوله کي دواء وراچول. (معجم الوسيط)

تشریح: دروژي په حالت کي په حقنه (اماله) کولو سره روژه ماتيږي او صرف قضاء لازميږي.

او استعط: همدارنگه دروژي په حالت کي که څوک پزي ته يو دواء يا اوبه واچوي او سر ته يې ورسوي، نو روژه ماتيږي او صرف قضاء لازميږي.

لهذا داودس او غسل كولو په دوران كې د پزي پرېولو په وخت كې احتياط كول پكار دي كه چيري اوبه دماغ ته ورسېږي، نور وړه ماتېږي؛ ځكه د پزي له سوريو څخه وروسته دخولې و طرف ته هم سوري سته او د دماغ و طرف ته هم سته او بيا له دماغ څخه دنس و طرف ته جلا سوري سته، او د احتياط طريقه داده چي ساه بنده كړي بيا اوبه كش كړي، نو په دې توگه دماغ ته اوبه نه خيږي. (تحفة الالمى ج: ۳، ص: ۱۶۱، طحطاوي ص: ۳۶۷)

أو أوجر بصب إلخ: د دې حاصل دادى چي كه د پيپ (نل) يا داسي بل شي په ذريعه دروژتي ستوني ته يوشى واچول سي اولاندي ورسول سي، نو په دې سره روژه ماتېږي او صرف قضاء لازميږي، نه كفاره.

على الأصح: د دې قيد تعلق له "واحتقن" څخه تر آخره پوري د ټولو سره دى چي په دې دريو سره مسئلو كي داصح قول مطابق صرف قضاء سته، او په دې قيد سره دامام ابو يوسف رَحْمَةُ اللهِ له قول څخه احتراز دى چي دهغه په نېز په دې دريو سره صورتونو كي كفاره هم واجبېږي. (حاشية نور الايضاح، شفاء الارواح، وانوار الايضاح)

په پېچكارۍ سره دروژي ماتېدلو حكم

مسئله (۱): په پېچكارۍ خور وړه نه ماتېږي، خو كه يې ضرورت نه وو، نو تر وړه مات پوري دي يې نه لگوي، "الحقن في الضل أو تحت الجلد أو في الوريد، والأولى عند الإمكان تأخيرها إلى المساء، أما الحقن

الشرجية فتفطر". (الله الاسلامي وأدلتة، ما يفسد الصوم عند الحنفية، جلد ۳ ص ۱۷۱۲، طبع: المكتبة الفريدية بشاور)

مفتي اعظم افغانستان مفتي عبد العلي ديوندي رَحْمَةُ اللهِ هم فرمايي: چي په پېچكارۍ لگول سره روژه نه ماتېږي. (نصير الاسلام، ص ۳۶۶، ۳۶۷، طبع: افغانستان)

همدارنگه په دې لانديني کتابونو كي ليکلي دي چي په پېچكارۍ سره روژه نه ماتېږي، برابره ده درگ وي او كه دغوبني:

- (۱) امداد الفتاوى لحكيم الأمة تهاوي (رحمه الله)، ④ خلور سوه ضروري مسائل پښتو، ص ۳۰۴-۳۰۳، طبع: وحيدي
- كتب ختله پشاور، ⑤ فتاوى حقايقه اردو، جلد ۲ ص ۱۶۲، طبع: حقايقه اكوره ختكم پشاور، ⑥ آلات جديده پښتو، ص ۱۹۶ الى ص ۲۰۲، طبع: پشاور، ⑦ احسن الفتاوى اردو، جلد ۴ ص ۴۳۲، طبع: سعيد كراچي، ⑧ الملتقط
- عبد الستار، ص ۱۶۵ الى ص ۱۶۸، طبع: كوتته، ⑨ فتاوى دارالعلوم ديوبند، جلد ۲ ص ۴۴۸ الى ص ۴۵۴، ⑩ فتاوى محموديه اردو، جلد ۳ ص ۱۲۶، طبع: مظهري كتب ختله كراچي، ⑪ فتاوى رحيميه، جلد ۷ ص ۲۵۷، طبع: دارالاشاعت كراچي، ⑫ كفايت المفتي پښتو، جلد ۴، ⑬ فتاوى فريديه اردو، جلد ۴، ص ۱۳۱، ۱۳۰، ۱۲۹، ۱۲۸، طبع: پشاور، ⑭ فلي نور كتابونه

په نسوارو سره د روژې ماتېدلو حکم

مسئله (۲): په نسوارو سره روژه ماتېږي، ځکه چې نسوار په خوله کې اېنسول عملکې د خوړلو په

حکم کې دي. (فتاویٰ عثمانی، جلد ۲ ص ۲۲۱، ۲۲۰، طبع: وحیدی کتب خانہ شاور)

څرنګه چې نسوار تیرېږي او عموماً په حلق کې د هغوی تر څخه محسوسېږي، نو ځکه روژه په ماتېږي او دوباره به روژه نیسي. (فتی کچنول پستو، ص ۱۶۱، لعل نارشید احمد حقاني، طبع: نور الاسلام پشاور،

محمود الفتاویٰ فارسي، جلد ۲ ص ۲۲۷، طبع: مکتبه حبیبه کوته)

که څه هم مفتي فريد رَحْمَةُ اللهِ دَا مسئله د پورتنی تفصیل خلاف لیکلې ده. (فتاویٰ مریدیه

اردو، جلد ۴ ص ۱۳۶، ۱۳۷)

په غوږ کې تېل (روغن) یا دواء، یا اوبه اچول

﴿۱۰۹۳﴾ أَوْ أَقْطَرَ فِى أُذُنِهِ دُهْنًا أَوْ مَاءً يَأْخُذُ بِهَا غَوِصٌ يَخْتَلِى بَيْنَ الْوَسْطِ وَالْأُذُنِ
په صحیح ترین قول کې.

لغات: ﴿أَقْطَرَ﴾ د افعال د باب ماضی ده: څڅول، څاڅکي، څاڅکی وراچول، د لفظ معلوم (معروف)

او مجهول دواړه ډوله ویل کېدلای سي، یعنې أَقْطَرَ او أُقْطِرَ، د مجهول ویلو په صورت کې فِى اُذُنِهِ د

هغه نائب فاعل دی او دویمه جمله مفعول ثانې دی، خو معلوم (معروف) ویل اولی دی لکه څرنګه چې

د مصنف رَحْمَةُ اللهِ لَهُ عبارت څخه هم معلومېږي. (انوار الايضاح)

تشریح: مسئله داده چې که روژتې په غوږ کې تېل یا دواء وچوي، نو بالاتفاق روژه ماتېږي او

صرف قضاء واجبېږي. برابره ده روژتې په خپل فعل سره اچولي وي یا خپله ورننوتلي وي. او که

غوږ ته خپله اوبه ننوځي، نو بالاتفاق روژه نه ماتېږي او که د روژتې په فعل سره غوږ ته اوبه ننوځي،

نو په دې کې اختلاف دی، د بعضو په نېز روژه ماتېږي او صرف قضاء واجبېږي او د بعضو په نېز نه

ماتېږي، په عمده الفقه کې دې چې دې دواړو قولونو ته صحیح ویل سوي دي. نو ځکه احتیاط په

همدې کې دی چې په روژه کې په اوبو کې له غوټه وهلو او داسې نورو څخه ځان وساتي. (شفاء الارواح)

د غوږ د دواء په باره کې نور تحقیق

مسئله: مفتي سعید احمد دَامَتْ بَرَکَاتُهُمْ (صاحب د تحفة الأملی) فرمایي چې په غوږ کې په دواء

څڅولو او اچولو سره د بعضو په نېز روژه ماتېږي او د بعضو په نېز نه ماتېږي، او د اختلاف وجه داده

چې په غوږ کې دننه مخ ته د خولې و طرف ته خو بالاتفاق سوری نسته، خو د دماغ و طرف ته سوری

سته، که نه؟ په دې کې اختلاف دی د کومو حضراتو په نېز چې سوری ته، د هغو په نېز په غوږ کې

دواء اچول مفسدِ صوم دي او د کومو حضراتو په نهز چي سوري نسته، هغوی دروژي نه ماتېدلو قائل دي، او زما (مفتي سعيد احمد صاحب) په نهز په غور کي په دواء اچولو سره روژه نه ماتېږي. خو بهتره دا ده چي دروژي په حالت کي غور ته دواء نه واچوي، لېکن که يې واچوي، نوروژه نه ماتېږي. (تحفة الالمی ج: ۳، ص: ۱۶۱ بحواله انوار الايضاح)

د زخم د لاري نس يا دماغ ته د دواء رسېدلو حکم

﴿۱۰۹۵﴾ أَوْ دَاوَى جَائِفَةً أَوْ أَمَةً بِدَوَاءٍ يَاعْلَاجُ وَكُرِيَ دَنَسُ دُزْخِمٍ يَادَسِرُ (دماغ) دُزْخِمٍ (يعني دواء پرې ولگوي) وَوَصَلَ إِلَى جَوْفِهِ أَوْ دِمَاغِهِ او هغه (دواء) نس يا دماغ ته ورسيږي.

لغات: ﴿دواي﴾ د مفاعلي د باب ماضي ده: دواء کول، علاج او درملنه کول. ﴿جائفه﴾ هغه زخم ته وايي کوم چي جوف يعني دننه نس (معدې) ته رسيږي او هغه مستقل سوري جوړ سوی وي. جمع: جَوَائِفُ، ﴿أمة﴾ هغه زخم کوم چي دننه دماغ (ماغزو) ته رسيږي، دا ئي جوف ته تعلق د جائفة سره دی او دا ئي دماغ ته تعلق د أمة سره دی.

تشریح: مسئله داده که د چا په نس کي داسي زخم وي کوم چي د نس دننه حصي (معدې) ته رسيږي، يا په سر کي يې داسي زخم وي کوم چي دننه دماغ (ماغزو) ته رسيږي، او دروژي په حالت کي په هغه زخم کي دواء واچوي او دواء په يقيني توگه د زخم د لاري نس يا دماغ ته ورسيږي، نو برابره ده هغه دواء لنډه وي او که وچه وي، دهغه روژه فاسديږي او صرف قضاء واجبيږي، او که په يقيني توگه معلومه سي چي دواء دننه نس يا دماغ ته نه ده رسېدلې، نو دهغه روژه نه فاسديږي او که په يقيني توگه له دواړو خبرو څخه يوه هم معلومه نه سي او دواء لنډه دواء وي، نو دامام صاحب رَجَّه الله په نهز روژه ماتېږي او د صاحبينو رَجَّهَنا الله په نهز نه ماتېږي او که وچه دواء وي، نو بالاتفاق روژه نه ماتېږي. (شفاء الارواح)

﴿۱۰۹۶﴾ أَوْ دَخَلَ حَلَقَهُ مَطَرٌ أَوْ ثَلَجٌ يَانُوحِي (دنه سي) دده ستوني ته باران يا واوره فِي الْأَصَحِّ دصحيح ترين قول مطابق وَلَمْ يَبْتَغِ بِصُنْعِهِ او دئ هغه په خپل فعل سره تېر نه کړي.

تشریح: صورت د مسئلې دادي چي که دروژي خولې ته د باران څاشکي يا د واورې توتو ته نئوڅي (مثلا د اړېسي راتللو په وخت کي هغه سر پور ته کړي او خوله يې خلاصه سي او ستوني ته يې د باران څاشکي يا واوره تېره سي)، نو دده روژه فاسديږي او صرف قضاء واجبيږي، په دې شرط چي روژي

هغه په خپل فعل سره (قصدا) نه وي تېر کړي، او که هغه په خپل فعل سره تېر کړي وي، نو پر ده کفاره هم واجبېږي.

خطأ روزه ماتېدل (داودس په دوران کي اوبه تر ستوني تېرېدل)

﴿١٠٩٤﴾ أَوْ أَفْطَرَ خَطَأً سَبَقَ مَاءُ الْبُضْطَةِ إِلَى جَوْفِهِ يَأْ بِه غُلْطِي سره روزه ماته کړي (روزه يې خطا ماته سي) دخولې پرېمنځلو د اوبو د مخکي کېدلو (تېرېدلو) په وجه ونس ته.

تشرېح: مسئله داده چي که در ژوتي خپل روزه په ياده وي او بيا په خطا سره روزه ماته کړي، مثلاً خوله پرېږولي او بېله قصده اوبه دهغه تر ستوني تيري سي او نس ته ولاړي سي، نور روزه يې فاسديږي او صرف قضاء واجبېږي.

د خطا مطلب دادی چي هغه ته خو روزه په ياده وي او دهغه قصد دروژې ماتولو نه وي اول هغه څخه روزه ماتونکی فعل يعني خوراک، چنباک او داسي نور بېله قصده صادر سي. (عمدة الفقه)

د بل چا په زوره او جبر سره (مجبوراً) د روژې ماتولو حکم

﴿١٠٩٨﴾ أَوْ أَفْطَرَ مُكْرَهًا وَلَوْ بِالْجَمَاعِ يَارَوْزَه ماته کړي په داسي حال کي چي مجبور کړل سوی وي که څه هم په جماع سره وي أَوْ أَكْرَهَتْ عَلَى الْجَمَاعِ يا بنځه پر جماع کولو مجبوره کړل سوې وي.

تشرېح: صورت د مسئلې دادی چي که يو څوک روژتي ته دمکي ورکړي او مجبوره يې کړي چي خوراک يا چنباک وکړي، يا د بنځي سره پر جماع کولو يې مجبوره کړي مثلاً هغه ته ووايي چي که ته داسي نه وکړي! نو تا ورژم يا يو اندام دي پرېکوم، يا د سخت وهلو دمکي ورکړي، او روژتي مجبوراً هغسي وکړي، نو پر هغه صرف قضاء واجبېږي، کفاره نه واجبېږي. هملارنگه که يوه روژتي بنځه پر جماع کولو مجبوره کړل سي او دهغې سره په زوره (جبراً) جماع وکړل سي، نو پر هغې صرف قضاء سته، کفاره نسته. (شفاء الارواح)

د خدمت کولو په وجه د روژې ماتولو حکم

﴿١٠٩٩﴾ أَوْ أَفْطَرَتْ خَوْفًا عَلَى نَفْسِهَا مِنْ أَنْ تَمْرُضَ مِنَ الْخِدْمَةِ يَابَنْځَه روزه ماته کړي له دې بيړي څخه پر خپل ځان چي هغه به د خدمت کولو په وجه مريضه سي أَمَةً كَانَتْ أَوْ مَنُكُوْحَةً برابره ده هغه مينځه وي او که منکوحه بنځه وي.

تشرېح: صورت د مسئلې دادی چې که روژتې مینځي ته یا منکوحه بڼځي ته دروژې په حالت کې دابېره وي چې که کار او خدمت وکړم، نو مریضه به سم، او دابېره یې دظن غالب په درجه کې وي محض وهم و خیال نه وي او روژه ماته کړي، نو پر هغې صرف قضاء سته، کفار نه سته.

په عمدة الفقه کې دي چې که روژتې په گرمۍ کې په خپل اختیار او رضاء سره په یو کار کې دومره خواري وکارې چې مریض سې او بیا هغه روژه ماته کړي، نو پر هغه د کفارې واجبېدلو په باره کې دوه قوله دي: ① بعضي فرمایي چې کفار و اجیبېري او بعضي فرمایي چې پر هغه کفار نه و اجیبېري. امام باقلي رحمه الله د کفارې نه و اجیبېدلو فتوی ورکړې ده. د مینځي او غلام حکم ددې په خلاف دی چې که دوی د زیات کار او خواري کښلو په وجه مریضان سې او روژه ماته کړي، نو پر دوی کفار نه و اجیبېري: ځکه دوی د خپل مالک (بادار) تر حکم لاندې کېدلو په وجه معذوره دي. (شفا.

الارواح)

﴿۱۱۰۰﴾ اَوْصَبَّ أَحَدٌ فِي جَوْفِهِ مَاءً وَهُوَ نَائِمٌ يَأْخُوكُ دَدَهُ (روژتې) نس ته اوبه توی کړي (ورسوي) په داسې حال کې چې دې بیده وي (یعني دروژتې په خوله کې اوبه واچوي او هغه یې نرسېدې ته ورسېږي).

لغات: ﴿صَبَّ﴾ دنصر له بابې ماضي معلومه ده: اوبه اچول، بهول، ﴿جَوْف﴾ نس، دهر شي دنسۍ حصه، جمع: أَجْوَافٌ.

تشرېح: صورت د مسئلې دادی چې که روژتې بیده وي او یو څوک د هغه په خوله کې اوبه واچوي کوم چې د هغه نس ته ورسېږي (یا په بله وینا د خوب په حالت کې یو څوک اوبه په وچېنې)، نو د هغه روژه ماتېږي او صرف قضاء لازميږي.

د هیري تر خوراک وروسته قصداً د خوراک کولو حکم

﴿۱۱۰۱﴾ أَوْ أَكَلَ عَمْدًا بَعْدَ أَكْلِهِ نَاسِيًا يَأْصِلُ خَوْرَاكُ وَكُرِي بِهِ هَبْرَه تَر خَوْرَاكُ کولو وروسته وَلَوْ عَلِمَ الْخَبَرَ که څه هم په حدیث باندې خبر وي عَلَى الْأَصَحِّ دصحيح ترين قول مطابق.

تشرېح: صورت د مسئلې دادی چې که روژتې په هېره څه وځوري، یا وچېنې او د هغه دا گومان سې چې روژه مې ماته سوه، بیا هغه قصداً خوراک او چنباک وکړي، نو هم پر هغه صرف قضاء و اجیبېږي، او که هغه ته معلومه وي چې په هېره په خوراک کولو سره روژه نه ماتېږي لکه څرنګه چې په حدیث کې دي، خو بیا هم په هېره تر خوراک کولو وروسته هغه قصداً خوراک او چنباک

و کړي. نو هم دامام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په ټېز کفاره نه لازميږي، صرف قضاء لازميږي او همدا صحيح او مفتي به قو دی. (شفاء الانوار، انوار الايضاح)

فايده: په عبارت کي له "خبر" څخه مراد د نبي کریم ﷺ دا حديث دی "چي کوم ښوک په هېر، خوراک يا چنباک وکړي، هغه دي روژه نه ماتوي؛ ځکه دا يورزق دی کوم چي الله تعالی پده وخورې او وچينې". (ترمذي)

﴿ ۱۱۰۲ 》 اَوْ جَامِعَ نَاسِيَا ثُمَّ جَامِعَ عَامِدًا يَا په هېره جماع (کوروالی) وکړي بيا قصدا جماع وکړي.

تشرېح: که روژتي ته خپل روژه بالکل ياده نه وي او په هېره د ښځي سره جماع وکړي، بيا تر دې وروسته قصدا جماع ورسره وکړي، نو پر هغه صرف قضاء لازميږي، بربيره ده په مخکيني جماع سره دهغه دا گومان وي چي روژه مي ماته سوه او که نه وي. (مخطاوي بحواله شفاء الارواح)

تر صبح صادق وروسته د نيت کولو په صورت کي د روژي ماتولو حکم

﴿ ۱۱۰۳ 》 اَوْ أَكَلَ بَعْدَ مَا نَوَى نَهَارًا يَا دورځي له نيت کولو څخه وروسته خوراک وکړي وَلَمْ يُبَيِّتْ نِيَّتَهُ او هغه له شپې څخه نيت نه وي کړی.

لغات: ﴿لم يبيت﴾ د تفعل له باب په جحد معلوم صيغه ده: د شپې يو کار کول. (انوار الايضاح)

تشرېح: عبارت تر حل مخکي دا وپېژنئ! چي درمضان او نذر معين په روژه کي دائمه ثلاثه وړ يعني دامام مالک، امام شافعي او امام احمد رَحْمَتُهُمُ اللهُ په ټېز تر صبح صادق (طلوع فجر) مخکي نيت کول ضروري دي لهندا که صبح صادق راوخپړي (يعني سپېدې وچاودي) او نيت نه وکړي، نوروژه يې نه کيږي او دا حنافو په ټېز په دې روژو کي تر صبح صادق وروسته هم نيت کولای سي.

صورت د مسئلې دادی چي که د رمضان په مياشته کي يو کس تر صبح صادق (طلوع فجر) وروسته (تر نصف النهار مخکي) نيت وکړي او تر هغه وروسته قصدا خوراک، چنباک يا جماع وکړي، نو دهغه روژه ماته سوه او د قضاء سره کفاره هم لازمېدل پکار دي خو څرنگه چي دائمه ثلاثه وړ په مذهب کي تر صبح صادق وروسته نيت کول معتبر نه دي (اعتبار وړ نه)، نو ځکه دا کس دهغه د مذهب مطابق گرسره روژتي نه شمېرل کيږي، نو اوس چي ده کوم خوراک يا چنباک او داسي نور کړي دي، هغه يې د غير روژې (ناروژتي کېدو) په حالت کي کړي دي، نو دائمه ثلاثه وړ دې مذهب پر بڼه ده د روژې ماتولو په جرم کي شېبه او کمزوري راغله، د دغه شېبه پر بڼه به د کفارې حکم نه

ها! که شوک بپیرته له سفر څخه راوگرځي، وطن ته واپس سي او بيا قصدا روژه ماته کړي. نو اوس د قضاء سره کفار هم لازمېږي؛ ځکه دراکر ځېدلو او واپس کېدلو په وجه دده سفر ختم سو، همدارنگه کله چي هغه د سفر په اراده روان سي، خو تر اوسه له خپل کلي او آبادۍ څخه نه وي وتلی (يعني شرعا مسافر نه وي گرځېدلی) او په همدې حالت کي روژه ماته کړي، نو پر هغه هم کفار لازمېږي؛ ځکه چي تر اوسه شرعا هغه مسافر نه دی گرځېدلی. (امراض العلاج مع المحتوي ص ۴۶ بحواله انوار لاب)

بغير له نيته د خوراک، چنباک وغيره نه کولو حکم

﴿ ۱۱۰۶ 〉 اَوْ اَمْسَكَ بِلَا نِيَّةٍ صَوْمٍ وَلَا نِيَّةٍ فِطْرٍ يَا حُنَّانِ وَيَسِي (له خوراک، چنباک او ناسي نورو څخه) بېله نيت څخه دروژې نيولو او بېله نيت څخه دروژې خوړلو.

تشرېح: صورت د مسئلې دادی چي که څوک په رمضان شريف کي ټوله ورځ هسي بېله نيت له خوراک، چنباک او جماع څخه ځان ونيسي (يا په بله وينا: بېله نيت روژه ونيسي)، نه دروژې نيت وکړي او نه دروژې نه نيولو (دروژې خوړلو) نيت وکړي، نو په دې صورت کي هم پر هغه صرف ددې ورځي قضاء واجبيږي، كفاره نه واجبيږي؛ وجه يې داده چي دروژې د صحيح کېدو لپاره نيت کول شرط دي، حال دا چي هغه نيت نه دی کړی او د شرط په نشتوالي سره مشروط ختمیږي. او كفاره پر هغه کس لازمېږي کوم چي دروژې نيولو څخه وروسته هغه ماته کړي، او دلته د نيت د نشتوالي په وجه روژه بالکل په وجود کي نه راغله، نو ځکه كفاره نه لازمېږي. (مراقی الفلاح مع اللخطاوي ص: ۳۶۹ بحواله انوار الايضاح)

تر صبح صادق وروسته به خطاء سره د خوراک کونکي حکم

﴿ ۱۱۰۷ 〉 اَوْ تَسَحَّرَ اَوْ جَامَعَ شَاكًّا فِي طُلُوعِ الْفَجْرِ يَا پېشلمی وکړي يا جماع وکړي په ناسي حال کي چي شک کونکی وي د صبح صادق (سپېده) په راختلو کي وَهُوَ طَالِعٌ حال دا چي هغه راختلی وي اَوْ أَفْطَرَ بَطْنِ الْغُرُوبِ يا روژه ماته کړي د لمر لوېدلو په گومان سره وَالشَّمْسُ بَاقِيَةٌ حال دا چي لمر (تراوسه) پاته وي.

لغات: ﴿تسخر﴾ د تفعل له بابه ماضي معلومه ده: پېشلمی کول (يا په بله وينا د پېشلمی په وخت کي

خوراک کول)، ﴿شاک﴾ د نصر له بابه فاعل دی: شک کونکی، شکمن.

تشرېح: که څوک په صبح صادق (سپېده چاود) کي شکمن وي، مثلاً ناوخته راوېښ سي او په دې کي يې شک سي چي تراوسه به صبح صادق سوی وي که نه وي (يا په بله وينا چي تراوسه به سپېدې چاودلي وي، که نه)، په دې وخت کي پېشلمی (خوراک او چنباک) وکړي، يا جماع وکړي، حال دا چي په هغه وخت کي صبح صادق وي (يعني بيا معلومه سي چي دده د پېشلمی خوړلو يا جماع کولو په وخت د سهار سپېدې چاودلي وي)، نو په دې صورت کي صرف قضاء واجبيږي.

همدارنگه که څوک ناوخته راوېښ سي او گومان يې داسي چي تراوسه شپه لا پاته ده او په همدې گومان پېشلمی وکړي يا جماع وکړي، بيا وروسته ورته معلومه سي چي ما خو تر صبح

صادق (سپېده چاود) وروسته پېشلمی یا جماع کړی دی، نو هم پر هغه صرف قضاء واجبیږي؛ کفاره نه واجبیږي، خو بیا هم پاته ورځ به دروژتې په څېر خوراک او چنباک نه کوي.

أَوْ أَفْطَرَ بَطْنَ الْغُرُوبِ إلخ: همدارنگه که څوک د لمر لوېدو په گومان سره روژه ماته کړي، وروسته معلومه سي چي په حقیقت کي لمر لوېدلی نه وو، بلکي په هغه وخت کي خولمر لوېدو ته څو دقیقې لا پاته وي، نو په دې صورت کي هم پر هغه صرف قضاء واجبیږي؛ ځکه تر څو چي لمر لوېدلی نه وي خوراک، چنباک او داسي نور صحیح نه دي، او کفاره نه واجبیږي. (انوار الايضاح، ثنا، الارواح)

د چارپای یا د مړې بنځي سره د وطي کولو یا په ورنو او نس باندي د انزال حکم

﴿۱۱۰۸﴾ أَوْ أُنْزَلَ بِوَطْئٍ مَيِّتَةٍ أَوْ بَهَيْسَةٍ يَٰۤاَنْزَالِ سِيْیَ په وطي کولو سره د مړه یا د چارپای سره
أَوْ بِتَفْخِيزٍ أَوْ بِتَبْطِئِينَ يَٰۤاَنْزَالِ سِيْیَ (په نس یا ورون کي په مېرلو سره.

لغات: ﴿میتة﴾ په قاموسونو کي د "مَيِّتَةٍ" (بغیر تشدید الیاء) معنی 'خو په "مړزگي" سره سوې ده: یعني داسي حیوان کوم چي په خپل مرگ مړ سوې وي (یا بله وينا: په خپله مردار سوې څاروی کوم چي ذبح کړی سړی نه وي) کوم ته چي "مرداره" هم وايي، او که "مَيِّتَةٍ" (بتشدید الیاء) سي نو د "مړې بنځي" معنی ورکوي، خو په شروحو کي "مَيِّتَةٍ" دی او معنی یې په مطلق "مړه" (مړده) سره کړې ده.

تشریح: صورت د مسئلې دادی چي که روژتې د مړه انسان یا د چارپای سره وطي وکړي و انزال سي، نو څرنگه چي په دې صورت کي له جانبینو څخه پوره قضاء شهوت نسته، نو ځکه په دې صورت کي صرف قضاء لازمیږي، همدارنگه که روژتې د خپلي بنځي په ورنو یا نس باندي ذکر ومېري او ځان انزال کړي، نو په دې صوت کي هم صرف دروژې قضاء لازمیږي، کفاره نه لازمیږي. (انوار الايضاح)

د مچي اخیستلو او مسه کولو په وجه د انزال حکم

﴿۱۱۰۹﴾ أَوْ قُبْلَةٍ أَوْ لَمْسٍ يَٰۤاَنْزَالِ سِيْیَ (په مچولو (مچه اخیستلو) یا مسه کولو سره.

لغات: ﴿قبلة﴾ مچه، جمع: قُبُلٌ.

تشریح: که یو څوک دروژې په حالت کي له خپلي بنځي څخه مچه واخلي یا یې مسه کړي (مثلا په غېږ کي یې ونیسي) چي دهغه په وجه انزال سي، نوروژه فاسدیږي او صرف قضاء لازمیږي، کفاره نه لازمیږي. (انوار الايضاح)

له رمضان خخه بغیر د بلي روزي قصداً ماتولو حکم

۱۱۱۰ هـ أَوْ أَفْسَدَ صَوْمَ غَيْرِ أَدَاءِ رَمَضَانَ يَأْذَنُ بِمُضَانِ لَه إِذَا تَمَّ رَوْضِي خَخَه بغير بله روزه فاسده (ماته) کړي.

تشریح: که یو چا درمضان له روزي خخه بغیر بله روزه نیولې وي، مثلاً درمضان د قضاء روزه، یا نفلي روزه، یا د كفارة ظهار، كفارة قتل او داسي بله روزه، او بیایې ماته کړي، نو پر هغه كفارة نه راجبېږي. صرف قضاء لازمېږي. (انوار الايضاح)

د بیدي بنځي سره د جماع کولو حکم

۱۱۱۱ هـ أَوْ وَطِئَتْ وَهِيَ نَائِمَةٌ يَأْذَنُ (روژتي) بنځي سره وطي وکړل سي په داسي حال کي چي هغه بیده وي.

تشریح: صورت د مسئلې دادی چي که روژتي بنځه بیده وي او خاوند په همدې حالت کي وطي وړ سره وکړي، نو د بنځي روزه فاسدېږي او صرف قضاء یې لازمېږي او (که خاوند روژتي وي، نو) پر خاوند قضاء او كفارة دواړه لازمېږي. (انوار الايضاح)

په شرمگاه (فرج) کي د دواء اچولو حکم

۱۱۱۲ هـ أَوْ أَقْطَرَتْ فِي فَرْجِهَا يَأْذَنُ خخه شی وڅڅوي په خپل فرج کي (نوم صرف قضاء لازمېږي) عَلَى الْأَصَحِّ دصحيح ترين قول مطابق.

تشریح: که بنځه په خپل شرمگاه کي دواء یا تېل او داسي نور وڅڅوي او واچوي، نو د اصح قول مطابق د هغې روزه ماتېږي او صرف دروژي قضاء لازمېږي. (انوار الايضاح بحواله البحر الرائق ج: ۲، ص: ۲۰۱)

په دُبر کي د گوتي داخلولو حکم

۱۱۱۳ هـ أَوْ أَدْخَلَ إصْبَعَهُ مَبْلُوءَةً بِنَاءً أَوْ دُهْنٍ فِي دُبُرٍ يَأْذَنُ (روژتي) سړی دننه کړي خپله گوته په داسي حال کي چي هغه خيسته (لنده) وي په اوبو یا خيسته (غوره) وي په تېلو سره خپل دشا په لاره (مقده) کي.

لغات: ﴿مبلولة﴾ دنصر له بابا اسم مفعول مؤنث دی: لنده، بَلَّ بَلَلًا: لندول، خيشتول.

تشریح: مسئله داده چي که روژتي خپل دشا په لاره کي گوته واچوي، نو ددې دوه صورتونه دي: (۱) که گوته وچه وي چي پر هغه د اوبو یا دواء اثر نه وي، نو روژه یې نه ماتېږي، (۲) لو که لنده گوته

وي کوم چي په اوبو، روغنو (تېلو) يا دواء سره لنډه وي، نور وژه يې ماتېږي (ځکه اوبه يا تېل او داسي نور دننه نس ته ورسېدل)، او صرف قضاء لازميږي. (انوار الايضاح)

﴿ ۱۱۱۳ 》 أَوْ أَدْخَلَتْهُ فِي فَرْجِهَا الدَّخِلِ يَابِسُخَهُ دَنَنَهُ كَرِي خِيَشْتَهُ كَوْتَهُ په خپل دنني فرج

کي (نوم يې وژه ماتېږي او صرف قضاء لازميږي) فِي الْمُخْتَارِ د مختار (خوښ سوي) قول مطابق.

تشرېح: صورت د مسئلې دادي چي که يو بڼه په خپل دنني فرج (د شرکاء په دننۍ حصه) کي لنډه گوته داخله کړي، نو فوراً دهغې وژه ماتېږي. (شامي ج: ۲، ص: ۱۳۵، شامي ج: ۳، ص: ۳۲۹)

په دُبر وغيره کي پمبه داخلول

﴿ ۱۱۱۴ 》 أَوْ أَدْخَلَ قُطْنَةً فِي دُبُرِهِ أَوْ فِي فَرْجِهَا الدَّخِلِ يَادَنَنَهُ كَرِي پمبه سړی خپل دشا په

لاره کي يابڼه په خپل دنني فرج کي وَغَيَّبَهَا او پکښي غائبه (ورکه) يې کړي.

لغات: ﴿ غَيَّبَ ﴾ د تفهيم د باب ماضي ده: غائبول، پټول، نهامول (نيامول).

تشرېح: صورت د مسئلې دادي چي که يو سړی خپل دشا په لاره کي پمبه، يا د ټوکريو ټوټه داخله کړي يا يې بڼه په خپل دنني فرج کي داخله کړي او پوره لاندې يې ورسوي، نو په دې سره هم وژه فاسديږي او صرف قضاء لازميږي.

قصداً دود کښول

﴿ ۱۱۱۵ 》 أَوْ أَدْخَلَ حَلَقَهُ دُخَانًا بِصُنْعِهِ يَادَنَنَهُ كَرِي خپل حلق (ستوني) ته دود په خپل فعل سره.

تشرېح: صورت د مسئلې دادي چي که روژتي قصداً د يوشې دود (لکه دښه بوی لرونکي بوټي دود يا دېل شي بود) دخولې دلاري يا د پزي دلاري کش کړي او ستوني يې ته داخل کړي، نور وژه يې فاسديږي او پر هغه صرف قضاء واجبېږي.

همدارنگه که روژتي قصداً سگرت، بېړۍ او چلم وڅکوي، (يا مثلاً قصداً د غود يا غنبر او داسي نورو دود خان ته دننه داخل کړي)، نو په دې سره هم وژه ماتېږي او قضاء لازميږي او په بعضي صورتونو کي کفار هم لازميږي يعني کله چي داشيان (سگرت، چلم، غود او داسي نور) نفع مند وگني او له دوی څخه د نفع او لذت په حاصلولو سره د نس طلب پوره کوي. نو کفار هم او قضاء دواړه لازميږي. کنې صرف قضاء سته. (فتاوی دارالعلوم ج: ۶، ص: ۴۱۹، شامي ج: ۲، ص: ۱۳۲ بحواله انوار الايضاح)

په روژه کې قی وهل

﴿ ۱۱۱۱ 》 أَوْ اسْتَقَاءَ وَلَوْ دُونَ مِلَّةِ الْفَمِّ يَا (قصدا) قی ووهي که څه هم په ډکه خوله وي (نو هم صرف قضاء لازميږي) فِي ظَاهِرِ الرَّوَايَةِ په ظاهر روایت کې وَشَرَطَ أَبُو يُوسُفَ مِلَّةَ الْفَمِّ او امام ابو یوسف رحمه الله دخولې ډکوالی (په ډکه خوله قی وهل) شرط کړي دي وَهُوَ الصَّحِيحُ او همدا صحیح ده.

لغات: ﴿استقاء﴾ داستغمان دباب ماضي ده: د قی طلب کول. يعني قصداً قی وهل. ﴿دُونَ﴾ ظرف مکان منصوب دی. ددې لفظ څو معنای دي. د مضاف الیه په بدلون سره یې معنی هم بدلیږي. دلته یې معنی ده: کم، د کمې درجې. لکه څرنګه چې ویل کیږي: هَذَا الشَّيْءُ دُونَ كَذَا: داسې له هغه څخه د کمې درجې دی.

تشریح: مسئله داده چې که دروژې په حالت کې په خپل فعل سره مثلاً ګوته ستوني ته داخله کړې او قصداً قی ووهي، نو که دا قی په ډکه خوله وي، نو بالاتفاق روژه ماتېږي او قضاء لازميږي او که په ډکه خوله نه وي، نو هم دامام محمد رحمه الله په نېز روژه ماتېږي. همدا ظاهر روایت دی او دامام ابو یوسف رحمه الله په نېز نه ماتېږي او همدا صحیح ده.

﴿ ۱۱۱۸ 》 أَوْ أَعَادَ مَا ذَرَعَهُ مِنَ الْقَيْءِ وَكَانَ مِلَّةَ الْفَمِّ يَا واپس (تېر) کړي هغه قی کوم چې ده ته خپله راغلی وي (بغیر صنبه) او هغه په ډکه خوله وي وَهُوَ ذَاكَ لِصَوْمِهِ په داسې حال کې چې هغه ته خپل روژه یاده وي.

لغات: ﴿ذَرَعَهُ﴾ قی غالبه کېدل او خولې ته راتلل (بې اختیاره قی راتلل). خواګرځی کېدل.

تشریح: صورت د مسئلې دادی چې که یو روژتې ته خپله (د منځ له فعل څخه بغیر) په ډکه خوله قی راسي او روژتې هغه قصداً ستوني ته وګرځوي او تېر یې کړي، نو روژه یې ماتېږي او صرف قضاء لازميږي. او که له ډکې خولې څخه کم قی وي او بیا یې قصداً وګرځوي، نو هم روژه ماتېږي لکه څرنګه چې په فتاوی عالمگیری (ج ۱، ص ۲۰۲) کې لیکلي دي، خو علامه طحطاوي رحمه الله عدم فساد ته اصح ویلي دي.

د نخود په اندازه د غاښو په مينځ کي پاته شی خورول

﴿ ۱۱۹ ۹ ﴾ أَوْ أَكَلَ مَا بَيْنَ أَشْنَانِهِ يا و خوري هغه څه کوم چي يې د غاښو په مينځ کي (نډه پاته) وي وَكَانَ قَدَرُ الْحِصَّةِ او هغه د نخود په اندازه وي.

لغات: ﴿أشنان﴾ جمع د سن ده: غاښ. ﴿حِصَّة﴾ يو نخود.

تشرېح: صورت د مسئلې دادی چي مثلاً د پېشلمي په خوراک کي څه شی دروژتي په غاښو کي پاته سوی (بندسوی) وي، که دروژتي هغه په ژبه سره راوباسي او ويې خوري او هغه د نخود په اندازه وي. نور وژه يې ماتېږي او صرف قضاء لازميږي. او که له خولي څخه يې بهر راوباسي او بيا يې و خوري، نو قضاء او كفاره دواړه لازميږي. (شفاء الارواح، انوار الايضاح)

په هېره له خوراک کولو څخه وروسته دروژي د نيت کولو حکم

﴿ ۱۲۰ ۹ ﴾ أَوْ تَوَى الصَّوْمَ نَهَارًا بَعْدَ مَا أَكَلَ نَاسِيًا يا دروژي نيت دروژي وکړي وروسته تر دې چي په هېره خوراک وکړي قَبْلَ إِجْبَادِ نَيْتِهِ مِنَ النَّهَارِ مخکي تر موجودوالي دخپل نيت په ورځ کي (يعني درمضان په ورځ کي يې تراوسه دروژي نيت نه وي کړی او تر هغه مخکي په هېره خوراک وکړي او بيا دروژي نيت وکړي، نو په دې صورت کي هم صرف قضاء لازميږي).

تشرېح: صورت د مسئلې دادی چي که په رمضان کي يو څوک په هېره خوراک يا چښاک وکړي، تر دې وروسته روژه ور په ياده سي چي دا خو درمضان مياشته ده، نو دروژي اراده وکړي او له دغه په هېره خوراک او چښاک څخه مخکي يې دروژي نيت بالکل نه وي کړی. نو که څه هم دا خوراک او چښاک يې په هېره کړی دی خو (د نيت د ناموجودوالي په وجه) بيا هم پر هغه قضاء لازميږي. (په بله وينا دا چي که څوک دروژي له نيت کولو څخه مخکي په هېره خوراک يا چښاک وکړي، بيا درمضان دروژي نيت له نصف النهار شرعي څخه مخکي وکړي، نو هم د هغه روژه نه صحيح کيږي او پر هغه قضاء لازميږي، خو په عمدة الفقہ کي دې چي د صحيح روايت پر بناء د هغه روژه صحيح کيږي اشنا، الارواح ۱)، ها! که مخکي يې دروژي نيت کړی وی، بيا په هېره خوراک يا چښاک وکړي، نو اوس په روژه باندې هيڅ اثر نه لوبېږي. (انوار الايضاح)

د روژې له نیت کولو څخه وروسته د بهونه کېدلو حکم

﴿۱۱۲۱﴾ اَوْ اُغْنِيَ عَلَيْهِ وَلَوْ جَمِيعَ الشَّهْرِ يَاسِي (بې موبه سي) که څه هم ټوله مياشته وي إِلَّا أَنَّهُ لَا يَقْضِي الْيَوْمَ الَّذِي حَدَّثَ فِيهِ الْإِغْنَاءُ أَوْ حَدَّثَ فِي لَيْلَتِهِ خَوْ قَضَاءَ بِهِ نـ راوړي د هغه ورځې چې دا بهونې پکښې پېښه سوې وي يا چې د هغه ورځې په شپه کې دا بهونې پېښه سوې وي.

لغات: ﴿اُغْنِيَ﴾ د افعال د باب ماضي مجهوله ده، مصدر: إِغْنَاءُ: بهونه کېدل (بې سده کېدل).

﴿حَدَّثَ﴾ د نصر د باب ماضي معلومه ده، مصدر: حَدَّثَا: پېښېدل.

تشریح: صورت د مسئلې دادي چې که څوک پېشلمی وکړي او دروژې نیت هم وکړي، تر دې وروسته په ورځ کې يا په همدې شپه کې بهونه سي او څو ورځې بهونه پروت وي، يا تر دې چې ټوله مياشت بهونه وي، نو په کومه ورځ چې بهونه سوی وي، د هغه ورځې قضاء پر ده واجب نه ده، لېکن تر هغه وروسته د نورو قضاء پر ده واجب ده؛ ځکه په کومه ورځ چې بهونه سوی دی، په هغه ورځ کې دروژې نیت موجود سو (ځکه دروژې نیت خوږ وکړی)، او د نیت کولو سره، سره دا بهونه کس دروژې له ماتونکو شيانو څخه هم منع او محفوظ سو، نو ځکه د هغه ورځې قضاء نه واجبېږي، او له هغه څخه بغير په نورو ورځو کې نیت موجود نه سو، لهندا په دې نورو ورځو کې دروژې له ماتونکو شيانو څخه منع کېدل روژه نه شېرل کېږي، او نیت ځکه موجود نه سو چې بهونې له نیت څخه مانع ده. (انوار الإيضاح، مراقی الفلاح)

په روژه کې د جنون (لېونتوب) ختمېدلو حکم

﴿۱۱۲۲﴾ اَوْ جُنَّ يَالْهَوْنِي سِي (مجنون سي) غَيْرَ مُتَمِّدٍ جَمِيعَ الشَّهْرِ په داسې حال کې چې هغه (لېونتوب يې) ټوله مياشت نه وي غځېدلای (يعني جنون يې ټوله مياشت نه وي پاته سوی بلکې په بعضي حصه کې روغ سي).

لغات: ﴿جُنَّ﴾ مصدر: جُنُّوا: لېونی کېدل، جنون پر دوه قسمه دی: يو اصلي دی او هغه دا چې جنون تر بلوغت مخکې پېښ سوی وي، دويم عارضي دی او هغه دا چې جنون تر بلوغت وروسته پېښ سوی وي، بيا به جنون ممتد وي (يعني ټوله مياشت به پاته سوی وي) يا به غير ممتد وي (يعني ټوله مياشت به جنون نه وي پاته سوی). که جنون اصلي وي، نو برابره ده ممتد وي او که نه وي، قضاء يې نه لازميږي، نو که عارضي وي او

ممتد وي، نو هم قضاء لازميږي لکه د تشرېح په آخر کې چې ذکر سوي دي او که عارضي وي او غير ممتد وي. نو د هغه حکم هم په تشرېح کې مذکور دی. «ممتد» دافتعال له بابۀ فاعل دی: غورېدلی. اوږد.

تشرېح: صورت د مسئلې دا دی چې که مجنون درمضان په يو حصه کې روغ سي او لهونښتوب يې زتل سي (چې دې ته غير ممتد جنون وايي)، نو د تېرو ورځو قضاء پرده لازميږي او په راروانو ورځو کې به روژه نيسي، حتی که درمضان په آخري ورځ هم مجنون تر زوال (نصف النهار) مخکې روغ سي. تر په دې صورت کې هم پرده د هغه ټولو ورځو قضاء لازميږي چې په هغوی کې د لېونی وړ. او که ټوله رمضان تېر سي او د روغ نه سي (چې دې ته جنون ممتد وايي)، نو بيا پرده قضا: نسته: ځکه چې غير مکلف سو. (انوار الايضاح)

﴿ ۱۱۲۲ ﴾ وَلَا يَلْزَمُهُ قَضَاءُ بِإِفَاقَتِهِ لَيْلًا أَوْ نَهَارًا بَعْدَ فَوَاتِ وَقْتِ النَّيَةِ او نه لازميږي پر مجنون (لېونی) درمضان قضاء دده په روغېدلو (پر سد کېدلو) سره په شپه يا ورځ کې د نيت دوخت تر ختمېدلو وروسته فِي الصَّحِيحِ د صحيح قول مطابق.

لغات: «إفاعة» د افعال باب مصدر دی: په هوبښ کې راتلل. پر سد کېدل، روغېدل.

تشرېح: صورت د مسئلې دا دی چې که يو څوک درمضان ټوله مياشته مجنون پاته سي او بيا درمضان په آخري ورځ تر زوال (نصف النهار) وروسته يعني کله چې د نيت آخري وخت ختم او تېر سي بيا روغ سي، نو پر هغه قضاء نسته، همدارنگه که مجنون په شپه کې روغ سي. نو بيا هم پر هغه قضاء نسته، صاحب د مراقی الفلاح ليکلي دي "وعليه الفتوى لأن الدليل لا يُصام فيه ولا فيما بعد الزوال...". (انوار الايضاح)

يادونه: صاحب د شفاء الارواح د مذکوره عبارت پوره تشرېح داسې کړې ده: چې که جنون غير ممتد وي (يعني مجنون درمضان په دوران کې يو وخت روغ سي) نو له روغوالي څخه مخکې د تېرو ورځو قضاء پر هغه لازم ده، او که ټوله رمضان مجنون وي يعني ټوله مياشت جنون باقي وي، يا درمضان په دوران کې په يو شپه کې روغ سي، يا درمضان په آخري ورځ تر نصف النهار شرعي وروسته روغ سي، نو په دې دريو صورتونو کې د امامانو اختلاف دی، د بعضو په نېز پر هغه قضاء لازم نه ده، همدې ته مصنف رَحِمَهُ اللهُ "صحيح" ويلي دي، او د بعضو په نېز که مجنون درمضان په هې يو ساعت کې هم روغ سي، برابره ده په شپه کې وي او که تر نصف النهار وروسته وي. نو پر هغه د تېرو ورځو قضاء لازميږي، په کتابو کې دواړو قولونو ته صحيح ويل سوي دي. لېکن اصح او د

فتویٰ لپاره مختار دويم قول دی. (شفاء الارواح بحواله عمدة الفقه)

فَصْلٌ فِي لَوَاحِقِهِ

د روژي فاسد بدللو او دروژ تيانو سره د مشابهت اختيارولو حکم

﴿۱۱۳۳﴾ يَجِبُ الْإِمْسَاكُ بِقِيَّةِ الْيَوْمِ عَلَى مَنْ فَسَدَ صَوْمُهُ وَاجِبُ دِي خَانَ نيول (له خوراک).
چنباک او داسي نورو څخه منع کېدل په پاته ورځ کي پر هغه چا چي روژه يې فاسده سوې (ماته سوې) وي.

نکات: ﴿امساک﴾ د افعال د باب مصدر دی: نیول، منع کول، منع کېدل، پرېز کول.
تشریح: صورت د مسئلې دادی چي که دیو چاروژه ماته سي، نو د هغه لپاره ضروري ده چي پاته ورځ دروژ تيانو په څېر له خوراک، چنباک او داسي نورو څخه پرېز وکړي او تر مابنهامه پوري د روژ تيانو سره مشابهت اختيار کړي. برابره هغه بېله عذره روژه ماته کړې وي مثلاً قصداً يې خوراک يا چنباک کړی وي، يا د عذر مثلاً د سختي تبې په وجه يې ماته کړې وي او بيا تبه ختمه سي، په هر صورت کي به تر مابنهامه پوري له خوراک، چنباک او داسي نورو څخه ځان ساتي.
بعضي حضراتو فرمايلي دي چي تر مابنهامه پوري ځان ساتل او دروژ تيانو سره مشابهت اختيارول مستحب دي، واجب نه دي، لېکن صحيح داده چي واجب دي. (شفاء الارواح)

﴿۱۱۳۵﴾ وَعَلَى حَائِضٍ وَنَفْسَاءٍ طَهْرَتَا بَعْدَ طُلُوعِ الْفَجْرِ او (مملدانه واجب دی امساک) پر هغه حیض والا او نفاس والا بنځي چي هغوی د صبح صادق له راختلو څخه وروسته پاکي سوي وي.
﴿۱۱۳۶﴾ أَوْ عَلَى صَبِيٍّ بَدَعٌ وَكَافِرٍ أَسْلَمَ او (مملدانه واجب دی امساک) پر هغه کوچني (ملک) چي بالغ سي او پر هغه کافر چي اسلام راوړي وَعَلَيْهِمُ الْقَضَاءُ إِلَّا الْخَيْرَيْنِ او پر دوی ټولو قضاء واجب ده مگر پر آخري دوو (يعني له کوچني او نوي مسلمان څخه بنځير پر نورو دې روژې قضاء هم واجب ده).

تشریح: يعني که تر صبح صادق (طلوع فجر) وروسته حیض يا نفاس والا بنځه له حیض يا نفاس څخه پاکه سي. يا نابالغه هلک بالغ سي، يا کافر مسلمان سي، نو پر دوی ټولو د هغه ورځي په پاته حصه کي دروژ تيانو په څېر له خوراک، چنباک او داسي نورو څخه منع کېدل واجب دي، او پر دغه حیض يا نفاس والا بنځي د هغه ورځي او د تيرو (فوت شد) روزو قضاء واجب ده، ماسواله نابالغه هلک څخه چي د ورځي بالغ سي او ماسواله کافر څخه چي د ورځي مسلمان سي، پر دوی د هغه ورځي قضاء واجب نه ده.

فَصْلٌ فِيمَا يَكْرَهُ لِلصَّائِمِ وَفِيمَا لَا يَكْرَهُ وَمَا يَسْتَحِبُّ

(دا) فصل په (بیان د) دهغو شیانو کې دی کوم چې دروژتې لپاره مکروه دي او کو چې مکروه نه دي او هغه شیان کوم چې مستحب دي

د کنه ورو او داسې نورو د ژوولو حکم

﴿۱۱۳۷﴾ كُرْهٌ لِلصَّائِمِ سَبْعَةُ أَشْيَاءَ مَكْرُوهٌ دِي دِرَوژَتِي (روژه دار) لپاره اووه شیان ذَوْقُ شَيْءٍ وَمَضْغُهُ بِلَا عَذْرِ (۱) یوشی څکلو (خوندي کېتل) (۲) او یوشی ژوول بغیر له عذر څخه.

لغات: ﴿ذَوْق﴾ د نصر د باب مصدر دی: څکلو، خوند کتل.

تشریح: مسئله داده چې دیو شي په څکلو (خوند کتلو) یا ژوولو سره روژه نه فاسدېږي، لېکن بېله عذر داسې کول مکروه دي، که عذروي، نو مکروه نه دي، عذر مثلاً د یو بنځي خاوند ډېر بد مزاجه وي، د مالګې په کموالي یا زیاتوالي سره ډېر ناراضه کېږي او سختي کوي، نو که دهغه بنځه مجبوراً د بنورو یا کتغ وغیره خوند وڅکي، نو څه پروا نسته، او د څکلو (خوند کتلو) مطلب دای چې د ژبې په سر باندي یې داسې وڅکي او خوندي یې وگوري چې دهغه بنورو او غیره هیڅ جزء ستوني ته ولاړ نه سي.

او د ژوولو لپاره عذر دای چې بچی وږی وي او دهغه لپاره نرم (پوست) خوراک نه وي او نه د مور شیدې وي او نه د مور سره نژدې داسې څوک وي چې پر هغه روژه فرض نه وي مثلاً حیض یا نفاس والا بنځه یا نابالغه هلک یا مریض او داسې نور څوک چې د دغه بچي لپاره خوراک وژووي او ورې کړي، نو په داسې صورت کې دروژتې بنځي لپاره خورواک ژوول او په بچي خوړل څه پروا نه لري. (شفاء الارواح)

ګوند یا داسې نور ژوول

﴿۱۱۳۸﴾ وَمَضْغُ الْعِلْكِ (۳) او ګوند ژوول.

لغات: ﴿الْعِلْكِ﴾ هر هغه ګوند (کنه وري) چې ژوول کېږي او په ژوولو سره یې ذات نه ويلي کېږي.

جمع: عُلُوكٌ وَأَعْلَانٌ.

تشریح: مسئله داده چې که روژتې ګوند (کنه وري) وژووي، نو دهغه روژه خونه فاسدېږي. خود روژتې لپاره ګوند ژوول مکروه دي: ځکه کېدلای سي چې دهغه څه اجزاء تر ستوني تېر سي.

او په عمدة الفقه كې دې چې د كوم گوند څه حصه هم دنارو (لارو) سره نس ته نه رسيږي، د هغه په ژوولو سره روژه نه ماتيږي او د كوم گوند څه حصه هم چې دنارو سره گډ نس ته رسيږي، نو د هغه گوند په ژوولو سره روژه ماتيږي (لكه دنن سبا ژولي چې خوږ والى يې دنارو سره نس ته رسيږي).

د روژې په حالت كې ښځه مجول او ورسره پرېوتل

﴿ ۱۱۲۹ ﴾ وَالْقُبْلَةُ وَالْمُبَاشَرَةُ (۴) او مچې اخيستل (۴) او يو دبل سره بدن مښه كول (يوځى ورسره پرېوتل) إِنْ لَمْ يَأْمَنْ فِيهِمَا عَلَى نَفْسِهِ الْإِنْزَالُ أَوْ الْجَمَاعَ كه چيري په امن (مطمئن) نه سي په دې دواړو (مچولو مښه كولو) كې پر خپل ځان له انزال او جماع څخه (نومكروه دي) فَسَى ظَاهِرِ البرواية په ظاهر روايت كې.

تشرېح: د روژې په حالت كې خپله ښځه مجول او يوځى ورسره پرېوتل داسې كس لپاره مكروه دي چې هغه ته دانزال يا جماع پېره وي او پر ځان يې باور نه وي، لېكن كوم كس ته چې داپېره نه وي او پر ځان يې پوره باور وي، نو هغه ورسره پرېوتلای سي. (انوار الايضاح بحواله در مختار مع الشامى)

ناري (لاري) تېرول

﴿ ۱۱۳۰ ﴾ وَجَمَعَ الرَّيْقُ فِي الْقِمِّ ثُمَّ ابْتَلَاعَهُ او ناري په خوله كې جمع كول او بيا تېرول.

لغات: ﴿ريق﴾ ناري (لاري)، جمع: أَرْيَاقٌ وَرِيَّاقٌ.

تشرېح: په خوله كې ناري جمع كول او تېرول د روژې په حالت كې مكروه دي او له جمع كولو څخه بغير ناري تېرول مكروه نه دي؛ ځكه له هغه څخه بچ كېدل ممكن نه دي. (شفاء الارواح)

داسې كار كول كوم چې د روژتي د ضعف سبب گرځي (مثلا وینه كښل)

﴿ ۱۱۳۱ ﴾ وَمَا ظَنَّ أَنَّهُ يُضَعِّفُهُ او (هر) هغه څه چې د هغه په باره كې د روژتي دا گومان وي چې كمزورى به يې كړي (نو هغه هم مكروه دي) كَالْقَصْدِ وَالْحَجَامَةِ لكه رگ وهل او ښكر لگول (ونه كښل).

لغات: ﴿قصد﴾ درگ دلاري خرابه (فلسه) وینه كښل، ﴿حجامة﴾ د ښكر په ذريعه خرابه وینه راجبېدل (كښل)، د يو آلې په ذريعه خرابه وینه كښل.

تشرېح: د روژې په حالت كې هر داسې كار چې په هغه سره د دومره ضعیف كېدلو پېره وي (چې روژتي به دومره انداز ضعیف كړي) چې روژې ماتولو ته به مجبوره سي او د روژې ماتولو نوبت به راسي.

نوداسي کار اختيارول مکروه دي. او که دضعف او کمزورۍ خطر څخه ځني نه وي. نو جاري دي. ستلا - شوگر (شکري) د ټيټ (ازمايښت) لپاره په وينه ورکولو کي هيڅ حرج نسته؛ ځکه په هغه کي لږ غونډي وينه اخيستل کيږي.

او په روژه خصوصاً په فرض روژه کي يو مريض ته خپله وينه ورکول مکروه دي. همدارنگه ښکر لگول يا له رگ څخه وينه کښل؛ ځکه چي له دې څخه دضعف او کمزورتيا خطر ښته. او که دا خطر نه وي چي په دې عمل سره به دروژي ماتولو ته مجبوره نه سي. نو مکروه نه دي. (انوار الايضاح، شفاء الارواح)

نهه (۹) شيان کوم چي دروژني لپاره مکروه نه دي

﴿ ۱۱۳۲ 》 وَ تِسْعَةُ أَشْيَاءَ لَا تَكْرَهُ لِلصَّائِمِ او نهه (۹) شيان دروژني لپاره مکروه نه دي الْقُبْلَةُ وَالْبُيُوتُ مَعَ الْأَمْنِ (۱) مچه اخيستل (۲) او يو دبل سره (يو تر بله) بدلن مسه کول دامن سره (يعني چي پر ځان له انزال او جماع څخه په امن او مطمئن وي).

تشرېح: دروژي په حالت کي له خپلي ښځي څخه مچه اخيستل او ور سره پرېوتل دداسي سړي لپاره بېله کراهته جائز دي چي هغه ته دانزال يا جماع خطر نه وي (يا په بله وينا چي پر ځان پلور لري چي انزال به نه سم او جماع ته به بالکل نژدې هم نه سم)، لهندا دضعيفه بودا کس لپاره بېله کړا هته جائز دي.

﴿ ۱۱۳۳ 》 وَ دَهْنُ الشَّارِبِ وَالْكَخْلُ (۳) او برېټ غوړول (۴) اورانجه لگول (سترگي تورول) وَالْحَجَامَةُ وَالْقَصْدُ (۵) او ښکر لگول (۶) اورگ وهل.

تشرېح: دروژي په حالت کي په برېټو باتلدي روغن لگول (برېټونه غوړول)، همدارنگه سترگي تورول (رانجه لگول) بېله کراهه جائز دي او په دې سره په روژه کي هيڅ خرابي نه راضي، همدارنگه ښکر لگول يا درگ دلاري وينه کښل بېله کراهته صحيح دي کله چي له هغه څخه دضعف پيدا کېدلو خطر نه وي.

د روژي په حالت کي مسواک وهل

﴿ ۱۱۳۴ 》 وَالسَّوَاكُ آخِرَ النَّهَارِ (۷) او مسواک وهل دوړځي په آخره (حمله) کي بَلْ هُوَ سَنَةٌ كَأَنَّهُ يَبْغِي هَفْه (دوړځي په آخره کي مسواک وهل) سنت دي لکه دوړځي په اوله کي وَلَوْ كَانَ رَطْبًا أَوْ مَلُؤُلَا بِالنَّاءِ که څه هم هغه مسواک خيشت (شين تزه) وي يا په اوږو سره لوند سوی وي.

تشرېح: دروژې په حالت کي مسواک وهل بېله کراهته جائز دي. برابره ده دسهار په وخت کي وي او که دورځي په آخر کي وي. مصنف رحمه الله د "آخر النهار" قيد ځکه لکولی دی چي داسه شافعي رحمه الله په نيز دروژتي لپاره تر زوال وروسته مسواک وهل مکروه دي. دهغه د مذهب رد کولو لپاره مصنف رحمه الله د "آخر النهار" قيد لکولی دی او فرمايني يې دي چي مسواک هر وخت وهلاي سي. برابره ده مسواک خيشت تازه ي او که وچ وي او برابره ده په اوبو لوند سوی وي او که نه وي. مطلقاً هيڅ کراهت نسته. (شفاء الارواح)

مسئله: که د مسواک وهلو په وخت کي د مسواک ريښه ستوني ولاړه سي او نس ته ورسېږي، نو په دې سره روژه نه فاسدېږي. (احسن الفتاوى ج: ۴، ص: ۴۳۵)

﴿۱۱۳۵﴾ وَالْمُضْمَضَةُ وَالْإِسْتِشْقَاقُ لِغَيْرِ وُضُوءٍ (۸) او خوله پرېولل او پزه پرېولل (اوبه پکښي اچول) بغير له اودس څخه (په بل وخت کي هم مکروه نه دي).

تشرېح: دروژې په حالت کي له اوداسه څخه بغير بل وخت خوله او پزه پرېولل يعني په خوله کي اوبه رغړول او پزي ته اوبه کشول او پرېولل بېله کراهته صحيح دي، خو په مضمضه او استشقاق کي په مبالغه کولو سره روژه مکروه کېږي (خو په دې کي ډېر احتياط کول پکار دي؛ ځکه که د پزي يا د خولې د لاري اوبه ستوني ته داخل سي، نو روژه يې ماتېږي). (انوار الايضاح بحواله هندیه ج: ۱، ص: ۱۹۹)

د گرمي يا تندي په وجه په روژه کي غسل کول

﴿۱۱۳۶﴾ وَالْإِغْتِسَالُ وَالْتَلْفُ بِثَوْبٍ مُبْتَلٍ لِلتَّيَبُّدِ (۹) او غسل کول او په لنډه (خيسته) جمله کي ځان پېچل د ځان يخولو لپاره (هم مکروه نه دی) عَلَى الْبُقْطَى بِهِ د مفتي به قول مطابق.

لغات: ﴿تَلْفٌ﴾ د تغفل د باب مصدر دی؛ ځان پېچل (ځان پکښي نغبتل)، ﴿تَيَبُّدٌ﴾ دا هم د تغفل له باب اسم مصدر دی؛ يخوالی، ځان يخول، لکه څرنگه چي ويل کېږي نَزَلَ مِنَ السَّاءِ يَتَيَبَّدُ: فلانکې د يخوالي (ځان يخولو) لپاره اوبو ته شوه سو.

تشرېح: صورت د مسئلې دا دی چي د گرمي يا تندي په وجه او د ځان يخولو لپاره ځان لنډول، غسل کول (اوبار، بار کول) بېله کراهته صحيح دي، همدارنگه په لنډه خيسته کپړه کي ځان پېچل اولوند خيشت شادري يا داسي بل شی پر سر ايښوول بېله کراهته جائز دي. پر همدې فتوی ده. دادام ابو

يوسف رَحْمَهُ اللهَ ملك دى. امام صاحب رَحْمَهُ اللهَ دغه افعالو ته مكروه ويلې دي. (انوار الايضاح بحواله در مختار مع الشامى)

د روژې مستحبات (په پېشلمې كې تاخير كول او په روژه مات كې تعجيل كول)

وَيَسْتَحِبُّ لَهُ ثَلَاثَةٌ أَشْيَاءَ او مستحب دي دروژتې (روژه دار) لپاره درې شيان
السُّحُورُ (۱) پېشلمې كول وَتَأْخِيرُهُ (۲) او پېشلمې ځنډول (د شپې آخري حصې ته) وَ
تَعْجِيلُ الْفِطْرِ فَيَوْمِ غَيْمٍ (۳) او دورېځي له ورځ څخه بغير په بله ورځ كې
ژر (وختي) روژه ماتول (په تلوار سره اوختي روژه مات كول).

لغات: ﴿سحور﴾ (د سين په فتحه سره): پېشلمې، هغه خوراك كوم چي تر صبح صادق (طلوع الفجر) څه

مخكي خوړل كيږي، ﴿غيم﴾ ورځ، جمع: غُيُومٌ.

تشرېح: په دې عبارت كې دروژتې لپاره درې مستحبات بيان سوي دي:

①... د پېشلمې خوراك كول مستحب دي، كه څه هم يوه گوله يا دوې گولې وځوري، يا يو. دوه، غوړپه اوبه وچيښي، په رواياتو كې راځي چي كوم څوك يوه گوله وځوري يا يو غوړپ اوبه وچيښي، نو هغه پېشلمې وكړي (مند احمد، سنن سيد بن منصور)، لهدا د كوم چا چي خوراك او چښاك ته اشتها نه كيږي او ضرورت يې نه وي، نو لږ تر لږه دي يوه يا دوې خرماوي وځوري، يا يو، دوه غوړپه اوبه دي وچيښي، د دې لپاره چي د پېشلمې پر سنت عمل وسي، ځكه بعضي حضرات د پېشلمې د سنت والي قائل دي او همدا مشهوره ده. (عمدة الفقه)

په پېشلمې كولو كې فايده داده چي په هغه سره دروژتې زړه مطمئن كيږي. چا چي پېشلمې نه وي كړي، روژه پر هغه زور كوي. همدارنگه په پېشلمې كولو سره د مسلمانانو او اهل كتابو تر مينځ توپير راځي لكه څرنگه چي په يو حديث كې دي چي زموږ او د اهل كتابو په مينځ كې فرق د پېشلمې يوه گوله ده. همدارنگه په پېشلمې كولو كې د سنت اتباع. په نشاط كې زياتوب او د دعاء قبلېدلو په ساعت (آخر الليل) كې د دعاء موقع تر لاسه كېدل او داسي نور ډېر فوائد پكښي سته.

②... پېشلمی ځنډول او د شپې په آخر کې د صبح صادق (طلوع فجر) سره نژدې کول مستحب دي او د پېشلمی ځنډول تر هغه وخته پوري مستحب دي کله چې یې یقین یا غالب گومان وي چې تر اوسه شپه باقی ده، او که په وخت کې یې شک واقع سي، نو په داسې وخت کې پېشلمی کول مکروه دي (خو څرنگه چې په اوس دور کې د وخت تعیین د ساعت او حلول (نقشې) په ذریعه سره کیږي. نو ځکه اوس د پېشلمی په تعیین لو تأخیر کې څه شک لوستونزه نه راځي). (عمدة الفقه)

③... په روژه مات کې تلوار کول، یعنی د لمر لوړېدو سره سم د ستی تر لمونځ کولو مخکې روژه مات کول، په حدیث قدسی کې دي چې "ماته په خپلو بندگانو کې هغه بندگان زیات خوښ دي کوم چې په روژه ماتولو کې تلوار (تېزي) کوي"، او په یو حدیث کې دي چې نبی کریم ﷺ وفرمایي "خلک به برابر په خیر کې وي تر څو چې په روژه ماتولو کې تلوار کوي (ترمذی ج: ۱، باب ما جاء فی تعجیل الإفطار). خو که چیرې په آسمان باندي وریځ وي او د لمر لوړېدو په هکله یقین نه کیږي، نو بیادي په روژه مات کې تلوار نه کول کیږي، بلکې هر کله چې د لمر لوړېدو په باره کې پوره مطمئن سي بیادي روژه مات کړي (لېکن اوس د ساعتونو او نقشو په دور کې د استونزه نه راځي). (انوار الايضاح، شفاء الارواح)

فَصْلٌ فِي الْعَوَارِضِ

(دا) فصل په (بیان د) عوارضو کي دی

تشریح: په دې فصل کي عوارض یعنی هغه اعدار (عذرونه) بیانوني چي د هغوی په وجه روژه نه نیول یاروژه ماتول جائز دي.

اعذار مُبِيحَة

﴿۱۱۳۸﴾ لِمَنْ خَافَ زِيَادَةَ الْمَرَضِ (روژه خوړل رواجي) دهغه کس لپاره چي بیربري د ناروغۍ پر زیاتېدو أَوْ بُطْءَ الْبُرْءِ یا دروغتیا پر ځنډېدو وَلِحَاصِلِ وَ مُرَضِعٍ او (ممدارنکه روايي) دهغه حامله نسې او تي ورکونکي نسې لپاره خَافَتْ نُقْصَانَ الْعَقْلِ أَوْ الْهَلَكَ أَوْ الْمَرَضَ عَلَى نَفْسِهَا کوم چي بیربري د عقل پر کموالي (منفي کمزوری) یا له هلاکېدو یا ناروغه کېدو څخه پر خپلو ځانو (پر خپل ځان یا دېچي پر ځان) نَسَبًا كَانَ أَوْ رِضَاعًا برابره ده (بچی) نسبي وي او که رضاعي وي (یعني برابره ده د نسې خپل نسې بچی وي چي تی ورکوي یا د بل چا بچی وي چي دایي په توګه تی ورکوي).

لغات: ﴿بُطْء﴾ د کرم د باب مصدر ده، بَطَأَ بَطْأً وَبُطْءًا: ست کېدل (ستېدل)، کرارېدل، رفتار کرارېدل، ﴿بُرْء﴾ د سمع د باب مصدر دی: بَرَرْتُ بَرْرًا وَبُرْرًا: جوړېدل، روغېدل، البرء، اسم مصدر دی: جوړښت، روغتیا، ﴿رِضَاع﴾ (د راء په فتحه او کسره دواړو سره ویل کېدلای سي. خو د راء فتحه په اصل ده په فصیح لغت کي) د ضرب، فتح او سمع له بابونو څخه مصدر دی: د رضاع لغوي معنی ده: د مور له سینې (تیو) څخه شیدې روډل، او اصطلاحی معنی یې ده: "په ځانګړي وخت کي (یعني د

رضاعت په دو نیم کاله موده کې (د یو ښځې له سینې څخه د ځانگړي کوچني (یعني در ضیع بچي) شیدې رودل.

تشریح: په دې عبارت کې څو مسئلې بیان سوي دي:

(۱).... که څوک مریض وي او دروژې نیولو په وجه دهغه د مرض زیاتېدلو بهره وي. نو داسي مریض ته په رمضان کې دروژې ماتولو یا روژې نه نیولو اجازه سته. بیا چي کله روغ سي او دروژې نیولو قابل سي، نو دهغه قضاء دي راوگرځوي، (۲) که څوک مریض وي او دروژې نیولو په وجه دهغه د روغتیا ځنډېدلو (مرض اوږدېدلو) بهره وي. نو داسي مریض لپاره هم روژه نه نیول جائز دي. (۳) د حمل په حالت کې یا بچي ته د شیدو ورکولو په حالت کې که ښځې ته دا بهره وي چي دروژې نیولو په وجه به مي په عقل کې نقص او کمزوري راسي یا به مریضه سم یا بچی به مي مریض سي یا دخپل ځان یا بچي پر هلاکت و بهریري. یعنی حاملې ښځې ته پر خپل حمل (دنس پر بچي) بهره وي اوتی ورکونکي ښځې ته د شیر خواره بچي بهره وي، نو ددې دواړو ښځو لپاره روژه نه نیول جائز دي او وروسته دهغه روژو قضاء پرې لازمه ده.

نسباً.. رضاعاً: یعنی دا (دروژه نه نیولو حکم) د بچي د خپل مور او در ضاعي مور (کوم چي بچي ته د تي ورکولو لپاره په اجرت نیول سوې وي) د دواړو لپاره برابر دی.

﴿۱۱۳۹﴾ وَالْخَوْفُ الْمُعْتَبَرُ مَا كَانَ مُسْتِنْدًا لِلْعَلَبَةِ الظَّنِّ بِتَجْرِبَةٍ أَوْ مُعْتَبَرَةٍ بِهِرَةٍ (کوم چي د

اعتبار لري) هغه بهره ده کوم چي نژدې وي غالب گومان لره په تجربه سره (یعني په تجربه سره د مذکوره

خوف غالب گومان وي) أَوْ إِخْبَارٍ طَيِّبٍ مُسْلِمٍ حَاقٍ عَدْلٍ يَدُ مَسْلَمَانٍ مَاهِرَةٍ عَادِلٍ طَبِيبٍ (ډاکټر)

په خبر ورکولو سره (د مذکوره خوف غالب گومان وي).

لغات: ﴿تجربة﴾ ازموینه (ازمایل)، جمع: تَجَارِب. ﴿حاذق﴾ ماهر، کمال داره، جمع: حُذَاق.

تشریح: په تېر عبارت کې چي کوم د خوف (بيري) یادونه وسوه چي دهغه په وجه روژه ماتول او روژه نه نیول جائز گرځي، له دې څخه هغه خوف مراد دی چي روژه نیونکي ته په یو تجربه سره د مذکوره خوف (بيري) غالب گومان وي (چي مرض به مي زیات سي یا مریض به سم او داسي نور)، یا یو مسلمان ماهره طبیب (ډاکټر) هغه ته د مذکوره خوف خبر ورکړي، نو داسي کس ته دروژه نه نیولو شرعي اجازه سته. لهندا تر څو چي دا قسم خوف نه وي، دهغه لپاره روژه نه نیول یا روژه ماتول جائز نه دي، بیا هم که هغه روژه نه ونیسي یا روژه ماته کړي، نو کفار و اجیبیري. (شفا، الارواح بحواله عمدة

١١٢٥ هـ وَلَيْسَ اَوْ (همداريکه روادې روژه خوړل) دهغه کس لپاره حَصَلَ لَهُ عَطَشٌ شَدِيدٌ اَوْ جُوعٌ يُخَافُ مِنْهُ الْهَلَاكُ چي هغه ته سخته تنده يا لوږه رسېدلې وي چي له هغه څخه د هلاکت بېره وي.

لغات: ﴿عطش﴾ د سمع له بابې اسم مصدر دی: تنده، عَطَشٌ يَعْطَشُ عَطْشًا: تېری کېدل، ﴿جوع﴾ د نصر له بابې اسم مصدر دی: لوږه (وږه)، جَاعَ يَجُوعُ جَوْعًا وَجَوْعَةً وَمَجَاعَةً: وږی کېدل. **تشریح:** که د یو کار کولو او خواري کښلو په وجه روژتې دومره تېری او بېتابه سي چي د ځان پر هلاکت وېرېږي، نو دهغه لپاره روژه ماتول صحیح دي، لېکن که هغه خپله قصداً دا دومره کار کړی وي چي په دې وجه داسي حالت ته رسېدلی وي، نو گنهاره کيږي او د کفارې لازمېدلو په باره کي دوه قوله دي: یو قول دادی چي کفار هم لازميږي او بل قول دادی چي نه لازميږي (انوار الايضاح بحواله در مختار)، (او صاحب د شفاء الارواح د مذکوره خبري تشریح داسي کړې ده چي که څوک له خپل طرفه داسي فعل وکړي مثلاً د ښکار کولو لپاره ولاړ سي او هلته ډېر وځغلي چي دهغه په وجه دومره تنده او لوږه ورته پېښه سي، نو په دې صورت کي دروژې ماتولو په وجه کفار هم لازميږي. خو نوکر او مزدور کوم چي پر دا قسم کار مجبوره وي او هغه دې حالت ته ورسېږي او روژه ماته کړي، نو پر هغه کفار نه لازميږي اشفاء الارواح).

د مسافر لپاره څه حکم دی؟

﴿١١٣١﴾ وَلِلْمَسَافِرِ الْفِطْرُ او د مسافر لپاره روژه خوړل (روا) دي وَصَوْمُهُ أَحَبُّ او دده (لپاره) روژه نیول افضل دي اِنْ لَمْ يَضُرَّ وَلَمْ تَكُنْ عَامَّةٌ رُقَّتِهِ مُفْطِرَيْنَ وَلَا مُشْتَرِكَيْنِ فِي النَّفَقَةِ (په دې شرط) که روژه نیول ده ته نقصان نه کوي او دده عام (اکثره) ملګري روژه خوړونکي نه وي او نه دوی (دده) سره مشترک وي په نفقه کي فَإِنْ كَانُوا مُشْتَرِكِينَ أَوْ مُفْطِرِينَ بِيَا كِه دوی (دده) سره مشترک وي یا دوی روژه خوړونکي وي (روژه یې نه وي نیولې) قَالَ أَفْضَلُ فِطْرُهُ نوافل دده (لپاره) روژه خوړل دي مُوَافَقَةً لِلْجَمَاعَةِ د جماعت (ملګرو) سره د موافقت کولو لپاره.

لغات: ﴿لَمْ يَضْرَهُ﴾ د نصر له بابه د جحد (نفي جحد بلم در فعل مستقبل معروف) صیغه ده: ضرر رسول، تاوان رسول. او دلته له ضرر څخه مراد هغه ضرر دی چي په هغه کي د ځان خطر نه وي، ځکه که د ځان خطر پکښې وي. نو بیا د مسافر لپاره روژه ماتول واجب دي.

تشریح: مسئله داده چي د مسافر لپاره روژه نه نیول جائز دي. لېکن که هغه ته روژه نیول څه ضرر او نقصان نه کوي يعني د هغه لپاره تکلیف او مشقت نه وي، نو د هغه لپاره روژه نیول مستحب او افضل دي. همدارنگه که څو ملگري یو ځای په سفر روان وي او د اکثر و ملگرو روژه وي او دوی د خوراک او چنباک په خرجه (توبه سفر) کي مشترک نه وي بلکي د هریوه سره جلا، جلا (توبه) وي، نو هم روژه نیول افضل او غوره دي، لېکن که د اکثره ملگرو روژه نه وي، یا ټوله د خوراک او چنباک په خرجه (توبه سفر) کي سره شریکان وي، نو د ملگرو په رعایت کي روژه نه نیول افضل دي؛ ځکه که د دوی سره موافقت نه وي او روژه ونیول سي، نو د خوراک په انتظام او د خرچ په تقسیم کي به دده منگرو ته تکلیف وي، نو ځکه د ملگرو په موافقت کي به روژه نه نیول افضل وي. (انوار الايضاح: شفاء الارواح)

د مريض حکم

وَلَا يَجِبُ الْإِيصَاءُ عَلَى مَنْ مَاتَ قَبْلَ زَوَالِ عُدْرَةِ بَرَضٍ أَوْ سَفَرٍ وَتَحْوٍ أَوْ وَاجِبٌ لَهُ
 دي (دفديه اداء کولو) وصیت کول پر هغه کس کوم چي مړ سي د خپل مرض یا سفر د عذر او د
 داسي بل عذر تر زائلېدلو (ختمېدلو) مخکي كَمَا تَقَدَّمَ لکه مخي چي تېر سوه وَقَضَوْا مَا
قَدَرُوا عَلَى قَضَائِهِ بِقَدْرِ الْقَامَةِ وَالصَّحَّةِ او قضاء دي راوړي د څومره روژو پر قضاء چي
 قدرت لري (مسافر) د اقامت په اندازه او (مريض) دروغتيا په اندازه.

تشریح: مسئله داده چي که مريض د مرض په حالت کي مړ سي او مسافر د سفر په حالت کي مړ سي، نو د مرض او سفر په وجه چي د رمضان کومي روژې قضاء سوي دي، د هغوی د دفديې وصیت کول واجب نه دي چي "تاسي زما د مال له درېمي حصې (ثلث المال) څخه د دې روژو دفديه اداء کړئ!": ځکه د دې مريض او مسافر پر فقه قضاء لازم سوې نه ده؛ ولي چي پر دوی قضاء هغه وخت لازميږي کله چي د مرض او سفر تر ختمېدلو وروسته دومره زمانه پيدا کړي چي په هغه کي روژې نیولای سي. حال دا چي دلته دوی ته د قضاء بالکل هيڅ وخت نه دی تر لاسه سوی، نو ځکه قضاء نه باندې لازميږي.

و قضاوا إلخ: يعني که مريض روغ سي او مسافر مقيم سي، بیا دوی مړه سي، نو پر دوی قضاء لازميږي. اوس که له روغتيا او اقامت (مقيم کېدو) څخه وروسته دومره ژوندی پاته سي د څومره ورځو

چي روژې فوت سوي (پاته سوي) وي، نو د ټولو فوت شده روژه قضاء باندې لازمه ده او كه يو څو ورځي ژوندۍ پاته سوي وي، نو دروغتيا او اقامت په اندازه دوژو قضاء باندې لازمېږي. مثلاً د مرض يا سفر په وجه شل روژې ځني فوت سوي وې، بيا له روغېلو يا مقيم كېلو څخه وروسته لس ورځي ژوندۍ پاته سي (او په دې لسو ورځو كې روژه نه نيسي) او مړه سي. نو پر هغه د لسو روژو قضاء واجب ده. لهذا د مرگ په وخت كې به د لسو روژو د فديې وركولو وصيت كوي؛ ځكه له دې څخه بغير د نورو روژو پر قضاء د دوى قدرت ثابت نه سو. (انوار الايضاح، شفاء الارواح)

د قضاء روژې پر لېسې نيول ضروري نه دي

﴿ ۱۱۳۲ 》 وَلَا يُشْتَرَطُ التَّابِعُ فِي الْقَضَاءِ أَوْ شَرْطُ نَهْيِ پَرَلَسې والى (پرلېسې نيول) په قضاء (قضايتي روژه) كې فَإِنْ جَاءَ رَمَضَانُ آخِرُ بيا كه بل رمضان راسي (حل داچي قضايتي روژه پرده پاته وي) قَدَّمَ عَلَى الْقَضَاءِ نو مخكې دي يې كړي پر قضاء (قضايتي روژې) وَلَا فِدْيَةَ بِالتَّأْخِيرِ إِلَيْهِ او (پرده) فديه نسته د (قضايتي روژې) ځنډولو په وجه و دويم رمضان ته.

لفات: ﴿تتابع﴾ د تفاعل د باب مصدر دى: پرلېسې والى. يو كار پرلېسې كول.

تفسير: د عبارت حاصل دا دى چي د رمضان په قضايتي روژو كې تتابع شرط نه دى چي ټوله قضاء سوي روژې يو د بل سره متصل او پرلېسې به نيسي، بلكي دده خوښه ده كه يې جلا، جلا نيسي او كه يې پريوه ځاى پرلېسې نيسي.

فإن جاء إلخ: يعنى كه تر اوسه يو چا د رمضان د قضاء روژې نه وي نيولي چي په دې دوران كې بل رمضان راسي، نو هغه دي د همدې بل رمضان روژې نيسي او د تېر رمضان د قضاء روژې دي تر دغه رمضان وروسته اداء كړي، او د دې تأخير په وجه پر هغه هيڅ فديه نه واجبېږي.

د شيخ فاني او فانيه حكم

﴿ ۱۱۳۳ 》 وَيَجُوزُ الْفِطْرُ لِشَيْخٍ قَانَ وَعَجُوزٍ قَانِيَةٍ او جائز دي روژه خوړل (روژه نه نيول) د زيات بونا لپاره (كوم چي قرب الفناء وي) او د زياتي بودۍ لپاره وَتَلَزُمُهَا الْفِدْيَةُ لِكُلِّ يَوْمٍ نَصْفُ صَاعٍ مِنْ بُسْرٍ او لازمه ده پر دې دواړو فديه د هري ورځي (د روژې) په بدله كې نيم صاع د غنمو كَمَنْ نَذَرَ صَوْمَهُ الْأَبَدَ لكه څوك چي د هېښه (ټوله عمر) رڼو نذر ومني فَصَغَفَ عَنْهُ

﴿سَتَغَابَهُ بِالسَّعْبَةِ﴾ بيا دئ له هغه (نذر پوره كولو) څخه عاجزه سي په روزي د مشغولېدو په
 وجه له مخي درزي كولو او د ژوند د معر و فتنو په وجه خپل نذر پوره نه كړي سي) ﴿يُقْضَىٰ وَيُقَدَّرُ﴾ هغه دي روژه
 خوري او فديه دي وركوي (نو لكه څرنگه چي هغه د هري روژې په عوض كي فديه وركوي) همداسي به يې شيخ فاني
 و نايه مه وركوي) ﴿إِن لَّهٗ يَقْدِرُ عَلَى الْفِدْيَةِ لَعُسْرَتَهُ﴾ بيا كه پر فديه قدرت نه لري دخپل
 تنكلاسي په وجه يَسْتَغْفِرُ اللهَ تَعَالَى وَيَسْتَغْفِرُ اللهَ تَعَالَى نو له الله تعالى څخه دي استغفار او د معافي
 طلب (غوښته) كوي.

لغات: ﴿شيخ فاني﴾ ډېر بوډا، ډېر ضعيغه سپين بږيری چي په هغه كي بالكل هيڅ قوت پاته نه وي او
 مرگ ته نژدې سوی وي. د عمر هيڅ تعيين پكښي نسته، پر قوت او عدم قوت باندي دار و مدار دی.
 ﴿عجوز﴾ بودی. سپين سرې ښځه. جمع: عَجُزٌ وَعَجَائِزُ. ﴿معيشة﴾ په كوم څه سره چي دانسان ژوند
 وي. دانسان د گزاري (ژوندې تېروني) سامان لكه خوراك، چنباك، آمدن او داسي نور. جمع: مَعَالِشُ.
 ﴿عُسْرَةٌ﴾ تنكلاسي. مالي ستونزه، سختي، ﴿يستقيل﴾ داستعمال د باب مضارع ده. ددې باب له
 معناو څخه يوه معنى ده: د معافي طلب كول. له يو چا څخه غوښتل چي ده ته معافي وكړي او دده له
 خطاء څخه تېر سي.

تشریح: شيخ فاني او فانيه كه په روژه نيولو باندي قدرت نه لري، نو د دوی لپاره روژه نه نيول
 جائز دي او پر دوی د هري روژې په بدله كي فديه وركول واجب دي، ددې مثال داسي دی لكه يو كس
 چي ټوله عمر د همېشه روژو نيولو نذر ومني، بيا فا كس په كار او كسب د مشغولېدو په وجه ضيعفه
 سي او له روژو نيولو څخه عاجزه سي، نو د هغه لپاره روژه نه نيول جائز دي او فديه وركول باندي لازم
 دي. او د هري ورځي د روژې فديه د هر فرض لماتځه د فديې په څېر ده، او د فديې مقدار دادی چي د
 هري روژې په بدله كي دي نيم صاع غنم يا يو صاع اوبړشي يا اخر ماوي (كجوري) يا ددې شيانو قيمت
 مسكينانو ته وركول سي (يعني قيمت وركول يې هم جائز دي)، او په فديه وركولو كي د مسكينانو شمېر
 او د هر مسكين لپاره د صدقه فطر مقدار وركول شرط نه دي، لهندا كه يوه مسكين ته د دوو ورځو فديه
 يو صاع غنم وركړي، يا يوه مسكين ته د ټولو روژو فديه وركړي، يا د يوې روژې فديه غنم څو
 مسكينانو ته لږ، لږ وركړي، نو هم جائز دي.

لېان له يقدر إلخ: يعني پر کوم چا چي دروژې فديه واجب وي. که هغه د تنگلاسي په وجه د هغه پر اداء کولو هم قادر نه وي. نو هغه دي له الله تعالى 'څخه د بخښني (مغفرت) غوښتنه کوي او د الله تعالى د حق په اداينه کي د قصور واقع کېدو لپاره دي بخښنه او معافي غواړي.

د كفارة يمين او كفارة قتل فديه ورکول جائز نه دي

﴿١١٣٥﴾ وَلَوْ جَبَتْ عَلَيْهِ كَفَّارَةُ يَمِينٍ أَوْ قَتَلَ او که چيري واجب سي پر يو چا د قسم ياد قتل (قتل خطا) كفاره فَلَمْ يَجِدْ مَا يُكْفِّرُ بِهِ مِنْ عَشْقٍ بيا هغه نه وموندي داسي څه چي په هغه سره كفاره اداء کړي يعني غلام آزادول (يعني د كفاره اداء کولو لپاره يو غلام پيدانه کړي) وَهُوَ شَيْخٌ فَإِنْ حال دا چي هغه شيخ فاني (زيات بوډا) وي (چي دروژه نيولو هيڅ طاقت پکښي نه وي) أَوْ لَهُ يَصْنَعُ حَتَّى صَارَ قَانِيَا يا (د كفارې واجبېدلو په وخت کي خود دروژې طاقت لري. لېکن) هغه روژې نه نيسي تر دې چي شيخ فاني وگرځي لَا يَجُوزُ لَهُ الْفِدْيَةُ نو د هغه لپاره فديه ورکول جائز نه دي إِنَّ الصَّوْمَ هُنَا بَدَلٌ عَنْ غَيْرِهِ ځکه چي روژه دلته د بل شي (غلام آزادولو يا صدقې) بدل ده.

تشرېح: صورت د مسئلې دادي چي که پر يو کس د قسم كفاره (کفارة يمين) ياد قتل خطا كفاره واجب وي او هغه د غلام پر آزادولو قادر نه وي. نو پر هغه خواوس روژې لازم دي (ځکه د كفارې په ادا کولو کي ترتيب دادي چي اول به غلام آزادوي. که د هغه طاقت نه لري. نو بيا به روژې نيسي). لېکن دغه کس چي د شيخ فاني دی او دروژو نيولو قدرت هم نه لري، يا دا چي د كفارې لازمېدلو په وخت کي شيخ فاني نه وو، لېکن ده روژې نه ونيولې تر دې چي شيخ فاني او معذوره سو، نو د داسي کس لپاره (د كفارة يمين او كفارة قتل) فديه اداء کول جائز نه دي يا په بله وينا د داسي کس لپاره په خپل ژوند کي د فديې وصيت کول جائز نه دي: ځکه دروژو پر ځای فديه ورکول هغه وخت جائز کېدلای سي چي روژه بنات خود اصل وي (يا په بله وينا مستقل فرض وي) او د يو بل شي په بدله کي نه وي. حال دا چي دلته په دغه كفاره کي روژې د غلام په بدله کي دي (يعني کله چي هغه د غلام پر آزادولو قادر نه سو. نو د هغه په بدله کي روژې

واجب سوې). نو د دې بدل (روژو) پر ځای فديه ورکول جائز نه دي (او صاحب د شفاء الارواح ليکي دي چي داسي کس لپاره له توبې او استغفار کولو څخه بغير بله لاره نسته: اڅکه اوس دوران کي خود غلام آزادولو وصيت هم نه سي کېدلای ا). (انوار الايضاح. شفاء الارواح)

نقلي روژه بېله عذره ماتول او د مېلمستيا په وجه نفلي روژه مانول

﴿ ۱۱۳۱ 〉 وَيَجُوزُ لِلْمُتَطَوِّعِ الْفِطْرُ بِلاَ عُدْرَةٍ فِي رِوَايَةٍ او جائز دي د نفلي روژه نيوونکي لپاره روژه ماتول بېله عذره، په يوه روايت کي.

﴿ ۱۱۳۲ 〉 وَالضِّيَافَةُ عُدْرَةٌ عَلَى الظَّهْرِ لِلضَّيْفِ وَالْمُضَيَّفِ او مېلمستيا عذره د ظاهر روايت مطابق د مېلمه او کوربه (دولو) لپاره وَلَهُ الْبُشَارَةُ بِهَذِهِ الْقَائِدَةِ الْجَلِيلَةِ او دده (مېلمه) لپاره زېري دی ددغه لوري فايدي په وجه (يا په بله وينا چي: دده لپاره په دې لويه فايده کي زېري هم سته).

لغات: ﴿متطوع﴾ د تفعل د باب فاعل دی: نفلي عبادت کونکی، غير مفروضه عبادت کونکی، ﴿الضيافة﴾ مېلمستيا، ﴿الضيف﴾ مېلمه (څرنګه چي د مصدر دی نو ځکه مفرد، تشبيه، جمع، مذكر او مؤنث

پکښې برابر دي)، جمع: ضُيُوفٌ وَأَضْيَافٌ، ﴿البشارة﴾ زېري، خوشخبري، جمع: بَشَائِرٌ. **تشریح:** د عبارت اوله مسئله داده چي نفلي روژه ماتول څنګه دي؟ نو په دې باره کي دا حنفو دوه قوله دي: مشهوره قول دای چي بېله عذره نفلي روژه ماتول مکروه (مکروه تحريمي) دي او که څه معقول عذروي، نو ماتولای يې سي، همدا اصح او ظاهر روايت دی، او دويم قول دای چي بېله عذره هم نفلي روژه ماتول بلا کراهت جائز دي، او قضاء په دواړو صورتونو کي واجب ده (اوله امام مالک رحمه الله څخه بغير دنورو اهللقو په نيز دهغه قضاء هم واجب نه ده). (انوار الايضاح بحواله تحفة الالعی، شفاء الارواح)

والضیافة إلخ: دويمه مسئله داده چي د نفلي روژې ماتولو لپاره ضیافت (مېلمستيا) هم يو عذری، لېکن په دې کي څه تفصيل دی او هغه دای چي که مېلمستيا کونکی (کوربه) داسي کس وي چي که مېلمه ډوډۍ نه و خوري، نو دې (کوربه) نه ناراضه کيږي او نه په تکليف کيږي، بلکي دې صرف د دې مېلمه په حاضر بللو راضي وي. نو دا مېلمه دي روژه نه ماتوي، او که د ډوډۍ نه خوړولو صورت کي کوربه په تکليف کيږي او ناراضه کيږي، نو روژه دي ماته کړي او وروسته دي دهغه قضاء راوړي، همدارنګه د کوربه لپاره هم مېلمستيا عذری، يعني که مېلمه ټينګار کوي چي کوربه دي هم زما سره ډوډۍ و خوري (اوله دې څخه بغير نه راضي کيږي)، نو کوربه دي روژه ماته کړي، او دا حکم هغه وخت دی کله چي هغه ته دروژې د قضاء راوړلو اعتماد وي (يعني پر ځان يې بلور وي چي وروسته يې قضاء راوړلای سم) او روژه ماتول له نصف النهار شرعي څخه مخکي وي، تر هغه وروسته دي روژه نه ماتوي، لېکن د مور يا پلار د فرمان منلو لپاره د مازيګر تر وخته پوري نفلي روژه ماتول جائز دي، تر هغه وروسته جائز نه دي.

وله البشارة إلخ: يعني کوم څوک چي دخپل ورور (کوربه) داحترام او رعایت په خاطر نفلي روژه ماتوي، نو د هغه لپاره په حدیث کي زېږي او ډیر فضیلت راغلی دی او هغه د نبی ﷺ دافرمان دی: "چي کوم څوک دخپل ورور په احترام کي روژه ماته کړي، نو هغه ته د زرو (۱۰۰۰) روژو ثواب حاصلیږي او کله چي د هغه قضاء راوړي، نو د دوو زرو (۲۰۰۰) روژو ثواب ورته حاصلیږي" په متن کي له بشارت څخه همدا مراد دي. (حاشیه نور الايضاح. مراقي الفلاح)

د نفلي روژې د قضاء حکم او د کوچني اختر، لوی اختر او د ایام التشریق د ورځو د نفلي روژې حکم

﴿۱۱۳۸﴾ وَإِذَا أَقْطَرَعَلَىٰ أَيِّ حَالٍ أَوْ كَلَّةٍ چي (نفلي) روژه ماته کړي پر هر حالت که وي (یعني د نفلي روژې ماتول د غنډ په وجه وي او که بېله غنډه وي) عَلَيْهِ الْقَضَاءُ نو پر هغه قضاء سته (د روژې قضاء راوړل بلدي لازم دي) إِلَّا إِذَا شَرَعَ مُتَطَوَّعًا فَنِي خَمْسَةِ أَيَّامٍ مَّكَرًا چي کله شروع کړې وي نفلي روژه نیونکی په پنځو ورځو کي (نو قضاء یې نه وربلدي لازمیږي) يَوْمَي الْعِيدَيْنِ وَ أَيَّامِ التَّشْرِيقِ دوی ورځي د دوو اخترونو (کوچني اختر او لوی اختر) او (درې) ورځي د تشریق قَدْ لَا يُلْزَمُ قَضَاءُ بِإِسَادِهَا فَنِي ظَاهِرِ الرِّوَايَةِ نو نه لازمیږي د دې روژو قضاء د هغوی په فاسدولو (ماتولو) سره په ظاهر روایت کي وَاللَّهُ أَعْلَمُ او الله تعالیٰ زیات علم والا دی.

تشریح: د عبارت حاصل دای چي څوک نفلي روژه تر شروع کولو وروسته ماته کړې. نو پر هغه قضاء واجب ده، برابره ده د غنډ په وجه یې ماته کړې وي او که بېله غنډه یې ماته کړې وي او برابره ده په خپل قصد سره یې ماته کړې وي او که بېله قصد ماته سوې وي مثلاً د نفلي روژې په حالت کي: یو پنځي حیض جاري سي، نو پر هغې هم قضاء واجب ده.

إِلَّا إِذَا شَرَعَ إلخ: یعنی دا د قضاء حکم (چي د نفلي روژې قضاء واجب نه) له ممنوعه پنځو ورځو څخه بغیر په نورو ورځو کي دي. نو که څوک په دې پنځه ممنوعه ورځو کي یعنی د کوچني. لوی اختر او د ایام التشریق په ورځو کي روژه شروع کړي (نیسي) بیایې ماته کړي. نو ظاهر روایت دای چي پر هغه قضاء نه لازمیږي. بلکي هغه لره روژه ماتول واجب دي. (نقاء الارواح)

بَابُ مَا يَلْزَمُ الْوَفَاءُ بِهِ مِنْ مَنَظَرِ الصَّوْمِ وَالصَّلَاةِ وَنَحْوِهَا

(دا) باب دهغه عبادتونو (په بيان كي) دی چي دهغوی پوره کول لازم دي يعني نذر کړل سوې روژه او نذر کړی سوی لمونځ او داسي نور عبادتونه

د نذر (نذرانه) تعريف او شرائط

﴿۱۱۳۹﴾ إِذَا نَذَرَ شَيْئًا كَلَهُ چي ديو شي نذر ومني (پر ځان يې نذر کړي) لَزِمَهُ الْوَفَاءُ بِهِ إِذَا

اجْتَمَعَ فِيهِ ثَلَاثَةٌ شُرُوطٌ نو دهغه شي پوره کول ورباندي لازم دي کله چي په هغه کي درې

شرطونه جمع سي أَنْ يَكُونَ مِنْ جَنْسِهِ وَاجِبٌ (يو) دا چي دهغه له جنس څخه يو واجب وي و

أَنْ يَكُونَ مَقْصُودًا او (دويم) او دا چي هغه (خپله) مقصود وي وَأَنْ يَكُونَ لَيْسَ وَاجِبًا او (درېيم) دا چي هغه (خپله) واجب نه وي.

﴿۱۱۴۰﴾ فَلَا يَلْزَمُ الْوُضُوءُ بِنَذَرٍ نو او دس په نذر منلو سره او دس نه لازميږي.

﴿۱۱۴۱﴾ وَلَا سَجْدَةُ التَّلَاوَةِ او نه سجده تلاوت.

﴿۱۱۴۲﴾ وَلَا عِيَادَةُ الْمَرِيضِ او نه دناروغ پوښتنه کول.

﴿۱۱۴۳﴾ وَالْأَوْاجِبَاتُ او نه واجب عبادتونه بِنَذَرِهَا ددوی په نذر منلو سره (دوی نه لازميږي).

لغات: ﴿نذر﴾ دنصر او ضرب دباب ماضي معلومه ده: نَذَرَ يَنْذِرُ نَذْرًا وَنَذْرًا: يوشی پر خپل

ځان واجبول (لازمول). نذر منل (چي که دا کار مي وسو نو دومره مال به غريبانو ته ورکوم

مثلاً). ﴿الوفاء﴾ دضرب مصدر دی: وَفَى يَقْضِي وَفَاءً: (وعده، نذر) پوره کول. پوره اداء کول.

﴿عيادة﴾ په ناروغه کس باندي پوښتنه کول، دمریض لیدو او پوښتنې ته ور تلل.

تشریح: پر خپل ځان ديو شي واجبولو ته نذر (نذرانه) ويل کيږي چي بنده پر ځان يوشی لازم

کړي. صاحب دانوار الايضاح دنذر تعريف داسي نقل کړی دی "دبنده پر خپل ځان داسی شی

واجب گرځول کوم چي پر ده واجب نه وي. ديو (مقصود) کار او شي د موجود بدللو په وخت کي (يعني

چي كه دا كار ياشي وسي نو مثلاً پر مايوه روژه ده، ازه به يوه روژه نيسم! ". (يا) مثلاً داسي ووايي چي كه زه په امتحان كي كاميا به سوم، نو پر ماد خدای تعالی لپاره يوه روژه لازم ده (يا پنځه سوه افغانۍ صدقه كول پر مالازم دي او داسي نور)، نو دلته نفلي روژه كوم چي پر بنده واجب نه ده، بنده پر خپل ځان واجب كړې ده په امتحان كي د كاميايي پر موجودېدلو.

اوس صورت د مسئلې ته گوري! چي كه يو څوك پر ځان د يوشي او يو عبادت نذر ومني، نو د هغه پوره كول واجب دي، كله چي په هغه شي او هغه عبادت كي درې شرطونه موجود وي:

①... يو دا چي كوم شي او كوم عبادت چي نذر كول كيږي (يعني د كوم عبادت نذر چي منل كيږي يا په بڼه وينا كوم عبادت چي پر ځان لازمول كيږي)، په شريعت كي به د هغه د جنس يو واجب عبادت وي، مثلاً روژه، لمونځ، صدقه، اعتكاف، او كه نه وي، نو نذر نه صحيح كيږي، يا په بله وينا دا چي يو داسي عبادت پر ځان لازمول صحيح دي چي د هغه له جنس څخه يو واجب عبادت وي لكه روژه، لمونځ او داسي نور. لهذا كه څوك د مريض د پوښتني يا مسجد ته د داخلېدلو نذر ومني، يا مثلاً د يو سپر هندواني خورولو نذر ومني (چي كه زما دا كار وسو، نويو سپر هندوانه به خورم، يا كه دا كار وسو، يا مثلاً كه خدای تعالی زما مريض پلار ته شفاء نصيب كړه، نوزه به پر فلانكي مريض پوښتنه كوم، يا مسجد ته به داخلېږم او داسي نور)، نو دا نذر نه صحيح كيږي او په دې سره پر هغه هيڅ شي نه لازميږي، يعني د دې نذر پوره كول پر هغه لازم نه دي؛ ځكه د دې كارونو له جنس څخه هيڅ يو واجب عبادت نسته.

②... دويم شرط دا دی چي كوم شي او كوم عبادت چي نذر كول كيږي، هغه به خپله مقصود عبادت وي، د عبادت لپاره به وسيله او شرط نه وي، لهذا كه څوك د جامو پرېولو، يا د غسل كولو يا داودس كولو نذر ومني (چي كه دا كار مي وسو، نوزه به ټولي جامې پرېولم يا په بله وينا: د ټولو جامو پرېولو پر مالازم دي). يا به غسل يا اودس كوم او داسي نور، نو دا نذر صحيح دی؛ ځكه جامې پاكول، غسل يا اودس كول په خپله مقصود نه دي، بلكي د لمانځه لپاره وسيله ده او اصل مقصود لمونځ كول دي.

③... درېيم شرط دا دی چي د كوم شي نذر چي منل كيږي، هغه به فی الحال يا په آینده وخت كي پر هغه واجب او لازم نه وي، مثلاً كه د وتړو يا د ما پښين د لمانځه نذر ومني (چي كه زما دا كار وسو، نو وتړيا د ما پښين لمونځ پر مالازم دی)، نو دا نذر صحيح نه دی، ځكه وتړيا د ما پښين لمونځ خو خپله پر ده واجب او لازم دي، يا مثلاً سجده تلاوت چي هغه خپله واجب او لازم ده يعني د سجدې دايت تر رولو وروسته هغه خپله واجب كيږي، نو د هغه نذر منل صحيح نه دي. (انوار الايضاح، شفاء الارواح بتغير)

فلا يلزم الوضوء إلخ: مخكي درې شرطونه ذكر سوه، اوس له دې ځايه د هغوی تفرقات او مثالونه ذكر كوي خود شرائطو د ترتيب په اعتبار سره نه دي ذكر سوي او موږ تر هر شرط لاندې په ترتيب سره ذكر كړل، دلته به يې بيا د آساني لپاره په لنډه توگه ذكر كړو، د دغه عبارت "فلا يلزم الوضوء" تعلق د

دويم (٢) شرط سره دی؛ څرنگه چې اودس کول خپله عبادت مقصوده نه دی، بلکې دلمانځه لپاره صرف ذریعه او وسیله ده، نو داودس نذر منل جائز نه دي.

ولا سجدة التلاوة: ددې تعلق ددرېيم (٣) شرط سره دی، څرنگه چې سجدة تلاوت دآيت په وړيلو سره خپله دالله تعالى له طرفه واجبېږي، او کوم چې له مخکې څخه واجب وي، د هغه نذر منل جائز نه دي.

ولا عيادة المريض: ددې تعلق داول (١) شرط سره دی؛ ځکه دمریض عیادت واجب نه دی، که څه هم نېک کار دی چې په هغه سره انسان ته زیات ثواب حاصلېږي، او بل فرق یې دا هم دی چې نذر داسي عباداتو کېدل پکار دي کوم چې له حقوق الله څخه وي او دمریض عیادت او پوښتنه کول د بنديگتو له حقوقو څخه دي.

ولا الواجبات بنذرها: يعني کوم عبادات چې واجب او فرض وي، د هغوی نذر منل هم صحيح نه دي، لکه پنځه فرض لمنځونه، دو ترو لمونځ، درمضان روژې او داسي نور؛ ځکه کوم شيان چې له مخکې څخه لازم وي، هغوی پر خپل ځان بيا لازمول محال او ناشوني دي. (انوار الايضاح بتغير)

﴿١١٥٢﴾ وَيَصَلِّ بِالْعَتَمَةِ وَالْإِعْتِكَافِ او صحيح کيږي (نذر منل) د غلام آزادولو او داعتکاف

کولو وَالصَّلَاةَ غَيْرِ الْفَرِيضَةِ وَالصَّوْمِ او (نذر منل) دغير فرضي لمونځ کولو او روژه نيولو.

تشرېح: صورت دمسئله دادي چې که څوک داسي نذر ومني چې "که زما فلانکې کار وسي، نو زما غلام آزاد دی"، نو داسي نذر منل (نذرانه کول) صحيح دي (ځکه ددې له جنس څخه واجب عبادت موجود دی، يعني په کفار کې د غلام آزادول کوم چې د کفارې يوه حصه ده او مالي عبادت دی اثار الهدايه ١). همدارنگه د اعتکاف نذر منل هم صحيح دي (ځکه په روژه کې اعتکاف کول سنت مؤکده دي کوم چې دواجب په درجه کې دي، او دابنې عبادت دی اثار الهدايه ١)؛ همدارنگه له فرضي لمنځونو څخه بغير دنورو لمنځونو مثلاً ددوو رکعتو نفلو نذر منل صحيح دي او صاحب دانوار الايضاح ددې تشرېح داسي کړې ده چې له فرض او واجب عبادتونو څخه بغير کوم ته چې "نفل" وايي، د هغوی نذر منل صحيح دي (ځکه ددې جنس واجب او فرض عبادت ته) او دروژې نذر منل هم صحيح دي (ځکه دروژې له جنس څخه واجب او فرض عبادت ته، لکه درمضان روژه)، او کوم لمونځ يا روژه چې فرض وي مثلاً دماپښين لمونځ وي، ياد رمضان روژه، نو د هغه نذر منل صحيح نه دي (کما مر). ځکه چې داله مخکې څخه فرض دي.

د نذر مطلق او نذر معلق بيان

﴿١١٥٥﴾ فَإِنْ نَذَرَ نَذْرًا مُّصْطَقًا بِيَاكِهِ شَوْكٍ (له شخه قيد او شرط شخه بغير) مطلق نذر ومنى أَوْ مُعْلَقًا بِشَرْطٍ وَوَجَدَ يَدَاسِي نَذَرَ (ومنى) كَوْمَ چي په يو شرط پوري معلق (ترلى) وي او هغه شرط موجود سي لَزِمَهُ الْوَفَاءُ بِهِ نو پر ده هغه (نذر) پوره كول لازم دي.

تشریح: اولاً په دې پوهېدل پکار دي چي نذر پر دوه قسمه دی: ① نذر مطلق ② او نذر معلق. نذر مطلق دادی چي له شخه شرط لگولو شخه بغير نذر ومنل سي، مثلاً مطلق داسي ووايي چي پر ماد خدای تعالیٰ لپاره يوه روژه لازم ده (يا په بله وينا: زه به دالله تعالیٰ لپاره يوه روژه نيسم)، يا پر ماد خدای تعالیٰ لپاره لازم ده چي دوه رکعت له مونځ به کوم، او نذر معلق دادی چي نذر ديو شرط سره وتړل سي، مثلاً داسي ووايي چي که الله تعالیٰ زما رخص ته شفاء ورکړه، نو پر مایوه روژه لازم ده.

مسئله داده چي نذر که مطلق وي او که معلق وي، ددواړو پوره كول لازم دي، خو د نذر معلق پوره كول هغه وخت لازم دي کله چي هغه شرط موجود سي پر کوم شرط چي يې دانذر معلق کړی دی (مثلاً په پورتي مثال کي مريض ته شفاء حاصله سي)، او که شرط موجود نه سي، نو د نذر پوره كول لازم نه دي. (انوار الايضاح، شفاء الارواح)

فايده: نذر معلق که شخه هم جائز دی، خو ښه نه دی او نذر مطلق بېله کرامته جائز دی. (انوار الايضاح)

دلوی اختر، کوچني اختر په ورځو او په ايام التشریق کي د نذر بيان

﴿١١٥٦﴾ وَصَلَّ نَذْرُ صَوْمِ الْعِيدَيْنِ وَأَيَّامِ التَّشْرِيقِ او صحيح دي داختر ونو (کوچني اختر او لوی اختر) او د تشریق دورځو دروژي نذر منل فِي الْمُخْتَارِ دمختار (خوښ سوي) قول مطابق وَ يَجِبُ فِطْرُهَا وَقَضَاؤُهَا او واجب دي ددې روژې ماتول او (بيا وروسته) ددې قضاء واورل وَإِنْ صَامَهَا (خوښام) که داروژه ونيسي أَجْزَأُهَا مَعَ الْحُرْمَةِ نو کافي کيږي ده لره (خو) د حرمت سره.

تشریح: د عبارت حاصل دادی چي کوم څوک په ممنوعه ورځو (ایام منیه) کي يعنې دلوی اختر او کوچني اختر په ورځ او دایام التشریق په دریو ورځو کي دروژي نیولو نذر ونهني، مثلاً داسي ووايي چي پر ماد کوچني اختر روژه لازم ده، يا پر ماد دواړو اخترونو روژه لازم ده، نو د مختار قول مطابق دا نذر صحيح کيږي لېکن داسي کس لپاره واجب دي چي په هغه ورځو کي روژه نه ونيسي، بلکي

وروسته دي د هغوی قضاء راوړي. لېکن که بيا هم په دې ممنوعه ورځو کې روژه ونيسي. نو نذر خو يې پوره کيږي. لېکن دا کس د حرام مرتکب کيږي. (شفا الارواح)

په نذر کې د زمان او مکان د تعيين حکم

﴿وَالْغَيْنَا تَعْيِينَ الزَّمَانِ وَالْمَكَانِ وَالْفَقِيرِ أَوْ مَوْجِبَاطِل كَرَى دَى﴾ (په نذر کې) متعينول دوخت او ځای او درهم او فقير فَيُجْزِيهِ صَوْمٌ رَجَبَ عَنْ نَذْرٍ د صَوْمٍ شَعْبَانَ نو د رجب روژه ورلره کافي کيږي دشعبان دروژې له نذر منلو څخه وَيُجْزِيهِ صَلَوةٌ رَكْعَتَيْنِ بِصُرْتِ نَذْرٍ أَدَاءُهَا بِمَكَّةَ او په مصر کې هغه دوه رکعت لمونځ ورلره کافي کيږي چې د هغوی اداء کول يې په مکه کې نذر کړي وي (چې په مکه کې به يې اداء کوم) وَالْتَصَدُقُ بِدِرْهَمٍ عَنْ دِرْهَمٍ عَيْنَهُ لَهُ او يو (نامتعينه) درهم صدقه کول (کافي کيږي) دهغه (متعین) درهم په بدله کې کوم چې يې دنذر لپاره متعين کړی وي وَالصَّرْفُ لِزَيْدِ الْفَقِيرِ بِنَذْرِ بِلَعْمَرٍ او پر زيد فقير خرچ کول (صدقه کول. کافي کيږي) دعمر و فقير لپاره له نذر منلو څخه.

لغات: ﴿الغينا﴾ د افعال له باب ې جمع متکلم ماضي معلومه ده، إلقاء: لغو کول، باطل گرځول،

ساقطول او ختمول، ﴿تعين﴾ د تفعيل د باب مصدر دی: متعينول، ټاکل.

تشریح: زمور (د احنافو) په نهز په نذر کې تعين الزمان والمكان لغو دی او اعتبار ورلره نسته، لهندا که يو څوک په نذر کې (برابره ده معلق نذر وي او که مطلق) يو وخت، يو ځای يا درهم يا فقير متعين کړي. نو بيا هم هغه نه متعين کيږي او دده دا قول لغو کيږي. مثلاً که څوک دشعبان په مياشته کې دروژو نذر ومني، بيا دشعبان پر ځای د رجب په مياشته کې هغه روژې ونيسي، نو هم جائز دي: ځکه چې په نذر کې دوخت تعين لغو دی، همدارنگه که څوک په مکه شريفه کې د دوه رکعت لمونځ کولو نذر ومني، بيا دمکې شريفې پر ځای هغه په مصر يا په يوبل ښار کې ادا کړي، نو دا جائز دي: ځکه په نذر کې د مکان تعين هم لغو دی، همدارنگه که څوک يو درهم د صدقې لپاره متعين کړي چې خاص دغه درهم به صدقه کوم، بيا دهغه پر ځای بل درهم صدقه کړي. نو دا هم

جائز او کافي دي: ځکه په نذر کي د درهم تعيين لغو دی، همدارنگه که څوک يوه فقير ته د صدقې ورکولو نذر ومني چي خاص دغه فقير ته به صدقه ورکوم. بيا د هغه پر ځای ويل فقير ته صدقه ورکړي. نو هم جائز دي: ځکه په نذر کي د فقير او مسکين تعيين هم لغو دی. (شفا، الارواح)

په نذر معلق کي تعجيل جائز نه دی

۱۱۵۹ هـ وَإِنْ عَلَّقَ النَّذْرَ بِشَرْطٍ أَوْ كَهَذَا نَذْرٍ بِرِيْضٍ مَّعْلُوقٍ كَرِيْهِ لَا يَجْزِيْهِ عَنْهُ مَا فَعَلَهُ قَبْلَ وَجُودِ شَرْطِهِ نُونَهُ كَافِي كَيْسِرِي دهلره ددې نذر له طرفه هغه کار کوم چي يې (نذر) د شرط تر موجودېدو مخکي کړی وي.

تشریح: صورت د مسئلې دادی چي که څوک نذر پر يو شرط معلق کړي. نو تر څو چي هغه شرط موجود او واقع نه سي، تر هغه وخته پوري نذر پوره کول هم نه لازميږي. لهدا که د شرط له موجودېدو څخه مخکي يې دا نذر پوره کړی، هغه ورلره کافي او جائز نه دي (يا په بله وينا دا چي په نذر کي تعجيل جائز نه دی)، مثلاً که څوک ووايي چي که زید راغلی، نوزه د خدای تعالی لپاره سل روپۍ صدقه کوم (يا پر ماسل روپۍ لازم دي)، بيا د زید له راتگ څخه مخکي هغه سل روپۍ صدقه کړي. نو دا صحيح نه دي. بلکي کله چي زید راسي، نو بيا صحيح کيږي.

يادونه: دا خبره ياد لرئ! چي په نذر معلق کي صرف تعجيل جائز نه دی، باقي د شرط له موجودېدو څخه وروسته تاخير کول او د ځای، روپۍ او فقير تبديل جائز دی لکه څرنگه چي په نذر مطلق کي جائز دی. خلاصه دا چي د نذر معلق او نذر مطلق تر مینځ صرف په يوه خبره کي فرق سته او هغه دا چي په نذر معلق کي تعجيل جائز نه دی او په نذر مطلق (غير معين) کي تعجيل هم جائز دی. (شفا، الارواح)

بَابُ الْإِعْتِكَافِ

(دا) باب داعتكاف (په بيان كي) دی

تشرېح: مصنف رَجَّهَ الله د كتاب الصوم د تكميل لپاره په آخر كي داعتكاف باب قائم كړې؛ ځكه څرنگه چي دروژې (فرضي روژې) تعلق درمضان دمياشتي سره دي، همداسي داعتكاف تعلق هم درمضان سره دي چي ددې مياشتي په آخري عشره كي سنت دي. او روژه پر اعتكاف ځكه مخكي كړل سوه چي روژه داعتكاف لپاره شرط ده (او اعتكاف مشروط دي)، او شرط پر مشروط مخكي وي. نو په دې وجه روژه هم مخكي بيان سوه.

د اعتكاف لغوي او اصطلاحي معنی: اعتكاف له عكف څخه مشتق دی او دافتعال دباب مصدر دی، د عكف معنی ده: (په يو ځای كي) پاته كېدل، درنگ كول، او داعتكاف اصطلاحي معنی مختصره داده: هو اللبث في المسجد مع النية، "يعني په مسجد كي ادروژې او عبادت ا په نيت سره پاته كېدل" (تفصيل يې مصنف رَجَّهَ الله ذكر كړی دی).

د اعتكاف اصطلاحي معنی

﴿۱۱۵۹﴾ هُوَ الْإِقَامَةُ بِنِيَّتِهِ فِي مَسْجِدٍ تَقَامُ فِيهِ الْجَمَاعَةُ بِالْفِعْلِ لِلصَّلَاةِ الْخَبِيرِ او هغه پاتېدل (اوسېدل) دي داعتكاف په نيت سره په داسي مسجد كي چي په هغه كي جماعت درول كيږي بالفعل (اوس مهال) د پنځو لمنځونو لپاره (يعني چي په هاغه وخت كي هلته د پنځو لمنځونو جماعت كول كيږي) فَلَا يَصَحُّ فِي مَسْجِدٍ لَا تَقَامُ فِيهِ الْجَمَاعَةُ لِلصَّلَاةِ نو اعتكاف نه صحيح كيږي په داسي مسجد كي چي په هغه كي دلما نځه لپاره جماعت نه درول كيږي عَلَى الْمُخْتَارِ دمختار (اختيار سوي) قول مطابق.

لغات: ﴿الإقامة﴾ ددې باب شو معناوي دي: (په يو ځای كي) پاتېدل، (لمونځ وغيره) قائمول، درول،

(حد وغيره) جاري كول، تَقَامُ له همدې باب څخه مضارع مجهول ده په معنی سره د قائمولو او درولو.

تشرېح: مصنف رَجَّهَ الله فرمايي چي دشرعت په اصطلاح كي داعتكاف معنی داده چي داعتكاف په نيت سره په داسي مسجد كي پاتېدل چي په هغه كي پنځه سره لمنځونه په جماعت سره اداء كول

کيږي، لهندا په داسي مسجد کي اعتکاف صحيح نه دی چي هلته پنځه سره لمنځونه په جماعت سره نه کيږي، همدا مختار قول دی او د صاحبينو رَجَحْنَا الله په نېز په هر مسجد کي اعتکاف کول صحيح دي، برابره ده په هغه کي په جماعت سره لمونځ کيږي او که نه کيږي (شفاء الارواح)، (او صاحب د انوار الايضاح ليکلي چي له امام ابو يوسف رَجَحْنَا الله څخه منقول دي چي د واجب اعتکاف لپاره د جماعت مسجد ضروري دی او د نفلي اعتکاف لپاره مطلق مسجد کافي دی).

د ښځي لپاره په کور کي د اعتکاف کولو حکم

﴿ ۱۱۲۰ 》 وَلِلْمَرْأَةِ الْإِعْتِكَافُ فِي مَسْجِدٍ بَيْتِهَا اَوْ دښځي لپاره اعتکاف (روا) دی دخپل کور په مسجد (لمونځ ځای) کي وَهُوَ مَحَلٌّ عَيِّنَتْهُ لِلصَّلَاةِ فِيهِ او دا (د کور مسجد) هغه ځای دی کوم چي ښځي د لمونځ کولو لپاره متعين کړی (ټاکلی) وي.

تشرېح: مسئله داده چي د ښځي اعتکاف د کور په مسجد کي صحيح دی، يعني ښځي چي په کور دخپل لمانځه لپاره کوم ځای ټاکلی (مقرر کړی) وي، په هغه کي اعتکاف کولای سي. او که په کور کي يې د لمانځه لپاره هيڅ ځای مقرر نه وي، نو يو ځای دي مقرر کړي او په هغه کي دي اعتکاف وکړي، خود اعتکاف لپاره له خپل خاوند څخه اجازه اخيستل ضروري دي، همدارنگه دا هم لازم دي چي ښځه به له حيض او نفاس څخه پاکه وي (شفاء الارواح). او پاته سو د جماعت په مسجد کي د ښځي اعتکاف صحيح دی، که نه؟ په دې باره کي زموږ په نېز د جواز او عدم جواز دواړه قولونه نقل سوي دي. (انوار الايضاح، بحواله الدر المنضود ج: ۴، ص: ۲۶۷)

د اعتکاف د دريو قسمونو بيان

﴿ ۱۱۲۱ 》 وَالْإِعْتِكَافُ عَلَى ثَلَاثَةِ أَقْسَامٍ اَوْ اعتکاف پر درې قسمه دی وَاجِبٌ فِي الْمَسْجِدِ (۱) واجب (اعتکاف)، په نذر کړل سوي صورت کي (يعني کله چي اعتکاف پر ځان نذر کړل سي. نو واجب دی).

﴿ ۱۱۲۲ 》 وَسُنَّةٌ كِفَايَةٌ مُوَكَّدَةٌ فِي الْعَشْرِ الْآخِرِينَ مِنْ رَمَضَانَ (۲) او سنت مؤکده کفايه (اعتکاف)، درمضان په آخري لسو ورځو (آخري عشره) کي.

﴿ ۱۱۲۳ 》 وَمُسْتَحَبٌّ فِيمَا سِوَاهُ (۳) او مستحب (اعتکاف)، له دې څخه ما سوا په بل وخت کي.

تشرېح: اعتکاف پر درې قسمه دی:

① واجب، دا هغه اعتکاف دی کوم چي په نذر منلو سره واجب سوی وی، برابره ده معلق وي او که غیر معلق وي، د غیر معلق مثال دا دی چي څوک داسي ووايي چي "دا الله لپاره زما پر ذمه واجب دي

چي زه به دومره (مثلاً درې) ورځي اعتكاف كوم". او د معلق مثال دا دی چي مثلاً داسي ووايي "که الله زما ځوی ته شفاء ورکړي. نو زه به درې ورځي اعتكاف كوم".

(۲)... سنت مؤکده کفایه. دا هغه اعتكاف دی کوم چي صرف درمضان المبارک د میاشتي په آخري عشره کي کيږي (د یو ورځتم له شپې څخه بیا د اختر د میاشتي تر لیدو پوري. او درمضان په شلنه ورځ د لمر لوېدو څخه مخکي ایا په بله وینا د یو ورځتم له ماښام څخه څه مخکي مسجد ته داخلېدل لازم دي). دا اعتكاف سنت مؤکده علی الکفایه دی یعني که په ټوله کله او محله کي یې یو کس هم وکړي. نو د ټوله کلي او محلي والا له طرفه سنت اداء کيږي. لیکن که یې څس یې هم نه وکړي. نو پر ټوله کلي او محلي والا به د سنت پرېښوولو (ترک النة) وبال وي. (شفاء الارواح)

له دې څخه معلومه سوه چي د سنت په پرېښوولو باندي هم عذاب سته. په درمختار کي دي چي که یو څوک په دائمی توگه سنن مؤکده پرېږدي، نو هغه عند الله مأخوذ کيږي. او په دې اعتكاف کي روژه شرط ده. (انوار الايضاح)

﴿ ١١٦٣ 》 وَالصَّوْمُ شَرْطٌ لِصِحَّةِ الْمَنَظُورِ فَقَطُّ اَوْ رَوْزَه صَرَف دَنْدَر كِرْل سَوِي اَعْتِكَافٌ دَصْحِيح كېدو لپاره شرط ده.

﴿ ١١٦٥ 》 وَأَقْلَهُ نَفْلًا مُدَّةٌ يَسِيرَةٌ اَوْ دَاعْتِكَافٌ كَمِّ مَقْدَارٍ پَه دَاسِي حَال كِي چي هغه نفل وي (يعني د نفلي اعتكاف كمترين مقدار) لږ غوندي موده ده وَلَوْ كَانَ مَا شَيْئًا كَهْ هَم تَك كُونَكِي وَي عَلَى الْفُقْتَى بِه د مَفْتَى به قول مطابق.

نغات: ﴿أقل﴾ كمتر. كمه درجه، نفلاً د حاليت پر بناء منصوب دی أي أقل الاعتكاف حال كونه نفلاً. ﴿يسيرة﴾ لږ غوندي. معمولي.

تشریح: د عبارت حاصل دا دی چي روژه صرف د واجب اعتكاف لپاره شرط ده، مثلاً که څوک د یوې میاشتي یا د یوې ورځي د اعتكاف نذر وني، یا داسي ووايي چي که زما فلانی کار وسو، نو پر ما دومره اعتكاف لازم دی، نو د هغه لپاره دا نذر کړل سوی واجب اعتكاف دروژي سره واجب دی (برابره ده دروژي منل سوی وي او که نه وي)، له روژي څخه بغیر اعتكاف نه کيږي، او که څوک درمضان په میاشته کي پر ځان اعتكاف نذر کړي، نو په هغه کي درمضان روژه کافي کيږي.

وأقله نفلاً: یعنی د نفلي اعتكاف لپاره هیڅ وخت مقرر نه دی، بلکي د اعتكاف په نیت سره چي یې څومره وخت هم په مسجد کي تېر کړی وي، هغه ته اعتكاف ویل کيږي، که څه هم لږ گړی وي. تر دې چي که په مسجد کي کښني هم نه، بلکي صرف په مسجد کي تېر سي او د اعتكاف نیت

وکړي. نو هم د مفتي به قول مطابق دغه کس ته نفلي اعتکاف کونکی وبل کيږي. همدا وجه ده (يعني کله چي د نفلي اعتکاف لپاره دوخت تحديد نه سته نو په همدې وجه) د نفلي اعتکاف د صحيح کېدو لپاره روژه شرط نه ده.

يادونه: ولو کان ماشياً إلخ: مسجد د تېرېدو لاره جوړول خو ممنوع دي. په دې عبارت کي و دې طرف ته اشاره ده چي که څوک په مسجد کي و بل طرف ته تير يږي، نو هغه دي د اعتکاف په نيت سره تېر سي، نو په داسي حيله کولو سره ممانعت نه پاتېږي. (مراقى الفلاح ص: ۲۸۳)

فايده: کله چي څوک مسجد ته داخل سي، نو هغه ته پکار دي چي د اعتکاف نيت وکړي. د دې لپاره چي تر څو په مسجد کي وي، هغه ته د اعتکاف ثواب حاصل سي، د اعتکاف د نيت لپاره دي دا الفاظ په زړه کي يا په خوله هم ووايي: "تَوَيْتُ الْإِعْتِكَافَ مَا دُمْتُ فِي هَذَا الْمَسْجِدِ" يا داسي دي ووايي "تَوَيْتُ سُنَّةَ الْإِعْتِكَافِ". (شفاء الارواح بحواله عمدة الفقه)

معتکف په کومو صورت کي له مسجد څخه وتلای سي؟

﴿ ۱۱۶۲ ﴾ وَلَا يَخْرُجُ مِنْهُ إِلَّا لِحَاجَةٍ شَرْعِيَّةٍ او نه به وځي له خپل اعتکاف ځای څخه مگر د شرعي

ضرورت لپاره کالْجُبْعَةِ لکه جمعه (د جمعي لمونځ).

﴿ ۱۱۶۴ ﴾ أَوْ طَبْعِيَّةٍ يا د طبعي (فطري) ضرورت لپاره کالْبَوْلِ لکه بولي (متياز).

﴿ ۱۱۶۸ ﴾ أَوْ ضَرْوِيَّةٍ يا د اضطراري (او ناڅاپه پېښونکي) ضرورت لپاره کالْهَذَا الْمَسْجِدِ لکه

مسجد نړېدل وَاخْرَاجَ ظَالِمٍ كُرْهَا يا د يو ظالم (جابر) کس له طرفه په زوره ايستل کېدل و

تَفَرُّقِ أَهْلِهِ وَخَوْفِ عَلَى نَفْسِهِ أَوْ مَتَاعِهِ مِنَ الْمُكَابِرِينَ او (يا) د هغه مسجد خلک

منتشر (تیت پرې) کېدل او پر خپل ځان يا سامان بېرېدل له غلبه کونکو (ظالماتو) څخه فَيَدْخُلُ

مَسْجِدًا غَيْرَهُ مِنْ سَاعَتِهِمْ نو (په دې صورتونو کي) دي بل مسجد ته داخل سي په هغه گري (سلمستي).

﴿ ۱۱۶۹ ﴾ فَإِنْ خَرَجَ سَاعَةً بِلَا عَذْرِ بيا که يو گري هم بېله عذره ووځي فَسَدَ الْوَاجِبُ نو

واجب (اعتکاف) فاسد يږي وَاَنْتَهَى بِه غَيْرُهُ او له واجب څخه بغير (بل اعتکاف) په دې وتلو

سره ختمیږي (یعني له واجب څخه بغیر که په بل اعتکاف کې بېله عذر ووهي. نو هغه ختمیږي | پوره کيږي | او قضاء یې نه لازمیږي).

لغات: «انهدام» د انفعال د باب مصدر دی: نړېدل، «کرها» په زوره، جبراً، په ناخوښۍ سره.

«متاع» سامان، «كُلُّ مَا يُنْتَفَعُ بِهِ مِنَ الْحَاجَاتِ كَالطَّعَامِ وَأَثَاثِ الْبَيْتِ وَالْأَدْوَاتِ وَالسِّلَعِ وَغَيْرِهَا

سِوَى الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ»، جمع: أُمْتَعَة. «مکابرین» د مفاعله له باب د جمع مذکر فاعل صیغه ده: عناد او دښمني کونکي، غلبه کونکي.

تشریح: د عبارت حاصل دادی چي د معتکف لپاره له مسجد څخه وتل جائز نه دي، مګر دا چي یو عذر وي، نو په وتلو کې څه حرج نسته، له عذرونو څخه یو عذر د شرعي حاجت لپاره وتل دي، مثلاً په کوم مسجد کې چي یې اعتکاف کړی دی، هلته د جمعې لمونځ نه کيږي، نو د هغه لپاره د جمعې د لمونځ اداء کولو لپاره بهر وتل (یعني د جمعې والا مسجد ته تلل) جائز دي، اوس که دا اعتکاف ځای له جامع مسجد څخه لیري وي، نو دومره مخکي دي ووهي چي هلته له رسېدو څخه وروسته څلور یا شپږ رکعت وکړل سي.

أو طبيعة إلخ: درېم عذر دادی چي دیو طبعي حاجت لپاره بهر ووهي، مثلاً درې وېشو. قضاء حاجت، اودس او فرض غسل لپاره له مسجد څخه ووهي، نو څه پروا نسته.

أو ضرورة إلخ: درېم عذر دادی چي معتکف ته نابېره یو داسي سخت ضرورت پېښ سي چي د هغه په وجه له مسجد څخه وتلو ته مجبوره سي، دې ته حاجت ضروريه وايي، مثلاً مسجد نږدې (یا مثلاً منجره مواد پکښې وي او د هغوی د پټاویزه وي)، یا یو څوک یې په زوره له مسجد څخه وباسي، یا د مسجد خلګ متفرق او منتشر سي یعني ټوله لمونځ گزاران له هغه ځایه ولاړ سي، او اوس هلته پنځه وخته لمونځ په جماعت سره نه کيږي (عمدة الفقه)، یا په هغه مسجد کې د ظالماتو له طرفه د معتکف پر ځان یا مال بېره وي، نو په دې صورتونو کې که معتکف له مسجد څخه ووهي او په هاغه وخت کې دا اعتکاف په نیت سره بل مسجد ته داخل سي، نو د هغه اعتکاف نه فاسدېږي.

فإن خرج إلخ: که معتکف بېله عذر دلږ ګرمي لپاره هم له مسجد څخه ووهي، نو د هغه واجب اعتکاف فاسدېږي، برابره ده قصداً وتلی وي، یا په بهر وتلی وي (نوبیر ته دي مسجد ته داخل سي او د یوې ورځې قضاء واجبېږي)، او که له واجب څخه بغیر نفل اعتکاف وي، نو هغه په بېله عذر وتلو سره پوره کيږي (او هیڅ قضاء نه واجبېږي)، درمضان په آخري عشره کې دا اعتکاف هم دغه حکم دی (لکه د واجب اعتکاف حکم. همدارنګه که په نفلي اعتکاف کې د وخت تعیین وکړي چي مثلاً د یوې ورځې او یوې شپې دا اعتکاف نیت وکړي. یا مثلاً د دریو ورځو په نیت نفلي اعتکاف شروع کړي. نو هغه هم

د واجب په حکم گرځي چي که لږ گړی له مسجد څخه ووځي، نو د یوې ورځې قضاء لازميږي، اوس معتکف ته پکار دي چي سمدستي مسجد ته داخل سي او له رمضان څخه وروسته د یوې ورځې قضاء دي راوړي، يعني له یوه ماښامه څخه تر بل ماښامه پوري دي په یو مسجد کي اعتکاف وکړي او د ورځي دي روژه هم ونيسي (او د یوې ورځې قضاء ځکه واجبېږي چي د هري ورځې اعتکاف مستقل عبادت دی، نو څوک چي مثلاً په درېیمه ورځ اعتکاف مات کړي، نو صرف د هغه ورځي او شپې يعني د څلورو شتو ساعتو قضاء واجبېږي؛ ځکه چي د تیرو ورځو اعتکاف صحیح دی او د آینده اعتکاف تر اوسه شروع سوی نه دی، نو د کومي ورځي اعتکاف چي یې مات کړی دی، صرف د هاغه قضاء واجبېږي، او د اعتکاف په قضاء کي روژه شرط ده او که څوک یې په ابل [ارمضان کي قضاء راوړي، نو د رمضان روژه کافي ده، او که په نفلي اعتکاف کي یې دوخت تعیین نه وي وکړی، نو له مسجد څخه په وتلو سره سمدستي هغه پوره کیږي، لکه اوس چي ذکر سوه او د هغه هیڅ قضاء واجب نه ده). (انوار الايضاح، شفاء الارواح، تحفة الالهي، البحر الرائق، مراقی الفلاح)

د معتکف لپاره په مسجد کي خوراک، چنباک، خوب او بيع کول

﴿ ۱۱۶۰ 》 وَأَكْلُ الْمُعْتَكِفِ وَشُرْبُهُ وَنَوْمُهُ وَعَقْدُ الْبَيْعِ لِمَا يَحْتَاجُهُ لِنَفْسِهِ أَوْ عِيَالِهِ

فِي الْمَسْجِدِ او د معتکف خوراک او چنباک او خوب او د بيع معامله کول (يعني خرڅول او رانيول) د هغه شیانو چي دئ ورته محتاجه وي د خپل ځان او خپل عيال لپاره (دا ټوله) به په مسجد کي کیږي (يعني د معتکف لپاره دا ټوله په مسجد کي کول روا دي) وَكُرِهَ احْضَارُ الْمَبِيعِ فِيهِ او مکروه دي د بيع شی مسجد ته حاضرول (راوړل) وَكُرِهَ عَقْدُ مَا كَانَ لِلتَّجَارَةِ او مکروه دي د هغه شیانو معامله (سونا) کول کوم چي د تجارت لپاره وي.

تشریح: د عبارت حاصل دا دی چي د معتکف لپاره په مسجد کي خوراک، چنباک او خوب کول جائز دي، همدارنگه د خپل ځان او د خپل اهل و عيال لپاره چي د کومو شیانو د رانيولو او خرڅولو ضرورت وي، د هغوی خرڅول او رانيول هم ورلره جائز دي، خو هغه شیان او سامان دي مسجد ته نه حاضر وي، داسي کول مکروه تحریمي دي، صرف د خرڅلاو او رانيولو معامله کوم چي ضروري وي، هغه دي په مسجد کي تر سره کړي.

مسئله: که د معتکف لپاره خوراک راوړونکی کس نه وي چي د هغه لپاره ډوډی او خوراک راوړي، یا چا ته نه سي ویلای، نو بیا د خوراک راوړلو لپاره هم بهر وتلای سي، او په دې کي دي ځنډنه کوي او خوراک دي مسجد ته راوړي او په مسجد کي دي یې خوري. (طحاوي)

به اعتكاف كي د خاموشي (چټيا) حكم

وَكُرَّةَ الصَّمْتِ إِنْ اُعْتَقَدَ قُرْبَةً أَوْ مَكْرُوهَ دِي چپ پاتېدل (چپ كېنستل) ی چيري داسي كول عبادت (د ثواب كار) گڼي وَالْتَّكْلُمُ إِلَّا بِخَيْرٍ او (مكروه دي) خبري كول مكره خير (نېكي خبري).

لغات: ﴿صمت﴾ د نصر د باب مصدر دی: چپ کېدل. خاموشه کېدل، او د "سکوت" پر ځای یې 'صمت' ځکه استعمال کړی دی چي په دواړو کي فرق دی. "سکوت" وايي محض دواړو شونډانو (يعني دخولې) بندېدلو ته او که دا (دخولې) بند والی اوږد سي، نو صمت دی (شامي ج: ۲ ص: ۱۸۵). ﴿قربة﴾ عبادت او د نېکۍ کار. داسي کار چي په هغه سره د خدای تعالیٰ قريت اورضا، حاصلېږي. د ثواب کار (ثوابي کار)، جمع: قُرَب و قُرَبَات.

تشریح: په مسجد کي بده خبره كول د ټولو لپاره ناجائز دي او د معتكف لپاره خو په خاصه توگه ممنوع دي، د اعتكاف له آدابو څخه دا دي چي له بڼې خبري څخه بغير نوري خبري نه وکړي. او پاته سو چپ چاپ (خاموشه) كېنستل په دې خيال او عقیده سره چي په دې کي ثواب زیات دی دا په اعتكاف کي مکروه دي، که یې دا خيال او عقیده نه وي، نو بیا هیڅ کراهت نسته. ها! که له بلو خبرو مثلاً له غیبت یا د بدو اشعارو له ویلو څخه د ځان ساتلو لپاره خاموشي اختیار کړي، نو دا هر لوی عبادت دی. همدارنگه که له بې ځايه (غير مفیده) خبرو څخه یې د ژبي د ساتلو لپاره خاموشي اختیار کړې وي، نو دا هم مکروه نه دي، نو ځکه معتكف ته پکار دي چي خپل زیاتره وخت د قرآن په تلاوت او په ذکر او عبادت کي تېر کړي.

والتکلم إلخ: یعنی له نېکو او ښه خبرو څخه بغير نوري خبري كول هم د معتكف لپاره مکروه دي، په اعتكاف کي داسي خبري كول مباح (روا) دي چي په هغوی کي گناه نه وي. د ضرورت په اندازه د نیوي خبري كول هم ممنوع نه دي، لېکن خبري كول دي خپله مشغله نه گرځوي. (انوار الايضاح: شفا، الارواح)

د اعتكاف په حالت کي جماع كول حرام دي

﴿۱۱۷۲﴾ وَحَرْمَةُ الْوُطْءِ وَدَوَائِيهِ أَوْ دَوَائِيهِ دوطي او دواعي دوطي (يعني دوطي ته بلونکي شيان اسباب، لکه ښځه مچول، مه كول او داسي نور) وَبَطْلُ بَوَاطِيهِمْ وَبِالْإِنْزَالِ

بَدَّوْا عَيْنَهُ او باطليرې د اعتكاف كونكي په وطي سره او (يا) په انزالېدو سره د وطي د دواعيو په سبب.

لغات: ﴿الوطء﴾ د سمع د باب مصدر دی، وَطَأَ يَطْأُ وَطْأً: وطي کول. او ددې باب خپله معنی ده: تر پنبو لاندې کول (پایماله کول). ﴿دواعي﴾ جمع داعیه ده: (وطي او جماع ته) بلونکي شيان. يعني هغه کارونه کوم چي سړی پر جماع را پاروي، لکه بنځه په شهوت سره مه کول، ورسره پرېوتل، مچول.

تشریح: مسئله داده چي د اعتكاف په حالت کي جماع کول حرام دي. مثلاً که شرک د خپل طبعي ضرورت لپاره له مسجد څخه ووځي او د بنځي سره جماع هم وکړي، نو د هغه د افعول حرام دی او دواعي د وطي (وطي ته بلونکي شيان) يعني هغه افعال کوم چي زیاتره وخت د جماع سبب ګرځي، مثلاً بنځه مه کول (په غېږ کي نیول)، مچول او داسي نور دا ټوله هم حرام دي.

وېش: که معتكف جماع وکړي برابره ده قصداً وي او که په هېره وي. انزال سي او که نه سي. د هغه اعتكاف باطليرې.

و بيا انزال بد دواعيه: يعني په دواعي د وطي سره هغه وخت اعتكاف باطليرې کله چي انزال سي. او که انزال نه سي، نو اعتكاف نه باطليرې، که څه هم د اعتكاف په حالت کي د افعول حرام دی (شنا، الارواح)

د ورځو د اعتكاف په نذر کولو سره د شپو اعتكاف هم لازميږي

﴿۱۱۴﴾ وَلَزِمْتَهُ اللَّيَالِ أَيْضًا بَنَدَرِ اعْتِكَافِ أَيَّامٍ او لازميږي پر هغه د شپو اعتكاف هم د ورځو د اعتكاف په نذر کولو سره وَلَزِمْتَهُ الْأَيَّامُ بَنَدَرِ اللَّيَالِ مُتَّابِعَةً او لازميږي پر هغه ورځي (هم) د شپو په نذر کولو سره پرلپسې (يعني د ورځو اعتكاف يې پرلپسې لازميږي) وَإِنْ لَهُ يَشْتَرِطُ الشَّابَّهَ که څه هم شرط يې نه وي لکولی د پرلپسې والي فِي ظَاهِرِ الرَّوَايَةِ په ظاهر روايت کي وَلَزِمْتَهُ لَيْلَتَانِ بَنَدَرِ يَوْمَيْنِ او لازميږي پر هغه دواړي شپې (هم) د دوو ورځو (د اعتكاف) په نذر کولو کي.

تشریح: صورت د مسئلې دای چي که څوک د څو ورځو اعتكاف پر خپل ځان لازم کړي (نذريې کړي). مثلاً داسي ووايي چي د خدای تعالی لپاره پر ماله ورځي اعتكاف لازم دی. نو ددې لږ د ورځو اعتكاف د هغوی د شپو سره لازميږي او پرلپسې لازميږي. که څه هم د پرلپسې والي شرط يې

نه وي لگولی، همدارنگه ددې برعکس که دڅو شپو اعتکاف پر خپل ځان لازم کړي، نو پر هغه دا اعتکاف دورځو سره لازميږي او پرلپسې لازميږي.

ولزمته ليلتان إلخ: يعني که څوک د دوو ورځو د اعتکاف نذر ومني، نو پر هغه ددوو ورځو اعتکاف د هغوی د دواړو شپو سره لازميږي، او دامام ابو يوسف رَحْمَةُ اللهِ په نيز اوله شپه نه داخليږي، نو ګواکي د هغه په نيز دوي ورځي او يوه شپه اعتکاف لازميږي. (شفاء الارواح)

﴿۱۱۴﴾ وَصَحَّ نِيَّةُ الشُّهُرِ خَاصَّةً دُونَ اللَّيَالِيِ او صحيح دی خاص (فقط) دورځو (د اعتکاف) نیت کول بغير له شپو څخه.

تشریح: د عبارت حاصل دای چي که څوک دڅو ورځو د اعتکاف نذر ومني، خو په ورځو "أیام" سره خاص دورځو نیت وکړي، د شپو د اعتکاف نیت یې نه وي (چي فقط دورځي اعتکاف کوم، نه د شپي)، نو د هغه نیت صحیح دي، مثلاً که داسي ووايي چي پر ما الله تعالیٰ لپاره د پنځو شپو اعتکاف لازم دی او په پنځو ورځو سره خاص دورځو نیت وکړي، نه د شپو، نو پر هغه فقط د پنځو ورځو اعتکاف لازميږي، د هغوی د شپو اعتکاف نه باندي لازميږي (خلاصه دا چي په نذر کړل سوي اعتکاف کي دورځو سره د شپو اعتکاف هغه وخت لازميږي کله چي یې د شپو نیت هم کړی وي. یا یې بالکل نیت نه وي کړی. لهندا که فقط دورځو نیت وکړي او شپې په نیت کي جلا او منفي کړي. نو بیا د شپو اعتکاف نه لازميږي).

د یوې میاشتي د اعتکاف د نذر کولو حکم

﴿۱۱۵﴾ وَإِنْ نَذَرَ اعْتِكَافَ شَهْرٍ وَنَوَى الشُّهُرَ خَاصَّةً أَوِ اللَّيَالِيِ خَاصَّةً او که نذر کړي (نذر ومني) د یوې میاشتي اعتکاف او نیت خاص (فقط) دورځو وکړي یا خاص د شپو لَا تَعْمَلُ نِيَّتَهُ إِلَّا أَنْ يُصَرِّحَ بِإِلِاسْتِثْنَاءٍ نو د هغه د نیت کار (اثر) نه کوي مګر دا چي د استثناء صراحت وکړي (يعني په ښکاره لفظو سره استثناء وکړي).

لغات: ﴿النهر﴾ جمع د نهار ده: ورځ، يعني له صبح صادق (طلوع الفجر) څخه تر لمر لوېدو پوري

وخت. ﴿يُصَرِّحُ﴾ د تفعیل د باب مضارع ده، مصدر: تصریحاً: په ښکاره لفظو کي ذکر کول،

صراحت کول، ﴿الاستثناء﴾ د استفعال د باب مصدر دی: مستثنی کول، جلا کول، خارج کول.

تشریح: صورت د مسئلې دای چي که څوک د نذر ومني چي یوه میاشته به اعتکاف کوي او هغه صرف دورځو نیت وکړي، یا صرف د شپو نیت وکړي، نو د هغه دې نیت لره اعتبار نسته او صحیح نه دی: ځکه میاشته د یو معین مقدار نوم دی کوم چي په ورځو او شپو دواړو باندي مشتمل دی (ځکه

که میاشته مثلاً دېرش ورځې وي. نو په دې کې شپې هم مراد وي؛ لېکن که هغه صراحتاً د شپو استثناء وکړي مثلاً داسې ووايي چې "زما پر ذمه د الله لپاره د یوې میاشتې دورځو اعتکاف دی بغیر له شپو څخه"، نو په هغه کې صرف دورځو اعتکاف لازمیږي.

او که صرف دورځو استثناء وکړي مثلاً داسې ووايي چې "زما پر ذمه د الله لپاره د یوې میاشتې د شپو اعتکاف دی"، نو بیا د هغه پر ذمه هیڅ نسته؛ ځکه دورځو په استثناء کولو سره محض شپې پاته سوې او په شپو کې دننراعتکاف نه سي کېدلای؛ ځکه په نذر سوي (منذور) اعتکاف کې روژه شرط ده او شپې دروژې محل نه دي. (ثنا، الارواح، انوار الايضاح)

د اعتکاف مشروعیت

﴿۱۱۷۶﴾ وَالْإِعْتِكَافُ مَشْرُوعٌ بِالْكِتَابِ وَالسُّنَّةِ او اعتکاف په کتاب الله او سنت (حدیث) سره مشروع (په شریعت کې ثابت سوي) دی.

لغات: ﴿مشروع﴾ دفتح له بابه اسم مفعول دی: په شریعت کې وارد او نافذ، په شریعت کې جائز کړی سوي.

تشریح: فرمایي چې اعتکاف په شریعت کې په قرآن او حدیث دواړو سره ثابت دی، له قرآن څخه

دلیل دا آیت دی: ﴿وَلَا تُبَاسِئُوهُنَّ وَأَنْتُمْ عَاكِفُونَ فِي الْمَسَاجِدِ﴾ (یعني کله چې تاسي په مسجدونو کې د اعتکاف په حالت کې یئ، نو دخپلو ښځو سره بدن هم مه مه کوی)، او سنت یعني له حدیثو څخه دلیل دا حدیث دی: "عن عائشه زوج النبی ﷺ أَن النَّبِيَّ ﷺ كَانَ يَعْتَكِفُ الْعَشَاءَ الْأَوَّلَى مِنْ رَمَضَانَ حَتَّى تَقُولَ اللَّهُ تَعَالَى اعْتَكَفَ أَزْوَاجُهُ مِنْ بَعْدِهَا" (بخاري شریف، باب الاعتكاف فی الشهر الأول من رمضان، ۲۷۱، حدیث رقم: ۲۰۲۲، مسلم شریف، کتاب الاعتكاف ص: ۳۷۱، حدیث رقم: ۱۱۷۲، ۲۷۸۴)، یعني له حضرت

عائشې رضي الله عنها څخه روایت دی چې نبی کریم ﷺ به هر کال درمضان المبارک په آخري عشره کې اعتکاف کوی تر دې چې هغوی ﷺ وفات سو. او د وفات په کال نبی کریم ﷺ شل ورځې اعتکاف وکړی. (انوار الايضاح، ثنا، الارواح)

د اعتکاف فضیلت او اهمیت

﴿۱۱۷۷﴾ وَهُوَ مِنْ أَشْرَفِ الْأَعْمَالِ إِذَا كَانَ عَنْ إِخْلَاصٍ او اعتکاف له افضله اعمالو څخه دی کله چې په اخلاص سره وي وَ مِنْ مَحَاسِنِهِ أَنْ فِيهِ تَقَرُّبٌ إِلَى الْقَلْبِ مِنْ أُمُورِ الدُّنْيَا او د اعتکاف له ښېګڼو څخه دا دي چې په اعتکاف کې له دنيوي معلولو څخه د زړه فارغول (خالي کول)

سته وَ تَسْلِيْمِ النَّفْسِ إِلَى الْمَوْتِ او (همدارنگه په اعتكاف كې) ځان خپل مالک (رب تعالى) ته سپارل دي وَ مُلَازِمَةَ عِبَادَتِهِمْ فِي بَيْتِهِمُ وَ التَّحَصُّنَ بِحِصْنِهِمُ او (همدارنگه په اعتكاف كې) دخپل مالک د عبادت لازم نيول (پر ځان لازمول) دي دهغه په كور (مسجد) كې او دهغه په قلعه (كلا) كې محفوظ كېدل دي.

لغات: «أشرف» د كرم له باب ې اسم تفضيل دی: افضل او اعلى. «محاسن» دا جمع د حسن ده (خلاف القياس): ښېگڼې، ښكلاوي. «تحصن» د تفعل د باب مصدر دی. د دې باب په صله كې چي بآء او حصن ذكر سي، نو معنی يې ده: ځان په محفوظه كول (ځان په خوندي كول)، پناه وړول.

تشریح: فرمايي چي كه اعتكاف په اخلاص سره وي چي خالص د الله تعالى دضاء لپاره وسي، نو هغه افضل ترين عمل او عظيم الشان عبادت دی؛ ځكه د اعتكاف حاصل دادی چي د خدای در ته راغلم او هلته دېره سوم چي تر څو زما مراد (رضاء الهي) پوره نه سي تر هغه وخته پوري نه ځم.

ومن محاسنهم إلخ: د اعتكاف له ښېگڼو څخه يو داده چي دانسان زړه د دنيا له فکرونو څخه خالي کيږي؛ ځكه تر څو چي انسان په خلوت او په تنهائي كې وي، نو په كراره، كراره هغه ټوله شيان ختم کيږي كوم چي دانسان توجه له خدای څخه ليري کوي او زړه په پوره توگه د دنيا له خيالاتو څخه خالي سي او د الله و طرف ته متوجه سي او دهغه خوب، وينستيا غرض هر وخت په عبادت كې شمېرل کيږي. همدارنگه د الله تعالى په كلا (مسجد) كې له گناهونو څخه محفوظه کيږي چي د خلکو سره د گېډون او د کاروبار په مشغولياتو كې له انسان څخه كوچني، كوچني ډېر گناهونه کيږي.

د معتكف مثال

﴿۱۱۷۸﴾ وَقَالَ عَطَاءٌ رَجِمَهُ اللَّهُ او عطاء رجمه الله فرمايلي دي مَثَلُ الْمُتَعَتِّكِفِ مَثَلُ رَجُلٍ يَخْتَلِفُ عَلَى بَابٍ عَظِيمٍ لِحَاجَةٍ چي د اعتكاف كونكي مثال دهغه سړي په څېر دی كوم چي پريوه لويه دروازه د يو ضرورت لپاره ځي راځي (تر څو چي يې ضرورت پوره کيږي) قَالَ الْمُتَعَتِّكِفُ يَقُولُ: لَا أَهْرَمُ حَتَّى يَفْغِرَ لِي نو اعتكاف كونكي (هواكي داسي) وايي: چي زه (له دې خايه) نه

ليري کيږم تر دې چي الله تعالیٰ ماته بخښنه وکړي (يا په بله وينا: چي تر څو ماته بخښنه امنفرت انه وسي. تر هغه وخته د الله تعالیٰ له کور اسجد اخځه نه ځم).

لغات: ﴿يَخْتَلِفُ﴾ د افتعال د باب مضارع ده، اِخْتَلَفَ يَخْتَلِفُ اِخْتِلَافًا: د دې باب په صله کي چي اِلَى السَّكَنِ يا عَلَى او داسي نور ذکر سوي وي، نو معنی يې ده: تلل راتلل (تګ راتګ)، ﴿لَا أَبْرَحُ﴾ د سمع له بابۀ د واحد متکلم نفی صيغه ده: له خپل ځايه ليري کېدل، جلا کېدل.

تشریح: عطاء بن ابي رباح رَجَّه الله ډېر ستر تابعي دی او د حضرت ابن عباس رضی الله عنهما شاګر دی او زموږ دامام اعظم رَجَّه الله اُستاز دی، هغه فرمايي چي معتکف داسي دی لکه يو څوک چي د يو چا په دربار باندي پروت اووسي چي تر هغه وخته نه ځم تر څو چي مي خواست قبول نه سي، نو معتکف (په زبان حال سره) وايي چي تر څو ماته بخښنه نه وسي، تر هغه وخته نه ځم، که حقيقتاً همدغه حالت وي، نو د انسان د مغفرت او رحمت الهي سبب ګرځي.

﴿۱۱۷۹﴾ (د نور الايضاح مصنف رَجَّه الله فرمايي) وَهَذَا مَا تيسَّرَ لِلْعَاجِزِ الْخَفِيرِ بِعَنَائِيَةِ مَوْلَاهُ

الْقَوِي الْقَدِيرِ او دا (څه چي بيان سوه، دا) هغه دي کوم چي آسانه سوه (ما) عاجزه بې حيثيته لره د

خپل قوي او قدرت والا مالک (رب تعالیٰ) په توجه (او مهرباني) سره اَلْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَانَا

لِهَذَا ټوله تعريفونه هغه الله ﷻ لره دي چي موږ ته يې هدايت (لارښوونه) وکړه ددې (عنت اټکنا)

وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ لَوْلَا اَنْ هَدَانَا اللهُ او موږ به هيڅکله هدايت (لارښوونه) مونږلې نه وای که

چيري الله تعالیٰ موږ ته هدايت نه وای کړی وَصَلَّى اللهُ عَلَى سَيِّدِنَا وَمَوْلَانَا مُحَمَّدٍ خَاتَمِ

الْأَنْبِيَاءِ او د الله رحمت (رحمت کلمه) دې نازل وي زموږ پر سردار او زموږ پر مولا محمد ﷺ

باندي چي آخر دنبياتو دی (له نبي کریم ﷺ څخه وروسته بل هيڅ نبي نه راځي، نه تشرمي، نه غير تشرمي، نه ظلي، نه برونزي، صرف حضرت عیسیٰ ﷺ به د نبي کریم ﷺ د امتي په حيثيت سره راسي چي هغه ته له نبي ﷺ څخه مخکي نبوت

وړکول سوی دی) وَ عَلَى آلِهِمْ وَ ذُرِّيَّتِهِمْ وَ مَنْ وَآلَاهُ او (رحمت کلمه دي، قول وي) دده پر

اکل (کورنۍ لو قربانو اصل پيترا) او دده پر اصحابو او دده پر اولاد او پر هغه ټولو چي د نبي کریم ﷺ

مليدي کړی دی (يا په بله ترجمه، چي هغوی د نبي کریم ﷺ سره محبت لرونکي دي) وَ نَسْأَلُ اللهَ

سُبْحَانَهُ مُتَوَسِّلِينَ او موږ خواست کوو له الله تعالى څخه په داسي حال کي چي وسيله اختيارونکي يو (يعني د نبي کریم ﷺ په وسيله او واسطه سره دا خواست کوو) أَنْ يَجْعَلَهُ خَالِصًا لِّوَجْهِهِ الْكَرِيمِ چي دا کتاب دخپل کریم ذات لپاره خالص وگرځوي وَأَنْ يَنْفَعَهُ بِهِ النَّفْعَ الْعَبِيمَ او دا چي ددې په ذریعه عامه نفع (علمه فایده) ورسوي وَيُجْزِلَ بِهِ الثَّوَابَ الْجَسِيمَ او چي ددې په ذریعه پرېمانه (ډېر زيات) ثواب راکړي.

لغات: ﴿تيسر﴾ د تفعل د باب ماضي ده: آسانه کېدل، ﴿حذر﴾ بې حیثيته. معمولي، ﴿عناية﴾ توجه، اهتمام، ﴿والا﴾ د مفاعلي د باب ماضي ده: مدد کول، مرسته کول. محبت او دوستي کول، ﴿متوسلين﴾ د تفعل له باب ده جمع مذکر فاعل صيغه ده: يوشی وسيله او واسطه گرځول، وسيله اختيارول، لکه څرنګه چي ويل کيږي يجوز للإنسان أن يتوسل إلى الله بعبده الصالح (يعني د انسان لپاره جائز دي چي ادبوليت په امید سره اخیل ټپک عمل دا الله تعالى لپاره واسطه وگرځوي). تقرب حاصلول، ﴿يُجْزِلُ﴾ د افعال له باب ده د واحد مذکر غائب مضارع معلومي صيغه ده: ډېر زيات ورکول، پرېمانه ورکول، ﴿جسيم﴾ عظيم، غټ، لوی، لوړ. (معجم الوسيط بتصرف)

تشریح: مصنف رَحِمَهُ اللهُ فرمايي چي دلمانځه، روژې او داسي نورو چي کوم مسائل پېش کړل سوه هغه ټوله د لوی څښتن ﷻ لویه مهرباني وه. ګڼې عاجزه بنده چيري ددې لائق وو.

مصنف رَحِمَهُ اللهُ دغه کتاب (نور الايضاح) اولاً تر "کتاب الاعتكاف" پوري وليکي او تر همدې ځايه يې دليکني اراده وه، نو ځکه په آخر کي يې داسي اختتامی کلمات او دعائيه الفاظ هم وليکل، بيا وروسته يې خيال سو چي د زکاة او حج مسائل هم اضافه کول پکار دي، نو بيا يې کتاب الزکاة او کتاب الحج هم ورسره اضافه کړی.

کتاب الزکوة

(دا) کتاب د "زکاة" (په بیان کي) دی

تشریح: مخکي تر دې مصنف رَحْمَةُ اللهِ كِتَابُ الصَّوْمِ د خپلو متعلقاتو سره بیان کړی او اوس له دې ځایه دارکان څخه ووديو اهم رکن يعني د زکاة مسئلې او تفصیلات بیانوي. او ددوی تر مینځ د مناسبت وجه دا ده چي صلاه او صوم دواړه عبادت بدنيه دي او زکاة عبادت ماليه دی. همدارنگه داصح قول پر بناء د صوم فرضيت مخکي دی پر زکاة. نو ځکه مصنف رَحْمَةُ اللهِ اولا کتاب الصلاة بيا کتاب الصوم او تر هغه وروسته کتاب الزکوة بیان کړی دی.

د زکاة فريضه: هر مسلمان ته خصوصاً په دې حقيقت پوهېدل پکار دي چي کوم څه دولت او سرمايه چي ده ته حاصلېږي، د هغه اصل مالک دئ خپله نه دی، بلکي الله ﷻ يې حقيقي مالک دی او هغه محض په خپل فضل او کرم سره موږ ته په خپل ملکيت کي د نيابت په توگه د تصرف کولو حق را کړی دی. لهندا کله چي الله تعالی د هغه مالک دی او د هغه د قدرت او فضل پر بناء موږ ته دا نعمت حاصل سوی دی، نو که چيري هغه و خپلو بندگاتو ته دا حکم کړي وای چي دوی دي خپل ټوله مال دا الله ﷻ په لاره کي خرچ کړي، نو موږ لږه به هيڅ دشکایت يا اعتراض موقع نه وای؛ ځکه شی دا الله تعالی دی. د هغه چي څومره او چيري خوښه وي، خرچ کولای سي. خو دا هم د هغه لوی فضل دی چي موږ ته يې چيري د خرچ کولو حکم کړی دی، هلته يې د ټوله مال نه، بلکي د څه حصې د خرچ کولو حکم يې کړی دی.

زکاة او صدقه په مال کي د اضافي سبب دي: په عامه توگه خلک دا گڼي چي د زکاة په اداء کولو او په صدقه وخيرات کولو سره مال کمېږي، لېکن د قرآن او حديث صراحت دا دی چي په صدقه سره مال نه ختمېږي بلکي زياتېږي، او که سوال وسي چي د زکاة يا صدقې د ايستلو په وخت کي خو په ښکاره مال کمېدونکی ليدل کېږي، نو بيا ولي دا ږيل سوي دي چي په صدقه سره مال نه کمېږي، نو جواب يې دا دی چي د صدقې په وجه که څه هم مال په ښکاره کمېدونکی ليدل کېږي، خو د هغه په بله کي چي دا الله تعالی له طرفه کوم برکت کېږي په کاروبار کي د اضافي په صورت کي، يا له نقصان او مصائبو څخه د حفاظت په صورت کي، هغه د صدقې د مقدار په مقابل کي څو چنده زيات وي (همدا يې نغده فائده ده او په آخرت کي يې جلا عظيم الشان اجر او ثواب دی).

زکاة کله فرض سو؟ زکاة داسلام په ابتدائي دور کي فرض سوی وو، سورة المزمّل کوم چي له ابتدائي سورتونو څخه دی، دهغه په آخري آيت کي د زکاة ذکر دی، الله تعالی فرمان دی ﴿وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ﴾، خو په مکي دور کي د زکاة تفصيلات نازل سوي نه وه، صحابه وو پوښتنه هم کړې وه "بَسَّالُوكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ قُلِ الْغَفْوُ" (خلگ ستا څخه پوښتنه کوي چي څه خرچ کړي؟ هغو ته ووايه چي له خپل ضرورت څخه زائد څه خرچ کړي)، د مال هيڅ مقدار يې متعين نه کړی، کله چي تر هجرت وروسته دهجرت په دويم کال اسلامي نظام په وجود کي راغلی او اسلامي حکومت قائم سو، نو د زکاة تفصيلات نازل سول. (تحفة الالهي ج: ۲، ص: ۵۰۷)

د زکاة سبب: د زکاة سبب د داسي نصاب مالک کېدل دي چي پر هغه يو کال تېر سوی وي او هغه مال دانسان له قرض (پور) او نورو اړتياوو څخه فارغ وي.

د زکاة حکم: د زکاة په فرضيت باندې د ټوله امت اتفاق دی، کوم څوک چي د زکاة د فرضيت انکار کوي، پر هغه به د کفر فتویٰ لگيږي. (انوار الايضاح)

د زکاة لغوي او اصطلاحي معنی: زکاة د خپل اصل او لغوي معنی په اعتبار سره د څو معناگانو لپاره استعمالیږي: ① کله نا کله د پاکوالي په معنی سره وي، لکه: قَدْ أَقْدَحَ مَنْ تَزَكَّى (بې شکه کامياب دی هغه څوک چي پاکي حاصله کړي). ② کله د زياتېدلو، نما او ودې په معنی سره وي. مثلاً کښت چي کله وده وکړي، نو عرب وايي: زَكَا الزُّرْعُ (يعني کښت وده وکړه). ③ او کله د لفظ د صدقې او خيرات کولو په معنی سره وي، لکه: تَزَكَّى الرَّجُلُ، اَي تَصَدَّقَ الرَّجُلُ (يعني سړي صدقه وکړه).

د زکاة اصطلاحي معنی 'خپله مصنف رَحْمَةُ الله بيان کړي ده.

د زکاة اصطلاحي معنی

﴿ ۱۱۸۰ ﴾ هِيَ تَهْلِيلُكَ مَالٍ مَخْصُوصٍ لِشَخْصٍ مَخْصُوصٍ (د زکاة) په ملک کي ورکول دي د مخصوص مال و مخصوص کس ته (يعني فقير يا داسي بل مستحق د مال د يو خاص مقدار ملک جوړول).

لغات: ﴿تهليل﴾ د تفهيم د باب مصدر دی: مالک جوړول (مالک کول)، د يو چا په ملکيت او قبضه کي مال وغيره ورکول.

تشریح: په دې عبارت کي د زکاة اصطلاحي تعريف بيان سوی دی چي د شريعت په اصطلاح کي د زکاة معنی ده: د خپل مال يو خاص مقدار (کوم چي د شريعت له طرفه مقرر دی) خالص الله تعالی د

رضاء لپاره بېله عوضه يو مخصوص كس (فقير و غريب غېر سيند) ته په ملكيت كې وركول (مالك يې جوړول).

تفصيل يې دادی چي پر كوم مال يو كال تېر سي او هغه دنصاب په اندازه وي، له هغه څخه خلوېنېتمه حصه داسي مسلمان كس ته په ملكيت كې وركول (مالك يې جوړول) كوم چي فقير وي او هاشمي يا د هاشمي له طرفه آزاد كړی سوی نه وي دالله د حكم د تعميل په نيت سره.

د زكاة له تعريف څخه معلومه سوه چي د زكاة حقيقت تمليك (مالك جوړول ايا په بله وينا په ملكيت كې وركول) دي، لهذا چيري چي د تمليك معنى موجوده نه سي، هغه به زكاة شرعي نه وي مثلاً په مسجد كې خرچ كول، دمري په كفن كې وركول، دمېلمنو او مسافرانو لپاره ځای (مسافر خانه) او داسي نور جوړول، همدارنگه كه فقير ته خپل يو ځای په كرايه وركړي او دهغه په كرايه كې د زكاة نيت وكړي، نو په دې هم سره زكاة نه اداء كيږي، همدارنگه كه مستحقو فقيرانو ته په گډه يو ځای خوراك وركول سي، نو په دې هم سره زكاة نه اداء كيږي، بلكي هغوی د خوراك مالكان جوړول ضروري دي (په اكثره مدرسو كې يو ځای په گډه طالبانو ته د خوراك وركولو رواج دی، نو منتظمينو ته پكار دي چي د زكاة مال د تمليك كولو څخه وروسته په خوراك كې خرچ كړي، كښې زكاة نه اداء كيږي) انوار الايضاح ۱. (طحاوي ص: ۳۸۹، در مختار ج: ۳، ص: ۱۶۱، ط: بيروت)

د زكاة د فرضيت شرائط

﴿فَرَضْتُ عَلَىٰ حُرِّ مُسْلِمٍ مَّكَالِفَ مَالِكٍ لِنَصَابٍ مِنْ تَقْدِيرِ فَرَضِ كَرِي سَوِي دى﴾ (۱۱۸۱)
 (زكاة) پر آزاد، مسلمان مكلف كس باندي كوم چي د نقد مال دنصاب مالك وي وَلَوْ تَبَيَّرًا كه څه هم (هغه نقد مال) د سرو او سپينوزرو ټوټې وي أَوْ حُلِيًّا أَوْ آيِنَةً يا زېورات وي يا لوبڼي وي أَوْ مَائِسَاوِي قِيَمَتُهُ مِنْ عُرُوضٍ تِجَارَةٍ يا له تجارتي څخه وي داسي شى (سلان) وي كوم چي د نصاب د قيمت سره برابر وي فَارِغَ عَنِ الدَّيْنِ وَعَنْ حَاجَتِهِ الْأَصْلِيَّةِ (او) چي (دانصب) له قرض او دده له ضرورت اصلي څخه فارغ (زيت) وي نَامِرًا وَلَوْ تَقْدِيرًا (او) نما كونكى (وده كونكى) وي كه څه هم (هغه وده كول) تقديرًا (او فرضاً) وي.

لغات: «نصاب» د دې معنى ده: "اصل"، او په شريعت كې نصاب د مال، اسبابو او څارويو هغه مقدار ته وايي چي په هغه كې زكاة فرض كيږي، «نقد» نقد مال، "نقدان" سرو زرو او سپينو

زرو ته وايي، د فقهاؤ په نېز د "نقد" لفظ په دوو معناوو سره مستعمل دی: يو خو د سرو زرو او سپينو زرو د سکو لپاره (يعني دراهم او دناير)، د دې جمع "نُقُود" ده، بيا فقهاؤ د دې په استعمال کي توسع وکړه او په هر ډول سکې او نوټ باندې يې د "نقود" اطلاق وکړی (يعني هر هغه څه چې په هغه بلدي خلک نغده معامله کوي او خلک يې نقد مال گڼي). دويم "نقد" د نغدا د کولو په معنی سره راځي. د دې په مقابل کې د پُور (قرض) لفظ دی (قاموس القحج: ۵، ص: ۲۱۹)، ﴿تَبْرُ﴾ د سرو او سپينو زرو ټوکړه (ټوټه)، هغه سره او سپين زره چې تر اوسه سکه او زېورات ځني جوړ سوي نه وي، ﴿حُلِّيَّ﴾ جمع د حُلِّيَّ ده (د حاء په فتحه او د لام په سکون سره): زېور (لکه غاړگۍ او داسي نور شيان کوم چې ښځه د ښکلا او سينگر په توگه استعمالوي)، دلته د سرو او سپينو زرو زېورات مراد دي؛ ځکه زکاة د هغه سره متعلق دی او کوم زېورات چې له جواهرو څخه جوړ وي، په هغوی کي زکاة نسته. ﴿أَنِيَّة﴾ لوبښی جمع أَوَانِي، ﴿عُرُوض﴾ (بضم العين) جمع د عَرْضْ ده، لکه څرنګه چې فُلُوس جمع د قَلَسْ ده: سامان، له سرو او سپينو زرو څخه بغير نور شيان، او بعضو ليکلي دي چې عرض هغه سامان کوم چې مکيلي او موزوني نه وي او نه حيوان وي او نه جائيداد وي (المصباح المنير)، ﴿نَامِر﴾ د نصر له بابې د فاعل صيفه ده: نما کونکی، وده کونکی، داسي مال چې په هغه کي دوده کولو (زياتېدلو) صلاحيت وي.

تشرېح: د زکاة د فرض کېدو لپاره لاندیني شرطونه لازم دي، يعني زکاة پر هغه چا فرض کېږي چې په هغه کي دا شرطونه موجود سي: ① آزادي، نو پر غلام زکاة فرض نه دی، ② اسلام، نو پر کافر زکاة فرض نه دی، ③ مکلف کېدل، يعني عاقل او بالغ کېدل، لهذا پر مجنون او نابالغه هلک زکاة نه فرض کېږي، ④ د نصاب په اندازه مال لرل، يعني د دومره مال مالک کېدل کوم چې د نصاب په اندازه وي. شريعت د زکاة يو نصاب مقرر کړی دی، د چا سره چې هغه نصاب موجود وي، پر هغه زکاة فرض کېږي او هغه نصاب د سرو زرو په حساب سره اووه نيمې ټولې سرزري دي (کوم چې ۸۷ گرامه و ۷۹ ملي گرامه کېږي)، نو که د چا سره دغه مذکوره نصاب د نغورو پو په شکل کي وي يا د سرو او سپينو زرو په شکل کي وي، برابره ده هغوی جوړ سوي سره زرياسپين زر (يعني زېورات) وي او که ناجوړ سوي ټوټې وي، يا مذکوره نصاب د تجارت د سامان په شکل کي وي، نو پر هغه زکاة واجبېږي، په دې شرط چې داروپی او مال د هغه له ضروريات اصليه وو څخه زيات (اضافه) وي. يعني له ورځني ضرورياتو مثلاً د اوسېدلو ځای (استوګنځی)، د استعمال لوبښي، کالي (جلې)، يخچال، د کاليو د پرېولو او گڼلو مشين (ماشين)، چپر کټ او الماری (فرنيچر)، موبائل، تليفون، موټر گات او داسي نورو څخه زيات وي، او په دې شرط چې هغه مال پر خپلي ښځي او

بچياتو (کورنی) له خرچ کولو څخه زیات وي، او دا هم شرط دی چې دا کس قرضداره (پور وړی) نه وي، لهندا که په ده قرض باندې وي، نو د قرض تر منځ (جلا) کولو وروسته به کتل کیږي چې اوس پاته مال د نصاب په اندازه دی او که تر هغه زیات دی (یا په بله وینا: دې ته به اندازه لگول کیږي چې اوس فی الحال چې دده سره کوم مال او روپی دی، که هغه په قرض اداء کولو کې صرف کړل سي نو څومره مال نور پاتېږي. که چیرې د نصاب په اندازه یا تر هغه زیات پاتېږي، نو زکاة فرض کیږي، او که پاته مال د نصاب له مقدار څخه کمیږي، نو زکاة نه فرض کیږي.

نامرولو تقدیر: او یو شرط دا دی چې دا مال به وده کونکی (زباتېدونکی) هم وي برابره ده حقیقتاً وده کونکی وي لکه د تجارت مال، څارویان (زده) چې د بچياتو په زېږولو سره وده وکړي، یا تقدیراً وده کونکی وي لکه سره زړه او سپین زر چې په دوی کې پیدایشي (خلقي) وده سته؛ ځکه سره او سپین زر اسلام د تجارت او کاروبار ذریعه ګرځولې ده، برابره ده له دوی څخه یو شی (زېږ) جوړ سوی وي او که نه وي، او برابره ده د تجارت نیت یې پکښې کړی وي او که نه وي هغه نلري (وده کونکی) دی په دوی کې په هر حال کې زکاة فرض دی، او که مال وده کونکی نه وي، نه حقیقتاً او نه تقدیراً، هغه که څه هم له ضرورت څخه زیات وي، نو هم په هغه کې زکاة نسته، لکه له یوه څخه زیات (داستوګني) ځایونه یا استعمال موټران او داسې نور. (شفاء الارواح)

د زکاة پر مال د کال تېرېدل شرط دي

او په مینځ کې اضافه سوی مال په نصاب کې شاملېږي

﴿ ۱۱۸۲ ﴾ وَشَرَطُ وُجُوبِ أَدَائِهَا حَوْلَانُ الْحَوْلِ عَلَى النَّصَابِ الْأَصْلِيِّ أَوْ دُزْكَاءِ كَوَلُو (ورکولو) دواجبهلو شرط د (پوره) کال تېرېدل دي پر اصلي نصاب.

﴿ ۱۱۸۳ ﴾ وَأَمَّا الْمُسْتَقَادُ فَمِنْ أَشْنَاءِ الْحَوْلِ أَوْ كَوْمِ چې د کال په مینځ کې حاصل سوی (اضافه

سوی) مال دی فَيُضْمُّ إِلَى مُجَانِسِهِ نو هغه به دخپل همجنس مال سره یو ځای کول کیږي (ضمول

کیږي) وَيُزَكَّى بِتَمَامِ الْحَوْلِ الْأَصْلِيِّ او د اصلي کال پر پوره کېدلو (ختېدلو) به (د ټوله

مال) زکاة ورکول کیږي سَوَاءً أَسْتَفِيدَ بِتِجَارَةٍ أَوْ مِيرَاثٍ أَوْ غَيْرِ برابره ده هغه (د کال په

مینځ کې حاصل سوی) مال په تجارت سره حاصل سوی وي یا په میراث یا په بله ذریعه سره.

لغات: ﴿مستفاد﴾ داستعمال له بابه مفعول دی: حاصل سوی، ترلاسه کړی سوی مال.

﴿اثناء﴾ مینځ، دوران، لکه څرنګه چې ویل کیږي جاء وافی اثناء الامر: هغوی د کار په مینځ کې راغلل، ﴿مجانس﴾ د مفاعله له بابه فاعل دی: هم جنس (همجنس)، دخپل جنس والا.

تشریح: صورت د مسئلې دای چې د زکاة فرضیت خو له هغه وخت څخه کیږي کله چې انسان د نصاب مالک سي، خو د هغه اداء کول (ورکول) هغه وخت فرض کیږي کله چې کال پوره سي، او د کال شمېرولو اصول دای چې په کومه ورځ (تاریخ) چې انسان ته د نصاب په اندازه مال په لاس ورسې، له هغه ورځې (تاریخ) څخه د میاشتې (سپوږمۍ) په حساب سره د پوره کال په تېرېدلو باندې چې څومره مال دده په ملکیت کې وي، د هغه زکاة واجبېږي، مثلاً که څوک د شعبان په اوله ورځ د نصاب خاوند سي، نو د دې نصاب کال د راروان کال د شعبان په اوله پوره کیږي، اوس که د کال په دوران کې د نصاب سره څه نور مال اضافه او یو ځای سي (یا په بله وینا دا چې دا د نصاب خاوند څه نور مال وګټي او ورته حاصل سي)، برابره ده په تجارت سره یې وګټي، یا یو څوک څه مال ورته هبه کړي، یا په میراث کې ورته حاصل سي، نو پر دغه اضافه حاصل سوي مال علیحده پوره کال تېرېدل ضروري نه دي، بلکې کله چې اوله د شعبان راسي، نو پر یوه ځای د اول مال او د دغه اضافه سوي مال ټولو زکاة ورکول لازمیږي، که څه هم دا اضافه سوی مال له شعبان څخه فقط دوي، درې ورځې مخکې ورته حاصل سوی وي.

فیض المـجانسه: یعنې کوم مال چې د کال په مینځ کې ورته حاصل سي، هغه به دخپل جنس سره یو ځای کول کیږي او په اول مال باندې د کال له تېرېدو څخه وروسته به د نوی حاصل سوی (اضافه سوی) مال او هغه اول مال ټوله سره یو ځای کول کیږي (یعنې یو د بل سره به ګډول کیږي) او زکاة به یې اداء کول کیږي (کا ذکرنا)، مثلاً سره زره، سپین زر او دوی سګې، روپۍ (افغانۍ یا کلداري)، ډالر، زېورات او د تجارت مال ټوله یو جنس دی (کوم ته چې نقد مال هم ویل کیږي)، نو دا به یو د بل سره یو ځای کول کیږي، لهندا که د چا سره د کال په شروع کې اووه نیمې ټولې سره زر وي، بیا د کال له تېرېدو (پوره کېدو) څخه مخکې پنځوس ټولې سپین زر ور سره اضافه سي، یا مثلاً د یو چا سره دو پنځوس نیمې ټولې سپین زر وي (یعنې د سپینو زرو نصاب)، بیا د کال له تېرېدو څخه مخکې پنځوس زره روپۍ نورې ورته حاصلې سي، نو دا وروسته حاصل سوی (اضافه سوی) مال به د اصل مال سره یو ځای کول کیږي، له جلا څخه به نه شمېرل کیږي.

ها! څرېدونکي څارویان (لکه پسونه او داسې نور) جلا جنس دی، هغوی به د نقد مال سره نه یو ځای کول کیږي، همدارنګه په څرېدونکي څارویانو کې هم جلا، جلا جنسونه سته، یعنې اوبښ جلا جنس دی، غوا، غوی او ګامېنه جلا جنس دی، پسه، وزه (بزه) او داسې نور جلا یو جنس دي،

نودابه هم يو جنس د بل جنس سره نه يو ځای کول کيږي، مثلاً که د کال په شروع کي د يو چا سره د نصاب په اندازه نقد مال وي، بيا د کال په مينځ کي هغه ته څو اوښان حاصل سي، نو دا اوښان به د هغه نقد مال سره نه يو ځای کول کيږي، يا مثلاً که د چا سره د نصاب په اندازه غويان وي، بيا د کال په مينځ کي څو پسونه ورته حاصل سي، نو هغوی به د پسونو سره نه يو ځای کيږي (بلکي هريوه ته به جلا حساب کول کيږي). (شفاء الارواح)

يادونه: دا مسئله ضرور ياده ساتل پکار دي؛ ځکه چي بعضي تاجران د آساني لپاره د انگرېزي (ميلادي) مياشتو په اعتبار سره د زکاة حساب لگوي (مثلاً له يوه مارچ څخه تر بل مارچ پوري) او د قمري (هجري) کال اعتبار نه کوي چي د هغه په وجه شرعي حساب نه پوره کيږي، نو ځکه پر زکاة ايستونکو لازم دي چي د قمري (هجري) مياشتي په کوم تاريخ (ورځ) د نصاب خاوندان سي، په هماغه تاريخ دي هر کال خپل زکاة ته حساب لگوي. (انوار الايضاح بحواله تلخيص المسائل)

مخکي (پيشگي) زکاة اداء کول

﴿ ۱۱۸۳ ﴾ وَلَوْ عَجَّلَ ذُو نَصَابٍ لِّسِنِينَ او که مخکي (پيشگي) ورکړي د نصاب خاوند د څو

کلونو لپاره (يعني د څو کالو زکاة پر يوه ځای مخکي اداء کړي) صَحَّ نو صحيح دي.

لغات: ﴿عَجَّلَ﴾ د تفهيم د باب ماضي ده: تلوار او تېزي کول، مخکيتوب (وراندیتوب) کول، او چي په صله کي يې ثمن او داسي نور ذکر سي، نو معنی يې ده: مخکي ورکول (پيشگي ورکول).

﴿ذُو﴾ والا، خاوند، لکه ذُو مَالٍ (د مال خاوند، مال والا)، له اسماء سته مکبره وو څخه دی.

تشرېح: مخکي ذکر سوه چي د وجوب الاداء (يعني د زکاة اداء کولو د واجبېدو) لپاره حولان حول شرط دی يعني د زکاة اداء کول هغه وخت لازميږي کله چي پر نصاب کال تېر سي، اوس دلته دا فرمايي چي که څوک له وجوب الاداء څخه مخکي زکاة اداء کړي، نو زکاة اداء کيږي، مثلاً د يو چا سره څلوېښت زره افغانۍ وي او هغه د زرو افغانيو پر ځای دوه زره افغانۍ په زکاة کي ورکړي او نيت دراروان کال د زکاة هم وکړي، نو دراروان کال زکاة هم اداء کيږي (همدارنگه که د څو کالو زکاة پيشگي اداء کړي، نو هم صحيح کيږي، څو په راروانو کلونو کي چي څومره مال زيات سي، نو هغه زيات سوي مال ته به حساب لگول کيږي او د هغه زکاة به جلايستل کيږي)، او که څوک د نصاب له پوره کېدو څخه مخکي زکاة اداء کړي، نو نه صحيح کيږي او د دې اداء سوي زکاة حيثيت د نفلي صدقې دی (يعني ښکاري هغه دا اداء سوي مال

خيرات کړي). (شفاء الارواح، انوار الايضاح)

د زكاة نيت كول شرط دي او د زكاة د نيت كولو وخت

« ۱۱۵ » وَشَرَطُ صِحَّةِ أَذَانِهَا نِيَّةً مُقَارَنَةً لِأَذَانِهَا لِلْفَقِيرِ أَوْ وَكِيلِهِ اود زكاة اداء كولو د صحيح كېدو شرط داسي نيت دی كوم چي متصل (يوځای سوی) وي فقير يا خپل وکیل ته د زكاة ور كولو سره أَوْ لِعَزْلِ مَا وَجَبَ (يا دانيت متصل وي) د واجب سوي مقدار د جلا كولو سره (يعني يا د واجب زكاة د مقدار جلا كولو په وخت كي به نيت ورسره متصل وي) وَلَوْ مُقَارَنَةً حُكْمِيَّةً كه څه هم دامتصل والي (اتصال) حكمي وي (په حكمي توگه ورسره متصل وي) كَمَا لَوْ دَفَعَ بِلَا نِيَّةٍ ثُمَّ تَوَلَّى وَالْمَالُ قَائِمٌ بِيَدِ الْفَقِيرِ (د حكمي اتصال مثال) لكه كه (د زكاة مال) بېله نيت وركړي (فقير ته) بيا نيت وركړي په داسي حال كي چي مال د فقير په لاس (قبضه) كي موجود وي.

لغات: «مقارنة» د مفاعلي له بابه د اسم فاعل مؤنث صيغه ده: متصل، جوخت، يو د بل سره يو

ځای، «وکیل» د بل له طرفه قائم مقام او ذمه وار، جمع: «كلاء»، «عزل» د ضرب د باب مصدر دی: جلا كول، بر طرفه كول.

تشریح: د عبارت حاصل دادی چي د زكاة اداء كولو لپاره نيت كول شرط دي. كني زكاة نه اداء كيږي، اوس پوښتنه داده چي دنيت وخت يې څه دی؟، نو فرمايي چي نيت دي يا فقير ته د زكاة ور كولو په وخت كي وکړی سي چي زه زكاة ور كوم، يا كله چي د زكاة ور كولو لپاره يو څوك خپل وکیل جوړ كړي او هغه ته مال په لاس وركوي نو په دې وخت كي دي د زكاة نيت وكړي، بيا كه وکیل فقير ته د زكاة ور كولو په وخت كي نيت نه وكړي، نو هم زكاة اداء كيږي: ځكه اصلاً د زكاة وركونكي نيت لره اعتبار دی، يا كله چي د زكاة مال له خپل مال څخه جلا كوي، په هغه وخت كي دي د زكاة نيت وكړي. يعني كله چي د ټوله مال حساب وكړي او د زكاة مقدار معلوم كړي، دهغه د جلا كولو په وخت كي دي دانيت وكړي چي دا د زكاة مال دی، بيا كه فقير ته د زكاة ور كولو په وخت كي د زكاة نيت وكړي او كه نه وكړي، په دواړو صورتونو كي زكاة اداء كيږي.

ولو مقارنة إلخ: يعني د زكاة اداء كولو په وخت كي كه دنيت اتصال حكمي وي (حكماً) د اداء سره متصل وي. نو بيا هم زكاة اداء كيږي، مثلاً كه څوك يو فقير ته بغير له نيت څخه مال وركړي او بيا وروسته په زكاة كي د دې مال وركولو نيت وكړي (چي دا ما په زكاة كي وركړی)، نو هغه مال كه د فقير په ملكيت كي موجود وو، نو نيت يې معتبر دی او زكاة اداء كيږي، دا دنيت د حكماً متصل كېدو مثال

دی، او که د زکاة تر نیت کولو مخکې فقیر هغه مال خرچ کړی وي. نو نیت یې نه صحیح کیږي او زکاة نه اداء کیږي. (شفاء الارواح)

له مال ورکولو څخه بغير د زکاة وکیل جوړول

مسئله (۱): که څوک وېل چاته د زکاة اداء کولو حکم وکړي او اوس مال نه ورکړي بلکې ورته ووايي چې زما له طرفه زکاة اداء کړه! نو د هغه په اداء کولو سره هم زکاة اداء کیږي.

مسئله (۲): که د زکاة اداء کولو وکیل د مالک له اجازې څخه بغير بل څوک وکیل جوړ کړي. نو هم جائز دي. (انوار الايضاح)

د زکاة اخيستونکي خبر بدل شرط نه دي او د هې يا قرض به وينا سره زکاة ورکول صحيح دي

﴿ ۱۱۸۲ ﴾ وَلَا يُشْتَرَطُ عِلْمُ الْفَقِيرِ أَنَّهَا زَكَاةٌ او شرط نه دي د فقير خبر بدل (په دې) چې دا (مال) د زکاة دی عَلَى الْأَصَحِّ د صحيح ترين قول مطابق حَتَّى لَوْ أُعْطِيَ شَيْئًا وَسَاءَ هِبَةً أَوْ قَرْضًا وَتَوَلَّى بِهِ الزَّكَاةَ تر دې چې که فقير ته يوشی ورکړي او هغه ته د هې (تحفې) يا قرض نوم ورکړي او په هغه سره د زکاة نیت وکړي صَحَّتْ نو صحيح کیږي (زکاة اداء کیږي).

لغات: ﴿هبة﴾ په تحفه او هديه کې ورکول، يو چاته داسې شی ورکول کوم چې د هغه لپاره نفع مند وي، برابره ده مال وي او که غير مال وي. (انوار الايضاح)

تشریح: مسئله داده چې د زکاة اخيستونکي کس په دې خبر بدل شرط نه دي چې دا زکاة دی (يعني د زکاة صحيح کېدو لپاره دا شرط نه دي چې زکاة اخيستونکی مستحق افقير وغيره ابه په دې خبرول کیږي چې دا د زکاة مال دی)، بلکې فقط د زکاة ورکونکي نیت کافي دی، لهدا که څوک يو مستحق کس ته څه مال يا يوشی په قرض يا هبه ورکړي او په خپل زړه کې د زکاة نیت وکړي، نو زکاة يې اداء کیږي، همدا اصح قول دی. (شفاء الارواح)

که ټوله نصاب صدقه کړي، نو ضمناً زکاة هم اداء کیږي

﴿ ۱۱۸۴ ﴾ وَلَوْ تَصَدَّقَ بِحَبِيبٍ مَالِهِ وَلَمْ يَنْوِ الزَّكَاةَ او که چیرې خپل ټوله مال صدقه کړي او د زکاة نیت نه وکړي سَقَطَ عَنْهُ قَرْضُهَا نو د زکاة فرض له هغه څخه ساقطیږي.

تشریح: صورت د مسئلې دای چې که څوک د نصاب مالک سي، بيا هغه ټوله مال خيرات کړي خو د زکاة نیت نه پکښې وکړي. نو استحساناً د هغه له غاړې څخه زکاة ساقطیږي، يعني د قياس

تقاضا خو همدا ده چي له نيت څخه بغير زكاة اداء نه سي، خو څرنگه چي اوس دده سره هيڅ ماليت باقي پاته نه سو، نو ځكه دده له ذمه څخه ددې نصاب د زكاة فريضه ساقطه سوه. (انوار الايضاح)

د قرض د زكاة بيان او تفصيل

﴿ ۱۱۸۸ ﴾ وَ زَكَاةُ الَّذِينَ عَلَى أَقْسَامٍ اَوْ دَقْرُض (پور) زكاة پر څو قسمه دي فَائِه قَوِيٌّ وَ وَسْطٌ وَ ضَعِيفٌ ځكه (يو) قوي قرض دي او (درېم) متوسط قرض دي او (درېيم) ضعيف قرض دي فَالْقَوِيُّ وَ هُوَ بَدَلُ الْقَرْضِ وَ مَالُ التِّجَارَةِ إِذَا قَبَضَهُ وَ كَانَ عَلَى مُقَرَّرٍ نو قوي هغه قرض دي كوم چي د قرض يا د مال تجارت بدل (په بدله كي) وي كله چي پر دې قرض قبضه وكړي (ترلاسه يې كړي) او دا قرض پر اقرار كونكي كس وي (يعني مقروض دهنه اقرار كونكي وي) وَ لَوْ مُفْلَسًا كه څه هم هغه زيات غريب وي أَوْ عَلَى جَاحِدٍ عَلَيْهِ بَيِّنَةٌ يا دا قرض پر انكار كونكي كس وي چي پر هغه (د قرض وركونكي سره) گواهان موجود وي زَكَاةُ لِسَا مُفْضًى نو ددې زكاة به وركوي د تېر سوي وخت (يعني د داسي قرض د تېر وخت زكاة به هم وركوي) وَ يَتَرَ أَخًى وَ جُوبُ الْأَدَاءِ إِلَى أَنْ يَقْبِضَ أَرْبَعِينَ ذَرْهًا او (د زكاة) اداء كولو وجوب څلويږې (مؤخر كيږي) تر دې چي څلويږست درهمه ترلاسه كړي فَفِيهَا ذَرْهَمٌ نو په څلويږستو درهمو كي يو درهم دي لِأَنَّ مَا دُونَ الْخُمْسِ مِنَ النَّصَابِ عَقُولٌ لَا زَكَاةَ فِيهِ ځكه د نصاب تر پنځمي حصې كمه حصه (يعني تر څلويږستو كمه) معاف ده وَ كَذَا فِيمَا زَادَ بِحَسَابِهِ او همدارنگه (تر څلويږستو درهمو) په زيات (مال) كي د هماغه په حساب سره دي (مثلا كه اتيا درهمه وي، نو په هغه كي دوه درهمه دي).

لغات: ﴿قرض﴾ پور، جمع: قُرُوض، ﴿مفلس﴾ د تفعيل له بابه د اسم مفعول صيغه ده: هغه كس چي په هغه كي د قرض اداء كولو طاقت نه وي، ډېر غريب، اصلاً هغه كس ته وايي چي قاضي هغه مفلس گرځولى وي (يعني دافصله او اعلان يې كړى وي چي دا كس مفلس او ډېوالى دى، له همداد قرض مالك دي اوس كار نه په لري)، ﴿جاحد﴾ د فتح له بابه فاعل دى: انكار كونكى، جَحَدَ يَجْحَدُ جَحْدًا د جَحْوَدًا: انكار كول (د علم بلوجود انكار كول): ﴿خمس﴾ پنځمه حصه، جمع: أخماس، د سپينوزرو

نصاب دوه سوه درهمه دی، نو پنځمه حصه یې خلونښت درهمه کیږي (ځکه دوه سوه چې پنځه حصې کړل سي، نو هره حصه یې خلونښت کیږي).

تشریح: صورت د مسئلې دادی چې که دیو سړي پر بل چا قرض (پور) باندې وي، نو په هغه قرض کې زکاة کیږي، که نه؟ د دې جواب دادی چې قرض پر درې قسمه دی: ① قوي. ② متوسط. ③ ضعیف، په دې عبارت کې د قوي قرض د زکاة بیان دی، تفصیل یې دادی چې که یو سړي وبل چاته قرض ورکړی وي او د قرض د ترلاسه کېدلو امید یې وي، مثلاً قرض اخیستونکی (پور ورکړی) د قرض اقرار کوي خو فی الحال هغه سره پیسې نه وي، یا قرض اخیستونکی له قرض څخه انکار کوي او د مالک سره شرعي ثبوت وي (داد قوي قرض خو صورتونه دي)، نو د داسې قرض زکاة د قرض له اخیستلو (ترلاسه کولو) څخه مخکې اداء کول لازم نه دي، بلکې هروخت چې له مقروض (پور ورکړي) څخه قرض ترلاسه کړي، نو بیا یې زکاة لازمیږي او څومره چې یې ځني ترلاسه کړي وي، صرف د هغه حصې زکاة لازمیږي او د تېرو کلونو زکاة یې هم لازمیږي، همدا د تجارتي قرض حکم دی، یعنې که په قرض یې سامان خرڅ کړی وي او د هغه د پیسو ترلاسه کېدلو امید وي، نو د داسې قرض له اخیستلو (ترلاسه کولو) څخه وروسته د دې قرض د تېرو کلونو زکاة هم لازمیږي لکه څرنګه چې نن سبا عموماً د تجارت او کاروبار همدغه طریقه رواج ده، (لهناکه څوک خپل قرض مثلاً درې کاله وروسته ترلاسه کړي، یا کوم مال چې یې خرڅ کړی وي د هغه قیمت ایښي تجارتي قرض ادرې کاله وروسته ترلاسه کړي، نو د تېرو دریو کلونو زکاة اداء کول واجبېږي).

تر دې وروسته مصنف رَحْمَةُ اللهِ د مسئلې په یو مثال سره واضح کړې ده، مثلاً که څوک د قرض خلونښت درهمه ترلاسه کړي، نو د هغه خلونښت حصه یعنې یو درهم دي په زکاة کې ورکړي، بیا چې کله نور خلونښت درهمه ترلاسه کړي، نو یو درهم دي بیا په زکاة کې ورکړي، بیا وروسته په هرو خلونښتو درهمو کې یو درهم واجبېږي، لهنا په ۱۲۰ شلو کې درې درهمه. په ۱۶۰ کې څلور درهمه، په ۲۰۰ درهمو کې پنځه درهمه لازمیږي او په دوه سوه خلونښت ۲۴۰ درهمو کې شپږ درهمه لازمیږي وَهَلُمَّ جَزًا، او پاته سو تر خلونښتو په کمه کې زکاة نسته، ځکه د نصاب تر پنځمې حصې کم (یعنې تر خلونښتو کم) معاف دی، لهنا که تر خلونښت درهمه کم ترلاسه کړي، نو په هغه کې زکاة نه واجبېږي.

او د تېرو کلونو د زکاة اداء کولو طریقه علامه شامي رَحْمَةُ اللهِ په یو مثال سره واضح کړې ده او هغه دا چې که یو سړی مثلاً خالد وبل چا مثلاً زید ته درې سوه درهمه په قرض ورکړي او بیا پر هغوی درې کاله تېر سي او درې کاله وروسته د قرض مالک (خالد) دوه سوه درهمه ۲۰۰ ځني ترلاسه کړي، نو اوس د اول کال زکاة پنځه درهمه لازمیږي (ځکه په دوه سوه درهمو کې پنځه درهمه لازمیږي) او دویم او درېیم کال زکاة څلور، څلور درهمه لازمیږي (ځکه کله چې له ۲۰۰ څخه پنځه درېم

وړستل سوه. ۲۰۰ څخه څه کم سوه چي په هغه کي څلور درهمه زکاة دی. ځکه له ۱۶۰ څخه بيا تر ۱۹۹ پوري څلور درهمه پکښي لازميږي او په ۲۰۰ کي بيا تر ۲۳۹ پوري پنځمه درهمه... (۱) انوار الايضاح. ثناء الارواح

﴿۱۱۸۹﴾ وَالْوَسْطُ وَهُوَ بَدَلُ مَا لَيْسَ لِلتِّجَارَةِ او متوسط قرض او دا دهغه شي بدل دی کوم چي د تجارت لپاره نه وي (يعني کوم مال چي داسي شي په بدله کي وي چي هغه شی د تجارت او کاروبار لپاره نه وي. نو داسي مال ته متوسط قرض وايي) كَثْمَن ثِيَابِ الْبِذْلَةِ وَعَبْدُ الْخِدْمَةِ وَدَارِ السُّكْنَى لکه قيمت د استعمالي (کار والا) جامو او (قيمت) دخلمت والا غلام او (قيمت) داستوگني د کور لَا تَجِبُ الزَّكَاةُ فِيهِ مَا لَمْ يَقْبِضْ نَصَابًا په دې قرض کي زکاة نه واجبېږي ترڅو چي يو نصاب (د نصاب په اندازه) تر لاسه نه کړي وَيُغْتَبَرُ لِمَا مَضَى مِنَ الْحَوْلِ مِنْ وَقْتِ لَزْوِمِهِ لِيْزِمَةِ الْمُشْتَرَى او اعتبار به کول کيږي د کال د تيري سوي حصې د قرض د لازمېدلو له وخت څخه د مشتري پر دغه (يعني له کوم وخته څخه چي مشتري دغه استعمالي جلمې يا دخلمت غلام او داسي نور راټولي دي لو دده پر دغه د دوی قيمت لازم سوی دی. له هغه وخت څخه به کال شمېرل کيږي. يا په بله وينا دا چي له هغه وخت څخه به تېر سوی کال يا د کال تېره سوي حصه په حساب کي راوستل کيږي يعني په هغه کي هم زکاة واجبېږي) فِي صَحِيحِ الرَّوَايَةِ په صحيح روايت کي.

لغات: ﴿ثِيَابِ الْبِذْلَةِ﴾ د کار کالي کوم چي سړی د کار او دخلمت په وخت کي اغوندي، ﴿السُّكْنَى﴾ استوگنه، اوسېدنه.

تشرېح: په دې عبارت کي د متوسط قرض د زکاة بيان دی او دا هغه قرض دی چي داسي مال په عوض کي واجب سوی وي کوم چي د تجارت لپاره نه وي او نه يې نقد مال (روپۍ) په قرض ورکړي وي. يا په بله وينا داسي شي يې خرڅ کړی وي کوم چي د تجارت لپاره نه وي مثلاً زېد د استعمال (اغوستلو) کالي يا دخلمت غلام يا د اوسېدلو کور پر خالد خرڅ کړی وي او دهغه قيمت پر خالد پاته سي. دا قرض وسط دی، نو که هغه پاته قيمت د نصاب (د سپنوزر د نصاب) په اندازه وي يا تر هغه زيات وي او مثلاً يو کال وروسته يې ځني واخلي (تر لاسه يې کړي)، نو تر اخيستلو وروسته به د تېر کال زکاة اداء کول کيږي، او د کال شروع به د خرڅولو له وخت څخه لگول کيږي يعني کله چي يې د اشيان پر خالد (مشتري) خرڅ کړي وه او دخالد پر دغه قيمت لازم سوی وو، له هغه وخت څخه به حساب لگول کيږي، مثلاً کله چي خالد پر زيد اشيان خرڅ کړه، نو له هغه وخت

څخه يو نيم کال وروسته يې له زید څخه قيمت (پيسې) تر لاسه کړې. نو د قيمت تر لاسه کولو وروسته به خالد د تېر کال زکاة اداء کوي او بيا به شپږ مياشتي وروسته دراروان کال زکاة اداء کوي. همدارنگه که څو کاله وروسته يې ځني واخلي، نو تر اخيستلو وروسته د تيرو ټولو کلونو زکاة پر هغه لازمېږي، او که ټوله قرض په يوه وار نه ځني واخلي، بلکې په لږ لږ سره يې ځني واخلي، نو تر څو چي د نصاب په اندازه تر لاسه نه کړي، تر هغه وخته زکاة نه پکښي لازمېږي، لېکن دا حکم هلته دی کله چي د قرض له مال څخه بغير دده سره بل مال نه وي، لهذا که د قرض له مال څخه بغير بل مال د نصاب په اندازه ورسره موجود وي، نو اوس په قرض کي اخيستل سوی (تر لاسه سوی) مال به دهغه سره يو ځای کول کيږي او کله چي دهغه اول مال نصاب پوره سي، نو د ټولو زکاة به يو ځای ورکول کيږي (لکه په مال مستفاد کي چي ددې وضاحت تېر سو).

فی صحیح الروایة: د متوسط قرض (دين وسط) په باره کي دوه روايتونه دي: ① يو دا چي په متوسط قرض کي هغه وخت زکاة لازمېږي کله چي يې د نصاب په اندازه تر لاسه کړي او مخکي يو کال باندې تېر سوی وي يعني تر اخيستلو (تر لاسه کولو) وروسته جلا کال باندې تېر بدل شرط نه دي لکه په تشریح کي چي ددې وضاحت وسو (چي د مثال په توگه موږ ديو نيم کال مثال پېر کړی). همدا صحیح روايت دی، ② دويم روايت دا دی چي کله دا قرض (دين وسط) د نصاب په اندازه تر لاسه کړي او پر هغه يو کال بل تېر سي، نو بيا زکاة لازمېږي، يعني تر اخيستلو وروسته پر هغه له نوي سره جلا کال تېر بدل ضروري دي. (شفاء الارواح، انوار الايضاح)

﴿۱۱۹۰﴾ وَالضَّعِيفُ وَهُوَ بَدَلُ مَا لَيْسَ بِمَالٍ أَوْ ضَعِيفُ قَرْضٍ أَوْ هُفَ دَدَاسِي شَيِّ بَدَلُ دِي كَوْمِ چي مال نه وي (يعني چي دداسي شي په بدله کي وي چي هغه شی مال نه وي) كَالْمَهْرِ لَكَ مَهْرٌ (څکه مهر د مال په بدله کي نه دی. بلکې د بنځي ادبغ په بدله کي دی) وَالْوَصِيَّةُ وَبَدَلُ الْخُلْعِ او (نکه) وصيت او بدل خلع (نامم د مال په بدله کي نه دی، د ټولو وضاحت به په تشریح کي وسي) وَالضُّدْحُ عَنْ دَمِ الْعَمَدِ وَالْبَيَّةِ او (نکه) د قتل عمد په بدله کي د صلح مال او ديت وَبَدَلِ الْكِتَابَةِ وَالسَّعَايَةِ او (نکه) بدل کتابت او بدل سعایه لَا تَجِبُ فِيهِ الزَّكَاةُ مَا لَمْ يَقْبِضْ نَصَابًا وَيَحُولُ عَلَيْهِ الْحَوْلُ بَعْدَ الْقَبْضِ په دې قرض کي زکاة نه واجبيږي تر څو چي يو نصاب (د نصاب په اندازه) تر لاسه نه کړي او د تر لاسه کولو څخه وروسته پر هغه يو کال تېر سي.

﴿١١٩﴾ هَذَا عِنْدَ الْإِمَامِ أَوْ دَا (پورتی تفصیل) دامام صاحب رَحْمَةُ اللهِ پِه نېز دی وَأَوْجَبَا عَنْ

الْمَقْبُوضِ مِنَ الدُّيُونِ الثَّلَاثَةِ بِحَسَابِهِمْ مُطْلَقًا او صاحبینو رَحْمَتُ اللهِ واجب کړی دی (زکوة) د دریو سره قرضونو د ترلاسه کړل سوي (اخیستل سوي) حصې څخه د هغه په حساب سره مطلقاً (یعني صاحبینو په دریو سره قرضونو اتوي، متوسط اضعیف ا کي مطلقاً د هغه په حساب سره زکوة واجب کړی دی، یعنی برابره ده قرض قوي وي او که اوسط یا ضعیف وي، څومره، څومره چي ترلاسه کول کیږي اخیستل کیږي ا د هغه زکوة واجب کیږي، برابره ده له څلوېښتو درهمو څخه کم ترلاسه کړي یا زیات...).

لغات: ﴿مهر﴾ ولور، هغه روپی، وغیره کوم چي د مسلمانانو د نکاح په وخت کي د خاوند پر نغمه د

بښخي لپاره مقررول کیږي، جمع: مُهُوْرٌ وَ مُهُوْرَاتٌ، ﴿دية﴾ خون بها، هغه مالي بدل چي قاتل یې د مقتول وارثانو ته ورکوي، که یو سړی په خطاء سره یو څوک قتل کړي چي دې ته ”قتل خطاء“ وایي، نو په دې قتل کي د مقتول دیت سل اوښان دي، هغه پر ټوله عاقله وولازمیږي او پر ټولو به تقسیمول کیږي او په درې کاله کي دننه به د مقتول وارثانو ته ورکول کیږي، ﴿سعاية﴾ دفتح د باب مصدر دی: سعی او کوشش کول، خواري کښل، یعنی کسب او مزدوري کول او د ځان آزادولو لپاره مال گټل (یا په بله وینا دومره مال گټل چي د غلام پاته حصه په آزاده کړل سي).

تشریح: په دې عبارت کي د قرض ضعیف د زکوة بیان دی، قرض ضعیف هغه قرض دی کوم چي د یو مال په بدله کي نه وي واجب سوی، یعنی نه یې نقد مال (روپی) چا ته په قرض ورکړي وي او نه یې یو شی (په قرض) خرڅ کړی وي، بلکي په یو بل سبب سره واجب سوی وي، مصنف رَحْمَةُ اللهِ د دې قرض څو مثالونه بیان کړي دي، مثلاً: ① د بښخي مهر د خاوند پر نغمه پاته وي او پر هغه یو کال تېر سوی وي، (مهر د بښخي د بضع اعضا څخه په بدله کي دی، د مال په بدله کي نه دی)، ② یا یو چا وصیت کړی وي چي تاسي زما له مال څخه مثلاً شل زره روپی، خالد ته ورکړئ!، خو وارثانو له ډېره وخته (مثلاً له یوه کال) څخه هغه د وصیت مال (شل زره) خالد ته نه وي ورکړي، (وصیت هم د مال په بدله کي نه دی، بلکي د مال وعده ده)، ③ یا د خاوند بدل خلع د بښخي پر نغمه پاته وي، مثلاً بښخي پر دې شرط له خاوند څخه طلاق اخیستی وي چي هغه به و خاوند ته شل زره روپی، ورکوي، لېکن بښخي له ډېره وخته څخه دا بدل خلع (شل زره) خاوند ته نه وي ورکړي، (بدل خلع هم د بښخي د بضع اعضا څخه په بدله کي دی، نه د مال)، ④ یا هغه مال کوم چي د قتل عمد په صلح کي حاصل سوی وي، هغه تر اوسه له قاتل څخه نه وي اخیستل سوی (قبضه کړی سوی)، چي د هغه صورت دادي چي زید مثلاً حامد قتل کړی، بیازید د حامد د اولیاؤ (مشرانو) سره په شل زره باندي صلح وکړه، لېکن دا بدل صلح (شل زره) له ډېره وخته څخه د زید (قاتل) سره وي او د حامد (مقتول) ولیانو ته یې نه وي ورکړی، (بدل صلح د ځان انفس په بدله

کي دی، نه د مال، ⑤ یا په دیت کي حاصل سوی مال تر اوسه نه وي اخیستل سوی، مثلاً زید په خطاء سره حامد قتل کړی وي او قاتل (زید) له ډېره وخته څخه دیت نه وي ورکړی، (دیت هم د ځان انفس ا په بدله کي دی، نه د مال، ⑥ یا بډل کتابت د غلام سره پاته وي، مثلاً مالک (باډار) غلام ته وړلي وي چي کله ته شل زره وگتې او ما ته یې را کړې، نو ته آزاد یې!، اوس دا بډل کتابت (شل زره) تر ډېره وخته پوري غلام نه وي ورکړي، (بډل کتابت هم د غلام د ځان انفس ا په بدله کي دی، نه د مال، ⑦ یا د سعایه (سمی کولو) بډل د غلام سره پاته وي، د دې صورت دا دی چي که یو غلام د دوو کسانو تر مینځ مشترک وي او یوه شریک خپله حصه آزاده کړي، نو غلام به د دې بل شریک لپاره کوشش (سمی) او گټه کوي چي کله د هغه د حصې قیمت ورکړي نو بیا پوره آزاديږي (دغه کوشش او گټه کولو ته سعایه وایي او څومره مال او روپی چي وگتې، هغه ته بډل سعایه وایي)، نو اوس که دا د کوشش (سعایه) بډل تر ډېره وخته پوري (مثلاً یو کال) د غلام سره پاته وي، تر دې وروسته مالک (دویم شریک) هغه ځني تر لاسه کړي (قبضه باندې وکړي)، (بډل سعایه هم د غلام د نفس په بدله کي دی، نه د مال)، دا ټوله ضعیف قرضونه دي.

نو په دغه ټولو صورتونو کي دامام صاحب رَحْمَةُ اللهِ پهِ نېز تر هغه وخته پوري زکاة نه لازمیږي، تر څو چي هغه له دې مالونو څخه د نصاب پر اندازه قبضه نه کړي (تر لاسه نه کړي) او بیا له قبضې (تر لاسه کولو) څخه وروسته یو کال باندي تېر نه سي، لهنا کله چي د نصاب په اندازه د مال له قبضه کولو څخه وروسته یو کال باندي تېر سي، نو بیا زکاة پکښي واجبېږي. دا حکم هم هغه وخت دی کله چي د هغه سره له قرض څخه بغیر بل مال نه وي، لېکن که له مخکي څخه د نصاب په اندازه نور مال موجود وي، نو دا قبضه کړل سوی (تر لاسه کړی) مال چي هر څومره وي، هغه به د اول مال سره یو ځای کول کیږي او کله چي د اول مال کال پوره سي، نو د دواړو زکاة به اداء کول کیږي، او د صاحبینو رَحْمَتُ اللهِ پهِ نېز ټوله قرضونه سره برابر دي، چي د دوی د زکاة اداء کول تر قبضې (تر لاسه کولو) وروسته لازمیږي، یعنی څومره قدر چي قبضه کوي (تر لاسه کوي)، برابره ده لږ وي او که ډېر وي. د هغه زکاة به اداء کوي، مثلاً کله چي شل درهمه تر لاسه کړي، نو نیم درهم زکاة به اداء کوي، خودیت بډل کتابت او بډل سعایه دا درې سره د صاحبینو رَحْمَتُ اللهِ پهِ نېز هم له دې حکم څخه مستثنی دي یعنی د صاحبینو رَحْمَتُ اللهِ پهِ نېز هم په دغه دریو سره مالونو کي هغه وخت زکاة واجبېږي، کله چي دوی د نصاب په اندازه تر لاسه کړل سي (قبضه باندې وسي) او بیا یو کال باندي تېر سي. (شفا، الارواح)

د كوم مال د تر لاسه كېدلو چي هيڅ اميد نه وي، په هغه كي زكاة نسته

﴿ ۱۱۹۲ 》 وَإِذَا قَبَضَ مَالُ الضَّارِّ أَوْ كُلُّهُ چي مالِ ضمار (غائب سوی مال) تر لاسه كړي لَا تَجِبُ زَكَاةُ السَّنَيْنِ الْمَاضِيَةِ نو د تېرو كلونو زكاة نه (پكښي) واجبيږي وَهُوَ كَالْبَقِيَّةِ وَ مَفْقُودٍ او هغه (مالِ ضمار) لكه تېنېدلی غلام او (لكه) ورك سوی مال وَ مَغْصُوبٍ لَيْسَ عَلَيْهِ بَيِّنَةٌ او (لكه) غصب كړی سوی مال چي پر هغه هيڅ گواه (شاهد) نه وي وَ مَالٍ سَاقِطٍ فِي الْبَحْرِ او (لكه) په درياب كي لوېدلی مال وَ مَدْفُونٍ فِي مَقَارِئٍ أَوْ دَارِ عَظِيمَةٍ وَقَدْ نَسِيَ مَكَانَهُ او (لكه) په دښت يا لوی سراي كي ښخ كړم سوی مال چي دهغه ځای ځني هېر سوی وي وَ مَا أُخْذَ مُصَادَرَةً او (لكه) د تاوان (اوسزا) په توگه اخيستل سوی مال (يا په ظلم او غلبه سره اخيستل سوی مال) وَ مُودِعٍ عِنْدَ مَنْ لَا يَعْرِفُهُ او (لكه) هغه مال كوم چي په امانت ايښوول سوی وي داسي چا ته چي دئ يې نه پېژني وَ دَيْنٍ لَا بَيِّنَةَ عَلَيْهِ او (لكه) هغه قرض چي پر هغه هيڅ گواه نه وي.

لغات: ﴿مال الضار﴾ د ضمار لغوي معنی ده: غائبول، پټول او په اصطلاح كي "مال ضمار" دانسان هغه مال ته وايي كوم چي غائب وي او دهغه د پيدا كېدلو او تر لاسه كېدلو هيڅ اميد نه وي، يا په بله وينا چي د هغه تر لاسه كول ناممكن وي، او د كوم مال د پينا كېدلو اميد چي وي. نو هغه ته مالِ ضمار نه ويل كيږي. ﴿آبق﴾ د واحد مذكر اسم فاعل صيغه ده، له سمع، نصر او ضرب ټولو بابونو څخه راځي: تېنېدلی غلام. تېنېدونكي غلام. كوم چي دخپل شرارت په وجه يعني بغير له څه ظلم وزياتوب څخه تېتي، او كه د مالک (بادار) د ظلم وزياتوب په وجه تېتي، نو هغه ته هَارِبٌ ويل كيږي، ﴿مفقود﴾ د ضرب له بابيه د اسم مفعول صيغه ده: ورك سوی (نادركه)، غائب سوی. ﴿مغصوب﴾ داهم د ضرب له بابيه اسم مفعول دی: په زوره (جبرا) اخيستل سوی شی وغيره، ﴿مقازة﴾ دښت، بيا بان، جمع: مقارِز، ﴿مصادرة﴾ د مفاعلي د باب مصدر دی: ضبطول، د تاوان او سزا په توگه ځني اخيستل، په ټينگار سره مطالبه كول، ﴿مودع﴾ (بفتح اللال): هغه كس چي امانت ورته ايښوول سوی وي، يا په بله وينا چي يوشی او مال امانتاً وركول سوی وي.

تشرېح: د مالِ ضمار تعريف په لغاتو كي ذكر سو چي دانسان هغه مال چي دهغه د پيدا كېدلو او تر لاسه كېدلو اميد نه وي.

مسئله داده چي په مالِ ضمار کي زکاة نه واجبيږي، مصنف رَحْمَةُ اللهِ د مالِ ضمار څو

صورتونه بيان کړي دي.

کابقي: مثلاً د تجارت غلام دی او هغه وټنټېدی، بیا له کال تېرېدو څخه وروسته پيدا سو. يا څو کاله وروسته پيدا سو، نو په دې غلام کي د تېر کال يا د تېرو کلونو زکاة نه واجبيږي.

ومفقود: يعني که د يو چا مال ورک (نادرکه) سي، نو هغه هم مالِ ضمار دی، لهندا که څو کاله وروسته پيدا سي، نو په هغه کي هم د تېرو کلونو زکاة نه واجبيږي.

ومغصوب: يعني کوم مال چي غصب کړل سوی وي او د مالک سره د غاصب په خلاف گواهان نه وي، نو هغه هم مالِ ضمار دی، بيا که څو کاله وروسته مالک هغه مال له غاصب څخه واپس واخلي، نو په هغه کي هم د تېرو کلونو زکاة نه واجبيږي.

ومال ساقط: کوم مال چي په سمندر او درياب کي لوېدلی وي، هغه هم مالِ ضمار دی، لهندا که هغه څو کاله وروسته پيدا سي او راوړستل سي، نو د تېرو کلونو زکاة نه پکښي واجبيږي.

ومدنون: هغه مال کوم چي په دښت او بيابان کي يا په يولوی سراي کي ښخ کړل سوی وي او ځای يې هېر وي، نو هغه هم مالِ ضمار دی، لهندا که هغه څو کاله وروسته ور په ياد سي، نو د تېرو کلونو زکاة پکښي واجب نه دی.

وماغوذ: هغه مال کوم چي باچا يا يوبل چا د تاوان او سزا په توگه اخيستی وي، يا يو ظالم په ظلم (په زوره) اخيستی وي، هغه هم مالِ ضمار دی او زکاة پکښي واجب نه دی.

ومودع: هغه مال کوم چي نامعلومه (پردي) کس ته امانتاً ايښوول سوي وي، بيا يې هغه هېر سي، نو داهم مالِ ضمار دی او زکاة پکښي واجب نه دی.

ودين: همدارنگه هغه قرض چي مقروض (پور وړی) انکار ځني کړی وي او د قرض د مالک سره گواهان نه وي، نو داهم مالِ ضمار دی، لهندا که د مال څو کاله وروسته د قرض مالک ته رپس ورکول سي، نو په هغه کي د تېرو کلونو زکاة نسته. (شفاء الارواح)

د قرض په معاف کولو سره زکاة نه اداء کېږي

﴿ ۱۱۹۳ 》 وَلَا يُجْزَىٰ عَنِ الزَّكَاةِ دَيْنٌ أُبْرِيَ عَنْهُ فَقِيرٌ بَيْنَتَيْهَا اَوْ نَهْ كَافِي كَيْسَرِي دزکاة له طرفه هغه قرض چي فقير (مقروض) د زکاة په نيت له هغه څخه بری کړی سی (يعني چي د زکاة په نيت فقير مقروض ته وروښخبل سي).

لغات: ﴿دين﴾ قرض کوم چي د متعين مودت (معلوم وخت) لپاره ورکول سوی وي، او د کوم قرض (پور) لپاره چي متعين مودت نه وي، هغه ته په عربي کي قرض ويل کېږي، نه دين، ﴿أبرئ﴾ د افعال له بابو د واحد مذکر غائب ماضي مجهولي صيغه ده، مصدر: ابراء: بري کول، حق ورمعاف کول (ورښخبل).

تفويض: صورت د مسئلې دادي چي که يو څوک و فقير ته مثلاً سل روپۍ په قرض ورکړي، بيا دا فقير له قرض اداء کولو څخه عاجزه سي، نو هغه کس خپل قرض د زکاة په نيت سره ودي فقير ته ور معاف کړي، نو زکاة نه اداء کېږي، ددې صحيح طريقه داده چي فقير ته د زکاة په نيت سره سل روپۍ ورکړي او ورته ووايي چي اوس زما قرض را اداء کړه!.

د سرو زرو او سپينو زرو په زکاة کي بل شی ورکول

﴿ ۱۱۹۴ 》 وَصَاحٌ دَفْعُ عَرْضٍ وَمَكِيلٌ وَمَوْزُونٌ عَنْ زَكَاةِ الثَّقْدَيْنِ بِالْقِيَمَةِ اَوْ صَحِيح دې ورکول د يو سلمان يا (ورکول) د يو پيمانه کېدونکي يا ټول کېدونکي شي د سرو زرو او سپينو زرو د زکاة له طرفه د قيمت په حساب سره.

﴿ ۱۱۹۵ 》 وَإِنْ أَدَّى مِنْ عَيْنِ الثَّقْدَيْنِ اَوْ كَهْ (زکاة) اداء کړي له خاص سرو زرو او سپينو زرو

څخه (يعني د سرو زرو په زکاة کي سره زر ورکوي او د سپينو زرو په زکاة کي سپين زر ورکوي) فَالْعُتْبَرُ وَزُنْهُمَا أَدَاءٌ نو معتبر په دې دواړو کي وزن (تول) دی په اداء کېدلو کي (يعني معتبر داده چي د وزن په اعتبار سره يې زکاة اداء کړل سي) كَمَا اعْتُبِرَ وَجُوبًا لکه څرنگه چي (د زکاة) په واجبېدلو کي د وزن اعتبار سوی دی.

لغات: ﴿عرض﴾ سلمان، جمع: عروض، ﴿مكيل﴾ کيلي شی، پيمانه کېدونکی شی (هغه شـ چي په معلوم لوبني ا پيمانه سره خرڅول کېږي)، ﴿موزون﴾ وزن کېدونکی شی (تلل کېدونکی شی، کوم چي په وزن او تول سره خرڅول کېږي)، ﴿لقدین﴾ دوه نغد مالونه، مراد ځني سره زر او سپين زر دي (کما ذکرنا).

تشرېح: صورت د مسئلې دادی چې که مثلاً د زید سره سپین زر او سره زرو وي چې په هغه کې زکاة واجب وي او زید وغواړي چې زکاة د بل جنس په شي سره اداء کړي، مثلاً د موجوده سرو زرو یا سپینو زرو زکاة د قیمت په حساب سره پنځه سوه روپۍ کیږي او زید وغواړي چې د دغومره قیمت لوښي یا کالي یا مکيلي یا یو موزني شی (مثلاً غنم، وریجی یا اوسپنه او داسې نور) په بازار کې رانیسي او په زکاة کې یې ورکړي، نو دا صحیح او جائز دي.

وإن أدى من عين إلخ: ددې حاصل دادی چې که د سرو زرو په زکاة کې همدغه سره زرو ورکول غواړي، یا د سپینو زرو په زکاة کې سپین زر ورکول غواړي، نو څرنگه چې د سرو زرو او سپینو زرو د زکاة په واجبېدلو کې د وزن اعتبار سوی دی (چې مثلاً شل مثقاله، یا اووه نیمې ټولې سره زره وي)، نو همداسې د زکاة په اداء کولو کې به د وزن اعتبار کول کیږي، لهندا که سره زرو وي، نو څومره سره زرو چې ور سره وي، د هغوی څلوېښتمه حصه به په زکاة کې ورکوي، او که سپین زر وي، نو د هغوی څلوېښتمه حصه به په زکاة کې ورکوي (مثلاً که شل مثقاله سره زرو ور سره وي اکوم چې د سرو زرو نصب هم دی نو د هغه څلوېښتمه حصه نیم مثقال دی. چې هغه به په زکاة کې ورکوي...).

مسئله: په سرو زرو او سپینو زرو کې زکاة اصلاً د وزن په اعتبار سره واجبېږي مثلاً په ۴۰ گرامه سرو زرو کې یو گرام سره زرو واجبېږي، اوس که څوک درو پیو په فریمه هغه اداء کوي (لکه عموماً چې همداسې کیږي)، نو څومره وزن سره زرو چې په زکاة کې واجب سوي وي، د هغه بازاری نرخ به په زکاة کې ایستل کیږي.

که د چا سره تجارتی سامان، سره زره یا سپین زر وي او دواړه له نصاب څخه کم وي؟

﴿١١٩٦﴾ وَ تَضُمُّ قِيَمَةُ الْعُرُوضِ إِلَى الثَّمَنِ او یو ځای کول کیږي به د سامانونو قیمت د سرو زرو او سپینو زرو سره وَالذَّهَبِ إِلَى الْقِفَّةِ قِيَمَةً او (یو ځای کول کیږي به قیمت) د سرو زرو د سپینو زرو سره د قیمت په اعتبار سره.

تشرېح: په دې عبارت کې دوی مسئلې بیان سوي دي: ① که دیو چا سره تجارتی سامان وي کوم چې د نصاب په اندازه نه وي (یعنې د سپینو زرو نصب ته نه رسیږي)، خو څه سره زرو یا سپین زر هم ور سره وي او دومره وي چې که هغه او د سامان قیمت سره یو ځای کړل سي، نصاب ته رسیږي، نو زکاة پکښې واجبېږي، مثلاً د تجارتی سامان قیمت یې لس زره دی او دده سره یوه ټوله سپین زره هم سته، نو څرنگه چې د ټولو قیمت د زکاة نصاب (یعنې د سپینو زرو نصب) ته رسیږي، نو ځکه زکاة پکښې واجبېږي. (یا په بله وینا چې مثلاً دیو چا سره دووشت [۲۲] ټولې سپین زر دي، لوبل تجارتی سامان هم دده سره دی چې د هغه قیمت د سپینو زرو په حبل سره دېرش نیمې ۳۰.۵ ټولې کیږي، نو څرنگه چې دواړه دو

کتاب الزکوة

پنځوس نيمې (۵۲.۵) ټولې سپين زر کيږي. نو ځکه زکاة پکښې واجبيږي. ځکه د سپينو زرو نصاب دو پنځوس نيمې ټولې دی.

والذهب إلى الفضة: يعني که د چا سره نه د سپينو زرو نصاب پوره کيږي او نه د سرو زرو نصاب ورسره پوره کيږي، بلکې دا هريو تر نصاب کم ورسره وي، خو دواړه چي سره يو ځای کړل سي نو يو نصاب کيږي يا تر نصاب زياتيږي، نو زکاة پکښې واجبيږي، مثلاً نن سباد سرو زرو او سپينو زرو په قيمت کي ډېر فرق دی، نو که د يو چا سره مثلاً يو نيمه ټوله سره زر او پنځه ټولې سپين زروي او د دواړو قيمت چي اندازه کړل سي، نو د سپينو زرو په اعتبار سره نصاب ته رسيږي (يعني: پنځوس نيمې ټولې کيږي)، نو زکاة پکښې واجبيږي. (انوار الايضاح، شفاء الارواح)

که د کال په مينځ کي نصاب کم سي؟

﴿ ۱۱۹۷ ﴾ وَنَقْصَانُ النَّصَابِ فِي الْحَوْلِ لَا يَضُرُّ أَوْ د نصاب کمېدل په (مينځ د) کال کي ضرره کوي إِنْ كُنْ فِي طَرَفَيْهِ (په دې شرط) که د کال په دواړو طرفونو (اول او آخر) کي نصاب کامل وي.

لغات: ﴿حَوْل﴾ کال، جمع: أحوال، ﴿كُنْ﴾ د کرم له بابه ماضي معلومه ده: کامل کېدل. پوره کېدل. **تشریح:** مسئله داده چي که د کال په شروع او د کال په آخر کي نصاب پوره وي، خود کال په مينځ کي د هغه مقدار کم سوی وي، نو بيا هم د ټوله (پوره) نصاب زکاة واجبيږي.

﴿ ۱۱۹۸ ﴾ فَإِنْ تَمَلَّكَ عَرَضًا بِنَيْتِ التَّجَارَةِ بَيَّاكَ شَوْكٌ د يو سامان مالک سي د تجارت په نيت سره وَهُوَ لَا يُسَاوِي نَصَابًا او هغه سامان د نصاب برابر نه وي وَلَيْسَ لَهُ غَيْرُهُ او له هغه سامان څخه بغير دده سره بل مال نه وي ثُمَّ بَلَغَتْ قِيَمَتُهُ نَصَابًا فِي آخِرِ الْحَوْلِ بيا د هغه قيمت د کال په آخر کي نصاب ته ورسيږي لَا تَجِبُ زَكَاةُ لِدَلِكِ الْحَوْلِ نو زکاة يې نه واجبيږي د هغه کال.

لغات: ﴿تَمَلَّكَ﴾ د تفعل د باب ماضي معلومه ده، تَمَلَّكَ: مالک کېدل، مالک جوړېدل، ﴿يُسَاوِي﴾ د مفاعلي د باب مضارع ده: برابر کېدل (برابرېدل).

تشریح: دا پر مخکينۍ مسئلې باندې تفریع ده، صورت د مسئلې دادی چي که د يو چا سره صرف تجارتي سامان وي (يعني سره زر، سپين زر، نقد مال او داسي نور نه وي) او په هغه سامان سره تجارت و

کاروبار وکړي، خو هغه سامان په شروع کي له نصاب څخه کم وي. بيا په تجارت کولو سره سامان گټه وکړي او د کال په آخر کي د دې تجارتی سامان قیمت د نصاب سره برابر سي، نو پر دې سامان د هغه کال زکاة نه واجبېږي، بلکي څه وخت چي د نصاب اندازې ته رسېدلی دی، له هاغه وخت څخه چي يو کال باندي تېر سي، بيا زکاة پکښي واجبېږي.

د سرو زرو او سپینو زرو د نصاب اندازه

﴿ ۱۱۹۹ ﴾ وَنِصَابُ الذَّهَبِ عِشْرُونَ مِثْقَالًا او د سرو زرو نصاب شل مثقاله دی وَنِصَابُ الْفِضَّةِ مِائَتًا دِرْهَمًا او د سپینو زرو نصاب دوه سوه درهمه دی مِنَ الذَّرَاهِمِ الَّتِي كُلُّ عَشْرَةٍ مِنْهَا وَزْنُ سَبْعَةِ مِثْقَالٍ له هغه دراهمو څخه چي په هغوی کي هر لس درهمه د اوو مثقالو په وزن سره وي (يا په بله وینا دا چي: هغه دراهم به د "وزن سبعة والا" دراهمو څخه وي).

لغات: ﴿مثقال﴾ يو وزن (مقدار) دی کوم چي څلور "ماشې" او څلور "رتی" کيږي او د گرام په حساب سره تقريباً څلور (۴) گرامه کيږي، ﴿درهم﴾ د سپینو زرو سکه، يو درهم څه د پاسه درې (۳) گرامه کيږي، يعني ۳ گرامه او ۶۲ ملي گرامه او د بعضو په نېز ۳ گرامه او ۴۰۲ ملي گرامه. ﴿وزن سبعة﴾ دې ته وايي چي لس درهمه د اوو (۷) مثقالو سره (په وزن کي) برابر وي، په دې صورت کي يو درهم د يوه مثقال اووه حصې (۰.۷) کيږي يعني له يوه مثقال څخه څه کميږي. د "وزن سبعة والا" د يوه درهم وزن تقريباً درې (۳) گرامه کيږي، د حضرت عمر رضي الله عنه په زمانه کي همدا وزن سبعة والا دراهم په بازار کي رائج کړل سوه. (أثمار الهداية)

تشرېح: شل مثقاله د تولې په حساب سره اووه نيمې (۷.۵) تولې کيږي، او دوه سوه درهمه د تولې په حساب سره دو پنځوس نيمې (۵۲.۵) تولې کيږي، او په اوس وخت کي دانگرېزي وزن په حساب سره اووه نيمې تولې ۸۷ گرامه، ۴۷۹ ملي گرامه (يا په بله وینا څه د پاسه اووه اتيا گرامه) کيږي. او دو پنځوس نيمې تولې ۶۱۲ گرامه، ۳۵ ملي گرامه کيږي (کما مر).

نو که د چا سره دو پنځوس نيمې تولې (يا د گرام په حساب سره څه د پاسه ۶۱۲ گرامه) سپين زر وي او پر هغه کال هم تېر سي، نو د هغه زکاة ایستل ضروري دي (او د زکاة په باب کي د سپینو زرو نصاب معتبر دی يعني دو پنځوس نيمې تولې يا دوه سوه درهمه).

من الدراهم التي إلخ: د نبي کریم صلی الله علیه و آله مبارک په زمانه کي درې قسمه درهمه رواج ول: ① يو هغه درهم وو چي د هغه وزن يو مثقال وو، نو د هغه لس درهمه لس مثقاله کېدل (يا په بله وینا لس درهمه يې د

لسو مثقالو سره برابر وه). (۲) دويم هغه درهم وو چي وزن يې نصف مثقال (نيم مثقال) وو، نو د هغه لس درهمه پنځه مثقاله كېدل، (۳) او درېيم قسم لس درهمه شپږ مثقاله كېدل (يا په بله وينا لس درهمه يې د شپږو مثقالو سره برابر وه)، بيا دامير المؤمنين حضرت عمر رضي الله عنه د خلافت زمانه كي داسوال را پورته سو چي د زكاة د نصاب لپاره به كوم قسم درهم معيار گرځول كيږي، نو بيا ددې دريو سره درهمونو تناسب راويستل سو، يعني ددې دريو سره قسمونو لس، لس درهمه چي د ټولو مجموعت او وزن يوويشت (۲۱) مثقاله كېدې، دا (۲۱ مثقاله) پر دريو تقسيم كړل سوه، نو اوس يو داسي قسم را ووتلی چي د هغه لس درهمه داوو مثقالو سره برابر سول، همدې ته د فقهاؤ په اصطلاح كي "وزن سبعة" وايي (چي لس درهمه داوو مثقالو په وزن سره وي)، داوسني وزن په اعتبار سره وزن سبعة والا يو درهم تقريبا درې گرامه كيږي او لس درهمه يې شخه د پاسه دېرش (۳۰) گرامه كيږي (يعني ۳۰ گرامه او ۶۱۸ ملي گرامه)، نو د حضرت عمر رضي الله عنه په زمانه كي همدا وزن سبعة والا درهم د نصاب معيار وټاكل سوه او نور ټوله وزنونه حضرت عمر رضي الله عنه ختم كړل او د وزن سبعة حكم يې وكړی او هم په دې وزن سره يې د عشر، خراج، د زكاة، سرسايي او داسي نورو دااء كولو حكم جاري كړی.

پر نصاب د زياتوب كولو حكم

﴿۱۲۰۰﴾ وَمَا زَادَ عَلَىٰ نِصَابٍ وَبَلَغَ خُمْسًا أَوْ كُومَ شَخْهُ مَالٍ چي پر نصاب زيات سي او (د نصاب)

پنځمي حصې ته ورسېږي زَكَاةً بِحَسَابِهِ نو د هغه زكاة دي دهغه په خپل حساب سره وركړي.

تفويض: مخكي دا مسئله ذكر سوه چي د سپينو زرو نصاب دوه سوه درهمه (دو پنځوس نيمي ټولې) دي او د سرو زرو نصاب شل مثقاله دی، اوس دلته دا بيانوي چي كه تر دوه سوه درهمه زيات سپين زر وړ سره وي، نو په زياتوب (زائد، حصه) كي زكاة هغه وخت واجبيږي كله چي هغه زياتوب د نصاب پنځمي حصي ته يعني شلو پښتو درهمو ته ورسېږي، لهنا كه دوه سوه شلو پښت درهمه وي، نو په هغوی كي شپږ درهمه واجبيږي، او كه دوه سوه نهه دېرش درهمه وي، نو په دې نهه دېرشو كي زكاة نسته، صرف په هغه دوه سوه درهمو كي پنځه درهمه واجبيږي؛ ځكه دانهه دېرش (۳۹) د نصاب پنځمه حصه نه ده، گواكي تر دوه سوه نهه دېرشو پوري صرف پنځه درهمه واجبيږي، بيا په هرو شلو پښتو كي يو درهم واجبيږي (مثلاً كه دوه سوه اتيا درهمه وه، نو دوه نور درهمه يعني اووه درهمه پكښي واجبيږي... إلخ). (شافع الارواح)

د هغه سرو يا سپينو زرو حكم چي بل شی (کوټ) په گډ سوی وي

﴿۱۲۰۱﴾ وَمَا غَلَبَ عَلَى الْغَشِّشِ او (له سرو او سپينو زرو څخه) چي کوم پر کوټ غالب وي فَكَالْخَالِصِ مِنَ التَّقْدِيرِ نو هغه د خالص سرو او سپينو زرو په څېر دی.

لغات: ﴿غش﴾ کوټ، امیزش (ملاوټ)، يعني په سرو زرو يا سپينو زرو د بل فلز [عنصر] گډون. لکه ژر، گيلټ، اوسپنه او داسي نور، ﴿تقدير﴾ دوه نقد مالونه، مراد ځني سره زر او سپين زري (کا ذکرنا).

تشریح: د عبارت حاصل دادي چي که په سرو زرو او سپينو زرو يو بل شی گډ سوی وي (لکه عموماً چي د زرو د جوړولو په وخت کي د جوړښت او تياروالي لپاره بل شی په گډول کيږي) چي هغه ته کوټ وايي، نو په دې صورت کي به د زيات (غالب) يوه اعتبار کول کيږي، که چيري سره زري يا سپين زر باتلدي زيات وي، نو هغه د سرو زرو او سپينو زرو په حکم کي دی، او که کوټ زيات (غالب) وي او سره يا سپين زر کم (مغلوب) وي، نو هغه د سامان په حکم کي دی (يا په بله وينا کوم شی چي په گډ سوی وي، د هغه شي په حکم کي دی)، نو اوس به د هغه قيمت اندازه کول کيږي، که چيري هغه د نصاب مقدار ته رسيږي، نو زکاة پکښي واجبېږي، کنې نه واجبېږي. (شفاء الارواح، انوار الايضاح)

د استعمال په جواهراتو او ملغرو کي زکاة واجب نه دی

﴿۱۲۰۲﴾ وَلَا زَكَاةَ فِي الْجَوَاهِرِ وَاللُّلِيِّ اَوْ زَكَاةَ نَسْتَه په قېمتي کاهو او ملغرو کي إِلَّا أَنْ يَتَمَلَّكَهَا بَيْنَةَ التِّجَارَةِ مګر دا چي د تجارت په نيت سره د هغوی مالک سي كَسَائِرِ الْعُرُوضِ لکه نور ټوله سامانونه (چي که د تجارت په نيت سره رانيول سي، نو زکاة پکښي نه، کنې نه).

لغات: ﴿جواهر﴾ جمع د جَوْهَر: قېمتي کانی (ډبره) چي له هغه څخه نفع مند شيان (مثلاً غميان او داسي نور) جوړېږي، ﴿لؤلؤ﴾ جمع د لَوْلُؤَة ده: ملغلره (مرغلره)، ﴿سائر﴾ د دې لفظ دوي معناوي نقل سوي دي: ① ټوله (تمام)، ② نور (پاته، باقي).

تشریح: جواهرات، هيره او ملغلري کوم چي د استعمال (اغوستلو...) په غرض سره رانيول سوي وي، په هغوی کي زکاة نه، که هر څومره قېمتي وي، لېکن که په جواهراتو او ملغرو سره تجارت

کوي، نو د تجارتي مال کېدلو په اعتبار سره د هغوی په قیمت کې زکاة واجبېږي کله چې کال باندي تېر سي، همدا حکم د عام سامان دی. (انوار الايضاح، شفاء الارواح)

﴿۱۲۰۳﴾ وَلَوْ تَمَّ الْحَوْلُ عَلَى مَكِيلٍ أَوْ مَوْزُونٍ فَعَلَا سِعْرُهُ أَوْ رَخَصَ أَوْ كَالِ پوره (تېر) سي پر پېمانه کېدونکي يا ټول کېدونکي شي بيا د هغه نرخ گران سي يا ارزانه سي (پورته يا کښته سي) فَأَذَى مِنْ عَيْنِهِ رُبْعَ عَشْرَةَ بيا اداء کړي (ورکړي) خاص له هغه شي څخه د هغه دلسمي څلورمه حصه (يعني د هغه څلورېنځمه حصه په زکاة کې ورکړي) أَجْزَأُ نُو كافي کيږي ده لره وَإِنْ أَذَى مِنْ قِيَمَتِهِ أَوْ كَه يې د هغه له قیمت څخه اداء کړي تُعْتَبَرُ قِيَمَتُهُ يَوْمَ الْوُجُوبِ نو د هغه (د زکاة) واجبېدلو دورځي د قیمت اعتبار به کول کيږي وَهُوَ تَسَامُ الْحَوْلِ عِنْدَ الْإِمَامِ او هغه (د زکاة واجبېدلو ورځ) د کال پوره کېدلو ورځ ده، دامام صاحب رَحِمَهُ اللهُ په نېز وَاَقَالَ: يَوْمَ الْأَدَاءِ لِيَصْرِفَهَا او صاحبين رَحِمَهُمُ اللهُ فرمايي: چې (اعتبار به کول کيږي) مصرف (مستحق کس) ته د زکاة اداء کولو دورځي (د قیمت، يعني دوی په نېز د زکاة واجبېدلو دورځي قیمت معتبر نه دی، بلکې د هغه ورځي قیمت معتبر دی په کومه ورځ چې مستحق کس اقتير لوداسي نوروا ته زکاة ورکول کيږي).

لغات: ﴿غلا﴾ د نصر له بابې ماضي معلومه ده، مصدر: غَلَاءَ: گرانېدل، نرخ پورته

لوړېدل، ﴿رخص﴾ د کرم له بابې ماضي معلومه ده، مصدر رُخَصَا: ارزانه کېدل، ﴿ربع عشر﴾ دلسمي څلورمه حصه، يعني څلورېنځمه حصه، ﴿مصرف﴾ د ضرب له بابې اسم ظرف دی: د صرف کولو يا مصرفولو (خرچ کولو) ځای، مراد ځني مستحق کس دی يعني هغه کس چې پر هغه به د زکاة وغيره مال خرچول کيږي (ورکول کيږي).

تشرېح: صورت د مسئلې دادي چې که چا يو مکيلي شي (لکه غنم، وربجي) يا موزوني شي (لکه

اوسپنه يا بل شي) د تجارت په غرض سره رانيوی، بيا چې کله پر هغه شي يو کال تېر سو، نو د هغه شي نرخ پورته سوی وو، گران سوی وو، يا ارزانه سوی وو، نو د داسي شي او سامان د زکاة ورکولو دوه صورتونه دي: ① که مالک بعينه له هغه شي څخه زکاة ورکول غواړي، نو د هغه څلورېنځمه حصه دي اداء کړي (مثلاً چې څومره غنم يا اوسپنه ور سره ده، د هغه څلورېنځمه حصه دي راوباسي او په زکاة کې دي يې ورکړي).

② او که قیمت ورکول غواړي، نو دې ته به کتل کيږي چې کال يې په کومه ورځ پوره سوی دی، په هاغه ورځ د دې سامان بازاری قیمت (نرخ) څو وو؟ نو د هغه په اعتبار سره به زکاة

باسي (مثلاً يو سړي د كال په شروع كې د پنځوسو زرو غنم رانيول او چي كله يو كال باندې تېر سو. نو په هغه وخت كې يې قيمت اتيا زرو (۸۰۰۰) ته رسېدلى وو. او بيا يو څو ورځي وروسته هغه وغوښتل چي د دې غنمو زكاة ادا، كړي. نو په كومه ورځ چي يې زكاة ادا، كوي. په هغه ورځ د غنمو قيمت نيوې زرو (۹۰۰۰) ته رسېدلى وو. نو په دې صورت كې د امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ پِه نېز پر دغه كس د اتيا زرو (۸۰۰۰) زكاة لازمېږي. نه د نيوې زرو؛ ځكه د كال پوره كېدلو په وخت كې يې قيمت اتيا زره وو)، او صاحبين رَحْمَتُ اللهِ فرمايي چي په كومه ورځ زكاة ادا، كوي، د هغه ورځي د قيمت په اعتبار سره به زكاة ور كوي (مثلاً په پورتنې مثال كې د صاحبينو رَحْمَتُ اللهِ په نېز پر دغه كس د نيوې زرو (۹۰۰۰) زكاة واجبېږي. ځكه چي دا داء په ورځ يې همدا قيمت دی). (انوار الايضاح، شفاء الارواح)

د تجارت په مال كې د خرڅلاو قيمت معتبر دی

مسئله: د تجارتي سامان په زكاة كې به دې ته كتل كيږي چي د زكاة واجبېدلو په وخت كې د هغه بازاری قيمت څو دی؟، د هغه قيمت په حساب سره به زكاة ادا، كول كيږي، د تاجر درانيولو د وخت قيمت لږه اعتبار نسته، مثلاً كه يو تاجر په لك روپۍ سامان رانيسي او بيا چي يې دوكان ته راوړي، نو هغه په گټه سره په دوه لكه روپۍ خرڅوي، نو هغه به د خرڅلاو د قيمت په اعتبار سره زكاة باسي. (انوار الايضاح بحواله تلخيص المسائل بتغير)

په زكاة كې د تاخير كولو او د مال هلاكېدلو حكم

﴿۱۲۰۴﴾ وَلَا يَضَعُ الزَّكَاةَ مُفْرَطًا غَيْرُ مُتْلِفٍ اونه ضامن كيږي د زكاة (يعني د زكاة ضمان اتلوان نه ورباندې لازمېږي پر) افراط كونكى (ستي كونكى) كس كوم چي د مال تلفونكى (ضايح كونكى) نه وي (يعني هغه كس كوم چي د زكاة په ادا، كولو كې مټي او غفلت كوي او بيا مال خپله تلف او ملامت سي او دئ يې هلاكونكى نه وي) فَهَلَاكُ الْمَالِ بَعْدَ الْحَوْلِ يُسْقِطُ الْوَجِبَ نو د مال هلاكېدل (ضايح كېدل) له كال تېرېدلو څخه وروسته واجب زكاة ساقطوي وَهَلَاكُ الْبَعْضِ حِصَّتُهُ او د بعضي مال هلاكېدل د هغه د حصې مطابق (واجب زكاة ساقطوي).

لغات: ﴿مُفْرَطًا﴾ په دې لفظ كې دوه لغته دي: يو دا چي دا د تفعيل له بابه فاعل سي يعني دراء په

تشديد سره مُفْرَط، نو معنی يې ده: سستي (كهالي) كونكى، دويم دا چي د افعال له بابه فاعل سي

يعني دراء په تخفيف سره مُفْرِط، نو معنی یې ده: زیاتوب کونکی، دلته د دواړو لغاتو گنجائش سته (انوار الايضاح)، ﴿مُتْلَفٌ﴾ د افعال له بابۀ فاعل دی: تلفونکی، ضایع کونکی، بریادونکی.

تشریح: صورت د مسئلې دادی چې که په مال کې زکاة واجب سي يعني پوره کال باتدي تېر سي خوبيا يې هم د سستی او غفلت په وجه اداء نه کړي او تأخير (خند) پکښي وکړي، تر دې چې ټوله مال هلاک سي، مثلاً غلا سي، نو د هغه زکاة ساقطیږي که څه هم د تأخير کولو په وجه گنهگار کيږي، او که خپل مال قصداً هلاک کړي، مثلاً په درباب کې يې وغورځوي، نو په دې صورت کې زکاة نه ساقطیږي. او که څه حصه مال هلاک سي (يعني د هغه له قصد څخه بغير هلاک سي)، نو په حساب سره د هغه هلاک سوي مال په اندازه زکاة ساقطیږي، مثلاً که د يو چا سره يونيم لک روپۍ وي، يو کال وروسته پنځوس زره ځني غلا سي، نو اوس به صرف د لک روپو زکاة ورکوي.

د هلاک سوي زکاة تعلق د نصاب سره دی او که د عفو د مقدار سره

﴿۱۳۰۵﴾ وَيُضَرَفُ الْهَالِكُ إِلَى الْعَفْوِ او گر څول کيږي به هلاک سوی مال (اول) د عفو (معاف مقرر) و طرف ته (يعني هلاک شده مال به اول له عفو مقدار څخه شمېرل کيږي) فَإِنْ لَمْ يُجَاوِزْهُ بَيَاكَةً هغه (هلاک سوی مال) له عفو څخه تېر (زيات) نه سي قَالَوَاجِبُ عَلَى حَالِهِ نو واجب زکاة پر خپل حال پاتېږي (او نه ساقطیږي).

تشریح: په مال کې يو نصاب وي او بل عفو، مثلاً (د نصاب له پوره کېدو څخه وروسته) په څلوېښتو (۴۰) درهمو کې يو درهم واجبيږي او له هغه څخه کم يعني نهه درهمش (۳۹) درهمه عفو دی، يا مثلاً په څلوېښتو پسونو کې يو پسه واجب دی او بيا تر يو سل و شلو (۱۲۰) پوري همدا يو پسه دی او کله چې يو سل و يويشت (۱۲۱) سي، نو دوه پسونه دي، لهذا څلوېښت پسونه خو نصاب دی لېکن په مينځ کې له يو څلوېښت (۴۱) څخه تر يو سل و شلو (۱۲۰) پوري عفو مقدار دی، لنډه دا چې تر نصاب کم مقدار ته عفو ويل کيږي.

اوس د عبارت مسئله داده چې که څه مال هلاک سي، نو که هغه د عفو له مقدار څخه زيات وي، نو هغه به تر عفو وروسته له نصاب څخه شمېرل کيږي، او که هلاک سوی مال د عفو له مقدار څخه کم وي، نو له عفو څخه به شمېرل کيږي او داسي به نه کول کيږي چې له زکاة څخه د ځان خلاصولو لپاره هغه (هلاک سوی مقدار) له نصاب څخه و شمېرل سي، مثلاً که د يو چا سره دوه سوه نهه درهمش (۲۳۹) درهمه وه، بيا نهه درهمش (۳۹) درهمه هلاک سوه مثلاً غلا سوه، نو دا هلاک سوی

مال (۳۹ درهمه) به له عفو څخه شمېرل کيږي يعنې همدا به گڼل کيږي چي عفو ضايع سوه، نو دوه سوه درهمه پوره پاته سوه چي په هغه کي زکاة واجبيږي، او داسي به نه کول کيږي چي هلاک سوي مال له نصاب (۲۰۰ درهمو) څخه هلاک وشمېرل سي او زکاة نه ورکول سي، خو که مثلاً يو څلوېښت (۴۱) درهمه هلاک سوه، نو بيا به څلوېښت (۴۰) درهمه له عفو څخه او يو درهم له اصل نصاب څخه هلاک شمېرل کيږي او زکاة به ساقطېږي (ځکه کله چي له اصل نصاب څخه يو عدد هم کم سي، نو زکاة ساقطېږي او کله چي د يو عدد پکښي پوره سي، نو بيرته زکاة واجبيږي). (انوار الايضاح، شفاء الارواح بحواله ايضاح ۱۱ ص ۱۱)

جبراً زکاة اخيستل، تر مرگ وروسته له ميراث څخه زکاة اخيستل

﴿۱۲۰۶﴾ وَلَا تَأْخُذْ الزَّكَاةَ جَبْرًا اونه به اخيستل کيږي زکاة په زوره (په جبر سره).

﴿۱۲۰۷﴾ وَلَا مِنْ تَرَكَتِهِ اونه (به اخيستل کيږي) د مري له ميراث څخه إِلَّا أَنْ يُوصَىٰ بِهَا

مگر دا چي مري د هغه وصيت وکړي فَتَكُونُ مِنْ ثُلُثِهِ نو بيا به د هغه له ثلث (درېيمې حصې) څخه وي (يعنې بيا به د ميراث د مال له درېيمې حصې څخه زکاة اخيستل کيږي).

لغات: ﴿جبراً﴾ په زوره، بېله رضا، مجبوراً، ﴿ترکة﴾ په دې لفظ کي دوه لغته دي يو بکسر الراء او

بل بسکون الراء يعنې تَرَكَة او تَرْكَة، همدارنگه بکسر التاء يعنې تَرَكَة ويل هم جائز دی، د ترکه معنی ده: پرېښوول سوي مال، په اصطلاح کي هغه مال ته ويل کيږي کوم چي مري خپل تر شا پرې ايښی وي او د هغه سره د بل چا حق ترلی نه وي، برابره ده هغه کثيرو وي او که قليل، منقول وي او که غير منقول (جائيد).

تشریح: صورت د مسئلې دای چي که پر يو چا زکاة واجب وي، خو هغه زکاة نه اداء کوي، نو له هغه څخه په زوره (جبراً) زکاة اخيستل جائز نه دي. همدارنگه که د زکاة له اداء کولو څخه بغير مړ سي، نو د هغه له ميراث (ترکې) څخه به هم نه اخيستل کيږي، ها! که هغه تر مرگ مخکي د زکاة وصيت کړی وي (چي زما له طرفه زما زکاة اداء کړئ!)، نو بيا د هغه د مال له درېيمې حصې (ثلث) څخه زکاة اداء کول پر وارئو لازميږي. (شفاء الارواح)

له زکاة واجبېدلو څخه مخکې د هغه د ساقطېدلو حيله

﴿۱۲۰۸﴾ وَيُجِيزُ أَبُو يُوسُفَ رَحْمَةُ اللَّهِ الْحَيْلَةَ لِدَفْعِ وَجُوبِ الزَّكَاةِ او امام ابو يوسف رَحْمَةُ اللَّهِ حيله جائز گرځوي (روابولي) د زکاة واجبېدلو د ليري کولو لپاره (يعني له ځان څخه د زکاة د وجوب دفع کولو لپاره يو حيله اختيارول د امام ابو يوسف رَحْمَةُ اللَّهِ په نهز جائز ده) وَكَرِهَهَا مُحَمَّدٌ رَحْمَةُ اللَّهِ او امام محمد رَحْمَةُ اللَّهِ دا حيله مکروه گرځولي ده.

لغات: «يجيز» د افعال له بابه مضارع معلومه ده، مصدر: إجازة: جائز گرځول، «الحيلة» تدبير، چل، ترکیب، داسې ماهرانه طريقه او کر نلاره کوم چې له ظاهر څخه ليري تر مقصده در سېدلو پر

حکمت مبني وي، جمع: حِيَلٌ وَحِيَالٌ.

تشریح: مسئله داده چې که څوک له زکاة څخه د ځان خلاصولو لپاره يوه حيله وکړي مثلاً د کال تر پوره کېدلو مخکې خپل ټوله مال (د نصاب په اندازه مال) بل چاته ورکړي (مثلاً د هديې او تحفې په توګه يې ورکړي) بيا د کال تر پوره کېدلو وروسته هغه واپس ځني واخلي (برابره ده په قانوني کاروايي سره يې ځني واخلي و که بغير له قانوني کاروايي څخه)، نو په دې صورت کې پر هغه زکاة نه واجبيږي او د امام ابو يوسف رَحْمَةُ اللَّهِ په نهز د داسې حيله کولو اجازه سته؛ ځکه په دې صورت کې يې د هېچا حق نه دی ضايع کړی، او په محيط کې دي چې همدا ملګر صحيح دی، لېکن امام محمد رَحْمَةُ اللَّهِ دې ته مکروه ويلي دي او ناخوښه يې ګڼلي دي، او شيخ حميد الدين فرسري رَحْمَةُ اللَّهِ هم دې کراهت ته مختار مذهب ويلي دی؛ ځکه په داسې حيله کولو کې د فقيرانو او غربانو نقصان دی، پر همدې فتوی ده. او په طحطاوي کې دي چې د فرض ساقطولو په غرض سره حيله کول يا د بخل پر بناء داسې صورت اختيارول چې زکاة باندي واجب نه سي، دا بالا جماع مکروه تحریمي دي. (شاه الارواح بحواله ايضاح الاصباح)

بَابُ الْمَصْرُفِ

(دا) فصل د زکاة د مستحق کس (په بیان کي) دی

تشریح: مصرف اسم ظرف دی. لغوي معنی یې ده: د صرف کولو (خرچ کولو) ځای، او په اصطلاح کي هغه مسلمان ته ورل کيږي چي هغه ته زکاة ورکول په شریعت کي صحیح وي، یا به په بله وینا هغه کس کوم چي شرعاً د زکاة مستحق وي، نو په دې باب کي د هغو مستحقو خلکو تفصیل ذکر کوي چي هغو ته زکاة ورکول (زکاة باندي مصرفول) صحیح دي، د مصرف جمع مصارف ده. د زکاة د مصارفو په باره کي اصل د الله تعالیٰ دا فرمان دی ﴿إِنَّمَا الصَّدَقَتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسْكِينِ وَالْعَمِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ وَالْغَارِمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ وَابْنِ السَّبِيلِ فَرِيضَةً مِّنَ اللَّهِ، وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ﴾ [التوبة: ۶۰]، (پېشکه زکاة حق دی د فقیرانو، مسکینانو... إلخ) د دغه آیت په رڼا کي د زکاة او صدقاتو (۱) اول مصرف فقیران دي، (۲) دویم مسکینان دي، (۳) دریم محصلین او اخیستونکي د زکاة دي، (۴) څلورم مؤلفه القلوب دي (یعني هغه کفار چي اسلام ته د هغوی تألیف قلوب او راجلبول مطلوب وي، کوم چي اوس بالاتفاق ساقط دي)، (۵) پنځم رقاب یعنی د غلامانو بدل کتابت اداء کول او د هغو آزادول دي، (۶) شپږم غارمین یعنی مقروضین (پور وړي) او نور دي، (۷) اووم مجاهدین دي. (۸) او اتم مسافرین دي، د اسلام په شروع کي دغه اته قسمه مصارف وه کوم چي په آیت کي ذکر سوي دي، او فقهاؤ اووه (۷) قسمه مصارف ذکر کړي دي: ځکه یو مصرف "مؤثقة القلوب" د صحابه وو په اجماع سره ساقط سو، له مؤلفه القلوب څخه هغه خلک مراد وه چي هغو ته به نبي ﷺ د اسلام راولړلو په هیله څه مال ورکوی، یا له دې څخه هغه کمزوري عقیدې والا مسلمانان مراد وه. چي هغوی به په اسلام کي محکم او مضبوطه نه پاته کېدله، نو هغو ته به په اسلام کي د ثبات او محکمیتیا لپاره څه مال ورکول کېدی، لېکن کله چي الله تعالیٰ اسلام ته تقویه ورکړه او هر طرف ته اسلامي بهرغ رپانده سو، نو بیا د ابو بکر رضی الله عنه د خلافت په زمانه کي د حضرت عمر رضی الله عنه په مشوره له دغو اتمو

قسمو څخه يو مصرف او يو صنف يعني مؤلفه القلوب ساقط كړی سو، په دې باب كي مصنف رَجَه

الله د دوی ټولو تفصيل بيانوي. (ثناء الارواح، فتح الهدايه)

د زكاة مصارف

﴿ ۱۲۰۹ ﴾ هُوَ الْفَقِيرُ (۱) هغه (د زكاة اول مصرف) فقير دی وَهُوَ مَنْ يَتَلَكُ مَا لَا يَبْلُغُ نَصَابًا وَلَا قِيَمَتَهُ مِنْ أَيْ مَالٍ كَانَ او فقير هغه دی کوم چي (له زياتو څخه زيات) د دومره مال مالک وي کوم چي نه رسيږي نصاب ته او نه دنصاب قيمت ته، هغه که هر مال وي وَلَوْ صَحِيحًا مُكْتَسَبًا که څه هم هغه (فقير) روغ (صحت مند) او گټونکی وي (يعني کسب لوسته کولای سي).

﴿ ۱۲۱۰ ﴾ وَالْمُسْكِينُ (۲) او (بل مصرف) مسکين دی وَهُوَ مَنْ لَا شَيْءَ عَلَيْهِ او مسکين هغه کس دی چي هغه لره هيڅ شی نه وي.

لغات: ﴿مکتسب﴾ د ضرب له بابه د فاعل صيغه ده: کسب کونکی، په چا کي چي د گټي او کسب کولو طاقت وي.

تشریح: په دې عبارت کي د زكاة له مصارفو څخه د اول کس بيان دی او هغه فقير دی، فقير هغه کس دی کوم چي دنصاب خاوند نه وي يعني دنصاب په اندازه مال نه لري، يا دنصاب په اندازه خو مال ور سره وي، لېکن د هغه له ضرورت اصلیه څخه زيات نه وي بلکي مال د هغه په ضرورتونو کي راگير وي مثلاً د اوسېدلو کور، استعمال جامې او دخپل کسب او پېشې آلات، داهم فقير دی. نو که څه هم هغه فقير روغ رمت او د کسب کولو لائق وي، بيا هم د هغه لپاره زكاة او صدقات واجب حلال او جائز دي، خو داسي روغ رمت کس لپاره د زكاة سوال کول او زكاة اخيستل جائز خودي لېکن اولی او مناسب نه دي چي صحيح الاعضاء او د گټي کولو قابل کس د زكاة په خیر و باندې گزاره وکړي.

والمسکين إلخ: د زكاة دويم مصرف مسکين دی او مسکين هغه کس دی چي د هغه سره هيڅ څه نه وي چي گزاره په وکړي (يا په بله وينا چي شپارو ز اوڅلور وشت ساعته اکراره په وکړل سي)، گواکي مسکين له فقير څخه زيات تنگ حال دی، داسي کس د زكاة سوال کولای سي.

فایده: د فقير او مسکين دغه معنوي فرق صرف د زكاة په باب کي سته، کنه نور په هر ځای کي د فقير او مسکين په مصلحت کي فرق نسته لکه څرنگه چي ابن قدامه رَحْمَةُ اللهِ وِلي دي، خو څرنگه چي په زكاة کي دغه دوه مصرف قرآن

کریم په جلا مستقله توگه ذکر کړي دي، نو ځکه اهل علم حضراتو ويلي دي چي په دې دوو لفظو کي له يوه څخه لږ حاجت مند او له بل څخه زيات حاجت مند مراد دی، بيا په دې کي اختلاف دی چي زيات احتياج په فقير کي دی او که په مسکين کي؟ په عامه توگه دا حانفو رجحان ودې طرف ته دی چي مسکين زيات حاجت مند دی (کما ذکر) يعني فقير هغه دی چي د هغه سره د کفايت په اندازه څه مال او سامان وي، او مسکين هغه دی چي د هغه سره هېڅ نه وي "الفقير من له أدنى شيء والمسكين من لا شيء له"، بعضو د دې برعکس فقير زيات محتاجه او مسکين کم محتاجه گرځولی دی، او همدا خبره زياته صحيح معلومېږي: اول خو ځکه چي په قرآن کریم کي اول د فقير او بيا د مسکين ذکر کېدل په ظاهره د دې خبري قرينه ده چي فقير د مسکين په مقابله کي زيات حاجت مند دی، او دويم خپله د قرآن کریم په يوه واقعه کي ذکر سوي دي ﴿أَمَّا السَّفِينَةُ فَكَانَتْ لِمَسْكِينٍ يَعْمَلُونَ فِي الْبَحْرِ﴾ (النهم: ۷۹)، د قرآن کریم له دې بيان څخه معلومېږي چي کومو خلکو ته الله تعالی "مساکين" ويلي دي، هغوی د کبتي مالکان وه او هغو په همدې کبتي سره روزي حاصلوله، له دې څخه د دې خبري تصديق کېږي چي مسکين د څه غوندي مال مالک وي، خو دومره مال نه چي د هغه د ضرورتو لپاره کافي وي. ښکاره دي وي چي د اهل لغت او مفسرينو په دې اختلاف سره د زکاة پر احکامو هېڅ اثر نه لورېږي. (قاموس اللغة، عنوان زکاة و فقير)

﴿۱۲۱۱﴾ وَالْمُكَاتَبُ (۳) او مکاتب دی.

تشریح: د زکاة درېیم مصرف مکاتب دی، په مذکوره آيت کي له "فسي الرقاب" څخه مراد دا کشره علماؤ په نېز مکاتب غلام دي، همدا قول مصنف رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِ اختيار کړی دی، مکاتب هغه غلام دی چي خپل مالک (بازار) ورته ويلي وه چي کله ته دومره مال مثلاً زر درهمه ماته را کړې!، نو ته آزادي يې!، نو داسي مکاتب مرسته کول او زکاة ور کول جائز دي چي هغه خپل مالک ته د مال (بدل کتابت) ور اداء کړي او خپله غاړه د غلامۍ له طوق څخه خلاصه کړي.

﴿۱۲۱۲﴾ وَالْمُدْيُونُ الَّذِي لَا يَنْبَلِكُ نَصَابًا وَلَا قَيْمَتَهُ فَاضْلًا عَنْ دَيْنِهِ (۴) او هغه مقروض (پور وړی) دی کوم چي د داسي نصاب يا د نصاب د قيمت مالک نه وي کوم چي دده له قرض څخه زائد (اضافه) وي.

تشریح: د زکاة څلورم مصرف مقروض (پور وړی) دی چي هغه ته په قرآن کي "غارم" ويل سوي دي، له "غارم" څخه مراد هغه مقروض کس دی چي د هغه سره خو مال وي ليکن ټوله مال يا بعضي مال په قرض کي را گير وي او له قرض اداء کولو څخه وروسته د نصاب په اندازه نه ور سره پاتېږي، داسي کس که څه هم په ښکاره مالدار دی خو په حقيقت کي فقير دی، نو ځکه هغه ته زکاة ور کول او د هغه لپاره اخيستل جائز دي.

مسئله (١): که یو څوک زیات مقروضه وي او دا خطر ه وي چي که هغه ته زکاة ورکول سي، نو خپله به یې وځوري او قرض به په اداء نه کړي، نو زکاة ورکونکی دي له هغه څخه اجازه واخلي او د خپل زکاة په مال سره دي هغه قرض اداء کړي، نو په دې توگه به د فقیر قرض او د مالداره زکاة دواړه اداء سي. (احسن الفتاوی ج: ٤، ص: ٢٥٠)

مسئله (٢): که یو څوک زیات مقروضه وي (کوم چي له نصاب څخه هم زیات قرض وي)، نو د قرض اداء کولو لپاره هغه ته له نصاب څخه زیات مال ورکول پروانه لري، خو بعضي کاروباريان له دغه مسئلې څخه غلطه فايده اخلي چي ځيني وخت پر دوی د کاروبار یا حکومت قرض دومره زیات سي چي د دوی له اصل سرمايې څخه زیات وي، نو دوی خلکو ته ورسي او وایي چي موږ زیات مقروضه یو او د زکاة مستحقه یو، لهذا زموږ سره مرسته وکړئ! او د زکاة په مال سره زموږ قرضونه را اداء کړئ!، نو په دې توگه هغوی د لکاوو روپیو مطالبه لري، نو داسي خلکو ته پکار دي چي اول د خپل ذاتي مالیت جانیږد، موټران او داسي نور خرڅ کړي او خپل قرض په اداء کړي، خو که اوس هم د دوی قرض اداء نه سي، نو بیا دي د مرستي مطالبه وکړي، تر دې مخکي خپل ځان ته د زکاة مستحقین وبل د غربتانو سخت حق تلفي ده. (انوار الايضاح بتصرف)

﴿١٢١٣﴾ وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ (٥) او د الله په لاره کي (یعني بل مصرف د الله دلاري والا) دى وَهُوَ مُنْقَطِعٌ

الْغُرَاةِ أَوْ الْحَاجِّ او هغه له غازیانو یا له حاجیانو څخه جلا کېدونکى (شاته پاتېدونکى) کس دى.

لغات: ﴿منقطع﴾ د انفعال له باب ه فاعل دى: قطع کېدونکى، جلا کېدونکى، ﴿غُرَاة﴾ جمع د غازی

ده: حمله کونکى، مجاهد، ﴿حَاجَّ﴾ حاجي، د حج دار کاتو اداء کونکى، جمع: حُجَّاج.

تشریح: د زکاة پنځم مصرف "فی سبیل الله" دى، د "فی سبیل الله" تفسیر د جمهورو په نېز په مجاهدینو سره سوى دى د فقر او ضرورت له قید څخه بغير، او په احتافو کي د امام ابو یوسف رَجَّه الله رایه هم دغه ده خو د ضرورت او فقر په قید سره، یعني هغه مجاهدین ځني مراد دي کوم چي جهاد ته تلل غواړي لېکن هغوی د جهاد په سلمان برابرولو باندي د قدرت نه لرولو په وجه د مجاهدینو له جماعت څخه منقطع کیږي، نو داسي مجاهد مرسته کول او زکاة ورکول او د هغه لپاره زکاة اخیستل صحیح او حلال دي، همدا په منقطع الغُرَاة سره تعبیر سوى دى، یا په بله وینا هغه مجاهدین او غازیان کوم چي د مال او سلمان د نشتوالي په وجه له اسلامي لښکر څخه پاته سوي وي، گواکي د جهاد کولو لپاره د زکاة په مال سره د مجاهدینو ملد کول کېلای سي.

او دامام محمد رَحْمَةُ اللهِ په نېز له نې سبيل الله څخه مراد منة لعل الحاج دی. يعنې هغه کس چي پر هغه حج فرض سوی وي، لېکن فی الحاله فقير وي (يا په بله وينا: هغه کس کوم چي د فقيرۍ او غربت په وجه د حاجيانو له قافلې څخه پاته سوی وي)، داسي کس ته د فرض حج اداء کولو لپاره زکاة ورکول کېدای سي. (انوار الايضاح، شفاء الارواح)

﴿۱۲۱۳﴾ وَابْنُ السَّبِيلِ (۶) او (بل مصرف) دلاري والادی وَهُوَ مَنْ لَهُ مَالٌ فِيْ وَطَنِهِ وَلَيْسَ مَعَهُ مَالٌ او دا هغه کس دی چي د هغه لپاره په خپل وطن کي مال وي او (فی الحاله) دده سره مال نه وي.

تشریح: د زکاة شپږم مصرف "ابن السبيل" دی، له ابن السبيل څخه مراد هغه مسافر دی چي په خپل وطن کي د هغه سره ډېر مال موجود وي، خو اوس وخت (په لاره يابل وطن کي) د هغه سره هېڅ نه وي، مثلاً ټوله مال يې خرچ کړی وي يا غلا سوي وي، نو ځواکي فی الحاله دا کس فقير دی او فقير ته زکاة ورکول او د هغه لپاره زکاة اخيستل جائز دي، خو له ضرورت څخه زيات اخيستل ورته حلال نه دي. علمائو ليکلي دي چي غوره داده چي دا کس قرض واخلي او چي کور ته ولاړ سي، هغه دي اداء کړي، لېکن کوم کس چي په خپل وطن کي هم فقير وي، نو له ضرورت څخه زيات اخيستل هغه ته، صحيح دي. (شفاء الارواح بحواله عمدة الفقه)

﴿۱۲۱۵﴾ وَالْعَامِلُ عَلَيْهَا (۷) او کار کونکی پر زکاة (د زکاتونو ټولونکی) يُعْطَى قَدْرَ مَا يَسَعُهُ وَأَعْوَانُهُ هغه ته به دومره ورکول کيږي چي مناسب او کافي وي د هغه او د هغه د معاونونو لپاره.

لغات: ﴿يسع﴾ د سمع د باب مضارع ده، مصدر: سَعَةً: گنجائش کېدل، وس کېدل. ﴿أعوان﴾ جمع دَعَوْنُ ده: معاون، مرستيال او ملدگار، هر معاون شی. عليها د ضمير مرجع زکاة دی. يسعه و أعوانه د دواړو ضميرونو مرجع عامل دی.

تشریح: د زکاة اووم (آخري) مصرف عامل دی. عامل هغه کس دی کوم چي د اسلامي حکومت له طرفه د زکاة اخيستلو او راټولولو لپاره ټاکل سوی وي (چي له خلکو څخه زکاة لوصدقات راټول کړي)، نو اسلامي حکومت به داسي عامل او د هغه سره کار کونکو (مرستيالانو) ته د زکاة له مال څخه د دوی د عمل په اندازه مال ورکوي، لېکن د دې خيال دي ساتي چي دومره به ورکوي کوم چي د عامل او د هغه

درستیا لاندو لپاره کافي وي (يعني د کفایت په اندازه)، لېکن که د زکاة مال صرف دومره وي چي که عاملینو ته د کفایت په اندازه مال ورکول سي نو ټوله زکاة به په همدې کي صرف سي، نو په داسي صورت کي به دوی ته نصف (نیمه حصه) ورکول کیږي، او کوم زکاة چي عامل ته ورکول کیږي، هغه د زکاة په حیثیت سره نه، بلکي د عمل د عوض او حق الزحمه په توګه ورکول کیږي، نو ځکه عامل ته به په هر حال کي ورکول کیږي، برابره ده هغه مالداره وي او که فقیر وي.

د زکاة په ټولو مصارفو کي صرف همدا یو مصرف داسي دی چي هغه ته د معاوضه عمل او حق الزحمه په توګه زکاة ورکول کیږي، کنې زکاة خو وایي هغه ورکړي ته کوم چي فقراؤ ته بغیر له څه معاوضه عمل څخه ورکول سي. (انوار الايضاح بحواله الدر المنضود ج: ۳، ص: ۹۸)

﴿۱۲۱۲﴾ وَلِلْمُزَكَّيِّ الدَّفْعُ إِلَى كُلِّ الْأَصْنَافِ اوزکاة ورکونکي لره (مذکور) ټولو قسمونو ته ورکول جائز دي وَلَهُ الْاِقْتِصَارُ عَلَى وَاحِدٍ مَّعَ وَجُودِ بَاقِي الْأَصْنَافِ اودنورو قسمونو د موجودوالي سره صرف پریوه قسم اکتفاء کول (هم) ورلره جائز دي.

لغات: ﴿مزکی﴾ د تفعیل له باب فاعل دی: زکاة ورکونکی، ﴿أصناف﴾ جمع د صنف ده: قسم، نوع. **تشریح:** مذکوره اووه سره قسمه خلک د زکاة مصرف دي، د مال مالک ته اختیار دی چي په دغه اوو قسمونو کي هر یوه ته یې ورکوي، یا ټوله زکاة صرف یو قسم خلکو ته ورکوي، یا صرف یوه کس ته یې ورکوي، که څه هم بل قسم خلک موجود وي، مثلاً مسافر یا مکاتب موجود وي خو د مال مالک صرف فقیر ته زکاة ورکړي، نو دا جائز دي، خو یوه کس ته په یوه وار دومره مال ورکول چي هغه د نصاب خاوند سي مکروه تحریمي دي، خو که هغه مقروض وي او د قرض اداء کولو لپاره ډېر مال ورکړي، نو څه حرج نسته (لکه مخکي چي ذکر سوه). (شفاء الارواح، انوار الايضاح)

﴿۱۲۱۴﴾ وَلَا يَصِحُّ دَفْعُهَا لِكَافِرٍ اوصحيح نه دي زکاة ورکول و کافر ته.

﴿۱۲۱۸﴾ وَغَنِيَّ يَبْلِكُ نَصَابًا اوداسي مالدار ته کوم چي د نصاب مالک وي اَوْ مَا يُسَاوِي

قِيَمَتَهُ مِنْ أَيْ مَالٍ كَانَ یاد دومره مال (مالک ري) چي هغه د نصاب د قیمت سره برابر وي، هغه

که هر مال وي فَاضِلٌ عَنْ حَوَائِجِهِ الْأَصْلِيَّةِ (په دې شرط چي د نصاب يا قيمت د نصاب) زائد وي دده له اصلي ضرورتاتو څخه.

﴿۱۲۱۹﴾ وَ طِفْلٌ غَنِيٌّ او (صحيح نه دي زکاة ورکول) د مالداره کس وبچي ته.

لغات: ﴿فاضل﴾ زائد، له ضرورت څخه زيات، اضافي، فَضْلٌ يَفْضُلُ فَضْلًا (باب نصر): له ضرورت

څخه زياتېدل، باقي پاتېدل، عربي مقوله ده: أَنْفَقَ مِنْ مَالِكَ مَا فَضَلَ (ستاله مال څخه چي کوم تر ضرورت زيات وي، هغه نفقه کړه!)، ﴿الطفل﴾ بچي، له ولادت څخه تر بلوغ پوري بچي ته "طفل" وايي، پر مذکر او مؤنث دواړو يې اطلاق کيږي. (معجم)

تشرېح: د زکاة مصرف فقط مسلمان فقير او غريب دی، کافر فقير ته زکاة ورکول جائز نه دي، خو هغه ته نفلي خيرات ورکولای سي، او که څوک کافر فقير ته زکاة ورکړي، نو د هغه زکاة نه اداء کيږي او هغومره زکاة دوباره مسلمان غريب ته ورکول لازم دي.

وغني يملك نصاباً إلخ: يعني کوم څوک چي د نصاب خاوند وي، يعني د هغه سره دو پنځوس نيمي (۵۲.۵) ټولې سپين زرو وي، يا د هغومره قيمت والا مال ور سره وي، برابره ده د تجارت لپاره وي او که نه وي، په دې شرط چي د هغه له حاجت اصليه څخه زيات وي (حاجت اصليه لکه د اوسپنلو کور، د کور ضروري سلمان، داغوستلو جامې، سپارلي او داسي نور، له دې څخه د مال زائد وي)، نو داسي کس مالدار (غني) دی او هغه ته زکاة ورکول جائز نه دي (لهذا لوی، لوی دېگونه او فرشونه او داسي نور شيان چي په ډيرو کلونو کي کله نا کله ضرورت ورته پيښيږي، هغه په حاجت اصليه کي داخل نه دي، داسي سلمان والا ته زکاة ورکول جائز نه دي). (شفا، الارواح بحواله عمدة الفقه)

وطفل غني إلخ: يعني د مالداره کس ونا بالغه بچي ته زکاة ورکول جائز نه دي، برابره ده هغه عاقل وي او که نه؛ ځکه نابالغه اولاد د خپل پلار په مالدار والي سره مالداره شمېرل کيږي. ها! که د مالداره کس ځوی بالغ او فقير وي، نو هغه ته زکاة ورکول جائز دي.

مسئله: همدارنگه د غريب كس وغير عاقل بچي ته كه څوك زكاه وركړي، نو زكاه نه اداء كيږي، خو كه دبچي ولي دبچي له طرفه قبضه باندې وركړي، نو زكاه صحيح كيږي، او كه د غريب كس عاقل بچي ته زكاه وركړي، نو زكاه اداء كيږي. (انوار الايضاح بحواله در مختار مع الشامى)

بنو هاشم (سيدانو) ته زكاه وركول جائز نه دي

﴿۱۱۲۰﴾ وَبَنِي هَاشِمٍ وَمَوَالِيهِمْ او (همدارنگه صحيح نه دي د زكاه وركول) بنو هاشمو او دهغو آزاد كړل سوو غلامانو ته وَاخْتَارَ الطَّحَاوِيَّ جَوَّازَ دَفْعِهَا لِبَنِي هَاشِمٍ او امام طحاوي رَحِمَهُ اللهُ بنو هاشمو ته د زكاه وركولو جائز والى اختيار كړى دى.

تشرېح: بنو هاشم سيدانو ته زكاه وركول جائز نه دي، ځكه نبي كريم ﷺ خپل خاندان والا د زكاه او صدقات واجبه له استعمال څخه منع كړي دي، نو ځكه سيدانو او دهغوى آزاد كړل سوو غلامانو ته زكاه وركول جائز نه دي.

ددغه مسئلې په باره كي د ابو عصمه رَحِمَهُ اللهُ په حواله سره د امام ابو حنيفه رَحِمَهُ اللهُ يو قول دا نقل سوي دى چي په كوم ځاى كي د اسلامي حكومت له طرفه د بنو هاشمو لپاره وظيفه مقرر نه وي، هلته دوى ته زكاه وركول صحيح دي، همدا قول امام طحاوي رَحِمَهُ اللهُ خوښ كړى دى او بنو هاشمو ته يې د زكاه وركولو د جائز كېدو فتوى وركړې ده، خو د فقهاؤ په نېز دا قول مرجوح او غير معتبر دى او صحيح او مفتى به قول همدا دى چي بنو هاشمو سيدانو ته زكاه وركول صحيح نه دي، خو دوى ته له زكاه او صدقات واجبه څخه بغير نور نقلي صدقات وركول كېدلای سي، بلكي د پېغمبر ﷺ سره د نبي نسبت پر بناء د دوى مالي خلمت كول د ډېر لوى ثواب كار دى. (انوار الايضاح)

له بنو هاشمو څخه څوك مراد دي؟

له بنو هاشمو څخه د پنځو (۵) خاندانو افراد مراد دي: ① د حضرت علي ﷺ تمام اولاد، ② د حضرت عباس ﷺ تمام اولاد، ③ د حضرت جعفر ﷺ تمام اولاد، ④ د حضرت عقیل ﷺ تمام اولاد، ⑤ د حضرت حارث بن عبدالمطلب ﷺ تمام اولاد. همدارنگه د دې ټولو موالې (يعني كوم غلامان چي دوى آزاد كړي وي)؛ دغه حضرات او دوى اولاد په دې وجه بنو هاشم دي چي دا ټوله د نبي كريم ﷺ د لوړ نيکه هاشم بن عبد مناف و طرف ته منسوب دي، او د بنو هاشم قبيله هم د هاشم بن عبد مناف و طرف ته منسوبه ده، نو په دې حواله سره دوى ته هاشميان ويل كيږي، او دوى آزاد سوي غلامان ځكه له دوى څخه شمېرل كيږي چي د نبي ﷺ غلام ابو رافع يو وار له نبي كريم ﷺ

څخه پوښتنه وکړه: أَتَحِلُّ لِي الصَّدَقَةُ، (يعني آیا زما لپاره صدقه حلاله ده)، نونبي کریم ﷺ هغه ته وفرمايل: لا أنت مولانا، (يعني ستا لپاره صدقه حلاله نه ده؛ ځکه ته زموږ آزاد سوی غلام یې)، نو کله چي زموږ لپاره صدقه حلاله نه ده، نو ستا لپاره به څنگه حلاله وي؟! ځکه چي ته (خو) هم زموږ په څېر په بنوهاشمو کي داخل او شامل یې.

کومو خپلوانو او قربانو ته زکاة ورکول جائز نه دي؟

﴿۱۲۲۱﴾ وَأَصْلُ الْمَرْكَبِ وَزَوْجَتِهِ او (همدارنگه زکاة ورکول جائز نه دي) د زکاة ورکونکي خپل اصولو (يعني پلار، مور، نيکه، انا او داسي نورو) ته او د زکاة ورکونکي خپل فروعو (ځوی، لور، لمسي او داسي نورو) ته او خپلي ښځي ته وَمَمْلُوكِهِمْ وَمُكَاتِبِهِمْ وَمُعْتَقِ بَعْضِهِمْ او (نه زکاة ورکول جائز دي) خپل غلام او خپل مکاتب او خپل هغه غلام ته چي د هغه بعضي حصه آزاده کړل سوې وي.

تشریح: مسئله داده چي دوه قسمه خپلوانو ته زکاة ورکول جائز نه دي: ① يو خپل اصولو او فروعو ته، اصول يعني د کومو کسانو سره چي دده د ولادت تعلق وي، يا په بله وينا له کومو کسانو څخه چي دى پيدا سوې وي لکه مور و پلار، انا او نيکه، ورنیکه.... او فروع يعني کوم کسان چي له ده څخه پيدا سوي وي لکه زوى، لور، لمسى، لمسى.... ② دويم هغه خپلوان دي چي د هغوى سره دده د نکاح تعلق وي، يعني خاوند خپلو ښځو ته او ښځي خپل خاوند ته زکاة نه سي ورکولای، او له دغه دوه قسمه خپلوانو څخه بغير ټولو قربانو ته که هغوى غريبان وي زکاة ورکول جائز دي، لهنا سړى د خپل مور ښي (مهرې)، مېرور، يا زوم (دلور خاوند) ته زکاة ورکولای سي کله چي دوى د زکاة مستحق وي، همدارنگه ورور خپلي خور ته او د هغې اولاد ته او همدارنگه خپل اکا، امه، ملما، خاله او داسي نورو ټولو ته زکاة ورکولای سي، او دوى ته زکاة ورکول نه صرف دا چي جائز دي بلکي اولى او غوره دي او دوچنده ثواب پکښي سته: يو د زکاة ورکولو او بل د صله رحمى. (يعني د خپلوانو سره د ښه چلند کولو او تعلق ساتلو، لهنا مالداره کس ته پکار دي چي نورو پرديو او دليري ځايو خلکو ته د زکاة ورکولو پر ځاى اول بايد په خپلو قربانو کي فقيران او غريبان ولټوي او هغو ته دي زکاة ورکړي او که غريب قريب د شرم په وجه زکاة نه ځني اخلي، نو په پټه توگه دي يې د بل چا په ذريعه ورکړي، بيا به زکاة ورکونکى په خپلو سترگو د زکاة برکات وويني، ځکه د دوى حق مقدم دى. همدارنگه د خپل کلي د مسجد او مدرسي والا حق مقدم دى دبلي علاقې له مسجد او مدرسي څخه، لهذا په مرسته کولو او چنده ورکولو کي هغوى مخکي کول پکار دي، او دا ډېر خراب مزاج او بد خصلت دى چي نور ليري خلک له خپلو مستحقو قربانو ياله خپل نژدې مسجد او مدرسي څخه مخکي کړل سي، په دې هکله پوره احتياط کول پکار دي).

و مېلوکې و مکاتبې: فرمايي چي خپل غلام او خپل مکاتب ته هم زکاة ورکول جائز نه دي؛ ځکه غلام او د غلام هر څه د مالک دي او د هغه ټوله مال او گټه د مالک ده، همدارنگه د مکاتب غلام په مال او گټه کي د مالک حق دی، نو دوی ته زکاة ورکول گواکي خپل ځان ته زکاة ورکول دي، او خپل ځان ته په زکاة ورکولو سره زکاة نه اداء کيږي.

و معتق بعضهم: همدارنگه هغه غلام چي بعضي حصه يې آزاده سوې وي او بعضي يې نه وي آزاده سوې، هغه ته هم زکاة ورکول جائز نه دي. صورت د مسئلې دا دی چي يو غلام د دوو کسانو په مینځ کي مشترک دی، په دوی کي يوه شريک خپله حصه آزاده کړه، نو شريک آخر (بل شريک) ته اختيار دی چي که دئ هم خپله حصه آزادي او که په غلام کسب او کار کوي او دخپلي حصې قيمت ځني اخلي، اوس که شريک آخر دخپلي حصې قيمت اخيستل اختيار کړي، نو دا غلام د شريک آخر په حق کي د مکاتب په درجه کي دی او خپل مکاتب ته زکاة ورکول جائز نه دي، نو ځکه د شريک آخر لپاره هم خپل دغه غلام (معتق البعض) ته زکاة ورکول جائز نه دي. (انوار الايضاح، شفاء الارواح)

د زکاة مال د مري په کفن او قرض کي خرچول

﴿۱۲۲۲﴾ وَكَفَنَ مَيِّتٍ وَ قَضَاءِ دَيْنِهِ او (همدارنگه د زکاة صرفول جائز نه دي) د مري په کفن کي او د مري په قرض اداء کولو کي وَثْنٍ قَبْلَ يُعْتَقَ او د داسي غلام په قيمت کي کوم چي آزادول کيږي.

لغات: ﴿قَبْلَ﴾ خالص غلام (کوم چي مکاتب او مدبر نه وي)، جمع: أقنان.

تشریح: مسئله داده چي د زکاة په مال سره مري ته کفن ورکول جائز نه دي او د زکاة په مال سره د مري قرض اداء کول جائز دي؛ ځکه د زکاة رکن تمليک (مالک جوړول) دي او مري مالک نه سي جوړول کېدای؛ ځکه چي په هغه کي د مالک جوړېدلو صلاحيت نسته.

و ثمن قن: يعني د زکاة په مال سره د آزادولو لپاره غلام يا مينځه رانيول جائز نه دي (چي غلام يا مينځه رانيسي د زکاة په مال سره او آزاديې کړي)، په دې سره زکاة نه اداء کيږي.

دلته صاحب البحر الرائق د زکاة صحيح کېدلو لپاره يوه حيله ليکلې ده او هغه دا چي په داسي صورت کي دي يو فقير ته زکاة ورکول سي او هغه ته دي وويل سي چي ته په دې مال سره د مري لپاره د کفن او دفن انتظام وکړه! يا په دې سره غلام رانيسه! او آزاديې کړه!، نو په دې توگه به د

مالک زکاة هم اداء سي او فقير ته به په مذکوره شيانو باتدي د مال خرچ کولو ثواب هم حاصل سي. (البحر الرائق ج: ۲، ص: ۲۶۱)

مالدار کس ته د فقير په گومان د ورکول سوي زکاة حکم

﴿ ۱۲۲۲ ﴾ وَلَوْ دَفَعَ بِتَحَرٍّ لِّمَنْ ظَنَّهُ مَصْرُفًا او که ورکړي (زکاة) په غور و فکر سره (يعني تر طلب او تلاش وروسته) داسي کس ته چي پر هغه يې د مستحق گومان کړی وي فَظَهَرَ بِخِلَافِهِ بيا هغه د دې په خلاف ښکاره سي (مثلا مالدار يا سید ثابت سي) أَجْزَأُ نوده لره کافي دي (زکاة يې اداء کيږي) إِلَّا أَنْ يَكُونَ عَبْدًا وَ مُكَاتَبَةً مگر دا چي هغه دده غلام او مکاتب وي.

لغات: ﴿تَحَرٍّ﴾ د تفعل د باب مصدر دی، د دې خپله معنی ده: غور و فکر کول، طلب کول، او صاحب د شفاء الارواح دلته د تحری مطلب د بیان کړی دی چي په اټکل سره دیوشي په باره کي غالب گومان حاصلول.

تشریح: صورت د مسئلې دادی چي که زکاة ورکونکی له ښه غور و فکر کولو څخه وروسته پریو کس د فقير گومان وکړي مثلاً هغه کس خپل شکل د فقيرانو په څېر جوړ کړی وي، یا د فقيرانو په صف کي ولاړ وي او هغه ته زکاة ورکړي، له تحقیق څخه وروسته معلومه سي چي هغه کس خود زکاة مستحق نه وو، مثلاً مالداره وو، یا هاشمي (سید) وو، یا کافرو وو، یا هغه د زکاة ورکونکي خپل پلار یا خوی او داسي نور وو، نو په داسي صورتونو کي د زکاة ورکونکي زکاة اداء کيږي، لېکن که هغه کس دده غلام یا مکاتب وو، نو بیا يې زکاة نه اداء کيږي؛ ځکه خپل غلام او مکاتب د خپل مال مالکان نه سي جوړول کېدلای، حال دا چي د زکاة اداء کېدلور کڼ تمليک (مالک جوړول) دي. (انوار الايضاح، شفاء الارواح)

له نصاب څخه د زیات زکاة ورکولو حکم

﴿ ۱۲۲۳ ﴾ وَ كُرَّةَ الْإِغْنَاءِ او مکروه دي (فقير) مالداره کول (د نصاب ملک جوړول) وَهُوَ أَنْ يَفْضَلَ لِلْفَقِيرِ نَصَابٌ بَعْدَ قَضَاءِ دَيْنِهِ وَ بَعْدَ اعْطَاءِ كُلِّ فَرْدٍ مِنْ عِيَالِهِ دُونَ نَصَابٍ مِنْ الْبَدَنُوعِ إِلَيْهِ او هغه دادی چي زائد پاته سي د فقير سره يو نصاب دده د قرض تر اداء کولو وروسته او دده له عیال څخه وهر فرد ته تر نصاب د کم ورکول کېدلو څخه وروسته له هغه مال څخه کوم چي ده ته ورکول سوی دی (يعني د مالداره کولو صورت دادی چي د فقير د قرض تر اداء کېدلو وروسته او

دهغه له عيال څخه وهر فرد ته تر نصاب د كم مال رسېدلو څخه وروسته بيا هم د فقير سره د نصاب مقدار پاته سي) وَإِلَّا فَلَا يُحْكِرُهُ كُنْهِ مَكْرُوهُ نَهْدِي.

لغات: ﴿الإغناء﴾ د افعال د باب مصدر دی: مالداره کول (مالداره جوړول)، بې پروا کول (مستغني کول).

تشریح: مسئله داده چي فقير کس مالداره کول يعني له نصاب (دوه سوه درهمو) څخه زيات مال د زکاة په توگه ور کول مکروه دي. په دې شرط چي پر هغه هيڅ قرض نه وي او دهغه عيال نه وي. نو که پر هغه قرض وي (مقروضه وي)، نو هغه ته دومره د زکاة مال ور کول چي تر قرض اداء کولو وروسته له نصاب (دوه سوه درهمو) څخه کم ورسره پاتېږي، بېله کراهته جائز دي او که پوره نصاب ورسره پاتېږي، نو مکروه دي.

همدارنگه که هغه د عيال خاوند وي، نو دومره د زکاة مال ور کول چي که دهغه پز عيال تقسيم کړل سي، نو هريوه ته له نصاب (دوه سوه درهمو) څخه کمه حصه رسيږي، بېله کراهته جائز دي. او که په اهل و عيال کي خوهر کس ته له نصاب څخه کمه حصه ورسيږي، لېکن خپله فقير ته پوره نصاب پاتېږي، نو نا هم مکروه دي. (شفاء الارواح)

خومره زکاة ور کول بکار دي؟

﴿۱۲۲۵﴾ وَتَدْبِ اغْنَاءُ عَنِ السُّؤَالِ او مستحب دي فقير له سوال څخه بې پروا کول (مستغني کول).

تشریح: مستحق کس او فقير ته دومره مال ور کول مستحب دي چي په هغه ورځ دې سوال او خواست محتاجه نه سي، او افضل او غوره داده چي دده د قرض او دده د اهل و عيال د ضرورت په لحاظ کولو سره زکاة ور کول سي، او له ضرورت څخه مراد صرف خوراک نه دی، بلکي کپړه (جمله)، تېل، د کور کرایه او داسي نور ټول هغه شيان چي دې دخپل ځان او دخپل اهل و عيال لپاره په هغه ورځ ورته محتاج وي. په متفرقه توگه وڅو کسانو ته د لږ، لږ ور کولو پر ځای د يوه کس ضرورتونه پوره کول افضل دي. (شفاء الارواح بحواله ايضاح الاصباح)

بل ښار ته د زکاة وړولو حکم

﴿۱۲۲۶﴾ وَكُرِهٌ نَقْلُهَا بَعْدَ تَمَامِ الْحَوْلِ لِئَلَّا يَخْرَ او مکروه دي د زکاة نقلول (وړل) د کال

تر پوره کېدو وروسته وبل ښار ته لِغَيْرِ قَرِيبٍ وَأُخُوٍّ وَأَوْرَمٍ وَأَنْفَعٍ لِلْمُسْلِمِينَ بِتَعْلِيمٍ

داسي کس ته (وړل) کوم چي نه وي قريب يا (نه وي) زيات محتاجه يا زيات تقوی داره يا د تعليم په سلسله کي د مسلمانانو لپاره زيات نفع مند.

لغات: ﴿أحوج﴾ اسم تفضيل دی: زيات محتاج، ﴿أورع﴾ دا او أنفع هم اسم تفضيل دی: زيات پرېزگاره، زيات تقوی داره، ﴿أنفع﴾ زيات نفع مند (مختور).

تشرېح: مسئله داده چي د زکاة مال له يوه ښار څخه وبل ښار ته وړل مکروه دي، ها! که په بل ښار کي دده غريب قريب وي، يا د بل ښار خلک له دې ښار والا څخه زيات محتاجه وي، يا مثلاً بعضي مدرسي په داسي پسمانده علاقو کي واقع وي چي هلته تعاون ورسره کول د ديني تعليم د بقاء لپاره ضروري وي، يا د بل ښار فقير زيات پرېزگاره وي، يا هغه داسي کس وي چي مسلمانانو ته له هغه څخه زياته نفع رسيږي، نو په دې صورتونو کي بل ښار او علاقې ته د زکاة په وړولو کي هيڅ کراهت نسته، بلکي د زيات ثواب باعث دي. (شفاء الارواح، انوار الايضاح)

کومو کسانو ته زکاة ورکول افضل او غوره دي؟ (غريب قريبان، بيا همسايه گان...)

﴿۱۲۷﴾ وَالْأَفْضَلُ صَرْفُهَا لِلْقُرْبِ فَإِلَّا قُرْبَ مِنْ كُلِّ ذِي رَحِمٍ مَخْرَجٌ مِنْهُ أَوْ أَفْضَلُ دِي د زکاة خرچ کول (ورکول) تر ټولو نژدې قريب ته بيا (تر هغه وروسته) نژدې قريب په خپل ذی رحم محرم قريبانو کي (يعني په خپل ذی رحم محرم قريبانو کي تر ټولو نژدې قريب ته زکاة ورکول افضل دي بيا تر هغه وروسته نژدې قريب ته...) ثُمَّ لِجِيرَانِهِ بيا خپلو همسايه گانو ته ثُمَّ لِأَهْلِ مَحَلَّتِهِ بيا خپلي محلي (کلي) والا ته ثُمَّ لِأَهْلِ حَرْفَتِهِ بيا خپل هم کسب (هم پېشه) والا ته ثُمَّ لِأَهْلِ بَلَدَتِهِ بيا خپل ښار والا ته وَقَالَ الشَّيْخُ أَبُو حَفْصٍ الْكَبِيرُ رَحِمَهُ اللَّهُ اَوْ شَيْخُ أَبُو حَفْصٍ كَبِيرُ رَحِمَهُ اللَّهُ فرمايلي دي لَا تَقْبَلُ صَدَقَةَ الرَّجُلِ وَقَرَابَتُهُ مَحَاوِيْجُ چي نه قبلول کيږي صدقه دسري په داسي حال کي چي دهغه خپل قريبان محتاجه وي حَتَّى يَبْدَأَ بِهِمْ فَيَسُدُّ حَاجَتَهُمْ تر دې چي په هغوی شروع وکړي او د هغوی ضرورت ور پوره کړي.

لغات: ﴿جيران﴾ جمع د جَار ده: همسايه، ﴿أهل حرفة﴾ پېشه ور، کسب و پېشي والا، ﴿ذی رحم محرم﴾ هغه قريب چي نکاح ورسره کول د همېشه لپاره حرام وي، ډېر نژدې قريب، لکه ورور،

خور، ددوی اولاد، اکا، امه، ماما، خاله او داسي نور، کله چي دا خلگ د زکاة مستحق وي،

﴿محاویج﴾ جمع د محوَجْ ده: (احتیاج مند)، ضرورت مند. (انوار الايضاح)

تشریح: د زکاة ورکولو په وخت کي افضل داده چي اول وخیلو قربانو ته ورکول سي، دوی ته په زکاة ورکولو کي نوځنده ثواب دی: یو د زکاة اوبل د صله رحمی او قرابت، ښکاره دي وي چي له اصولو او فروعو (لکه مخکي چي ذکر سو) څخه بغیر بل هر غریب احتیاج مند قرب مثلاً ورور او خور، د دوی اولاد، اکا، امه، ماما، خاله، خوربی او داسي نور ټولو ته زکاة ورکول شرعاً صحیح دي بلکي افضل دي، بیا تر دې وروسته د همسایه گانو حق دی، بیا د کلي او محلي والا حق دی، بیا د خپل هم پېشه خلکو حق دی (کوم چي دده سره په پېشه او کسب کي شریکان وي)، بیا د خپل ښار والا حق دی. **که غریب قریب موجود وي او زکاة بل چاته ورکول سي، نو زکاة يي نه قبليري**

وقال الشيخ لا تُقبل إلخ: مصنف رَحْمَةُ الله په عبارت کي د شیخ ابو حفص کبیر رَحْمَةُ الله قول نقل کړی دی، په دې باره کي علامه شامي رَحْمَةُ الله له حضرت ابو هريره رَضِيَ الله عَنْهُ څخه یو مرفوع روایت هم په وضاحت سره نقل کړی دی چي نبي کریم ﷺ وفرمایل: ای خلگو! په هغه ذات دي مي قسم وي چا چي زه په حق سره رالېږلی يم چي الله تعالی د هغه کس صدقه و خیرات نه قبلوي (يعني هغه ته يې ثواب نه حاصليري، که څه هم فريضه د هغه له غاري څخه ساقطيري) چي د هغه قریبان احتیاج مند وي او هغه يې پر نورو خرچ کړي او په هغه ذات دي مي قسم وي د چا په قبضه کي چي زما روح دی، الله تعالی به د قیامت په ورځ د داسي کس و طرف ته د نظر په رحمت سره نه وگوري. (الله تعالی دي مو وساتي او الله تعالی دي موږ ته د غریب قریب سره د تعاون او ښه سلوک توفیق راکړي، آمین). (انوار الايضاح بحواله شامي ج: ۲، ص: ۹۳، او طبع بیروت ج: ۳، ص: ۲۷۴)

بَابُ صَدَقَةِ الْفِطْرِ

(دا) باب د صدقة الفطر (سرسايې، په بيان کي) دی

تشریح: څرنگه چي زکاة او صدقة الفطر (سرسايه) دواړه مالي عبادتونه دي. نو ځکه يې يو تربل وروسته بيان کړي دي، خو څرنگه چي زکاة فرض دی او صدقة فطر واجب ده. او ښکاره ده چي د فرضو درجه له واجبو څخه مخکي وي، نو ځکه يې مخکي د فرضو يعني د زکاة احکام او مسائل بيان کړل، او اوس د واجب يعني د صدقة فطر مسائل بيانوي.

د صدقه لغوي او اصطلاحي معنی: د صدقه معنی ده: ورکړه (عطيه)، او دلته ځني مراد هغه

ورکړه او عطيه ده چي هغه د الله ﷻ د تقرب (نژدېکت حاصلولو) په خاطر ورکړل سي. د صدقة الفطر شرعي او اصطلاحي تعريف دادي: هغه مال چي د عبادت او صله په توگه د تر څم په خاطر ورکړل سي، او صدقه ته په دې وجه صدقه وايي چي په دې سره په ثواب حاصلولو کي دانسان غوښتنه او رغبت صادق (رښتونی) وي.

د حديثو په کتابو کي د صدقة الفطر لپاره څو نومان ذکر سوي دي: (۱) صدقة الفطر،

(۲) زکوة الفطر، (۳) زکوة رمضان، (۴) زکوة صوم، (۵) صدقة الصوم، (۶) صدقة رمضان، (۷)

صدقة الرؤوس، (۸) زکوة الأبدان.

د روژې زکاة (صدقة فطر): روژتي که هر څومره هم پرېز او پابندي وکړي، خوبيا هم دروژې په دروان کي څه ناڅه کمي او کوتاهي پېښيږي، له خوراک، چنباک او داسي نورو څخه پرېز او بېچ کېدل خواښانه وي، لېکن د لغو کلام، بې ځايه مصروفياتو او نامناسبه خبرو څخه پوره پرېز نه سي کېدلای، نو ځکه د داسي کميو او کوتاهيو د تلافی او جبران لپاره شريعت د رمضان المبارک په آخر کي د صدقة الفطر په نامه سره (گواکي دروژې زکاة) جلا واجب کړې ده، له حضرت عبدالله ابن عباس رضی الله عنهما څخه روايت دی چي نبي کریم ﷺ صدقة الفطر ضروري وگرځوله کوم چي د روژتي د لغو او فحش خبر وڅخه د پاکۍ ذريعه ده او د مسکينانو لپاره د خوراک انتظام دی، کوم څوک چي هغه داختر تر لمانځه مخکي اداء کړي، نو دا مقبول زکاة دی او کوم څوک چي هغه تر لمانځه وروسته اداء کړي، نو دا له علمو صدقاتو څخه يو صدقه ده. (انوار الايضاح بحواله ابو داؤد شريف حديث شمېره: ۱۶۰۹)

له دغه روايت څخه معلومه سوه چي د صدقة فطر دواجبېدلو دوه مقصده ده: (۱) په روژه کي د واقع سوي کمي او کوتاهي تلافی، (۲) د اُمت د مسکینانو لپاره داختر په ورځ درزق انتظام، د دې لپاره چي هغوی هم په دې ورځ د خلکو سره په خوشحاليو کي شریک سي، په همدې وجه نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چي "أَغْنُوهُدُ عَنِ السُّؤَالِ فِي هَذَا الْيَوْمِ" (منهاج المسلم ص: ۲۳۲)، يعني په دې ورځ مسکینانو ته دومره مال او خرچه ورکړئ! چي هغوی هم له سوال کولو څخه مستغني سي، نو ځکه په مال لرونکو مسلمانانو باندې لازمه ده چي پر خپل وخت د صدقة فطر اداء کولو پابندي وکړي، لکه څرنګه چي په پورتني حديث کي ذکر سوه چي داختر تر لمانځه مخکي د صدقة فطر اداء کولو ثواب زیات دی، پر همدې بنياد عبدالله بن عمر رضی الله عنهما به له اختر څخه دوي، درې ورځي مخکي صدقة الفطر اداء کوله (ابو داؤد شریف، حديث شمېره: ۱۶۱۰)، او دا مناسب هم ده، د دې لپاره چي مستحق غریبان له مخکي څخه اختر ته تيارۍ وکړل سي.

د صدقة فطر مشروعیت: صدقة فطر له زکاة څخه مخکي د هجرت په دویم کال تر اختر دوي ورځي مخکي مشروع سوه. (شفاء الارواح، فتح الهدایه، و انوار الايضاح بحواله اوجز المالک)

صدقة الفطر پر چا واجب ده؟

﴿ ۱۲۲۸ ﴾ تَجِبُ عَلَى حُرِّ مُسْلِمٍ مَالِكٍ لِنِصَابٍ أَوْ قَيْمَتِهِ صدقة فطر واجب ده پر (هر) آزاد مسلمان کوم چي دنصاب یا د هغه د قیمت مالک وي وَإِنْ لَمْ يَحُلْ عَلَيْهِ الْخَوْلُ که څه هم پر نصاب کال نه وي تېر سوی عِنْدَ طُلُوعِ فَجْرِ يَوْمِ الْفِطْرِ د کوچني اختر د صبح صادق راختلو (سپېد چلود) په وخت کي وَلَمْ يَكُنْ لِلتَّجَارَةِ او (که څه هم منه نصاب یا دنصاب قیمت) د تجارت لپاره نه وي قَارِغَ عَنِ الدِّينِ وَحَاجَتِهِ الْأَصْلِيَّةِ وَحَوَائِجِ عِيَالِهِ (خو) فارغ (اوزائد) وي له قرض او دده له اصلي حاجت او د عيال له حاجاتو (ضرورتو) څخه.

﴿ ۱۲۲۹ ﴾ وَالْمُعْتَبَرُ فِيهَا الْكِفَايَةُ لَا التَّقْدِيرُ او معتبر په حاجت (ضرورت) کي کافي کېدل دي. نه (له خپل څخه) فرض کول (يعني صرف د کافي کېدلو امکان او اټکل معتبر نه دی) وَهِيَ مَسْكَنُهُ وَأَتَانُهُ وَثِيَابُهُ او حاجت دده کور (استوګنځی) او د کور سلمان او دده جامې دي وَفَرَسُهُ وَسِلَاحُهُ وَعَبِيدُهُ إِذَا خِدْمَتُهُ او (همدارنګه) دده آسونه او دده وسله او دده دخدمت غلامان دي.

لفات: ﴿مسكن﴾ استوگنځی (داوسپدلو ځای)، ﴿أشاک﴾ د کور سامان، د زينت او ښکلا سامان. ﴿عبید﴾ جمع د عبيد ده: غلام.

تشریح: د عبارت حاصل نادی چي صدقة فطر پر هغه کس واجب ده چي په هغه کي درې شرطونه موجود سي: ① آزاد به وي، پر غلام صدقة فطر واجب نه ده، ② مسلمان به وي، پر کافر صدقة فطر واجب نه ده، ③ دنصاب دمقدار به مالک وي، برابره ده هغه نصاب نامي وي، که نه وي او کال باندي تېر سوی وي، که نه وي، خو هغه به دده او دده داهل و عيال له اصلي حاجت و ضرورت او قرض څخه به زائد (اضافه) وي، حاجت مثلاً له دې څخه شيانو څخه به زائد وي: داوسپدلو کور، داغوسلتو جامې، د کورني استعمال سامان، د سپر تيا آسونه، د خدمت غلامان. لهنداد کوم چا سره چي له حاجت اصليه څخه زائد سامان وي او دهغوی قيمت دنصاب برابر وي، نو پر هغه صدقة فطر واجبېږي، مثلاً که د چادوه کورونه وي: په يوه کي اوسيږي او په بل کي نه اوسيږي. نو برابره ده هغه يې په کرایه ورکړې وي او که نه، په دواړو صورتونو کي که هغه دنصاب (نوه سیه درهمو) برابر وي، نو پر هغه صدقة فطر واجبېږي.

عند طلوع الفجر: صدقة فطر د کوچني اختر په ورځ تر صبح صادق (طلوع الفجر) وروسته واجبېږي. لهندا کوم څوک چي تر صبح صادق مخکي مړ سوی وي، پر هغه صدقة فطر واجب نه ده او کوم څوک چي په دې ورځ تر صبح صادق وروسته مړ سوی وي، پر هغه صدقة فطر واجب ده.

والمعتبر الخ: يعني پورته چي کوم درېيم شرط بيان سو چي دنصاب په اندازه مال به دده او اهل و عيال له ضرورت څخه زائد وي، نو په دې باره کي فرمايي چي دده سره به دومره مال وي چي خپله د ده او د بچيانو د ضرورت لپاره فی الواقع کافي کيږي، صرف د کافي کېدلو امکان او اندازه (اتکل): کافي نه دی، لکه څرنګه چي په بعضي عبادتونو کي صرف امکان شرط وي او دا پکښي ضروري نه وي چي په حقيقت کي به وي، مثلاً په سفر کي صرف د تکليف امکان په وجه قصر کيږي يعني په سفر کي دافرض کرل سوې (اتکل سوې) ده چي په سفر کي تکليف دی او دا ضروري نه ده چي په حقيقت کي تکليف دی، همدا وجه ده چي په راحت او آرام سره سفر کونکی به همدا سي قصر کوي لکه څرنګه چي په تکليف سره سفر کونکی قصر کوي. (شأن الارواح بتصرف)

صدقة فطر به سړی د خپل ځان، بچيانو او غلامانو له طرفه اداء کوي

﴿١٢٢٠﴾ **فَيُخْرِجُهَا عَنْ نَفْسِهِ وَأُولَاِئِهِ الصِّغَارِ الْفُقَرَاءِ** نو صدقة فطر (سرسايه) به باسي له

خپل طرفه او د خپل کوچنيو (تابلنه) غريبو بچيانو له طرفه **وَإِنْ كَانُوا أَغْنِيَاءَ** او که دده بچيان

مالداره وي يُخْرِجُهَا مِنْ مَالِهِمْ نو (بيا) به يې ددوی له مال څخه باسي.

تشرېح: صدقة فطر دخپل ځان له طرفه او دخپل نابالغه اولاد له طرفه اداء كول واجب دي؛ ځكه د صدقة فطر دواجبېدلو سبب داسي ذات دی چې سړی د هغه خرچ زغمي (نقعه وركوي) او چې هغه د سړي تر سرپرستی لاندې وي، خو په دې شرط چې نابالغه بچيان خپله ديو نصاب مالكان نه وي، لېكن كه بچيان خپله د نصاب خاوندان وي، نو بيا پر پلار نه واجبيږي، بلكي خپله ددوی له مال څخه به صدقة فطر ايستل كيږي.

﴿۱۲۲۱﴾ وَلَا تَجِبْ عَلَى الْجَدِّ فِي ظَاهِرِ الْوَايَةِ او (دلستو صدقة فطر) پر نيکه واجب نه ده په

ظاهر روايت كي وَاخْتِيَرَ أَنَّ الْجَدَّ كَالْأَبِ عِنْدَ فَقْدِهِ أَوْ فَقْرِهِ او غوره كړل سوې ده (يعني مختار قول دادی) چې نيکه د پلار په څېر دی، د پلار دنشتوالي (ناموجوديت) يا فقير والي په وخت كي.

لغات: ﴿اخْتِيَرَ﴾ دافعمال له بابه ماضي مجهوله ده، مصدر: اخْتِيَار: خوښول، اختيارول (غوره كول)، په اصل كي اخْتِيَرُوو، له ضمي څخه وروسته كسره پرياء ثقيله وه، نو كسره يې ماقبل ته نقل كړه او د تاء ضمه يې ليري كړه اخْتِيَرَسُو.

تشرېح: د عبارت حاصل دادی چې پر نيکه دلستاتو صدقة فطر اداء كول واجب نه دي، كه څه هم ددوی پلار (دنيكه زوی) موجود نه وي، دا ظاهر روايت دی؛ ځكه دنيكه ولايت مطلق نه وي، خو غوره او مختار مذهب دادی چې نيکه د پلار په څېر دی كه چيري پلار موجود نه وي يا موجود خو وي، لېكن محتاج او مفلسه وي، نو په دواړو صورتونو كي پر نيکه د نابالغه لمسياتو او لمسيو صدقة فطر واجبيږي. (انوار الايضاح)

﴿۱۲۲۲﴾ وَعَنْ مَمَالِيكَه لِدُخْدَمَةٍ وَمُدْبِرَةٍ وَأَمْرِ وَلَدٍ او (مملارنگه صدقة فطر به بلسي) د

خپل هغه غلامانو له طرفه كوم چې دخلمت لپاره دي او دخپل مدبر غلام او أم ولد مينځي له طرفه وَلَوْ كُفَّارًا كه څه هم هغوی كافران وي لَا عَنْ مَكَاتِبِهِمْ وَلَا عَنْ وَلَدِهِ الْكَبِيرِ وَزَوْجَتِهِ و

قِنْ مُشْتَرِكٍ نه دخپل مكاتب له طرفه او نه دخپل لوی (بالغ) ځوی او خپلي بنځي او مشرك

غلام له طرفه وَآبَتِي إِلَّا بَعْدَ عَوْدِهِ او (نه) د تنبېلې غلام له طرفه مگر د هغه تر واپس راتللو

وروسته وَكَذَٰلِكَ الْمَغْصُوبُ وَالْمَأْسُورُ او همدارنگه (حكم دی د) غصب کړی سوي او قید کړی سوي (بندي) غلام (چې ددوی له طرفه به هم صدقه فطر نه باسي. خو که دوی واپس تر لاسه سي. نو د تېرو کلونو صدقه فطريې واجبيږي انوار الايضاح. عون الفتاح).

لغات: ﴿مَالِيكَ﴾ جمع د مَلِكُ ده: هغه کس کوم چې د بل چا تر ملکیت لاندې وي (یا په بله وينا: کوم چې د بل چا په غلامتوب کې وي)، د مذکر او مؤنث يعني د غلام او مينځني دواړو لپاره استعمالیږي. ﴿مَدْبُرٌ﴾ هغه غلام چې مالک ورته ويلي وي: چې زما تر مرګ وروسته ته آزاديې (يعني دهغه آزادي يې پر خپل مرګ معلقه کړې وي). ﴿مُكَاتَبٌ﴾ هغه غلام چې خپل مالک ورته ويلي وي: چې ته ماته دومره پیسې راوړه! (مثلاً پنځه سوه درهمه راوړه!) نو ته آزاديې! او غلام دامعامله منظور کړي، نو دې غلام ته مکاتب وايي او دغه معاملې ته کتابت وايي، ﴿مَأْسُورٌ﴾ د ضرب له بابه مفعول دی: قید کړی سي (بندي). أَسْرًا يَأْسُرُ أَسْرًا: قیدول (بندي کول).

تشرېح: د عبارت حاصل دادی چې څرنگه چې د نابالغه بچیانو له طرفه سړی صدقه فطر اداء کوي، همداسې به یې د خپلو غلامانو له طرفه هم اداء کوي؛ ځکه مخکې ذکر سوه چې د صدقه فطر د واجبهیلو سبب هغه ذات دی کوم چې سړی دهغه خرچ زغمي (نفقه ورکوي) او چې هغه د سړي تر ولایت او سرپرستی لاندې وي، او غلام همداسې دی. او په دې خبره کې غلام او مينځه ټوله سره برابر دي، همداسې برابره ده هغوی مسلمانان وي او که کافران وي. نو د هر غلام او مينځي صدقه فطر پر مالک واجب ده. په مسلمان او نامسلمان کې توپیر کول صحيح نه دي او دامثله اوس مهمه نه ده؛ ځکه اوس غلامان نسته.

ولاغن ولده الکبير إلخ: د بالغ اولاد خرچ پر پلار واجب نه دی؛ نو ځکه ددوی صدقه فطر هم پر پلار واجب نه ده، لېکن که دوی د پلار په پالنه کې اوسېږي او پلار ددوی له طرفه صدقه فطر اداء کړي، نو صحيح کیږي. او که یو زوی مجنون (لېونی) وي یا د عقل په اعتبار سره کمزوری وي، نو د هغه له طرفه به هم پلار صدقه فطر اداء کوي، که څه هم بالغ اولوی وي.

وزوجته: همدارنگه د بنځي صدقه فطر پر خاوند واجب نه ده. که چیرې بنځه د نسب مالکه وي، نو صدقه فطر خپله پر هغې واجب ده، لېکن که خاوند یې د هغې له طرفه اداء کړي، نو اداء کیږي برابره ده له بنځي څخه یې اجازه اخيستی وي او که نه وي.

وقن مشترك: يعني که يو غلام ددوو کسانو تر مينځ مشترک وي. نو د هغه صدقة فطر له دوی څخه پريوه شريک هم نه واجبېږي؛ ځکه له دوی څخه يوه ته هم پر هغه ولايت تامه نسته او نه پريوه د هغه کامله نفقه لازم ده. حال دا چي دا دواړه شيان د صدقة الفطر د وجوب سبب دي.

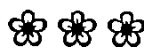
و ابق الخ: يعني که ديو چا غلام تنبهدلی وي يا غلام يو چا غصب کړی وي يا قيد کړی سوی وي. نو پر مالک ددوی صدقة طرف واجب نه ده تر هغه وخته پوري چي دوی واپس د مالک په قبضه کي راسي. (انوار الايضاح. شفاء الارواح)

د صدقة فطر شرعي مقدار

﴿ ۱۲۳۲ ﴾ وَهِيَ نِصْفُ صَاعٍ مِنْ بُرٍّ أَوْ دَقِيقَةٍ أَوْ سَوِيْقَةٍ أَوْ صَدَقَةِ فِطْرِ (سرسايه) له غنمو څخه يا د غنمو له اوږو يا د غنمو له نينو څخه نيم صاع ده أَوْ صَاعُ تَمْرٍ أَوْ زَبِيبٍ أَوْ شَعِيرٍ يا د خرماوو يا کشمشويو اوږشو يو صاع دی وَهُوَ ثَمَانِيَةُ أَرْطَالٍ بِالْعِرَاقِيِّ او صاع اته رطله دی په عراقی رطل سره (يعني يو صاع اته عراقی رطله کيږي).

لفات: ﴿دقيق﴾ وچ اوږه، ﴿سويق﴾ نينې، ﴿تمر﴾ خرما، کجوري، ﴿زبيب﴾ کشمش، وڅکي (وچ کرل سوي انگور)، ﴿شعير﴾ اوږشي.

تشریح: د صدقة فطر مقدار له غنمو يا د غنمو له اوږو څخه دا حنافو په نېز نيم صاع دی، او له خرماوو يا له کشمشويو اوږشو څخه يو صاع دی، او دراجح قول مطابق له کشمشو څخه هم نيم صاع دی د غنمو په څېر (او د ائمه ثلاثه وو په نېز له هري غلې څخه يو صاع دی). نو اوس که څوک د غنمو يا اوږو يا د نينو په ذريعه صدقة فطر ورکول غواړي، نو هغه به د هر نفر او هر فرد له طرفه نيم صاع ورکوي، همدا د کشمشو حکم دی دراجح قول مطابق چي نيم صاع به ورکوي، او که د کجورو او خرماوو په ذريعه صدقة فطر ورکول غواړي، نو بيا به يو صاع ورکوي.

د صاع مقدار

يو صاع اته (۸) عراقی رطله کيږي، کوم چي تقريباً زموږ د وزن په اعتبار سره درې نيم کيلو کيږي (په پاکستاني کيلو سره)، ځکه رطل په اوسني حساب سره (۴۴۲.۵۲) گرامه کيږي، يعني څلور سوه دوڅلو پنځست گرامه کيږي او لږ څه زيات، نو دې ته چي په اته (۸) کي ضرب ورکول سي.

مجموعت درې زره پنځه سوه اته دېرش (۳۵۳۸) گرامه کيږي يعني تقريباً درې نيم کيلو (ځکه زر گرامه يو کيلو دی).

د صاع وزن د اوسني او پخواني وزن په اعتبار سره

صاع	رطل	کيلو	گرام	لېتر
يو صاع	۸ رطله	۳.۵۳۸ (يعني ۳ کيلو او ۵۳۸ گرامه کيږي) تقريباً درې نيم کيلو	۳۵۳۸	۵.۸۸
نيم صاع	۴ رطله	۱.۷۶۹ (يعني يو کيلو او ۷۶۹ گرامه کيږي) تقريباً پاؤ کم دوه کيلو	۱۷۶۹	۲.۹۴

د مالداره کسانو لپاره مشوره

نن سبا د نيم صاع قيمت ډېر کم پرېوځي (تقريباً ۱۲۰ يا ۱۳۰ کلداري) کوم چي د مالداره کسانو لپاره هيڅ وقعت او حيثيت نه لري، نو ځکه سرمايه داره خلکو ته مشوره ورکول کيږي چي د زيات ثواب حاصلولو لپاره د نيم صاع غنمو پر ځای د يو صاع خرماوويا کشمشو د قيمت صدقه فطر ورکړي، په دې کي به ثواب هم زيات حاصل سي او فقراؤ ته به نفع هم زياته حاصله سي (او بعضي بزرگانو ته په تجربه سره دا خبره ثابته سوې ده چي که دارزانه صدقه فطر انيم صاع غنمو پر ځای لوړ قيمت والا صدقه فطر ورکول سي، نو ټوله کال به تنگي باندي رانه سي او په پراخي کي به وي ان شاء الله تعالی)، په يوروايت کي دي چي کله حضرت علي عليه السلام دبصري ښار ته راغلی او هغه وليدل چي د غنمو بازاری نرخ ارازنه دی، نو ويې فرمايل: چي الله تعالی په تاسو باندي پراخي راوستې ده (يعني مالداره ياست)، لهنا که تاسي صدقه فطر له هر شي څخه د يوه صاع په حساب سره وباسئ!، نو زياته ښه ده (ابوداؤد: حديث: ۱۶۲۲)، له دې څخه معلومه چي وس لرونکو کسانو ته په زياتوب او اضافه سره صدقه فطرايتل پکار دي. (انوار الايضاح)

په صدقه فطر کي قيمت ورکول جائز نه، بلکي افضل دي

﴿ ۱۲۲۲ ﴾ وَيَجُوزُ دَفْعُ الْقِيَمَةِ او د قيمت ورکول (مم) جائز دي وَ هِيَ أَفْضَلُ عِنْدَ وَجَدَانِ مَا يَخْتَاَجُهُ او همدا (قيمت ورکول) افضله دي دهغه شي د پيدا کېدو (ترلاسه کېدو) په وخت کي کوم ته چي فقير محتاج (مجبوره) وي لِأَنَّهَا أَسْرَعُ لِقَضَاءِ حَاجَةِ الْفَقِيرِ ځکه دا (قيمت) د فقير حاجت لره ژر پوره کونکی دی (يعني د فقير ضرورت په قيمت او پيسو سره ژر پوره کيږي) وَإِنْ كَانَ زَمَنٌ شَدِيدٌ او که د سختی (وچکالی) زمانه وي فَالْحِنْطَةُ وَالشَّعِيرَةُ وَمَا يُؤْكَلُ أَفْضَلُ مِنْ

الدَّرَاهِمِ نو غنم، اُورشي او کوم څه چي خوړل کيږي (يعني خوراكي شيان) افضل دي له دراهمو څخه.

تشرېح: فرمايي چي په صدقة فطر کي د مذکوره شيانو قيمت ورکول هم جائز دي، بلکي په اوس وخت کي قيمت ورکول افضل دي، کله چي فقيريو خاص شي ته محتاجه وي او هغه په بازار کي پيدا کيږي؛ او افضل ځکه دي چي فقير به خپل د خوښۍ شي په رانيسي او د غنمو او داسي نورو په ورکولو کي د فايده نه حاصل کيږي، ها! که وچکالي وي او خلک غلې او داسي نورو ته زيات محتاجه وي، نو بيا همداغه ورکول افضل دي. (انوار الايضاح)

د صدقة فطر د اداء کولو وخت

﴿۱۲۲۵﴾ وَوَقْتُ الْوُجُوبِ عِنْدَ طُلُوعِ فَجْرِ يَوْمِ الْفِطْرِ او (د صدقة فطر) د واجبهېدلو وخت د کوچني اختر په ورځ د صبح صادق (سپېږ) راختلو وخت دی فَمَنْ مَاتَ أَوْ افْتَقَرَ قَبْلَهُ نو څوک چي تر دې وخت (صبح صادق) مخکي مړ سي يا فقير (غريب) سي أَوْ أَسْلَمَ أَوْ اغْتَنَى أَوْ وَلِدَ بَعْدَهُ يا تر دې وخت وروسته مسلمان سي يا مالداره سي يا پيدا سي لَا تَلْزَمُهُ نو پر هغه صدقة فطر (سرسايه) نه لازميږي.

لغات: ﴿افتقر﴾ د افتعال له بابه ماضي معلومه ده، مصدر: إِفْتَقَرًا: محتاجه کېدل، ناداره کېدل،

مفلس کېدل، ﴿اغتنى﴾ د افتعال د باب ماضي معلومه ده، مصدر: إِغْتَنَى: مالداره کېدل.

تشرېح: صدقة فطر د کوچني اختر (عيد الفطر) په ورځ د صبح صادق (طلوع الفجر) په وخت کي واجبيږي، لهذا کوم کس چي له صبح صادق څخه مخکي مړ سي يا فقير سي، نو پر هغه صدقة فطر نه واجبيږي، همدارنگه که د دې وخت له تېرېدو څخه وروسته يو کافر مسلمان سي، يا فقير مالدار سي، يا يو کوچنی پيدا سي، نو پر هغه صدقة فطر نه واجبيږي.

﴿۱۲۲۶﴾ وَيَسْتَحِبُّ إِخْرَاجَهَا قَبْلَ الْخُرُوجِ إِلَى الْبَصْلِ او مستحب دي ايستل يې عيدگاه ته تر تللو مخکي وَصَحَّ لَوْ قَدَّمَ أَوْ أَخَّرَ او صحيح ده که يې مخکي کړي يا يې وځنلوي (يعني که يې تر دې مخکي يا وروسته وبلي، نو هم صحيح ده) وَالتَّأْخِيرُ مَكْرُوهٌ او ځنېدل (خپل وخت ردوت کول) مکروه دي.

تشرېح: مستحب او افضل داده چي صدقة فطر داختر په ورځ عيدگاه ته له تللو څخه مخکي اداء کړي، او که څوک يې داختر له ورځي څخه مخکي په رمضان کي اداء کړي، نو هم جائز او صحيح دي، او که له رمضان څخه يې هم مخکي اداء کړي، نو هم جائز دي لېکن خلاف احتياط دي. او که داختر ورځ تېره سي او صدقة فطر اداء نه کړي، نو د هغه غاړه نه خلاصېږي، بلکي صدقة فطر د مخکي په څېر واجب پاتېږي، هغه که هر څومره تاخير وسي، خو داختر له ورځي څخه تاخير کول مکروه دي.

صدقة فطر به يوه کس ته ورکول کيږي او که څو کسانو ته؟

﴿۱۲۷۴﴾ وَيَذْفُقُ كُلُّ شَخْصٍ فِطْرَتَهُ لِفَقِيرٍ وَاحِدٍ او هر کس دي خپله سرسايه يوه فقير (غريب) ته ورکړي وَاخْتَلَفَ فِي جَوَازِ تَفْرِيقِ فِطْرَةٍ وَاحِدَةٍ عَلَى أَكْثَرِ مِنْ فَقِيرٍ او اختلاف سوی دی له يوه څخه پر زياتو فقيرانو د يوې سرسايې د تقسيمولو په جائز کېدو کي وَيَجُوزُ دَفْعُ مَا عَلَى جَمَاعَةٍ لِوَاحِدٍ عَلَى الصَّحِيحِ او جائز دي ورکول د هغه سرسايې کوم چي پر يوه جماعت (دېرو کسانو) وي يوه کس ته، د صحيح قول مطابق (يعني د صحيح قول مطابق د څو کفو سرسايه يوه فقيره ته ورکول هم جائز دي) وَاللَّهُ الْمَوْفِقُ لِلصَّوَابِ او هم الله د حق (او صحيح) خبرو توفيق ورکونکی دی.

لغات: ﴿يذفق﴾ د فتح له باب مضرع ده، مصدر: دَفَقًا: ددې باب څو معناوي دي چي له هغوی څخه يوه معنی ده: ورکول، اداء کول، ﴿تفريق﴾ د تفعيل د باب مصدر دی: ددې لفظ له معناو څخه يوه معنی ده: تقسيمول (وېشل) (سجم الوسيط)، ﴿فطرة﴾ صدقة فطر، سرسايه، جمع: فِطَرٌ، ﴿الصواب﴾ صحيح والی (درست والی او سم والی)، حق.

تشرېح: غوره داده چي د يوه کس صدقة فطر ويوه مسکين او غريب ته ورکول سي، او که د يوه کس صدقه فطر دوو، يا زياتو مسکينانو ته ورکول سي، نو د بعضو په نهز جائز نه دي. لېکن زياته صحيح داده چي د يوه کس صدقة فطر څو کسانو ته ورکول جائز دي.

ويجوز إلخ: همدارنگه د څو کسانو صدقة فطر صرف يوه مسکين او غريب ته ورکول هم د صحيح قول مطابق جائز دي. (شفاء الارواح، انوار الايضاح)

۲۸ ذی القعدة / يوم الجمعة / ۱۴۴۲ هـ

اللهم احفظنا من الفتن وأمتنا على الدين وأحفظنا من بئس و جهنم

و ارزقنا العافية والعافاة في الدنيا والآخرة

آمين برحمتك يا ارحم الراحمين

کتاب الحج

(دا کتاب د "حج" په بیان کې دی)

تشریح: مصنف رَحْمَةُ اللهِ تَر کتابُ الزَّکَاةِ وروسته اوس حج او دهغه احکام بیانوي، وجه دمناسبت یې دداه چي عبادات پر درې قسمه دي: ① صرف بدني عبادات (لکه لمونځ، روژه)، ② صرف مالي عبادات (لکه زکاة وغیره)، ③ بدني او مالي مشترک عبادات (لکه حج)، نو په همدې ترتیب سره مصنف رَحْمَةُ اللهِ هغوی ذکر کړي کړي.

ښکاره دي وي چي د "حج" لفظ دحاء په کسره او فتحه دواړو سره مستعمل دی، په قرآن کرم کې دواړو مثال سته، د کسري مثال دا آیت دی: ﴿وَلِلّٰهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ اِلَيْهِ سَبِيْلًا﴾ آل عمران: ۹۷، او دفتحي مثال دا آیت دی: ﴿الْحَجُّ اشْهُرٌ مُّغْلُوظًا﴾ البقرة: ۱۹۷، وگورئ! په اول آیت کې دالفظ په کسره دحاء حِجَّ دی او په دویم آیت کې په فتحه دحاء حَجَّ دی، بعضو ویلي دي چي بالکسر مصدر او بالفتح اسم مصدر دی، وقیل بعسکه.

د حج لغوي او اصطلاحي معنی: د حج لغوي معنی ده: قصد کول، اراده کول، او د حج اصطلاحي معنی ده: الْقَصْدُ اِلَى مَكَانٍ مَخْصِيٍّ فِيْ اَوَانٍ مَخْصُوصٍ مَعَ فِعْلٍ مَخْصُوصٍ عَلٰى وَجْهِ التَّعْظِيْمِ، (یعني د ځانگړي ځای [مکې شریفې] او طرف ته اراده کول په ځانگړي وخت کې د ځانگړو فعلونو سره د تعظیم په توگه). لکه خپله چي مصنف رَحْمَةُ اللهِ هم د حج همداسي تعریف ذکر کړی دی.

د حج د فرضیت دلائل: د حج فرضیت په کتاب، سنت او اجماع ټولو سره ثابت دی، په کتاب الله کې خود حج فرضیت په دې آیت سره ثابت دی: ﴿وَلِلّٰهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ اِلَيْهِ سَبِيْلًا﴾ آل عمران: ۹۷؛ او په سنت کې په ډیرو حدیثونو سره د حج فرضیت ثابت دی چي له هغوی څخه دوه حدیثونه دا دي: (۱) بُنِيَ الْاِسْلَامُ عَلٰى الْخَمْسِ... الحديث، په دې حدیث کې د اسلام له پنځو بناگانو څخه یوه بناء حج هم شمېرل سوی دی، (۲) مَنْ مَاتَ وَلَمْ يَحْجْ فَلَيْسَتْ اِنْ شَاءَ يَهُودِيًّا اَوْ

نصرانياً؛ او اجماع خو ښکاره ده چي د نبي کریم ﷺ له زمانې څخه واخله تر نن پوري پر حج د ټولو مسلمانانو اتفاق او اجماع را روانه ده.

د فرضيت سنه: د حج د فرضيت په زمانه کي ډېر قولونه دي، خود جمهورو په نېز راجح قول دادی چي د هجرت په شپږم (۶) کال حج فرض سوی دی، او علامه شامي رَجَعَهُ الله د نهم (۹) هجري په آخر کي د حج د فرضيت والا قول ته ترجيح ورکوي او فرمايي چي په هغه کال (۹ هجري کي) نبي کریم ﷺ په دې وجه حج نه وکړی چي د حج د فرضيت حکم د حج د وخت له تېرېدو څخه وروسته سوی وو. (فتح الهدایه، انوار الايضاح)

د حکم په اعتبار سره د حج قسمونه

د حکم او صفت په اعتبار سره د حج لاندیني پنځه قسمونه دي:

- ①... فرض عین: یعنی دوس لرونکي کس لپاره په ټوله عمر کي یو وار حج کول فرض دي.
- ②... واجب: مثلاً له میقات څخه بېله احرامه تېر سي او دهغه د تلافی لپاره د بل حج اراده وکړي، نو دې ته واجب حج ویل کیږي.
- ③... نفل: له یوه وار څخه زیات حجونه چي په ژوند کي وکړل سي او هغوی د واجب وغیره له قسم څخه نه وي، نو پر هغه د نفل اطلاق کیږي.
- ④... حرام: د نوم او شهرت په غرض سره یا په حرام مال سره حج کول حرام دي.
- ⑤... مکروه تحریمي: مثلاً د ضعیف پلار او مور (کوم چي د خوی خلعت ته محتاجه وي) له اجازې څخه بغیر تلل یا د اهل و عیال د نفقي له انتظام کولو څخه بغیر تلل. (غنیة الناسک ص: ۱۰۰)

د حج اصطلاحي تعریف

﴿حُوزِيَا رَدُّ بَقَاعٍ مَخْشُورَةٍ بِإِغْلِيلٍ مَخْصُوصٍ فِي أَشْهُرِهِ﴾ هغه (حج) زیارت کول

دي دڅو مخصوصو ځایونو په مخصوص فعل سره دهغه (حج) په خپلو میاشتو کي.

لغات: ﴿بَقَاعٍ﴾ جمع د بُقْعَةٍ ده: د ځمکي یوه حصه (ټوټه)، دلته ځني مراد کعبه او عرفات

دي. (انوار الايضاح)

تشریح: حج هغه خاصو (ځانگړو) افعالو او مناسکو (وتوف عرفه، طواف زیارت او داسي نورو) ته وایي کوم چي د حج په نیت سره د احرام تړولو په حالت کي په خپل خاص وخت (د حج په میاشتو) کي اداء کول کیږي. (غنیة الناسک ص: ۱۰۱)

د حج وخت

﴿۱۲۳۹﴾ وَهِيَ شَوَّالٌ وَذُو الْقَعْدَةِ وَعَشْرُ ذِي الْحِجَّةِ او هغوی (د حج میاشتي) شوال، ذو القعدة او د ذو الحجې (اولي) لس ورځې دي.

لغات: ﴿شوال﴾ د قمري کال لسمه میاشته، د کوچني اختر میاشته، پر شوال ځیني وخت الف لام هم داخلېږي، جمع: شَوَائِلٌ وَشَوَائِلٌ، ﴿ذو القعدة﴾ د قمري کال یوولسمه میاشته، دې ته ذو القعدة (دنستي میاشت) ځکه ویل کیږي چي په دې میاشته کي به عرب پر کور کښېستل، نه به یې سفر کوی او نه به یې جنگ وغیره کول جمع: ذَوَاتُ الْقَعْدَةِ، ﴿ذو الحجة﴾ د قمري کال آخري میاشته، د حج میاشته، جمع: ذَوَاتُ الْحِجَّةِ.

تشریح: د حج اداء کولو لپاره په شریعت کي معلوم وخت ټاکل سوی دی چي هغه ته میقات زماني ویل کیږي، او هغه د شوال او ذو القعدة دوی میاشتي او د ذو الحجې د میاشتي اولي لس ورځې دي، له دغه وخت څخه مخکي د حج یو عمل مثلاً طواف زیارت یا سعی او داسي نور اداء کول معتبر نه دي او د حج احرام ترل هم له دغو میاشتو څخه مخکي مکروه تحریمي دي، نو ځکه د شوال د میاشتي له شروع کېدو څخه وروسته به د حج اعمال شروع کول کیږي. (انوار الايضاح)

حج علی الفور واجب دی

﴿۱۲۴۰﴾ فَرِضٌ مَرَّةً عَلَى الْفَوْرِ فرض کړی سوی دی (په ټوله عمر کي) یو وار په سمدستي توګه (اداء کول) فِي الْأَصَحِّ په صحیح ترین قول کي.

لغات: ﴿علی الفور﴾ فوراً، سمدستي، لاس په لاس.

تشریح: حج په ژوند کي یو وار فرض دی، هر کال فرض نه دی او له یوه وار څخه وروسته نور حجونه نفلي شمېرل کیږي، او بله خبره داده چي کله په یو کس د حج د فرض کېدو ټوله شرطونه جمع سي، نو حج په هاغه کال کي علی الفور (سمدستي) واجبېږي، که بېله عذرې یې وځنلوي، نو ګنګاره کیږي، دا دامام ابو یوسف رَجَّه الله مسلک دی يعني دامام ابو یوسف رَجَّه الله په نېز په هاغه اول کال د حج اداء کول ضروري دي، د دې لپاره چي د حج د فوتېدلو امکان باقي پاته نه سي، پر مصنف رَجَّه الله همدې ته اصح ویلي دي او دامام محمد رَجَّه الله په نېز حج علی التراخي واجب دی (په دې شرط چي د فوتېدلو امکان یې نه وي)، لهندا که څوک په هاغه اول کال حج نه وکړي بلکي ورې ځنلوي

او په راروانو كلونو كې يې وكړي، نو دامام محمد رَحْمَةُ اللهِ په نېر نه گنهگار كېږي، او مصنف رَحْمَةُ اللهِ د "فى الأصح" په وينا سره دامام ابو يوسف رَحْمَةُ اللهِ مسلک راجح گرځولى دى. (شفاء الارواح)

مسئله (۱): د بنځي (ماينې) د مرض په وجه حج خنډول: كه پريو چا حج فرض سوى وي لېكن د هغه بنځه مريضه وي، نو دا د هغه لپاره په حج كې د تاخير عذر نه سي كېدلای (لهذا د بنځي د علاج او پوښتني لپاره دي معقول انتظام وكړي او خپله دي حج ته ولاړ سي).

مسئله (۲): د مور وپلار د مرض په وجه حج خنډول: كه پريو كس حج فرض سوى وي او د هغه مور يا پلار داسي مريض وي چي دده خدمت ته محتاجه وي، نو ده ته پكار دي چي د حج اراده وځنډوي او د مور وپلار خدمت پر ځاى كړي.

مسئله (۳): د كوچني بچي په وجه حج خنډول: كه پريو بنځي حج فرض سوى وي لېكن د هغه په غېږ كې كوچنى بچى وي چي د هغه د پالنې او ساتنې پر بناء بنځه فوراً له حج كولو څخه عاجزه وي، نو د بچي په رعايت كې د هغه لپاره په حج كې تاخير جائز دى.

مسئله (۴): د ساه لنډۍ يا د نزلې او زكام د مرض په وجه حج خنډول: كه څوك د ساه لنډۍ په مرض مبتلا وي چي په لږ تللو سره يې ساه بنديږي، يا د نزلې او زكام مسلسل مريض وي چي لږ ريځ هم نه سي زغملای، نو د هغه لپاره په حج كې د تاخير كولو گنجائش نسته، بلكي پر هغه هم په اول وخت كې حج اداء كول لازم دي او مذكوره امراض د هغه لپاره عذر نه سي جوړېدلای (گواكي مناسب سفري انتظامات دي وكړي، مثلاً د ضرورت كپړې، دواگانې، اسباب او داسي نور، او بيا دي د حج فريضه اداء كړي، همدا حكم د فشار ابلد پر شراد مريض هم دى). (انوار الايضاح بحواله غنية الناسك)

د حج د فرضيت شرطونه

﴿ ۱۲۲۱ ﴾ وَ شُرُوطُ فَرَضِيَّتِهِ ثَمَانِيَةٌ عَلَى الْأَصَحِّ او د حج د فرض كېدو شرطونه اته (۸) دي. د

صحيح ترين قول مطابق الْإِسْلَامُ (۱) مسلمان كېدل.

﴿ ۱۲۲۲ ﴾ وَالْعَقْلُ (۲) او عاقل كېدل.

﴿ ۱۲۲۳ ﴾ وَالْبُلُوغُ (۳) او بالغ كېدل.

﴿ ۱۲۲۴ ﴾ وَالْحُرِّيَّةُ (۴) او آزاد كېدل.

﴿۱۲۲۵﴾ وَالْوَقْتُ (۵) او (د حج) وخت کېدل.

لغات: ﴿شروط﴾ جمع د شرط ده: شرطونه او قیود. شرط هغه قید ته وایي چي له هغه څخه بغير شی نه پوره کيږي نېکن د هغه شي له حقیقت څخه خارج وي.

تشریح: د حج د فرض کېدو لپاره اته (۸) شرطونه دی، کله چي په یو کس کي دغه ټوله شرطونه موجود سي، نو پر هغه حج فرض کيږي، او که دا ټوله شرطونه، یا له دوی څخه یو هم پکښي موجود نه سي، نو پر هغه حج نه فرض کيږي، شرطونه دادي:

①... الإسلام (مسلمان کېدل)، نو پر کافر حج فرض نه دی او نه دیو کافر لپاره د حرم په حدودو کي داخلېدل جائز دي.

②... العقل (عقل کېدل)، نو پر مجنون (لېوني) حج فرض نه دی. او که د مجنون ولي (سرپرست يعني پلار وغيره) د هغه له طرفه احرام وتړي او بیا په هغه سره د حج ارکان اداء کړي، نو دا د مجنون له طرفه نفلي حج کيږي او ولي ته هم ثواب حاصلیږي.

③... البلوغ (بالغ کېدل)، نو پر نابالغه هلک حج فرض نه دی، لهندا کوم څوک چي له بلوغ څخه مخکي حج وکړي، نو په دې سره د هغه فرضي حج نه اداء کيږي، بلکي دا نفلي حج کيږي.

④... الحرية (آزاد کېدل)، نو پر غلام حج فرض نه دی، او نه د هغه په حج کولو سره د هغه فرضي حج اداء کيږي، بلکي تر آزادېدو وروسته که استطاعت وي، نو دوباره به حج کوي.

⑤... الوقت (د حج وخت کېدل)، يعني د حج استطاعت (وسر لرل) د حج په زمانه کي کېدل. ضروري دي، او د حج زمانه هغه د حج میاشتي دي: شوال، ذو القعدة او ذو الحجة د شروع لس ورځي. لهندا له وخت څخه مخکي به څوک صاحب استطاعت نه شمېرل کيږي. (شفاء الارواح)

﴿۱۲۲۶﴾ وَالْقُدْرَةُ عَلَى الزَّادِ (۶) او قدرت لرل (دلاري او سفر) پرتوبه وَلَوْ بِمَكَّةَ که څه هم په

مکه کي وي بِنَفْقَةٍ وَسَبْطٍ په متوسط (ميانه) خرچ سره (پرتوبه قدرت لرل) وَالْقُدْرَةُ عَلَى

رَاحِلَةٍ مُخْتَصَّةٍ بِهِ (۷) او قدرت لرل پر داسي سپارلی کوم چي دده سره خاص وي أَوْ عَلَى

شَيْءٍ مَخْبَلٍ یا (قدرت لرل) د کجاوې پر یوه حصه بِالْمِلْكِ وَالْإِجَارَةِ په ملکیت او (یا) په کرایه سره (يعني پر سپارلی یا شق محمل باندي دده قدرت لرل به په دې توگه وي چي دې به یې یا خپله مالک وي یا په

کرایه به یې نیولی وي) لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَالْإِغَارَةُ نَهْ په مباح کولو او خواست کولو سره (یعني پر سپارلی یا شق محمل باندي دده قدرت لرل به په دې توګه نه وي چي یو چا د احسان په توګه ورکړی اورتې مباح کړی اوي یاده له یو چا څخه خواست کړی وي او هغه ورکړی وي) لَغَيْرِ أَهْلِ مَكَّةَ دمکې له خلګو څخه بغیر د نورو لپاره (یعني دا شرط او حکم د بهرني خلګو لپاره دی. نه د هغه خلګو لپاره کوم چي په مکه یا دمکې شا وخوا ته اوسېږي) وَمَنْ حَوْلَهُمْ إِذَا أَمَكْنَهُمُ الشُّيُ بِالْقَدَمِ وَالْقُوَّةِ بِلا مَشَقَّةٍ او څوک چي (په مکه مکز نه یا) د دوی (اهل مکه) په شا وخوا کي دي (پر منو حج هغه رخت فرض کیږي) کله چي هغوی لره په خپل طاقت سره بېله مشقته په پښو (پیاده) تلل ممکن وي وَإِلَّا فَلَا بُدَّ مِنَ الرَّاحِلَةِ مُطْلَقًا بِنَه چاره نسته له سپارلی څخه مطلقاً (یعني که بېله مشقته پیاده تلل ور لره ممکن نه وي. نوبیا طلقاً سپارلي ضروري ده) وَتِلْكَ الْقُدْرَةُ فَاضِلَةٌ عَنْ نَفَقَتِهِمْ وَنَفَقَةِ عِيَالِهِ إِلَى حِينِ عَوْدِهِ او دا قدرت به (یعني د سفر پر توبه او خرچ چي کوم قدرت لري. هغه) به زائد (اضافه) وي دده او دده د بچو له نفقې (خرچې) څخه دده تر واپس راتلو پوري وَعَبَّالًا بُدَّ مِنْهُ كَالْمَنْزِلِ وَأَثَائِهِ وَآلَاتِ الْمُحْتَزِفِينَ وَقَضَاءِ الدَّيْنِ او (همدارنگه زائد به وي) له هغه شیانو څخه چي چاره ځني نسته (یعني ضروري شيان) لکه کور، د کور سامان او د کسبګرو (پشه ګرو) آلې او د قرض اداينه.

لغات: ﴿زاد﴾ د سفر توبه او خرچه، هغه خوراکه کوم چي یې انسان په سفر کي د ځان سره وړي (د لاري خوراکه او خرچه)، جمع: أَزْوَادٌ وَأَزْوَادٌ، ﴿نفقة﴾ د خوراک و چنباک او داسي نورو ضروریاتو خرچه (خرڅه)، ﴿راحلة﴾ سپارلي، د سپر تیا لائق اوبښ، د سفر او بار وړلو لپاره طاقتور اوبښ یا لوبښه (د مذکر او مؤنث دواړو لپاره مستعمل دی)، جمع: رَوَاجِلُ، ﴿مَحْمِلٌ﴾ کجاوه (هودج)، د لښتو او لرګیو څخه جوړ سوی هغه ځای کوم چي به پر اوبښ د سپرېدو او کښېنستلو لپاره ایښوول کېدی. همدارنگه هغه خورجین او لویه خلته (د خورجین په څېر) کوم چي د چارپای دواړو طرفونو ته څېړل سوې وي چي په هغه کي بار او سامان ایښوول کیږي، جمع: مَحَامِلُ، ﴿شق محمل﴾ یوه حصه د کجاوې، پر اوبښ چي کومه کجاوه پرته وي د هغې دوې حصې وي او په هره حصه کي یو یو سړی کښېني. یوې حصې ته "شق محمل" وایي. همدارنگه پر اوبښ یا داسي بل سپارلي چي کومه خورجین او خلته ایښوول سوي وي، د هغه هم دوې حصې وي کوم چي دواړو طرفونو ته را څرګږي، هري حصې ته یې "شق محمل" وایي، ﴿مِلک﴾ د ضرب د باب مصدر دی: مالک کېدل (مالک جوړېدل)، ملکیت.

﴿إِجَارَة﴾ د افعال د باب مصدر دی: په کرایه ورکول، په اجرت (مزدوري) نیول، ﴿إِبَاحَة﴾ د افعال د باب مصدر دی: مباح کول، روا کړول، له یو شي څخه مفتحه نفع اخیستل، ﴿إِعَارَة﴾ د افعال د باب مصدر دی: بېله عوضه یو شي ورکول چي بیرته به یې واپس کوي، خواست کونکي ته شي ورکول، مثلاً زید خالد ته خواست وکړي چي فلانکې شي ماته د یو څو وخت لپاره راکړه! چي زما ضرورت پوره سي بیرته یې درکوم، او خالد هغه شي ورکړي، نو دې ته عاریتاً ورکول وایي، یا په بېله وینا د مفت استعمال لپاره د ضرورت تر وخته پوري شي ورکول او وروسته ځني اخیستل، ﴿حَوْل﴾ شاوخوا، اطراف، ﴿قَدَم﴾ قدم، د پښې خپره، يعني د پښې هغه حصه کوم چي پر ځمکه ایښوول کیږي، ﴿مَشَقَّة﴾ تکلیف، مشقت، جمع: مَشَاقٌّ وَمَشَقَّاتٌ، ﴿مَنْزِل﴾ استوګنځی، ځای، جمع: مَنَازِل،

﴿أَثَاث﴾ کورنی سامان، ﴿مُحْتَرَفِينَ﴾ واحد د مُحْتَرَفٍ دی: کسب او پېشې والا، پېشه گر.

تشریح: ⑥... شپږم شرط "زاد" يعني د حج دلاري په توبه باندې قدرت لرل دي، ⑦... اووم شرط "راحله" يعني د سپر تيا په شي (سپارلي) باندې قدرت لرل دي.

په زاد او راحله باندې د قدرت لرلو مطلب دادی چي دده سره به له اصلي او بنيادي ضرورتونو (کور، کاليو، کورني سامان وغيره) څخه بغير نور زائد دومره مال وي چي په هغه سره مکې شريفې ته د تگ راتگ او هلته داستوګني او خوراک خرچ اداء کولای سي او د واپس کېدلو تر وخته پوري د خپل هغه اهل و عيال د خرچ انتظام هم کولای سي چي د هغوی نفقه دده پر نيمه واجب ده.

مختصة به إلخ: يعني کوم څوک چي په مکه شريفه کي نه اوسيږي، د هغه لپاره د اهام شرط دي چي په راحله باندې دده قدرت لرل خو به يا د ملکيت په توګه وي (يعني راحله به دده خپل ملکيت وي، يا په بله وينا: دئ به يې مالک وي) يا به د اجارې په توګه وي، يعني يا دده سره به دومره مال وي چي د کجاوې يو طرف (يا په اوس کي وخت کي د طيارې يا موټر يو سيټ) تر مکې شريفې پوري په کرایه نيولای سي (منځکي چي پر اوبښ وغيره به کومه کجاوه يا د سپر تياښ پروت وو، په هغه کي به راسته او چپه طرف ته دوه ځايه وه چي په هر طرف کي به يو مسافر کېښستی).

لا إباحة إلخ: يعني په راحله باندې دده قدرت لرل به د اباحت يا عاریت په توګه نه وي، يعني که بل چا خپله سپارلي ورکړي وي، يا د سفر د خرچ او اخراجاتو لپاره يې مال ورکړی وي چي په دې باندې حج وکړه!، نو په دې سره په زاد او راحله باندې قدرت نه ثابتیږي نو پر داسي کس حج نه فرض کیږي او د مال او سپارلي قبولول پر هغه نه لازمیږي. (شفاء الارواح، انوار الايضاح)

ومن حولهم إلخ: څه مخکي ذکر سوه چي د حج د فرضيت له شرطونو څخه يو شرط په راحله باندي قدرت لرل دي، لېکن د مکې شريفې او ۰ مکې شريفې د شاوخوا (اطرافو) پر اوسېدونکو د حج فرض کېدو لپاره راحله شرط نه ده، لهندا که د هغه ځای له اوسېدونکو څخه يو څوک په راحله باندي قدرت نه لري، نو هم پر هغه حج فرض کېږي، په دې شرط چي هغه بېله مشقته په خپل طاقت سره په پښو (پياده) تللو باندي قادر وي او که هغه بېله مشقته په پياده تللو باندي قادر نه وي، نو د هغه په حق کي به هم د حج د فرضيت لپاره راحله شرط وي.

له "حوالی مکة" (د مکې له اطرافو) څخه څه مراد دي؟، نو په دې باره کي دوه قوله دي: ① يو قول دادی چي کوم خلک د مکې شريفې او ميقات تر مينځ آباد دي، هغوی ټولو ته د "حوالی مکة" اوسېدونکي ويل کېږي، ② دويم دا چي د هغوی او مکې شريفې تر مينځ له دريو ورځو (مودت سفر) څخه کمه مسافه وي، نو هغوی ټوله د اهل مکة په حکم کي دی. (شفاء الارواح بحواله عمدة الفقه)

وتلك القدرة إلخ: د دې تشریح په شروع کي وسوه.

د حج لپاره به حوائج اصليه نه خرڅول کېږي؟

مسئله (۱): د کور ضروري سامان مثلاً یخچال، کولر او داسي نور که څه هم قیمتي وي، د هغوی په وجه به د حج د وجوب حکم نه کول کېږي، لهندا د هغوی خرڅول او حج تلل ضروري نه دي، بلکي د حج د وجوب لپاره له حوائج اصليه وو څخه زائد مال موجودېدل ضروري دي. (غنية الناسک ص: ۲۰)

که د حج لپاره مال وي خود يوشي رانيولو ته ضرورت وي؟

مسئله (۲): که د يو چا سره د حج په اندازه مال موجود وي، لېکن هغه ته د کور لپاره د يوشي رانيولو ته ضرورت وي، مثلاً د کور د برق لپاره څو شمسياتو او بهتريو ته ضرورت وي، نو که د حج وخت راغلی وي، د اشيان دي نه رانيسي بلکي اول دي حج وکړي او که د حج وخت ليري وي، نو د ضرورت لپاره هغوی رانيولای سي او پر هغه حج نه فرض کېږي. (غنية الناسک ص: ۲۰ بتصرف)

اول به حج کول کېږي او که واده؟

مسئله (۳): که واده ته ضرورت وي او د حج وخت راسي، نو اول دي حج وکړي، او که حج ته ډېر وخت پاته وي، نو واده کولو لره ترجيح ده، همدا حکم د خپل بچي د واده وغيره دی چي د بچي د واده په وجه حج مؤخر کول جائز نه دي. (غنية الناسک ص: ۲۰)

﴿ ۱۲۴ ﴾ وَيُسْتَرْطُ الْعِلْمُ بِفَرْضِيَةِ الْحَجِّ لِمَنْ أَسْلَمَ بِدَارِ الْحَرْبِ أَوْ شَرَطَ دِي عِلْمِ (خبر بدل)

د حج په فرضيت د هغه کس لپاره کوم چي اسلام راوړی وي په دار الحرب کي أَوِ الْكُفَرِ بَدَارِ

اَلْاِسْلَامُ يَ (شرط دي) په دار الاسلام کي کېدل (لهذا که څوک په دار الاسلام او مسلمان ملک کي وي. نو د هغه لپاره د حج د فرضيت علم هم شرط نه دی).

تشریح: (۸)... اتم او آخري شرط دادی چي د حج په فرضيت به عالم (خبر) وي (چي اوس په ماباندي حج فرض دی). برابره ده علم حقيقي وي او که علم حکمي وي، د حکمي مطلب دادی چي سړی په دار الاسلام کي یا په اسلامي چاپېريال کي اوسيږي چي هلته اوسېدونکی به حکماً په فرضيت عالم شمېرل کيږي او د هغه لپاره به دا خبره عذر نه شمېرل کيږي چي ماته د فرضيت علم نه وو، او د کوم چا استوگنه او پالنه چي په دار الحرب کي په غير اسلامي چاپېريال کي سوې وي او هغه ته له مخکي څخه د حج د فرضيت علم نه وي سوی، نو پر هغه حج فرض نه دی، لېکن که هغه يې وکړي، نو بيا هم د هغه حج اداء کيږي. (انوار الايضاح)

د حج اداء کولو د وجوب شرطونه

﴿ ۱۳۳۸ ﴾ وَ شُرُوطُ وُجُوبِ الْاَدَاءِ خَمْسَةٌ اَوْ د (حج د) اداء کولو د واجبېدلو شرطونه پنځه دي

عَلَى الْاَصَحِّ د صَحِيح ترين قول مطابق صِحَّةُ الْبَدَنِ (۱) د بدن روغتيا وَرَوَالُ الْمَالِ

الْحَقِيْقِي عَنِ الذَّهَابِ لِلْحَاجِّ (۲) او حتي مانع زائېدل حج ته له تللو څخه (يعني کوم څه چي له

حج څخه مانع او خنډ وي، د هغه ختمېدل) وَأَمْنُ الطَّرِيقِ (۳) او لاره په امن کېدل.

﴿ ۱۳۳۹ ﴾ وَعَدَمُ قِيَامِ الْعِدَّةِ (۴) او (دنبخي) عده نه پاتېدل (چي ښځه به په عده کي نه وي).

﴿ ۱۳۴۰ ﴾ وَ خُرُوجُ مُحَرَّمٍ (۴) او (دنبخي سره) محرم سړی وتل (يعني داسي سړی ورسره تلل چي د هغه سره

دنبخي نکاح د مېش لپاره حرامه وي) وَلَوْ مِنْ رِضَاعٍ أَوْ مُصَاهَرَةٍ که څه هم (منه محرم اد نکاح نرت) له

رضاع يا له څسره کني قرابت څخه وي (يا په بله وينا دا چي که څه هم د دوی تر مينځ نکاح د رضاع يا د څښي توب د

قرابت په وجه حرامه وي) مُسْلِمٍ مَأْمُونٍ عَاقِلٍ بَالِغٍ أَوْ زَوْجٍ لِمَرْأَةٍ (داسي محرم) چي هغه

مسلمان، په امن، عاقل، بالغ وي يا دنبخي خاوند وي فِي سَفَرٍ په سفر کي (يعني دا دنبخي سره مذکوره محرم يا خاوند کېدل په هر سفر کي شرط دي).

﴿ ۱۳۴۱ ﴾ وَالْعَبْرَةُ بِغَلَبَةِ السَّلَامَةِ بَرًّا وَبَحْرًا او اعتبار د سلامتيا غالب والي لره دی په وچه او

سمندر کي (يعني دفتي به قول مطابق د زميني لاري او دريايي لاري په امن کېدو کي معتبر داده چي اکثره

لارويان به صحيح سالم را واپس کيږي. يا معنی داچي دلاري د سلامتيا او په امن کېدو به غالب گومان وي (عَلَى الْبُفْتَى بِهِ) پر هغه قول چي فتوی باندي ورکول سوې ده.

لغات: ﴿زوال﴾ دنصر دباب مصدر دی، کله چي ددې په صله کي عَنْ راسي، نو معنی یې ده: ختمېدل، ليري کېدل، ﴿مَحْرَم﴾ هغه قریب ته وایي چي نکاح ورسره حرامه وي (یا په بله وینا چي د قرابت په وجه نکاح ورسره ناجائز وي)، جمع: مَحَارِم، ﴿مُصَاهَرَة﴾ د مفاعلي له باب اسم مصدر دی: د خسر توب او خواښي توب قرابت، یا په بله وینا د خېښۍ او زومتوب قرابت، ﴿بَرَّ﴾ وچه، ځمکنۍ (زمیني) لاره، جمع: بُرُور، ﴿البحر﴾ سمندر، دریاب، جمع: أَبْحَرٌ وَبُحُورٌ.

تشریح: مخکي چي کوم شرطونه تېر سوه، هغه د حج د فرضیت شرطونه وه، یعني دهغوی تر موجودېدو وروسته حج فرض کيږي او لازميږي، اوس له دې ځایه د حج د اداء د وجوب شرطونه بیانوي، یعني د حج اداء کول بیا هغه وخت لازميږي او واجبېږي کله چي دا ټوله شرطونه موجود سي، لهندا په کوم کس کي چي د حج د فرضیت شرطونه موجود وي، لېکن د وجوب الاداء نه شرطونو څخه یو پکښي نه وي، نو بیا خپله پر هغه حج اداء کول نه فرض کيږي، بلکي دخپل ځان له طرفه بل څوک استول، یا له خپل مال څخه د حج اداء کولو وصیت کول باندي فرض کيږي، دلته مصنف رَحِمَهُ اللهُ "على الأصح" ځکه ويلي دي چي د بعضو په وینا همدا د حج د فرضیت شرطونه دي، نو مصنف رَحِمَهُ اللهُ "أصح" په قید سره دهغو له قول څخه احتراز وکړی.

صحة البدن: ①... اول شرط د بدن روغتیا او سلامتیا ده، لهندا شل او ګوډ، فالج وهلې پروند او داسي پخوانی مریض چي دهغه دروغتیا (جوړېدلو) امید نه وي او هغه کس چي دواړي پښې یا یوه پښه یې پرې سوې وي، یا دواړه لاسونه یا یو لاس یې پرې سوی وي او داسي بودا کوم چي خپله پر سپارلي نه سي کښېنستلای او بغیر له سخت تکلیف او مشقت څخه پر سپارلي نه سي ټینګېدلای، نو پر دغه ټولو د حج اداء کول واجب نه دي، لېکن څرنگه چي د حج د فرضیت شرائط پکښي موجود دي، نو ځکه حج خو فرض سو، لېکن اداء کول یې باندي واجب نه دي، بلکي فی الحال له خپل مال څخه بل څوک د خپل ځان له طرفه استول او حج په کول واجب او لازم دي، او که داسي نه وکړي، نو د مرګ په وخت کي ددې وصیت کول واجب او لازم دي.

د زوال المانع: ②... مانع حتی، مثلاً هغه په بنديخانه او محبس کي بندي وي، یا د حکومت له طرفه حج ته پر تللو معانعت او بندیز وي، (لکه اوس چي د اټکلي کړونا په وجه پر سفر او حج بندیز نه دی دی، یا

مثلاً يو وخت حکومت په وېزه او ټکت باندې بنديز لگولی وي، نو پر داسي کس د حج اداء کول واجب نه دي بلکې هغه دي خپل پر ځای بل څوک واستوي، يا دې د مرگ په وخت کي د حج وصيت وکړي، او دا حکم هغه وخت دی کله چې دا عنر يعني قيدي کېدل يا د حکومت له طرفه ممانعت او بنديز د هغه د مرگ تر وخته پوري وي، لهذا که د مرگ تر وخته پوري نه وي او بيرته زائل سي، نو د عنر تر زائلېدلو وروسته خپله د هغه لپاره حج کول واجب دي.

وأمن الطريق: (۴)... يعني د ځان او مال له هلاکت او ډاکه ماری څخه دلاري په امن کېدل، او د دې معيار دا دی چې اکثره خلک به صحيح سالم ځي راځي، لهذا که صرف بعضي وخت نابېره په لاره کي غلا او ډاکه ماري کيږي، يا کبستی کله نا کله ډوبیږي، نو بيا هم داسي لاره په امن شمېرل کيږي او د حج اداء کول واجب کيږي.

وعدم قيام العدة: (۴)... دا شرط صرف د بنځي سره خاص دی چې بنځه به په عده کي نه وي، يعني که د هغې خاوند وفات سوی وي، يا يې طلاق ورکړی وي، نو تر څو چې هغه په عده (عدت) کي وي، تر هغه وخته پوري د حج اداء کول باندې واجب نه دي.

وخرج محرم الخ: (۵)... يعني پر بنځي د حج اداء کول هغه وخت واجبېږي کله چې د هغې سره محرم وي يا خاوند وي، محرم هغه قرب ته وايي چې د همېشه لپاره نکاح ور سره حرامه وي، برابره ده د نکاح د حرمت د قربت په وجه وي لکه ورور، ځوی او داسي نور، يا درضاعت په وجه وي لکه رضاعي ورور، مثلاً دواړو په کوچنيوالي کي د يوې بنځي تېلې رولې وي، نو دا دواړه په خپل مينځ کي رضاعي ورور او خور سوه، يا د نکاح حرمت دمصاهرت يعني دخېنې د تعلق په وجه وي، مثلاً دخوانې سره د هغې زوم وي، چې د دوی تر مينځ هم حرمت اېدې دی.

مسلم: له دې ځايه د محرم قرب شرطونه بيانوي چې د محرم لپاره دا شرط دي چې هغه به مسلمان وي؛ ځکه که کافر وي، نو دا خطرې سته چې هسي نه له اسلام څخه د بنځي دارولو کوښښ وکړي.

مأمون: يعني محرم به داسي کس وي چې د هغه له طرفه به اطمینان وي، يعني حقیقتاً به دینداره وي؛ ځکه که هغه بدمعاشه، بې شرمه او فاسق وي، نو بنځه خپله له هغه څخه نه سي په امن کېدلای؛ حال دا چې د محرم له ملګرتيا څخه مقصود همدا دی چې د بنځي عزت او ناموس محفوظ وي او هغه په فاسق کي مفقود دي.

عاقل بالغ: يعني محرم به عاقل او بالغ هم وي؛ ځکه له پوني او بچی دواړه خپل حفاظت ته محتاجه دي، نو د بل چا به څه حفاظت وکړی سي!.

والعبارة بغلبة السلامة: مخکي یو شرط دا ذکر سو چي لاره به په امن وي، اوس دهغه وضاحت کوي چي دلاري په امن کېدو کي اعتبار دې خبري لره دی چي غالبه (اکثره) لارویان به صحیح سالم را واپس کيږي (کما ذکرنا)، علامه ابن نجیم رَحْمَةُ اللهِ دَفْتَحَ الْقَدِيرَ په حواله سره لیکلي دي چي د سلامتیا د غالبوالي مطلب دادی چي بهر به نه وي (د ځان او مال پر هلاکت)، لهندا که د ډاکوگانو بهر وي او هغوی څو واره غالب سوي وي او مسافران بذات خود کمزوري وي، یا مثلاً په سمندر کي د کبتي د ډوبېدلو یا د ډاکوگانو د حملې غالبه بهر وي، نو په داسي صورت کي د حج اداء کول نه واجبېږي. (شفاء الارواح، انوار الايضاح بتغیر)

د حج شرائط او فرائض

﴿ ۱۲۵۲ ﴾ وَيَصِحُّ أَدَاءُ فَرَضِ الْحَجِّ بِأَرْبَعَةِ أَشْيَاءَ لِلْحَجَرِ أَوْ صَحِيحٍ كَيْبَرِي دَفَرَضِ حَجِّ اداء کول په څلورو شيانو سره د آزاد کس لپاره الْإِحْرَامُ وَالْإِسْلَامُ وَهُمَا شَرَطَانِ (۱) احرام (محرم کېدل چي احرام به يې ترلی وي) (۲) اسلام (مسلمان کېدل)، او دا دواړه شرط دي ثُمَّ الْإِتْيَانُ بِرُكْنَيْهِ (۳، ۴) او بیا د حج دوه رکنونه اداء کول وَهُمَا الْوُقُوفُ مُحَرِّمًا بِعَرَفَاتٍ لَحْظَةً مِنْ زَوَالِ يَوْمِ التَّاسِعِ إِلَى فَجْرِ يَوْمِ النَّحْرِ او هغه دوه رکنونه (یو دا چي) په عرفات کي د احرام په حالت کي دیوې گډې لپاره درېدل دي (د ذوالحجې) د نهمي ورځي له زوال څخه د لوی اختر د ورځي تر سهاره پوري (يعني په دې دوران کي هلته په عرفات کي یو گډی درېدل د حج رکن دی) بِشَرْطِ عَدَمِ الْجِجَاعِ قَبْلَهُ مُحَرِّمًا د جِمَاع (کورولې) نه کولو په شرط سره تر هغه مخکي د احرام په حالت کي وَالزُّكْنُ الثَّانِي هُوَ أَكْثَرُ طَوَافٍ الْإِقَاصَةِ فِي وَقْتِهِ او دویم رکن د طواف افاضه (طواف زیارت) اکثره حصه اداء کول دي دهغه په خپل وخت کي وَهُوَ مَا بَعْدَ طُلُوعِ فَجْرِ النَّحْرِ او دهغه وخت د لوی اختر له صبح صادق راڅخه د لوی اختر په ورځ کله د سهار سپېڅې وچلودي او صبح صادق سي. نو د طواف زیات وخت شروع سو.

لغات: ﴿لَحْظَةً﴾ لږ گډی، مختصره وقفه، جمع: لَحَظَاتٌ، ﴿طَوَافٍ إِفَاضَةً﴾ د افاضه معنی ده: روانېدل، او له طواف افاضه څخه مراد "طواف زیارت" دی، همدارنگه د طواف زیارت بل نوم طواف یوم نحر دی، په حج کي طواف زیارت رکن او فرض دی او دهغه اداء کول ضروري دي، د طواف زیارت

لپاره نور نومونه هم سته چي شپږ نومونه يې مشهوره دي: ① طواف زیارت، ② طواف فرض، ③ طواف افاضه، ④ طواف رکن، ⑤ طواف يوم النحر، ⑥ طواف مفروض، او د طواف زیارت د صحيح کېدلو ډېر شرطونه دي چي له هغوی څخه مصنف رَجَّه الله صرف یو شرط بیان کړی دی او هغه دا چي د طواف زیارت اکثره حصه يعني لږ تر لږه څلور شوطه (څلور چکره) پوره کول په طواف کي فرض او شرط دي، کنه طواف نه کیږي.

تشریح: له دې ځایه د حج هغه شرائط او ارکان بیانوي چي د هغوی په پوره کولو سره د حج اداء صحيح کیږي:

① ... الإحرام: اول شرط د حج د صحيح کېدلو لپاره احرام دی، نو له احرام څخه بغير نه صحيح کیږي.

② ... الإسلام: دویم شرط مسلمان کېدل دي، نو د کافر حج نه صحيح کیږي.

③ ... الوقوف: دا درېیم شی (يعني وقوف) او څلورم شی د رکن له قبیل څخه دي، نو درېیم شرط په عرفات کي د احرام په حالت کي وقوف کول دي، که څه هم دیوه گړې لپاره وي، په دې شرط چي له وقوف عرفه څخه مخکي يې د احرام په حالت کي جماع نه وي کړې؛ ځکه که له وقوف عرفه څخه مخکي يې جماع کړې وي، نو د هغه وقوف نه صحيح کیږي، او د وقوف وخت د عرفات په ورځ يعني په نهمه د ذی الحجې د لمر له زوال څخه شروع کیږي او دلسمي (۱۰) ذی الحجې له صبح صادق (سپېد چلود) څخه تر لږ مخکي پوري پاتیږي، لهذا که څوک له احرام څخه بغير وقوف وکړي، یا د وقوف په وخت کي دیوه گړې لپاره هم عرفات ته داخل نه سي، نو د هغه د حج رکن وقوف اداء نه سو.

④ ... والركن الثاني: دویم رکن د طواف زیارت اکثره حصه (څلور شوطه) اداء کول دي، نو د رکن اداء کېدلو لپاره اکثره (يعني څلور) شوطونه کافي دي، او پاته درې شوطه واجب دي چي د هغوی په پرېښولو باندي ډم (د څاروي نېع کول) واجب کیږي، د هغه وخت د ذی الحجې دلسمي له صبح صادق څخه شروع کیږي او په ټوله عمر کي په یو وخت کي اداء کول فرض دي، لېکن د قربانۍ په ورځو کي د هغه اداء کول واجب دي. (ثناء الارواح بحواله عمدة الفقه)

د حج واجبات (له میقات څخه احرام تړل)

﴿ ۱۲۵۲ ﴾ وَاجِبَاتُ الْحَجِّ اَوْ دَحْجٍ وَاجِبَاتُ (ا) دي. (د ویش ۱۲۲) واجبات يې ذکر کړي دي.

﴿ ۱۲۵۳ ﴾ اِنْشَاءُ الْاِحْرَامِ مِنَ الْمِيَقَاتِ (۱) احرام له میقات څخه شروع کول.

تشرېح: له دې ځايه د حج واجبات بيانوي، د واجباتو حكم داى چې كه هغوى پاته سي، برابره ده په هېره وي يا قصداً وي يا په مسئلې دنه خبر بدللو په وجه وي، په هر صورت كي حج اداء كيږي لېكن په دېرو ص... تونو كي دم يعني د څاروي ذبح كول واجبيږي او د قصداً پرېښوولو په صورت كي گنهگاره كيږي هم، صرف په دم سره نه معاف كيږي ترڅو چې يې توبه نه وي كړې: (١)... له ميقات څخه احرام تړل، يعني بغير له احرامه به تر ميقات نه تېرېږي، كنې د واجب كار پرېښوونكي گرځي.

ميقات په اصل كي ټاكل سوي وقت ته ويل كيږي، بيا وروسته ددې په استعمال كي نور وسعت راغلي او (مجازاً) ټاكل سوي ځاى ته هم ميقات وويل سوه، له ميقات څخه دلته هغه ټاكلي ځايونه مراد دي چې بغير له احرامه له هغوى څخه تېرېدل جائز نه دي، نو هلته به احرام تړل كيږي، دا دمكې شريفې څلور سره طرفونو ته معين ځايونه دي، او د هري علاقې لپاره جلا ميقات دي، مثلاً د اهل آفاق (آفاقي) يعني كوم خلك چې له ميقات څخه بهر اوسيږي يعني دنورو ملكو خلك (مثلاً افغانستان، پاكستان والا) د هغو لپاره جلا ميقات دي، همدارنگه د اهل حل يعني كوم خلك چې په ميقات كي دننه او د حرم له حدودو څخه بهر اوسيږي، د هغو ميقات جلا دي، همدارنگه د اهل حرم يعني د اهل مكه او د حرم په حدودو كي د اوسېدونكو لپاره جلا ميقات دي (د حرم حدود له مكې شريفې څخه د مدينې شريفې پر طرف درې ميله دي او د عراق او طائف پر طرف اووه، اووه ميله دي او د يمن پر طرف هم اووه ميله دي، داله هر طرف څخه د حرم حدود دي، د ميقاتو نومونه او ځايونه په لويو كتبو كي په تفصيل سره بيان سوي دي)

يادونه: د حج واجبات په بنيادي توگه شپږ دي: ① وقوف مزدلفه، ② د صفا و مروه تر مينځ سمي كول، ③ جمار (شيطان) وېشتل، ④ قارن او متمتع لره دم شكر وړ كول، ⑤ حلق يا قصر كول، ⑥ آفاقي حاجي لره طواف وداع (طواف صدر) كول، خو مصنف رَجَّه الله دووېشت (٢٢) واجبات بيان كړي او بعضو تر پنځه دير شو (٣٥) پوري رسولي دي، هغه په حقيقت كي بلا واسطه د حج واجبات نه دي، بلكي د حج د افعالو واجبات دي (يا په بله وينا د حج د واجباتو ملحقات دي) مثلاً بعضي د احرام واجبات دي او بعضي د طواف دي او په هغوى كي د حج د شرائطو واجبات هم شمېرل سوي دي، بلا واسطه د حج واجبات صرف شپږ دي.

(مصنف رَجَّه الله خو دلته دووېشت واجبات او ملحقات د واجباتو ذكر كړي دي، كه هغوى ته په غور سره وكتل سي او سره جلا كړل سي، نو تقريباً پنځه دير شو (٣٥) ته رسيږي).

تر لمر لوېدو پوري په عرفات كي وقوف كول

﴿۱۲۵۵﴾ وَمَدُّ الْوُقُوفِ بِعَرَفَاتٍ إِلَى الْغُرُوبِ (۲) او په عرفات كي وقوف (درېده) تر لمر لوېدو پوري اوږدول.

تشرېح: (۲)... مخكي ذكر سوه چي دووقوف عرفه وخت د ذوالحجې په نهمه ورځ د لمر له زوال څخه وروسته شروع كيږي او تر هغه مخكي وقوف نه صحيح كيږي. پر دې موقع په دعاگانو مشغولېدل او ذكر وتلبيې ويل مسنون دي، اوس دلته فرمايي چي د حج له واجباتو څخه بل واجب دا دي چي په عرفات كي به تر لمر لوېدو پوري پاتېږي، لهذا كه تر لمر لوېدو مخكي له عرفات څخه ووځي، نو د واجب پرېښوولو په وجه دم لازمېږي. (انوار الايضاح بتغير)

په مزدلفه كي وقوف كول

﴿۱۲۵۶﴾ وَالْوُقُوفُ بِالْمُزْدَلِفَةِ فِيمَا بَعْدَ فَجْرِ يَوْمِ النَّحْرِ وَقَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ (۳) او په مزدلفه كي درېدل (پاتېدل) دلوی اختر د ورځي له سهار (صبح صادق) څخه وروسته او تر لمر لوېدو مخكي.

لغات: ﴿مزدلفه﴾ د ادمنی او عرفات تر مینځ یو لوی میدان دی چي دهغه درې سره طرفونو ته غږ دی، د مزدلفې حدود متعین دي چي هلته وقوف كول لازم دي.

تشرېح: (۳)... د ذی الحجې په لسمه (یعني دلوی اختر په ورځ) له صبح صادق (سپېد چلود) څخه وروسته تر لمر راختلو پوري د څه وخت لپاره په مزدلفه كي پاتېدلو ته وقوف مزدلفه وايي، د اهم واجب دي، لهذا كه څوك له صبح صادق څخه مخكي يا تر لمر لوېدو وروسته په مزدلفه كي وقوف وكړي، نو دهغه وقوف دامام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نېر نه صحيح كيږي. (دېر خلگ د مزدلفې له حدودو څخه مخكي قیام كوي او شپه تېروي او بيا تر لمر راختلو وروسته له مزدلفې څخه تېرېږي، څرنگه چي له داسي خلگو څخه وقوف مزدلفه فوتېږي، نو ځكه پر هغوم واجبېږي).

شیطانان ویشتل (رمی الجمار)

﴿۱۲۵۷﴾ وَرَمَى الْجَمَارِ او د جمر و رمی كول (يا په بله وينا: شيطانان ویشتل).

لغات: ﴿جمار﴾ دا په منی كي هغه درې مشهوره سټني (پايې) دي، يا په بله وينا درې تمبي (ميلان) دي كوم چي په كوچنيو كانو ویشتل كيږي (چي په اصطلاح كي هغوی ته شيطانان ويل كيږي).

تشرېح: (۴)... د جمراتو رمی كول (يا په بله وينا، شيطانان ویشتل) هم واجب دي، په منی كمې درې سټني دي چي هغوی به په شگو ویشتل كيږي، كه د يوې ورځي رمی (ویشتل) پرېږدي، يا د درېو سره ورځو رمی پرېږدي، نو صرف يو دم واجب دي.

د قارن او متمتع ذبح کول

﴿۱۲۵۸﴾ وَ ذَبْحُ الْقَارِنِ وَالْمُتَمَتِّعِ (۵) او د حج قران او حج متمتع کونکي (لپاره) ذبح کول.

لغات: ﴿قارن﴾ حج قران کونکی (يا په بله وينا: مغه حاجي کوم چي حج قران کوي). ﴿متمتع﴾ حج متمتع کونکی. حج پر درې قسمه دی: ① حَجَّ اِفْرَاد، حج افراد دې ته وايي چي حاجي له ميقات څخه يوازي د حج احرام وتړي (يعني فقط د حج لپاره احرام وتړي، نه د عمرې لپاره) او چي کله د حج ارکان اداء کړي او حج ختم کړي، نو احرام خلاص کړي، داسي حاجي ته مُفْرَد وايي، ② حَجَّ قِرَان، دې ته وايي چي له ميقات څخه د حج او عمرې دواړو احرام يو ځای وتړي، داسي حاجي ته قارن وايي. ③ حَجَّ تَمَتُّع، دې ته وايي چي د حج په مياشتو کي صرف د عمرې احرام وتړي او چي کله عمره ختمه کړي، نو احرام خلاص کړي، بيا د ذوالحجې په اتمه ورځ (يوم الترويه) باندي د حج احرام وتړي، داسي حاجي ته مُتَمَتِّع وايي.

تشریح: (۵)... د قارن او متمتع لپاره قرباني کول واجب دي، لهدا که له قرباني کولو څخه بغير احرام خلاص کړي، نو په جرمانه کي يوه بله قرباني باندي لازميږي.

سر خرپيل (حلق)

﴿۱۲۵۹﴾ وَالْحَلْقُ (۶) او سر خرپيل.

تشریح: (۶)... د احرام خلاصولو لپاره سر خرپيل (يا د سرورېښتان کوچنی کول په غچي يا مشين سره) واجب دي، يعني له رمی الجمار (د شیطانونو له وېشتلو) څخه وروسته دي سر و خړسي، يا ورېښتان دي کوچني کړي (غچي کړي)، دا هم واجب دي، او په دې کي دوه شرطونه دي چي په راروان عبارت کي به ذکر سي.

﴿۱۲۶۰﴾ وَ تَخْصِيصُهُ بِالْحَرَمِ وَأَيَّامِ النَّحْرِ (۷) او د سر خرپيل خاص په حرم کي او د قرباني په ورځو (يعني د ذوالحجې په لسمه، يوولسمه يا دوولسمه) کي کول.

لغات: ﴿الْحَرَم﴾ د مکې شريفې چار طرفه متعینه ځمکه ده او دهغې پر حدودو نښي لگول سوي دي، کوم چي تقريباً په ۵۵۰ مربع کيلو متره باندي مشتمله ده، د دغه ښوونځۍ حصې ته حرم ويل کيږي (انوار الايضاح)، ﴿أَيَّامِ النَّحْرِ﴾ د ذوالحجې د لسمي څخه د ذوالحجې تر دوولسمي پوري (يا په بله

وینا د لوی اختر د لوی څخه تر درېیمې پورې) دغه ورځو ته ایام النحر هم وایي، تخصیصه: د دې ضمیر حلق ته راجع دی.

تشریح: (۷) د حرم په حدودو کې او د قربانۍ په ورځو (لسمه، یوولسمه او دوولسمه ذوالحجې) کې د سر ورېښتان صفا کول او احرام خلاصول واجب دي، لهندا که څوک د حرم له حدودو څخه بهر یا تر دوولسمې ذوالحجې وروسته حلق یا قصر وکړي، نو په جرمانه کې یو دم لازمېږي. (انوار الايضاح)

رمی پر حلق مخکي کول

﴿۱۳۶۱﴾ وَتَقْدِيمُ الرَّمْيِ عَلَى الْحَلْقِ (۸) او رمی (وشتل د جمرې) تر سر خړپیلو مخکي کول.

تشریح: (۸) ... د جمره عقبه رمی له حلق څخه مخکي کول واجب دي. (په منی کې چې د حرم شریف و طرف ته بلکل په آخر کې کومه ستنه اتمه ده، یا په بهر وینا د حرم شریف و طرف ته آخرني شیطان، هغه ته جمره عقبه وایي)، او ترتیب به داسې وي چې په یوم النحر (د لوی اختر په ورځ) دي اولاً د جمره عقبه رمی وکړي، تر هغه وروسته دي قرباني وکړي (که قرباني باندي لازم وي)، تر هغه وروسته دي حلق یا قصر وکړي، دا ترتیب واجب دی، لهندا که له رمي څخه مخکي قرباني یا حلق وکړي، یا له قربانۍ څخه مخکي حلق وکړي، نو په جرمانه کې یو دم لازمېږي (خود صاحبینو رَحِمَهُمَا اللهُ په نیز دا ترتیب ست دی؛ نو دې په خلاف کولو کې دم نه لازمېږي، او نن مبادېر رش په وجه علماء کرام پر همدې فتوی وړکوي). (انوار الايضاح)

قرباني پر حلق مخکي کول

﴿۱۳۶۲﴾ وَنَحْرُ الْقَارِنِ وَالْبُتَيْشِ بَيْنَهُمَا (۹) او د حج قران کونکي او حج تمتع

کونکي (لپاره) درمی او حلق په مینځ کې قرباني کول.

لغات: ﴿نحر﴾ قرباني کول، د نحر اصل معنی ده: سینې ته نژدې رگونه په تېره شي باندي داسې پرېکول چې په یوه واری کې کار خلاص سي، ﴿قارن، متمتع﴾ د دې دواړو وضاحت څه مخکي د مسئله نمبر ﴿۱۲۵۸﴾ په لغاتو کې وسو.

تشریح: (۹) ... د متمتع او قارن لپاره قرباني پر حلق مخکي کول واجب دي، لهندا که حلق مخکي کړي، نو دم لازمېږي. (انوار الايضاح)

طواف زیارت د قربانی په ورځو (ایام النحر) کې کول

﴿۱۲۳﴾ وَإِيقَاظُ طَوَافِ الزِّيَارَةِ فِي أَيَّامِ النَّحْرِ (۱۰) او طواف زیارت (طواف افاض) د قربانی په ورځو کې واقع کول.

تشریح: (۱۰)... طواف زیارت د قربانی په ورځو یعنی د ذوالحجې په لسمه یا یوولسمه یا دوولسمه کې اداء کول واجب دي، یعنی که په دغه درېو ورځو کې یو ورځ هغه اداء کړي، نو جرمانه نه واجبېږي. (انوار الايضاح)

د صفا و مروه تر مینځ سعی کول

﴿۱۲۴﴾ وَالسَّعْيُ بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ فِي أَشْهُرِ الْحَجِّ (۱۱) او د حج په میاشتو کې د صفا و مروه تر مینځ سعی کول.

لغات: ﴿السعی﴾ د فتح له بابه اسم مصدر دی، د دې باب له معناوو څخه یوه معنی ده: تګ کول، مراد ځنې د صفا و مروه تر مینځ په مخصوصه طریقه سره تلل دي، ﴿صفا﴾ د اد کعبې شریفې مشرقې جنوبې طرف ته یو کوچنی غر دی او له همدې څخه د سعی ابتداء کول کیږي، ﴿مروة﴾ صفا غره ته منځمن بل کوچنی غر دی، دلته سعی ختمیږي.

تشریح: (۱۱)... د صفا و مروه تر مینځ سعی واجب ده، د سعی د پرېښوولو په صورت کې جرمانه لازمیږي، دایمه ثلاثه وو په نېز هغه رکن ده.

﴿۱۲۵﴾ وَحُصُولُهُ بَعْدَ طَوَافِ مُعْتَدٍ بِهِ (۱۲) او د سعی تر معتبر طواف وروسته واقع کېدل (یعنې له طواف کولو څخه وروسته سعی کول).

لغات: ﴿حصول﴾ د نصر د باب مصدر دی: حاصلېدل، واقع کېدل، ثابتېدل، د ضمیر مرجع السعی ده، ﴿معتد﴾ د افتعال له بابه مفعول دی، اِعْتَدَّ يَعْتَدُّ اِعْتِدَادًا: د دې باب له معناوو څخه یوه معنی ده: اعتبار کول (قاموس)، همدارنگه بله معنی یې ده شمېرل او داسې نور.

تشریح: (۱۲)... یعنی د سعی بین الصفا و المروه به تر داسې طواف وروسته وي کوم چي له جنابت، حیض او نفاس څخه د پاکوالي په حالت کې سوی وي، نو د سعی تر معتد به (معتبر) طواف وروسته واقع سوه، لنډه دا چي له هرې سعی څخه مخکې یو طواف کېدل واجب دي، برابره ده طواف تدریجی وي، طواف زیارت وي او که طواف نفل وي، لهذا که څوک بغیر له طواف څخه سعی وکړي، نو په جرمانه کې دم لازمیږي. (انوار الايضاح)

په پښو (پياده) سعی کول

﴿۱۳۲۱﴾ وَالْمَشْيُ فِيهِ لَيْسَ لَا عُذْرَ لَهُ (۱۳) او (همدارنگه واجب دي) په سعی کي پياده تلل د هغه کس لپاره چي هيڅ عذر ور لره نه وي.

تشریح: (۱۳) دنا معذوره کس لپاره په سعی کي په پښو تلل واجب دي، لهدا که بېله عذره پر سپارلي سعی وکړي، نو دم لازميرې.

له صفا غره څخه سعی شروع کول

﴿۱۳۲۶﴾ وَبِدْءِ أَهْلِ السَّعْيِ مِنَ الصَّفَا (۱۴) او سعی له صفا څخه شروع کول.

لغات: ﴿بداءة﴾ دفتح دباب مصدر دی: شروع کول، پېلول.

تشریح: (۱۴) ... د سعی کولو په وخت کي له صفا غره څخه شروع کول د بعضي علماؤ په نېز واجب دي او د بعضو په نېز سنت، خو له صفا څخه د شروع نه کولو په صورت کي د هيچا په نېز دم نه واجبيري، فقط له صفا څخه به د سعی اعاده وکړي، نور هيڅ جرمانه نسته، او که اعاده نه وکړي، نو يوه صدقه فطر لازميرې. (انوار الايضاح)

طواف وداع (طواف صدر) کول

﴿۱۳۶۸﴾ وَطَوَّافُ الْوَدَاعِ (۱۵) او طواف وداع کول (دا واجب د آقايي لپاره خاص دی).

تشریح: (۱۵) ... پر آقايي کس وطن ته درواښدلو په وخت کي طواف وداع کول واجب دي، دې ته طواف صدر هم وايي.

يادونه: آقايي هغه حاجي يا عمره کونکي ته وايي کوم چي له ميقات څخه بهر اوسيري (که څه هم له اهل مکه څخه وي)، يا په بله وينا چي له ميقات څخه بهر له بل وطن او بل ملک څخه حرم شريف ته راغلی وي لکه افغاني، پاکستانی، يمنی، مصري او داسي نور.

له حجر اسود څخه د طواف شروع کول

﴿۱۳۶۹﴾ وَبِدْءِ أَهْلِ كُلِّ طَوَّافٍ بِالْبَيْتِ مِنَ الْحَجَرِ الْأَسْوَدِ (۱۶) او دبیت الله (کعبې شريفي) هر طواف له حجر اسود څخه شروع کول.

تشریح: (۱۶) ... د کعبې شريفي هر طواف له حجر اسود څخه شروع کول واجب دي. همدا سي صاحب د "درمختار" ويلي دي، او زياتره علماؤ سنت ورته ويلي دي. د دې د پرېښوولو په صورت کي دراجح قول مطابق دم نه واجبيري.

﴿۱۷﴾ وَالشَّيْءُ مِنْ فِيهِ (۱۷) او په طواف کي له راسته طرف څخه شروع کول.

لغات: ﴿التيامن﴾ د تفاعل د باب مصدر دی: له راسته طرفه کار کول، له راسته طرفه شروع کول. (معجم لغة الفقهاء.)

تشریح: (۱۷)... طواف چي څرنګه له حجر اسود څخه شروع کول واجب دي، همداسي له راسته طرفه شروع کول واجب دي. يعني کعبې شريفې ته چي ورسېږي، نو اول دي د حجر اسود استلام وکړي (يعني هغه دي مه کړي)، بيا دي راسته طرف ته روان سي او اووه واره دي په کعبې شريفې باندې راوګرځي (يعني اووه شوطه دي پوره کړي)، دا يو طواف سو.

طواف پياده کول

﴿۱۸﴾ وَالشَّيْءُ فِيهِ لَنْ لَا عُدْرَ لَهُ (۱۸) او په طواف کي پياده تلل د هغه کس لپاره چي ميڅ عنډر ور لره نه وي.

تشریح: (۱۸)... په طواف کي پياده (په پښو) تلل واجب دي که قدرت لري او څه عنډر نه وي، لهذا که د قدرت باوجود بېله عنډره پر سپارلي طواف وکړي، نو په جرمانه کي دم لازمېږي.

طواف د پاکی په حالت کي کول

﴿۱۹﴾ وَالطَّهَارَةُ مِنَ الْحَدَثَيْنِ (۱۹) اوله دواړو بې اودسيو (کوچنۍ اولوبه بې اودسي) څخه پاکېدل.

تشریح: (۱۹)... له بې اودسي او جنابت څخه د پاکوالي په حالت کي طواف کول واجب دي.

په طواف کي عورت پتول

﴿۲۰﴾ وَسَتْرُ الْعَوْرَةِ (۲۰) او عورت پتول.

تشریح: (۲۰)... د طواف په حالت کي عورت (د عورت استرا اندامونه) پتول. د طواف کولو په صورت کي دم واجبېږي.

﴿۲۱﴾ وَأَقْلُ الْأَشْوَاطِ بَعْدَ فِعْلِ الْأَكْثَرِ مِنْ طَوَافِ الزِّيَارَةِ (۲۱) طواف زیارت د اکثره (يعني د څلورو) شوطونو تر اداء کولو وروسته کم.

لغات: ﴿أشواط﴾ جمع د شَوَاطِد: پر کعبې شریفې یو ځل راگرځېدلو ته یو "شوط" ویل کیږي. کوم ته چي "دور" هم وایي. په طواف کي اووه شوطه (اووه دوره) کول کیږي، نو اکثر یې څلور شوطه کیږي او تر څلورو کم اقل دي.

تشریح: (۲۱)... د طواف زیارت د اکثره حصې (څلور شوطو) له پوره کولو څخه وروسته کم (یعني درې شوطه) اداء کول واجب دي. مطلب دا چي په طواف زیارت کي د شوط اکثره حصه یعني لږ تر لږ څلور شوطه پوره کول خو فرض دي، کنې طواف نه صحیح کیږي او تر هغه وروسته پاته درې شوطه واجب دي. فرض نه دي. او دا طواف به د قربانی په ورځو (ایام النحر) کي کول کیږي.

د احرام ممنوعات

﴿۱۲۵﴾ وَتَرَكَ الْمَحْظُورَاتِ (۲۲) او ممنوعه شیان پرېښوول (ناهم واجب دي) كَلْبَسِ الرَّجُلِ الْمَخِيطَ (ممنوعه شیان) لکه د سړي (پلره) گنډل سوي جامې اغوستل وَسَتْرَ رَأْسِهِ وَوَجْهِهِ او خپل سر او خپل مخ پټول وَسَتْرَ الْمَرْأَةِ وَجْهَهَا او د ښځې (پلاره) خپل مخ پټول وَالرَّقِيشِ او گنده (فحش) خبري کول وَالْفُسُوقِ او نافرمانی (او د گناه کار) کول وَالْجِدَالِ او جگړه (او جنجال) کول وَقَتْلِ الصَّيْدِ او ښکار وژل وَالْإِسَارَةَ إِلَيْهِ او (یا) د ښکار و طرف ته اشاره کول وَالدَّلَالَةَ عَلَيْهِ او (یا) د ښکار پر طرف ښوونه کول.

لغات: ﴿محظورات﴾ جمع د مَحْظُورٌ ده: ممنوع شی (ناروا)، هر هغه شی چي له هغه څخه به ځان ساتل کیږي، ﴿رفث﴾ گنده او چټي بدې خبري، لکه د ښځو په موجودیت کي د جماع او داسي نورې بدې خبري کول. د نکاح، جماع وغیره کومي خبري چي کنایتاً کول کیږي هغه صراحتاً کول، د احرام په حالت کي د دې گنجائش هم نسته، رَفَثٌ يَزْفُتُ رَفَثًا: گنده او بدې خبري کول، ځیني وخت له رفث څخه جماع هم مراد یږي، لکه په دې آیت کي: ﴿أَجَلٌ لَّكُمْ لَيْلَةُ الْعِيَامِ الرَّفَثُ إِلَيَّ نِسَائِكُمْ﴾. ﴿فسوق﴾ بدکاری، گناه او معصیت (نافرماني)، د حق او صلاح له لاري څخه اوښتل. د گناه کار خو په هر حال کي حرام او ناجائز دی، لېکن د احرام په حالت کي نور هم سنگین جرم دی، لهندا په حج کي له گناه او معصیت څخه بچ کېدل ضروري دي، کنې حج به یې مقبول نه وي، ﴿جدال﴾ جگړه، نښته، زیات بحث او تکرار کول، د حج د ملګرو سره جگړې او جنجالونه کول، له دې څخه هم بچ

کېدل ضروري دي، ﴿صيد﴾ ښکار ﴿إشارة﴾ وښکار ته اشاره کول، يعنې چي ښکار مخ ته موجود وي او محرم د هغه و طرف ته اشاره وکړي، دا ناجائز دي، ﴿دلالة﴾ د ښکار لارښوونه، يعنې ښکار خو مخته موجود نه وي لېکن د ښکار په باره کي محرم ته معلومات وي او هغه بل چاته ونيسي، دا هم ناجائز دي.

تشرېح: (۲۲)... د احرام په حالت کي د احرام له ممنوعاتو څخه ځان ساتل واجب دي، مثلاً د سړي لپاره له گندل سوو جامو څخه ځان ساتل، سر او مخ له پتولو څخه ساتل او داسي نور، همدارنگه د ښځي لپاره هم د احرام په حالت کي مخ پتول ممنوع دي، لېکن که له پرديو خلکو (اجنبينو) څخه د پرده کولو په نيت پر مخ کپړه داسي واچوي چي کپړه مخ مه نه کړي (يعنې کپړه له مخ څخه ليري وي او نه ورسره لگيږي)، نو جائز دي او د دې خيال ساتل ضروري دي چي کپړه به د مخ سره نه لگيږي.

همدارنگه د احرام په حالت کي به له هغه خبرو څخه ځان ساتي کوم چي الله تعالى منع کړي دي، يعنې مثلاً د ښځي په موجوديت کي د جماع خبري او داسي نوري سپکي او گنده (فحش) خبري کول، جماع او دواعي د جماع خو هلته پرېږده!، خو که ښځه ورسره نه وي او د احرام په حالت کي عشقيه خبره يا عشقيه شعرو وايي، نو د اخلاقو په نېز دارفت نه دي، همدارنگه له ملگرو سره جنگ و جنجال کول د حج په دوران کي له دې څخه هم ځان ساتل ضروري دي، د حج په سفر کي پر معمولي خبرو جنگ و جنجال پېښيږي، نو له دې څخه پوره بچ کېدل پکار دي، همدارنگه د احرام په حالت کي به د حرم شريف په ښکار کار نه لري او نه به يې وژني او نه به وبل چاته د دې ښکار اشاره او لارښوونه کوي. (انوار الايضاح)

د حج سنتونه (له احرام څخه مخکې غسل يا اودس کول)

﴿۱۲۶﴾ وَ سَنَّ الْحَجَّ او د حج سنتونه (تقريباً ټول يې دوه څلورېنټ [۴۲] سنتونه ذکر کړي دي) مِنْهَا

الْإِغْتِسَالُ (۱) له هغوی (د حج له ستروڅنډيو) غسل کول دي وَلَوْلِ الْحَائِضِ وَ نَفْسَاءَ که څه هم د حیض والا یا نفاس والا ښځه وي (يعنې که څه هم ښځه په حیض یا نفاس کي وي، د هغې لپاره هم غسل کول سنت دي)

أَوِ الْوُضُوءُ (۲) يا اودس کول إِذَا أَرَادَ الْإِحْرَامَ کله چي هغه د احرام تر لور اړاده وکړي.

تشرېح: د حج د سنتونو حکم دا دی چي د هغوی په کولو سره زيات اجر او ثواب حاصلیږي، قصداً پرېښوول يې مکروه دي، خو حج اداء کيږي او څه جرمانه يعنې دم يا صدقه نه لازمیږي (مصنف رَجَنَةُ الله دلته تقريباً دو څلورېنټ [۴۲] سنن ذکر کړي دي او بعضو څلور څلورېنټ [۴۴] ليکلي دي او چي سره جلا کړل سي او

مکرر افعال جلا و شمېرل سي. نو تقریبا شپېتو (۶۰) ته رسیږي لکه څرنګه چې صاحب د ثمرۃ النجاح په آخر کي همدغه سنتونه ټوله ۶۰ سنه لیکلي دي).

ښکاره دي چې د سنن په ذکر کولو سره فقهاء کله سنن او مستحبات دواړه مرادوي او کله بیا دې برعکس کوي، دلته هم د سننو په ضمن کي بعضي مستحبات ذکر سوي دي، او بله خبره دا ده چې بعضي شيان د حج سنتونه دي او بعضي د احرام سنتونه دي، دلته دواړه یو ځای (ګډ) بیان سوي دي، حتی الامکان به د دواړو و طرف ته اشاره وکړو (ان شاء الله تعالی).

الغتسال إلخ: فرمایي کله چې یو کس د احرام تر لوراره وکړي، نو اول دي غسل وکړي یا دي اودس وکړي، خو غسل کول افضل دي او غسل یا اودس کول د حج او احرام دواړو لپاره سنت دي؛ ځکه احرام له شعائر الله څخه دی، نو په غسل یا اوداسه سره د احرام تر لور د هغه لپاره تعظیم او احترام دی لکه څرنګه چې قرآن کریم په اوداسه سره مه کول د هغه تعظیم دی.

او که د لمبېدو موقع نه وي، نو بغیر د لمبېدو څخه هم د احرام په ترلو کي هیڅ حرج نسته لکه نن سبا چې د طیارو (جهازونو) دلاري سفر کیږي او پر هیڅ هوایي ډګر د لمبېدو انتظام نه وي، نو له کور څخه دروانېدو په وخت کي لمبېدل کافي دي.

همدارنګه د حیض و نفاس په حالت کي احرام تر لور له طواف څخه بغیر نور امور ترسره کول بېله کراهته جائز دي، یعنی حیض و نفاس له احرام وغیره څخه مانع نه دي. (انوار الايضاح)

د احرام کپړې

﴿۱۲۷﴾ وَلَبَسُ إِزَارٍ وَرِدَاءٍ جَدِيدَيْنِ أَبْيَضَيْنِ (۳) اولنگ او څادر اغوستل کوم چې دواړه نوي (او) سپين وي (يعني نوي سپين لنگ او څادر اغوستل).

لغات: ﴿لَبَسُ﴾ د سماع د باب مصدر دی: اغوستل، ﴿إِزَارٌ﴾ لنگ، جمع: أَزْرٌ، ﴿رِدَاءٌ﴾ څادر (پټو)، جمع: أَزْدِيَّةٌ.

تشریح: فرمایي چې د احرام لپاره تر غسل یا اودس کولو وروسته د احرام دوې کپړې يعني یو څادر او یو لنگ اغوستل دسړیو لپاره سنت دي، او دواړه کپړې به نوي وي یا به پرېولل سوي وي، دا د احرام له مستحباتو څخه دي او په احرام کي د سپینو کپړو استعمال افضل دی، خو بیا هم که څوک له سپین رنگ څخه بغیر بل رنگ مثلاً تور، سور، ژړ یا زرغون رنگ استعمال کړي، نو هم صحیح دي، یا رنگین دوې یو څادر وغیره واغوندي، نو هم څه حرج پکښي نسته. (انوار الايضاح)

پر بدن د خوشبويي لگولو حکم

﴿۱۳۷۸﴾ وَالشَّطِيبُ (۴) او خوشبويي لگول.

تشریح: د احرام تر لړ لپاره تر غسل کولو وروسته په بدن باندې عطر وغيره لگول سنت دي. کله چې عطر او خوشبويي په آساني سره تر لاسه کېدلای سي، او د احرام پر کپړو داسې ګاټه (خند) عطر لگول مثلاً کلک مشک چې دهغه اثر او نښه تر ډېره وخته پورې نه ځي، صحيح نه دي. (انوار الايضاح)

دوه رکعتي صلاة احرام

﴿۱۳۷۹﴾ وَصَلَاةً رَكَعَتَيْنِ (۵) او دوه رکعتي نفل کول.

تشریح: دوه رکعتي لمونځ کول د احرام سنت دي، په اول رکعت کې دي "قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ" او په دويم رکعت کې دي "قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ" وويي. او که يو څوک په مکروه وخت کې احرام وتړي. نو په هغه وخت کې دي لمونځ نه کوي. (انوار الايضاح)

تلبیه زیاته ویل، په لوړ آواز سره ویل او په هر حالت کې ویل او مکروه ویل

﴿۱۳۸۰﴾ وَالْإِكْثَارُ مِنَ التَّلْبِيَةِ بَعْدَ الْإِحْرَامِ (۶) اوله احرام تر لړ څخه وروسته تلبیه زیاته (په کثرت سره) ویل.

﴿۱۳۸۱﴾ رَافِعًا بِهَا صَوْتَهُ (۷) په داسې حال کې چې لوړونکی وي په تلبیه سره دخپل آواز (یعني تلبیه په لوړ آواز سره ویل هم سنت دي).

﴿۱۳۸۲﴾ مَتًى صَلَّى أَوْ عَلَا شَرْفًا (تلبیه په هر حالت کې زیاته او په زوره ویل سنت دي یعني) کله چې لمونځ

کوي یا یو لوړ ځای ته خپري اَوْ هَبَطَ وَادِيًا یا یو کښته (لاندي) ځای ته شوه کیږي اَوْ لَقِيَ

رَكْبًا یا د قافلې (کاروان والا) سره یو ځای کیږي وَ بِالْأَسْحَارِ او د سهار (لوېشلي) په وختونو کې.

﴿۱۳۸۳﴾ وَ تَكَرَّرَهَا كُلَّمَا أَخَذَ فِيهَا (۸) او تلبیه بار، بار (څو واره) ویل هر کله چې هم

تلبیه ویل شروع کړي. (کم از کم درې واره پرلپسې ویل)

لغات: ﴿اِكْثَار﴾ د افعال د باب مصدر دی: زیات کول، شمېر ور زیاتول، ﴿عَلَا﴾ د نصر د باب ماضي

ده، مصدر: عَلُوًّا: لوړېدل، پورته کېدل، ﴿شَرْفًا﴾ د سَمِعَ له بابه اسم مصدر دی الشَّرْفُ: د دې لفظ

څو معنوي دي چي له هغوی څخه يوه معنی ده: لوړ ځای (کوم چي له خپل شاوخوا ځمکي څخه پورته وي)، ﴿هبط﴾ د ضرب د باب ماضي ده: کښته کېدل، لاندي راتلل، ﴿واديا﴾ شله (شېله)، د غرونو يا غونډيو په مينځ کي کښته د باراني اوبو د بهېدلو لاره، دلته ځني مراد کښته (لاندي) ځای دی، ﴿رکبا﴾ جمع د راکب ده: د لسو يا زياتو سپرو (سپارليو) قافله، ﴿اسهار﴾ جمع د سحر ده: د شپې آخر له صبح صادق (طلوع الفجر) څخه لږ څه مخکي وخت، د سهار (صبح کاذب او صبح صادق) وخت ته هم ويل کيږي، لکه څرنګه چي وايي: لقينته في اعلی السحرين (يعني د فلاکي سره په پېشلمي او سهار کي ملاو سم)، لکه څرنګه چي فجران فجر کاذب او فجر صادق ته ويل کيږي، ﴿تکرير﴾ د تفصيل د باب مصدر دی: بار، بار کول، راګرځول، ﴿أخذ﴾ د

نصر د باب ماضي ده، کله چي د دې باب په صله کي في راسي، نو معنی يې ده: شروع کول. تقويح: د احرام په شروع کي يو وار تلبیه ويل شرط دي او له يوه وار څخه زياته تلبیه ويل سنت دي او په هر حالت کي زياته تلبیه ويل مستحب دي، يعني دناستي، ولاړي، تللو، راتللو، پاکي، ناپاکي لنډه دا چي په هر حالت کي له زياتو څخه زياته تلبیه ويل مطلوب دي. (انوار الايضاح)

رافعا بها إلخ: د احرام يو سنت دا دی چي سړی به تلبیه په څه لوړ آواز سره وايي، خو دومره په زوره به يې نه وايي چي د تکليف او ستر يا باعث وګرځي، او بڼه به تلبیه په کراره وايي چي پردي خلګ يې نه واورې.

مق صلی أو علا إلخ: يعني په هر حالت کي تلبیه له زياتو څخه زياته ويل مستحب او مطلوب دي، خو د حالت او وقت د بدلون په وخت کي د تلبیې په استحباب کي نور زيات تاکيد راځي، مثلاً د لاندي څخه د لوړ ځای و طرف ته د ختلو په وخت کي، يا لاندي ځای ته د شوه کېدلو په وخت کي، سهار، ماښام او له فرضي لمنځونو څخه وروسته په دغه اوقاتو کي په خصوصي توګه تلبیه ويل پکار دي.

وتکريرها إلخ: او کله چي هم په تلبیه شروع وکړي، نو په هغه وخت کي لږ تر لږه درې واره پرلپسې تلبیه ويل مستحب دي. او د تلبیه په دوران کي دي بله هيڅ خبره نه کوي.

دروود شريف ويل او دعاګاني کول

﴿۱۲۸﴾ وَالصَّلَاةَ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ (۹) او پر نبي کريم ﷺ درود (زيت) ويل (پر "التلبية"

بلندي عطف دی "ای الکفار من الصلوة علی...") وَسُؤَالَ الْجَنَّةِ وَصُورَاتِهَا (۱۰) (د جنة سوال و تصويرات)

نېکانو د ملګرتيا سوال (خواست) کول وَالِاسْتِعَاذَةَ مِنَ النَّارِ اوله اور څخه پناه غوښتل.

لغات: «صحابه» ملګرتيا، يو ځای والی، «أبرار» جمع د برّده: نېک، رښتونی او د خیر کس. نېکي کونکی، «استعاذه» داستعمال د باب مصدر دی: پناه غوښتل، په حفاظت کې راتلل، «نار» اور، سوځونکې گرمي او لمبه، د ورځ، جمع: نيزان.

تشریح: فرمایي چي په کثرت سره دي درود او سلام وايي او تر څو چي ممکنه وي په همدې کي دي مستغرق اووسي، او دې تر څنګ دي د جنت او هلته د نېکو خلکو د ملګرتيا سوال په کثرت سره کوي او د ورځ له اوره څخه دي پناه غواړي.

مکې شریفې ته د داخلېدلو پر مهال غسل کول، او د باب المعلاة د لاري دورځي داخلېدل

﴿۱۲۸۵﴾ وَالْغُسْلُ لِدُخُولِ مَكَّةَ (۱۱) او مکې مکرمې ته د داخلېدلو لپاره غسل کول وَدُخُولِهَا

مِنْ بَابِ الْمُعَلَّاةِ نَهَارًا (۱۲) او مکې مکرمې ته له "باب معلاة" (معله دروازه) څخه دورځي داخلېدل.

تشریح: فرمایي چي مکې شریفې ته د داخلېدلو په وخت کي غسل کول سنت دي. څرنگه چي پخوا به له مدينې منورې څخه خلګ و مکې مکرمې ته تقريباً په لسو ورځو کي رسېدله او په ټوله لاره کي به دورې او گرزونه وه او د سړي حالت به ډېر خراب وو، نو ځکه داسنت سوه چي مکې ته د داخلېدلو په وخت غسل وکړي او د احرام کپرې واغونډي بيا مکې ته داخل سي، په دې کي د کعبې شریفې تعظيم دی، لېکن اوس وخت حالت مختلف دی، خلګ په بسانو او موټرانو کي سفر کوي، لهذا که موقع وي، نو په جده کي دي غسل وکړي، کنې مکې ته درسېدلو په وخت کي دي هلته غسل وکړي، هلته د غسل او لمېدلو لپاره معقول انتظام سته. (انوار الايضاح)

و دخولها من باب إلخ: مکې شریفې (بيت الله) ته د داخلېدلو لپاره دوي لاري دي: ① يوه دلوري خوا څخه ورته راځي، ② دويمه د لاندې خوا څخه ورته راځي، نو د لوري خوا (معله څخه) ورته راتلل دا

سنت دي؛ ځکه نبي کریم ﷺ د مکې شریفې له پاسني حصې څخه و مکي ته داخلېدی "عن ابن عمر (رض) قال: کان رسول الله ﷺ یدخل مکه من الثنية العليا ويخرج من الثنية السفلى" (بخاري شريف، باب من اين یدخل مکه، ص ۲۵۶، حديث رقم ۱۵۷۵)، صاحب دنور الايضاح رحمه الله همدا په "من باب المعلاة" سره بيان کړي دي (او ځينو ليکلي دي چي باب المعلاة د يو خاص دروازه، نوم دی). نن

سبا خلک د بساتو او موټرانو د لاري سفر کوي، نو ځکه پر کومه لاره چي بس او موټر ځي، له هماغه طرف څخه مکې ته دخول کيږي، ها! که څوک په خپل شخصي موټر کي سفر کوي، نو دلوري خوا څخه مکې ته داخلېدل افضل دي.

نهاراً: درېيمه خبره داده چي نبي کریم ﷺ مکې مکرمې ته دورځي داخل سوی وو، او ددې څو وجهي وې، روايت دادی "عن ابن عمر (رض) قال بات النبي ﷺ يذی طوی حتی أصبح ثم دخل مكة وکان ابن عمر (رض) یفعله" (بخاري شریف، باب دخول مكة نهاراً اولیاً، ص: ۲۵۵، حدیث رقم: ۱۵۲۴)، نو ځکه دورځي داخلېدل سنت دي. خو نن سبا صورت حال مختلف دی. (انوار الايضاح، ثمرة النجاح)

د کعبې شریف د لیدلو په وخت کي کلمه ويل او دعاء کول

﴿۱۲۸۲﴾ وَالْتَّكْبِيرُ وَالتَّهْلِيلُ تَلَقَاءُ الْبَيْتِ الشَّرِيفِ (۱۳) او "الله أكبر" او "لا إله إلا

الله" ويل د کعبې شریفې د زیارت کولو په وخت کي (یاد "تلقاء" معنی ده: د کعبې شریفې ومنځ ته، چي د زیارت کولو په وخت کي کعبې ته مخامخ تکبیر او تهلیل ويل) وَالدُّعَاءُ بِمَا أَحَبَّ عِنْدَ رُؤْيَتِهِ (۱۴) او دعاء کول د هغه څه کوم چي دده خوښ وي د کعبې شریفې د لیدلو په وخت کي وَهُوَ مُسْتَجَابٌ (ځکه) دا دعاء قبلېدونکې ده (یعني د کعبې شریفې د لیدلو په وخت کي دعاء قبلېږي).

لغات: ﴿تَلَقَاءُ﴾ د سمع د باب مصدر دی: ملاقات کول (دیو چا سره یوځای کېدل)، د طرف او جهت په معنی سره هم راځي (سجم الوسیط)، ﴿مُسْتَجَابٌ﴾ د استعمال له بابو مفعول: قبلېدونکی، قبول کړی سوی.

تشریح: کله چي مسجد حرام ته داخل سي او پر کعبه شریفه یې نظر پرېوځي، نو درې واړه دي "الله اکبر" او درې واړه دي "لا إله إلا الله" ووايي او بغیر د لاس پورته کولو څخه دخپل زړه د مرادونو او دخپل خوښ شي دعاء حتماً وکړي؛ غوره داده چي دا آخرت لپاره دعاء وکړي؛ ځکه په دې وخت کي دعاء قبلېږي. (انوار الايضاح، ثمرة النجاح)

طواف قدوم كول

﴿ ۱۲۸۷ ﴾ وَطَوَّافُ الْقُدُومِ وَلَوْ فِي غَيْرِ أَشْهُرِ الْحَجِّ (۱۵) او طواف قدوم كول که څه هم د حج له مياشتو څخه په غير (بل وخت) کي وي.

تشرېح: له بهر څخه دراتللو په وخت کي چي کوم طواف کول کيږي، هغه ته طواف قدوم (د راتګ طواف) ويل کيږي، د آفاقي کس (کوم چي له بهر ملک څخه مکې شريفې ته راغلی وي) د هغه لپاره طواف قدوم کول سنت دي د تحية المسجد په څېر، برابره ده د حج په مياشتو کي مکې شريفې ته راغلی وي، يا له هغه څخه بغير په بل وخت کي (او دا د هغه آفاقي لپاره سنت دي کوم چي مفرد بالحج يا قارن وي. د تمتع آفاقي يا عمره کونکي او اهل مکه لپاره دا طواف سنت دی انوار الايضاح)، او ددې صورت دادی چي کله حرم شريف ته داخل سي، نو فوراً دي يو طواف د نفل په توګه وکړي، همدې ته طواف قدوم وايي. (ثمره النجاج. انوار الايضاح)

د اضطباع حکم

﴿ ۱۲۸۸ ﴾ وَالْأَضْطِبَاعُ فِيهِ وَالرَّمْلُ (۱۶) او (ممدارنګه سنت دي) په طواف کي اضطباع او رمل کول اِنْ سَعَى بَعْدَ لَا فِى أَشْهُرِ الْحَجِّ (په دې شرط) که تر طواف وروسته سعى (بين الصفا والمروة) کوي د حج په مياشتو کي.

لغات: «اضطباع» د افتعال د باب مصدر دی: له راسته بغل څخه څادر وغيره ايستل او پر چپه اوږه اچول، مصنف رَجَّه الله وروسته په "فصل في كيفية تركيب افعال الحج" کي د اضطباع معنى داسي بيان کړې ده: وَهُوَ أَنْ تَجْعَلَ الرِّدَاءَ تَحْتَ الْإِطِ الْأَيْسَنِ وَتُلْقِي طَرَفِيهِ عَلَى الْأَيْسَنِ، ﴿رَمَلَ﴾ د نصر د باب مصدر دی: په خيال او فخر سره تګ کول، د تګ او رفتار په وخت کي د مېړني جنگيالي کس په څېر خپل دواړه لاسونه ليري ساتل او سينه راکښل او خپل اوږې بنورول، دې ته رَمَلَ وايي، مصنف رَجَّه الله وروسته په "فصل في كيفية تركيب افعال الحج" کي ددې معنى داسي بيان کړې ده: وَهُوَ الشَّيْ بِسُرْعَةٍ مَعَ هَذَا الْكَتْفَيْنِ.

تشرېح: په طواف کي اضطباع کول هم سنت دي، اضطباع داده چي محرم به خپل څادر له راسته بغل څخه لاندې راوباسي او پر چپه اوږه به يې واچوي؛ ځکه چي همداسي نبي کریم ﷺ کړي وه.

هر داسي طواف چي تر هغه وروسته سعى بين الصفا والمروة کول کيږي، په هغه طواف کي اضطباع او رمل کول سنت دی د سړيو لپاره، نه د ښځو لپاره، او اضطباع د رمل د آسانتيا لپاره ده، رمل دادی چي د طواف کولو په دوران کي سينه را ايستل او مضبوطه کول او دواړه لاسونه ليري کول، اوږې بنورول او څه تېز تلل. لکه جنگيالي مېړنی کس چي کله ميدان ته راشو کيږي، او کوم څوک چي

قصداً رمل پرېږدي يا درش او گڼه گوني په وجه رمل نه وکړي، نو پر هغه هيڅ نه واجبيږي؛ ځکه چې رمل سنت دی.

د احنافو په نېز قاعده داده چې تر کوم طواف وروسته سمی وي، په هغه کې رمل سته، او تر کوم و طواف وروسته چې سمی نه وي، په هغه کې رمل نسته، او دا قاعده د مکي او آفاقي ټولو لپاره ده، څرنگه چې د عمرې تر طواف وروسته سمی سته، نو ځکه د عمرې په طواف کې به هم رمل کول کېږي، نو پر دې بناء د مصنف رَحْمَةُ اللهِ د "فی أشهر الحج" جمله زائده ده؛ ځکه د حج له میاشتو څخه بهر چې کله بل وخت هم عمره کوي، نو په هره عمره کې یو وار سمی کوي.

ښکاره دي وي چې رمل د طواف په دریو دورونو (شوطونو) کې سنت دی او اضطباع په اووه سره دورونو کې سنت ده (او بعضو لیکلي دي چې اضطباع په اولو دریو دورونو کې سنت ده، والله اعلم). (ثمره النجاة، انوار الايضاح بحواله تحفة الأئمة و ايضاح المساک)

فایده: درمل د مشروعیت سبب دا وو چې کله مسلمانان د صلح حدیبیه په دویم کال مکې ته داخل سول او مشرکینو تر دریو ورځو پوري مکه مبارکه خالي پرېښووله، غروته ولاړل، نونې کرم ﷺ د صحابه ووسره د کعبې طواف وکړی، د طواف په دوران کې مشرکینو په بعضو مسلمانانو ملنډې ووهلې او دایې وویل چې: أَضْنَاهُمْ حُطًى يَغْرَبُ، (یعني د مدینې تبې دوی ناتوانه او کمزوري کړي دي). کله چې دا خبره نبي کرم ﷺ ته ورسېدله، نونې کرم ﷺ د ایماني قوت د څرگندولو په غرض رمل شروع کړی، د نبي کرم ﷺ د دې عمل په لیدلو سره نورو صحابه ووه هم رمل شروع کړی. او د دې فایده دا سوه چې د مشرکینو له زړونو څخه د مسلمانانو د کمزورۍ او ضعف احساس ختم سو. تر فتح مکه وروسته که څه هم درمل سبب ختم سو، لېکن بیانې کرم ﷺ د حجة الوداع پر موقع هم رمل وکړی او تر نبي کرم ﷺ وروسته د صحابه ووه په زمانه کې هم دا حکم او عمل جاري وو. لهذا تر قیامته پوري د طواف کونکو په حق کې داسنت عمل وگرځول سو.

د سعی په هر دور (شوط) کې د میلین اخضرین تر مینځ تېز تلل

﴿۱۲۸﴾ وَالْهَرُوكَةُ فَيَسَابِغُ الْبَيْلَيْنِ الْأَخْضَرَيْنِ لِلرَّجَالِ (۱۷) او تېز تلل د دوو زرغونو میلونو په مینځ کې (کوم چې د صفا او مروه په مینځ کې درول سوي دي) د خلکو لپاره (داسنت دي)

وَالْمَشْيُ عَلَى هَيْئَةٍ فِي بَاقِي السَّعْيِ (۱۸) او په آرامه (په کراره پر خپل طبیعي حالت) تلل په پاته سعی کې.

نکات: ﴿هرو لسه﴾ د فَعْلَلَه د باب مصدر دی: تېز تلل (د خفاستي او عادي تګ تر مینځ تګ). ﴿میلین﴾ تشبیه د مِثْل ده: هغه نښه او علامه چې په لاره کې درول سوې وي. د مسافې د ښوونې او مسافرو ته د لارښوونې لپاره په لاره کې درول سوې مناره (پایه). ﴿مثنی﴾ د ضرب د باب مصدر دی: تلل. تګ کول. ﴿هینه﴾ له هَوْن څخه دی: په نرمۍ سره. په کراره.

تشریح: مِیلین أَخْضَرین دوه زرغونه میله (پایې) دي کوم چې د صفا او مروه (دو غرونو) د لاري په مینځ کې درول سوي دي، سړی چې کله د صفا او مروه په مینځ کې سمي کوي او میلین اخضرین ته ورسېږي نو څه دي تېز سي، علیحده خُفستل پکار نه دي، بلکې خُفاستي ته نژدې تېر تلل سنت دي. او د سمي په هر دور (شوط) کې د میلین اخضرین سره تېر تلل سنت دي.

فایده: د میلین اخضرین تر مینځ تېز تلل د حضرت هاجرې دیادگار په توګه دي کوم چې د حج په مناسکو کې شامل کړل سوي دي، دغه ځای کوم چې د دوو زرغونو میلونو تر مینځ دی (چې یو طرف ته یې د صفا غردی او بل طرف ته د مروه غردی)، دلته مخکې شله (شپله) وه چې د باران لوبه پکښې راتلې. حضرت هاجرې چې کله داوبو په تلاش کې له صفا غره څخه مروه ته او له مروه غره څخه صفا ته تلله او راتلله، نو په دې لاندیني ځای کې به هغه په منډه (په تېزي سره) تېرېدله، دهغې دا منډه او خُفاسته الله جلّ ته دومره خوښه سوه چې د حج په مناسکو کې یې شامله کړه.

زیات طوافونه کول (او نفلي طواف له نفلي لمانځه څخه افضل دی)

﴿۱۳۹۰﴾ وَالْإِكْشَارُ مِنَ الطَّوَافِ (۱۹) او طواف زیات (په ثبوت سره) کول وَهُوَ أَفْضَلُ مِنْ

صَلَاةِ النَّفْلِ لِلْأَفَاقِي او طواف افضل دی له نفلي لمانځه څخه د آفاقي لپاره.

تشریح: له حج او عمرې څخه وروسته تر څو چې په مکه شریفه کې وي، طواف دي کوي. د آفاقي لپاره دا طواف له نفلي لمانځه څخه افضل دی: ځکه کور ته چې ولاړ سي، نویا د طواف موقع نه ورته

حاصلېږي. په یو حدیث کې دي "عن ابن عباس (رض) قال: قال رسول الله ﷺ: مَنْ طَافَ بِالْبَيْتِ خَمْسِينَ مَرَّةً خَرَجَ مِنْ ذَنْبِهِ كَيَوْمِ وَلَدَتْهُ أُمُّهُ" (یعني څوک چې پر کعبه شریفه پنځوس طوافه وکړي. هغه له گناهونو څخه داسې صفا کېږي لکه په کومه ورځ چې دئ مور زېږولی وي)، او صاسب د تحفة الأعمی لیکلي دي چې په دې شمېر کې نفل، فرض او واجب ټوله طوافونه شامل دي، همدارنګه دا پنځوس

طوافونه په يوه سفر کې کول ضروري نه دي، بلکې د ټوله ژوند د طوافونو مجموعه که پنځوسو ته ورسېږي، نو هم د دې فضيلت مستحق کيږي. (ثمره النجاح ج: ۲، ص ۲۲۳، تحفة الأئمة ج: ۳، ص ۲۶۶)

امام به درې ځايه خطبه وايي

﴿ ۱۲۹۱ ﴾ وَالْخُطْبَةُ بَعْدَ صَلَاةِ الظُّهْرِ يَوْمَ سَابِعِ الْحَجَّةِ بِبَكَّةَ (۲۰) او (مستدرک سنت دي)

خطبه ويل (دامام لپاره) د ما پېښين تر لمانځه وروسته د ذوالحجې په اوومه په مکه مکرمه کې وهی
خُطْبَةً وَاحِدَةً بِلَا جُلُوسٍ يُعَلِّمُ الْمَنَاسِكَ فِيهَا او دا يوه خطبه ده بغير له کښېستلو څخه (د
منې په مېنځ کې) او په هغې کې به وروښيي (خلکو ته) د حج افعال (د حج عبادات او طريقې).

لغات: ﴿مناسک﴾ جمع د منسک ده: د حج عبادات (افعال و ارکان).

تشرېح: په حج کې درې خطبې سنت دي چې امام به درې ځايه خطبه وايي: ① د ذوالحجې په اوومه (۷) په مکه مکرمه کې، ② د ذوالحجې په نهمه په عرفات کې، ③ د ذوالحجې په يوولسمه (۱۱) په منی کې، په دې عبارت کې دا ولې خطبې بيان دی، فرمايي چې د ذوالحجې په اوومه به د ما پېښين تر لمانځه وروسته يوه خطبه ووايي چې په هغه کې به خلکو ته د حج د افعالو تعليم ورکړي. (انوار الايضاح)

د ذوالحجې د اتمې افعال

﴿ ۱۲۹۲ ﴾ وَالْخُرُوجُ بَعْدَ طُلُوعِ الشَّمْسِ يَوْمَ التَّرْوِيَةِ مِنْ مَكَّةَ لِمَنَى (۲۱) او په يوم

الترويه (يعني د ذوالحجې په اتمه) تر لمر لوېدو وروسته له مکې شريفې څخه ومني ته وتل (روانېدل)

وَالنَّبِيْتُ بِهَا (۲۲) او په منی کې شپه تېرول ثُمَّ الْخُرُوجُ مِنْهَا بَعْدَ طُلُوعِ الشَّمْسِ يَوْمَ عَرَفَةَ إِلَى

عَرَفَاتٍ (۲۳) بيا د عرفات په ورځ (په نهمه) تر لمر لوېدو وروسته و عرفات ته وتل (روانېدل).

لغات: ﴿يوم التروية﴾ د ذوالحجې اتمه ورځ، ﴿منی﴾ منی له مسجد حرام څخه د دريو ميلو پر فاصل واقع ده، کوم چې له وادې محسر څخه تر جمره عقبه پورې يو پراخ ميدان دی چې دواړو طرفونو ته يې غرونه دي، ﴿مبيت﴾ د ضرب له بابې مصدر ميمي دی: شپه تېرول.

تشرېح: د ذوالحجې په اتمه ورځ (يوم الترويه) کې تر لمر راختلو وروسته د منی او طرف ته روانېدل سنت دي او هلته شپه تېرول هم سنت دي، د دې لپاره چې په نهمه (يوم العرفه) کې عرفات ته تلل آسانه سي، ځکه د ذوالحجې په نهمه ورځ تر لمر راختلو وروسته له منی څخه عرفات ته وتل سنت دي.

يادونه: لېکن په اوس وخت کې د شپې لخوا منی ته روانېدل شروع کېږي. د عامو خلکو لپاره دهغه ځای له ټاکلو بسانو او موټرانو څخه بغير په منی کې خپل څېمو ته رسېدل ډېر مشکل دي. نو ځکه عوامو ته همدا مشوره ورکول کېږي چې کوم وخت هم هغه بسانو او موټرانو والا د دوی د بېولو لپاره ټاکلی وي. دهغه پابندي دي وکړي او تر لمر راختلو پورې دي انتظار نه کوي. (انوار الايضاح)

په عرفات کې تر زوال وروسته خطبه ويل او د ماپنين او مازيگر لمنځونه يو ځای اداء کول

﴿ ۱۲۹۳ ﴾ **فَيَخْطُبُ الْإِمَامُ بَعْدَ الزَّوَالِ (۲۴)** بيا دې امام خطبه ووايي تر زوال وروسته قَبْلَ

صَلَاةِ الظُّهْرِ وَالْعَصْرِ مَجْمُوعَةً جَمَعَ تَقْدِيمَ مَعَ الظُّهْرِ د ماپنين او (مدارنګه د) مازيگر تر لمنځه مخکې په داسې حال کې چې (د دواړو لمنځونه) جمع کړل سوي وي د جمع تقديم په توګه (يعني چې د مازيگر لمنځ دي له خپل وخت څخه را مقدم کړل سي) د ماپنين د لمنځه سره (دې يو ځای اداء کړل سي) **خُطْبَتَيْنِ يَجْلِسُ بَيْنَهُمَا** د دې خطبې چې د هغوی دواړو په مينځ کې دي کېښي. (په لنډه وينا دا چې: بيا دې امام په عرفات کې تر زوال وروسته د دې خطبې ووايي د مازيگر او ماپنين د لمنځونو له جمع تقديم څخه مخکې او د دواړو خطبو په مينځ کې دي ناسته وکړي).

لغات: ﴿مَجْمُوعَةً﴾ د فتح له باب مفعول دی: جمع کړی سوی (يو ځای کړی سوی)، دا له "العصر" څخه د حال کېدو پر بناء منصوب دی. ﴿تَقْدِيمَ﴾ د تفعیل د باب مصدر دی: مقدم کول، مخکې کول، جمع تقديم: د مازيگر لمنځ د ماپنين وخت ته را مخکې کول او د ماپنين د لمنځه سره يو ځای اداء کولو ته جمع تقديم وايي.

تشریح: د ذوالحجې په نهمه (د عرفات په ورځ) تر زوال وروسته به فوراً د ماپنين اذان کېږي او تر اذان وروسته به امام د جمعې دورځي په څېر تر لمنځه مخکې د دې خطبې وایي چې په هغوی کې به د حج احکام بيانوي او تکبير تشریق به وایي او له خطبې څخه تر فراغت وروسته به د ماپنين لمنځ او د مازيگر لمنځ دواړه يو ځای د ماپنين په وخت کې په دوو جلا، جلا اقامتونو سره اداء کوي، دا جمع بين الصلاتين ده او دې ته جمع تقديم وايي (ځکه په دې کې د مازيگر لمنځ له خپل وخت څخه را مقدم کول کېږي)، او تر لمنځ کولو وروسته به وقوف کول کېږي. (انوار الايضاح، ثمرة النجاح)

د وقوف عرفه سنت طریقه

﴿ ۱۲۹۴ ﴾ **وَالْإِجْتِهَادُ فِي التَّفَرُّعِ وَالْخُشُوعِ وَالْبُكَاءِ بِالذُّمِّ (۲۵)** او کوشش کول د

عاجزی (مجز) او د ځان د بې وسۍ (اوبیري) په ښکاره کولو (او توجه رسولو) او په اوبښکو سره ژړلو کې

وَالدُّعَاءُ لِلتَّقْوَىٰ وَالْإِخْوَانِ الْمُؤْمِنِينَ بِمَا شَاءَ مِنْ أَمْرِ الدَّارَيْنِ (۲۶) او دعاء کول
د خپل ځان، مور و پلار او مؤمنانو وروڼو لپاره د دين او دنيا له کارونو څخه چي د کوم څه (دعاء)
يې خوښه وي فِى الْجَمْعَيْنِ په دېرو جمعو (مجموعو) کي.

لغات: ﴿الاجتهاد﴾ دافتعال د باب مصدر دى: پوره کوشش کول، محنت کول، ﴿تضرع﴾ د تفعّل د باب مصدر دى: د عاجزۍ اظهار کول، د خپل بې وسۍ او لاچارۍ اظهار کول، ﴿خشوع﴾ دفتح د باب مصدر دى، د دې باب څو معناوي دي: ځان ټيټ ښکاره کول (ځان ټيټول)، د عاجزۍ اظهار کول (لې د تضرع چي همدا معنی ده)، بېرېدل او داسي نور، په لمانځه او داسي نورو عباداتو کي د خشوع او تضرع مطلب دادى چي د عبادت په دوران کي د الله جلّ و علا په ستر دربار کي ځان حاضر گڼل او د ځان د عاجزۍ او ټيټوالي اظهار کول او په زړه او دماغ ټولو سره د الله و طرف ته پوره متوجه کېدل، همدارنگه کلمات وغيره په توجه سره ويل، ﴿فى الجمعین﴾ دا جار و مجرور د "الاجتهاد" مصدر سره متعلق دي، او صاحب د ثمره النجاح ليکلي دي چي له دواړو جمعو څخه د عرفات جمع بين الصلاتين او د مزدلفې جمع بين الصلاتين مراد ده (په مزدلفه کي هم د ماښام او ماخوستن لمنځونه د ماخوستن په وخت کي سره جمع کول کيږي) (الله اعلم).

تشریح: په عرفات کي د وقوف کولو په دوران کي دي مخ پر قبله ودرېږي، دواړه لاسونه دي د آسمان و طرف ته پورته کړي، تکبير، تهليل، تسبيح، حمد و ثناء، استغفار او درود شريف دي وايي او د زړه په حضور سره دي د خپل مور و پلار، قريبانو، عزيزانو، دوستانو او ټولو مؤمنانو (نارینه او ښځينه) لپاره په ژړا، ژړا سره دعاء وکړي او په همدې طريقه سره دي بار، بار دعاگانې وغواړي (داست دي). (انوار الايضاح)

يادونه: صاحب د ثمره النجاح (مولانا ثمير الدين قاسمي مذهب المال) ليکلي دي چي له "جمعين" څخه مراد د عرفات او مزدلفې دواړو جمع بين الصلاتين ده او مطلب د عبارت دادى چي په عرفات او مزدلفه کي دي په خشوع و خضوع او ژړا سره دعاگانې کوي. (ثمره النجاح ج: ۲، ص: ۲۲۵)، خو د نور الايضاح په نورو شروحو کي مي دا صراحت نه و ميندى.

﴿۱۲۹۵﴾ وَالذَّفْعُ بِالسَّكِينَةِ وَالْوَقَارِ بَعْدَ الْغُرُوبِ مِنْ عَرَقاتٍ (۲۷) او روانېدل په سکون (آرام) او په حلم (زغمه او نرمتوب) سره تر لمر لوېدو وروسته له عرفات څخه.

لغات: ﴿وقار﴾ په عربي کي د دې لفظ څو معناوي دي: حلم (تکليف زغمل، تحمل)، نرمتوب، لويي، عزت او درنښت، (معجم الوسيط بتفصيل)

تشریح: د عرفات په ورځ تر لمر لوېدو وروسته دي په سکون او وقار سره له میدان عرفات څخه ووځي په داسي حال کي چي د تلبیه، تکبیر او تهلیل ویونکي او ذکر کونکي وي، دا هم سنت دي، او د عرفات په ورځ د حاجیانو لپاره تر لمر لوېدو مخکي د عرفات له حدودو څخه وتل جائز نه دي. (ثمرۃ النجاح. انوار الايضاح)

وقوف مزدلفه

﴿۱۲۹۶﴾ وَالسُّزُولُ بِمُزْدَلِفَةَ مُرْتَفِعًا عَنْ بَطْنِ الْوَادِي بِقُرْبِ جَبَلِ قُزَحٍ (۲۸) او کښته کېدل (تمېدل) په مزدلفه کي له بطن وادي څخه لوړ (لوري خوا ته) جبل قزح ته نژدې.

لغات: ﴿جبل قزح﴾ دا د مزدلفې په میدان کي یو کوچنی غردی چي دهغه په لمنه کي "مسجد مشعر حرام" جوړ سوی دی، او ددې غره لږ آثار پاته دي، کله چي له عرفات څخه مزدلفې ته روانیږي، نوراسته او چپه طرف ته دوه غرونه دي کله چي د دواړو غرونو تر مینځ تېر سي او د غره حصه ختمه سي، نو د مزدلفې حصه شروع کیږي او مخامخ جبل قزح او "مسجد مشعر حرام" لیدل کیږي (ایضاح المناسک). قُزَح پرون د غُردی، غیر منصرف دی د علمیت او عدل پر بناء، له قازح څخه معذول دی په معنی سره د لوړ والي. (طحطاوي)

تشریح: د وقوف مزدلفه وخت د ذوالحجې لسمه (یعني د لوی اختر په ورځ) له صبح صادق څخه تر طلوع الشمس پوري (د لږ وخت) دی، لهذا که څوک له صبح صادق (طلوع الفجر) څخه مخکي یا له طلوع الشمس (لمر راځتلو) څخه وروسته وقوف وکړي، نو د هغه وقوف نه صحیح کیږي، او په مزدلفه کي یو ځای "بطن وادي" دی، هلته دي نه درېږي، بلکي د قُزَح غره سره دي نژدې درېږي، دا سنت دي (او صاحب د "انوار الايضاح" لیکلي دي چي مستحب دي).

﴿۱۲۹۷﴾ وَالْمَيْتُ بِهَا لَيْلَةَ النَّحْرِ (۲۹) او شپه تېرول په مزدلفه کي د قربانۍ (لوی اختر) شپه.

تشریح: د عبارت مطلب دا دی چي کله د ذوالحجې په نهمه تر لمر لوېدو وروسته له عرفات څخه و مزدلفې ته ولاړ سي، نوراروانه شپه کوم چي د ذوالحجې لسمه شپه ده یعني د لوی اختر شپه هلته په مزدلفه کي تېرول سنت دي او وقوف مزدلفه (چي په تېر عبارت کي یې بیان سو) واجب دی.

د مني ورځي او شپي

﴿۱۲۹۸﴾ وَبَيْنِي أَيْامَ مِنْي بِحَجَّتِهِ أُمْتَعْتِهِ (۳۰) او (شپه تېرول اپتهدا) په مني کي د مني په ورځو کي دخپل ټوله سامان سره.

﴿۱۳۹۹﴾ وَكُرَّةً تَقْدِيمُ ثِقْلِهِ إِلَى مَكَّةَ إِذْ ذَاكَ أَوْ مَكْرُوهٍ دِي خَيْلٍ سَامَانَ مَخْكِي اسْتَوْلَ وَمَكِّي مَكْرَمِي تَه پَه دَغُو وَرْخُو كِي.

لغات: ﴿جميع﴾ ټوله، ټول، د تأكيد لفظي لپاره دی، ﴿أمتعة﴾ جمع د متاع ده: سامان، هرد

استفادي قابل شی، ﴿ثقل﴾ وزن، بوج، دروند والی (دروندشی)، جمع: أثقال.

تشریح: د ذو الحجې په لسمه (د لوی اختر په ورځ) چي طواف زیارت وکړی، نو واپس دي منی ته

راسي او د منی په ورځو (يعني ذو الحجې په لسمه، يوولسمه او دوولسمه) کي دي هلته رمی جمار کوي (يعني په دې دريو ورځو کي دي شيطانان ولي) او دا درې شپې دي هلته (په منی) کي پاتېږي، داسنت دي. (لهذا که له منی څخه بنير بل ځای شپې تېروي قصداً، نو پر هغه هيڅ شی واجب نه دي)

فايده: په حقيقت کي د حج ټوله پنځه ورځي دي: د ذو الحجې اتمه، نهمه، لسمه، يوولسمه او دوولسمه، د ذو الحجې له دغو پنځو ورځو څخه درې ورځي ايام منی دي، يعني ۱۰/۱۱/۱۲ د ذو الحجې، يعني نهمه د ذو الحجې له ايام منی څخه نه ده، بلکي هغه د عرفات ورځ ده.

و کُرَّةً تقدیم إلخ: او په دې د منی (رمی) په ورځو کي خپل ټوله سامان يعني د پروتي، ناستي پاستي او داسي نور سامان و مکي مکرمي ته نقل کول مکروه دي؛ ځکه په سامان د مشغولېدو په وجه زړه د حج له افعالو څخه غافله کيږي. خونن سبا په مکه مکرمه کي په خپل استوگنځي کي سامان په حفاظت سره پروت وي او حاجيان د ضرورت په اندازه خپلي بسترې د ځان سره وړي. په دې کي څه حرج نسته.

﴿۱۳۰۰﴾ وَيَجْعَلُ مِنْى عَنْ يَمِينِهِمْ وَمَكَّةَ عَنْ يَسَارِهِ حَالَةَ الْوُقُوفِ لِرَمَى الْجَبَارِ (۳۱) او (نام

ست دي چي) منی دي و خپل راسته طرف ته او مکه دي و خپل چپه طرف ته کړي د جمراتود رمی (شیطان تور شتلو) لپاره د درېدلو په حالت کي.

تشریح: درمي کولو لپاره میدان په مینځ کي داسي درېدل چي کعبه شریفه وچپه طرف ته راسي او

منی وراسته طرف ته راسي، داسنت دي، هسي خوله څلورو سره طرفونو څخه رمی کول صحیح دي، خو سنت پورتنی طریقه ده؛ ځکه نبي کریم ﷺ د میدان له مینځ (بطن وادي) څخه رمی کړې وه او

درمي لپاره همداسي درېدلی وو چي کعبه يې شریف يې چپه طرف ته وه او منی راسته طرف ته وه، خونن سبا هلته نه وادي سته او نه دهغه مینځ سته، خود سنت په لحاظ کولو سره درمي لاره جوړه سوې ده. (انوار الايضاح، ثمره النجاج)

درمي (شیطان ویشتلو) په وخت کي د درېدلو طريقه

﴿۱۳۰۱﴾ وَكَوْنُهُ رَاكِبًا حَالَةً رَمَى جَمْرَةَ الْعَقَبَةِ فِي كُلِّ أَيَّامٍ (۳۲) او دده سپور کېدل (چې دئ به سپوروي) د جمره عقبه درمی (ویشتلو) په حالت کي په ټولو ورځو کي مَاشِيًا فِي الْجَمْرَةِ الْأُولَى الَّتِي تَلَى السَّجْدَ وَالْوُسْطَى (اودده) پیاده کېدل په (حالت د ویشتلو) د جمره اولی کي کوم چې د مسجد (مسجد خیف) سره متصل ده او په جمره وسطی کي.

﴿۱۳۰۲﴾ وَالْقِيَامُ فِي بَطْنِ الْوَادِي حَالَةً الرَّمَى (۳۳) او درېدل په "بطن وادي" کي درمی په حالت کي.

لغات: ﴿جمره عقبه﴾ په منی کي چې کوم مشهوره درې سټني (پایې) دي کوم چې په کاهو ویشتل کیږي (چې عوام ورته شیطانان وایي)، له هغوی څخه د حرم شریف و طرف ته چې تر ټولو آخره کومه سټنه (پایه) ده، هغه ته جمره عقبه وایي، همدارنگه جمره کبری او جمره اخی هم ورته ویل کیږي، او کومه سټنه (پایه) چې د "مسجد خیف" سره نژدې ده، هغه ته "جمره اولی" وایي (مسجد خیف په منی کي یو لوی مسجد دی، هغه ته نژدې چې کوم شیطان دی، هغه ته جمره اولی وایي)، او د "جمره اولی" څنګ ته چې کومه سټنه (پایه) ده، هغه ته "جمره اولی" وایي.

تشریح: مسئله دا ده چې د ذوالحجې په لسمه (یعني د لوی اختر په ورځ) به صرف جمره عقبه ویشتل کیږي او په یوولسمه او دوولسمه کي د درېو سره جمراتو ویشتل (رمی) واجب دي، اوس دلته مصنف رَحِمَهُ اللهُ فرمایي چې د جمره عقبه (جمره آخره) ویشتل به په ټولو ورځو کي د سپر تیا په حالت کي کول کیږي او پاته سوه جمره وسطی او جمره اولی، هغه په پښو (پیاده) ویشتل افضل دي. د همدې په رڼا کي احنافو دلته دا قاعده بیان کړې ده چې تر کومي رمي (ویشتلو) وروسته بله رمی وي، نو هغه رمی په پښو کول افضل دي او چې تر کومي رمی وروسته رمی نه وي (لکه د جمره عقبه رمی)، هغه په سپر تیا سره کول افضل دي. خو نن سبا ټوله خلګ په پښو (پیاده) رمی کوي؛ ځکه پر سپارلي درمی کولو اوس هیڅ صورت نسته. (انوار الايضاح بتمرق)

والقيام في إلخ: يعني کله چې رمي (ویشتل) کوي، نو د میدان له مینځ څخه دي یې کوي، ددې تفصیل څه منځکي په ﴿۱۳۰۰﴾ نمبر مسئله کي تېر سو.

﴿ ۱۳۰۳ 》 وَكَوْنُ الرَّمْيِ فِي الْيَوْمِ الْأَوَّلِ فِيمَا بَيْنَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَرُؤُوسِهَا (۳۴) او په اوله

ورځ د لمر راختلو او زوال تر مینځ درمی کېدل و فِيمَا بَيْنَ الزَّوَالِ وَغُرُوبِ الشَّمْسِ فِي

بَاقِي الْأَيَّامِ او په پاته (دوو) ورځو کې د زوال او لمر لوېدلو تر مینځ (درمی کېدل) وَكُرَّةَ

الرَّمْيِ فِي الْيَوْمِ الْأَوَّلِ وَالرَّابِعِ فِيمَا بَيْنَ طُلُوعِ الْفَجْرِ وَالشَّمْسِ او په اوله او څلورمه

ورځ د صبح صادق او لمر راختلو په مینځ (دوران) کې رمی کول مکروه دي.

تشریح: له اولي ورځې څخه مراد د ذی الحجې ۱۰ (یعني دلوی اختر ورځ) ده چي په دې ورځ تر لمر راختلو وروسته درمی وخت شروع کیږي او تر زواله پوري درمی سنت وخت دی، لېکن که تر ماښامه پوري یې په یو وخت کې وکړي، نو هم څه حرج نسته، او د صاحبینو رَحْمَتُهُمَا الله په نېز که د شپې هم رمی وکړي، نو جائز دي، نن سبا د خلکو ډېر رش په وجه د صاحبینو پر قول فتویٰ ده (ځکه د ورځې د ډېر رش په وجه جمراتو ته رسېدل مشکل وي).

له باقي ورځو څخه مراد د ذی الحجې ۱۱ او ۱۲ ده، په دې دوو ورځو کې تر زوال وروسته د رمی وخت شروع کیږي او تر ماښامه پوري رمی کول سنت دي، لېکن که څوک یې د شپې وکړي، نو ادا کیږي، نن سبا د ډېر رش په وجه پر همدې فتویٰ ده.

و کُرَّةَ الرَّمْيِ إلخ: په اوله ورځ یعني د ذی الحجې په لسمه، همدارنگه په څلورمه ورځ یعني د ذی الحجې په دیارلسمه له صبح څخه تر لمر راختلو پوري رمی کول مکروه دي. (شفا الارواح، ثمره النجاح)

﴿ ۱۳۰۴ 》 وَكُرَّةَ فِي اللَّيَالِي الثَّلَاثِ او په دریو سره شپو کې (رمی کول) مکروه ده وَصَحَّ او

صحيح ده (یعني که د مکروه والي باوجود په شپو کې رمی وکړل سي، نو صحيح ده) لِأَنَّ اللَّيَالِيَ كُلَّهَا تَابِعَةٌ

لِمَا بَعْدَهَا مِنَ الْأَيَّامِ ځکه چي ټوله شپې تابع دي د هغه ورځو کوم چي تر شپو وروسته دي (مثلا اول د جمعې شپه راځي بیا تر شپې وروسته یې د جمعې ورځ راځي، خو څلور شپې له دغه قاعدې څخه

مستثنی دي چي هغه مادي) إِلَّا اللَّيْلَةَ الَّتِي تَلِي عَرَفَةَ مگر (یو) هغه شپه کوم چي د عرفات (د درځي) سره متصل ده (یعني د عرفات د ورځې څخه وروسته اراوانه شپه کوم چي دلوی اختر شپه ده، هغه د

عرفات د ورځې تابع ده یعني هغه د عرفات شپه کیږي) حَتَّى صَحَّ فِيهَا الْوُقُوفُ بِعَرَفَاتٍ تر دې چي

په دې شپه كې په عرفات كې وقوف كول صحيح دي وَهِيَ لَيْلَةُ الْعِيدِ او همدا شپه داختر شپه ده (خو تابع د عرفات دورځي ده يعني د عرفات شپه كيږي) وَلَيْلَاتِ رَمَى الثَّلَاثِ او (بل) د دريو جمر ودرمي شپې (يعني د شيطانانو د ورستلو درې شپې، يعني د ذوالحجې يوولسمه، دوولسمه او ديارلسمه شپه) فَإِنَّهَا تَابِعَةٌ لِبَا قَبْلَهَا نو دا شپې دخپل مخكينيو ورځو تابع دي.

تشرېح: په اسلامي تاريخ كې شپه هميشه درارواني ورځي تابع وي يعني اول شپه راځي او تر هغه وروسته يې ورځ راځي (يا په بله وينا شپه هميشه دمابعد تابع وي، نه دما قبل). مثلاً اول د جمعې شپه راځي بيا تر شپې وروسته د جمعې ورځ راځي، خو څلور شپې دمابعد تابع نه دي بلكي دما قبل تابع دي، يعني د ذوالحجې ۹، ۱۰، ۱۱، ۱۲ له دغه قاعدې څخه مستثنى دي، مثلاً د ذوالحجې په نهمه د عرفات ورځ ده او د عرفات شپه راروانه شپه كيږي كوم چي دلوى اختر شپه ده، د قاعدې په لحاظ سره خو تېره شپه د عرفات شپه كېدل پكار دي خو دلته د ذوالحجې دلسمي يعني دلوى اختر شپه د عرفات شپه كيږي (همدا وجه ده كه د ذوالحجې په نهمه ورځ وقوف عرفه وكړي او په دې راروانه شپه هم وقوف عرفه وكړي، نو هم اداء كيږي)، همدغه ډول رارواني درې ورځي يعني ۱۰، ۱۱ او ۱۲ كوم چي درمي ورځي دي، هغوى مخكي دي او بيا د دوى شپه راځي.

اوس مسئلې ته گوري! صورت د مسئلې دا دى چي د ذوالحجې دلسمي (يعني دلوى اختر د

ورځي) رمى تر لمر راختلو وروسته كول افضل او اولى دي او تر لمر راختلو مخكي په شپه كې رمى كول جائز نه دي (ځكه دا شپه دما قبل تابع ده، نو دا دلوى اختر شپه د نهمي ورځي اعرفات شپه كيږي، او تاسي ته معلومه ده چي د عرفات ورځ درمي ورځ نه ده)، او كه دا د ذوالحجې دلسمي ورځې رمى په راروانه شپه وكړي (كوم چي د يوولسمي شپه ده)، نو هم رمى اداء كيږي (ځكه هغه دلسمي شپه كيږي)، خو داسي كول مكروه دي، همدارنگه د يوولسمي او دوولسمي ورځي درمي وخت خوله زوال څخه شروع كيږي بيا تر لمر لوېدو پوري، خو كه يې په راروانه شپه وكړي، نو هم رمى اداء كيږي، خو داسي كول مكروه دي، لنډه دا چي د دې ورځو شپه يعني تر لمر لوېدو وروسته تر صبح صادق پوري دا مكروه وخت دى او تر هغه مخكي (يعني له زوال څخه تر لمر لوېدو پوري) مسنون وخت دى، له دغه تفصيل څخه معلومه سوه چي رمى په ورځ كې كول پكار دي، كه د شپې رمى وكړل سي، نو مكروه دي، لېكن كه د ورځي

د زيات رش په وجه جمراتو (شیطانانو) ته رسېدل مشکل وي. نو بيا د شپې رمی کول بېله کراهته صحيح دي.

۱۳۰۵ هـ وَ السَّابَّحُ مِنْ أَوْقَاتِ الرَّمِيِّ مَا بَعْدَ الزَّوَالِ إِلَى غُرُوبِ الشَّمْسِ مِنَ الْيَوْمِ الْأَوَّلِ او درمی له وختونو څخه مباح وخت په اوله ورځ (يعني ذوالحجې په لسمه) له زوال څخه وروسته تر لمر لوېدو پوري دی.

تشرېح: درمی په اوله ورځ يعني د ذوالحجې په لسمه (کوم چي دلوی اختر ورځ ده) له زوال څخه تر لمر لوېدو پوري درمی لپاره مباح (روا) وخت دی (لهذا په اوله ورځ که څوک د طلوع الشمس او زوال په مینځ کي رمی نه وکړي کوم چي درمی منون وخت دی، نو بيا د زوال او غروب الشمس په مینځ کي هم د هغه لپاره رمی کول روا دي). خو بېله عذره تر زواله پوري تأخير خلاف سنت دی.

۱۳۰۶ هـ وَ بِهَذَا عُلِمَتْ أَوْقَاتُ الرَّمِيِّ كُلِّهَا جَوَازًا وَ كَرَاهَةً وَ اسْتِحْبَابًا او په همدې (بيان) سره معلوم سول درمی ټوله وختونه د جائز والي، مکروه والي او مستحب والي په اعتبار سره (يعني له مخکيني بيان څخه درمی اشيطان رشتلو جائز وختونه او مکروه او متحب وختونه ټوله معلوم سول).

تشرېح: له مسئله نمبر ۱۳۰۳ څخه تر دې ځايه پوري چي کوم عبارت دی، له دې ټوله عبارت څخه درمی د جواز، کراهت او استحباب وختونه معلوم سول، يعني چي کله رمی کول جائز ده، کله مکروه ده او کله مستحب ده، ستاسي د آسانتيا لپاره به ټوله صراحتاً را نقل کړو:

داولي يعني د ذوالحجې دلسمي ورځي رمی له طلوع الشمس څخه تر زواله پوري کول مستحب او افضل دي، او له طلوع الشمس څخه مخکي او تر صبح صادق (سپېده چاود) وروسته کول مکروه دي او له صبح صادق څخه مخکي د شپې کول بالکل ناجائز دي (ځکه د اشته د ما قبل يعني د عرفات دورځي تابع ده کوم چي درمی ورځ نه ده)، او په همدې لسمه ورځ له زواله څخه تر غروب الشمس پوري هم رمی کول بېله کراهته مباح او جائز دي، خو بېله عذره تر دې وخته پوري تأخير کول خلاف سنت دي او له غروب الشمس څخه وروسته رمی کول مکروه دي.

او د ذوالحجې د يوولسمي او دوولسمي درمی وخت له زواله څخه شروع کيږي او درارواني ورځي تر صبح صادق پوري پاتېږي، خو له زواله څخه تر غروب الشمس پوري دا يې سنت وخت دی او له غروب الشمس څخه تر صبح صادق پوري دا يې مکروه وخت دی او تر صبح صادق وروسته د قضاء وخت شروع کيږي او درمی د قضاء وخت د ذوالحجې د ديارلسمي ورځي تر غروب الشمس پوري پاتېږي، تر دې وروسته درمی وخت ختميږي، او که د ذوالحجې په ديارلسمه هم په مني کي پاته سي، نو تر زواله پوري د دريو سره جمراتو رمی کول واجب دي (لکه څه وروسته په ۱۳۰۹ نمبر مسئله کي به هم دا جزئيه ذکر سي)، او د صاحبينو رَجَاهُ الله په نېز تر زوال مخکي رمی جائز نه ده، که تر

زوال مخکې رمی وکړي، نو اعاده یې لازم ده یعنې تر زوال وروسته به دوباره رمی کوي. او که اعاده نه وکړي، نو په جرمانه کې یوه قرباني واجبېږي، او دامام صاحب رَحْمَةُ اللهِ پهِ نېز په دې صورت کې یعنې په دیارلسمه ورځ تر زوال مخکې درمی کولو په صورت کې اعاده نسته. (انوار الايضاح بحواله الجوهرة النيرة ج: ۱، ص: ۱۹۷، وحاشیه نور الايضاح)

قرباني د کوم حاجي لپاره سنت او د کوم یوه لپاره واجب ده؟

﴿۱۳۰۴﴾ وَمِنَ السَّنَةِ هَذِي الْمُفْرِدِ بِالْحَجِّ (۳۵) او (مدارنگه) له سنت څخه دي هدی کول (یو څاروی اتراني اذبح کول) د حج افراد کونکي حاجي (لپاره) وَالْأَكْلُ مِنْهُ او له دې هدي (قرباني) څخه خوړل (ورلره جائز دي) وَمِنْ هَذِي الشَّطْرُ وَالْبُشْعَةِ وَالْقِرَانِ فَقَطْ او له نفلي هدي (نفلي قرباني) او د تمتع او قران له هدي څخه (هم خوړل جائز دي) فقط (یعنې ذبح کونکي املاک لره فقط له دغه هديو اترينو څخه خوړل جائز دي او پاته سوله دې څخه بغير د جنایاتو له قربانيو څخه خوړل وړلره جائز نه دي).

لغات: ﴿مُفْرِدٍ بِالْحَجِّ﴾ حج افراد کونکی (یعنې کوم چې یوازي حج کوي، نه عمره). مخکې ذکر سوه چې حج پر درې قسمه دي: ① حَجِّ اِفْرَاد، حج افراد دې ته وايي چې حاجي له میقات څخه یوازي د حج احرام وتړي (یعنې فقط د حج لپاره احرام وتړي، نه د عمرې لپاره) او چې کله د حج ارکان اداء کړي او حج ختم کړي، نو احرام خلاص کړي. داسې حاجي ته مُفْرِدٍ وايي، ② حَجِّ قِرَان، دې ته وايي چې له میقات څخه د حج او عمرې دواړو احرام یو ځای وتړي. داسې حاجي ته قَارِن وايي، ③ حَجِّ تَمَتُّع، دې ته وايي چې د حج په میاشتو کې صرف د عمرې احرام وتړي او چې کله عمره ختمه کړي، نو احرام خلاص کړي، بیا د فو الحجې په اتمه ورځ (یوم الترویة) باتدي د حج احرام وتړي. داسې حاجي ته مُتَمَتِّعٌ وايي.

تشریح: مسئله داده چې کوم څوک حج تمتع یا حج قران کوي، نو پر هغه قرباني کول واجب دي (لکه مخکې چې هم ذکر سوه)، لېکن کوم څوک چې حج افراد کوي، نو پر هغه قرباني لازمه نه ده. خو سنت داده چې هغه هم قرباني وکړي. او هغه د خپلي قرباني غوښي خوړلای هم سي. همدارنگه د حج تمتع او حج قران د قرباني غوښي هم خپله خوړلای سي، خو کومه قرباني چې د یو جرم (جنایت) پر بناء کول کیږي، نو د هغې مستحق صرف فقراء او غریبان دي، خپله خوړل یا مالدارانو ته ورکول صحیح نه دي، (په لنډه توګه دا چې د جنایاتو قرباني صرف د غریبانو لپاره جائز ده. او د حج قران قرباني نفلي قرباني، د تمتع او افراد قرباني خپله د قرباني کونکي لپاره هم جائز ده).

د حج درېيمه خطبه

﴿ ۱۳۰۸ ﴾ وَمِنْ السُّنَّةِ الْخُطْبَةُ يَوْمَ النَّحْرِ مِثْلَ الْأُولَى (۳۶) او (میلارنگه) له سنت څخه دي خطبه وړل په يوم النحر کي داوولي خطبې په څېر يُعَلِّمُ فِيهَا بَقِيَّةَ الْمَنَاسِكِ په دې کي به د حج پاته افعال (او ارکان) ورښيي وَهِيَ ثَالِثَةُ خُطَبِ الْحَجِّ او دا درېيمه خطبه ده د حج په خطبو کي.

لغات: ﴿يوم النحر﴾ د قربانۍ ورځ کوم چي لسمه د ذوالحجې ده يعني دلوی اختر ورځ، خودلته له يوم النحر څخه مراد يوولسمه د ذوالحجې ده (يعني دلوی اختر دويمه ورځ). (انوار الايضاح)
تشرېح: مخکي ذکر سوه چي په حج کي درې خطبې سنت دي چي امام به يې وايي: ① د ذوالحجې په اوومه (۷) په مکه مکرمه کي، ② د ذوالحجې په نهمه په عرفات کي، ③ د ذوالحجې په يوولسمه (۱۱) په منی کي، په دې عبارت کي داخري درېيمې خطبې بيان دی چي د ذوالحجې په يوولسمه به يوه خطبه ووايي چي په هغه کي به خلکو ته د حج هغه احکام بيان کړي کوم چي باقي پاته سوي وي چي په مخکينو خطبو کي يې نه وي بيان کړي.
فايده: د حج د خطبو په شمېر کي د فقهاؤ اختلاف دی، د احنافو او مالکياتو په نېز درې خطبي دي کوم چي به د ذوالحجې په ۷/۹/۱۱ کي وړل کيږي، د شوافعو او حنبله وو په نېز څلور خطبي دي کوم چي به د ذوالحجې په ۷/۹/۱۰/۱۲ کي وړل کيږي، او دامام زفر رَجَه الله په نېز هم درې خطبي دي، خو هغه به د ذوالحجې په ۸/۹/۱۰ کي وړل کيږي. (انوار الايضاح بحواله الدر المنجود ج: ۳، ص: ۲۶۵)

د ذوالحجې په دوولسمه له منی څخه روانېدل

﴿ ۱۳۰۹ ﴾ وَتَعْجِيلُ التَّفَرُّكِ إِذَا أَرَادَ أَنْ يَرْجِعَ مِنْ مَنَى قَبْلَ غُرُوبِ الشَّمْسِ مِنَ الْيَوْمِ الثَّانِي عَشَرَ (۳۷) او (میلارنگه سنت دي) ژر واپس کېدل (بیرته تلل) کله چي دهغه اراده وکړي له منی څخه (د ذوالحجې) د دولسمي ورځي تر لمر لوېدو مخکي وَإِنْ أَقَامَ بِهَا حَتَّى غَرَبَتِ الشَّمْسُ مِنَ الْيَوْمِ الثَّانِي عَشَرَ او که په منی کي پاته سي تر دې چي د دولسمي ورځي لمر ولوېږي فَلَا شَيْءَ عَلَيْهِ نو پر ده هيڅ شی نسته (هيڅ جرمانه باندي واجب نه ده) وَقَدْ أَسَاءَ خو ده بد وکړه (د يې بد کار وکړی) وَإِنْ أَقَامَ بِمَنَى إِلَى طُلُوعِ فَجْرِ الْيَوْمِ الرَّابِعِ او که د څلورمې

ورځي (يعني د ذوالحجې د ديارلسمې) تر صبح صادق راختلو (سپېد، چاود) پوري په مني کي پاته سي
لَزِمَهُ رَمِيَهُ نُو پَر دِه د هغه ورځي رمي (هم) لازم سوه.

لغات: ﴿تعجيل﴾ د تفميل د باب مصدر دی: تهزي او تلوار کول، ژر کول. ﴿نفر﴾ د ضرب د باب مصدر دی: يوځای پرېښوول بل ځای ته تلل (واپس کېدل)، کوچ کول، دلته مراد ځني د حاجيانو له مني څخه و مکې ته واپس راتلل دي. ﴿أَسَاء﴾ د افعال د باب ماضي ده: بد يا غلط کار کول.
تشریح: د عبارت حاصل دادی چي کله د ذوالحجې په دوولسمه (کوم چي دلوی اختر درېيمه ده) له رمي څخه فارغ سي او له مني څخه دو تلوار اوده وکړي، نو تر لمر لوېدو مخکي وتل سنت دي. لېکن که لمر ولوېږي، نو بيا هم وتل جائز دي خود کراهت سره، او د دې کراهت په وجه پر هغه هيڅ شی (جرمانه) نه واجبيږي.

خو که هغه د ذوالحجې د ديارلسمې (کوم چي داختر څلورمه ده) تر صبح صادق (طلوع الفجر) پوري هلته په مني کي پاته سي، نو د دريو سره جمراتو (شيطانو) رمي کول پر هغه لازم سوه چي تر زواله پوري به يې په يو وخت کي کوي، لهدا که له رمي کولو څخه بغير روان سي، نو په جرمانه کي يوه قرباني باندي واجبيږي. (انوار الايضاح)

په محصب کي د پراؤ کولو بيان

﴿۱۳۱۰﴾ وَمِنَ السُّنَّةِ الْمَرْزُوقُ بِالْمُحَصَّبِ سَاعَةً بَعْدَ ارْتِحَالِهِ مِنْ مَنًى (۳۸) او له سنت څخه په "محصب" کي لږ گړی کښته کېدل (تمېدل) دي له مني څخه تر روانېدلو وروسته.

لغات: ﴿محصب﴾ دې ځای ته په روایاتو کي ابطح او خيف بني کنانه هم ويل سوي دي (يعني دا ټوله د يو ځی نومونه دي) او دا هغه ميدان دی چي هلته قريشو پر خپل شرک او کفر باندي قسمونه اخيستي وه او له بنو هاشمو او بنو عبد المطلب څخه يې د تعلق پر قطع کولو قسمونه اخيستي وه او عهد يې کړی وو چي تر څو دوی موږ ته نبي کریم ﷺ نه وسپاري. موږ به د دوی سره هيڅ قسم تعلق نه ساتو. نه به نکاح ورسره کوو. او نه به بيع او سونا ورسره کوو. دا د اسلام د شروع زمانه وه (نو په بله وينا دا چي کفارو په دې ځای کي د اسلام ختمولو فيصله او قسمونه کړي وه)، درې کاله په همدې حالت کي د نبي کریم ﷺ پر خاندان په مشقت سره تېر سول. بيا اطلاع ورکول سوه چي قريشو کومه عهد نامه په کعبه شريفه کي څرولې وه. هغه وینه وو (کوم چي مشهوره خزنده ده) څرولې ده ما سوا د الله له نامه څخه، صرف د الله نوم پاته دی، نو په دې وخت کي د قريشو د قطع التعلق عهد ختم سو او نبي کریم ﷺ او د هغه خاندان له دې قيد څخه خلاصون ومومي (کواکي اسلام وژغورل سو)، نو په همدې خاطر چي کله نبي ﷺ تر رمي کولو وروسته له مني څخه راوېس سو، نو په محصب نومي ميدان کي يې پراؤ وکړی او له مازيگر څخه تر ماخوستنه پوري يې څلور لمنځونه هملته په محصب کي اداء کړل او د

ماخوستن تر لمانځه وروسته يې طواف وداع وكړی او د شپې ناوخته خپل ښار مدينې منورې ته روان سو (نو په محصب كې په شوه كېدل او پاتېدلو سره د نبي كرم ﷺ مقصد دا وو چي كفارو ته وښوول سي چي تاسي خو دلته د اسلام ختمولو قسمونه كړي وه. حال دا چي د الله تعالى په رحم او كرم سره اسلام بېرته دخپل قوت سره دلته مكې ته واپس راغلی او په مسلمانانو باندې الله رحم وكړی. قوت او طاقت يې ور په برخه كړی. نو د همدې په شكرانه كې نبي كرم ﷺ او صحابه وو په مـ حسب مقام كي پراؤ وكړی). نو په دې وجه په محصب كي د څه وخت لپاره پاتېدل سنت سوه. ﴿اَرْتَحَال﴾ د افتعال د باب مصدر دی: سفر كول او روانېدل، كوچېدل.

تشرېح: محصب نومي ځای د منی او مكې شريف په مينځ كي دی، لهندا كله چي آخري رمی وكړي او له منی څخه د مكې و طرف ته روان سي، نو اول دي په محصب كي د څه وخت لپاره شوه او پاته سي، بيا دي مكې شريفې ته ولاړ سي، داسنت دي؛ دليل او تفصيل په لغاتو كي ذكر سو، خو څرنگه چي نن سبا هلته ځايونه جوړ سوي دي، نو ځكه اوس هلته د پراؤ كولو څه صورت نسته. (تحفة الالهي ج: ۲، ص: ۲۲۵)

د زمزم اوبه چينل

﴿۱۳۱۱﴾ وَ شَرِبْ مَاءَ زَمْزَمَ (۳۹) او د زمزم اوبه چينل وَالتَّغْلُكُ مِنْهُ او تر ډك نه پوري دهغوی چينل (يعني ښه زياتي چينل او ځان پوره په اوبول).

﴿۱۳۱۲﴾ وَ اسْتَقْبَالَ الْبَيْتِ وَ النَّظْرُ إِلَيْهِ قَائِمًا (۴۰) او (د چينلو په وخت كي) كمبې شريفې ته مخ كول (۴۱) او هغې ته كتل، په داسي حال كي چي ولاړ وي (يعني د زمزم اوبه مخ پر قبله كمبې شريفې ته په كتلو سره په ولاړي چينل) وَ الصَّبُّ مِنْهُ عَلَى رَأْسِهِ وَ سَائِرِ جَسَدِهِ او د زمزم له اوبو څخه څه اوبه په خپل سر او په ټوله بدن باندې اچول (تويېول).

﴿۱۳۱۳﴾ وَ هُوَ لَمَّا شَرِبَ لَهُ مِنْ أُمُورِ الدُّنْيَا وَ الْآخِرَةِ او دا اوبه د (هر) هغه څه (مقصد) لپاره دي د كوم څه لپاره چي وچينل سي د دنيا او آخرت له كارونو (مقاصدو) څخه (يعني له دنيوي او اخروي مقاصدو څخه چي د كوم مقصد لپاره هم وچينل سي، د هغه لپاره مؤثره دي چي هغه مقصد به يې ان شاء الله پوره سي).

لغات: ﴿زمزم﴾ (غير منصرف دی): د كمبې شريفې سره متصل مبارك څاه چي د هغه مباركې اوبه حاجيان وغيره چيني او د تبرک په توگه يې خپل وطن ته وړي، ﴿تَضَلَّعَ﴾ د تفعل د باب مصدر دی: تر ډك (ماره) نه خوړل يا چينل، دومره خوړل يا چينل چي نس ډك سي، ځان پوره اوبول، ﴿صَبَّ﴾ د نصر د باب مصدر دی: اوبه وغيره اچول، تويېول.

تشریح: د زمزم په اوبو کې الله تعالیٰ داسې برکت ایښی دی چې د هغه هېڅ انتها نسته، دغه اوبه الله تعالیٰ د هر مرض لپاره شفاء گرځولې ده، نو ځکه دا اوبه دې د برکت حاصلولو لپاره ښه زیاتې وچېښي.

واستقبال البيت إلخ: د زمزم د اوبو چيښلو سنت طریقه داده چې مخ پر قبله ودرېږي او په ولاړه بې وچيښي، له ښي کرم ﷺ څخه په ولاړه دا چيښل ثابت دي، او د چيښلو په وخت کې دې خپل مرادونه په زړه کې راولي او لږ د زمزم اوبه دې پر خپل سر او بدن هم واچوي.

وهوليا شرب له إلخ: فرمایي چې د زمزم په اوبو کې پروردگار داسې برکت او تاثیر ایښی دی چې د هغوی د چيښلو او استعمالولو په وخت کې کوم نیت هم وکړل سي، ان شاء الله هغه به ضرور پوره کيږي (خو یقین شرط دی)، لکه څرنگه چې په حدیث کې هم داسې نقل سوي دي: "سمعتُ جابر بن عبد الله يقول سمعتُ رسول الله ﷺ يقول: ماء زمزم لما شرب له". (ابن ماجه شریف، ص: ۲۳، حدیث رقم: ۲۰۶۲)، همدارنگه نقل سوي دي چې سترو علماؤ د غټو کارو لپاره ماء زمزم استعمال کړي دي او د دوی مطلب حل سوی دی.

د ملتزم سره التزام او دعاء کول

﴿ ۱۳۱۳ ﴾ وَمِنَ السُّنَّةِ التَّزَامُ الْمُلتَزِم (۴۳) او (همدارنگه) له سنت څخه دي د "ملتزم" سره

ځان نیول (ځان ورسره لکول) وَهُوَ أَنْ يَضُمَّ صَدْرَهُ وَوَجْهَهُ عَلَيْهِ او هغه (التزام) دادي چې خپله سینه او مخ پر ملتزم کښېږدي (ورسره ولگوي).

﴿ ۱۳۱۵ ﴾ وَالتَّشَبُّهُ بِأَلَسْتَارِ سَاعَةٍ (۴۴) او (همدارنگه له سنت څخه دي، د کمې شریفې) پردې نیول د

لږ کړي لپاره دَاعِيَا بِنَا أَحَبَّ (۴۵) په داسې حال کې چې (په دې وخت کې) دعاء کونکی وي د هغه

څه کوم چې ورته خوښ وي وَتَقْبِيلُ عَتَبَةِ الْبَيْتِ (۴۶) او د کمې شریفې

چوکلت (درشل) مچول وَدُخُولُهُ بِالْأَدَبِ وَالتَّعْظِيمِ (۴۷) او (بیا) کمې شریفې ته په ادب او

احترام سره داخلېدل.

لغات: ﴿التزام﴾ دافتعال دباب مصدر دی، ددې باب څو معناوي دي: دیوشي سره مښتل، لازم

نیول، یوشی پر ځان لازمول، ﴿ملتزم﴾ له حجر اسود څخه د کمې شریفې تر دروازې پورې چې د

كعبې شريفې كومه حصه ده. هغه ته ملتزم وايي، ﴿صدر﴾ سينه (له غاړې څخه لاندي تر نښه پورې)، جمع: صُدُور. ﴿تشبث﴾ د تمغل د باب مصدر دی: يوشی نیول (په لاسو سره نیول)، تمسک. ﴿أستار﴾ جمع د سِتْر ده: پرده. ﴿عتبة﴾ د دروازې چوکات، يعني د دروازې لاندينۍ حصه کوم چي تر پښو لاندي راځي، چي هغه ته درشل هم ويل کيږي.

تشرېح: د عبارت حاصل دادی چي کله حاجي و خپل وطن ته واپس ځي او رخصتيږي، نو ملتزم ته دي راسي او پر هغه دي خپل سينه او مخ کښيږدي او دواړه لاسونه دي وغځوي. ددې حصې سره دي يې ولگوي او د کعبې شريفې کومه پرده چي باندي راځي بدلې ده. د هغه سره دي لږ گړی ځان ولگوي (پسي ودي مښلي) او په ژړا، ژړا دي دعاگاني وکړي او دخپل مراد او دخپل خوښ شي دعاء دي وغواړي. په "تذكرة الخليل" کي ليکلي دي چي حضرت سهارنپوري رَجَّه الله به فرمايله: چي پر ملتزم ما له الله تعالیٰ څخه درې دعاوي غوښتي دي او درې سره قبول سوي دي. (ثمره النجاح، انوار الايضاح بحواله الدر المنضود ج: ۳، ص: ۲۴۲)

يادونه: "والتشبث بالأستار" دا په هغه صورت کي دي کله چي د کعبې شريفې د پردو نیول ممکن وي او که نیول يې ممکن نه وي، نو خپل لاسونه دي وغځوي او خپل سر دي پر دېوال کښيږدي او له الله تعالیٰ څخه دي دنيا او آخرت مرادونه وغواړي.

و تقبيل عتبة البيت: د حج د مناسکو په کتابو کي امام نووي رَجَّه الله او ملا علي قاري رَجَّه الله ليکلي دي چي له طواف وداع څخه تر فراغت وروسته د حاجي لپاره مستحب ده چي د کعبې شريفې د دروازې چوکات مچ کړي، او که و کعبې شريفې ته د داخلېدلو موقع چاته نصيب سي. نو په ډېر زيات ادب او تعظيم سره داخلېدل پکار دي او هلته دعاگاني کول پکار دي، او که موقع وي، نو لمونځ کول هم مستحب دي، ښکاره دي وي چي کعبې شريفې ته داخلېدل د حج له مناسکو څخه نه دي. (انوار الايضاح)

د نبي کریم ﷺ د روضې زیارت کول

﴿۱۳۱﴾ ثُمَّ لَمْ يَبْقَ عَلَيْهِ إِلَّا الْأَعْظَمُ الْقُرْبَاتِ بِيَا (تر دې وروسته) په ده باندي څه

سوه مگر تر ټولو لوی عبادت وَهِيَ زِيَارَةُ النَّبِيِّ ﷺ وَأَدْنَىٰ

د هغه د اصحابو رضى الله عَنْهُمْ زيارت دى فَيَنْتَوِيهَا عِنْدَ

سَبِيكَةً مِنَ الثَّنِيَّةِ السُّفْلَى نُونِيت دِي وکړي (د نبي ﷺ او د اصحابو) د زیارت له مکې شریفې څخه دو تلو په وخت کې (چې وځي به) له بابِ سَبِيکَه څخه د ثنیه السفلی (لاندې خوا منځه) څخه وَ سَتَذْكُرُ لِلزِّيَارَةِ فَصْلًا عَلَى حَدِّثِهِمْ إِنْ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى او ژر به موږ ذکر کړو د زیارت لپاره خپل یو جلا (عليه) فصل، ان شاء الله تعالی (که الله تعالی وغوښتل).

لغات: ﴿قُرْبَات﴾ جمع د قُرْبَةٍ ده: د نېکۍ او ثواب کار (داسې کار چې په هغه سره د الله تعالی نژدېکت حاصلېږي)، عبادت.

تشریح: د حج له ختمولو څخه وروسته دې له مکې شریفې څخه د سبک المرسلین، خاتم النبیین، رحمة للعالمین حضرت محمد مصطفی ﷺ دروښې مبارکې د زیارت په نیت و مدینې ته ولاړ سي، او مخکې ذکر سوه چې مکې ته داخلېدل به دلوري خوا (لوړ طرف) څخه کیږي او اوس چې له مکې څخه وځي، نو د لاندې خوا به د "باب سبیکه" د لاري (له مَنَقَلَه) څخه تیرېږي، او کله چې له مکې شریفې څخه ووځي، نو دروښې مبارکې نیت دې وکړي، څرنګه چې نن سبا په بساتو او موټرانو کې سفر کیږي، نو د کومې لاري چې یې بسانو والا بیایي، حاجیان مجبوراً په هغه لاره ځي، انسان یې وسه وي، ها! که په خپل شخصي موټر کې سفر کوي، نو بیا دې د لاندې خوا (یعنې له مَنَقَلِ) څخه تېر سي، (د ثنیه السفلی نوم گډی هم دی).

فصل فی کیفیت ترکیب افعال الحج

(دا) فصل دی په (بیان د) طریقه کي د ترکیب (او ترتیب) د افعالو د حج

تشریح: په دې فصل کي دا بیانول کیږي چي حج به څنگه کوي او کوم، کوم اعمال به چیري او څنگه کوي او کله به یې کوي او حیثیت یې څه دی؟ (لنډه دا چي مخکي د حج کوم افعال او اعمال بیان سول، لوس په دې فصل کي د هغوی د ترکیب او ترتیب وضاحت کوي او د حج پوره کیفیت او طریقه بیانوي).

له میقات څخه د احرام تړلو حکم

﴿۱۳۱﴾ إِذَا أَرَادَ الدُّخُولَ فِي الْحَجِّ كَلَهُ چي (یو څوی) په حج کي دا خپلېدلو اراده وکړي
أَحْرَمَ مِنَ الْمِيقَاتِ نو احرام دي له میقات څخه وتړي کَرَابِغَ لکه له رابغ (نومي ځای)
څخه (کوم چي له جحفه میقات څخه مخکي یو میقات دی).

تشریح: کله چي د حج اراده وکړي، نو له میقات څخه دي احرام وتړي، بېله احرامه له میقات څخه تېرېدل جائز نه دي.

کوم خلک چي له مصر او شام څخه د تبوک د لاري ومکې شریفې ته راځي، د هغو لپاره میقات جحفه دی (لکه په لاندې جدول کي چي ذکر سوی دی)، خو اوس دا ځای ویران سوی دی او متعین نه دی، نو ځکه هغه ته نژدې له "رابغ" نومي ځای څخه به احرام تړل کیږي کوم چي د بېلر په لاره بلندي واقع دی، له دې ځایه مکه شریفه ۱۸۷ کیلومتره لیري ده.

ټوله میقاتونه په یوه جدول کي

ذو الحلیفه	د ادملینې د خلکو میقات دی	د شمال پر طرف له مکې مکرمې څخه ۴۱۰ کیلومتره لیري دی (یو کیلومتر ۱۰۰۰ متره کیږي).
ذات عرق	د ادعراق د خلکو میقات دی	د مشرق پر طرف له مکې مکرمې څخه ۹۰ کیلومتره لیري دی
جحفه	د ادشام د خلکو میقات دی	د شمال، مغرب پر طرف له مکې مکرمې څخه ۱۸۲ کیلومتره لیري دی
قرن	د ادنجد د خلکو میقات دی	د مشرق پر طرف له مکې مکرمې څخه ۸۰ کیلومتره لیري دی
یللم	د ادیمز د خلکو میقات دی	د مشرق پر طرف له مکې مکرمې څخه ۱۳۰ کیلومتره لیري دی
تنعیم	د اد مکې د خلکو میقات دی	د شمال، مغرب پر طرف له مکې مکرمې څخه ۷.۵ (یعنې لویه نیم) کیلومتره لیري دی

له احرام ترولو څخه مخکې د غسل يا اودس کولو حکم

﴿۱۳۱۸﴾ فَيَغْتَسِلُ أَوْ يَتَوَضَّأُ نو غسل دي وکړي يا اودس دي وکړي وَالْغُسْلُ وَهُوَ أَحَبُّ

لِلتَّنْظِيفِ او غسل چي دی هغه (د اوداسه په مقبله کي) ډېر ښه دی د صفایي لپاره (نو دا غسل هم د صفایي او د بدن د پاکېدو لپاره دی. نه د جنابت و غیره لپاره) فَتَغْتَسِلُ الْمَرْأَةُ الْحَائِضُ وَالنُّفَسَاءُ إِذَا لَمْ يَضُرَّهَا نَوَ حَيْضٌ وَالْأَوْ نَفَاسٌ وَالْأَبْنَحُّ دِي (هم) غسل وکړي کله چي هغې ته ضرر نه کوي.

لغات: ﴿تنظيف﴾ د تفهیل د باب مصدر دی: صفا کول، پاکول، التنظيف: صفایي، صفا

والی (پاکوالی)، ﴿لم يضُر﴾ د نصر له باب د نفی جحد بلم صیغه ده: ضرر رسول، تکلیف رسول.

تشریح: مصنف رحمه الله فرمایي چي کله یو کس د احرام تر لور اوده وکړي، نو هغه دي اول غسل يا اودس وکړي، خو غسل کول افضل دي، دا غسل د پاکوالي لپاره دی چي بدن ښه پاک صفا سي، د ناپاکۍ (جنابت و غیره) دليري کولو لپاره نه دی، همدا وجه ده چي په حیض مبتلا ښځه به هم دا غسل کوي، همدارنگه که نفاس والا ښځي ته غسل تاوان نه کوي، نو هغه به یې هم کوي، او که د غسل او لمېدو موقع نه وي، نو بغیر له غسله په احرام ترولو کي هیڅ حرج نسته. (انوار الايضاح)

د احرام بعضي مستحبات

﴿۱۳۱۹﴾ وَيَسْتَحِبُّ كَمَالُ النَّظَافَةِ او مستحب دي پوره (کمله) صفایي حاصلول بِقَصِّ

الظُّفَرِ وَالشَّارِبِ د نوکانو او برېټو په پرېکولو (کوچني کولو) سره وَنَتْفِ الْإِبْطِ وَحَلْقِ الْعَانَةِ

او د بڼلو (تخرگو دورېښتو) په کېښلو او د سپوڅخي (ترنله لاتلي ورېښتو) په خړېښلو سره وَجَمَاعِ

الْأَهْلِ او د خپلي ښځي سره په جماع کولو سره وَالدُّهْنِ وَلَوُ مُطَيَّبًا او د تېلو (روغو) په لگولو سره که څه هم خوشبوداره وي.

لغات: ﴿نظافة﴾ د کرم د باب مصدر دی: صفا کول، النظافة: صفایي، ﴿قص﴾ د نصر د باب ماضي

ده: پرېکول، کاټول، ﴿ظفر﴾ نوک، جمع: أظفار، ﴿شارب﴾ برېټ، تشنيه: شاربین، جمع:

شوارب، ﴿إبط﴾ بغل، تخرگ، جمع: آباط، ﴿عانة﴾ سپوڅخه (سپوخته)، ﴿مطيب﴾ د تفهیل له باب

اسم مفعول دی: خوشبوداره، خوشبویه.

تشرېح: له دې ځايه دا حرام بعضي مستحبات بيانوي، حاصل د عبارت دادى چي له احرام تر لږ څخه وروسته بيا پيري ورځي د بدن د پاکوالي او صفایۍ موقع نه تر لاسه کيږي، نو ځکه مخکي د بدن د پاکوالي او صفایۍ ټوله صورتونه اختيارول پکار دي، مثلاً نوکان پرېکول، برېتونه کوچني کول، د بغل ورېښتان صفا کول، تر نامه لاندې ورېښتان صفا کول، او که ښځه ورسره وي او څه مانع نه وي. نو د هغې سره کور والی (جماع) کول، د دې لپاره چي دا حرام په دوران کي يې زړه او فکر فارغه وي او په دې دوران کي چي په رش کي کومي ښځي مخ ته راځي پر هغه به يې د شهوت نظر نه پرېوځي، همدارنگه دا حرام لپاره تر غسل کولو وروسته سر پرېمنځول او په سر او برېښه باندې روغن لگول (غورول) هم مستحب دي، برابره ده هغه روغن خوشبوداره وي او که نه وي. (انوار الايضاح بحواله غنية الناسک ص: ۶۷، ۷۰)

دا حرام کېږي

﴿۱۳۲۰﴾ وَيَلْبَسُ الرَّجُلُ إِذَا رَأَى وَرْدَاءَ جَدِيدَيْنِ أَوْ غَسِيلَيْنِ أَوْ سَرِيَّ بِيُولَنَگٍ أَوْ شَاخِرٍ اغوندي چي هغه دواړه به نوي يا پرېولل سوي وي وَالْجَدِيدُ الْأَبْيَضُ أَفْضَلُ اُونوی سپين رنگ والا افضله دی.

تشرېح: تر غسل يا اودس کولو وروسته دا حرام دوې کپړې يعني يو شادر او يو لنگ اغوستل دسړيو لپاره دا حرام سنت دي او شادر به دومره اوږد وي کوم چي له راسته اوږې څخه لاندې تر را باسلو وروسته په آسانی سره پر چپه اوږه راسي او د بدن هيڅ حصه ښکاره پاته نسته، او لنگ (إزار) به داسي وي چي عورت په ښه توگه پټ کړي او پکار داده چي دا دوې کپړې (شادر او لنگ) دواړه نوي يا پرېولل سوي وي. دا دا حرام له مستحباتو څخه دي او په احرام کي د سپين رنگه کپړو اغوستل افضل دی.

مسئله: بچي ته به هم احرام يعني شادر او لنگ وراغوستل کيږي، تر دې چي کوم بچی د پوهي او شعور وخت ته نه وي رسېدلی، د هغه له طرفه دا حرام تر لږ په وخت کي به د هغه له بدن څخه کالي ایستل کيږي او شادر او لنگ به وراغوستل کيږي. (غنية الناسک ص: ۸۴)

دا حرام کېږي به څنگه وي؟

﴿۱۳۲۱﴾ وَلَا يَزُرُّهُ (دا حرام) په شادر کي دي نه تنی. (بتني) اړدي وَلَا يَعْقِدُهُ اونه دي يې خوټه کوي (تري) وَلَا يَخْلِلُهُ اونه دي چاک پکښي جوړوي (چي په غاړه يې کړي. او يو عالم دې معنی دا کړې ده: چي نه دي قلفي ستنې پکښي لگوي. يعني لنگ او شادر دي په قلفي سترو سره هم نه تري) فَإِنْ فَعَلَ اوه که

داسي وکړي (يعني له مذکوره کارونو څخه يو کار وکړي) کِرِهًا نو مکروه دي وَالَا شَيْءَ عَلَيْهِ (خو) پر ده څه شی نسته.

لغات: ﴿يزز﴾ دنصر دباب مضارع ده: زَزَّ الْقَمِيصُ زَزًّا: تنه پکښي ايښوول، پټني ورکول، اليزر: تنه، پټن، ﴿يعقد﴾ دضرب دباب مضارع ده، عَقْدًا: غوټه ورکول (غوټه کول، تړل، ﴿يخلل﴾ دنصر دباب مضارع معلومه ده، ددې باب ډيري معناوي نقل سوي دي چي له هغوی څخه يوه معنى ده: څيرل او چاک پکښي جوړول، ددوو شيانو په مينځ کي چاک او سوري جوړول، صاحب دانوار الايضاح او نورو شارحينو دلته ددې معنى ليکلې ده: دقميص په څېر دغاري پر طرف چاک پکښي جوړول او اغوستل.

تشریح: داحرام په څادر کي دي نه پټني لکوي او نه دي يې په تار، يا قلفي ستن او داسي نورو سره تړي (يعني داسي دي نه کوي چي دڅادر په دوو سرونو کي تنه يا داسي نور ولکوي او دهنه په ذريعه يې پر ځان ټينګ کړي) او نه دي داحرام کپړه څيري چي په غاړه کي يې واچوي (دکميس په څېر)، او که داسي وکړي نو مکروه دي، لېکن څرنګه چي دا دگنډل سوي (جوړي سوي) جامې په درجه کي نه دي، نو ځکه هيڅ جرمانه او جزاء نه باندي واجبېږي.

يادونه: که څوک دعورت لځېدو له بيري څخه دلنگ يو کونج دبل کونج سره وتړي، لکه څرنګه چي بعضي خلکو ته دلنگ خلاصېدلو احساس او بېره وي بلکي د خوب په وخت کي خلاصېږي هم، نو د عورت لځېدو له مجبوري څخه غوټه ورکړي، نو په دې کي څه پروانسته او هيڅ جزاء نه باندي لازميږي.

خوشبويي لګول، دوه رکعت له مونځ او دعاء کول

﴿۱۳۲۲﴾ وَتَطَيَّبُ (بيا) خوشبويي ولکوه!.

﴿۱۳۲۳﴾ وَصَلِّ رَكَعَتَيْنِ او دوه رکعت له مونځ وکړه!.

﴿۱۳۲۴﴾ اَللّٰهُمَّ اِنِّى اُرِيْدُ الْحَاجَّ فَيَسِّرْهُ لِيْ وَتَقَبَّلْهُ مِنِّىْ او (تر هغه وروسته دا

دعاء) ووايه: اللّٰهُمَّ اِنِّى اِلٰه (اې الله! زه د حج اراده کوم، نو هغه زما لپاره آسانه کړه! او زما څخه يې قبول کړه!).

لغات: ﴿تَطَيَّبُ﴾ دتفعل له باب ده دواحد مذکر امر حاضر صيغه ده: خوشبويي لګول (خوشبوداره شی استعمالول)، ﴿اللّٰهُمَّ﴾ په معنى سره د "يا الله" (اې الله) دى ﴿يسر﴾ دتفعيل له باب د امر حاضر صيغه ده: آسانه کول، ﴿تقبل﴾ دتفعل له باب مخکنى صيغه ده: قبول.

تشرېح: له احرام ترلو څخه وروسته عطر وغيره لگول سنت دي کله چي په آساني سره ترلاسه کېدلای سي، همدارنگه دوه رکعت له مونځ اداء کول د احرام سنت دي، لېکن که څوک په مکروه وخت کي احرام وکړي، نو په هغه وخت کي دي له مونځ نه کوي، او تر له مونځ کولو وروسته دي په مذکوره الفاظو سره دعاء وکړي (کوم چي په متن کي ذکر سو).

اوله تلبیه به څه وخت ویل کیږي؟ او د تلبیه الفاظ

﴿۱۳۲۵﴾ وَلَبَّ دُبُرَ صَلَوَاتِكَ تَنَوُّي بِهَا الْحَجَّ او تلبیه ووايه! تر خپل لماتځه وروسته په داسي حال کي چي نيت به وکړي په دې تلبیه سره د حج!.

﴿۱۳۲۶﴾ وَهِيَ او تلبیه داده لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ حاضریم اې الله! (ستا په حضور کي) زه حاضریم لَا شَرِيكَ لَكَ لَبَّيْكَ تالره هيڅ شریک نسته زه حاضریم إِنَّ الْحَمْدَ وَالنِّعْمَةَ وَالْمُلْكَ لَكَ بېشکه ټوله حمد (تعریفونه) او نعمت او باچاهي تالره دي (د بخاري او مسلم په روایت کي "لَعَلَّ الْمُلْكَ" دی يعني هلته "لک" پر "والمُلْک" مخکي دی) لَا شَرِيكَ لَكَ تالره هيڅ شریک نسته.

لغات: ﴿لَبَّ﴾ د تفعیل له بابو د واحد مذکر امر حاضر صیغه ده: تلبیه ویل، ﴿دُبُر﴾ د هر شي شاتنی

حصه، جمع: أَذْبَار.

تشرېح: له دوه رکعت له مونځ (صلاة الاحرام) کولو څخه وروسته د سلام ګرځولو سره متصلاً دي په هاغه مجلس کي د احرام په نیت سره تلبیه وویل سي، لهندا د احرام د لماتځه او د احرام د نیت او تلبیه په مینځ کي فاصله نه راټلل پکار دي، که زیاته فاصله راسي، نو په سنت طریقه سره چي کوم د احرام ترلو حکم دی، پر هغه به عمل نه وسي او د سنت طریقي له ثواب څخه به هم محرومه سي.

وهي لبَّيْكَ اللَّهُمَّ إلخ: د تلبیه چي کوم الفاظ له نبي کریم ﷺ څخه نقل سوي دي (يعني مذکوره الفاظ)، د هغه ویل کافي دي، او که بعضي د تعظیم الفاظ نور پکښي اضافه کړي (لکه په راروان عبارت کي)، نو جائز دي (بلکي د ابن عمر ^(رض) الفاظ خوشنت دي)، خو له مذکوره الفاظو څخه یو لفظ کمول مکروه دي.

د تلبیه پر ځای بل ذکر کول

مسئله (۱): د احنافو په ټبر هریو ذکر د تلبیه قائم مقام کیږي، يعني د حج یا عمرې تر نیت کولو

وروسته چي هر د الله ذکر وکړي مثلاً الحمد لله ووايي یا سبحان الله ووايي، نو احرام شروع سو، نا

ذكر د تلبيه قائم مقام كيږي، يعني گواكي هغه تلبيه وويله. اوله عربي څخه بغير په بله ژبه د تلبيه ترجمه هم ويلاى سي، خو عربي افضله ده. (شامي ج: ۲، ص: ۲۱۷)

تلبيه په ژبه سره ويل شرط دي

مسئله (۲): تلبيه په ژبه سره (په خوله) داسي ويل شرط دي چي حروف صحيح اداء سي او كم از كم خپله يې واوري، كه چيري په زړه، زړه كي تلبيه ووايي، يا يې په ژبه سره داسي ووايي چي حروف خو صحيح اداء سي، لېكن خپله يې نه اوري، يعني ډېر په كراره يې ووايي، نو دا تلبيه معتبره نه ده.

مسئله (۳): د گونگي كس لپاره د تلبيه ويلو په وخت كي صرف ژبه ښورول كافي دي. (انوار الايضاح)

د تلبيه په الفاظو كي كمې وزياتوب كول

﴿۱۳۴﴾ وَلَا تَنْقُصْ مِنْ هَذِهِ الْأَلْفَاظِ شَيْئًا اومه كموه! له دغو الفاظو څخه هېڅ څه (هم) وَ زِدْ فِيهَا اوزيات كړه! په دې كي (دغه راروان الفاظ) لَبَّيْكَ وَ سَعْدَيْكَ حاضریم اوستا عبادت نېك بختي گنهم (اوبعضود "سعديك" معنى كړې ده: اوستا موافقت كوم) وَ الْخَيْرُ كُلُّهُ بِيَدَيْكَ او تمام خيرونه ستا په قبضه كي دي لَبَّيْكَ وَ الرَّغْبَى إِلَيْكَ حاضریم او ټوله رغبت (مي) ستا و طرف ته دى وَ الزِّيَادَةُ سُنَّةٌ اوزياتوب (يعني دغه مذكور الفاظ ورسره زياتول) سنت دي.

لغات: ﴿تنقص﴾ د نصر له بابه مضارع معلومه ده: كم كول (كمول)، ﴿زد﴾ د ضرب له بابه د واحد

مذكر امر حاضر صيغه ده: زياتول، اضافه كول، ﴿سعديك﴾ د سعد تثنيه ده او د كاف ضمير د

مخاطب دى، جمع: اسعدو و سعدود: نېك بختي (د الله له طرفه د نېكى او ښكښتي، حاصلولو، توفيق او

اعانت)، ﴿يد﴾ لاس، مراد ځني ملكيت او قبضه ده، ﴿رغبي﴾ د سماع د باب مصر دى: په عجزى

سره غوښتل، التجا كول.

تشرېح: د تلبيه په آخر كي زياتوب كول خو مستحب دي، لېكن په مينځ كم، بې زياتوب كول يا

تلبيه له خپل منقوله الفاظو څخه كمول مكروه تنزيهي دي نه عبدالله بن عمر (رض) څخه روایت دی

چي نبي كريم ﷺ داسي وويل "لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ، لَبَّيْكَ لَا شَيْءَ يَكُ لَكَ لَبٌّ إِلَّا الْحَمْدُ وَ الْبَغْمَةُ لَكَ

وَالْمُلْكُ، لَا شَيْءَ يَدُ لَكَ"، عبدالله بن عمر (رض) به فرمايل چي دا رسول الله ﷺ تلبيه ده، او عبدالله بن

عمر (رض) به د دې سره (په آخر كي) دا الفاظ هم زياتول: لَبَّيْكَ لَبَّيْكَ، سَعْدَيْكَ وَ الْخَيْرُ بِيَدَيْكَ نَبِي

وَالرَّغْبَى الْيَلْبُكَ" (ملم شریف باب التلبیه و مفتا و وقتها ص ۴۸۹، حدیث رقم ۱۱۸۴، ۲۸۱۲)، معلومه سوه چي که شوک دغه جملې د تلبیه سره اضافه کړي کوم چي ابن عمر (رض) اضافه کړي دي، یا داسي نوري جملې ورسره اضافه کړي چي په هغه کي د الله تعالی تعظیم وي، نو جائز دي (ثمره النجاح، تحفة الأملی)
په تلبیه وبلو سره حاجي محرم گرځي او په حالت د احرام کي د پرېز کولو حکم

۱۳۲۸ هـ فَإِذَا بَيِّتَ نَاوِيَا بيا کله چي ته تلبیه ووايې په داسي حال کي چي د حج نیت کونکی يې (يعني چي په تلبیه سره د حج نیت وکړې) فَقَدْ أَصْرَمْتَ نو (بس) ته محرم سوې فَاتَّقِ الرَّفَثَ وَهُوَ الْجَبَاءُ نو (تر دې وروسته) ځان ساته! له رفث څخه او هغه جماع ده وَقِيلَ: ذِكْرُ بِحَضْرَةِ النِّسَاءِ وَالْكَلَامِ الْفَاحِشِ او ويل سوي دي (يعني بل قول دای): چي (رفث) د جماع ذکر د بنحو په حضور کي کول دي (يعني د بنحو منع ته جماع يادول) او بندي (فحش) خبري کول دي وَالْفُسُوقَ وَالْمَعْصِيَةَ او (ځان ساته!) له نافرمانۍ او گناهونو څخه وَالْجِدَالَ مَعَ الرَّفَقَاءِ وَالْخَدَمِ او (ځان ساته!) له جنگ (و جنجال) څخه د خپلو ملگرو او خدمتگارانو سره وَقَتْلَ صَيِّدِ الْبَرِّ وَالْإِشَارَةَ إِلَيْهِ وَالِدَّلَالَهَ عَلَيْهِ او (ځان ساته) د وچي (د بښکار له وژلو او دهغه و طرف ته له اشاره کولو او دهغه د لارښوولو (ځای ورنهولو) څخه.

لغات: ﴿اتق﴾ دافتعال له بابه د واحد مذکر امر حاضر صيغه ده: ځان ساتل، پرېز کول، د الله جلّ له بيري څخه له ممنوعه شيانو ځان ساتل، ﴿الفاحش﴾ د نصر له بابه اسم فاعل دی: دېر بد، د مذمت قابل، ﴿معاصي﴾ جمع د معصية ده: گناه، خطا، ﴿رفقاء﴾ جمع د رفيق ده: ملگري، ﴿الخدم﴾ جمع د خادم ده: خدمتگار.

تشریح: کله چي د احرام په نیت سره تلبیه وويل سي، نو بس احرام شروع کيږي يعني انسان محرم (احرام تړونکی) گرځي (ځکه په اصل کي همدغه اوله تلبیه وبلو ته احرام تړل وايي).

نو له احرام تړلو څخه وروسته به دهغه ټولو شيانو څخه پرېز کوي چي له هغوی څخه الله تعالی منع کړې ده يعني گنده او بندي خبري کول، معصيت او گناه کول، جماع يا دواعي د جماع کول. له خپلو ملگرو او خدمتگارانو سره جنگ و جنجال کول، د احرام په دوران کي دي له دې ټولو شيانو څخه په کلکه ځان ساتي، همدارنگه د احرام په حالت کي به د وچي په بښکار کار نه لري او نه به

يې وژني، همداسې نه د محرم لپاره د ښکار و طرف ته اشاره کول جائز دي او نه د ښکاره په هکله لارښوونه ور ته جائز ده، يعني نه دا جائز دي چې محرم د بل چا لپاره ښکار ته اشاره وکړي او ځای يې ور وښيي چې هغه يې ونيسي او يا ښکار خو مخ ته حاضر نه وي لېکن محرم ته د هغه معلومات وي او دئ بل چا ته ووايي چې ښکار په فلانکې ځای کې دی، نو دا لارښوونه هم جائز نه ده.

فایده: "والفسوق والمعاصي" د دغه عبارت په باره کې علامه طحطاوي رَجَّه الله فرمایي چې دلته عطف تفسيري دی يعني د فسوق تفسیر په معاصي سره سوی دی (يعني له فسوق څخه مراد گناهونه دي)، او محشي حضرت مولانا اعزاز علي رَجَّه الله ليکلي دي چې د معاصي په شروع کې حرف واو د ناسخينو اضافه ده، اصل عبارت "الفسوق والمعاصي" يعني بغير له واو څخه دی، که عليه عامه الكتب الفقهية. (حاشية نور الايضاح)

محرم بچی به هم د احرام له ممنوعاتو څخه منع کول کیږي

مسئله: ولي (سرپرست) ته پکار دي چې (محرم) بچی هم د احرام له ممنوعاتو څخه وساتي، خوبیا هم که بچی د یو ممنوع شي ارتکاب وکړي، نو په دواړو کې پریوه هم هیڅ شی نه لازمیږي. (غنية الناسک ص: ۸۴)

﴿ ۱۳۲۹ ﴾ وَلُبْسُ الْمُخِيطِ وَالْعِمَامَةِ وَالْخُفَيْنِ او (ځان وساته) د گنډل سوي جامې او لنگوتې او موزو له اغوستلو څخه وَتَغْطِيَةُ الرَّأْسِ وَالْوُجْهِ وَمَسُّ الطَّيِّبِ او (ځان وساته!) د سر او مخ له پټولو او له خوشبوري لگولو څخه وَحَلَقُ الرَّأْسِ وَالشَّعْرِ او (ځان وساته!) د سر او ورپښتانو له خړپيلو څخه.

تشریح: د احرام په حالت کې د سري لپاره داسې گنډل سوې جامه اغوستل ممنوع او ناجائز دي کوم چې د بدن د هیئت او جوړ مطابق گنډل سوې او جوړه کرل سوې وي لکه کمیس، پرتوگ، بنین (کنجی)، پتلون، لنگوته او داسې نور.

همدارنگه احرام د پښو لپاره هم دی، يعني د احرام په حالت کې د سريو لپاره داسې موزې او بوتونه په پښو کول ممنوع دي چې په هغه سره د پښې بجلکي او پاسنی هلوکي پټ سي، لهندا که محرم داسې بوتونه او څپلۍ په پښو کړي چې په هغه سره بجلکي نه پټیږي (بلکي تر دې لاندې وي)، نو څه حرج نسته (او که څپلۍ نه وي، نوموزه دي تر بجلکو لاندې پرېکړي چې د څپليو په څېر سي، بیا هغه په

پښو کولای سي، همدارنگه محرم دي خپل سر او مخ نه پټوي او د احرام په حالت کي دي خوشبويي نه استعمالوي، همدارنگه د خپل سر او بدن ور پښتان دي هم نه خړي.

غوبونه او څټه پټول، په غير معتاد شي سره مخ پټول، پر مخ ماسک لگول

مسئله (۱): د محرم لپاره خپل غوبونه، څټه او تر زني لاندي ډيره پټول گنجائش لري، څه حرج پکښي نسته.

مسئله (۲): محرم که خپل سر يا مخ په داسي شي سره پټ کړي چي له هغه څخه عموماً د سر او مخ د پټولو کار نه اخيستل کيږي مثلاً تخته، بنسټ، اوسپنه يا ساپوان او داسي نور، نو په دې کي هم څه حرج نسته، که څه هم په دې پټولو سره له يخ يا گرمۍ څخه ځان ساتل مقصود وي، خو که په سر باندي څادر يا دسمال وغيره وتړي، نو دامکروه دي، او که د يوې ورځي يا يوې شپې په اندازه يې همداسي تړلی پرېږدي، نو دم لازمېږي.

مسئله (۳): نن بيا له جرايمو څخه د بېچ کېدو لپاره د احرام په حالت کي پر مخ او خوله ماسک لگول عام سوي دي (خصوصاً دې فرضي کرونا په مرض کي)، نو په دې باره کي شرعي حکم ښه ياد ساتئ: چي په احرام کي داسي ماسک اغوستل بلا شبه ممنوع دي. (غنية الناسک ص: ۲۵۴، ۲۵۵)

د احرام په حالت کي د غسل کولو، يا د سایه حاصلولو حکم

﴿ ۱۳۰ ﴾ وَيَجُوزُ الْإِغْتِسَالُ أَوْ جَائِزُ غَسْلِ كَوَّلٍ وَالْإِسْتِظْلَالُ بِالْخَيْبَةِ وَالْمَحْبِلِ وَغَيْرِهَا
او (جائز دي) سایه حاصلول په خېمه او کجاء او نورو شيانو سره (يعني ددوی په سایه کي کښېستل او پاتېدل جائز دي).

لغات: ﴿استظلال﴾ د استعمال د باب مصدر دی: سایه حاصلول، سایه اخيستل.

تشریح: د احرام په حالت کي محرم غسل کولای سي، د ټولو په نېز جائز دي، د امام مالک رحمه الله پکښي اختلاف دی، د هغه په نېز مکروه دی، همدارنگه تريو چټ يا داسي بل شي لاندي يا په خېمه کي کښېستل او سایه حاصلول د محرم لپاره جائز دي.

د هميانۍ او ټپوه تړلو حکم

﴿ ۱۳۱ ﴾ وَشَدُّ الْهَيْئَانِ فِي الْوَسْطِ أَوْ (جائز دي) هميانۍ (د پيسو ټپوه) په ملا باندي تړل.

لغات: ﴿هميان﴾ (د ما، په کړه سره): هغه ټپلی او بښته کوم چي په ملا باندي تړل کيږي او په هغه کي پيسې او داسي نور اېښوول کيږي، جمع: هَمَائِنٌ وَهَمَائِيْنٌ.

تشرېح: دمحرم لپاره هميانی، بتوه، يا خلته پر ملا ترل او په هغه کي دخپلي خرچې لپاره پيسې ايښوول (يا مثلاً ټکټ او داسي نور اسناد پکښي خوندي کول) بېله کراهته جائز دي.

د تلبیه د زیات ویلو حکم

﴿۱۳۲۲﴾ وَأَكْثِرِ التَّلْبِيَةَ مَتَى صَلَّيْتَ أَوْ عَلَوْتَ شَرْفًا أَوْ هَبَطْتَ وَإِيَّا أَوْ تَلْبِيَةَ زِيَاةٍ (په کثرت سره) وایه! (په هر حالت کي يعني) کله چي ته لمونځ کوي يا یو لور ځای ته خپري يا یو کښته ځای ته شوه کيږي أَوْ لَقِيتَ رَكْبًا وَبِالْأَسْحَارِ يا چي ته د یو قافلې (کارون والا) سره یو ځای کيږي، او د سهار په وختونو کي رَافِعًا صَوْتَكَ بِلَا جُهِدٍ مُضِرٍّ په داسي حال کي چي ته لوړونکی (پورته کونکی) یې دخپل آواز بېله ضررناکه کوبښ (او تکلیف) څخه (يعني دومره په زوره او په داسي انداز سره به یې وایي چي نه دي خپل ځان ته ضرر او ستړیا ورسپري او نه بل چاته ضرر ورسوي).

تشرېح: دا حرام په حالت کي له زیاتو څخه زیاته تلبیه ویل پکار دي، دمحرم په اعمالو کي الله تعالی ته تر ټولو خوښ تلبیه او قرباني ده، نو هغه دي تلبیه په کثرت سره وایي، خصوصاً دا حوالو او اوقاتو د بدلون په وخت کي، مثلاً کله چي لوړ ځای، غره او داسي نورو ته خپري یا لاندي راشوه کيږي او داسي نور (لکه مخکي چي دې تفصیل تېر سو)، ښځه به تلبیه سراً (په کراهه) وایي او له سر څخه مراد په زړه کي ویل نه دي، بلکي دومره کرار دي یې وایي چي حروف صحیح اداء کيږي او دهغې خپل غوږونه یې اوري او سړی به یې جهراً (په زوره) وایي، خو دومره په زوره نه چي دچينو کیفیت ته ورسپري او نور ځني په تکلیف سي او خپل ځان او نورو ته ضرر او نقصان ورسوي.

مسئله: که څو خلک (حاجیان) سره یو ځای وي، نو په اجتماعي توګه دي تلبیه نه وایي (مثلاً یو کس یې وایي. بیا نور خلک په ګډه دهغه الفاظ تکرار کړي)، بلکي هر کس دي بنات خود تلبیه ووايي. (غنیۃ الناسک ص: ۷۵)

یادونه: نن سبا په دې باره کي لا پروایي کيږي او د سفر په دوران کي په ګډ آواز سره تلبیه ویل کيږي کوم چي مناسب نه دي.

﴿۱۳۲۳﴾ وَإِذَا وَصَلْتَ إِلَى مَكَّةَ أَوْ كَلَّهَ چي ته مکې مکرمې ته ورسپري يَسْتَحِبُّ أَنْ تَغْتَسِلَ نو مستحب دي دا چي ته غسل وکړي وَتَدْخُلَهَا مِنْ بَابِ الْبُعْلَى او مکې مکرمې ته له "باب معلی" څخه داخل سي لِتَكُونَ مُسْتَقْبِلًا فِي دُخُولِكَ بَابِ الْبَيْتِ الشَّرِيفِ تَعْظِيمًا ددې

لپاره چي ته مخامخ سې! په خپل داخلېدلو کي وکعبې شريفې ته د تعظيم په خاطر.

لغات: (باب المعل) بنکاره دي وي چي ومکې شريفې ته د داخلېدلو له آدابو څخه دا هم دي چي له

ثنية العليا څخه ور داخل سي او له ثنية السفلى څخه ووځي، د ثنية العليا نوم کداء او جحون هم دی، او دالاره پر جنت المعلی راشوه کيږي کوم چي دمکې دخلگو هديره ده، او نن سبا داځای د "معاهده" په نوم سره مشهور دی، پر همدې ځای قصر الملك هم دی. (انوار الايضاح)

تشریح: کله چي محرم (احرام ترونکی) ومکې شريفې ته ورسېږي، نو غسل دي وکړي، دامستحب

دي، او له نبي کریم ﷺ څخه غسل کول ثابت دي؛ "عن ابن عمر قال: اغتسل النبي ﷺ لدخول

مكة بفخ". (ترمذی شریف)

يادونه: نن سبا چي حاجيان له جدې څخه روان سي، نو مکې شريفې ته له داخلېدو څخه مخکي د غسل موقع نه تر لاسه کيږي، نو ځکه غوره داده چي که څه عذر او مشکل نه وي، نو له جدې څخه تر روانېدو مخکي دي (په حج ترمينل کي) په همدې نيت سره غسل وکړل سي، هلته د غسل وغيره معقول انتظامات سته.

وتدخلها إلخ: د باب معلی دلاري چي ور داخل سي، نو د کعبې شريفې استقبال راځي او په دې کي د کعبې شريفې تعظيم دی.

مکې شريفې ته له رسېدو څخه وروسته به مسجد حرام ته کله حاضرېږي؟

که څه هم افضل داده چي مکې شريفې ته له رسېدلو څخه وروسته حاجي تر ټولو مخکي مسجد حرام او کعبې شريفې ته حاضر سي، لېکن دنن سبا حالت ته په کتلو سره په دې باره کي د لاتيني خبرو خيال ساتل ضروري دي: ① نن سبا هلته عموماً د بسانو دلاري سفر کيږي چي په هغه کي د ټولو حاجيانو سامان مخلوط ورځېږول کيږي او د حاجيانو پر استوگنځي ياد معلم پر دفتر باندي شوه کول کيږي، نو ځکه مکې شريفې ته له رسېدلو څخه وروسته نن سبا تر ټولو مخکي پکار داده چي خپل سامان سره يوځای کړل سي او خپلي کمږې ته ورسول سي، که سامان پرېښوول سي او سملستي حرم ته تگ وسي، نو وروسته لويه ستونزه کېدلای سي، ② عموماً اوس د حاجيانو استوگنځي له حرم څخه پر ډېره فاصله وي، نو ځکه د استوگنځي ادرس او د شاوخوا علامات پېژندل ضروري دي، که د هغوی د پېژندلو څخه بغير حرم ته ولاړ سي، نو واپسي به ډېره سخته وي، ③ نن سبا د حکومتي نظام او د سفر د سختو او سترو پړاوونو په وجه عموماً حاجيان مکې ته په

رسېدلو سره ډېر ستړي سوي وي او سمدستي د آرام کولو تقاضا وي، نو په داسې کیفیت کې سمدستي د مسجد حرام زیارت کولو ته ښه کار نه سي وړل کېدای. نو ځکه په داسې صورت کې له آرام کولو او ځان هوسا کولو څخه وروسته ښه په اطمینان سره حرم ته تلل پکار دي.

خو که څوک مکې شریفې ته په داسې حالت کې ورسېږي چې واقعتاً هیڅ ستړیا باندې نه وي او استوګنځی هم آسانه او معلوم وي او د سامان هم هیڅ فکر نه وي، نو هغه ته پکار دي چې مسجد حرام ته حاضر سي او بېله عذره تأخیر نه وکړي، ګڼې خلاف اولی به وي.

مسجد حرام ته د داخلېدلو ادب

﴿۱۲۲۲﴾ وَيَسْتَحِبُّ أَنْ تَكُونَ مُلَبِّيًا فِي دُخُولِكَ أَوْ مُسْتَحَبَّ دِي دَاجِي تَه تَلْبِيَه وَيُونَكِي

يې! په خپل داخلېدلو کې (يعني چې داخلېدلو په وخت کې تلبیه وايې!) حَتَّى تَأْتِيَ بَابَ السَّلَامِ تر

دې چې باب السلام ته راسې (ورسېږي!) فَتَدْخُلَ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ مِنْهُ مُتَوَاضِعًا خَاشِعًا مُلَبِّيًا نو مسجد حرام ته به له همدې (باب السلام) څخه ته داخل سي! په داسې حال کې چې تواضع

کونکې، خشوع کونکې (د عاجزۍ ښکاره کونکې) او تلبیه ويونکې يې! مُلَاحِظًا جَلَالَةَ

الْمَكَانِ (او په داسې حال کې چې ته په خپل زړه کې) لحاظ ساتونکې يې! د دې (مقدس) ځای د

عظمت (ستروالي) مُكَبَّرًا مُهَلَّلًا مُصَلِّيًا عَلَى النَّبِيِّ ﷺ (او) الله اکبر ويونکې. لا إِلَهَ إِلَّا

الله ويونکې (او) پر نبي کریم ﷺ درود ويونکې يې! مُتَلَطِّفًا بِالْمُرَاحِمِ (او په داسې حال کې چې

ته) نرمي کونکې يې! د خنډ جوړېدونکي (مزاحمت کونکي) کس سره دَاعِيًا بِمَا أَحْبَبْتَ (او) دعاء

کونکې يې! دهغه څه کوم څه چې درته خوښ وي فَإِنَّهُ مُسْتَجَابٌ عِنْدَ رُؤْيَةِ الْبَيْتِ

الْمُكَرَّمِ ځکه د کعبې شریفې د لیدلو په وخت کې دعاء قبلېدونکې ده.

لغات: ﴿باب السلام﴾ د مقام ابراهيم پر طرف چې کومه دروازه مخامخ پر کعبې شریفې

راخلاصېږي، دهغه نوم "باب السلام" دی، نبي کریم ﷺ به په همدې دروازه باندې حرم ته

داخلېدی، د دې دروازې څو نومونه ده: لکه باب بنی شيبه، باب الجنائز، باب النبی ﷺ او داسې

نور. د لارښوونې لپاره په حرم شریف کې د "باب السلام" په نامه سره نبي لگول دي، ﴿مسجد

حرام ﴿ناهمدا د كعبې شريفې چار طرفه جوړه سوي مسجد دی، په دې كې د يوه لمانځه ثواب د يوه لك لمونځونو سره برابر دی. ﴿ملاحظاً﴾ د مفاعلي له بابې د فاعل صيغه ده: كتونكې. لحاظ كونكې. ﴿جلالة﴾ عظمت. ﴿متلفاً﴾ د تفعل له بابې د فاعل دی: نرمي او مهرباني كونكې. ﴿مُزاحم﴾ د مفاعلي له بابې د فاعل دی: خنډ جوړېدونكې، مقابل.

تشرېح: فرمايي كله چي محرم و مسجد حرام ته د داخلېدلو اراده وكړي، نو افضل داده چي د "باب السلام" د لاري ور داخل سي (لكن نن سبا حرم ماشاء الله دومره پراخه سوي دی چي دنوي كس لپاره د دروازو پېژندل او دننه رسېدل او بيرته په صحيح لاره واپس راتلل ډېر مشكل وي. نو ځكه اوس همدا مشوره وركول كيږي چي ددغه مستحب حاصلولو په كوشش كي خپل ځان په نور مشكل كي نه واچوي. بلكي له خپل استوگنځي څخه د راتللو په وخت كي چي كوم گېټ (دروازه) مخ ته راسي. د هغه نمبر دي ياد كړي او له هماغه گېټ څخه دي ور داخل او را واپس سي)، او په ډېره تواضع او عاجزي سره او په زړه كي ددې مبارك او عظيم الشان ځای عظمت ته په پام كولو سره چي هيڅ ډول بې ادبي يې ونه سي او د تكبير و تهليل او درود شريف په ويلو سره دي ور داخل سي او كه رش او گنه گونه وي. نو په اطمینان سره دي روان سي او كه له چا څخه تكليف ورته ورسېږي (مثلاً څوك ديكه وركړي). نو نرمي دي كوي او هغه ته دي معافي وكړي او پر يست الله (كعبې شريفې) د نظر لگېدلو سره سمدستي دي درې واړه الله اكبر او درې واړه لا اله الا الله ووايي او لاس دي پورته كړي او په پوره توجه او اهتمام سره دي دعاء وكړي؛ ځكه په دې وخت كي دعاء قبلېږي (لكه مخكي چي ذكر سوه).

له طواف كولو څخه مخكي د حجر اسود استقبال كول

﴿٣٨٥﴾ ثُمَّ اسْتَقْبَلَ الْحَجَرَ الْأَسْوَدَ مُكَبِّرًا مُهَلِّلًا بيا حجر اسود ته مخ كړه! په داسي

حال كي چي الله اكبر ويونكي (او لا اله الا الله ويونكي يې! رَافَعًا يَدَيْكَ كَمَا فِي الصَّلَاةِ) (او په داسي حال كي چي) پورته كونكي يې! د خپلو لاسونو لكه په لمانځه كي (چي د تكبير تحریمه لپاره پورته

كون كيږي) وَضَعَهُمَا عَلَى الْحَجَرِ وَقَبْلَهُ بِلَا صَوْتٍ او دواړه لاسونه پر حجر اسود كښېږده!

او هغه بغير له آواز څخه مچ كړه! فَمَنْ عَجَزَ عَنْ ذَلِكَ إِلَّا بِإِذْنَاءٍ او كه څوك له دې څخه عاجز سي مگر (نورو ته) په تكليف رسولو سره (يعني بغير له اذن څخه پر حجر اسود لاسونه ايښوول او

حجر اسود په خوله مچول مشكل وي) تَرَكَهُ وَمَسَّ الْحَجَرَ بِشَيْءٍ وَقَبْلَهُ نو دادي پرېږدي او

حجر اسود دي په يوشي سره مه كړي او هغه شي دي مچ كړي أَوْ أَشَارَ إِلَيْهِ مِنْ بَعِيدٍ يادي له

ليري شخه د حجر اسود و طرف ته (په لاس) اشاره وکړي مُكَبِّرًا مُهَلِّلاً حَامِدًا مُصَلِّيًا عَلَيَّ
السَّيِّدِ مُحَمَّدٍ وَآلِهِ په داسي حال کي چي الله اکبر ويونکی، لا اله الا الله ويونکی، حمد ويونکی (او)
 پر نبي کریم ﷺ درود ويونکی وي.

تشریح: له دعاء شخه تر فارغه کېدو وروسته دي د طواف کولو لپاره د حجر اسود و طرف ته راسي،
 يعني اول دي د کعبې شريفې په کوم طرف کي چي حجر اسود ده، هلته دي مخامخ کعبې ته داسي
 ودرېږي چي ټوله حجر اسود دده وراسته طرف ته راسي او د طواف نيت دي وکړي، په زړه سره نيت
 کول ضروري دي او په ژبي هم ويل افضل دي، په ژبه (په خوله) دي داسي ووايي "اللَّهُمَّ إِنِّي أُرِيدُ
 طَوَافَ بَيْتِكَ الْحَرَامِ، فَيَسِّرْ لِي وَلِقَائَهُ مِنِّي".

د طواف تر نيت کولو وروسته دي د حجر اسود استقبال وکړي يعني حجر اسود ته دي
 مخامخ ودرېږي او څرنگه چي په لمانځه کي د تکبير تحریمه لپاره لاسونه پورته کوي، هغسي دي
 دواړه لاسونه تر غوږو يا اوبو پوري پورته کړي او تکبير او لا اله الا الله دي ووايي، صاحب دشفاء
 الارواح د دعاء رانقل کړې ده چي دادي ووايي "بِسْمِ اللَّهِ أَكْبَرُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَلِلَّهِ الْحَمْدُ وَالْقُدْرَةُ
 وَالسَّلَامُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ"، بيادي دواړه لاسونه ايله کړي او پر حجر اسود دي يې کنبېږدي او د دواړو
 لاسونو په مينځ کي دي خپل سر او خوله پر حجر اسود کنبېږدي او په ډېر ادا سره دي يې داسي مچ
 کړي چي آواز نه وکړي يعني چي دمچي آواز پکښي نه وي (ممدې ته استلام وايي چي دواړه لاسونه پر
 حجر اسود کنبېږدي او مخ او خوله پر حجر اسود کنبېږدي او مچ يې کړي)، بيادي طواف شروع کړي.

﴿د حجر اسود د استلام او مجولو پنځه طريقې﴾

- ① که موقع وي اورش نه وي، نو حجر اسود دي مچ کړي (په پورتنۍ طريقه سره). ② که يې مچ
 نه کړل سي، نو په لاس سره دي يې مه کړي او بيادي خپل لاس مچ کړي. ③ که داهم نه سي
 کېلای سي، نو که په لاس کي يې لکړه يا داسي بل شی وي، نو په هغه سره دي حجر اسود مه کړي
 او بيادي هغه لکړه مچ کړي. ④ او که په لکړه، لرگي وغيره سره هم حجر اسود نه سي مه کولای.
 نو په لکړه وغيره سره د حجر اسود و طرف ته اشاره وکړي او بيادي هغه مچ کړي. ⑤ او که په لاس
 کي لکړه، لرگي وغيره نه وي، نو بيادي په لاس سره د حجر اسود و طرف ته دليري شخه اشاره وکړي
 لولاس دي مچ کړي.

فمن عجز الخ: يعني كه رش وي او د حجر اسود په مسه كولو كي چا ته تكليف رسيږي او په لاس كي يې لكړه يا بل شی وي، نو په هغه سره، او كه شی ورسره نه وي، نو په لاس سره دي دليري څخه د حجر اسود و طرف ته اشاره وكړي او هغه شی يا خپل لاس دي مچ كړي، داهم كافي دي (كما ذكرنا).

مكبراً مصلياً الخ: يعني د حجر اسود له استلام يا اشاره كولو څخه مخكي ذي الله اكبر، لا اله الا الله، د الله حمد او په نبي ﷺ باندې درود شريف ووايي، يا پورتنۍ كلیمه دي ووايي، يعني "بسم الله الله اكبر... إلخ"، او په كوم وخت كي چي يې مچوي يا اشاره ورته كوي، نو په هغه وخت كي دي خاموشي اختيار كړي. (ماخوذ از شفاء الاربواح، انوار الايضاح، همة النجاشي بتصرف)

د طواف كولو طريقه

﴿۱۳۲﴾ ثُمَّ طَفَّ آخِذًا عَنْ يَمِينِكَ بِيَا طَوَافٍ وَكِرَةً! په داسي حال كي چي شروع كونكي يې! له خپل راسته طرفه مِثْلَ يَلِيَّ الْبَابِ يعني له هغه حصې څخه كوم چي (د كمبې شرفي) د دروازي سره متصل ده (ځكه د كمبې شرفي دروازه له حجر اسود څخه راسته طرف ته ده) مُضْطَبِعًا (او) په داسي حال كي چي اضطباع كونكي يې! (په طواف كي) وَهُوَ أَنْ تَجْعَلَ الرِّدَاءَ تَحْتَ الْإِبْطِ الْأَيْمَنِ وَتُلْقَى طَرْفَيْهِ عَلَى الْأَيْسَرِ او اضطباع داده چي ته (د احرام) څادر تر راسته بغل لاندې كړې! او دهغه دواړه طرفونه (سرونه) پر چپه اوږه واچوې! سَبْعَةَ أَشْوَاطٍ (طواف وكړه!) اووه نوره (يعني اووه واره پر كمبې شرفي راوگرځه!) دَاعِيَا فِيهَا بِمَاشِئَتِكَ په داسي حال كي چي دعاء كونكي يې! په دې (اووه نوره طواف) كي دهغه څه كوم چي ته وغواړې وَطَفَّ وَرَاءَ الْحِطِيمِ او طواف وكړه! له حطيم څخه شا ته (ځكه حطيم خپله د كمبې شرفي ايت الله احصه ده، لهذا د حطيم له احاطې څخه شا ته اېبرابه طواف كول كيږي!، چي پر حطيم باندې هم طواف راسي).

لغات: ﴿طَفَّ﴾ دنصر له بابو د واحد مذكر امر حاضر صيغه ده، طَوَّفًا و طَوَافًا: (په يوشي باندې) شا وخواراگر ځېدل، نور لگول، د شريعت په اصطلاح كي د طواف اطلاق لږ تر لږه له ۴ نورو څخه تر ۷ نورو باندې كيږي (يعني چي له ۴ څخه تر ۷ وارو پوري په كمبې شرفي باندې راوگرځيږي)، لهذا له ۴ څخه كم

دورونه طواف کول شرعاً معتبر نه دي، ﴿مضطرباً﴾ د افعال له بابۀ فاعل دی: اضطباع کونکى. د اضطباع معنی ده: له راسته بغل څخه څادر ایستل او پر چپه اوبړه اچول، څرنګه چې په اضطباع کې د سړي دواړه مټان او یوه اوبړه ښکاره وي، نو ځکه ورته اضطباع وايي، ﴿تَلْسِق﴾ د افعال له بابۀ د واحد

مذکر مخاطب صیغه ده، إلقاء: اچول، یوشی په بل شي باندې ایښوول، ﴿حطيم﴾ دا د کعبې شریفې سره متصل هغه حصه ده کوم چې کوچنۍ غونډې دېوال باندې راګرځېدلې دی او بله ښاني یې دا ده چې په دې طرف کې د کعبې شریفې ناوۀ (بیزب رحمت) واقع ده چې په هغه کې د کعبې شریفې د بام اوبه راتویږي (او دا د کعبې شریفې د شمال طرف دی)، کله چې د نبی کریم ﷺ عمر مبارک ۳۵ کاله وو، په هغه وخت کې قریش د کعبې د تعمیرولو اراده وکړه؛ ځکه کعبه شریفه زړه او خرابه سوې وه، نو د کعبې د تعمیر لپاره چنده وسوه او شرط دا ولګول سو چې فقط حلال او پاک مال به په چنده کې ورکول کیږي، نو چنده او مال لږ سره جمع سو، نو ځکه قریشو کعبه کوچنۍ جوړه کړه او څه حصه یې له کعبې شریفې څخه بهر پرېښووله کوم ته چې اوس حطیم ویل کیږي، لنډه چې حطیم د کعبې شریفې جزء دی، او دې ته ځکه حطیم ویل کیږي چې د حطم معنی ده: ماتېدل، او اوس ذکر سوه چې قریشو د مال او خرڅ د کمښت په خاطر دا حصه له کعبې څخه را ماته او جلا کړه، نو ځکه ورته حطیم وايي، او د حطیم دویم نوم ججر هم دی، ججر ځکه ورته وايي چې د ججر معنی ده: منع کړی سوي، لیري کړی سوي، او حطیم هم له کعبې شریفې څخه د خرڅ د کمښت په وجه لیري

کړی سو او په کعبه شریفه کې داخل نه سو، او درېیم نوم یې جدر هم دی: یعنې کوچنۍ دېوال.

تشریح: د حجر اسود تر استقبالی او استلام وروسته دې طواف له راسته طرف څخه شروع کړي، یعنې له حجر اسود څخه راسته طرف ته چې د کعبې شریفې دروازه ورسره متصل ده، له هغه طرف څخه دې طواف شروع کړي، او که تر طواف وروسته سعی بین الصفا والمروه هم کوي، نو بیا دې له طواف شروع کولو څخه مخکې اضطباع هم وکړي (کما ذکر) یعنې څادر دې تر راسته بغل لاندې را وباسي او پر چپه اوبړه دې یې واچوي او راسته اوبړه دې لڅه (ښکله) پرېږدي، او د طواف له اول څخه تر آخره پورې اضطباع کول سنت دي، خو کله چې د طواف دوه رکعت له مونځ کوي، په هغه وخت کې دې دواړې اوبړې پټې کړي، او د طواف په دوران کې دې دعاء غواړي؛ ځکه د طواف په حالت کې دعاء قبلېږي او د دې لپاره څه خاص دعاء منقوله نه ده، بلکې کومه دعاء چې دده زړه وغواړي او کومه دعاء چې ضروري وګڼي، هغه دې وکړي (ځینې عوامو په لاس کې کتاب اخیستی وي، نو د طواف په حالت کې هغه الفاظ په مشکل سره اداء کوي، نو ځکه غوره دا ده چې کوم څه دده په زړه او پوهه کې رسي او کوم شي ته چې ضرورت وي، په خپله ژبه دې دهغه دعاء وکړي)، خو دلته دوی دعاء منقوله دي: یوه له رکن یماتي څخه د حجر اسود په مینځ کې او هغه دا ده "رَبَّنَا آتِنَا الدُّنْيَا حَسَنَةً وَالدِّارَ الْآخِرَةَ حَسَنَةً وَنَقِّنَا عَذَابَ النَّارِ"،

دویمه دعاء د حجرِ اسود او حطیم په مینځ کي منقوله ده او هغه داده "اللَّهُمَّ قَنَعْنِي بِمَا رَزَقْتَنِي
وَبَارِكْ لِي فِيهِ وَاحْلِفْ عَلَيَّ كُلَّ غَائِبَةٍ لِي بِهِ خَيْرٌ، لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ
عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ".

وطف وراء الحطيم: يعني طواف دي له حطيم څخه بهر (بڼدي) کول کيږي، د حطيم وضاحت په لغاتو کي وسو.

د طواف سره متعلق څو نورې مسئلې

﴿۱۳۷﴾ وَإِنْ أَرَدْتَ أَنْ تَسْعَى بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ عَقَبَ الطَّوْفِ او که ته اراده وکړې چې
تر طواف وروسته د صفا او مروه په مینځ کي سمی وکړې فَارْمِلْ فِي السَّلَاةِ الْأَشْوَاطِ الْأُولَى
نورمل وکړه! په اولو دریو دورونو کي وَهُوَ الْمَشْيُ بِسُرْعَةٍ مَعَ هَذَا الْكَتْفَيْنِ اورمل په تېزي
سره تلل دي سره د ښورولو د اوږو كَأَلْمُبَارِزِ يَتَبَخَّرُ بَيْنَ الصَّفَيْنِ لکه دمقابلې لپاره را
وتونکی کس چې د دواړو صفونو په مینځ کي په فخر (او خیال کولو) سره ځي فَإِنْ رَحِمَهُ النَّاسُ
بيا که خنډ جوړ سي دده لپاره خلک (يعني ده مخ ته دخلکو ځي ځکه نه سي) وَقَفَ نو ودي درېږي
فَإِذَا وَجَدَ فُرْجَةً رَمَلَ بيا چې کله درمل (لپاره) پراخوالی (خلي ځای) وموندي لَا بُدَّ لَهُ مِنْهُ نو
چاره نسته ده ته له رمل څخه (يعني بيا دده لپاره رمل کول ضروري دي) فَيَقِفُ حَتَّى يُقِيمَهُ عَلَى
الْوَجْهِ الْمُسْتَوْنِ نو دومره گړی دی ودرېږي چې پر سنت طريقه رمل وکړي سي بِخِلَافِ
إِسْتِلَامِ الْحَجَرِ الْأَسْوَدِ په خلاف د حجرِ اسود دمسه کولو (او مچولو) لِأَنَّ لَهُ بَدَلًا ځکه چې
هغه لږه بدلسته وَهُوَ اسْتِقْبَالُهُ او هغه (بدل) حجرِ اسود ته مخ کول دي (حجرِ اسود ته مخلمخ
کېدلي) وَيَسْتَلِمُ الْحَجَرَ كُلَّمَا مَرَّ بِهِ او حجرِ اسود دي مه کوي هر کله چې هم دهنې
سره تېرېږي وَيَخْتِمُ الطَّوْفَ بِهِ وَبِرُكْعَتَيْنِ فِي مَقَامِ إِبْرَاهِيمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ او ختم دي کړي طواف
په همدې مه کولو (استلام) سره او په دوه رکعتو لمونځ سره په مقام ابراهيم کي أَوْ حَيْثُ تَيَسَّرَ

مِنَ الْمَسْجِدِ يَاجِيرِي چي هم (ورته) آسمانه وي په مسجد حرام كي ثُمَّ دَعَا فَاسْتَلَمَ الْحَجَرَ بيا دي دعاء وكړي، بيا دي حجر اسود مسه كړي وَهَذَا طَوَافُ الْقُدُومِ او با طوافِ قَدُومِ دي وَهُوَ سُنَّةٌ لِلْآفَاقِيِّ او دا طواف د آفاقي لپاره سنت دی.

لغات: ﴿هَزَّ﴾ دنصر دباب مصدر دی: هَزَّ يَهْزُهُزًا: ښورول، ﴿كَتَفَ﴾ اُوبږه، جمع: اَكْتَفَ.

﴿مُبَارَزَ﴾ جنگيالی مېړنی، بَارَزَ يُبَارِزُ مُبَارَزَةً: د جنگ (مقابلې) لپاره ور سره مخامخ کېدل.

مخامخ جنگ کول، د دې ماده بَزَزْ ده چي دهغه معنی ده: رابښکاره کېدل، څرنګه چي هغه کس کوم چي د جنگ په ميدان کي دخپل مقابل ومخ ته راځي او له صفونو څخه بهر راوځي، نو ځکه هغه ته

مُبَارَزَ وايي، ﴿يَتَبَخَّرُ﴾ د تفعلل دباب مضارع ده: په ناز او نخره سره تلل، ﴿يَسْتَلِمُ﴾ داستعمال د

باب مضارع ده، مصدر: اسْتَلَمَ، دا ياله سَلَامَ څخه مأخوذ دی چي دهغه معنی ده تحية: سلام کول.

ګواکي حجر اسود مسه کول دهغه تعظيم او سلام کول دي، ياله سَلَامَ (بکر العين) څخه مأخوذ دی

چي دهغه معنی الحجاره يعني مس الحجاره ده، ﴿مَقَامَ اِبْرَاهِيمَ﴾ له دې څخه مراد هغه ډبره ده چي

حضرت ابراهيم عليه السلام د کعبې شريفې د جوړولو په وخت کي پر هغې درېدلی وو. دغه ډبره نن هم پر خپل

حالت پاته ده او په هغې کي دوه قلمه جوړ سوي دي، کوم چي د حضرت ابراهيم عليه السلام د قلمونو نښي دي. د

کعبې شريفې د دروازې ومخ ته دغه ډبره په نښه کي ايښوول سوې ده او بيا پر دې نښه د ژړو او مسو

جالۍ راګرځول سوې ده او دا د جنت له ډبرو څخه ده، الله تعالی دهغې رڼا ور ختمه کړې ده. که الله تعالی د

هغې رڼا ور ختمه کړې نه وای، نو د مشروق او مغرب تر مينځ هر شې به يې روښانه کړي

وای، ﴿آفَاقِي﴾ (اطرافي) هغه کس کوم چي په مکه کي نه اوسيږي بلکي له مکې او ميقات څخه بهر په اطرافو

کي اوسيږي (که څه هم له اهل مکه څخه وي)، يا په بله وينا آفاقي هغه حاجي يا عمره کونکي ته وايي کوم چي له

ميقات څخه بهر له نورو ملکواو ښارونو څخه حرم شريف ته راغلی وي لکه افغاني، پاکستاني، يماني،

مصري او داسي نور.

تشييح: مسئله داده چي له کوم طواف څخه وروسته سعی بين الصفا والمروه کول کيږي، نو په

هغه طواف کي دسړيو لپاره دوه زائد کارونه کول هت دي: يو اضطباع او بل رمل، درمل طريقه داده

چي د طواف په دوران کي دواړه اُوبږې دي په تېزي سره ښوروي لکه څرنګه چي جنگيالی، پهلوان

کس د جنگ ډګر ته ځي (لکه مخکي چي هم دې تفصيلي معنی ذکر سوه) او رمل دي صرف په دريو

دورونو (شوطونو) کي وکړي، په پاته څلورو دورونو کي دي په سکون او اطمینان سره ځي.

فإن زحبه إلخ: او که دخلکو درش په وجه رمل کول مشکل وي، نو په ولاړه دي انتظار وکړي او بغير له رمل څخه دي طواف نه کوي، کله چي څه پراخي وويني، نورمل دي وکړي، ددې لپاره چي د سنت مطابق طواف اداء سي، په خلاف د حجر اسود استلام، چي که د حجر اسود استلام مشکل وي، نو انتظار دي نه کوي، بلکي د حجر اسود استقبال دي وکړي او طواف دي شروع کړي؛ ځکه د حجر اسود استقبال د حجر اسود استلام بدل دی او درمل هيڅ بدل نسته. (خوبيا هم کوم څوی چي قصد رمل پرېږدي، يايې درش او گهي گوني په وجه نه وکړي، نو پر هغه هيڅ شی نه واجبيږي؛ ځکه چي رمل سنت دی).

ويستلم إلخ: يعني طواف کونکی چي کله هم د حجر اسود سره نژدې تېرېږي، نو د قدرت په صورت کي دي د حجر اسود استلام کوي، يعني هغه دي مچوي او که د استلام قدرت يې نه وي، نو د حجر استقبال دي کوي او د طواف په آخر کي دي هم د حجر اسود استلام وکړي چي طواف د حجر اسود پر استلام ختم سي (نو په يوه طواف کي به اته واره استلام راسي).

وبركعتين في مقام إلخ: فرمايي چي له طواف څخه تر فراغت وروسته دي د مقام ابراهيم سره دوه رکعت له مونځ وکړي، د مقام ابراهيم وضاحت په لغاتو کي وسو، او که هلته ځای پيدانه سي، نو په حطيم کي دي تر ميزاب رحمت لاندې يا د حطيم هسي يو حصه کي دي يې وکړي او که هلته ځای تر لاسه نه کړي، نو په ټوله مسجد حرام کي چي هر ځای تر لاسه کړي، هلته دي دوه رکعت له مونځ وکړي. له هر طواف څخه د دوه رکعت کول واجب دي او د دې پرېښوول لويه گناه ده، برابره ده طواف فرض وي، واجب وي او که نفل وي، په ټولو کي د دغه لمونځ حکم برابر دی.

ثم دعا إلخ: (په بعضي نسخو کي دلته "ثم عاد" ليکل سوي دي): له دوه رکعت له مونځ کولو څخه وروسته دي کعبې شريفې ته واپس راسي، د کعبې چوکاټ دي مچ کړي، د ملتزم او د کعبې شريفې د دېوال سره دي ځان او خپل رخسار ولگوي، خپل مرادونه او دعاگاني دي وغواړي، تر دې وروسته دي د زمزم اوبه وچيښي، بيا دي په آخر کي د حجر اسود استلام وکړي (نو په دې توگه به په يوه طواف کي اته واره استلام وسي).

وروسته مصنف رَجَّه الله فرمايي چي د دغه طواف ته طواف قدوم ويل کيږي (او بل نوم يې

طواف لقاء او طواف ورود هم دی)، او دا طواف قدوم د هغه آفاقي لپاره سنت دی کوم چي مُفَرِّدِيا قَائِمِ وي (يعني چي حج افراد يا حج قرآن کوي)، او پاته سواهل مکه او هغه کس کوم حج تمتع يا عمره کوي، د هغه لپاره دا طواف سنت نه دی. (ثقا، الارواح، انوار الايضاح)

د سعى بين الصفا والمروه کولو طريقه او وضاحت

﴿۱۳۲۸﴾ ثُمَّ تَخْرُجُ إِلَى الصَّفَا بِيَابِهِ تَهْ د صفا (غره) و طرف ته ووځې! (ولاړ سې!) فَتَصْعَدُ وَ تَقُومُ عَلَيْهَا حَتَّى تَرَى الْبَيْتَ نُو پر هغه به وځېرې او ودرېرې! تر دې چي کعبه شريفه ووينې فَتَسْتَقْبِلُهُ مُكَبِّرًا مُهَلِّلاً مُلَبِّيًا دَاعِيًا نود کعبې شريفې و طرف ته به مخ کړې! په داسي حال کي چي الله اکبر ويونکی، لا إله إلا الله ويونکی، تلبیه ويونکی (او) دعاء کونکی يې وَتَرْفَعُ يَدَيْكَ مَبْسُوطَتَيْنِ او پورته به کړې! خپل دواړه لاسونه په داسي حال کي چي دواړه دي غوړولي وي ثُمَّ تَهْبِطُ نَحْوَ الْمَرْوَةِ عَلَى هَيْئَةٍ بِيَابِهِ راشوه سې! د مروه (غره) و طرف ته په سکون سره (په آرامه) فَإِذَا وَصَلَ بَطْنَ الْوَادِي بيا چي کله دئ "بطن وادي" (د وادي نس) ته ورسېرې سَعَى بَيْنَ الْبَيْتَيْنِ الْأَخْضَرَيْنِ سَعْيًا حَثِيثًا نود دوو زرغونه ميلونو تر مينځ دي په تېزي سره ولاړ سې فَإِذَا تَجَاوَزَ بَطْنَ الْوَادِي بيا چي کله له "بطن وادي" څخه تېر سې مَشَى عَلَى هَيْئَةٍ حَتَّى يَأْتِيَ الْمَرْوَةَ نو په سکون (په آرامه) دي روان سې تر دې چي مروه ته راسي فَيَصْعَدُ عَلَيْهَا نُو پر هغه (مروه) دي وځېرې وَيَفْعَلُ كَمَا فَعَلَ عَلَى الصَّفَا او (پر مروه دي) داسي وکړي څرنگه چي يې پر صفا کړي وه يَسْتَقْبِلُ الْبَيْتَ مُكَبِّرًا مُهَلِّلاً مُلَبِّيًا مُصَلِّيًا (يعني) کعبې شريفې ته دي مخ کړي په داسي حال کي چي الله اکبر ويونکی، لا إله إلا الله ويونکی، تلبیه (او) درود ويونکی وي دَاعِيًا بَاسِطًا يَدَيْهِ نَحْوَ السَّمَاءِ (او) دعاء کونکی وي په داسي حال کي چي خپل دواړه لاسونه يې د آسمان و طرف ته غوړولي (او پورته کړي) وي وَهَذَا شَوْطٌ او دا يو دور دی (يعني چي صفا ته وځېرې او بيا له هغه څخه و مروه ته سعي وکړي د مذکورہ افعالو سره. نو دا په سعي کي يوشو ط انفراسو) ثُمَّ يَعُودُ قَاصِدًا الصَّفَا بيا دي را وگرځي په داسي حال کي چي د صفا قصد کونکی وي (يعني بيا دي له مروه څخه و صفا ته د تللو په اراده له مروه څخه واپس روان سې)

فَإِذَا وَصَلَ إِلَى الْمِيلَيْنِ الْأَخْضَرَيْنِ بِيَا جِي كله دوو زرغونه ميلونو ته ورسپري سَعِي نو په
 تېزه دي ولاړ سي ثُمَّ مَشَى عَلَى هَيْئَةٍ حَتَّى يَأْتِيَ الصَّفا بيا دي په سکون (په آرامه) روان سي تر
 دې چي صفاته راسي فَيُضَعِدُ عَلَيْهَا وَيَفْعَلُ كَمَا فَعَلَ أَوَّلًا نو پر صفادي وخبېري او داسي دي
 وکړي څرنګه چي اول وار کړي وه وَهَذَا شَوْطَانٍ اودا دويم دور دی فَيَطُوفُ سَبْعَةَ أَشْوَاطٍ
 نو طواف دي وکړي (مداسي) اووه دوره يَبْدَأُ بِالصَّافَا وَيَخْتِمُ بِالْمَرْوَةِ له صفا څخه دي شروع
 کوي او پر مروه دي ختموي وَيَسْعَى فِي بَطْنِ الْوَادِي فِي كُلِّ شَوْطٍ مِنْهَا او تېز تګ دي
 کوي (تېز دي غي) په نس د وادي (شېلې) کي د دغو اوو دورونو په هر دور کي.

لغات: ﴿مَكْبَرًا﴾ د تفعیل له بابہ فاعل دی: الله اکبر ویونکی، د الله تعالیٰ لویي بیانونکی،
 ﴿مَهْلًا﴾ مخکینی صیغه ده: لا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ ویونکی، ﴿مَلَبِيًّا﴾ د تفعیل له بابہ اسم فاعل دی: تلبیه
 ویونکی، تلبیه مصدر دی، په حج کي لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ ويل، ﴿مَبْسُوطَتَيْنِ﴾ د نصر له بابہ تشنيه اسم
 مفعول دی، مصدر: بَسَطًا: غورول، هوارول، ﴿هَيْئَةً﴾ په دې کي څو لغات نقل سوي دي، غوره يې
 بکسر الهاء دی يعني هَيْئَةً کوم چي له هُون بفتح الهاء څخه ماخوډ دی: په سکون او وقار سره تلل،
 هَيْئَةً په اصل کي هَوْنَةٌ وو، واو ساکن ماقبل يې مکسور وو، نو ځکه واو يې په ياء سره بدل کړی،
 هَيْئَةً سو، ﴿بَطْنِ وَادِي﴾ د بَطْنُ معنى ده: نس يعني مينځ، مينځوی حصه، وَادِي شلې (شېلې) ته
 وايي چي په هغه کي له غرونو وغيره څخه د باران اوبه راځي، نو د بَطْنِ وَادِي معنى ده: د شلې مينځ،
 دلته ځني مراد د دوو غرونو (صفا او مروه) تر مينځ هغه حصه ده کوم چي هواره ده چي پورته او
 کښته پکښي نسته، خونن سبا تقريباً ټوله حصه هواره کړل سوي ده، نو ځکه په بَطْنِ وَادِي کي يې
 دوي زرغوني نښي لکولي دي چي هغه ته ميلين اخضرين وايي، له بَطْنِ وَادِي څخه همدغه ځای مراد
 دی، ﴿حَيْثًا﴾ تېز، وَلَى حَيْثًا: هغه په تېزي سره واپس ولاړی، ﴿شَوْطٍ﴾ پر کعبې شريفې يو ځل
 راگر ځېللو ته يو شَوْط او دور ويل کيږي (يا په بله وينا: د کعبې شريفې د طواف هر دور ته شَوْط وايي)،
 همدارنگه د صفا او مروه تر مينځ يو ځل تللو ته هم شَوْط ويل کيږي، دلته په عبارت کي همدا دويمه
 معنى مراده.

تشریح: صفا او مروه دوه غرونه دي کوم چي مسجد حرام ته نژدې دي، د سعی لغوي معنی ده: خفستل او د شریعت په اصطلاح کي د صفا او مروه تر مینځ په مخصوصه توگه (تېز) تللو راتللو (ډور لگولو) ته وایي، دا د حضرت اسماعیل علیهما السلام د مور بي بي هاجرې د یو خاص عمل یادگار دی (چي حضرت هاجرې دلته د اوبو په تلاش کي خفستلي وه، لکه مخکي چي یې هم یادونه وسوه، واقعہ مشهوره ده)، او په حج او عمره دواړو کي د سعی کول واجب دي.

د عبارت حاصل دای چي له طواف قدوم څخه تر فارغېدلو وروسته به د سعی لپاره اول صفا ته راسي او پر صفا به دومره وخېږي چي کعبه شریفه (بیت الله) په نظر ورسې، بیادي هلته مخ پر قبله ودرېږي او الله اکبر، لا اله الا الله دي ووايي، تلبیه او درود شریف دي ووايي او د دعاء لپاره دي لاس پورته کړي، دا د دعاء قبلېدلو ځای دی، بیادي له صفا څخه د مروه و طرف ته په خپل تگ سره روان سي او کله چي هغه ځای ته رانژدې سي چیري چي میلین اخضرین یعنی په دېواله کي زرغونه رنگ والا دوې ستنې (تمبې) لگېدلي دي (او لوس هلته زرغونه بېلاندنبتی په توگه لگول سوي دي، نو دې ځای ته چي راوړسېږي) یعنی چي دده او میلین اخضرین تر مینځ شپږ لاسه (شپږ شرعي گز) فاصله پاته سي، نو هغه دي ځفاسته (تېز تگ) شروع کړي او تر دویمي زرغوني ستنې (تمبې) وروسته دي شپږ لاسه قدر خپله ځفاسته جاري وساتي (یعني تر دویم زرغونه میل وروسته دي هم تر شپږو گزو پوري تېز ولاړ سي)، ښکاره دي وي چي په تېزه خفستل پکار نه دي، بلکي ځفاستي ته نژدې تېز تلل سنت دي، او کله چي له دواړو ستنو (میلونو) څخه ووځي، نو بیرته دي د خپل تگ مطابق روان سي تر دې چي مروه ته ورسېږي، بیادي پر مروه وخېږي او د کعبې شریفې پر طرف مخامخ دي ودرېږي او څرنکه چي یې پر صفا غره د دعاء لپاره لاس پورته کړی وو، تکبیر او تهلیل او دعاء یې کړې وه، هغسي عمل به دلته هم وکړي، دلته هم دعاء قبلېږي، دایو ډور (شوط اچکرا) سو، بیادي همداسي له مروه څخه صفا ته راسي، نو دویم ډور (دریم شوط) به پوره سي، او په دې توگه به اووم ډور پر مروه پوره سي، او په آخر کي دي مخ پر قبله سي او له الله تعالی څخه دي خپل مرادونه وغواړي او تکبیر او تهلیل دي ووايي.

فایده: علامه طحطاوي رَجَّه الله فرمایي چي په عبارت کي چي کوم دا ذکر سوي دي چي پر مروه به مخ پر قبله ودرېږي (تر دې چي کعبه شریفه په نظر ورسې)، دا د هغه زمانې خبره ده کله چي د مروه او کعبې شریفې (بیت الله) تر مینځ هېڅ پرده او تعمیر نه وو، او له مروه غره څخه کعبه شریفه صفا لیدل کېده، خو په اوس وخت کي صورت حال مختلف دی، په مینځ کي عمارتونه راغلي دي، خو اوس هم حکم دای چي د کعبې شریفې و طرف ته به مخ کوي، که څه هم هغه په نظر نه ورځي. (طحطاوي ص ۴۰۰)

یادونه: په اوس وخت کې د سعودي حکومت له طرفه دا د صفا او مرو د سعی خای د مخکې په مقابل کې شو چنده پراخه کړل سوی دی او هغه شو چته (شو منزله) جوړ کړل سوی دی او د تګ راتګ لارې سره جلا کړل سوي دي، نو د حکومت د تحقیق مطابق دا ټوله خای د صفا او مرو غرونو په مینځ کې واقع دی، نو ځکه هلته پر هر چت (منزل) کې سعی بلا تر دده صحیح ده.

له طواف او سعی کولو څخه وروسته په مکه کې د پاتېدلو حکم

﴿۱۳۳۹﴾ ثُمَّ يُقِيمُ بِنَكَّةٍ مُّحَرَّمًا بَيَادِيِ بِه مکه کې پاته سي د محرم والي په حالت کې (چې

احرام یې ترلی وي) وَيَطُوفُ بِالْبَيْتِ كُلَّمَا بَدَأَ لَهُ او طواف دي کوي پر کعبې شریفې هر کله چې هم دده خیال سي (یا په بله وینا: هر کله چې هم دده طبیعت ازړه او غواړي).

﴿۱۳۴۰﴾ وَهُوَ أَفْضَلُ مِنَ الصَّلَاةِ نَفْلًا لِأَفَاقِي او طواف افضل دی له نفلي لمانځه څخه د آفاقي (اطرافي اېډري) کس لپاره.

لغات: ﴿يقيم﴾ د افعال د باب مضارع معلومه ده: په یو خای کې پاتېدل، استوګنه اختیارول.

﴿بدا﴾ یو بَدْأَ دی (په ممز، سره) کوم چې د فتح د باب ماضي ده چې دهغه معنی ده: شروع کول، او

بل بَدْأَ (بغیر له همزې) دی کوم چې د نصر د باب ماضي ده چې دهغه معنی ده: ښکاره کېدل، یو شي ته

خیال کېدل، چې دانسان یو شي ته خیال او طبیعت سي (مصباح اللغات، معجم الوسيط)، دلته بَدْأَ (بغیر له

همزې) منقول دی، ﴿آفاقي﴾ مخکې یې تعریف ذکر سو چې هغه کس کوم چې په مکه کې نه اوسېږي بلکې له مکې او میقات څخه بهر په اطرافو کې اوسېږي، یا په بله وینا کوم چې له بل ملک او بل ښار څخه حرم شریف ته راغلی وي لکه افغاني، پاکستانی او داسې نور.

تشریح: له طواف قدوم او سعی څخه تر فراغت وروسته دي د احرام په حالت کې په مکه مکرمه کې پاته سي؛ ځکه چې هغه د حج کولو په اراده سره احرام ترلی دی، نو د حج د افعالو له پوره کولو څخه بغیر دي له احرامه څخه نه وځي يعني داسې څه کار دي نه کوي چې په هغه سره له احرامه څخه ووځي، او په دې دوران کې دي د مسجد حرام حاضري او زیات نفلي طوافونه کول لوی سعادت وګڼي، په بازارونو او مجلسونو کې دي بېله ضرورته دا قیمتي وخت نه ضایع کوي.

﴿ نفلي طواف له نفلي لمانځه څخه افضل دی ﴾

په حرم شریف کې تر ټولو افضل عبادت طواف دی، نوافل، اذکار، د قرآن تلاوت او داسې نور پر دویم نمبر دي، او له بهر څخه دراتلونکو مسافرانو (آفاتیانو) لپاره په هر وخت کې نفلي طواف له نفلي لمانځه څخه افضل دی (یعنې برابره ده د حج موسم وي او که بل وخت وي)، او پاته سومکې کس یعنې کوم چي په مکه کې اوسیږي، دهغه لپاره د حج په موسم کې نفلي لمونځ له نفلي طواف څخه افضل دی، او دمکې او غیر مکې تر مینځ دافرق په دې وجه دی چي دمکې اوسېدونکو ته ټوله کال د نفلي طواف لپاره موقع حاصله ده او دليري څخه راتلونکو مسافرانو ته صرف د حج په موسم کې دا موقع حاصلیږي، اوس که د حج په موسم کې دمکې اوسېدونکي هم د نفلي طواف لپاره راسي، نو درش او گڼي گوني په وجه به دغو سترو مسافرانو ته پوره د حج موقع حاصله نه سي، نو په دې وجه ددوی تر مینځ دافرق وکړی سو.

د ذو الحجې په اتمه (یوم الترويه) باندي د حج افعال

﴿ ۱۲۲۱ ﴾ فَإِذَا صَلَّى الْفَجْرَ بِنَكَّةٍ ثَامِنَ ذِي الْحِجَّةِ بِيَاكُلَهُ چي دذو الحجې په اتمه دسهار لمونځ په مکه مکرمه کې وکړي تَأْتِيهِ لِلْخُرُوجِ إِلَى مِنًى نومنی ته دي دوتلو تياري وکړي فَيَخْرُجُ مِنْهَا بَعْدَ طُلُوعِ الشَّمْسِ نوله مکې څخه دي تر لمر لوېدو وروسته ووځي وَيَسْتَحِبُّ أَنْ يُصَلِّيَ الطُّهْرَ بَيْنَى او مستحب داده چي دماپښين لمونځ په منی کې وکړي وَلَا يَتْرُكُ التَّلْبِيَةَ فِي أَحْوَالِهِ كُلِّهَا او تلبیه دي په خپل ټولو حالاتو کې نه پرېږدي إِلَّا فِي الطَّوْفِ مگر په طواف کې وَيَنْكُثُ بَيْنَى إِلَى أَنْ يُصَلِّيَ الْفَجْرَ بِهَا بِغَلَسِ او په منی کې به پاته سي تر دې چي دسهار لمونځ په تياره (تاریکه) کې وکړي وَيُنْزِلُ بِقُرْبِ مَسْجِدِ الْخَيْفِ او مسجد خيف ته به نژدې کښته سي (یعنې دهنه سره دي نژدې قیام او پراو وکړي).

لغات: ﴿تَأْتِيهِ﴾ د تفعل دباب ماضي ده، مصدر: تَأْتِيًا: تيارېدل، چمتو کېدل. ﴿يَمَكُثُ﴾ دنصر له بابيه مضارع معلومه ده، مصدر: مَكَثًا و مَكُوثًا: پاتېدل، قیام کول، درنگ کول، ﴿غَلَسَ﴾ (بفتح تين) د شپې د آخر تاریکي کله چي دسهار څه رڼاوړ سره گډه وي، ظلمة آخر الليل إذا اختلطت بضوء الصبح وفسى

الْحَدِيثُ "أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ يُصَلِّيَ الصُّبْحَ بِغُلَسٍ"، «مسجد خيف» نا په منى كې جمراتو ته نژدې يو لوى مسجد دى.

تشرېح: د ذوالحجې په اتمه د سهار د لمونځ كولو څخه وروسته دې منى ته د تللو تياري وكړي، كله چې لمر را وڅېږي، نو منى ته دې روان سي (منى شريفه له مكې مكرمې څخه د درېو ميلو پر فاصله واقع ده. منى د غرونو په مينځ كې يو ډېر لوى ميدان دى)، په منى كې د اتمې ورځې له ما پېښين څخه د نهمې ورځې (يعني د عرفات د ورځې) تر سهاره پورې پنځه لمنځونه كول او د اشيپه په منى كې پاتېدل سنت دى، او منى ته د تللو او هلته د پاتېدلو په وخت كې دې تلبيه وايي. په منى كې د "مسجد خيف" سره نژدې پاتېدل (پراو كول) مستحب دى، دا ډېر لوى مسجد دى او د منى په جنوبي حصه كې د غره سره متصل واقع دى. (شفا، الارواح)

ولا يترك التلبية إلخ: .... د تلبيه ويلو حكم تر كومه وخته پورې دى؟ د دې جواب دادى چې د احرام تر لولو له وخت څخه د تلبيه سلسله شروع كيږي او په عمره كې د طواف شروع كولو تر وخته او په حج كې د ذوالحجې تر لسمې د جمره عقبه تر وېشتلو (رمى) پورې جاري پاتېږي، له دغه اوقاتو څخه وروسته د تلبيه ويلو حكم نسته. (انوار الايضاح)

يادونه: بعضي خلک هر وخت سلسله تلبيه وايي، برابره ده په احرام كې وي او كه نه وي، همدارنگه بعضي خلک د عمرې د طواف او د طواف زيارت په دوران كې د تلبيه ورد كوي، دا طريقه خلاف سنت ده. (انوار الايضاح)

عرفات ته د روانېدلو بيان او د عرفات د افعالو تفصيل

﴿ ۱۲۲۲ ﴾ ثُمَّ بَعْدَ طُلُوعِ الشَّمْسِ يَذْهَبُ إِلَى عَرَفَاتٍ بيا تر لمر راځتلو وروسته به عرفات ته ولاړ سي فَيَقِيمُ بِهَا نو په عرفات كې به قيام وكړي (يعني هلته دې پاته سي) فَإِذَا زَالَتِ الشَّمْسُ بيا كله چې لمر زائل سي (د آسمان له مينځ څخه واوړي، زوال سي) يَأْتِي مَسْجِدَ نَبَرَةَ نو مسجد نمره ته به راسي فَيُصَلِّيَ مَعَ الْإِمَامِ الْأَعْظَمِ أَوْ نَائِبِهِ الظُّهْرَ وَالْعَصْرَ نو د لوى امام (امام الحج) ياد هغه د نائب سره به د ما پېښين او مازيگر لمنځونه (دواړه يو ځاى) وكړي (چې دې ته جمع تقديم وايي) بَعْدَ مَا يَخْطُبُ خُطْبَتَيْنِ يَجْلِسُ بَيْنَهُمَا وروسته تر دې چې امام دوي خطبې ووايي چې د هغوى دواړو په مينځ كې به كښېني.

﴿۱۳۲۲﴾ وَيُصَلِّي الْقَرَضَيْنِ بِأَذَانٍ وَإِقَامَتَيْنِ او دواړه فرضونه (د ماښين او مازيگر) به په يوه اذان او دوو اقامتونو سره وکړي وَلَا يَجْمَعُ بَيْنَهُمَا إِلَّا بِشَرْطَيْنِ او ددې دواړو (ماښين او مازيگر) تر مينځ به جمع نه کوي مگر په دوو شرطونو سره الإِحْرَامُ وَالْإِمَامُ الْأَعْظَمُ ① احرام (چې په احرام کې به وي) ② او لوی امام (چې د حج په امام پسي به لمونځ کوي) وَلَا يَفْصِلُ بَيْنَ الصَّلَوَتَيْنِ بِنَافِلَةٍ او ددې دواړو لمنځونو تر مينځ دي په نفلي لمانځه سره فصل (جلاوالی) نه راوالي وَإِنْ لَمْ يُذْرِكْ الْإِمَامُ الْأَعْظَمُ او که چيري لوی امام (امام الحج) نه ونيسي (نه وموندي) صَلَّى كُلٌّ وَاحِدًا فِي وَقْتِهَا الْمُعْتَادِ نو دا هر لمونځ دي په خپل مقرر (ټاکلي) وخت کې وکړي.

لغات: ﴿مسجدة نمرة﴾ دايو ډېر پراخ لوی مسجد دی کوم چې د عرفات بالکل پر څنډه دی، نبي کریم ﷺ په عرفات کې د ماښين او مازيگر لمونځ يو ځای اداء کړی وو، چيري چې نبي کریم ﷺ لمونځ اداء کړی وو، پر هغه ځای دا مسجد نمره جوړ دی، ددې مسجد د مغربي دېوال لاندینی حصه له عرفات څخه خارج ده، هغه حصې ته بطن غرنه ويل کيږي کوم چې په عرفات کې داخله نه ده، دلته وقوف معتبر نه دی، ﴿يخطب﴾ دنصر له باب مضايع معلومه ده، مصدر: خُطْبَةٌ: تقرير کول، خطبه ويل، ﴿يفصل﴾ د ضرب د باب مضايع ده، مصدر: فَصَّلًا وَفُصُولًا: دوه شيان سره جلا کول، پيلتون پکښي راوستل، ﴿لم يدرك﴾ د افعال له باب د جحد صيغه ده، مصدر: إِدْرَاكًا: نيول، موندل، ﴿معتاد﴾ د افعال د باب اسم مفعول دی، او اسم فاعل يې هم پر دغه وزن راځي، دلته مراد مفعولي معنی ده: عادت کړی سوی شی، د عادت مطابق، د معمول مطابق، هغه څه چې عرفاً مقرر وي. (انوار الايضاح)

تشریح: د ذوالحجې په نهمه (يعني د عرفات په ورځ) د سهار د لمونځ کولو څخه وروسته چې کله لمر راوخيږي او رڼا څه وغوړېږي، نو له مني څخه دي د عرفات لپاره روان سي (عرفات له مکې څخه دنه ميلو پر فاصله د حرم له حدودو څخه بهر ډېر پراخ، عظيم الشان ميدان دی، په دې ټوله ميدان کې هر ځای وقوف کېدلای سي)، د عرفات حدود شلور سره طروفونو ته متعين دي، اوس د سعودي حکومت پر هغه حدودونسي لگولي دي، ددې لپاره چې وقوف عرفه کوم چې د حج رکن اعظم دی د عرفات له حدودو څخه بهر واقع نه سي، عرفات ته چې ورسيږي، نو هلته دي پاته سي، بيا چې کله لمر زوال

سي، نو مسجد نمره ته دي راسي (د مسجد نمره وضاحت په لغاتو كې وسو). په مسجد كې دي امام المليلن (امام الحج) يا دهغه نائب خلگو ته د ماپښين او مازيگر دواړو لمنځونه د ماپښين په وخت كې وركړي، ترتيب به يې دا وي چې كله امام په منبر باندي كښېني، نو په دې وخت كې دي مؤذن اذان وکړي، تر دې وروسته دي امام د جمعې په څېر دوې خطبي ووايي چې په هغه كې به خلگو ته د حج افعال وښيي او د دواړو خطبو په مينځ كې دي په ناسته سره فصل وکړي (لكه څرنګه چې د جمعې په خطبو كې كيږي)، له خطبو څخه تر فراغت وروسته چې كله امام له منبر څخه راشو سي، نو مؤذن دي اقامت وکړي او امام دي د ماپښين لمونځ وركړي، تر دې وروسته دي مؤذن دويم وار اقامت وکړي او امام دي د مازيگر لمونځ وركړي (يعني د ماپښين تر لمانځه وروسته دي په همدې د ماپښين په وخت كې سمدستي بيا د مازيگر لمونځ وركړي. همدې ته "جمع تقديم" وايي)، او د ماپښين تر فرض وروسته دي امام او مقتديان دواړه د ماپښين سنت مؤكده يا نقل نه كوي او د مازيگر تر لمانځه وروسته دي هم د ماپښين سنت يا نقل نه كوي. او د دغې جمع بين الصلاتين لپاره شرط داده چې د حج احرام به يې تر لاسي وي او د امام المسلمين (امام الحج) يا دهغه د نائب په اقتداء كې به يې اداء كوي. (شفاء الارواح)

ولا يجتمع بينهما إلخ: د دې څه وضاحت پورته وسو، دلته به يې نور وضاحت كړو: د "جمع تقديم" لپاره يعني په عرفات كې د ماپښين په وخت كې د ماپښين او مازيگر د لمانځه جمع كولو (جمع بين الصلاتين) لپاره بالاتفاق احرام شرط دی، او د امام الحج (امير المومنين) په اقتداء كې لمونځ كول شرط دي، كه نه؟ په دې كې اختلاف دی، د احنافو په نېز دا هم شرط دي، لهذا كوم كس چې په مسجد نمره كې په امام پسي لمونځ اداء كوي، صرف هاغه دا جمع بين الصلاتين كولاى سي، او كوم سړى او ښځه چې په خپل خېمه كې لمونځ كوي، برابره ده په جماعت سره يې كوي او كه تنه يې كوي، د هغو لپاره جمع بين الصلاتين كول جائز نه دي؛ ځكه د هغو لپاره دا هر لمونځ په خپل وخت كې كول مشكل نه دی، حال دا چې په مسجد نمره كې د جمع بين الصلاتين حكم په همدې وجه دی چې هلته مجبوري ده؛ ځكه كه چيري خلگ د ماپښين د لمونځ كولو څخه وروسته يو وار د وقوف لپاره جبل رحمت ته ځي (چې دهغه سره وقوف كول افضل دي)، بيا د مازيگر په وخت كې بيرته مسجد ته راځي او د مازيگر لمونځ كوي او بيرته جبل رحمت ته ځي او وقوف كوي، نو ټوله وخت به په تگ راتگ كې خرچ سي، نو ځكه شريعت په مسجد نمره كې د جمع بين الصلاتين اجزاه وركړې ده او كوم كسان چې په خپله خېمه كې لمونځ كوي (او په امام الحج پسي يې په مسجد كې نه كوي)، د هغو لپاره څه مجبوري ده؟! نو ځكه د هغو لپاره د جمع كولو اجازة نسته. (انوار الايضاح بحواله تحفة الأئمة ج: ۲، ص: ۲۸۹)

په عرفات كې د وقوف (دربدلو) ځاى، طريقه او تفصيل

﴿ ۱۳۲۳ ﴾ فَإِذَا صَلَّيْتَ مَعَ الْإِمَامِ بِمَا كَلَّمَكَ فِي دَامِمْ سِرَّهُ لِمَوْنَعٍ وَكِرِي يَتَوَجَّهْ إِلَى الْمَوْقِفِ

نو موقف (ځاى دربدلو) ته دي متوجه سي (روان سي) وَ عَرَفَاتٌ كُلُّهَا مَوْقِفٌ إِلَّا بَطْنَ عَرْنَةَ او عرفات ټوله موقف (ځاى دربدلو) دى، مگر "بطن عرنه" (د "عرنه" شېلې مينځ).

﴿ ۱۳۲۵ ﴾ وَيَغْتَسِلُ بَعْدَ الزَّوَالِ فِي عَرَفَاتٍ لِلْوُقُوفِ او غسل دي وکړي تر زوال وروسته په عرفات كې د وقوف (دربدلو) لپاره.

﴿ ۱۳۲۶ ﴾ وَيَقِفُ بِقُرْبِ جَبَلِ الرَّحْمَةِ مُسْتَقْبِلًا مُكَبِّرًا مُهَلِّلًا مُلَبِّيًا او د "جبل رحمت"

سره دي نژدې ودرېږي په داسي حال كې چې مخ پر قبله وي (او) الله أكبر ويونكى، لا إله إلا الله

ويونكى او تلبیه ويونكى وي دَاعِيًا مَاذَا يَدَّيْهِ كَالْمُسْتَطْعِمِ (او په داسي حال كې چې) دعاء كونكى

(او) دخپل دواړو لاسو غوږونكى (غځونكى) وي لكه ډوډۍ غوښتونكي كس وَيَجْتَهِدُ فِي

الدُّعَاءِ لِنَفْسِهِ وَوَالِدَيْهِ وَإِخْوَانِهِ او (پوره) كوشش دي وکړي په دعاء كې دخپل ځان او د

خپل مور وپلار او دخپل (تمام) وروڼو لپاره وَيَجْتَهِدُ عَلَى أَنْ يَخْرُجَ مِنْ عَيْنَيْهِ قَطْرَاتٌ

مِنْ الدَّمْعِ او كوشش دي وکړي پر دې خبره (هم) چې دده له سترگو څخه يو څو قطرې د

اوبسكو ووهي فَإِنَّهُ دَلِيلُ الْقَبُولِ ځكه دا د قبلېدو (قبوليت) نښه ده وَيُلْبِخُ فِي الدُّعَاءِ مَعَ

قُوَّةٍ رَجَاءٍ إِلَّا جَابَةً او په دعاء كې دي پوره ټينگار (اوزارى) وکړي، د (دعاء) قبلېدو د پوره اميد

سره (يعني دا به يې قوي اميد وي چې دعاء مي قبلېدونکې ده او په همدې اميد سره دي په دعاء كې ښه ټينگار اوزارى وکړي)

وَلَا يَقْصِرُ فِي هَذَا الْيَوْمِ او په دې ورځ كې دي كوټاهي (لو غفلت) نه كوي إِذْ لَا يُنْكِنُهُ

تَدَارُكُهُ ځكه چې دده لپاره ددې ورځې تدارك (بیرته موندل) ممكن نه دي سِيبًا إِذَا كَانَ

مِنْ الْأَفَاقِ خصوصاً كله چې هغه له اطرافو (بهرني وطنو) څخه وي.

﴿ ۱۳۲۷ ﴾ وَالْوُقُوفُ عَلَى الرَّاحِلَةِ أَفْضَلُ او (په عرفات كې) په سپارلي باندې وقوف كول افضل

دِي وَالْقَائِمُ عَلَى الْأَرْضِ أَفْضَلُ مِنَ الْقَاعِدِ او پر ځمکه درېدونکی (ولار) کس له کښېستونکي څخه افضل دی.

لغات: ﴿الوقوف﴾ د ضرب له بابه د اسم ظرف صیغه ده: د درېدلو ځای، د وقوف کولو ځای. ﴿جبل الرحبة﴾ د عرفات میدان په مینځ کې واقع یو مشهوره غوره دی، هلته تلل او دوه رکعت له مونځ کول او دعاګانې کول قبولیت ته نژدې دي، د عرفات په ورځ پر دغه غره ډېر رش وي، نو ځکه کمزور و خلکو ته پکار دي چې پر هغه د ختلو کوښښ نه وکړي، هسې نه چې درش په وجه ځاني تاوان ورته پېښ نه سي، ﴿مأذًا﴾ د نصر له بابه فاعل دی، مصدر: مَذًا: اوږدول، کښول. ﴿مستطعم﴾ د استعمال له بابه فاعل دی، مصدر: اسْتَطْعَمًا: د خوراک طلب کول، ډوډۍ غوښتل. ﴿يُلْجِ﴾ د افعال د باب مضارع معلومه ده، مصدر: إِلْجَا: په خواست او غوښتنه کې ټینګار کول، ﴿لَا يَقْصِرُ﴾ د تفعیل له بابه د نفي معلوم صیغه ده، مصدر: تَقْصِيرًا: په یو کار کې سټي کول، لا پروایي او کمي کول، ﴿تدارك﴾ د تفعل د باب مصدر دی: تېر سوی شی بیرته موندل، نیول، د واقع سوي نقصان تلafi کول، واقع سوې کمي پوره کول، ﴿سَيِّمًا﴾ خصوصاً (په خصوصي توګه)، په ځانګړې توګه، ﴿راحلة﴾ سپارلي، د سپر تیا قابل اوبښ یا اوبښه، د مذكر او مؤنث دواړو لپاره راځي، تاء د مباني ده، جمع: رَوَاجِل.

تشریح: په عرفات کې له جمع بین الصلاتین څخه تر فارغېدو وروسته دې امام او خلک ټوله وقوف وکړي، له زوال څخه تر لمر لوېدو پورې په ټوله عرفات میدان کې چې چیرې وغواړي وقوف کولای سي (درېدلای سي)، د وقوف لپاره څه خاص ځای لازم نه دی (خو د جبل رحمت سره وقوف کول افضل دی)، او پاته سو په بطنِ عرنه کې وقوف جائز نه دی، دا د مزدلفې له طرف څخه چې کله د عرفات میدان ته را داخلېږي، نو اول یوه باراني شله (شېله) راځي، همدې ته بطنِ عرنه ویل کیږي او دا حصه په عرفات کې داخله نه ده، تر دې وروسته د عرفات میدان شروع کیږي (او مخکې موږ ذکر کړه چې د مسجد نمره د مغربې دېوال لاندینی حصه په همدې بطنِ عرنه کې واقع ده کوم چې له عرفات څخه خلع ده). په بطنِ عرنه کې وقوف کول معتبر نه دی، که څوک هلته وقوف وکړي، نو حج یې نه کیږي.

ویغسل إلخ: د حج له سنتونو څخه د احم ده چې په عرفات کې تر زوال وروسته غسل وکړي، بیا وقوف وکړي.

ويقف بقرب جبل إلخ: د عرفات ميدان ډېر پراخ دی او ټوله ميدان د درېدلو ځای دی، خو افضل داده چې د جبل رحمت سره نژدې پر کوم ځای چې رسول الله ﷺ وقوف کړی وو، هلته دي وقوف وکړي (د جبل رحمت سره نژدې څه پر لور ځای چې د غټو تورو ډبرو فرش دی، همدا در رسول الله ﷺ د وقوف ځای وو، که په آسانۍ سره ممکنه وي، نو دلته درېدل افضل دي)، لېکن که جبل رحمت ته رسېدل مشکل وي، ياد واپسۍ په وخت کې خپله خېمه پيدا کول مشکل وي، لکه نن سبا چې عموماً همدا سي کېږي، نو بيا دې په خېمه کې وقوف وکړي.

او افضل او اعلىٰ خو داده چې مخ پر قبله ودرېږي او تر ماښامه پورې وقوف عرفه وکړي او که په دې ټوله وخت کې نه سي درېدلای، نو څومره چې يې وس وي او تر کومه وخته چې يې پښې وچې سوي نه وي، هغومره دي ولاړ اووسي، بيا دې کښېني او کله چې قوت پکښې راسي، نو پيا دي ودرېږي، او په دې ټوله وخت کې دي په خشوع و خضوع سره بار، بار تلبيه وايي، په ژړا او زاری سره دي د الله په ذکر، تلاوت، درود شريف او استغفار کې مشغول اووسي، د ديني او دنياوي مقاصدو لپاره او دخپل مور وپلار، ملګرو او دوستانو او ټولو مسلماتو لپاره دي دعاګانې غواړي، دادعاء قبلېدلو خاص وقت دی، دا خصوصاً آفاقي ته بار، بار نه نصيب کېږي، په دې وخت کې دي بېله ضرورت په خپل مينځ کې له جائزو خبرو څخه هم پرېز وکړي، ټوله وخت دي په دعاء او ذکر الله کې صرف کړي، او پر سپارلي (يعني د سېرتيا په حالت کې) وقوف کول افضل دي؛ ځکه د نبی کریم ﷺ سنت همدا وو. (انوار الايضاح، شفاء الارواح، هدايه)

فايده: د عرفات په ميدان کې تر ټولو افضله او غوره دعاء "دعاء توحيد" يعنې څلورمه کلمه ده، په روايت کې راځي چې نبی کریم ﷺ وفرمايل: چې ما او زما څخه مخکې نبیانو چې د عرفات په ميدان کې کومي دعاګانې کړي دي، په هغوی کې تر ټولو افضله دعاء "دعاء توحيد" يعنې څلورمه کلمه ده، د دغه کلمې تر ويلو وروسته چې کوم مرادونه او دعاګانې وغوښتل سي، ان شاء الله قبولي به سي، او که ممکنه وي، نو څلورمه کلمه دي سل (۱۰۰) واره ووايي.

له عرفات څخه مزدلفې ته دروانېدلو بيان او د مزدلفې د افعالو تفصيل

﴿۱۳۳۸﴾ فَإِذَا غَرَبَتِ الشَّمْسُ بَيَّأْجِي كَلَامَ لَمْرُؤٍ لَّيْبِي أَفَاضَ الْإِمَامُ وَالنَّاسَ مَعَهُ عَلَىٰ

هَيْئَتِهِمْ نَوْرًا وَابَسَ دِي سِي إِمَامٍ أَوْ دَهْفَهُ سِرَهُ ټوله خلګ په سکون (اطمينان) سره (پا خپل طبي

تک) وَإِذَا وَجَدَ فَرْجَةً أَوْ كَلَهُ چې پراخوالی (د ځای ځلي والی) وموندي يُسْرِعُ مِنْ غَيْرِ أَنْ

يُؤْذِي أَحَدًا نو تېز دي روان سي بغير له دې چې يو چاته تکليف ورسوي وَيَتَخَرَّزُ عَنَّا يَفْعَلُهُ

الْجَهْلَةُ مِنَ الْاِسْتِدَادِ فِي السَّيْرِ وَالْاَزْدِحَامِ وَالْاِيْذَاءِ او ځان دي بچ ساتي له هغه شیانو څخه کوم چي يې ناپوه (ناخبره) کسان کوي يعني په تگ کي تېزي کول (خفتل) او يوبل ديکه کول او (نور و ته) تکليف رسول فِيَّاهُ حَرَامٌ ځکه دا حرام دي حَتَّى يَأْتِيَ مُزْدَلِفَةَ تردې چي مزدلفې شريفې ته راسي فَيَنْزِلُ بِقُرْبِ جَبَلِ قُزَحٍ نو (ملته) دي د "جبل قزح" سره نژدې کبته سي (قيم دي وکړي) وَيَرْتَفِعُ عَنْ بَطْنِ الْوَادِي اوله "بطن وادي" (مينځ د شېلې) څخه دي څه پورته سي (يعني جبل قزح نژدې له بطن وادي څخه دي څه لوړي خواته پورته سي) تَوْسَعَةً لِلْكَارِئِينَ دپراخي را وستلو په خاطر د تېرېدونکو کسانو لپاره (يعني چي د تېرېدونکو لپاره د بطن وادي اشلې لاره پراخه او ايله سي).

﴿۱۳۲۹﴾ وَيُصَلِّي بِهَا الْمَغْرِبَ وَالْعِشَاءَ بِأَذَانٍ وَاحِدٍ وَإِقَامَةٍ وَاحِدَةٍ او په مزدلفه کي دي د ماښام او ماخوستن لمنځونه (دواړه يو ځای) وکړي په يوه اذان او يوه اقامت سره (چي دې ته "جمع تأخير" وايي).

﴿۱۳۵۰﴾ وَلَوْ تَطَوَّعَ بَيْنَهُمَا أَوْ تَشَاغَلَ او که نفل وکړي ددې دواړو (ماښام او ماخوستن د جمع) په مينځ کي يا (په يو کار) مشغوله سي أَعَادَ الْإِقَامَةَ نو اقامت دي راوگرځوي.

﴿۱۳۵۱﴾ وَلَمْ تَجْزِ الْمَغْرِبُ فِي طَرِيقِ الْمُزْدَلِفَةِ او جائز نه دی د ماښام لمنځ د مزدلفې په لاره کي وَعَلَيْهِ إِعَادَتُهَا مَا لَمْ يَطْلُعِ الْفَجْرُ او پر ده يې راگرځول واجب دي (که يې وکړي) تر څو چي صبح صادق (سېدې) راختلي نه وي.

لغات: ﴿افاض﴾ د افعال د باب مصدر دی، مصدر: إفاضة: ددې لغوي معنی ده: واپس کېدل، راگرځېدل، او اصطلاحي معنی يې ده: له عرفات څخه واپس کېدل (بیرته تلل)، ﴿يتحزّز﴾ د تفعل د باب مضارع ده: بچ کېدل، ځان ساتل، ﴿جهلة﴾ جمع د جاهل ده: ناخبره، ناپوه، ﴿سؤر﴾ تگ، رفتار، چال، ﴿ازدحام﴾ د افعال له باب اسم مصدر دی: د زیات شمېر (رش) په وجه یو بل ته دیکه وړکول (په رش کي یو د بل سره دیکه کول)، د زیات شمېر په وجه ځای تنگېدل، يعني زیات گڼه گونه (رش) جوړېدل، ﴿مازین﴾ د نصر له باب د جمع مذكر فاعل صیغه ده: تېرېدونکي، ﴿تطوّع﴾ د

تشریح: د ذوالحجې په نهمه (یعني د عرفات په ورځ) چي کله لمر ولوېږي، نو د ماښام لمونځ دي نه کوي، بلکي امام او خلک دي په ډېر سکون او اطمینان سره له عرفات څخه ووځي او مزدلفې ته دي روان سي (تر لمر لوېدو مخکي د عرفات له حدودو څخه وتل جائز نه دي، لهندا که څوک ووځي، نو عرفات ته واپس کېدل واجب دي)، کله چي مزدلفې ته روان سي، نو که په لاره کي رش نه وي او پراخه وي، نو څه تېز دي روان سي، کنې په احتیاط سره دي ځي، چا ته تکلیف رسول حرام دي. کله چي مزدلفې ته ورسیږي، نو د جبل قزح په لمن کي دي وقوف وکړي، دامستحب دي، خو په لاره کي دي نه درېږي، بلکي دلاري راسته یا چپه طرف ته دي ودرېږي؛ ځکه په لاره کي دووقوف کولو په صورت کي خلک په تکلیف کیږي، او په مزدلفه کي به د ماښام او ماخوستن دواړه لمنځونه د ماخوستن په وخت کي په یوه اذان او یوه اقامت سره وکړي، یعنی اول دي اذان او اقامت وکړي او د ماښام لمونځ دي وکړي، بیا تر هغه وروسته دي بغیر له اذان او اقامت څخه د ماخوستن لمونځ وکړي. او دغه جمع بین الصلاتین واجب ده، په خلاف د عرفات د جمع بین الصلاتین، هغه سنت ده، (چي ملت د ماښام لمونځ د ماښام لمونځ د ماښام لمونځ په وخت کي سره جمع کول کیږي)، او په مزدلفه کي د جمع بین الصلاتین لپاره امام المسلمین (امام الحج) یا د هغه نائب شرط نه دی او جماعت هم شرط نه دی او تر لمانځه مخکي خطبه ویل هم سنت نه دي، لنډه دا چي د هر حاجي (کوم چي حج احرام ترلی وي) لپاره په مزدلفه کي د ماښام او ماخوستن لمونځ سره جمع کول (جمع بین الصلاتین) جائز ده، برابره ده هغه د امام المسلمین په اقتداء کي لمونځ کوي، یا دخپل پړاو په ځای کي په جماعت سره لمونځ کوي، یا یوازي لمونځ کوي.

ولو تطوع إلخ: یعنی په مزدلفه کي دي هم د ماښام د لمانځه او د ماخوستن د لمانځه تر مینځ سنت یا نقل نه کوي، او که په مینځ کي نقل وکړي، یا یو بل کار وکړي، نو اقامت به راڅرځول کیږي (یعني د ماخوستن د لمانځه لپاره به دوباره اقامت کول کیږي)، او د ماښام او د ماخوستن سنتونه او وتر دي د ماخوستن تر لمانځه وروسته وکړي.

ولم تجز إلخ: یعنی د عرفات په ورځ د ماښام لمونځ په عرفات کي یا د مزدلفې په لاره کي کول جائز نه دي، او که څوک د ماښام لمونځ په عرفات کي یا په لاره کي وکړي، نو مزدلفې ته له رسېدو څخه وروسته تر صبح صادق (طلوع الفجر) مخکي د هغه راڅرځول واجب دي (که څه هم هغه په دې وجه د ماښام لمونځ کړی وي چي د جمع بین الصلاتین په مسئله خبر نه وي. نو د ماښام دوخت وتلو له بهرې څخه یې لمونځ په عرفات یا لاره کي کړی وي)، خوبیا هم که لمونځ نه راوگرځوي تر دې چي صبح صادق سي (د سهار

سپېدې وچاودې)، نو هغه مخکینی لمونځ یې معتبر او کافي دی، تر صبح صادق وروسته یې نه سي راگرځولای، یعنې تر دې وروسته یې قضاء نه واجبیږي. (انوار الايضاح، شفا، الارواح، معلم الحجاج بنصرف)

په مزدلفه کې شپه تېرول، د وقوف مزدلفه بیان او تفصیل

﴿۱۳۵۲﴾ وَيُسَنُّ الْمَهْيْتُ بِالْمُزْدَلِفَةِ او سنت دي شپه تېرول په مزدلفه کې.

﴿۱۳۵۳﴾ فَإِذَا طَلَعَ الْفَجْرُ بَيَا كَلَهُ چي صبح صادق سي (یعنې د سهار سپېدې وچاودې) صَلَّى

إِلَّا مَا مَرَّ بِالنَّاسِ الْفَجْرُ بِغَلَسٍ نو امام دي واخلگو ته د سهار لمونځ په تیاره (تاریکه) کې ورکړي

ثُمَّ يَقِفُ وَالنَّاسُ مَعَهُ بَيَا دي ودرېږي (یعنې په مزدلفه کې دي وقوف وکړي) امام او (ټوله) خلگ د هغه

سره.

﴿۱۳۵۴﴾ وَالْمُزْدَلِفَةُ كُلُّهَا مَوْقِفٌ إِلَّا بَطْنَ مُحَسَّرٍ او مزدلفه ټوله د وقوف (درېدلو) ځای دی،

مگر بطن محسر (وادی محسر).

﴿۱۳۵۵﴾ وَيَقِفُ مُجْتَهِدًا فِي دُعَائِهِ او دي درېږي (تورې دي وکړي) په داسې حال کې چې په خپل

دعاء کې (پوره) کوشش کونکی وي وَيَدْعُو اللَّهَ أَنْ يُتِمَّ مُرَادَهُ وَسُؤَالُهُ فِي هَذَا الْمَوْقِفِ كَمَا

أَتَتْهُ لِسَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ ﷺ او دعاء دي وغواړي له الله تعالیٰ څخه چې دده مراد او دده

سوال (داسې) پوره کړي لکه څرنگه چې یې زموږ د سردار حضرت محمد ﷺ لپاره پوره کړی وو.

لغات: ﴿مهيئت﴾ د ضرب له باب مصدري ميمي دی، بَاءٌ يَهْيِئُ يَهْيُوتَةً وَيَهْيُوتًا وَيَهْيُوتًا: شپه

تېرول، ﴿محسر﴾ (دیم په ضمه، دعاء په فتحه او د مشدسين په كسره سره): له مزدلفې څخه دوینی و طرف

ته دراتللو په لاره کې یو میدان دی، د هغه نوم وادی محسر دی، په هغه کې وقوف کول جائز نه دي او

دلته په تېزي سره تېرېدل پکار دي.

تشریح: په مزدلفه کې شپه تېرول سنت دي، د دې شپې فضیلت له شب قدر څخه کم نه دی، په دې

شپه کې رېښېدل، په تلاوت، نوافلو او دعاگانو مشغولېدل مستحب او لویه نېکبختي ده، بیا چې

کله صبح صادق سي (یعنې د لوی اختر دورځي ایوم النحر) د سهار سپېدې وچاودې، نو امام دي واخلگو ته د

سهار لمونځ په تیلره کې ورکړي (دلته په تیاره کې یعنې په خپل اول وخت کې لمونځ کول سنت دي)، او که د امام

سره یوځای لمونځ کول ممکن نه وي، نو خپله دي جماعت وکړي او یوازې (تنها) لمونځ کول هم

جائز دي، خو جماعت افضله دی، بیا دي امام او نور حاجیان وقوف وکړي (د وقوف مزدلفه وخت له

صح صادق څخه تر لمر راختلو پوري دی. لهندا له هغه څخه یا وروسته وقوف نه صحیح کیږي، او د مزدلفې په ټوله میدان کې چې چیرې هم وغواړي، وقوف کولای سي ماسواله وادي محضر څخه، دادمنی و طرف ته له مزدلفې څخه بهر هغه مقام دی چیرې چې پراصحاب فیل عذاب راغلی وو، هغه ته اوس وادي النار هم وایي (د سمودي حکومت د هغه په شروع کې تختې لکولي دي چې څوک په غلطي سره په وادي محسر کې وقوف نه وکړي (د فقیح حج ۱)، او د مزدلفې په وقوف کې دي هم په دعاء کې ډېر کوشش وکړي؛ ځکه دادعاگانو د قبلېدلو مقام دی، د الله رسول ﷺ په دې ځای کې څو دعاګانې کړي وې او دابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَادروایت مطابق ټولې دعاګانې قبولي سوې تر دې چې د ناحقه قتل کونکو او ظلم کونکو د معاف کولو په حق کې هم. (شفاء الارواح، هدایه، انوار الايضاح)

له مزدلفې څخه ومنی ته دروانېدلو بیان او تفصیل

﴿۱۳۵۶﴾ فَإِذَا أَشْفَرَ جِدًّا بِيَاچي کله ښه رناسي أَقَاضَ الْإِمَامُ وَالنَّاسُ قَبْلَ طُلُوعِ

الشَّمْسِ نو واپس دي سي (روان دي سي) امام او خلک تر لمر لوېدو مخکې.

﴿۱۳۵۷﴾ فَيَأْتِي إِلَى مِنًى وَيَنْزِلُ بِهَا نومنی ته دي راسي او هلته دي کښته سي (پاته سي) ثُمَّ

يَأْتِي جَمْرَةَ الْعَقَبَةِ. بيا دي جمره عقبه ته راسي فَيَسْرُمُ بِهَا مِنْ بَطْنِ الْوَادِي بِسَبْعِ

حَصِيَّاتٍ نو هغه دي وويلي له بطن وادي (د ډلې له مېنځ) څخه په اوو (کوچني) کاهو سره مِثْلَ حَصَى

الْخَذَفِ لکه د وېشتلو (کوچني) کاهي (يعني په دومره کوچني کاهو سره چې په دوو ګوتو سره وېشتل اغوزغول کېدای سي لکه مردکه).

﴿۱۳۵۸﴾ وَيَسْتَحِبُّ أَخْذَ الْجَبَارِ مِنَ الْمُزْدَلِفَةِ أَوْ مِنَ الطَّرِيقِ او مستحب دي د کاهورا

اخيستل له مزدلفې څخه یا له لاري څخه.

﴿۱۳۵۹﴾ وَيُكْرَهُ مِنَ الَّذِي عِنْدَ الْجَمْرَةِ او مکروه دي را اخيستل له هغه (کاهو) څخه کوم

چې دخلي (شیطان) سره (پراته) وي.

﴿۱۳۶۰﴾ وَيُكْرَهُ الرَّثْيُ مِنْ أَعْلَى الْعَقَبَةِ او مکروه دي رمی کول (کاهي وېشتل) د جمره عقبې د

لوېدي خوا څخه لِإِيْذَانِهِ النَّاسَ د تکليف رسولو په وجه د دې رمي واخلکو ته (يعني دادلوېدي خوا

څخه ویشتل خلکو ته ضرر رسوي).

﴿ ۱۳۶۱ ﴾ وَيَلْتَقِطُهَا التِّقَاطُ او هغه کاني دي (له يو ځای څخه) راواخلي (يعني د جمرې اشیاء او شتو

کاني دي مې له يو ځايه راپورته کړي. که څه هم له لاري څخه وي) وَلَا يَحْكُسِرُ حَجَرًا حِمَارًا او نه دي ماتوي يو

ډبره د جمرې د کانو لپاره وَيَغْسِلُهَا لِيَتَيَقَّنَ طَهَارَتَهَا او هغوی دي پرېولي، د دې لپاره چي د

هغوی د پاکوالي (په مکه) يې يقين سي فَإِنَّهَا يُقَامُ بِهَا قُرْبَةً ځکه په دې کانو سره يو

عبادت (د ثواب کار) اداء کول کيږي وَلَوْ رُمِيَ بِنَجَسَةٍ او که په مردار کاني سره ویشتل وکړي

أَجْزَاكَ وَكُرَّةَ نو (مم) ور لره کاني دی، خو مکروه دي.

﴿ ۱۳۶۲ ﴾ وَيَقْطَعُ التَّلْبِيَةَ مَعَ أَوَّلِ حَصَاةٍ يَرْمِيهَا او تلبیه دي ختمه کړي (پرېږدي) د اول کاني

سره چي (کله) هغه وړيلي (يعني کله چي اول کاني وغورځوي، نو تلبیه ويل دي پرېږدي).

لغات: ﴿أُسْفَر﴾ د افعال د باب ماضي ده: رڼا کېدل، روښانه کېدل، څرگندېدل، ﴿جِدَا﴾ ډېر ښه، د

مصلرت په وجه منصوب دی، ﴿حَصِيَّاتٍ﴾ جمع د حصاة ده: کاني، کوچنۍ ډبره، شکه،

﴿حَصَى﴾ اسم جنس دی: پریوه او ډېرو ټولويې اطلاق کيږي، ﴿الْخَذْفُ﴾ دا په اصل کي د ضرب د

باب مصدر دی: مراد ځني په دوو گوتو سره د کاني غورځول (ویشتل) دي، د شهادت والا گوتي او

بتي گوته په واسطه سره کاني ویشتل، او له حصی الخذف څخه مراد د ویشتلو (غورځولو) کاني دي،

يعني هغه کوچنۍ کاني او کوچنۍ ډبري ځني مراد دي چي په دوو گوتو سره نیول کېدای او غورځول

کېدای سي ايمني چي نه ډېر لوی کاني وي او نه ډېر کوچني وي بلکي د مردکي په څير يا تر دې څه غټ کاني

وي (القاموس القهي. فتح الهدايه)، او خذف په "زاء" سره کودي ته وايي يعني د مات خاورين لوبسي توتې، واحد:

خَزْفَةٌ، ﴿الْحِمَارُ﴾ جمع د جَمْرَةٌ ده: د دې لفظ له معنا و څخه يوه معنی ده: کوچني کاني، خصوصاً د

جمرې کاني يعني هغه کاني چي په منی کي جمرات (شیطانان) په ویشتل کيږي. (معجم

الوسيط)، ﴿يَلْتَقِطُ﴾ د افتعال له باب مضرع معلومه ده، مصدر: التِّقَاطُ: له ځمکي څخه راپورته کول،

راخيستل، ﴿يَحْكُسِرُ﴾ د ضرب له باب مضرع ده، مصدر: كَسَرًا: ماتول.

تشرېح: د ذوالحجې په لسمه (يعني د لوی اختر په ورځ) تر لمر لوېدلو مخکې کله چې رڼا نېسه وغوړېږي امام او حاجيان دې له مزدلفې څخه ومني ته روان سي، کله چې مني ته ورسېږي، نو تر ټولو اول کار د جمره عقبه رمی (وېشتل دي)، په مني کې درې ځايونه دي چې هلته د ډېرو درې ستنې (تمبې) جوړې سوي دي چې هغوی ته جمرات (يا په بله وينا: شيطانان ورته) ويل کيږي او هغوی هر يو اووه، اووه کاني وېشتل کيږي، اوله جمره (اول شيطان) د مني د لوی مسجد يعني د مسجد خيف سره نژدې دی چې هغه ته "جره اول" وايي، دويمه جمره تر هغه وروسته ده چې هغه ته "جره وسطی" وايي، درېيمه جمره بالکل په آخر کې ده چې هغه ته "جره عقبه" وايي، نو د ذوالحجې په لسمه (يعني د لوی اختر په ورځ) به صرف جمره عقبه اووه کاني وېشتل کيږي، د "رَمْی" معنی د کاني وېشتلو ده (چې شيطان په وېشتل سي)، د رمی د حضرت ابراهيم عليه السلام د هغه مقبول عمل يادگار دی چې کله هغه د الهي حکم په عملي کولو کې خپل گران ځوی حضرت اسماعيل عليه السلام د ذبح لپاره روان کړی وو، او په دې دوران کې شيطان ملعون درې واره هغه ته راښکاره سو چې هغه د الهي حکم له عملي کولو څخه منع کړي، خو هر وار حضرت ابراهيم عليه السلام د کاني په وېشتلو سره هغه ملعون و تر ټی (نوا الله تعالى ته د هغه دا عمل دومره محبوب سو چې د قيامت تر ورځې پورې يې دا عمل پر بندگانو لازم وگرځوی).

ويستحب إلخ: په اوله (د لوی اختر په) ورځ اووه کاني له مزدلفې څخه راوړل مستحب دي، که له لاري يا له يوبل ځای څخه يې راواخلي، نو هم جائز دي، خود جمره (شيطان) سره پراته کاني دي نه راخلي؛ ځکه د جمراتو سره چې کوم کاني پراته وي، د هغوی په هکله په حديث شريف کې راغلي دي چې "دا کاني د الله تعالى په نېز مردود دي، د کومو کسانو حج چې قبول سي، د هغوی کاني پورته کول کيږي او د کومو حج چې قبول نه سي، د هغوی کاني پرېښوول کيږي"، او پاته سو د نورو ورځو د رمی لپاره له مزدلفې څخه کاني راوړل مستحب نه دي، د هر ځای کاني سره برابر دي، خو له جمراتو څخه دي يې نه راخلي.

ويكر الرمي من أعلى إلخ: فرمايي چې د جمره عقبه رمی د لوړې خوا څخه کول (د لوړ طرف څخه په کاني وېشتل) مکروه دي؛ ځکه په دې کې خلکو ته تکليف رسېدلای سي.

صاحب د ثمره النجاح د دې تشرېح داسې کړې ده چې: يو تر جمره عقبه وروسته چې کومه ځمکه ده، هغه څه لاندې ده کوم ته چې "بطن وادي" وايي، رمی له هغه ځايه کول پکار دي چې خلکو ته تکليف نه ورسېږي، لېکن که د زيات رش (کني کوني) په وجه يا په بله وجه د جمره عقبه سره چې کومه لوړه (پورته) ځمکه ده، له هغه څخه رمی وکړي، نو هم جائز دي (خو بېله عنده داسې کول مکروه دي).

خونن سبا صورت حال مختلف دی، پر جمراتو څو منزله عمارت جوړه سوي دی او د هر منزل والا لپاره د تگ راتگ لاره جلاده، پر يوه منزل درمی کولو په صورت کي بل منزل والا ته هيڅ دقت او ستونزه نه وي.

ويلتقها ولايكس، الخ: يعني درمی لپاره خو مستحب او افضل هملا ده چي له مزدلفه څخه کاني راوړي، لېکن که يې له لاري څخه را پورته کړي، نو هم څه حرج نسته، خو د جمراتو د وريستلو لپاره لويه ډبره ماتول او کوچني، کوچني کاني ځني جوړول مکروه دي.

ويغسلها، الخ: کوم کاني چي يې د وريستلو (رمي) لپاره را اخيستي وي، د هغوی پر ټول او پاکول مستحب دي، که څه هم له پاک ځای څخه يې را اخيستي وي، او کوم کاني چي يقيناً ناپاکه وي، په هغوی سره رمي کول مکروه دي.

ويقطع التلبية، الخ: د حج تلبيه به حاجي د جمره عقبه تر رمي پوري مسلسل وايي، خو د جمره عقبه درمی د شروع کولو سره به سمدستي تلبيه ويل پرېږدي، بيا تر دې وروسته به هم تلبيه نه ويل کيږي. (شفاء الارواح، انوار الايضاح)

د رمي کولو طريقه

﴿ ١٣٣ ﴾ وَكَيْفِيَّةُ الرَّمْيِ أَنْ يَأْخُذَ الْحَصَاةَ بِطَرَفِ ابْهَامِهِ وَسَبَّابَتِهِ اود وريستلو (کاني

غورځولو) طريقه داده چي کاني دی ونيسي په سر د خپل بتي گوتي اود شهادت گوتي في الأصح په صحيح ترين قول کي لِأَنَّهُ أَيْسَرُ وَأَكْثَرُ إِهَانَةً لِلشَّيْطَانِ ځکه چي دا ډبره

آسانه او ډېر زيات سپکونکي (دزيات توهين باعث) دي د شيطان لپاره وَالسُّنُونُ الرَّمْيُ بِالْيَدِ

الْيُمْنَى اوسنت په خپل راسته لاس سره وريستل دي (چي کاني په راسته لاس وغورځوي) وَيَضَعُ

الْحَصَاةَ عَلَى ظَهْرِ ابْهَامِهِ وَيُسْتَعِينُ بِالسَّبَّاحَةِ اود وريستلو (کاني) دي د خپلي بتي گوتي پر بنا

کېږدي اود شهادت په گوته سره دي ملدواخلي (يعني په هغه سره دي يې ونيسي) وَيَكُونُ بَيْنَ

الرَّامِي وَمَوْضِعِ السَّقُوطِ خَمْسَةُ أَذْرُعٍ اود وريستونکي اود (کاني) لوېدلو په مينځ کي دي

پنځه (شرمي) گزه فاصله وي وَلَوْ وَقَعَتْ عَلَى رَجُلٍ أَوْ مَحْمَلٍ وَثَبَّتَتْ اود که کاني پر يو

سړي يا پريو كجاوه باندي ولوپري او (ملته، بند) پاته سي (ودرېري) أَعَادَهَا نو د هغه رمى دي را وگرځوي (يعني د هغه پر ځاى دي بل كاني وغورځوي) وَإِنْ سَقَطَتْ عَلَى سُنَنِهَا ذَلِكَ او كه هغه كاني دخپل رفتار مطابق روان ولوپري (يعني كه هغه كاني ملته بند پاته نه سي، بلكي له هغه ځايه دخپل رفتار مطابق ولاړ سي او پر جمره ولگيږي) أُجْزَأَهُ نو ورلره كاني دي (للايعيدها).

﴿١٣٦٣﴾ وَكَبَّرَ بِكُلِّ حَصَاةٍ او دهر كاني (ويشتلو) سره دي الله اكبر وايي.

لغات: ﴿إِبْهَامَ، سِتَابَةٌ﴾ بتي گوتي ته په عربي كي "إِبْهَامَ" وايي او د هغې څنگ والا يعني د شهادت گوتي ته "سِتَابَةٌ" وايي او "مُسْبَحَةٌ" هم ورته وايي او د هغې څنگ والا يعني مينځوى گوتي ته "دُسْطَى" او د هغې څنگ والا يعني د گوتې گوتي ته "بَنْصَر" وايي او تر ټولو کوچنى، يعني خچى گوتي ته "خِنْصَر" وايي، نو د شهادت والا گوتي دوه نومان دي: ستابة او مسبحة، صاحب د معجم يې وجه تسميه داسي نقل كړې ده: قيل سميت بالسبابة لانهم كانوا يشيرون بها بالسب والمعاصرة، وسميت بالمسبحة لانه يحد بها تحريك حبات المسبحة حين التسبيح، ﴿أَهَانَةٌ﴾ د افعال د باب مصدر دى: سپكاوى، ذلالت، تحقير و تذليل، ﴿شَيْطَانٌ﴾ گمراه كونكى شرير او خبيث روح، له پېرياتو څخه هر سر كېنه او كافر پېرى، ﴿مَحْمَلٌ﴾ كجاوه، يعني دلېستو او لرگيو څخه جوړ سوى هغه ځاى كوم چي به پر اوښ د سپرېدلو او كېښېستلو لپاره ايښوول كېدى، همدارنگه هغه خورجين يا د خورجين غونډي لويه خلته كوم چي د چارپاى دواړو طرفونو ته را ځړول سوې وي چي په هغه كي سامان ايښوول كيږي، جمع: مَحَامِل.

تشرېح: درمي طريقه داده چي كاني دي دراسته لاس په بته گوته او د شهادت (كلمې) په گوته سره ونيسي يعني د دې دواړو گوتو په سر دي يې ونيسي او د بِسْمِ اللّٰهِ اَللّٰهُ اَكْبَرُ په ويلو سره دي يو، يو كاني پر جمره (شيطان) ور غورځوي، او كه دا دعاء يادولاى سي نو دا دي هم وايي "رَغَبًا لِلشَّيْطَانِ وَ رِضًى لِلرَّحْمَنِ اللّٰهُمَّ اجْعَلْهُ حَجًّا مَبْرُورًا وَسَعْيًا مَشْكُورًا وَ ذَنْبًا مَغْفُورًا"، همدا طريقه اصح ده؛ ځكه چي په دې كي آساني ده او په دې كي د شيطان زيات توهين دى (كواكي ويشتونكى دا هم نه خوښوي چي د دې كار لپاره خپل پوره لاس استعمال كړي).

وَيَضَعُ الْحَصَاةَ عَلَى ظَهْرِ الْيَمَنِ: دا (په اصل كي) درمي كولو دويمه طريقه ده چي كاني دي دخپل راسته بتي گوتي پر شا (يعني دنوى پر طرف) كېښېږدي او د شهادت والا گوتي په مرسته سره دي يې وغورځوي.

خو اصح اوله طريقه ده؛ ځكه عادتاً هغه آسانه ده، او دا طريقه څه مشكله ده او بل دا چي په دې سره كانه تر ليري پوري نه ځي. اوله جمره (شيطان) څخه دي كم از كم د پنځو لاسو (شرعي گزو) پر فاصله ودرېږي. كه زياته فاصله وي نو حرج نسته، خو تر دې كمه فاصله مكروه ده. (ثمره النجاح، عون الفتاح)

ولو وقعت إنخ: په هري جمرې (هر شيطان) باندي چاپېره د دېوال گردۍ دائره (احاطه) جوړه سوې ده او كانه په هغه كي لوېدل پكار دي، كه په دائره (احاطه) كي كانه ولوېږي، نورمى اداء كيږي او كوم كانه چي په دائره كي (يا په بله وينا په جمره باندي) نه ولوېږي، نو د هغه پر ځاى به بل كانه وېشل كيږي، اوس دلته دا فرمايي چي كه كانه پريو انسان يا كجاوه وغيره باندي ولگيږي او د څه گري لپاره هلته ودرېږي (يعني په سري يا كجاوله باندي بند پاته سي) بيا د سري او كجاوې يا د بل شي د حرکت په وجه هغه كانه په جمره كي ولوېږي، نو د دې كانه پر ځاى به بل كانه وېشل كيږي، ځكه چي دا كانه دوشتونكي په فعل (ويشتلو) سره په جمره كي نه دي لوېدلي (بلكي د بل څه د حرکت په وجه وړ لوېدلي دي)، او كه پر سري يا كجاوه باندي د كانه تر لوېدلو وروسته هغه كانه هلته نه ودرېږي بلكي د خپل رفتار مطابق روان وي او په جمره كي ولوېږي، نو دارمى شمېرل كيږي او دراگر څولو ضرورت يې نسته؛ ځكه چي دا د هغه په فعل (ويشتلو) سره په جمره باندي لگېدلى دي. (شفاء الارواح، ثمره النجاح)

و كبر بکل حصاة: يعني د هر كانه ويشتلو (غورځولو) په وخت كي دي الله اكبر وايي، تكبير ويل سنت دي، او كه څوك په رش (گڼه گڼه) كي سرگردانه سي او تكبير ځني هر سي، نو څه حرج نسته. (انوار الايضاح)

قرباني به كله كول كيږي؟

﴿ ۱۳۶۵ ﴾ ثُمَّ يَذْبَحُ الْمُفْرِدُ بِالْحَجِّ إِنْ أَحَبَّهُ بيادي ذبح (قرباني) وکړي حج افراد کونکی، که يې

خوښه وه ثُمَّ يَخْلُقُ أَوْ يَقْصِرُ بيادي سر و خړسي يادي ورېښتان کوچني کړي (لنډي کړي)

وَالْخَلْقُ أَفْضَلُ او سر خړپيل افضل دي وَيَكْفِي فِيهِ رُبُّمُ الرَّأْسِ او کافي دي په دې (سر

خړپيل) كي څلورمه حصه وَالْتَّقْصِيرُ أَنْ يَأْخُذَ مِنْ رُؤُوسِ شَعْرَةٍ مَقْدَارَ الْأَنْبِلَةِ او قصر

کول (ورېښتان کوچني کول) دادي چي دخپل ورېښتانو له سر و څخه د گوتي د سر په اندازه واخلي

وَقَدْ حَلَّ لَهُ كُلُّ شَيْءٍ إِلَّا النِّسَاءَ او (وس) دده لپاره هر شی حلال (روا) سو (کوم چي داحرام په وجه ورته حرام وه)، مگر بنحی (یعني دخپل بنځو سره جماع اوس هم ورته روانه ده).

لغات: ﴿يَحْلِقُ﴾ د ضرب دباب مضارع معلومه ده: سر خرپیل، ورپښتان لیري کول، ﴿يَقْصُرُ﴾ د تفعیل دباب مضارع معلومه ده: ورپښتان کوچني کول، لنډول، ﴿الْأُنْمَلَةُ﴾ په دې لفظ کې څو لغات دي: الْأُنْمَلَةُ، الْأُنْمَلَةُ، الْأُنْمَلَةُ، الْإِنْمَلَةُ: د ډگوتي سر، جمع: أَنْمَلَات.

تشریح: د جمره عقبه تر رمی وروسته دې مُفَرِّد بِالْحَجِّ (حج افراد کونکي) د حج د شکرانې په توګه قرباني وکړي، دا قرباني د مُفَرِّد لپاره مستحب ده او د قارن او متمتع لپاره واجب ده. څرنګه چې دلته کلام د مُفَرِّد بِالْحَجِّ په باره کې دی، نو ځکه یې **إِنْ أَحَبَّ** فرمایلي دي (د قرباني لپاره په منی کې د سعودي حکومت د حاجیانو د آسمی لپاره یو ډېر لوی ځای مقرر کړی دی، چې هلته څارویان، قصابان او غوښه وړونکي حضرات په آسمي سره تړلاسه کیږي)، له ذبح څخه تر فارغېدو وروسته دې د سر ورپښتان وڅړي یا کوچني کړي، لېکن حلق افضل دی او د سر د څلورمي حصې ورپښتان خرپیل یا کوچني کول واجب دي، او که تر دې کم مقدار وڅړي، یا یې کوچني کړي، نو محرم نه حلال کیږي.

والتقصير إلخ: د ورپښتانو د کوچني کولو مطلب دادی چې د سر ورپښتان د ډگوتي د سر په اندازه پرېکړي (غچي کړي).

او د احرام په وجه چې کوم شيان د حاجي لپاره حرام او ممنوع وه، اوس په حلق یا قصر کولو سره هغه حلال ګرځي، مثلاً خوشبويي لکول، ګنډل سوې جامه اغوستل او داسي نور، خو د بنحی سره جماع او دواعي د جماع تر هغه وخته پوري حرام پاتېږي، تر څو چې له طواف زیارت څخه فارغ نه سي.

مکې شریفې ته د راتګ او د طواف زیارت بیان

﴿١٣٢١﴾ ثُمَّ يَأْتِي مَكَّةَ مِنْ يَوْمِهِ ذَلِكَ أَوْ مِنَ الْغَدِ أَوْ بَعْدَهُ بِيَاذِ رَاسِي وَمَكِّي مَكْرَمٍ ته له هاغه ورځې څخه (یعني دنو العجبې په لسه کوم چي دلوی اختراوغ ده) یا له سبا څخه یا تر هغه وروسته (بل ب) فَيَطُوفُ بِالْبَيْتِ طَوَافَ الزَّيَّارَةِ سَبْعَةَ أَشْوَاطٍ نو پر کعبې شریفې دي طواف زیارت وکړي اووه ډوره وَحَلَّتْ لَهُ النِّسَاءُ او (اوس) دده لپاره بنحی حلالې سوې.

﴿ ۱۳۶۷ ﴾ وَأَفْضَلُ هَذِهِ الْأَيَّامِ أَوَّلُهَا أَوْ أَفْضَلُ دَدْغُو وَرَّخُو أَوَّلَهُ وَرَّخُ دَدُو دِهْ وَإِنْ أَخَّرَ عَنْهَا

او که وخنلوي (وروسته کري) طواف زیارت له دي ورخو شخه لَزِمَهُ شَاءٌ نو پرده يو پسه لازميرې لِتَأْخِثِرِ الْوَاجِبُ د واجب (طواف زیارت) د خنلوي په وجه.

تشریح: فرمايي چي په مني کي له رمي اوله ذبح او حلق شخه وروسته دي په هاغه ورخ يعني د ذو الحجه په لسمه (د لوی اختر په ورځ) که وخت وو، نو مکې مکرمې ته دي راسي، کنې په يوولسمه يا دوولسمه دي راسي او طواف زیارت دي (کوم چي د حج رکن دی) وکړي.

وَأَفْضَلُ الْخ: د طواف زیارت لپاره تر ټولو افضل وخت لسمه د ذو الحجه ده، لېکن که تاخير پکښي وکړي او د ذو الحجه په دوولسمه (کوم چي د لوی اختر درېيمه ده) يې تر لمر لوېدو مخکي وکړي، نو هم جائز دي، او که دوولسمه هم تېره سي او طواف زیارت نه وکړي، نو پر هغه په جرمانه کي يو دم (قربتي) لازميرې، خو بيا هم طواف زیارت واجب پاتيرې چي هغه به وروسته اداء کوي، اوله طواف زیارت شخه وروسته د بنخي سره جماع وغيره حلاليرې.

د ذو الحجه په دوولسمه او يوولسمه درمي کولو وخت او طريقه

﴿ ۱۳۶۸ ﴾ ثُمَّ يَعُودُ إِلَى مَنْى فَيَقِيمُ بِهَا بَيَادِي مَنْى تَهْ وَابَسْ (ولار) سي نو هلته دي پاته سي

فَإِذَا زَالَتِ الشَّمْسُ مِنَ الْيَوْمِ الثَّانِي مِنْ أَيَّامِ النَّحْرِ بيا کله چي لمر زائل سي په دويمه ورځ

د قرباني (لوی اختر) له ورځو شخه رَمَى الْجَبَارَ الثَّلَاثَ نودرې سره جمرې (شیطانان) دي وويلي

يَبْدَأُ بِالْجَمْرَةِ الَّتِي تَلَى مَسْجِدَ الْخَيْفِ شروع دي په هغه جمره سره وکړي کوم چي د مسجد

خيف سره متصل ده (چي هغه ته "جره اولی" وايي) فَلَدَرَمِيْهَا بِسَبْعِ حَصِيَّاتٍ مَا شِئَا نو هغه دي

اووه کاني وويلي په داسي حال کي چي پياده (په پښو) وي (نه د سپر تيا په حالت کي) يُكَبِّرُ بِكُلِّ

حَصَاةٍ د هر کاني (وشتلو) سره دي الله اکبر وايي ثُمَّ يَقِفُ عِنْدَهَا دَاعِيًا بِهَا أَحَبَّ حَامِدًا لِلَّهِ

تَعَالَى مُصَلِّيًا عَلَى النَّبِيِّ ﷺ بيا دي دهغي (جره اولی) سره ودرېري په داسي حال کي

چي دعاء کونکی وي دهغه څه کوم چي ده ته خوښ وي (او) الله تعالی لره حمد ويونکی (او) او پر

نبي كرم ﷺ درود ورسونكى وي وَيَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي الدُّعَاءِ وَيَسْتَغْفِرُ لِوَالِدَيْهِ وَإِخْوَانِهِ
الْمُؤْمِنِينَ او په دعاء كي دي خپل دواړه لاسونه پورته كړي او مغفرت (بخښنه) دي وغواړي د
 خپل مور وپلار او دخپل مومنانو وروڼو لپاره ثُمَّ يَرْمِي الثَّانِيَةَ الَّتِي تَلِيهَا مِثْلَ ذَلِكَ بيا دي
 دويمه جمره وويلي كوم چي دهغي (جره اولي) سره متصل ده، دهغي په خبر (يعني څرنگه چي يې
 اوله جمره وشتلې وه، هغسي دي دويمې جمرې سره هم وكړي) وَيَقِفُ عِنْدَهَا دَاعِيًا او ددې (دويمي
 جمرې) سره دي (هم) ودرېږي په داسي حال كي چي دعاء كونكى وي ثُمَّ يَرْمِي جَمْرَةَ الْعَقَبَةِ
رَاكِبًا بيا دي (په آخر كي) جمره عقبه وويلي دسپړتيا په حالت كي وَلَا يَقِفُ عِنْدَهَا او د جمره
 عقبه سره دي نه درېږي فَإِذَا كَانَ الْيَوْمُ الثَّالِثُ مِنْ أَيَّامِ النَّحْرِ بيا چي كله درېيمه ورځ سي
 د قرياتي (لوى اختر) له ورځو څخه رَمَى الْجَبَارَ الثَّلَاثَ بَعْدَ الزَّوَالِ كَذَلِكَ نو درې سره
 جمرې دي تر زوال وروسته هغسي وويلي.

تشرېح: د ذوالحجې په لسمه له طواف زيات كولو څخه وروسته دي حاجي ومنى ته واپس راسي او
 د شپې په منى كي پاتېدل سنت دي، بيا دي ذوالحجې په يوولسمه دما پښين دلمونځ كولو څخه
 وروسته د دريو سره جمراتو رمى وكړي (يعني درې سره شيطان دي وويلي)؛ ځكه ذوالحجې په
 يوولسمه او دوولسمه د دريو سره جمراتو رمى واجب ده او ددې دواړو رمي وخت له زوال څخه شروع
 كيږي او تر صبح صادق پوري پاتېږي (خو بېله عنده تر لمر لوېدو وروسته رمى كول مكروه دي)، كه تر زوال
 مخكي رمى وكړي، نو دراجح قول مطابق هغه رمى نه صحيح كيږي، او تر ټولو مخكي به هغه
 جمره (شيطان) په اوو كانو سره وويلي كوم چي د مسجد خيف سره نژدې ده چي هغه ته "جره
 اولي" وايي، د هر كانې وړستولو سره دي الله اكبر وايي، له رمى څخه تر فلور غېدلو وروسته دي له
 مجمعي څخه څه گوښه مخ پر قبله ودرېږي او د دعاء لپاره دي لاس پورته كړي، د الله تعالى حمد او
 ثناء او درود شريف دي ووايي او دخپل مور وپلار، همدارنگه د ټولو مسلماتو لپاره د مغفرت دعاء
 وكړي، تر دې وروسته دي "جره وسطى" ته راسي كوم چي د "جره اولي" څنگ ته ده او د "جره
 اولي" په څېر دي دلته هم هغسي رمى وكړي، تر رمى وروسته دي له مجمعي څخه څه گوښه مخ پر

قبله سي، دعاء او استغفار دي وکړي، بيادي "جمرة عقبه" ته راسي او پر هغې دي هم په اوو کاهو سره رمی وکړي او تر دې وروسته دي د دعاء لپاره نه درېږي، بلکي له رمی څخه تر فارغېدو وروسته دي خپل استوگنځي ته واپس ولاړ سي او د شپې دي په منی کي پاته سي، بيادي راروانه ورځ يعني د ذوالحجې په دوولسمه بالکل په هغه طريقه درې سره جمرات وړيلي څرنگه چي يې په يوولسمه رښتلي وه.

د ذوالحجې په دوولسمه له منی څخه دروانېدلو يا د تاخير کولو بيان

﴿۱۳۶﴾ وَإِذَا أَرَادَ أَنْ يَتَعَجَّلَ أَوْ كَلَهُ چي اراده وکړي چي ژر روان سي (له منی څخه ومکې ته) نَفَرَ إِلَى مَكَّةَ قَبْلَ غُرُوبِ الشَّمْسِ نو تر لمر لوېدو مخکي دي ومکې ته واپس سي وَإِنْ أَقَامَ إِلَى الْغُرُوبِ او که تر لمر لوېدو پوري (په منی کي) پاته سي كُرَّةً نو مکروه دي وَلَيْسَ عَلَيْهِ شَيْءٌ او پر ده هيڅ شی واجب نه دی.

﴿۱۳۷﴾ وَإِنْ طَلَعَ الْفَجْرُ وَهُوَ بِبَيْتِي فِي الرَّابِعِ او که سهار (صبح صادق) راوخېږي (يعني د سهار سپېڅلي) حال دا چي دئ (تر لومړۍ) په څلورمه ورځ (هم) په منی کي وي لَزِمَهُ الرَّمِيُّ نو پر ده (د درې ورځي هم) رمی لازم سوه وَجَازَ قَبْلَ الزَّوَالِ او جائز دي (دارمي) تر زوال مخکي وَالْأَفْضَلُ بَعْدَهُ او افضل تر زوال وروسته دي.

﴿۱۳۸﴾ وَكُرَّةً قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ او تر لمر راځتلو مخکي مکروه دي.

لغات: ﴿يتعجل﴾ د تفعل د باب مضارع ده، مصدر: تَعَجَّلًا: تلوار کول، تېزي کول، ﴿نفَرَ﴾ د ضرب له باب ماضي ده: يو ځای پرېښوول او بل ځای ته تلل، کوچ کول (کوچېدل)، مراد ځني له منی څخه ومکې شريفي ته واپس راتلل دي.

تشرېح: د ذوالحجې په دوولسمه له رمی څخه تر فارغېدو وروسته که د حاجي تلوار وي چي مکې شريفي ته ژر ولاړ سي، نو تر لمر لوېدو مخکي دي له منی څخه ووځي، که چيري لمر ولوېږي، نو بيا له منی څخه وتل مکروه دي، په داسي صورت کي پکار ده چي نن شبه هم په منی کي پاته سي او د ذوالحجې په ديارلسمه له رمی کولو څخه وروسته ومکې شريفي ته ولاړ سي، او که

بغير له رمی څخه تر صبح صادق مخکي ولاړ سي، نو د کراهت سره جائز دي او ددې کراهت په وجه هيڅ جرمانه نه باندې واجبېږي، او که پر هغه صبح صادق سي يعني هغه په مني کي وي او هلته باندې سهار سي (د سهار سپېدي وچاودي)، نو اوس پر هغه ددې ورځي رمي واجب سوه. بغير له رمی څخه تلل جائز نه دي، که بغير له رمی څخه ولاړ سي، نو دم واجبېږي، خوددې ورځي په رمی کي د آساني هم سته چي هغه تر زوال مخکي هم جائز ده دامام صاحب رَحْمَةُ اللهِ ديوه روايت مطابق او افضل داده چي تر زوال وروسته رمی وکړي، خو تر لمر راختلو مخکي مکروه ده، او صاحب دنور الايضاح ليکلي دي چي مفتی به قول دادي چي په دې ورځ هم تر زوال مخکي جائز نه ده، که يې وکړي، نو اعاده يې لازم ده. (شفاء الارواح، انوار الايضاح)

کومه رمی به پياده (په پنبو) کول کيږي او شپې به په مني کي تېرول کيږي

﴿۱۳۲﴾ وَ كُلُّ رَمِيٍّ بَعْدَ رَمِيٍّ او هره هغه رمی چي تر هغه وروسته رمي دي (يعني تر هغه وروسته بيارمي کول کيږي) تَرْمِيْهِ مَا شِئَا نو هغه رمی به ته پياده کوي لِتَدْعُوَ بَعْدَهُ ددې لپاره چي تر هغه وروسته ته (پياده) دعاء وکړل سي (ځکه تر هغه وروسته دعاء کول کيږي نو پياده دعاء کول افضل دي چي تضرع ته اقرب دي) وَالْاَرَاكِبَا کنې (يعني تر کومي رمی وروسته چي بيارمي نه کول کيږي نو) په سپر تيا به يې کوي لِتَدْعُوَ عَقِبَهُ بِلَا دُعَاءٍ ددې لپاره چي تر هغه وروسته ته بېله دعاء کولو ولاړ سي (ځکه تر هغه وروسته دعاء نه کول کيږي، نو تر رمی وروسته به پر سپارلي روان سي).

﴿۱۳۳﴾ وَ كُرَّةَ الْهَيْبَتِ بَغْيِرِ مَنَى لَيْالِ الرَّمِيِّ او مکروه دي شپه تېرول له مني څخه په غير (بل ځای) کي درمی په شپو کي.

لغات: ﴿عقب﴾ پسي شاته، وروسته.

تشریح: احنافو دا قاعده بيان کړې ده چي تر کومي رمی وروسته رمی وي، هغه پياده کول افضل دي او چي تر کومي رمی وروسته رمی نه وي، هغه د سپر تيا په حالت کي کول افضل دي (مثلاً له درېمي جمرې اجره عقباً څخه وروسته رمی نسته، نو هغه دي د سپر تيا په حالت کي کوي).

فليده: دا صرف بيان د افضليت دی، نور جائز هر ډول دي که يې پياده (په پنبو) کوي او که يې په سپر تيا کوي، دامستله له امام ابو يوسف رَحْمَةُ اللهِ څخه دهغه د زکندن په وخت کي روايت سوې ده (سبحان الله!)، هغه دا چي ابن جراح (کوم چي د عطاء بن ابي رباح رَحْمَةُ اللهِ ستر شاگردو عالم وو، هغه) وايي چي زه امام ابو يوسف رَحْمَةُ اللهِ ته راغلم، او هغه په هوبن کي نه وو، کله چي هغه را بيلاره سر، نو ما

ته يې وويل: اي ابراهيمه! په "رمى الجمار" كې ستاڅه رايه ده چې هغه به حاجي په سپر تيا كوي او كه پياده؟ ما ورته وويل: چې پياده به يې كوي، نو هغه وويل: خطا وتلې! بيا ما ورته وويل: چې په سپر تيا به يې كوي، نو هغه بيا وويل: خطا وتلې!، نو ما وويل: چې دامام څه رايه ده؟، نو ده راته وويل: چې تر كومي رمى وروسته رمى وي، نو هغه به پياده كوي او تر كومي رمى وروسته چې رمى نه وي، هغه به په سپر تيا كوي، ابن جراح رَجَّه الله وايي چې تر دې وروسته زه له امام ابو يوسف رَجَّه الله څخه رخصت سوم، كله چې ووتلم، نو دده په كور كې مې دخلگو ژاړوي واورېدلې، يو چاراته وويل چې امام ابو يوسف رَجَّه الله وفات سو، نو زه حيران سوم دامام ابو يوسف رَجَّه الله پر دومره علمي حرص په داسې پېښه كې (چې په دې آخري حالت كې يې هم فكر اوزه په ديني مسئله كې وو، سبحان الله!)، (حاشية نور الايضاح بتصرف)

وجه: تر كومي رمى وروسته چې بله رمى وي، نو هغه به ځكه پياده (په پښو) كول كيږي ځكه چې تر هغه رمى وروسته دعاء كول كيږي، نو كه د سپر تيا په حالت كې دعاء كوي، نو په توجه سره دعاء كول او تر ډېره وخته (اوږده) دعاء كول به ورته مشكله وي چې سپارلي (څاروي) به زور وهي او د تللو كوشش به كوي (ځكه كله چې پر سپارلي اڅلوي اڅوك سپور سي، نو هغه تگ ته زورونه وهي او د تگ لپاره آماده كيږي، نو دعاء به مختصره او بېله توجه سي) حال دا چې پر دې موقع ښه په توجه، تضرع او اطمينان سره دعاء كول پكار دي، او هغه پياده كېدلای سي، او تر كومي رمى وروسته چې بله رمى نه وي يعني آخري رمى وي، نو تر هغه وروسته خو حاجي ځي او دعاء نه كول كيږي، نو ځكه هغه كه په سپر تيا وكړي، نو څه حرج نسته. (ثمرة النجاح وشفاء الارواح بتصرف)

خو نن سبا ټوله پياده رمى كوي؛ ځكه پر څاروي د سپر تيا په حالت كې اوس درمى كولو هيڅ صورت نسته. (دا ټوله تفصيل مو صرف د عبارت د حل لپاره پېش كړی).

و كره المبيت إلخ: يعني درمى په شپو كې له مني څخه بغير بل ځای بېله عنزه شپه تېرول مكروه دي.

فليده: مخكې ذكر سوه چې د مني درې ورځي دي چې په هغه كې به رمى كول كيږي او هغه دا دي: ۱۰، ۱۱، ۱۲ يعني د ذوالحجې لسمه، يوولسمه او دوولسمه، او مخكې دا قاعده هم ذكر سوه چې په اسلامي تاريخ كې شپه همېشه د مبلعد يعني درارواني ورځي تابع وي، خو څلور شپې د مبلعد تابع نه دي بلكې د ماقبل تابع دي، يعني د ذوالحجې ۹، ۱۰، ۱۱، ۱۲ له دغه قاعدې څخه جلا دي، مثلاً د ذوالحجې په نهمه د عرفات ورځ ده، نو د قاعدې په لحاظ سره خو تېره شپه د عرفات شپه كېدل پكار دي، خو دلته د ذوالحجې د لسمي يعني راروانه د لوی اختر شپه د عرفات شپه كيږي، همدغه ډول رارواني درې ورځي يعني ۱۰، ۱۱ او ۱۲ كوم چې درمى ورځي دي، هغوی مخكې دي او بيا د دوی شپه راځي.

په محصب كې پړاو كول او د طواف وداع كولو بيان

﴿١٣٤٢﴾ ثُمَّ إِذَا رَحَلَ إِلَى مَكَّةَ بِيَا حِجِّي كُلِّهِ وَمَكِّي تَه رَوَانِ سِي نَزَلَ بِالنَّحْصَبِ سَاعَةً نُوْدُخْه كُري لپاره دي په محصب كې كښته سي (پاته سي).

﴿١٣٤٥﴾ ثُمَّ يَدْخُلُ مَكَّةَ بِيَا دِي مَكِّي تَه دَاخِل سِي وَيَطُوفُ بِالْبَيْتِ سَبْعَةَ أَشْوَاطٍ اَو طَوَاف

دي وکړي پر کعبې شریفې اووه دوره بِلَا رَمَلٍ وَ سَتِي اِنْ قَدَّ مَهْمَا بغير له رمل کولو او سمي کولو څخه (يعني په دې طواف کي دي نه رمل کوي لونه دي تر طواف وروسته سمي کوي) که چيري يې دواړه مخکي (اټا).

کري وي وَ هَذَا طَوَافُ الْوَدَاعِ اَو دَا طَوَافِ وداع دی وَيُسْتَى اَيْضًا طَوَافُ الصَّدْرِ اَو دَا په طواف

صدر سره هم نومول کيږي وَ هَذَا وَاجِبٌ اِلَّا عَلَى اَهْلِ مَكَّةَ وَ مَنْ اَقَامَ بِهَا اَو دَا وَاجِب دى مگر (نه) پر مکې والا وو او پر هغه کسانو چي په مکه کي پاته سوي (استوگن) وي.

﴿١٣٤٦﴾ وَيُصَلِّي بَعْدَهُ رَكَعَتَيْنِ اَو تر طواف وروسته دي دوه رکعتي لمونځ وکړي.

لغات: ﴿رحل﴾ دفتح دباب ماضي ده، مصدر: رَحَلَ وَ رَحِيلًا وَ رَحْلَةً: سفر کول او روانېدل، کوچېدل.

تشرېح: له مني څخه و مکې ته د تللو پر مهال په لاره کي محصب نومي ځای راځي کوم چي د مني او مکې شريف په مينځ کي دی، په دې ځای کي دڅه وخت لپاره پاتېدل سنت دي (مخکي په ﴿١٣١٠﴾ نمبر مسئله کي ددې تفصيل تېر سو)، خو اوس هلته ځايونه جوړ سوي دي او هلته د پاتېدلو څه صورت او ځای نسته او نه يې اوس رواج سته (همدارنگه نن سبا په بسانو او موټرانو کي سفر کيږي کوم چي د حاجيانو په اختيار کي نه دي. نو ځکه هلته درېدل مشکل دي که څه هم څه ځای پيداسي، نو ځکه اوس ددې په پرېښوولو کي څه حرج نسته).

ثُمَّ يَدْخُلُ مَكَّةَ إلخ: اوس د حج له کارو څخه صرف طواف وداع (درخصتي طواف) پاته سو کوم چي پر آفاقي حاجيانو دواپسۍ په وخت کي واجب دی (آفاقي يعني هغه حاجيان کوم چي له ميقات څخه بهر اوسيږي يا په بله وينا: هغه حاجيان کوم چي له بل وطن او بهر ملک څخه راغلي وي)، هغوی چي کله خپل وطن ته واپس کيږي، نو مسجد حرام ته دي ولاړ سي او يو طواف دي وکړي چي په هغه کي به نه رمل کوي او نه به تر هغه وروسته د صفا او مروه سمي کوي، او دې طواف ته طواف صدر هم وايي. د "صدر" معنی ده "صدرېدل" (روانېدل)، څرنگه چي په دې طواف سره حاجيان له مکې شريفې څخه روانيږي او خپل وطن ته واپس کيږي، نو ځکه ورته "طواف صدر" وايي، او "طواف آخر عهد" ځکه ورته وايي چي همدا د حاجيانو آخري عهد او کار دی او تر دې وروسته له کعبې څخه روانيږي، او "طواف وداع"

ځكه ورته وايي چي تر دې طواف وروسته حاجيان له كعبې څخه رخصتيري او كعبې ته خدای په امان وايي. (شفاء الارواح. فتح الهدايه)

ويصل بعدة إلخ: له هر طواف څخه وروسته دوه ركعته شكرانه نفل كول واجب دي. دهغه پرېښوول گناه ده. طواف برابره ده فرض وي او كه واجب وي او كه نفلي طواف وي، په ټولو كي ددې لماتځه حكم برابري (كما ذكر). (انوار الايضاح)

له طواف څخه وروسته د ماء زمزم چينلو بيان او تفصيل

﴿١٣٤٤﴾ ثُمَّ يَأْتِي زَمْزَمَ فَيَشْرَبُ مِنْ مَائِهَا بَيَادِي د زَمْزَم (څاه) ته راسي او دهغه اوبه دي وچيني وَيَسْتَخْرِجُ الْمَاءَ مِنْهَا بِنَفْسِهِ إِنْ قَدَّرَ او له هغه څخه دي خپله اوبه راوباسي، كه يې قدرت وو (يعني كه پراوبو را ايستلو قادرو) وَيَسْتَقْبِلُ الْبَيْتَ او مخ دي د كعبې و طرف ته كړي (يعني كعبې شريفي ته دي مخامخ سي) وَيَتَضَلَّعُ مِنْهُ او هغه دي تر ډك (ماره نس) پوري وچيني (يعني بڼه ډېري اوبه دي ور څخه وچيني او ځان دي پوره په اوبه كړي) وَيَتَنَقَّصُ فِيهِ مِرَارًا او په هغه كي (يعني د زمزم چينلو په دوران) كي دي څو واره ساه واخلي وَيَرْفَعُ بَصَرَهُ كُلَّ مَرَّةٍ يَنْظُرُ إِلَى الْبَيْتِ او هر وار دي خپل نظر (سترگي) پورته كوي، كعبې شريفي ته دي گوري وَيَصُبُّ عَلَى جَسَدِهِ إِنْ تَيْسَّرَ او پر خپل بدن دي يې واچوي، كه آسانه (مكنه) وي وَالْأَيْتَسَحُّ بِهِ وَجْهَهُ وَرَأْسَهُ كُنِيَ په هغوی سره دي خپل مخ او سر مسح كړي (يعني كه يې پر بدن نه واچوي. نو پر مخ دي يې تيري كړي) وَ يَنْوِي بِشُرْبِهِ مَا شَاءَ او نيت دي وكړي د زمزم د چينلو په وخت كي دهغه څه (مقصد) كوم څه چي يې خوښه وي وَكَانَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا إِذَا شَرِبَ يَقُولُ او عبد الله ابن عباس (رض) چي به كله (د زمزم اوبه) چينلې نو ويل به يې (يعني د ادعاء به يې كول) اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ عَلْمًا نَافِعًا اَي الله! زه سوال (خوات) كوم ستا څخه د نفع رسونكي (نفع مند) علم وَ رِثْقًا وَاسِعًا او د پراخه روزی وَ شِفَاءً مِنْ كُلِّ دَاءٍ او له هري ناروغۍ څخه د شفاء وَ

قَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَاءُ زَمْزَمَ لِبَاسٍ شَرِبَ لَهُ أَوْ نَبِي كَرِيمٍ ﷺ فرمایلی دی: چي د زمزم اوبه د (هر) هغه څه (مقصد) لپاره دي، د کوم څه (مقصد) لپاره چي وچينبل سي.

لغات: ﴿يتضلع﴾ د تفعل د باب مضارع ده: تر ماره نسه خوړل يا چينبل، دومره خوړل يا چينبل چي نس ډک سي، ځان پوره په اوبول، ﴿يتنفس﴾ دا د تفعل د باب مضارع ده: ساه کښل، ساه اخيستل، ﴿مرازا﴾ جمع د مرّة ده: څو واره، ﴿بصر﴾ نظر، نگاه، جمع: انبصار، ﴿تستتر﴾ د تفعل د باب ماضي ده، د دې باب دوې معناوي نقل سوي دي: ① آسانه کېدل (قدرت باندې راتلل، ترلاسه کېدل)، ② يو کار ته تيارېدل (چمتو کېدل)،

تشریح: له طواف وداع او صلاۀ طواف څخه وروسته دي د زمزم اوبه وچينبي او ښه دي ځان په اوبه کړي، او د چينبلو طريقه يې داده چي مخ پر قبله دي هغه په ولاړي وچينبي، په دريو ساه گانو دي يې وچينبي او هر وار دي له لوبنې څخه خوله جلا کوي او هر وار دي کعبې شريفې ته گوري، فرمايي چي د زمزم اوبه دي پر خپل بدن، مخ او سر باندې هم واچوي (توی کړي)، دا خیر او برکت باعث دي، او د چينبلو په وخت کي دي خپل مرادونه په زړه کي لري او په دغه اوبو کي الله تعالیٰ غذائيت ايښی دی او د هر مرض او ناروغۍ لپاره يې شفاء گرځولې ده. (انوار الايضاح)

﴿۱۳۷۸﴾ وَيَسْتَحِبُّ بَعْدَ شُرْبِهِ أَنْ يَأْتِيَ بَابَ الْكَعْبَةِ او د زمزم له چينلو څخه وروسته

مستحب دي چي د کعبې شريفې دروازې ته راسي وَيُقْبِلُ الْعَتَبَةَ او (د دروازې) چوکاټ مخ

کړي ثُمَّ يَأْتِي إِلَى الْمُلْتَزِمِ بيا دي ملتزم ته راسي وَهُوَ مَا بَيْنَ الْحَجَرِ الْأَسْوَدِ وَالْبَابِ او

ملتزم هغه دی کوم چي د حجر اسود او (د کعبې شريفې) د دروازې تر مينځ دی فَيَضَعُ صَدْرَهُ وَ

وَجْهَهُ عَلَيْهِ نو پر هغه دي خپله سينه او مخ کښېږدي وَيَتَشَبَّثُ بِأَسْتَارِ الْكَعْبَةِ سَاعَةً او د

څه گري لپاره دي د کعبې شريفې پردې ونيسي يَتَضَمَّرُ إِلَى اللَّهِ تَعَالَى بِالدُّعَاءِ بِمَا أَحَبَّ مِنْ

أُمُورِ الدُّنْيَا عاجزي دي وکړي (د خپل به وس، او لاچارۍ اظهار دي وکړي) د الله تعالیٰ مخ نه په (وخت د)

دعاء کولو کي د هغه څه کوم چي يې خوښه وي دنيا او آخرت له کارونو (مقاصدو) څخه وَيَقُولُ

او ودي وايي (يعني دا دعاء دي هم وکړي) اَللّٰهُمَّ إِنَّ هَذَا بَيْتُكَ الَّذِي جَعَلْتَهُ مُبَارَكًا وَهُدًى

لِلْعَالَمِينَ اې الله! داستا هغه کور دی کوم چي تامبارک (برکت والا) او د ټوله جهان والا لپاره (ذريعه د) هدايت گرځولی دی اَللّٰهُمَّ كَمَا هَدَيْتَنِيْ لَهٗ اې الله! څرنگه چي تاما ته ددې کور (د حج) هدايت وکړی (د حج توفيق دي ماته راکړی) فَتَقَبَّلْ مِنِّيْ نو (همداسي يې اوس) زما له طرفه قبول (مم) کړه! وَلَا تَجْعَلْ هَذَا آخِرَ الْعَهْدِ مِنْ بَيْتِكَ اومه گرځوه دا (زما) آخري ملاقات (آخري سفر) ستاد کور (کعبې شريفي) وَاَرْزُقْنِي الْعَوْدَ اِلَيْهِ او را روزي کړه! (توفيق راکړه د) بيرته راتگ ودي کور (کعبې) ته حَتَّى تَرْضَى عَنِّي بِرَحْمَتِكَ يَا اَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ تردې چي ته زما څخه راضي سي، ستا په خپل رحمت سره اې د ټولو رحم کونکو څخه زيات رحم کونکې!.

لغات: ﴿العتبة﴾ د دروازي چوکاټ (کوم چي تر پنبولاندي راځي)، درشل، ﴿يتشبت﴾ د تفعل د باب مضارع ده: يوشی نيول (په لاسو سره نيول)، ﴿يتضق﴾ د تفعل د باب مضارع ده: دخپل عاجزۍ او بې وسۍ اظهار کول، ځان تپت بنکاره کول، په عاجزي او سرتيقي سره يو څه غوښتل.

تشرېح: فرمايي چي د زمزم تر چينلو وروسته دي کعبې شريفي ته راسي او د کعبې شريفي چوکاټ دي مچ کړي او د ملتزم سره دي مخ او سينه ومېنلوي (ولگوي) او د کعبې شريفي پر دېوال دي خپل رخسار ولگوي، دعاء دي وکړي او خپل مرادونه دي وغواړي (لکه مخکي چي دې پوره تفصيل تېر سو).

يادونه: مصنف رَحِمَهُ اللهُ له طواف وداع او صلاة طواف څخه تر فراغت سره دا طريقه ليکلې ده چي تر هغه وروسته دي د زمزم اوبه وچيښي او بيا دي راسي، دعاء دي وکړي او دسي نور (لکه اوس چي ذکر سو)، اصل طريقه خو همدا ده، لېکن نن سبا هلته پر داسي موقع ډېر رش او گنه گونه وي، لهنا که داسي وکړي چي له صلاة طواف څخه تر فراغت وروسته اولاً د کعبې شريفي چوکاټ مچ کړي او د ملتزم سره ځان ولگوي او دعاء وکړي او د کعبې پر دېوال خپل مخ ولگوي او مرادونه دي وغواړي، تر دې وروسته په آخر کي د زمزم اوبه وچيښي، نو هم څه حرج نسته، او د ضعيفه خلکو او سپين بړسرو لپاره په دې کي آساني ده، لکه څرنگه چي په بعضي کتابو کي همدا ترتيب ليکل سوی دی.

د دعاء قبلدلو ځايونه

﴿١٣٤﴾ وَٱلْمُلتَزِمُ مِنَ ٱلْأَمْكَانِ ٱلَّتِى يُسْتَجَابُ فِىهَا ٱلدُّعَآءُ بِبَكَّةَ ٱلْمُشْرِقَةِ او ملتزم په مكه شريفه كي له هغه ځايو څخه دى چى په هغوى كي دعاء قبليري د هغى خُصَّةَ عَشْرَمَوْضِعًا او هغه پنځلس ځايونه دي نَقْلَهَا ٱلْكَمَالُ بِنُ ٱلْهَمَامِ عَنْ رِسَالَةِ ٱلْحَسَنِ ٱلْبَصْرِى رَجِهَهُ ٱللَّهُ كوم چي نقل كړي دي كمال بن الهمام د حضرت حسن بصري رَجِهَهُ ٱللَّهُ له رسالى څخه بِقَوْلِهِمْ: فِى الطَّوَافِ وَعِنْدَ ٱلْمُلتَزِمِ وَتَحْتَ ٱلْمِيزَابِ په خپل دې قول سره چي (دعاء قبليري): (١) په طواف كي (٢) او د ملتزم سره (٣) او تر ميزاب رحمت لاندې وَفِى ٱلْبَيْتِ وَعِنْدَ رَمْزِهِ وَخَلْفَ ٱلْمَقَامِ (٤) او په كعبه شريفه كي (دنده) (٥) او د زمزم سره (٦) او د مقام ابراهيم وشاته وَعَلَى الصَّفَا وَعَلَى ٱلْمَرْوَةِ وَفِى السَّعْيِ (٧) او پر صفا (٨) او پر مروه (٩) او په سعى كي وَفِى عَرَفَاتٍ وَفِى مَنًى (١٠) او په عرفات كي (١١) او په منى كي وَعِنْدَ ٱلْجَمَرَاتِ (١٢). (١٣، ١٤) او د (دريو سره وړ) جمراتو سره. (او پنځلسم (١٥) د څلورمې ورځې درمى په وخت كي. كه په منى كي پاته سوى وو).

لغات: ﴿المشْرِقَةُ﴾ د تفصيل له بابه اسم مفعول دى: شرف وركول سوى، شرافت او عزت والا.

تشرېح: په مكه شريفه كي څو ځايونه داسي دي چي په هغوى كي د دعاگانو قبلدلو له سلفو او له فقهي كتابونو څخه ثابت دي، دلته مصنف رَجِهَهُ ٱللَّهُ پنځلس (١٥) ځايونه ذكر كړي دي (او بعضو يو ورشت [٢١] مقامات ذكر كړي دي): ① د طواف په حالت كي، ② د ملتزم سره (ملتزم د كعبې شريفې د دروازي او د حجر اسود تر مينځ حصه ده)، ③ تر ميزاب رحمت يعني د كعبې شريفې تر ناوې لاندې هم دعاء زياته قبليري، ④ په كعبه شريفه كي دنده، ⑤ د زمزم داوبو سره د زمزم د چينلو په وخت كي. ⑥ د مقام ابراهيم وشاته، ⑦ پر صفا غره، ⑧ همدارنگه پر مروه غره، ⑨ د سعى په حالت كي، ⑩ د عرفات په ميدان كي، ⑪ په منى كي، ⑫ د جمره اولي، ⑬ جمره ثانيه، ⑭ جمره ثالثه، د هري جمرې له رمى څخه وروسته دعاء غوښتل ډېره قبليري، ⑮ د څلورمې ورځې درمى په وخت كي (يعني كه دنو الحجې په ديولسمه هم په منى كي پاته سي. نو بيا څو په هاغه ورځ هم د دريو سره جمراتو رمى كول پر هغه لازميږي لكه مخكي ذكر سوه. نو په دې ورځ هم له رمى كولو څخه وروسته دعاء مقبوله ده. د هري جمرې له رمى څخه وروسته دي دعاء وغولوي).

﴿ ۱۲۸۰ ﴾ وَالْجَمَرَاتُ تُزْمَىٰ فَنِي أَرْبَعَةَ أَيَّامٍ ۖ أَوْ جَمَرَاتٍ (دشیطنوخلی) خلور ورخی ویشتل کیری یوم النحر وثلثة بعدة د قربانی (لوی اختر) په ورخ او درې ورخی تر هغه وروسته کما تقدّم لکه مخکي چي تهر سوه.

﴿ ۱۳۸۱ ﴾ وَذَكَرْنَا اسْتِجَابَتَهُ أَيْضًا عِنْدَ رُؤْيَا الْبَيْتِ الْكَرَّمِ ۖ أَوْ مَوْجِدٍ (مخکي) د کعبی شریفی د لیدلو په وخت کي د دعاء قبلدلو یادونه هم وکړه (چي په دې وخت کي دعاء قبلیري).

لغات: ﴿استجابة﴾ د استعمال د باب مصدر دی، کله چي ددې باب په صله کي دعاء ذکر سي، نو معنی یې ده: دعاء قبلدل، دعاء او حاجت ور پوره کول.

تشریح: (شیطان) به خلور ورخی ویشتل کیری: ① یعنی د ذو الحجې په لسمه (کوم چي د لوی اختر ورځ ده)، ② او په یوولسمه، ③ دوولسمه، ④ او دیارلسمه، یعنی کله چي په دیارلسمه ورځ هم په منی کي پاته سوی وي، د مسئلہ مخکي په تفصیل سره تهره سوه، وگورئ! له مسئلہ نمبر ﴿ ۱۳۶۸ ﴾ څخه تر مسئلہ نمبر ﴿ ۱۳۷۰ ﴾ پوري.

و ذکرنا استجابه إلخ: کله چي مسجد حرام ته داخل سي او پر کعبه شریفه یې اول نظر پرېوځي، نو په دې وخت کي هم دعاء قبلیري، لکه مخکي چي ذکر سوه، لهذا په دې وخت کي هم په پوره توجه سره دعاء غوښتل پکار دي.

کعبی شریفی ته د داخلېدلو بیان

﴿ ۱۳۸۲ ﴾ وَيَسْتَحِبُّ دُخُولُ الْبَيْتِ الشَّرِيفِ الْبَارِكِ إِنْ لَمْ يُؤْذِ أَحَدًا ۖ أَوْ مُسْتَحَبٌّ دِي كَعْبِي شَرِيفِي مَبَارَكِي تَه دَاخِلِدِل، که چیري چا ته یې تکلیف نه رسوی.

﴿ ۱۳۸۳ ﴾ وَيَنْبَغِي أَنْ يَقْصِدَ مَصْلَى النَّبِيِّ ﷺ فِيهِ ۖ أَوْ يَكَارِهَ دَه چي قصد وکړي د نبی کریم ﷺ د لمونځ کولو د ځای په کعبه شریفه کي (یعني په کعبه کي دننه چي نبی ﷺ پر کوم ځای

لمونځ کړی دی، پر هغه ځای لمونځ کول پکار دي) وَهُوَ قَبْلَ وَجْهِهِ وَقَدْ جَعَلَ الْبَابَ قِبَلَ ظَهْرِهِ

حَتَّى يَكُونَ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْجِدَارِ الَّذِي قَبْلَ وَجْهِهِ قُرْبُ ثَلَاثَةِ أَذْرُعٍ ۖ أَوْ هُفَ ځای د ده (یعني د داخلېدونکي کس) د مخ و طرف ته دی په داسي حال کي چي کله ده (د کعبې شریفې) دروازه خپل شاته ګرځولې وي (یعني منې ته یې شاوي لومځ ته ولاړي) تر دې چي دده او د هغه دېوال تر مینځ کوم چي دده

ومخ ته دی درې (شرعي) گزه فاصله پاته وي (يعني دروازې ته مخامخ چي کوم دېوال دی. له هغه څخه تقريباً درې گزه شاته هغه دېوال دی چيري چي رسول الله ﷺ لمونځ کړی وو) ثُمَّ يُصَلِّيْ بِيَادِي (هله) لمونځ وکړي فَإِذَا صَلَّى إِلَى الْجِدَارِ بِيَا چي کله د دېوال و طرف ته (دېوال ته بمخامخ) لمونځ وکړي يَضَعُ خَدَّهُ عَلَيْهِ وَيَسْتَغْفِرُ اللَّهَ وَيَحْسُدُهُ نو (تر هغه وروسته) دي خپل رخسار (بارخو) پر هغه دېوال کښېږدي او له الله تعالى څخه دي مغفرت (بخښنه) وغواړي او دهغه حمد (او ثناء) دي ووايي.

لغات: ﴿لَمْ يُوْذَ﴾ د افعال له بابو د نفې جحد بلم صيغه ده: تكليف رسول، ضرر رسول، ﴿الجدار﴾

دېوال، جمع: جُدُر، ﴿خَدَّ﴾ رخسار، بارخو، جمع: أَخْدَادٌ وَخَدَاةٌ. **تشرېح:** د مذاهب اربعه وو له كتابو څخه دا ثابت دي چي كعبې شريفي (بيت الله) ته داخلېدل او لمونځ پكښي كول مستحب دي، خو دا د حج په مناسكو كي داخل نه دي.

كه يو خوش نصيبه كس ته دا نېكېختي حاصله سي، نو هغه ته پكار دي چي په زياته خشوع و خضوع او انتهايي ادب سره په تيمت نظر كعبې شريفي ته داخل سي په داسي حال كي چي د الله تبارك و تعالى لويي او جلال يې په زړه كي حاضره وي او هله دي په كامله توجه سره په لماتځه او دعاء كي مشغوله سي او دغه څه گړي دي غنيمت و گڼي. (نېكاره دي وي چي اوس مهال په بعضي مخصوصه ورځو كي كعبې شريفي ته د غل وركولو پر موقع د هغې دروازه خلاصېږي او د حكومت يا د هغه خاندان چي هغو ته د كعبې شريفي د مباركي چابې داخيستلو شرف حاصل دی، د هغو له طرفه چي په انتظام كي د شركت لپاره كومو خلكو ته دعوت وركول كيږي، صرف هغوی كعبې شريفي ته د داخلېدلو نېكېختيا حاصلولای سي).

وينبغى أن يقصد إلخ: يعني په كعبه شريفه كي چي پر كوم ځای نبي كريم ﷺ لمونځ كړی دی، پر هغه ځای لمونځ كول پكار دي، كه يې بل ځای وکړي، نو هم صحيح دي، د كعبې شريفي په دروازه كي چي کله ور داخل سي، نو د مخامخ دېوال و طرف ته دي ولاړ سي او له دېوال څخه دي درې شرعي گزه (كوم چي خلورنيم فته كيږي) شاته ودرېږي، پر دې ځای نبي كريم ﷺ لمونځ کړی دی. (په حقيقت كي دا خبره د مشاهدې سره تعلق لري، په زياتره رواياتو كي دا خبره راغلې ده چي نبي كريم ﷺ په كعبه شريفه كي داسي ځای لمونځ وکړی چي د كعبې شريفي يو ستن [پايه] د نبي كريم ﷺ چه طرف ته وه او دوي ستي يې راسته طرف ته وې کماي رواية البخاري و ابی داؤد، او درې ستي يې شاته وې، په هغه وخت كي په كعبه شريفه كي شپږ ستي (پايې) وې، ملا علي قاري رحمه الله فرمايي چي اوس په كعبه شريفه كي صرف درې ستي دي. او حضرت بلال رضي الله عنه به په تعيين سره دا بنسوله چي نبي كريم ﷺ د فلانی او فلانی ستي تر مينځ دوه ركعت له لمونځ وکړی). (انوار الايضاح. ثمره النجاح)

له ارکان کعبه څخه څه مراد دي؟

﴿ ۱۲۸۳ ﴾ ثُمَّ يَأْتِي الْأَرْكَانَ بِيَادِيهِ ارْكَانُوهُ رَاسِي فَيَخْمَدُ وَيُهْلِلُ وَيُسَبِّحُ وَيُكَبِّرُ نوحاً حمد دي ووايي او لا اله الا الله او سبحان الله او الله اكبر دي ووايي وَيَسْأَلُ اللَّهَ تَعَالَى مَا شَاءَ او له الله تعالى څخه دي سوال (او دعاء) وکړي د څه چي يې خوښه وي وَيَلْزِمُ الْأَدَبَ مَا اسْتَطَاعَ بِظَاهِرِهِ وَبَاطِنِهِ او ادب دي لازم ونيسي څومره چي دده وس وي په خپل ظاهر او باطن (دواړه) سره.

تشرېح: له ارکان څخه مراد ارکان اربعه يعني د کعبې شريفي څلور کونجنان دي، په يوه کونج کي يې حجر اسود لگېدلی ده، له هماغه څخه د طواف شروع کيږي، د کعبې شريفي په شمالي مشرقي کونج کي رکن عراقي دی او په شمالي مغربي کونج کي يې رکن شامي دی او د کعبې شريفي چي کوم جنوبي مغربي کونج دی، هلته رکن یماني دی او د کعبې شريفي دروازه مشرقي طرف ته ده، فرمايي چي په مذکوره څلور سره مبارکو ځايو کي په پوره توجه سره د دنيا او آخرت مرادونه غوښتل پکار دي، په دې ټولو ځايو کي دعاگانې قبلېږي (صاحب د شفاء الارواح ليکلي دي چي له ارکان څخه د کعبې شريفي سني مراد دي، يعني د هري سني سره دي لا اله الا الله، سبحان الله او الله اکبر وایي او دعاء دي وکړي). (انوار الايضاح، شفاء الارواح)

﴿ ۱۲۸۵ ﴾ وَلَيْسَتْ الْبَلَاطَةُ الْخَضْرَاءُ الَّتِي بَيْنَ الْعُمُودَيْنِ مُصَلَّى النَّبِيِّ ﷺ او هغه زرغون ډبرين فرش کوم چي د دوو ستونو (پايو) په مينځ کي دی (هغه) د نبی کریم ﷺ د لمونځ ځای نه دی وَمَا تَقُولُهُ الْعَامَّةُ مِنْ أَنَّهُ الْعُرْوَةُ الْوُثْقَى وَهُوَ مَوْضِعُ عَالٍ فِي جِدَارِ الْبَيْتِ او کوم چي عام خلک (عوام) دا وایي چي دا عروۃ وثقی "ده کوم چي د کعبې شريفي په دېوال کي یو لور ځای دی بِدْعَةٌ بَاطِلَةٌ لَا أَصْلَ لَهَا (داوړنا) بدعت باطله ده (يعني دا خبره له ځانه جوړه سوي ده کوم چي بالکل غلطه) چي هغه لره هيڅ اصل نسته وَالْبِسْطَارُ الَّذِي فِي وَسْطِ الْبَيْتِ يُسَوِّنُهُ سُرَّةَ الدُّنْيَا او هغه مېخ کوم چي د کعبې شريفي په مينځ کي دی چي خلک هغه ته د دنيا نو (مينځ) وایي يَكْشِفُ أَحَدُهُمْ عَوْرَتَهُ وَسُرَّتَهُ وَيَضَعُهَا عَلَيْهِ چي يو دوی خپل عورت او نو لڅوي او پر هغه يې اړدي فِعْلٌ مَن لَّا عَقْلَ لَهُ فَضْلًا عَنْ عِلْمٍ دا د هغه چا کار دی چي هيڅ عقل نه لري،

زيات تر دې چي علم ولري (يعني علم خو هلته پرېږده!، يوه ذره عقل لاهم نه لري) كَمَا قَالَهُ
الْكَمَالُ لکه څرنگه چي ويلي دي علامه كمال (ابن الهمام صاحب دفتح القدير رحمه الله).

لغات: ﴿بلاطة﴾ هغه ډبري (ټائل) کوم چي په فرش کي استعمال کړل سي (انوار الايضاح)، ﴿العروة

الوثق﴾ مضبوطه حلقه، ﴿مسمار﴾ مېخ، جمع: مَسَامِيرُ.

تشرېح: په کعبه شريفه کي ددو ستونو (پايو اتبوا) تر مينځ دزرغونو ډبرو فرش دی، خلک وايي چي نبي کریم ﷺ دلته لمونځ کړی دی، دا غلطه وينا ده.

وما تقوله إلخ: په کعبه شريفه کي د مخ په دېوال کي را پورته سوی (حلقه غوندي) ځای دی، عام خلک هغه ته عروة الوثقى وايي، ددې هم په شريعت کي هيڅ اصل نسته او دعوامو له خپل ځانه جوړه سوې خبره ده (او په قرآن کریم کي چي کوم دالعروة الوثقى ذکر سوی دی، هغه اسلام ته ددې سره تشبيه ورکول سوې ده يعني چا چي اسلام قبول کړی، څو اكي هغه مضبوطه حلقه ونيوله).

والمسمار إلخ: د کعبې شريفې په مينځ کي يو مېخ دی، عوام خلک وايي چي دا دنيا نو (ناف) دی او د دنيا بالکل د مينځ حصه ده، پر دې به د پخوانۍ زمانې بعضي خلکو خپلي شرمگاوي او خپل نوگان (نافونه) ايښووله (صاحب د انوار الايضاح ليکلي دي چي داسي به د جاهليت په زمته کي کفارو او مشرکينو کوله)، دا جاهلانه رسم دی او د هغه چا کار دی چي ذره غوندي عقل هم نه لري، شريعت د داسي بې عقلۍ او بې حيائي اجازه نه ورکوي. (شفاه الارواح، انوار الايضاح، ثمرة النجاح)

له مکې شريفې څخه د واپس تللو بيان

﴿۱۳۸۶﴾ وَإِذَا أَرَادَ الْعُودَ إِلَى أَهْلِهِ او کله چي خپل کورنۍ (او وطن) ته د واپس تللو اراده وکړي
يَنْبَغِي أَنْ يَنْصَرِفَ بَعْدَ طَوَافِهِ لِلْوَدَاعِ وَهُوَ يَمُشِي إِلَى دَرَائِهِ وَوَجْهُهُ إِلَى الْمَبِيتِ نو پکار ده (مناسب ده) چي له خپل طواف وداع کولو څخه وروسته په داسي حال کي وگرځي (ولاري) چي د دې دشا پر طرف روان وي او دده مخ د کعبې شريفې و طرف ته وي بَاكِيًا أَوْ مُتَبَاكِيًا
مُتَحَسِّرًا عَلَى فِرَاقِ الْمَبِيتِ حَتَّى يَخْرُجَ مِنَ الْمَسْجِدِ (او) په داسي حال کي چي د دې ژړېدونکی يا د ژړا غوندي شکل جوړونکی وي، افسوس (او غم) کونکی وي د کعبې شريفې پر جلايي باندي تر دې چي له مسجد حرام څخه ووځي وَيَخْرُجُ مِنْ مَكَّةَ مِنْ بَابِ بَنِي شَيْبَةَ

مِنَ الثَّنِيَةِ السُّفْلَى او له مکې مکرمې مخخه دي په "باب بنی شیبه" باندې د ثنیة السفلی له طرف څخه ووځي.

لغات: ﴿أهل﴾ کورنۍ، بنځه او داسې نور، ﴿ینصرف﴾ د انفعال د باب مضارع ده: واپس کېدل راغړ کېدل، ﴿متباکياً﴾ د تفاعل له باب فاعل دی: په تکلف سره ژړېدونکی، د ژړا غونډي شکل جوړونکی، ﴿متحسراً﴾ د تفعّل له باب فاعل دی: افسوس (افسوز) کونکی.

تشریح: له طواف وداع او صلاة طواف څخه وروسته چي کله حاجي رخصتېږي او خپل ځای ته واپس کیږي، نو کعبه شریفه دې مچ کړي او له کعبې څخه دې په داسې حال کي روان سي چي مخ یې د کعبې شریفې طرف ته وي یعني د شا پر طرف دي روان سي، او د کعبې شریفې پر فراق چي یې څومره وس وي، هغومره دي وژاري او که ژرانه ورځي، نو د ژړا په څېر صورت دي جوړ کړي او د همدې حسرت او افسوس په حالت کي دي د کعبې شریفې و طرف ته کتونکی، ژړېدونکي له مسجد حرام څخه ووځي.

ويخرج من الخ: "باب بنی شیبه" د "ثنیة السفلی" و طرف ته ده، او مخکي ذکر سوه چي له مکې شریفې څخه وتل به د ثنیة السفلی له طرفه (بني د لاندې خوا څخه) کیږي (او داخلېدل به د ثنیة العلیا له طرفه کیږي)، نو ځکه اوس به په باب بنی شیبه باندې د ثنیة السفلی د لاري له مکې شریفې څخه ووځي. (نورة التجاح، انوار الايضاح)

بنځه د حج په کومو احکامو کي له سړي څخه جلا ده؟

﴿۱۳۸۷﴾ وَالنِّسَاءُ فِي جَمِيعِ أَعْمَالِ الْحَجِّ كَالرِّجَالِ او بنځه د حج په ټولو افعالو کي د سړي په

څېر ده غَيْرَ أَنَّهَا لَا تَكْشِفُ رَأْسَهَا مِثْلَ مَا سَوَاهُ دې چي بنځه به نه لڅوي (نه بنکاره کوي) خپل سر.

﴿۱۳۸۸﴾ وَتَسْدُلُ عَلَى وَجْهِهَا شَيْئًا تَحْتَهُ عِيْدَانٌ او څړوي به بنځه پر خپل مخ یو شی (پرده)

چي تر هغه به (یې) لرگیان لاندې (کړي) وي (یعني چي د سربا تندي پر طرف نري لرگیان تر هغه لاندې درول

سوي دي چي پرده دمخ سره نه ولگیږي) كَالْقُبَّةِ د گومبتي په څېر تَمْنَعُ مَسَّهُ بِهَا

هغه (لرگیان) منع کړي دمخ مه کېدل د پردې (نقاب) سره (یعني چي

لغات: ﴿تسدل﴾ دنسر له بابه مضارع معلومه ده: راځړول، ﴿عيدان﴾ جمع دعؤده: لرگی، پرېکړی سوی ښاخ، ﴿قبة﴾ گومبته، گردی، وډاني، همدارنگه هغه کوچنۍ خېمه چي سري يې (د گومبتي په څېر) گردی وي، جمع: قباب، ﴿غطاء﴾ پرده، نقاب، جمع: أغطية.

تشریح: مصنف رَحْمَةُ اللهِ فرمايي چي ښځه د حج په ټولو افعالو کي دسري په څېر ده، لېکن په يوڅو مسئلو کي د ښځي حکم جلادی چي د هغوی تفصيل دلته بيانوي، مصنف رَحْمَةُ اللهِ اووه مسئلې ذکر کړي دي: ①... د احرام په حالت کي سري خپل سر نه سي پټولای، لېکن ښځه به يې پټوي، د ښځي لپاره خپل سر لڅول جائز نه دي؛ ځکه دا دستر خلاف دي.

و تسدل إلخ: ها! ښځه به خپل مخ لڅ ساتي، خود پردې لپاره پر مخ کپړه (نقاب وغيره) داسي اچوي چي دمخ سره نه ولگيږي، مثلاً تر هغه لاندي دي يوڅو لرگي داسي وتري چي کپړه له مخ څخه ليري سي او پرده هم راسي (او بله طريقه يې داده چي ښځه دي پر خپل سر داسي خولۍ اړخپينه اکنېږدي کوم چي چار طرفه څو کي او څنډي لري اکوم ته چي ميت خولۍ هم ريل کيږي او پر هغه د پاسه دي کپړه واچوي، نو د خولۍ د څوکو اړغوا په وجه به کپړه له مخ څخه ليري سي او په دې توگه به د سر د ورېښتياو حفاظت هم وسي او دمخ سره د کپړې دنه لگېدلو تر څنگ به له پرديو خلکو څخه پرده هم وسي (ايضاح امتاک ص: ۷۲، ۷۳).

﴿۱۳۸۹﴾ وَلَا تَرْفَعُ صَوْتَهَا بِالْتَّلْبِيَةِ او نه به پورته کوي ښځه خپل آواز په تلبيه کي.

﴿۱۳۹۰﴾ وَلَا تَرْمَلُ او نه به ښځه (دسري په څېر) رمل کوي (يعني په طواف کي به تېز تگ او خپلي اوږي نه ښوړوي لکه مخکي چي درمل وضعت تېر سړا).

﴿۱۳۹۱﴾ وَلَا تَهْرُولُ فِي السَّعْيِ بَيْنَ الْبَيْلَيْنِ الْأَخْضَرَيْنِ او (همدارنگه) نه به تېزه ځي

ښځه (دسري په څېر) د سعی کولو پر مهال د ميلين اخضرين (دوه زرغونه ميلونو) په مينځ کي بل تَشْشِي عَلٰى هَيْئَتِهَا فِي جَبِيْعِ السَّعْيِ بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ بلکي ځي به په سکون (په آرامه، د خپل علای رفتار مطلب) په ټوله سعی کي د صفا او مروه تر مينځ.

تشریح: په دې عبارت کي د دويمې، درېيمې او څلورمې مسئلې بيان دی:

⑦... دويمه مسئله داده چي ښځه به تلبيه په زوره (جهراً) نه وايي، بلکي په کراره (سراً) به وايي، او له دې څخه په زړه کي ويل مراد نه دي، بلکي دومره کرار ويل مقصود دي چي حروف صحيح اداء کيږي او ښځه يې خپله اوږي او نور پزړی خلک يې نه سي اورېدلای.

- ③... درېيمه مسئله داده چې بنځه به په طواف کي رمل نه کوي، لکه څرنگه چې سړی د طواف په اولو دریو ټورنو (شوطونو) کي رمل کوي، رمل صرف د سړیو لپاره سنت دی.
- ④... څلورمه مسئله داده چې بنځه به د سمی بین الصفا والمروه په دوران کي د میلین اخضرین تر مینځ تېزه نه ځي، دلته تگ تېزول صرف د سړیو لپاره سنت دي او بنځي له دې حکم څخه مستثنی دي.

﴿ ۱۳۹۲ ﴾ وَلَا تَخْلِقُ وَتُقَصِّرُ او (همدارنگه) بنځه به سر نه خړسي او قصر به کوي (يعني صرف

ور بستان به کوچني کوي اچي کوي اد گوتي د سر په اندازه).

﴿ ۱۳۹۳ ﴾ وَتَلْبِسُ الْمَخِيطَ او بنځه به گنډل سوې (جوړه) جامه اغوندي.

﴿ ۱۳۹۴ ﴾ وَلَا تُزَاحِمُ الرِّجَالَ فِي اسْتِلامِ الْحَجَرِ او (همدارنگه) بنځه به په سړیو نه ننوځي د

سړیو لپاره به خنډ نه جوړيږي، نه به يې دیکه کوي د حجر اسود په مسه کولو کي.

لغات: ﴿مخيط﴾ د ضرب له باب مفعول دی: گنډل سوې جامه، ﴿لا تُزَاحِمُ﴾ د مفاعلي له باب د نفي

معلوم صيغه ده، مصدر: مُزَاحَمَةٌ وَزَحَامًا: دزيات شمېر (رش) په وجه يو بل دیکه کول (په رش کي يو د بل سره دیکه کول)، خنډ جوړېدل، مقابل کېدل، دزيات شمېر په وجه ځای تنگېدل.

تشریح: ⑤... پنځمه مسئله داده چې بنځه به سر نه خړسي؛ ځکه دا د بنځي د زينت خلاف دي (چې په دې سره هغه پکه گرځي)، نو ځکه صرف قصر به کوي.

⑥... شپږمه مسئله داده چې بنځه به د احرام په حالت کي گنډل سوې او جوړه سوې کپړه اغوندي؛ ځکه که هغه هم د سړیو په څېر ناکنډل سوې کپړه په تن کړي، نو د هغې دعورت ښکاره کېدلو خطر ه سته.

⑦... اوومه مسئله داده چې که په حجر اسود باندي دخلگورش او گنه گونه وي، نو بنځه به د حجر اسود د مسه کولو او مچولو په کوښښ کي په سړیو نه ننوځي، ځکه په پرديو سړو کي تلل او د هغو سره خپل بدن مسه کول ممنوع او حرام دي، حال دا چې حجر اسود مچول صرف سنت دي، ها! که ځای خالي وي، نو بنځي لره د حجر اسود د مچولو اجازه سته.

د حج کوم قسم افضل دی

﴿۱۳۹۵﴾ وَ هَذَا اِتِّمَامُ حَجِّ الْمُفْرِدِ او دا د حج افراد کونکي (دبيان) بشپړ تيا ده (يعني په دې سره د حج افراد بيان پوره او پای ته ورسېدی، يا په بله وينا: دا پوره اتهوله بيان د حج مفرد دی) وَ هُوَ دُونَ الْمُتَمَتِّعِ فِي الْفَضْلِ او هغه په فضيلت کې له (حج) تمتع کونکي څخه کم دی وَالْقِرَانُ أَفْضَلُ مِنَ التَّمَتُّعِ او (حج) قران بيا له (حج) تمتع څخه افضل دی.

لغات: ﴿المُفْرِد﴾ حج افراد کونکي، مخکې ذکر سوه چې حج پر درې قسمه دی: ① حَجِّ اِفْرَاد، دې ته وايي چې حاجي له ميقات څخه يوازي د حج احرام وتړي (يعني فقط د حج لپاره احرام وتړي، نه د عمرې لپاره) او چې کله د حج ارکان اداء کړي او حج ختم کړي، نو احرام خلاص کړي، داسې حاجي ته مُفْرِد وايي، ② حَجِّ قِرَان، دې ته وايي چې له ميقات څخه د حج او عمرې دواړو احرام يو ځای وتړي، داسې حاجي ته قَارِن وايي، ③ حَجِّ تَمَتُّع، دې ته وايي چې د حج په مياشتو کې صرف د عمرې احرام وتړي او چې کله عمره ختمه کړي، نو احرام خلاص کړي، بيا د فو الحجې په اتمه ورځ بلنډي د حج احرام وتړي، داسې حاجي ته مُتَمَتِّع وايي.

تشرېح: دا مخکيني مسائل د حج افراد ول، لېکن د هغوی زياتره مسائل په حج تمتع او حج قران کې هم دي (يعني په تمتع او قران کې هم زياتره داغه مسئلې دي). په راوان فصل کې مصنف رَجَّه الله حج قران او حج تمتع بيان کړي دي. بيا فرمايي چې حج قران تر ټولو افضل دی؛ ځکه په هغه کې حج او عمره دواړه يو ځای کول کېږي، تر هغه وروسته حج تمتع افضل دی؛ ځکه په هغه کې حج او عمره په يوه سفر کې اداء کېږي، که څه هم يو ځای نه کول کېږي، تر هغه وروسته حج افراد دی؛ ځکه په هغه کې يوازي حج اداء کېږي (او صاحب د انوار الايضاح ليکلي دي چې متاخرينو فقهاؤ حج تمتع افضل گرځولی دی. ځکه په حج قران کې د احرام موده د حج تمتع په مقابله کې لوړېده وي، چې په دې لوړېده موده کې د احرام د ممنوعاتو پابنديو رعايت کولو د علمو خلکو لپاره مشکل دي، نو ځکه متاخرينو تمتع افضل گڼلی دی. د دې لپاره چې حج او حاجي له کونکي ټولو نيمگړتيلو څخه په آسټه محفوظ پاته سي). (ثمرة النجاح، انوار الايضاح بتصرف)

فصل

حج قرآن او د هغه طريقه

﴿۱۲۹۲﴾ الْقِرَانُ هُوَ أَنْ يَجْمَعَ بَيْنَ إِحْرَامِ الْحَجِّ وَالْعُمْرَةِ قِرَانًا دَادِي چي (حج کونکي) د حج او عمرې د احرام تر مينځ جمع راولي (يعني چي د حج او عمرې دواړو احرام يو ځای وتري).

﴿۱۲۹۴﴾ فَيَقُولُ بَعْدَ صَلَاةِ رَكْعَتَيِ الْإِحْرَامِ نَوْفَهُ دِي د احرام له دوه رکعتو لمونځ کولو

څخه وروسته (حسي) وایي اللَّهُمَّ إِنِّي أُرِيدُ الْعُمْرَةَ وَالْحَجَّ ای الله! زه د حج او عمرې (دواړو)

اراده کوم فَيَسْتَرْهُيَانِ وَتَقَبَّلُهُمَا مِنِّي نو هغوی دواړه زما لپاره آسانه کړه! او زما څخه یې

قبول کړه! ثُمَّ يَلْبِسُ بِيَادِي تَلْبِيَهُ وایي.

لغات: ﴿قرآن﴾ په یوه احرام کي حج او عمره دواړه اداء کول.

تشریح: قرآن (د قاف په کسر سره) د ضرب د باب قَرَنَ يَقْرِنُ مصدر دی، لغوي معنی یې ده: یو ځای کول (متصل کول)، جمع کول، او د شریعت په اصطلاح کي قرآن دادی چي د حج او عمرې دواړو احرام یو ځای وتري، یا په بله وینا چي په یوه احرام سره حج او عمره دواړه اداء کړي (څرنګه چي دلته احرام تړونکي حج او عمره سره یو ځای کړل، نو ځکه دې حج ته حج قرآن وایي).

د حج قرآن طريقه داده چي د حج په میاشتو کي دي میقات ته ورسېږي، له غسل یا اودس کولو څخه وروسته دي احرام وتري او دوه رکعتو لمونځ دي په پټ سر وکړي، تر سلام وروسته دي سر خلاص کړي او مخ پر قبله دي کښني او په زړه کي دي د حج او عمرې دواړو د احرام نیت وکړي او په ژبه سره دي حسي وایي "اللهم انی اريد... إلخ"، یا په پښتو دي یې وایي: "ای الله! زه د حج او عمرې اراده لرم، ته زما لپاره دواړه آسانه کړه! او زما څخه یې قبول کړه!"، بیا دي تلبیه وایي، نو په تلبیه ویلو سره هغه محرم ګرځي.

﴿۱۳۹۸﴾ فَإِذَا دَخَلَ مَكَّةَ بيا چي كله مكې مكرمې ته داخل سي بَدَأَ بِطَوَافِ الْعُمْرَةِ سَبْعَةَ
أَشْوَاطٍ نو شروع دي د عمرې په طواف سره وكړي، اووه دوره (دي ولعوي) يَزْمُلُ فِي الثَّلَاثَةِ
الْأُولَى فَقَطْ رمل به فقط په اولو دريو دورونو (خړوونو) كي كوي ثُمَّ يُصَلِّي رُكْعَتَي الطَّوَافِ بيا
دي د طواف دوه ركعت له مونځ وكړي ثُمَّ يُخْرِجُ إِلَى الصَّفَا بيا دي د صفا (غره) و طرف ته
ووځي (روان سي) وَيَقُومُ عَلَيْهِ دَاعِيَا مُكَبِّرًا مُهَلِّلًا مُلَبِّيًا مُصَلِّيًا عَلَى النَّبِيِّ ﷺ او پر
صفادي ودرېږي په داسي حال كي چي دئ دعاء كونكي (او) الله اكبر ويونكي، لا اله الا الله
ويونكي، تلبيه ويونكي (ار) پر نبي كريم ﷺ درود ويونكي وي ثُمَّ يَهْبِطُ نَحْوَ الْمَرْوَةِ بيا دي د
مروه (غره) و طرف ته شوه سي وَيَسْتَلِي بَيْنَ الْبَيْتَيْنِ او د ميلين اخضرين تر مينځ دي سمې
وكړي فَيُتِمُّ سَبْعَةَ أَشْوَاطٍ نو اووه دوره دي پوره كړي وَهَذِهِ أَفْعَالُ الْعُمْرَةِ او دغه د عمرې
افعال دي وَالْعُمْرَةُ سُنَّةٌ او عمره سنت ده ثُمَّ يَطُوفُ طَوَافَ الْقُدُومِ لِلْحَجِّ بيا دي د حج لپاره
طواف قدم وكړي ثُمَّ يُتِمُّ أَفْعَالَ الْحَجِّ بيا دي د حج افعال پوره كړي كَمَا تَقَدَّمَ لكه مخكي
چي تېره سوه فَإِذَا رَمَى يَوْمَ النَّحْرِ جُمُرَةَ الْعَقَبَةِ بيا چي كله د قرباني (لوی اختر) په ورځ
جمره عقبه وويلي وَجَبَ عَلَيْهِ ذَبْحُ شَاةٍ أَوْ سَهْمٍ بَدَنَةٍ نو پر هغه د يوه پسه يا ديوي بڼنې (وېر
ياغوي) داوومي حصې ذبح (قرباني) واجبيږي فَإِذَا لَمْ يَجِدْ (لېكن) كله چي (د قرباني قدرت) نه
وموندي (يعني كه د پسه يا د بڼنې داوومي حصې قرباني نه سي كولاى) فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ قَبْلَ مَجِئِ يَوْمِ
النَّحْرِ مِنْ أَشْهُرِ الْحَجِّ نو د دريو ورځو روژې (هر هغه لازم) دي د يوم النحر له راتگ څخه مخكي د حج په
مياشتو كي دننه وَسَبْعَةِ أَيَّامٍ بَعْدَ الْفَرَاغِ مِنَ الْحَجِّ وَلَوْ بِنِكَاحٍ بَعْدَ مُضِيِّ أَيَّامِ التَّشْرِيقِ اود
اوو ورځو روژې له حج څخه تر فارغېدو وروسته (هر هغه لازم) دي، كه څه هم په مكه كي (پاته) وي. دا يام
تشرېق له تېرېدو څخه وروسته وَلَوْ فَرَّقَهَا او كه جلا، جلا ونيسي هغه (لووه روژې) جَازَ نو (هم)
جائز دي.

لفات: ﴿يَهْبِطُ﴾ د ضرب د باب مضارع معلومه ده: راکښته کېدل، راشوه کېدل، لاندي راتلل.

﴿شَاةٌ﴾ اسم جنس دی پُسه، مېړه، وزگري، وزه (بزه) ټولولو له شامل دی، جمع: شِيَاه، همدارنگه

الْقَمَرِي جمع من غير لفظه ده، موږ د آسماني لپاره د دې معنی په "پسه" سره کوو، ﴿سُبُعٌ﴾ او سُبُع:

أوومه حصه، لکه ثُلُث او ثُلُث: درېيمه حصه.

تشریح: اوس له دې ځايه د حج قرآن مکمل تفصيل بيانوي، فرمايي چي کله قارن ومکې شريفې ته

داخل سي نو اول دي طواف قلموم نه کوي، بلکي د عمرې افعال دي شروع کړي، نو اول دي د عمرې

طواف وکړي او دا طواف عمره فرض او رکن دی، او په دې طواف کي اضطباع او مل هم سنت دي او تر

دې طواف وروسته د صفا و مروه په مینځ کي سعی کول هم واجب دي، بيادي د حج افعال شروع

کړي، نو اول دي طواف قلموم وکړي او تر هغه وروسته دي سعی وکړي، بيا قارن چي کله د ذوالحجې

په لسمه (د لوی اختر په ورځ) د جمره عقبه رمی وکړي، نويوه قرباني دي وکړي؛ ځکه چي هغه ته په

يوه سفر کي د حج او عمرې دواړو د کولو موقع تر لاسه سوه، نو ځکه په شکرانه کي يوه قرباني کول

پر هغه واجبېږي، او په قرباني کي ورته دا اختيار دی چي يو پُسه يا داسي نور ذبح کوي (يعني يو

وزگري، يا يوه مېړه، يا يوه بزه)، او که يو پوره غويي يا اوبښ ذبح کوي، او که د غويي يا اوبښ اوومه حصه

قرباني کوي، تر دې وروسته دي سر و خري او احرام دي خلاص کړي.

وروسته فرمايي چي که قارن پر قرباني کولو قدرت نه لري، نو پر هغه لس روژې واجبېږي،

په دې طريقه سره چي درې روژې دي د ذوالحجې دلسمي (يَوْمُ النحر) څخه مخکي د حج په

مياشتو (يعني شوال، ذو القعدة او لس ورځي د ذوالحجې، په دې دوران) کي ونيسي او اووه روژې چي کله کور ته

واپس راسي بيادي يې ونيسي، افضل او مستحب داده چي هغه درې روژې له يَوْمُ النحر څخه درې

ورځي مخکي يعني د ذوالحجې په ۷، ۸ او ۹ ونيسي، که قارن هغه درې روژې نه ونيسي تر دې چي

يَوْمُ النحر يعني د ذوالحجې لسمه راسي، نو بيا دم باندې واجبېږي.

او که پاته اووه روژې له حج څخه تر فراغت وروسته په مکه شريفه کي نيول غواړي، نو شرط

دا دی چي دا يام تشریق له تېرېدلو څخه وروسته به يې نيسي (ايام تشریق يعني د ذوالحجې له ۱۱ څخه تر

۱۳ پوري)، او دا اووه روژې پرلپسې نيول هم ضروري نه دي، بلکي که يې جلا، جلا ونيسي، نو هم

جائز دي. (انوار الايضاح، شفاء الارواح)

﴿١٣٠﴾ حَتَّى يَدْخُلَ مَكَّةَ تر دې چي مکې ته داخل سي (يعني مکې ته تر داخلېدلو پوري دي تلبیه وایي) فَيَطُوفُ لَهَا بیادي د عمرې لپاره طواف وکړي وَيَقْطَعُ التَّلْبِيَةَ بِأَوَّلِ طَوَافِهِ او تلبیه دي په خپل اول (شروع) د طواف کي ختمه کړي (په پردي) وَيَزُومُ فِيهِ او په دې طواف کي دي رمل وکړي ثُمَّ يُصَلِّي رَكَعَتَيِ الطَّوَّافِ بیادي د طواف دوه رکعت له مونځ وکړي ثُمَّ يَسْغَى بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ بَعْدَ الْوُقُوفِ عَلَى الصَّفَا بیادي د صفا او مروه تر مینځ سمی وکړي، پر صفا له درېدلو څخه وروسته كَمَا تَقَدَّمَ لکه مخکي چي تېر سو (يعني لکه مخکي چي دې بیان تېر سو) سَبْعَةَ أَشْوَاطٍ اووه دوره (يعني اووه شوطه دي د صفا او مروه تر مینځ سمی وکړي) ثُمَّ يَخْلُقُ رَأْسَهُ أَوْ يُقَصِّرُ إِذَا لَمْ يَسْتَقِ الْهَدْيَ بیادي سر و خړي یا دي یې کوچنی کړي (په دې شرط) کله چي ده هدی نه وي بېولي (يعني که چيري ده هدی غاړوی د څان سره راوستلی نه وي) وَحَلَّ لَهُ كُلُّ شَيْءٍ مِّنْ

الْجَمَاعَ وَغَيْرِهِ او د ده لپاره هر شی (کوم چې داسې په وجه حرام سوی وړ) يعني جماع او نور شيان حلال سوه وَلَيْسَ تَمَرٌ حَلَالًا او حلال کېدونکی (بېر له احرامه) دي پاته سي (يعني تر دې وروسته دي د حلالو کلتو په څېر بغير له احرام تر لږ څخه هلته پاته سي).

لغات: «تمتع» په لنډه وينا دا چې په يوه احرام کي عمره کول او تر هغه وروسته په حرم کي پاتېدل او بيا د حج په موسم کي په بل احرام کي حج کول، «لَمْ يَسُقْ» د نصر له باب د جحد صيغه ده. سَأَى يَسُوْقُ سَوَقًا سَيَاقًا: بېول (هډه کول)، روانول، چلول، «يستمر» د استعمال د باب مضارع ده. اسْتَمَرَ يَسْتَمِرُّ اسْتِمْرَارًا: پريوه حالت باقي پاتېدل، برابر جاري پاتېدل.

تشرېح: د تمتع لغوي معنی ده: نفع اخيستل، او د شريعت په اصطلاح کي تمتع دادی چې د حج په مياشتو کي له ميقات څخه يوازي د عمرې احرام و تړي او د عمرې له پوره کولو څخه وروسته احرام خلاص کړي او په ميقات کي پاته سي (يعني خپل وطن ته واپس ولاړ نه سي بلکي په هاغه سفر کي) بيا د حج په مياشتو کي د حج احرام و تړي او حج پوره کړي، دې ته حج تمتع وايي، (تمتع ځکه ورته وايي چې هغه له عمرې څخه وروسته د احرام خلاصولو نفع واخيستله؛ ځکه کوم شيان چې د احرام په وجه ورته ممنوع وه، هغه د حج له عمرې په مينځ کي ورته حلال سوه اوس دې په پوره توگه نفع ځني اخيستلای سي، همدارنگه په يوه سفر کي يې د عمرې له حج دواړو عبادتونو د اداء کولو نفع واخيستله، نو ځکه دې حج ته حج تمتع وايي. په خلاف د قرن چې هغه له عمرې څخه تر فراغت وروسته هم محرم پاتېږي او له ممنوعه شيانو څخه نفع نه سي اخيستلای).

د حج تمتع طريقه داده چې له ميقات څخه دي اول د عمرې احرام و تړي او د صلاة الاحرام (دوه رکعت لمونځ کول) څخه وروسته دي هغه دعاء ووايي کوم چې په متن کي ذکر سوه، يا په خپله ژبه دي يې ووايي چې "اې الله! زه د عمرې اراده لرم، هغه زما لپاره آسانه کړه!..."، بيا دي تلبيه ويل شروع کړي، په تلبيه ويلو سره هغه محرم گرځي، پاته طريقه به په راروان عبارت کي ذکر سي.

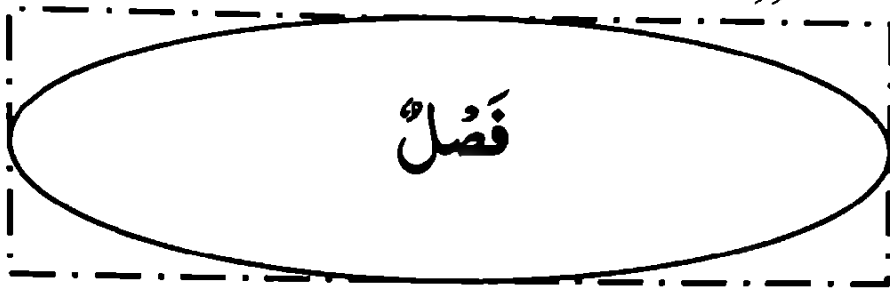
حَتَّى يَدْخُلَ مَكَّةَ الْإِلَٰهَ: د حج تمتع دوه صورتونه دي: ① يو دا چې حج تمتع کونکی د همدې څاروی د ځان سره نه بوځي (حرم ته)، ② او دويم صورت دا چې د همدې څاروی د ځان سره بوځي (په لول صورت کي تر عمره کولو وروسته حلالېږي، بيا دي د ذوالحجې پر اتمه د حج احرام تړي، او په دويم صورت کي تر عمره کولو وروسته نه حلالېږي بلکي د حج تر پوره کولو وروسته له دواړو احرامونو څخه يو ځای حلالېږي)، د هر يوه حکم جلادى، مصنف رَجَّه الله اولاً د اول صورت بيان کوي، نو فرمايي چې حج تمتع کونکی چې کله ومکې شريفې ته داخل سي، نو اول دي طواف قديم نه کوي، بلکي د عمرې اعمال دي وکړي، يعني اول دي د عمرې طواف وکړي، او تلبيه کوم چې يې تر اوسه ويله، هغه دي پرېږدي، په دې

طواف كي دي اضطباع او رمل هم وكړي، بيا دي دوه ركعتي صلاه طواف وكړي او د صفا او مروه تر مينځ دي سمی هم وكړي او بيا دي سر و خړسي يا دي ورېښتان كوچني كړي او احرام دي خلاص كړي، تردې وروسته دي دمكې داوسېدونكو په څېر بغير له احرام ترلو څخه هلته پاته سي، او دويم صورت يعني كه چيري يې د هدی څاروی (د قرباني څاروی) د ځان سره بېولي وي، نو د هغه بيان به په را روان عبارت كي وسي.

﴿۱۲۰۲﴾ وَإِنْ سَاقَ الْهَدْيَ اَوْ كه هدی يې (د ځان سره) بېولي وي لَا يَتَحَلَّلُ مِنْ عُمْرَتِهِ نوله عمرې څخه نه حلالېږي (يعني په دې صورت كي په عمره كولو سره نه حلالېږي، بلكي محرم پاتېږي) فَإِذَا جَاءَ يَوْمُ التَّرْوِيَةِ بيا چي كله چي يوم الترويه (د فوالحجې اتمه ورځ) راسي يُخْرِجُ بِالْحَجِّ مِنَ الْحَرَمِ نو د حج احرام دي وتړي له (ممدې) حرم شريف څخه وَيَخْرُجُ إِلَى مِنًى او مني شريف ته دي ووځي فَإِذَا رَمَى جَمْرَةَ الْعَقَبَةِ يَوْمَ النَّحْرِ بيا چي كله په يوم النحر (د لوی اختر په ورځ) جمره عقبه وويلي (د جمره عقبه له رمي څخه فارغ سي) لَزِمَهُ ذَبْحُ شَاةٍ اَوْ سُبُعُ بَدَنَةٍ نو پر هغه د يوه پسه يا د بلنې (اوبن يا غويي) د اوومي حصې ذبح (قرباني) لازميږي فَإِنْ لَمْ يَجِدْ بيا كه د قرباني قدرت نه وموندي فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ قَبْلَ مَجِيءِ يَوْمِ النَّحْرِ نو د دريو ورځو روژې (پر هغه لازم) دي ديوم النحر له راتگ څخه مخكي وَسَبْعَةٌ إِذَا رَجَعَ كَالْقَارِنِ اَوْ اَوْوَهُ رَوْثِي (تر هغه وروسته بلندي لازم) دي كله چي را واپس سي (يعني له حج څخه فارغ سي) د قارن په څېر فَإِنْ لَمْ يَصُمْ الثَّلَاثَةَ حَتَّى جَاءَ يَوْمُ النَّحْرِ بيا كه (مخكينې) درې روژې نه ونيسي تر دې چي يوم النحر د لوی اختر ورځ) راسي تَعْدَيْنَ عَلَيْهِ ذَبْحُ شَاةٍ نو پر هغه د پسه ذبح كول متعين كيږي وَلَا يُجْزِئُهُ صَوْمٌ وَلَا صَدَقَةٌ اَوْ (اوس) نه كافي كيږي د هغه لپاره روژه او نه صدقه.

تشرېح: فرمايي چي كه حج تمتع كونكي د هدی څاروی د ځان سره بېولي وي، نو بيا هغه په عمره كولو سره حلال نه گرځي، بلكي محرم پاتېږي، نو ځكه تر عمره كولو وروسته دي سر نه خړي، همداسي دي په احرام كي پاته سي (او كه تر عمرې وروسته يو جنايت وكړي، نو هم واجبيږي)، بيا چي كله د فوالحجې اتمه ورځ راسي، نو په دې ورځ دي سهار د حرم په حدودو كي له خپل ځای

څخه د حج احرام وټري او مني ته دي روان سي او مستحب داده چي مسجد حرام ته راسي. طواف او صلاة طواف (يوه ركعت) وکړي بيا احرام وټري او مني ته ولاړ سي، بيا دي د ذوالحجې په لسمه د جمره عقبه تر رمي وروسته د تمتع قرباني وکړي (ځکه ده په يوه سفر کي عمره او حج دواړه اداء کړل. نو ځکه د شکرانې په توگه به قرباني کوي چي هغه يو شاة دی يا بدنې اوومه حصه ده) او بيا دي حلق يا قصر وکړي او احرام دي خلاص کړي، اوس هغه د حج او عمرې دواړو له احرام څخه حلال سو. د پاته عبارت تفصيل د حج قران په فصل کي د (۱۳۹۸) نمبر مسئلې د تشرېح په آخر کي تېر سو.

د عمرې حکم او وخت

﴿ ۱۳۰۲ ﴾ الْعُمْرَةُ سُنَّةٌ عَمْرُهُ سُنَّةٌ دده.

﴿ ۱۳۰۲ ﴾ وَتَصَحُّ فِي جَمِيعِ السَّنَةِ او عمره په ټوله کال کي صحيح کيږي وَتُكْرَهُ أَيَوْمَ

عَرَفَةَ وَيَوْمَ النَّحْيِ وَأَيَّامَ التَّشْرِيقِ او د عرفات په ورځ او د قرباني (لوی اختر) په ورځ او د تشریق په ورځو کي مکروه ده.

تشرېح: عمره کول فرض يا واجب نه ده، بلکي د صحيح قول مطابق د امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په ټېز سنت مؤکده ده.

وَتَصَحُّ فِي جَمِيعِ الْإِلَاح: عمره د کال په هره مياشته کي کول صحيح دي، خو څرنګه چي درژوې مبارکي په مياشته کي د اعمالو ثواب څو چنده زیاتيږي، د بخاري شریف په حديث کي دي چي نبي کریم ﷺ وفرمايل چي درمضان عمره د پوره حج برابره ده، لهذا که موقع وي، نو دروژې په مياشته کي د عمرې کوشش کول پکار دي، او د حج په ورځو (يعني له نهمي ذوالحجې څخه تر وياړلسمي ذوالحجې پوري په دې ورځو) کي د عمرې احرام تړل او عمره کول ښه نه دي او مکروه دي.

او صاحب د انوار الايضاح د "ايضاح المسالك" په حواله سره ليکلي دي چي په دې ورځو کي د عمرې احرام تړل ناجائز او ممنوع دي؛ ځکه چي دغه ورځي الله تعالی د حج دار کاتو لپاره خاص

د عمرې بيان

کړي دي، لهندا که په دې ورځو کې عمره وکړل سي، نو د حج مناسک به په صحيح طريقه سره اداء نه سي، نو ځکه په دې ورځو کې عمره کول ممنوع او گناه ده (ما حکم به د حاجي لپاره وي). (انوار الايضاح)

د عمرې کولو طريقه

﴿۱۳۰۵﴾ وَكَفَيْتُهَا أَنْ يُخْرِمَ لَهَا مِنْ مَكَّةَ مِنَ الْحِلِّ او د عمرې طريقه داده چې احرام وتړي د عمرې لپاره له مکې څخه (يعني څو چې په مکې کې وي) له حل څخه بِخِلَافِ إِحْرَامِهِ لِلْحَجِّ په خلاف دده د احرام ترولو د حج لپاره فَإِنَّهُ مِنَ الْحَرَمِ ځکه چې هغه له حرم څخه دی (يعني له حرم شريف څخه تړل کېږي، نه له حل څخه).

لغات: ﴿حِلٌّ﴾ د حرم او ميقات په مينځ کې واقع حصې ته او دننه ميقات ته حل وبل کېږي، يعني کومه سيمه او علاقه چې د ميقات او حرم شريف تر مينځ واقع ده، هغه ته حل وايي، همدارنگه ميقات هم په حل کې راځي، ﴿حَرَمٌ﴾ د کعبې شريفې څلور سره طرفونو ته مخصوص علاقه ده او هغه د حکومت له طرفه نښاني کړل سوې ده.

تشرېح: د عبارت حاصل دادی چې کوم خلک په مکې شريفه کې اوسيږي، د هغو لپاره د عمرې د احرام ترولو ميقات حل دی، يعني دوی به له حرم يا له مسجد حرام څخه د عمرې احرام نه تړي، بلکې حل ته به ځي او هلته چې له کومه ځايه وغواړي، احرام دي وتړي، لېکن افضل داده چې له تنعيم څخه احرام وتړي کوم چې تر ټولو نژدې حل دی. او آفاقي (بهرنی کس) که د عمرې په نيت سره مکې شريفې ته راځي، نو له خپل ميقات څخه به د عمرې احرام وتړي، او تر دې وروسته به مکې ته راسي، طواف او سعی بين صفا والمروه به وکړي، بيا به حلق وکړي او احرام به خلاص کړي. نو عمره وسوه. او پاته سو حج، نو په هغه کې چې کوم څوک د مکې شريفې وي، هغه به له حرم يا مسجد حرم څخه احرام تړي، او کوم کس چې له بهر څخه راځي (يعني آفاقي)، هغه به له خپل ميقات څخه احرام تړي. (انوار الايضاح، ثمره النجاح)

د عمرې افعال

﴿۱۳۰۶﴾ وَأَمَّا الْآفَاقِيُّ الَّذِي لَمْ يَدْخُلْ مَكَّةَ او کوم چې هغه اطرافي (بهرنی) کس دی کوم چې مکې ته نه وي داخل سوی فَيُخْرِمُ إِذَا قَصَدَهَا مِنَ الْبَيْتَاتِ نو هغه دي (د عمرې) احرام له ميقات څخه وتړي کله چې د مکې قصد وکړي ثُمَّ يَطُوفُ وَيَسْأَلُ لَهَا بيا دي طواف وکړي او

سعی دي وکړي د عمرې لپاره ثُمَّ يَخْلُقْ بِيَادِي سِرْ وَخَرِي وَقَدْ حَلَّ مِنْهَا او (اوس) هغه له عمرې څخه حلال سو كَمَا بَيَّنَّا لَهُ بِحَمْدِ اللَّهِ لکه (مخکې چي) موبه الحمد لله دا بيان کړه.

لغات: ﴿آفاق﴾ مخکې يې څو ځله تعريف تېر سوی دی چي هغه حاجي يا عمره کونکي ته وايي کوم چي له ميقات څخه بهر له بل وطن او بل ملک څخه حرم شريف ته راغلی وي، مثلاً افغانی، پاکستانی، یمنی، مصری او داسي نور، له آفاق څخه مراد دلته د دنيا هر هغه ملک او علاقه ده کوم چي له ميقات څخه بهر وي، د هغه اوسېدونکي ته آفاقي ويل کيږي او د هغه لپاره له احرام څخه بنير له ميقات څخه تېرېدل ممنوع دي، کله چي يې حرم ته د تللو اراده وي.

تشریح: عمره کونکی که آفاقي وي، نو هغه دي له خپل ميقات څخه د عمرې په نيت احرام وتړي او تر احرام تړلو وروسته دي راسي، طواف دي وکړي يعنې اووه ډوره (اووه شوطه) دي پر کعبې شريفي راوگرځي، بيا دي همداسي سعی بين الصفا والمروه وکړي، بيا دي سر و خري، يادي ورېښتان کوچني کړي او له عمرې څخه دي حلال سي، دا د عمرې افعال دي.

خلاصه دا چي د عمرې دا پنځه (۵) اعمال دي: ① احرام تړل، ② تر هغه وروسته د احرام دوه رکعت لمونځ کول، ③ بيا په کعبه شريفه باندې اووه ډوره طواف کول (په طواف کي رمل او اضطباع کول)، ④ تر هغه وروسته د طواف دوه رکعت لمونځ کول، ⑤ بيا د صفا او مروه تر مينځ اووه ډوره سعی کول، ⑥ بيا حلق يا قصر کول.

په حج کي د عرفات او جمعي ورځ سره يو ځای کېدل
(کوم نه چي د عوامو په اصطلاح حج اکبر ويل کيږي)

﴿۱۳۰۷﴾ وَأَفْضَلُ الْأَيَّامِ يَوْمُ عَرَفَةَ إِذَا وَافَقَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ أَوْ أَفْضَلُ دُورِ خُودِ عَرَفَاتٍ وَرُخْ ده، کله چي موافقه (برابره) سي د جمعي دورځي سره (يعنې کله چي په حج کي عرفات د جمعي په ورځ وي) وَهُوَ أَفْضَلُ مِنْ سَبْعِينَ حَجَّةً فَيُغَيِّرُ جُمُعَةً او دا افضل دي له اويا (۷۰) هغه حجونو څخه کوم چي په جمعه کي نه وي (يعنې چي په مغه کي عرفات د جمعي په ورځ نه وي) رَوَاهُ صَاحِبُ مُعْرَاجِ الدِّرَازِ بِقَوْلِهِ: دا (خبره) صاحب د معراج الدراية رَجَّه الله نقل کړې ده په خپل دې قول سره: (قدمت...) وَقَدْ صَحَّ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ أَنَّهُ قَالَ: چي له رسول الله ﷺ څخه په صحيح توگه (په صحيح روايت سره) ثابت دي چي هغوی ﷺ وفرمايل: أَفْضَلُ الْأَيَّامِ يَوْمُ عَرَفَةَ

إِذَا وَافَقَ جُمُعَةٌ وَهُوَ أَفْضَلُ مِنْ سَبْعِينَ حَجَّةً ۖ جِي أَفْضَلُهُ دَوْرُخُو دَعْرِفَاتٍ وَرُخْ دَه كَلَه چي موافقه (برابره) سي د جمعې دورځي سره او دا له اويا (۷۰) حجونو څخه افضل دي ذَكَرَ لِي تَجْرِيدُ الصَّاحِبِ بِعَلَامَةِ الْمُؤَطَّأِ دا يې په "تجريد الصحاح" كي دمؤطا په علامت (په حواله) سره ذكر كړي دي وَكَذَا قَالَ الزُّيْلَعِيُّ شَارِحُ الْكُنْزِ او همداسي د كنز الدقائق شارح علامه زيلعي رَجَه الله فرمايلي دي.

تشرېح: د عبارت حاصل دادي چي كه عرفات د جمعې په ورځ وي، نو ددې حج فضيلت ډېر زيات دى چي دا حج د نورو ورځو له اويا (۷۰) حجونو څخه افضل دى؛ ځكه د عرفات ورځ هم افضله ده او د جمعې ورځ هم افضله ده، نو د دواړو د يو ځاى كېدلو په صورت كي فضيلت ډېر زياتيږي، لكه څرنگه چي په حديث كي دي چي "افضل د ورځو د عرفات ده او كله چي عرفات او د جمعې ورځ سره يو ځاى سي نو هغه حج له اويا حجونو څخه افضل دى"، همدارنگه كله چي عرفات د جمعې په ورځ سي، نو د عرفات په ميدان كي وقوف كونكو ټولو حاجيانو ته مغفرت كول كيږي. (زيلعي ج: ۲، ص: ۲۶، طحطاوى على مرقى الفلاح ص: ۴۰۳، ايضاح العناكب ص: ۵۲)

فائده: په عوامو كي مشهوره ده چي كوم حج د جمعې په ورځ واقع سي، هغه حج اكبر دى، د حديثو په كتابو كي ددې ثبوت نه ترلاسه كيږي او نه دقيقه يې په كتابو او دمجتهدينو په اقوالو كي ددې ثبوت سته، خو په حديث او فقه كي ددې صراحت سته چي حج اصغر عمره ته وايي او حج اكبر خپله حج ته وايي "الحج الاكبر يوم النحر والحج الاصغر العمرة" (ترمذى شريف ج: ۱، ص: ۱۸۶) قال الزهري

والشعبي وعطاء: الاكبر الحج والاصغر العمرة. (شامي ج: ۲، ص: ۶۲۲، ط: كراچي)

په مكه شريفه كي استوگنه اختيارول

﴿۱۳۰۸﴾ وَالْحَجَّاءُ رَهًا بِبَكَّةَ مَكْرُوهَةٌ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى ۖ وَبِهِ مَكَّةَ كِي

اوسېدل (اړول) مكروه دي دامام صاحب رَجَه الله په نېز لَعْدَمِ الْقِيَامِ بِحَقُوقِ الْبَيْتِ وَالْحَرَمِ د بَيْتُ اللَّهِ (كمې شريفي) او حرم شريف د حقوقو دنه اداء كېدلو په وجه (يعني دا توان نه لري چي د كمې او حرم شريف حقوق هېڅه اداء او ترسره كړل سي) وَنَفَى الْكَرَاهَةَ صَاحِبًا لَهَا رَحِمَهُمَا اللَّهُ تَعَالَى ۖ وَنَفَى

کړې يې دی (دا) کراحت د امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ دُوو ملگرو (يارانو) الله تعالى دي پر دوی رحم وکړي (يعني امام محمد او امام ابو يوسف رَحْمَتُ اللهِ د دې نفې کړي دي).

لغات: ﴿مجاورة﴾ د مفاعله باب مصدر دی، جَاوَرَهُ مُجَاوَرَةً وَجَوَّارًا: نژدې اوسېدل، په څنګ کې جوخت ورسره اوسېدل، که په صله کې يې مسجد ذکر سي، نو معنی يې ده: اعتکاف پکښې کول.

تشرېح: امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ فرمايي چې مګه يو معزز او محترم ځای دی، چې دهغه فضائل په قرآن

او حديث کې بې شمېره دي، په قرآن شريف کې د "بلد أمين" په نوم سره قسم په اخيستل سوی دی، نو که څوک هلته زيات وخت پاته سي، نو ممکنه ده چې دهغه کما حقۀ احترام او دهغه د حقوقو رعايت نه وکړل سي او په زړه کې د دې مقدس ځای د عظمت او لوړې مرتبې کمي راسي، لکه څرنګه چې ښکاره همدا ده چې تر ډېره وخته د يو ځای يا يو کس د حقوقو رعايت کول او کما حقۀ

احترام يې کول مشکل دي (خصوصاً د عوامو لپاره)، نو پر دې بنياد هلته د بهرني خلکو لپاره مستقل پاتېدل او استوګنه اختيارول مکروه دي (او په عمده الفقه کې دي چې امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ د دې کراحت حکم د خپلې زماني په اعتبار سره ورکړی دی، که چيرې هغه زموږ د زماني مجاورين ليدلي وای، نو بېله شکه به يې هلته مستقل قيام حرام ګرځولی وای)، لېکن بيا هم که يو څوک هلته د استېدلو په صورت کې د دې مقدس ځای پوره ادب او احترام کولای سي او هلته د زړه په زيات رغبت سره د حقوقو رعايت کولای سي (او له ګناهونو او منوعاتو څخه په کلکه ځان ساتلای سي، کوم چې ډېر مشکل دي)، نو دهغه لپاره په مکه مکرمه کې مستقل پاتېدل بلا نزاع افضل دي.

او صاحبينو رَحْمَتُ اللهِ د کراحت نفې په دې وجه کړې دي چې په دې مقدس او مبارک ځای کې وخت تېرول او د عبادت موقع تر لاسه کېدل يو غنيمت دی، په دې کې چې څومره وخت هم تېر سي او د عبادت موقع تر لاسه سي، نو هم کم دی. او صاحب د ثمرۃ النجاح د دې وجه دا هم ليکلې ده چې حضرت ابراهيم عليه السلام د مکې مکرمې د استوګنې لپاره دعاء کړې ده لکه څرنګه چې په دې آيت

کې دي: ﴿رَبَّنَا إِنِّي أَسْكَنْتُ مِنْ ذُرِّيَّتِي بِوَادٍ غَيْرِ ذِي دَرَعٍ عِنْدَ بَيْتِكَ الْمُحَرَّمِ رَبَّنَا لِيُقِيمُوا الصَّلَاةَ

فَأَجْعَلْ أَقْدَةً مِنَ النَّاسِ تَهْوِي إِلَيْهِمْ وَارْزُقْهُمْ مِنَ الشَّجَرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَشْكُرُونَ﴾ (سورة ابراهيم: ۱۲۷)، په دې آيت کې حضرت ابراهيم عليه السلام کعبې شريفې ته د نژدې اوسېدلو دعاء کړې ده، همدارنګه په حديث شريف کې له حضرت عائشې رضي الله عنها څخه روايت دی فرمايي: کله چې موږ مديني شريفې ته راغلو، نو حضرت ابو بکر رضي الله عنه او داسې نورو صحابه وو نبي کریم ﷺ ته شکايت وکړی، نبي کریم ﷺ چې د دوی شکايت (او ديفت) وليدی، نو دا دعاء يې وکړه "اللَّهُمَّ حَبِّبْ إِلَيْنَا الْمَدِينَةَ كَمَا حَبَّبْتَ مَكَّةَ أَوْ

أَشَدَّ . . . " (مسلم شريف، باب الترغيب في سكن المدينة... ص: ۵۷۶، حديث رقم: ۱۳۷۶، ۲۳۲۲)، له دې حديث څخه دا هم معلومېږي چې د مكې مكرمه سره محبت ساتل پكار دي، چې په دې سره (د صاحبينو د تائيد لپاره) استدلال كېدلاى سي چې په مكه مكرمه كې قيام كول مكروه نه دي (خو د هغه كس لپاره چې په ځان يې پوره باور وي). (انوار الايضاح، ثمره النجاح)

فايده ۵: د حج د دريو سره قسمونو او د عمرې هغه ټوله افعال كوم چې فرض يا واجب او داسي نور دي، هغوى ټوله د آسانۍ لپاره په جلا، جلا نقشه كې پېشول كيږي، چې په ټولو افعالو باندې يو ځاى معلومات راسي.

د حج افراد افعال او د هغوى حكم

شرط	د حج احرام	۱
ست	طواف قدوم	۲
ست	د منى قيام (يعني په منى كې پاتېدل او شپه تېرول) د اتم (۸) ذوالحجې له ما پېښنې څخه د نهم (۹) ذوالحجې تر سهاره	۳
ركن	وقوف عرفات پر (۹) ذوالحجې	۴
واجب	وقوف مزدلفه پر (۱۰) ذوالحجې	۵
واجب	د جمره عقبه (آخري شيطان) وېشتل پر (۱۰) ذوالحجې	۶
واجب	د سرو پښتان خر پيل يا كوچني كول (لټول)	۷
ركن	طواف زيارت د (۱۰) ذوالحجې څخه بيا تر (۱۲) ذوالحجې پوري	۸
ست	رمل او اضطباع	۹
واجب	سعى	۱۰
واجب	د دريو سره جمراتو رمى (درې سره شيطان وېشتل) پر ۱۱، ۱۲ ذوالحجې	۱۱
ست	په منى كې درمى شپې تېرول	۱۲
واجب	طواف وداع (خپل وطن ته د واپسۍ په وخت كې)	۱۳

د حج قران افعال او د هغوی حکم

شرط	د حج او عمرې احرام	۱
رکن	طواف عمره (۴ شوطه)	۲
سنت	رمل او اضطباع	۳
واجب	د عمرې سعی	۴
سنت	طواف قدوم سره درمل او اضطباع	۵
واجب	د حج سعی	۶
سنت	د منی قیام د اتم (۸) ذوالحجې له ما پېښین څخه د نهم (۹) ذوالحجې تر سهاره	۷
رکن	وقوف عرفات (۹ ذوالحجې)	۸
واجب	وقوف مزدلفه (۱۰ ذوالحجې)	۹
واجب	د جمره عقبه (آخري شيطان) ویشتل (۱۰ ذوالحجې)	۱۰
واجب	قرباني د ۱۰ ذوالحجې څخه بیا تر ۱۲ ذوالحجې پوري	۱۱
واجب	د سرور پښتان کوچني کول	۱۲
رکن	طواف زیارت کول	۱۳
واجب	د دریو سره جمراتو رمی (درې سره شیطانون ویشتل) پر ۱۱، ۱۲ ذوالحجې	۱۴
سنت	په منی کي درمی شپې تېرول	۱۵
واجب	طواف وداع (د واپسۍ په وخت کي)	۱۶

د حج تمتع افعال او د هغوی حکم

شرط	د حج او عمرې احرام	۱
رکن	طواف عمره	۲
سنت	رمل او اضطباع	۳
واجب	د عمرې سعی	۴
واجب	د سرور پښتان خرپیل یا کوچني کول	۵

۶	د حج احرام تړل	شرط
۷	د منى قیام د اتم (۸) ذوالحجې له ما پېښین څخه د نهم (۹) ذوالحجې تر سهاره	سنت
۸	وقوف عرفات (۹ ذوالحجة)	رکن
۹	وقوف مزدلفه (۱۰ ذوالحجة)	واجب
۱۰	د جمره عقبه (آخري شيطان) ویشتل (۱۰ ذوالحجة)	واجب
۱۱	قرباني	واجب
۱۲	طواف زیارت کول	رکن
۱۳	د حج سعی	واجب
۱۴	د دريو سره جمراتو رمی (درې سره شیطانون ویشتل) پر ۱۱، ۱۲ ذوالحجې	واجب
۱۵	په منى کي درمی شپې تېرول	سنت
۱۶	طواف وداع	واجب

د عمري افعال او د هغوی حکم

۱	احرام تړل	شرط
۲	طواف	رکن
۳	رمل	سنت
۴	اضطباع	سنت
۵	سعی	واجب
۶	د سرو پښتان خړبیل یا کوچني کول (لنډول)	واجب

بَابُ الْجَنَایَاتِ

(دا) باب د جنایتونو (په بیان کي) دی

د حج او احرام له بیان څخه تر فراغت وروسته اوس هغه عوارض ذکر کوي کوم چي احرام ته عارضیږي، او معلومه خبره ده چي عوارض وروسته پېښیږي، نو ځکه یې بَابُ الْجَنَایَاتِ وروسته ذکر کړی؛ جنایات جمع د جنایه ده، لغوي معنی یې ده: جرم، او اصطلاحي معنی یې ده: هغه کار چي په حالت د احرام کي یا په بله وړاند حج او عمرې په دوران کي شرعاً ممنوع وي او په جنایاتو کي د بعضو تعلق د احرام سره دی او د بعضو تعلق د حرم د حدودو سره دی، پر دغه جنایاتو په شریعت کي څه جزاگانې مقررې دي کوم چي پر جنایت کونکي (جنایتکاره) باندي لازمیږي، برابره ده هغه قصداً جنایت کړی وي او که په غلطی سره، په مسئله خبروي او که نه وي، مالدار وي او که فقیر وي، د ټولو حکم برابر دی. (عمدة الفقه)

د بعضي اصطلاحاتو وضاحت: د جنایاتو په باب کي څه خاص اصطلاحات مستعمل دي، د هغوی وضاحت په لاندې ډول دی:

دم: له دې څخه مراد یو پُسه، وزگری او داسي نور (یعني مېړه او بزړه) دي، یا دلوی څاروي (یعني داوښ، غويي او داسي نورو) اوومه حصه ده، **بدنه:** له دې څخه مراد اوبڼه، غویي، گامپڼه او داسي نور څارويان دي، **صدقه:** عموماً له دې څخه مراد دیوه صدقه فطر (سرسایې) مقدار وي، یعني یو صاع اوبښي، یا یو صاع خرماوي یا کشمش او داسي نور یا نیم صاع غنم یا د هغه قیمت، خو بعضي وخت د صدقه مقدار له دې څخه کم یا زیات هم کیږي چي د هغه تفصیل به د مسئلو په ضمن کي درج سي، **جزاء، كفارة، فدية:** د دې الفاظو اطلاق د موقع مطابق پر دم او صدقه دواړه باندي کیږي، لهذا چیري چي دا الفاظ استعمال وي، هلته د نورو شرائطو په خیال ساتلو سره به حکم متعینول کیږي.

د جنایت قسمونه

﴿۱۳۰۹﴾ هِيَ عَلَى قِسْمَيْنِ جَنَایَاتٍ پَر دوه قسمه دي جَنَایَةٌ عَلَى الْإِحْرَامِ (۱) (یو)

جنایت (جرم) پر احرام دی (یعني داسي فعل کول کوم چي د احرام په حالت کي ممنوع وي) وَ جَنَایَةٌ عَلَى

الْحَرَمُ (۲) او (دویم) جنایت پر حرم دی (یعني داسي فعل کول کوم چي په حرم کي منع وي) **وَالثَّانِيَةُ**
لَا تَخْتَصُّ بِالْمُحَرَّمِ او دویم (قسم) جنایت د محرم سره خاص نه دی (بلکي هر څوک چي هم دا
 جنایت وکړي، برابره ده محرم وي او که غیر محرم، نو هغه جنایتکار او مجرم دی).

لغات: «**مُحَرَّم**» د افعال د باب فاعل دی: احرام تړونکی، احرام والا.

تشریح: جنایت پر دوه قسمه دی: ① یو جنایت دا دی چي د حلال والي په حالت کي (یعني چي انسان
 احرام نه وي تړلی) د هغه کول جائز وي، لېکن د احرام په حالت کي د هغه کار کول ناجائز او جرم سي،
 لکه گنډل سوي (جوړه، تیاره) کپړه اغوستل جائز دي، لېکن کله چي احرام وتړي (نو محرم سو)، نو تر
 دې وروسته د گنډل سوي جامې اغوستل ناجائز سوه، دا د احرام جنایت (جنایت علی الاحرام) سو، دا
 جنایت برابره ده محرم یې په حرم کي وکړي او که یې له حرم څخه دباندې (بهر) وکړي، په هر وخت
 کي جنایت دی، په دې شرط چي په احرام کي وي یعني محرم وي، ② دویم قسم د حرم جنایت
 دی، مثلاً ښکار کول جائز دي، لېکن په حرم کي ښکار کول جنایت دي، دا قسم جنایت (جنایت علی
 الحرم) برابره ده احرام والا (محرم) یې وکړي او که بغیر له احرام والا (غیر محرم) وکړي، په هر صورت کي
 جنایت دی، په دې شرط چي په حرم کي وي. (ثمرة النجاح)

﴿۱۳۱۰﴾ **وَجَنَایَةُ الْمُحَرَّمِ عَلَى أَقْسَامٍ** او د محرم جنایت پر څو قسمه دی **مِنْهَا مَا يُوجِبُ**

دَمًا له هغوی څخه بعضي خو هغه دي کوم چي دم (پسه وغیره) واجبوي **وَمِنْهَا مَا يُوجِبُ**

صَدَقَةً او بعضي هغه دي کوم چي صدقه واجبوي **وَهِيَ نِصْفُ صَاعٍ مِنْ بُرٍّ** او هغه (د صدقې

مقدار) نیم صاع دی له غنمو څخه **وَمِنْهَا مَا يُوجِبُ دُونَ ذَلِكَ** او بعضي هغه دي کوم چي له دې

څخه هم کم (مقدار) واجبوي **وَمِنْهَا مَا يُوجِبُ الْقِيَمَةَ** او بعضي هغه دي کوم چي قیمت

واجبوي (یعني چي د هغه په وجه قیمت واجبېږي) **وَهِيَ جَزَاءُ الصَّيْدِ** او هغه د ښکار جزاء ده (یعني که څوک

په حرم کي ښکار وکړي، نو د دې جنایت په جزاء اېله اکي د ښکار قیمت واجبېږي) **وَيَتَعَدَّدُ الْجَزَاءُ بِتَعَدُّدِ**

الْقَاتِلِينَ الْمُجْرِمِينَ او جزاء (بدله) متعلقه (مکرره) کیږي د (احرام تړونکو) قاتلانو (ښکار کونکو) په

تعدد (تکرر) سره (یعني که احرام تړونکي قاتلان څو علده وي، نو جزاء هم د هغه مطابق څو علده لازمیږي).

لغات: ﴿جنایة﴾ جرم (د سزا قبل جرم)، د گناه کار، ﴿دمر صدقة﴾ د باب په شروع کي د دې وضاحت ورسو، ﴿صيد﴾ ښکار، ښکار کړی سوی څاروی، ﴿یتعدد﴾ د تفعل د باب مضارع ده، مصدر: تَعَدَّدَا: څو دانې کېدل (یعني له یوه څخه زیات کېدل)، څو واره کېدل (له یوه څخه زیات واره یو کار یا یو شی کېدل)، شمېر والا کېدل (عدد والا کېدل).

تشریح: د محرم جنایت پر څلور قسمه دی (یعني که څوک د احرام په حالت کي جنایت او جرم وکړي. نو د هغه څلور قسمه دي)، د هر یوه تفصیل خپله مصنف رَحْمَةُ اللهِ په راروانو عباراتو کي بیان کړی دی، خود آسانی په خاطر به یې موږ دلته هم مختصراً ذکر کړو: ① یو قسم جنایت دای چي د هغه په جزاء (بله) کي دَم لازمیږي، مثلاً که رمی (د شیطقتو وشتل) پرېږدي، نو دَم لازمیږي (د دم وضاحت مخکي ورسو چي مراد ځني پَسه لوداسي نور دي)، ② اوبل قسم جنایت دای چي د هغه په جزاء کي صدقه لازمیږي، مثلاً د احرام په حالت کي که تر یوه اندام (عضو) کم خوشبويي ولگوي، نو صدقه لازمیږي، دلته له صدقه څخه مراد نیم صاع غنم دي، ③ درېیم قسم جنایت دای چي د هغه په وجه له نیم صاع غنمو څخه کمه صدقه لازمیږي، مثلاً د احرام په حالت کي که سپره مړه کړي، نو له نیم صاع غنمو څخه کم لازمیږي، ④ څلورم قسم جنایت دای چي قیمت لازمیږي، مثلاً که د حرم شریف ښکار قتل کړي، نو د هغه په جزاء (بله) کي د ښکار قیمت لازمیږي. د احرام په حالت کي د جنایت کولو دغه څلور قسمونه دي.

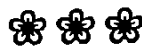
ويتعدد الجزاء إلخ: په دې سره یو قاعده بیانوي، هغه داده چي د جنایتکاره په متعدد کېدلو (مکرر کېدلو) سره جزاء هم متعدده کیږي (مکرره کیږي) یعني چي څومره مجرمان وي، هغومره جزا گټي (بللې) هم واجبیږي، مثلاً دوه محرم (احرام تړونکي) کسان په گډه یو ښکار قتل کړي، نو څرنګه چي د دې جنایت (ښکار کولو) تعلق د دوو محرمو (یا په بله وینا د دوو احرامونو) سره دی، نو ځکه جزاء هم دوی کیږي یعني دوی بللې لازمیږي (چي هر یو به خپله جزاء ورکوي)، او که دوه غیر محرم کسان یعني چي هغو احرام نه وي تړلي، د حرم شریف یو ښکار په گډه قتل کړي، نو څرنګه چي دلته د جنایت تعلق د حرم شریف سره دی (ځکه چي ښکار کونکي محرم نه دي، بلکي غیر محرم دي)، او حرم شریف یو دی او ښکار هم هغو یو کړی دی (نو ځکه کي جنایت متعده نه سو)، لهذا په یوه جنایت کي د دواړو شرکت راغلی، نو ځکه یوه جزاء واجبیږي.

د کومو جنایاتو په وجه دم واجبیږي؟ (د احرام په حالت کې خوشبویي لگول)

﴿۱۳۱۱﴾ فَالَّتِي تُوجِبُ دَمًا نو هغه جنایت کوم چې دم واجبوي هې مَالُو طَيِّبٌ مُخْرِجٌ بِالْغُ
عُضْوًا هغه (دا) دی چې یو بالغ محرم (احرام تر ونکی) پر یو اندام خوشبویي ولگوي.

لغات: ﴿طَيِّبٌ﴾ د تفعیل د باب ماضي ده: خوشبوداره کول، خوشبویي باندې لگول.

تشریح: اوس له دې ځایه هغه جنایات (جرمونه) بیاتوي چې د هغوی په کولو سره دم واجبیږي، موږ د آسانۍ لپاره هریو پر نمبر جلا، جلا بیاتوو (مصنف رَحِمَهُ اللهُ تَقْرِيبًا دودلس (۱۲) جنایات ذکر کړي دي):
①... که محرم د خپل جسم پر یوه پوره غړي (اندام) هسي یو ډول خوشبویي ولگوي، نو پر هغه دم واجبیږي، د پوره غړي مثال لکه سریامخ یا ږیره او داسې نور، او د خوشبویي مثال لکه مشک، عنبر، د گلاب عطر، د چنبېلي او داسې نور عطرونه.

قاعده کلیه

کوم شیان چې پر بدن لگول کیږي، هغه پر درې قسمه دي: ① خالص خوشبویي لکه مشک او عنبر، د گلاب او داسې نورو عطرونه، دا قسم خوشبویي د احرام په حالت کې استعمالول هر ډول موجب جزاء ده، تر دې چې که دا شیان د دواء په توګه استعمال کړي، نو بیا هم جزاء لازمیږي، ② دویم قسم هغه شیان دي کوم چې خپله خو خوشبویي نه وي، لېکن له هغوی څخه خوشبویي جوړول کیږي، لکه د زیتون تېل (روغن) او د کونجوتو تېل او داسې نور تېل، په دا قسم شیانو کې نیت لره اعتبار دی، که د خوشبویي په نیت سره یې دا استعمال کړي وي، نو جزاء لازمیږي، او که محض د غذا یا دواء په توګه یې استعمال کړي وي، نو جزاء نه لازمیږي، ③ درېیم قسم هغه شیان دي کوم چې نه خو خپله خوشبویي وي او نه له هغوی څخه خوشبویي جوړول کیږي، لکه وازګه، غوړزګي، واسلین، نا خوشبویه کریم او داسې نور، نو د هغوی په استعمال سره هیڅ جزاء نه لازمیږي. (انوار الايضاح بحواله زیادة العناصک ص: ۲۴۷-۲۴۹)

د احرام په حالت کې نکړي یا خوشبوداره روغن لگول، یا کنډل سوي جامه اغوستل

﴿۱۳۱۲﴾ أَوْ خَضَبَ رَأْسَهُ بِحَنَاءٍ یا خپل سر په نکړیزو ورنګوي (سور کړي).

﴿۱۳۱۳﴾ أَوْ أَذْهَنَ بِزَيْتٍ وَنَحْوِهِ یا د زیتون تېل او (یا) داسې نور ایتل (روغن) ولگوي.

﴿۱۳۱۴﴾ أَوْ لَبَسَ مَخِيطًا یا کنډل سوي جامه واغونډي (یوه پوره ورغ).

﴿۱۳۱۵﴾ اَوْ سَتَرَ رَأْسَهُ يَوْمًا كَامِلًا يايوه پوره ورځ خپل سر پټ كړي.

لغات: ﴿خضاب﴾ د ضرب د باب ماضي ده: رنگول، ديو شي رنگ وربدلول، ﴿جناء﴾ نكړيزي، ﴿زيت﴾ په اصل كې د زيتون تېل ته وايي، همدارنگه په مطلق تېلو او روغوباندي يې هم اطلاق كيږي.

تشرېح: ②... نكړيزي هم په خوشبويي كې شمېرل كيږي، لهذا كه په ټوله سر باندي يا په ټوله بربره باندي يا د سر يا بربري په څلورمه حصه باندي يا په ورغوي باندي نكړيزي ولگوي، نو دم واجبيږي، ځكه نكړيزي هم د خوشبويي شي دي، او بله خبره داده چي په سر باندي دنكړيزو د اېښوولو په صورت كې سر هم پټيږي، نو په دې وجه هم دم لازميږي.

سريابيره تورول

مسئله: د احرام په حالت كې په تور رنگ (خضاب) باندي د سريابري په تورولو سره هيڅ كفاره نه واجبيږي، لېكن كه هغه گاته (خند) وي او د هغه د اېښوولو په وجه سر ۱۲ ساعته يا تر دې زيات وخت پټ وي، نو پر محرم يو دم واجبيږي، كڼې صدقه ضروري ده. (غنية التاسك ص: ۲۵۰)

او اذهن بږيت إلخ: ③... كه د زيتونو روغن (تېل) يا د كونجتو روغن يا يوبل خوشبوداره روغن پر پوره عضو باندي د خوشبويي په نيت سره ولگوي، نو يو دم واجبيږي، او كه د دواء په غرض سره يې ولگوي، نو هيڅ هم نه واجبيږي. (عمدة الفقه)

او ليس إلخ: ④... كه محرم گنډل سوې جامه يوه پوره ورځ، يا يوه پوره شپه واغوندي، يا يې څو ورځي مسلسل واغوندي، يا يوه ورځ يا يوه شپه خپل سر پټ وساتي، يا يې څو ورځي مسلسل پټ وساتي، نو په دواړو صورتونو كې يو دم لازميږي.

يادونه: كه محرم كس سدرې يا كرتي د څانډر (پټو) په ډول پر ځان وپېچي، يا پر توگ د څانډر په ډول پر بدن وپېچي، نو هيڅ نه واجبيږي؛ ځكه په گنډل سوې جامه باندي جزاء هغه وخت واجبيږي، كله چي د عادت مطابق واغوستل سي، يعني د هغې داغوستلو چي كومه طريقه عادت او رواج وي، په هغه طريقه سره محرم گنډل سوې جامه واغوندي، برابره ده قصداً وي او كه په هېره، يا يې بل څوك په زوره (جبرا) وراغوندي، په هر صورت كې جزاء واجبيږي. (غنية التاسك، ص: ۲۵۰ - ۲۵۳)

او ستر رأسه كاملاً: ⑤... كه محرم كس يوه پوره ورځ يا شپه خپل سر يا مخ پټ كړي، نو دم لازميږي، او د احرام په حالت كې د ښځي لپاره خپل سر پټول بېله كراهته جائز دي (لكه مخكې چي ذكر سو)، بلكي لازم دي، او د سري لپاره نه سر پټول جائز دي او نه مخ پټول جائز دي. ښكاره دي وي چي دم هغه وخت يا جبري، كله چي، يو خپل، سر يه داسې شي سره پټ كړي وي چي په هغه سره عموماً

سر پټول کيږي مثلاً خولی، یا لنگوټه او داسي نور، برابره ده خپله يې پټ کړی وي، یا بل چا ورپټ کړی وي او برابره ده په هره وي او که قصداً وي، د ټولو حکم برابر دی.

همدارنگه پر مخ او پر خوله ماسک لگول ممنوع دي، دامسئله مخکي هم تېره سوه، او د جزاء په باره کي يې تفصيل دادی چي که ماسک دومره پراخ وي چي په هغه سره د مخ څلورمه حصه پټه سي (لکه داوس وخت ماسکونه چي تر دې هم پراخ دي) او دا ماسک مسلسل دوولس ساعته ولگوي، نو دم واجبېږي، کنې صدقه فطر واجبېږي. (انوار الايضاح بحواله غنية الناسک ص: ۱۳۶ و ص: ۲۵۴)

د احرام په حالت کي سر خړبيل، يا د ښکر لگولو ځای يا يو بغل يا سپوڅه خړبيل

﴿۱۳۱۲﴾ أَوْ حَلَقَ رُبْعَ رَأْسِهِ يا و خړبي څلورمه حصه د خپل سر.

﴿۱۳۱۷﴾ أَوْ مَحَجَمَهُ يا (و خړبي) د ښکر لگولو ځای.

﴿۱۳۱۸﴾ أَوْ أَحَدَ إِبْطَيْهِ يا (و خړبي) له خپل دواړو بغلو څخه يو بغل (تخرگ).

﴿۱۳۱۹﴾ أَوْ عَانَتَهُ يا (و خړبي) خپله سپوڅه (تر نامه لاندي ورېښتان).

﴿۱۳۲۰﴾ أَوْ رَقَبَتَهُ يا (و خړبي) خپله غاړه (يعني د خټي ورېښتان و خړبي).

لغات: ﴿محجم﴾ موضع الحجامه، د ښکر لگولو ځای، ﴿إبط﴾ بغل، تخرگ، جمع: آباط.

﴿عانة﴾ سپوڅه (مراد: تر نامه لاندي ورېښتان)، ﴿الرقبة﴾ غاړه، خټ، ورمېر.

تشریح: ⑥... که محرم د خپل سر څلورمه حصه ورېښتان يا تر دې زيات و خړبي، يا يې کوچني کړي، نو په جرمانه کي دم لازميږي، برابره ده خپله يې و خړبي، يا يې بل څوک دده په اجازه سره يا بېله اجازه يې و خړبي.

⑦... که محرم په سر کي د ښکر لگولو ځای و خړبي، نو هم دم لازميږي، لېکن که ښکر لگولو ته سخت ضرورت وي مثلاً پر سر يې سخت درد وي، يا داسي بله وجه وي چي له ښکر لگولو څخه چاره نه وي، نو جائز دي، او کوم ورېښتان چي و خړبي، د هغه فديه به ورکوي او فديه داده: درې روژې نيول، يا شپږو غريبانو ته خوراک ورکول، يا يوه قرباني کول.

⑧... او که محرم خپل يو ټوله بغل (تخرگ) و خړبي، نو په دې صورت کي هم دم لازميږي.

⑨... همدارنه که محرم تر نامه لاندي ورېښتان (د سپړخني ورېښتان) و خړبي، نو هم دم لازميږي.

⑩... همدارنگه که محرم د ټولي غاړي ورېښتان و خړبي، نو هم پر هغه دم لازميږي. (انوار الايضاح)

په پوډيا داسي بل شي سره ورېښتان ليري کول

مسئله: که په پوځيا کريم او داسي نورو سره ورېښتان صفا کړي، يا يې په نوسي وکارې، نو ددې حکم هم د خرېيلو په څير دی، نو کومه جزاء چې د خرېيلو په صورت کې يا په غچي سره د کوچني کولو په صورت کې ده، هاغه جزاء دلته هم د تفصيل مطابق واجبيږي. (غنية الناسک ص: ۲۵۷. فتاویٰ هنده ج: ۱، ص: ۲۴۴)

د احرام پہ حالت کی نوکان پر بکول یا واجب کار پر بنوول

﴿۱۳۲﴾ اَوْ قَصَّ اُظْفَارَ يَدَيْهِ وَرَجُلَيْنِ يَتَزَلَّجَانِ بِاُخْتٍ ذَاتِ عَيْنٍ يُنَاكِشَانِ (واخلى) نوکاز د خپل دواړو

لاسونواو دواړو پښو په يوه مجلس کي اَوَيْدَا اَوْ رَجُلَا يا (پرېکړي نوکان) د يوه لاس يا د يوې پښې.

﴿۱۳۲۲﴾ اَوْ تَرَكَ وَاجِبًا مِّمَّا تَقَدَّمَ بَيَانُهُ يا ايو واجب پر بردي له هغه واجباتو څخه چي بيان يې مخکې تېر سو.

تشریح: ۱۱) ... که محرم د دواړو پښو او دواړو لاسو نوکان په یوه مجلس کې پرېکړې، یعنې په یوه وخت کې پر یو ځای یې پرېکړې، نو یو دم واجبیږي؛ یو مجلس یې ځکه ویلي دي چي که د پښو او لاسو نوکان په څلورو مجلس کې پرېکړې، په دې توګه چي دیوه لاس نوکان پر یوه ځای پرېکړې بیا وروسته دویم لاس نوکان پر بل ځای پرېکړې او همداسې د دواړو پښو نوکان په جلا، جلا مجلسو کې پرېکړې، نو څلور دم لازمیږي. همدارنګه که فقط دیوه لاس یا دیوې پښې نوکان پرېکړې، نو هم پر هغه دم لازمیږي. (انوار الايضاح، شفاء الارواح)

اوترک واجبا إلخ: ۱۲) ... يعني د حج له واجباتو څخه د يو واجب په پرېښوولو سره هم دم لازميږي، د حج واجبات مخکي بيان سول (کوم چي څه مخکي هم په نقشو کي بيان سول)، خو اووه افعال داسي دي چي که هغوی د يو معقول عمر په وجه پرېږدي، نو دم نه واجبيږي: ۱) يو دا چي د سخت رش (گني گوني) يا د کمزورۍ په وجه و قوف نه و کړل سي، ۲) د حيض، نفاس، قيد يا مرض په وجه طواف زيارت له ايام النحر (يعني له ۱۰، ۱۱، ۱۲ د ذوالحجې) څخه و ځنډول سي، ۳) د حيض يا نفاس په وجه طواف وداع پرېښوول سي، ۴) د يو مرض يا د بوبوا والي په وجه طواف يا سعی پياده نه و کړل سي، بلکي د سپر تيا په حالت کي (پر چلېدونکې کړسي يا داسي بل شي باندې) طواف او سعی وکړي ۵) سعی ځني هېره سي، ۶) د سفر له ملگرو څخه دور کېدلو (نادره کېدلو) په وجه سعی نه و کړل سي. ۷) په سر کي د زخم او دانې په وجه حلق نه و کړل سي. (انوار الايضاح والتفصيل في غنية الناسک ص: ۲۳۹. زبدة العناکک ص: ۲۴۶)

د احرام په حالت کې برېتونه خرېل یا کوچني کول

﴿۱۳۲۲﴾ وَفِي أَخْذِ شَارِبِهِ حُكُومَةً أَوْ دَخِيلٍ بَرِهَتْ بِهِ أَخِيسْتَلُو (کوچني کولو) کې د یوه عادل کس فیصله ده (یعنې د هغه د جزاء په هکله چې یو عاد کس کومه فیصله وکړي، د هاغه مطابق پر محرم جزاء واجبېږي).

لغات: ﴿حُكُومَةً عَدْلٍ﴾: د عادل کس فیصله، دایو اصطلاح ده چې که عادل کس څنګه فیصله وکړي، نو د هغه مطابق به حکم کول کېږي.

تشریح: که محرم کس خپل برېتونه کوچني کړي یا یې وخرېي، نو یو عادل کس چې کومه فیصله وکړي، د هاغه مطابق پر محرم جزاء واجبېږي. او عادل کس به د بریږي څلورمه حصه (ربع اللحية) معیار جوړوي، یعنې دا کوچني کړل سوي یا خرېل سوي برېتونه به د بریږي د څلورمې حصې (ربع اللحية) سره اندازه کوي، نو که چیرې یې د برېتو ورېښتان دومره پرېکړي وي کوم چې د بریږي د څلورمې سره برابر وي، نو یو دم یعنې یو پسه (یا یوه بزه یا داسې نور) لازمیږي، او که چیرې پرېکړل سوي ورېښتان د بریږي د څلورمې څلورمه وي، نو د یوه پسه د قیمت څلورمه لازمیږي. (شفاء الارواح، ثمرۃ النجاح)

د گومو جناياتو په وجه صرف صدقه لازمیږي؟ (پر کم د عضو خوشبوي لگول،

له يوې ورځې څخه کم وخت جامه اغوستل یا سر پټول)

﴿۱۳۲۳﴾ وَالَّتِي تُوجِبُ الصَّدَقَةَ بِنِصْفِ صَاعٍ مِنْ بُرٍّ أَوْ قَيْسَتِهِ أَوْ هَفَ جَنَايَتِ كَوْمٍ چي دنیم

صاع غنم یا د هغه د قیمت صدقه واجبوي هِي مَا لَوْ طَيَّبَ أَقْلَ مِنْ عَضْوٍ هغه نادې چې که خوشبوي ولگوي پر کم تریوه اندام (یعنې تریوه اندام پر کم حصه خوشبوي ولگوي).

﴿۱۳۲۵﴾ أَوْ لَيْسَ مَخِيْطًا یا ګنډل سوې جامه واغوندي (کم تریوې ورځې).

﴿۱۳۲۶﴾ أَوْ غَطَى رَأْسَهُ أَقْلَ مِنْ يَوْمٍ یا خپل سر پټ کړي کم تریوې ورځې.

تشریح: اوس له دې ځایه هغه جنايات بیانوي چې د هغوی په جزاء کې فقط صدقه فطر واجبېږي (مصنف رحمه الله تقريباً یوولس (۱۱) داسې جنايات بیان کړي دي چې د هغوی په وجه صدقه واجبېږي):

①... مخکې ذکر سوه چې په یوه پوره عضو باندي یو دم لازمیږي، لېکن که محرم له یوه عضو څخه پر کم حصه خوشبوي ولگوي، نو یوه صدقه فطر یعنې نیم صاع غنم یا د هغه قیمت لازمیږي.

او صاحب دانوار الايضاح د غنيۃ الناسک په حواله سره ليکلي دي چي که محرم پر خپل کوچني عضو مثلاً پر پزه، غوږ، سترگه، گوته او داسي نورو باندې خوشبويي ولگوي، نويوه صدقه فطر لازميږي. (غنيۃ الناسک ص: ۲۴۲)

يادونه: که محرم پر يوه گوته خوشبويي ولگوي، خو هغه دومره (ډېره) وي کوم چي په يوه کامل عضو باندې دخوشبويي لگولو دمقدار سره برابر وي، نو دم واجبېږي. (غنيۃ الناسک ص: ۲۴۲)

اوليس مخيځا: ②... که محرم له يوې ورځي څخه کم او له يوه ساعت (مېټې) څخه زيات گڼډل سوي جامه واغوندي، نويوه صدقه فطر لازميږي، او که له يوه ساعت څخه يې کم واغوندي، نو دوه موته غنم يا دهغه قيمت صدقه کول کافي دي. (غنيۃ الناسک ص: ۱۳۴)

او غلطي رأسه إلخ: ③... همدارنگه که محرم سړی له يوې ورځي يا له يوې شپې څخه کم وخت سر پټ کړي، نو صدقه فطر لازميږي.

که څه هم دلېر گري لپاره وي، قصداوي او که په هېره وي، جرمانه په هره صورت کي لازميږي، يعني که له يوه ساعت (مېټې) څخه کم وي، نو يو موټ غنم يا دهغه قيمت دي صدقه کړي، همدارنگه که دخوب په حالت کي يوبل چا سر ور پټ کړي وي، يا يې په بې فکري کي پټ کړي وي، په هر صورت کي دمذکوره تفصيل مطابق صدقه يا دم لازميږي. (انوار الايضاح)

يادونه: په دې مسئله کي له حاجيانو څخه ډېري غلطۍ کيږي چي په مني کي اکثره حاجيان د خوب په حالت کي په سر يا مخ باندې کپړه اچوونکي ليدل کيږي، نو ځکه د دې خيال ساتل ضروري دي. (انوار الايضاح)

له څلورمي حصي څخه کم سر خر بيل، په متفرقه توگه (جلا، جلا) نوکان پرېکول

﴿۱۳۲۷﴾ أَوْ حَلَقَ أَقْلَ مِنْ رُبْعِ رَأْسِهِ يا وڅيري کم تر څلورمي حصي دخپل سر.

﴿۱۳۲۸﴾ أَوْ قَصَّ ظَفْرًا يا يو نوک پرېکړي وَكَذَا الْكُلِّ ظَفْرٍ نِصْفُ صَاعٍ او همدارنگه دهر

نوک لپاره نيم صاع دی إِلَّا أَنْ يَبْلُغَ الْمَجْزُوعُ دَمًا مگر دا چي مجموعه (ټوله پرېکړل سوي

نوکان د) يوه دم (مقدار) ته ورسېږي فَيَنْقُصُ مَا شَاءَ مِنْهُ نو کم دي کړي له هغه څخه څومره

چي وغواړي كَخُمْسَةِ مُتَفَرِّقَةٍ لکه پنځه جلا، جلا (پرېکړل سوي) نوکان.

لغات: ﴿قص﴾ د نصر د باب ماضي ده: نوکان وغيره پرېکول، کاټول، ﴿المجموع﴾ د فتح له باب اسم مفعول دی: ټوله يوځای، ټوتل.

تشریح: (۴)... که محرم د خپل سر له څلورمې حصې څخه کم ورېښتان وڅړي. یا یې کوچني کړي. نویوه صدقه فطريعي نیم صاع غنم په جرمانه کې لازميږي.

أوَقَصْ ظَفَرًا: (۵)... همدانګه که محرم یو نوک پرېکړي، نویوه صدقه فطريعي نیم صاع غنم لازميږي.

و کذا الکَلِّ إلخ: یعني د هر نوک په پرېکولو باندې یوه صدقه فطريعي نیم صاع غنم لازميږي، هغه که هر څومره نوکان پرېکول سي، د هر یوه په جرمانه کې یوه صدقه فطر لازميږي، خو شرط دای چي په متفرقه توګه به وي، یعني دیوه لاس یا یوې پښې ټوله (پنځه سره) نوکان به نه وي؛ ځکه که د یوه لاس یا یوې پښې ټوله نوکان پرېکړي، نویو دم لازميږي (لکه مخکي چي ذکر سو)، لهندا که لس نوکان په متفرقه (جلا، جلا) توګه پرېکړي (مثلاً له لاس او پښې څخه دوه، دوه نوکان پرېکړي)، نو لس صدقه فطر لازميږي. یا مثلاً که شپاړس نوکان په متفرقه توګه پرېکړي (یعني له هر لاس څخه څلور نوکان

پرېکړي)، نو شپاړس صدقه فطر لازميږي، إِلَّا أَنْ يَبْلُغَ إلخ: یعني کوم نوکان چي په متفرقه توګه (جلا، جلا) پرېکړل سوي دي، که د هغوی قیمت یوه دم ته ورسیږي، مثلاً پنځه نوکان په متفرقه توګه پرېکړي لکه دوه نوکان دیوه لاس او درې نوکان د بل لاس څخه پرېکړي، چي د هغه په وجه پنځه صدقه فطر لازميږي، یا مثلاً په متفرقه توګه شپږ، یا اووه یا داسي نور مثلاً لس یا پنځلس یا شپاړس نوکان پرېکړي، چي د هغه په وجه شپږ صدقې یا اووه صدقې یا لس یا پنځلس یا شپاړس صدقې لازميږي، نو اوس که د دغه پنځو صدقو، یا شپږو صدقو یا د اوه، یا لسو یا پنځلسو یا شپاړسو صدقو قیمت یوه دم ته رسیږي، نو دیوه دم له قیمت څخه به څه کمول کیږي، یعني د پنځو صدقو قیمت که مثلاً دوه زره کلداري وي او یو پسه هم په دوه زره کلداري پيدا کیږي، نو له دوه زره کلدارو څخه به څه کم صدقه کول کیږي، یا مثلاً د شپاړسو صدقو قیمت پنځه زره کلداري وي او د پسه قیمت هم پنځه زره کلدار وي، نو په دې صورت کې به له پنځو زرو څخه څه کمه صدقه ورکول کیږي، د دې لپاره چي یو دم (کوم چي دلته له مفروض مقدار څخه خارج دی) لازم نه سي (دلته مصنف رَجَّه الله د پنځو متفرقو نوکانو مثال بیان کړی دی، او موږ ستاسي د آسانۍ لپاره د هغه تر څنګ نور مثالونه هم بیان کړل، نور مثالونه تاسي هم پېښولای سئ!).

د بې اودسیا په حالت کې طواف کول

﴿۱۲۲۹﴾ أَوْ طَافَ لِقَدْرٍ مِّمَّا أَوْ لِلصَّوْرِ مُحْدَثًا يَ طَوَّافٍ قَدُومٍ يَ طَوَّافٍ صَدْرٍ وَكِرِي دَبِيٍّ اودسیا

په حالت کې (نو صدقه انیم صاع غنم... لازميږي).

﴿۱۲۳۰﴾ وَتَجِبُ شَاؤًا وَلَوْ طَافَ جُنُبًا اَوْ اجبېږي یو پسه که چیري د جنابت په حالت کې

طواف وکړي (يعني دې اودسيا په حالت کي خو صدقه لازميږي. لېکن د جنابت په حالت کي دم اېسه لازميږي).

﴿۱۳۱﴾ اَوْ تَرَكَ شَوْطًا مِنْ طَوَافِ الصَّدْرِ يَٰۤاِبْرٰهِيْمُ د طوافِ صدر يو دور (نوم يوه صدقه يعني نيم

صاع غنم لازميږي) وَ كَذَٰلِكَ كُلِّ شَوْطٍ مِنْ اَقْلِهِ او همدارنگه د هر دور لپاره د طواف له کمو (دريو) دورونو څخه (د طواف اقل يعني کمه حصه درې دورونه اشوونه دي. نو فرمايي چي د طواف له دريو دورونو څخه د هر دور د پرېښوولو په عوض کي نيم صاع غنم لازميږي. او که اکثر يعني څلورو ته ورسېږي. يعني څلور دوره پرېږدي. نو بيا يو دم لازميږي. په تشرېح کي به يې هم پوره وضاحت وسي).

لغات: ﴿طوافِ قدوم، طوافِ صدر﴾ د دې تعريف مخکي ذکر سو چي آفاقي کس (کوم چي له بهر وطن څخه مکې شريفي ته راغلی وي) د هغه لپاره طواف کول سنت دي، دغه طواف ته طواف قدوم وايي، نو طواف قدوم سنت دی، همدارنگه پر آفاقي کس وطن ته درواښدلو په وخت کي طواف کول واجب دي، کوم ته چي طواف صدر او طواف وداع وايي، نو طواف صدر واجب دی، ﴿اقله﴾ دهاء ضمير طواف صدر ته راجع دی، يعني اقل الطواف (د طواف کمه حصه. يا په بله وينا د طواف کم شوونه). په يوه طواف کي اووه شوطه (دوره) وي: له هغوی څخه درې يې اقل دي او څلور يا تر هغه زيات اکثر دي، ﴿محدث﴾ د افعال له باب اسم فاعل دی: بې اودسه، هغه کس چي اودس يې نه وي.

تشرېح: ⑥... که طواف قدوم يا طواف صدر (طواف وداع) دې اودسيا په حالت کي وکړي، نو دا طواف خو معتبر دی، لېکن پر هغه صدقه لازميږي، د هر شوط په عوض کي يوه صدقه فطر لازميږي. (انوار الايضاح بحواله غنية الناسک ص: ۱۴۷)

وتجب شاة إلخ: ⑦... او که طواف صدر د جنابت په حالت کي وکړي، نو په جرمانه کي يو دم (يو پسه) لازميږي، ځکه طواف صدر واجب دی (ثمرة النجاح)، او که طواف بير ته د پاکۍ په حالت کي راوگرځوي، نو جرمانه معاف کيږي. (غنية الناسک ص: ۱۲۷، ايضاح المناسک ص: ۱۰۹)

أوترک شوطاً إلخ: ⑧... که د طواف صدر يو شوط (يو دور) پرېږدي کوم چي واجب طواف دی، نو يوه صدقه فطر (نيم صاع غنم) لازميږي.

و کذا لكل شوط من أقله: يعني له اقل طواف صدر (دريو شوونو) څخه د هر شوط په عوض کي يوه صدقه فطر لازميږي، اقل طواف يعني د طواف کمه حصه درې شوطه ده او اکثر طواف څلور شوطه ده. لهندا که درې شوونه يا تر دې کم پرېږدي، نو د هر يوه په عوض کي يوه صدقه فطر (نيم صاع غنم) لازميږي، او که له درې څخه زيات شوونه پرېږدي، نو اوس پر هغه يو دم (يو پسه) لازميږي؛ ځکه "اکثر طواف" يعني د طواف صدر اکثره حصه يې پرېښووله، نو ګواکي طواف صدر (واجب) يې

پرېښووی. او که درې شوطه پرېږدي خو د دریو صدقو قیمت یوه دم ته رسیږي، نو له هغه څخه به څه کمول کیږي، ددې لپاره چې دم لازم نه سي (لکه په تېر عبارت کې چې دا قاعده ذکر سوه). (ثمره النجاح، انوار الايضاح)

له رمی څخه یو کانی یا ډېر کانی پرېښوول

﴿۱۳۲﴾ أَوْ حَصَاةً مِنْ إِحْدَى الْجِمَارِ يَآ (پرېږدي) یو کانی له یوې جمرې (یوه شیطان) څخه وَ كَذَلِكَ حَصَاةً فِيْمَا لَمْ يَبْدُلْهُ رَمَى يَوْمَ اَوْ همداسې د هر کانی لپاره. په هغه مقدار کې چې دیوې ورځې رمی ته نه رسیږي إِلَّا أَنْ يَبْدُلْهُ دَمًا مګر دا چې ورسیږي (د) یوه دم (مقدار) ته فَيَنْقُصَ مَا شَاءَ نو کم دي کړي څومره چې وغواړي.

تشریح: ⑨... که یو څوک درمی له کانیو څخه یو کانی پرېږدي، نو هم یوه صدقه فطر لازمیږي، پوره تفصیل یې دادی چې هره جمره (هر شیطان) اووه گانې ویشتل کیږي او درې سره جمرات یو ویشتل (۲۱) کانی ویشتل کیږي، او اصول دادی چې که دیوې ورځې رمی یعنې ټوله جمرات (ټوله شیطانان) پرېږدي، نو یو دم لازمیږي، او که تر هغه کم پرېږدي، نو د هر کانی په عوض کې یوه صدقه لازمیږي، اوس د ذوالحجې په لسمه (یعنې دلوی اختر په ورځ) صرف جمره عقبه ویشتل کیږي، لهندا که څوک جمره عقبه یو کانی هم نه وړي، نو دم لازمیږي، او که یو کانی یې وړي او پاته شپږ کانی پرېږدي، نو شپږ (۶) صدقې لازمیږي، او که د دغه صدقو قیمت یوه دم ته ورسیږي، نو له هغه څخه به څه کمول کیږي، ددې لپاره چې دم لازم نه سي. د ذوالحجې په یوولسمه (یعنې دلوی اختر په دویمه) ټوله جمرات اووه، اووه کانی ویشتل کیږي کوم چې ټوله یو ویشتل کانی کیږي. لهندا که ټوله پرېږدي، نو یو دم لازمیږي، او که یو کانی وړي او شل کانی پرېږدي، نو شل (۲۰) صدقې لازمیږي، او که ددې شلو صدقو قیمت یوه دم ته رسیږي، نو له هغه څخه به څه کمول کیږي. او که څوک د دریو سره ورځو رمی پرېږدي، نو د اصول مطابق درې دم لازمه بدل پکار دي، لېکن په داسې صورت کې تداخل کیږي او صرف یو دم لازمیږي. (ثمره النجاح)

كذا الكل حصاة... فیما لم یبدل رمی یوم: وضاحت یې وسو چې د هر کانی په عوض کې یوه صدقه لازمیږي تر څو چې دیوې ورځې رمی ته نه ورسیږي، لهندا که دیوې ورځې رمی پرېږدي مثلاً یو ویشتل کانی ټوله پرېږي، نو دم لازمیږي. او که د صدقو قیمت یوه دم ته رسیږي، نو له هغه څخه به څه کمول کیږي لکه څرنګه چې مخکې ددې پوره وضاحت تېر سو.

دبل چاسر ور خربیل، یا نوکان ور پرېکول

﴿۱۳۲۲﴾ اَوْ حَلَقَ رَأْسَ شَيْرَةٍ يَدَبِلُ چاسر و خربي.

﴿۱۳۲۳﴾ اَوْ قَصَّ أَظْفَارَهُ يَدَبِلُ چانوکان ور پرېکري.

تشریح: ①... که محرم داحرام په حالت کې دبل چاسر ور خربي، نو پر دې سر خړونکي محرم صدقه واجبېږي (برابره ده هغه بل څوک امحلق | احلال وي او که محرم وي، او که محلق هم محرم وي، نو پر هغه امحلق ایو دم لازمېږي ازبدة العناصک ص: ۱۱۷۶)

②... همدارنگه که محرم دبل چانوکان ور پرېکري، نو پر هغه صدقه لازمېږي (برابره ده هغه بل څوک محرم وي او که حلال وي).

﴿۱۳۲۵﴾ وَإِنْ تَطَيَّبَ أَوْ لَبَسَ أَوْ حَلَقَ بَعْدُزٍ اَوْ که چيري ديو عذر په وجه خوشبويي ولگوي

یا اغوستل وکړي یا خربیل وکړي (يعني یا د عذر په وجه گنډل سوې جامه واغوندي یا سر و خربي) تَخَيَّرَ
بَيْنَ الذَّبْحِ أَوْ التَّصَدُّقِ بِثَلَاثَةِ أَصْوَعٍ عَلَى سِتَّةِ مَسَاكِينٍ أَوْ صِيَامِ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ نو اختیار من
 کيږي (اختیار ورته حاصلېږي) په مینځ کې د ذبح کولو یا پر شپږو مسکینانو د دریو صاعو د صدقه
 کولو یا د دریو ورځو دروژو نیولو (يعني په دې صورت کې ده ته درې اختیاره سته: ① که یوه پسه ذبح کوي
 ② یا که شپږو مسکینانو ته درې صاعه غنم ورکوي ③ یا که درې روژې نیسي).

لغات: ﴿تَطَيَّبَ﴾ د تفعل د باب ماضي ده: خوشبوداره کېدل، خوشبويي مېرل او لگول، ﴿تَخَيَّرَ﴾ د تفعل د باب ماضي ده: اختیار من کېدل، (د خوشیانو تر مینځ) اختیار ورته حاصلېدل.

تشریح: او که محرم ديو عذر په وجه خوشبويي ولگوي، یا گنډل سوې جامه واغوندي، یا سر و خربي، نو هغه ته د دریو شیانو اختیار دی: ① که خوښه یې وي، نو یو پسه دي ذبح کړي، ② کني پر شپږو مسکینانو دي درې صاعه غنم صدقه کړي، ③ یا دي درې روژې ونیسي. (شفاء الارواح)

عذر کوم معتبر دی؟

عذر صرف هغه عذر معتبر او مانع جزاء دی، کوم چي من جانب الله وي، مثلاً مرض، حیض او نفاس او داسي نور، او که هغه عذر د بندگانو له طرفه وي مثلاً یو څوک محرم کس پر جنایت کولو مجبوره کړي (جبراً جنایت په وکړي)، نو داسي عذر معتبر نه شمېرل کیږي، د مثال په توګه یو څوک محرم پر خوشبويي لگولو یا د گنډل سوې جامې په اغوستلو باندي مجبوره کړي، نو په داسي صورت

کي محرم ته هيڅ قسم اختيار نه حاصلیږي، بلکي د قاعدې مطابق جزاء باندې واجبېږي. (غنية الناسک ص: ۲۳۹)

د کومو جناياتو په جه له صدقه (نیم صاع) څخه کم مقدار واجبېږي؟ (سپړه يا ملخ وژل)

﴿۱۳۲﴾ وَالَّتِي تُوجِبُ أَقْلًا مِنْ نَصْفِ صَاعٍ او هغه جنايت کوم چي تر نیم صاع کم (مقدار) واجبوي فَهِيَ مَا لَوْ قُتِلَ قُتْلَةً أَوْ جَرَادَةً نو هغه (ځا) دی چي یوه سپړه (شپړه) یا یو ملخ ووژني فَيَتَصَدَّقُ بِمَا شَاءَ نو صدقه (خیرات) دي کړي څه چي دده خوښه وي (يعني کوم څه او څومره مقدار چي دئ وغواړي، هغه دي خیرات کړي، نو غاړه یې خلاصیږي).

لغات: «قُتِلَ» سپړه، شپړه، جمع: قُتِلَ، «جَرَادَةً» ملخ، جمع: جَرَادٌ. (انوار الايضاح)
تشریح: که محرم دا حرام په حالت کي یوه سپړه مړه کړي، یا یو ملخ مړه کړي، نو له نیم صاع څخه کم صدقه لازمیږي، لهذا کوم مقدار چي دده خوښه وي، هغه دي صدقه کړي، مثلاً یو څو خرماوي، یا یو موټر غله، یا صرف یوه خرما او داسي نور (او که محرم د بل چا سپړه و مړه کړي، نو پر محرم هيڅ جزاء نه واجبېږي). (شفاء الارواح، انوار الايضاح)

د حرم شریف ملخان تر پښو لاندې کېدل

مسئله: ډېر ځله داسي کیږي چي په حرم شریف کي ملخان دومره زیات وي چي ټوله لاري له هغوی څخه ډکي وي، نو په داسي حالت کي که ملخان تر پښو لاندې سي او مړه سي، نو که څه هم ډېر وي، په هغوی کي هيڅ جزاء نه لازمیږي، خوبیا هم احتیاط لازم دی. (غنية الناسک ص: ۲۹۰)

د کومو جناياتو په وجه قیمت واجبېږي؟

﴿۱۳۳﴾ وَالَّتِي تُوجِبُ الْقِيَمَةَ او هغه جنايت کوم چي قیمت واجبوي فَهِيَ مَا لَوْ قُتِلَ صَيْدًا نو هغه (ځا) دی چي یو ښکار ووژني فَيَقْوَمُ عَدْلَانِ فِي مَقْتَلِهِ أَوْ قَرِيبٍ مِنْهُ نو دوه عادل سړي به د هغه قیمت ټاکي (لکوي) د هغه دوژل کېدو په ځای کي یا هغه ته په نژدې ځای کي فَإِنْ بَلَغَتْ هَذَانِ نو که ورسپړي د هغه قیمت یوه هډي (د تریس ټبل عاروي) ته قَلَّه الْخِيَارُ نو ده ته اختیار دی (يعني په دې صورت کي ده ته درې اختیاره حاصلیږي) إِنْ شَاءَ اشْتَرَاهُ وَذَبَحَهُ ① که وغواړي، هغه (عاروي) دي رانیسي او ذبح دي یې کړي أَوْ اشْتَرَى طَعَامًا وَتَصَدَّقَ بِهِ لِكُلِّ

فَقِيرٌ نِصْفُ صَاعٍ يَادِي غَلَّةِ رَانِيسِي او هغه دي پر هر فقير نيم صاع صدقه کړي اَوْ صَامَ عَنْ طَعَامِ كُلِّ مُسْكِينٍ يَوْمًا يا دي دهر مسكين دغلې (صدقه) په عوض کي يوه روژه ونيسي وَ اِنْ قُضِيَ أَقْلٌ مِنْ نِصْفِ صَاعٍ او (تر دې تقسيم وروسته) که له نيم صاع څخه کم پاته سي تَصَدَّقَ بِهِ اَوْ صَامَ يَوْمًا نو هغه دي صدقه کړي يادي يوه ورځ روژه ونيسي.

لغات: ﴿يُقَوْم﴾ د تفصيل له باب مضايع معلومه ده: قيمت ټاکل (قيمت لکول)، قيمت اندازه کول، ﴿عدلان﴾ تشبیه د عدل ده په معنی سره د عادل دی: عادل او انصاف کونکی (انصاف داره)، ﴿مقتل﴾ د نصر له باب اسم ظرف دی: د قتل کېدلو ځای، ﴿هډی﴾ د قربانی څاروی، هغه څاروی (يعني پسه يا غویي يا ورن، يادوی مؤنث) کوم چي حرم ته د قربانی لپاره را وستل کيږي، "مَا يَهْدِي إِلَى الْحَرَمِ مِنَ النِّعَم"، ﴿تصدق﴾ د تفعل د باب ماضي ده: صدقه کول، خيراتول، ﴿طعام﴾ کله چي د لفظ مطلق ذکر سي نو معنی يې ده: غله، لکه غنم، اوربشي، وربجي او داسي نور، او اهل حجاز او عراق خاص پر غنمو د دې اطلاق کوي. (معجم الوسيط)

تشریح: د عبارت حاصل دادي چي که محرم د بنکار څاروی قتل کړي، نو پر هغه جزاء واجبېږي، او جزاء داده چي په کوم ځای کي هغه بنکار قتل سوی وي، د هغه ځای قيمت ته به کټل کيږي. مثلاً که په دښت کي يې بنکار قتل کړی وي، نو دوه عادل کسان به په هاغه ځای کي د هغه قيمت اندازه کړي، او که په دښت کي يې قيمت نه معلومېږي، نو هغه ته چي کومه آبادي نژدې وي، هلته دي يې قيمت اندازه کړي، بيا چي کله قيمت متعين سي، نو که په هغه قيمت څاروی مثلاً پسه يا غویي يا داسي بل څاروی رانيول کېدلای سي، نو بيا قاتل (بنکار کونکي) ته دادرې اختياره دي: ① اول دا چي په هغه قيمت سره هغه څاروی (پسه يا غویي...) رانيسي او په حرم کي يې ذبح کړي او هلته يې پر مسکینانو تقسيم کړي، ② دويم دا چي په هغه قيمت سره غنم رانيسي او هر مسکين ته نيم، نيم صاع غنم ورکړي. ③ درېيم اختيار دادي چي په هغه قيمت سره چي څومره غنم رانيول کېدای سي. له هغوی څخه د هر نيم صاع غنمو په بدله کي يوه روژه ونيسي، مثلاً شل نيم صاعه په رانيول کېدلای سي (يا په بله وينا هغه قيمت دلس صاعه غنمو سره برابر وي)، نو شل روژې دي ونيسي.

وإن فضل الخ: يعني دنيم، نيم صاع غنمو تر تقسيمولو وروسته که په آخر کي تر نيم صاع کم غنم پاته سي، نو دده خوښه ده، که هغه خيراتوي او که د هغه په بدله کي يوه روژه ونيسي (ځکه غنم که څه

هم له نیم صاع څخه کم دي خو روژه نه نیمایي کیږي، نو ځکه که روژه نیول اختیار کړي. نویوه پوره روژه به نیسي). (شفاء الارواح، ثمره النجاح)

﴿١٣٢٨﴾ وَتَجِبُ قِيَمَةُ مَا نَقَصَ بِنَتْفِ رِيْشِهِ الَّذِي لَا يَطْيُرُ بِهِ وَشَعْرَةٍ أَوْ وَاجِبِيْرِ هغه قیمت (یعني منومره قیمت څومره) چي کم سوی وی د مرغه دهغه وزر (بني) په کښلو سره چي په هغه سره مرغه نه الوزي او دهغه (د بدن) د بنو (په کښلو سره) وَقَطْعِ عُضْوٍ لَا يَنْتَعُهُ إِلَّا مُتِنَاعٌ بِهِ (د مرغه یا بل حیوان) د داسي اندام په پرېکولو سره چي هغه (مرغه یا حیوان) منع نه کړي له امتناع (د ځان د دفاع کولو) په هغه سره (یا په بله رڼا: د داسي اندام په پرېکولو سره چي هغه د ځان له حفاظت کولو څخه محرومه نه کړي. یعني چي دهغه تر پرېکېدلو وروسته بیا هم هغه د ځان حفاظت کولای سي او الوتلاي یا غفتلای سي).

﴿١٣٢٩﴾ وَتَجِبُ الْقِيَمَةُ بِقَطْعِ بَعْضِ قَوَائِمِهِ أَوْ قِيَمَتِ وَاجِبِيْرِ هغه (څاروي) له پښو څخه دیوې پښې په پرېکولو سره وَنَتْفِ رِيْشِهِ (مرغه) دوزر په کښلو سره وَكَسْرِ بَيْضِهِ (د هغه دهگۍ په ماتولو سره).

لغات: ﴿نَتَف﴾ د ضرب د باب مصدر دی: (ورېښته، بڼه او داسي نور) کښل، کاږل، ﴿ریش﴾ د مرغه وزر، دوزر بڼکي، واحد: ريشة، جمع: رِيش، ﴿امتناع﴾ د افتعال د باب مصدر دی، د دې باب په صله کي چي باء ذکر سي لکه دلته "به"، نو معنی یې ده: په یوشي سره ځان ساتل (د ځان حفاظت په کول، له ځانه دفاع کول)، په نوي کېدل، د لاینعه الامتناع په مطلب دادی چي په کوم عضو سره دهغه حفاظت کیږي، له هغه څخه محروم نه سي، ﴿قوائمه﴾ جمع د قائمة ده: د سپارلي پښې او لاسونه. چي اصطلاحاً ټولو ته پښې وایي.

تشریح: که محرم د ښکار والا مرغه دوزر هغه بني وکارې چي په هغوی سره مرغه الوتل نه کوي (یا بله رڼا: دوزر هغه بني یې وکارې کوم چي مرغه ته تاوان نه کوي)، یا د مرغه د بدن بني (ورېښته) وکارې، یا د مرغه داسي اندام مات کړي چي تر دې وروسته هم هغه الوتلاي او ځان خلاصولای سي، نو په دې صورتونو کي چي د مرغه په قیمت (مالیت) کي کوم نقصان او کمي راغلې ده، صرف دهغه ضمان (تلوان) پر محرم لازمیږي، مثلاً که د دا ډول صحیح سالم مرغه قیمت زر (۱۰۰۰) افغانۍ وي، او اوس دوزر یا بنو د کښلو، یا د اندام ماتولو څخه وروسته دهغه قیمت پنځه سوه روپۍ سو، نو پر محرم پنځه سوه (۵۰۰) افغانۍ ضمان لازمیږي.

وَتَجِبُ الْقِيَةُ إِلَٰخ: ددې حاصل دادی چي که محرم د ښکار له پښو څخه یوه پښه پرېکړي چي تر دې وروسته ښکار خپل حفاظت نه سي کولای او له خلکو څخه نه سي تېښتېدلای، یا د مرغه هغه وزري وکارې چي په هغوی سره مرغه الوتل کوي چي تر دې وروسته هغه نه سي الوتلای او ځان نه سي خلاصولای، نو اوس د هغه پوره قیمت لازميږي؛ ځکه چي محرم د هغه د حفاظت آله ور ضایع کړه، نو ګواکي د هغه امن یې ور ختم کړی او امن ور ختمونکی د قاتل په درجه کي دی، نو ځکه پر هغه د مقتول پوره قیمت واجبېږي.

د کسر إلخ: او که محرم د ښکار د مرغه هګۍ ماته کړي، حال دا چي هغه صحیح سالمه وي، نو په تاوان کي د هګۍ قیمت واجبېږي. (شفاء الارواح، ثمرة النجاح)

﴿۱۳۲۰﴾ وَلَا يُجَاوَزُ عَنْ شَاةٍ بِقَتْلِ السَّبُعِ او تېری به نه کول کيږي تر یوه پسه دیو درنده د وژلو په عوض کي (یعني دیو څیرونکي حیوان د وژلو په بدله کي به دیوه پسه له قیمت څخه تجاوز نه کول کيږي).

﴿۱۳۲۱﴾ وَإِنْ صَالَ او که درنده (خپله) حمله کړې وي لَا شَيْءَ بِقَتْلِهِ نو (بیا) د هغه پر وژلو هیڅ شی نسته.

لغات: ﴿لَا يُجَاوَزُ﴾ د مفاعلي له بابه مضارع مجهول ده، مجاوزة: تېرېدل (تېری کول)، مخ ته تلل،

﴿سَبُعٌ﴾ درنده، څیرونکی حیوان، ﴿صَالَ﴾ د نصر د باب ماضي ده، صَوْلًا: حمله کول.

تشریح: که محرم یو درنده (څیرونکي حیوان) وژلی وي، مثلاً زمری، پرانګ یا داسي بل درنده یې وژلی وي، نو پر هغه هم جزاء واجبېږي، خو دومره قدر جزاء به واجبول کيږي چي هغه دیوه پسه له قیمت څخه تجاوز نه وکړي، مثلاً که د زمري قیمت لس زره افغانۍ وي او د پسه قیمت صرف درې زره افغانۍ وي، نو لس زره جزاء به نه واجبېږي، بلکي صرف درې زره به واجبېږي.

وإن صال إلخ: او که درنده خپله پر محرم حمله وکړي، نو د هغه له حملې څخه د ځان ساتلو په خاطر محرم پر هغه وار وکړي او قتل یې کړي، نو پیه دې صورت کي پر هغه هیڅ شی نه واجبېږي.

د غیر محرم (حلال کس) ښکار کول، د حرم د حدودو وانه او بوټي پرېکول

﴿۱۳۲۲﴾ وَلَا يُجْزَى الصَّوْمُ بِقَتْلِ الْحَلَالِ صَيْدَ الْحَرَمِ او روژه نه کافي کيږي د حلال کس (له طرفه) د حرم د ښکار په وژلو سره (یعني که حلال کس کوم چي احرام نه وي ترلی د حرم ښکار قتل کړي، نوروژه نیول ورلره کافي نه دي، بلکي قیمت به یې ورکوي) وَلَا يَقْطَعُ حَشِيشَ الْحَرَمِ وَشَجَرَةً

الَّتَابِتِ بِنَفْسِهِمْ وَلَيْسَ مِمَّا يُنْبِتُهُ النَّاسُ او نه (روژه کافي کيږي د هغه لپاره) د وښو په پرېکولو سره او د خپله شنه کېدونکي درختي په پرېکولو سره (يعني) چي له هغه درختو څخه نه وي کوم چي يې خلک شنه کوي بَلِ الْقِيَمَةِ بلکي قيمت (واجب) دی.

﴿۱۳۳﴾ وَحَرَّمَ رَعَى حَشِيشِ الْحَرَمِ او حرام دي د حرم وانبه څرول (يعني د حرم پر وښو څارويان مړ څول او پوول) وَقَطْعُهُ او (حرام دي) د حرم وانبه پرېکول إِلَّا الذُّخْرَ وَالْكَمَّاتَ نه اذخر وانبه او پوڅکی.

لغات: ﴿حشيش﴾ وانبه، ﴿رعى﴾ پوول، څرول (رمة د څر لپاره څر ځای اچرايمه اته بېول). څرول.

﴿اذخر﴾ يو قسم شين خوشبوداره وانبه دی، واحد: ﴿ذخيرة﴾، ﴿کمات﴾ پوڅکی، مشهوره بوتۍ دی کوم چي د باران په موسم کي خپله پر ځمکه راپورته کيږي، په شکل گردۍ (د توبۍ په څېر) او په رنگ خر وزمه دی.

تشرېح: که غیر محرم (حلال) کس د حرم ښکار قتل کړي، نو پر هغه د ښکار قيمت واجبېږي، او که هغه وغواړي چي د ښکار د قيمت په عوض کي روژې ونيسي، نو نه ورلره کافي کيږي لکه څرنگه چي د محرم کس د ښکار قتل کولو په صورت کي هغه لره روژې کافي کيږي.

ولا بقطع إلخ: يعني که څوک د حرم وانبه پرېکړي، يا يې داسي درخته (ونه) پرېکړي کوم چي په خپله راشنه سوې وي، يعني داسي درخته کوم چي يې خلک نه راشنه کوي، بلکي خپله راشنه کيږي لکه د کيکر درخته، نو د دې د پرېکولو په صورت کي پر هغه قيمت واجبېږي، روژه نيول نه کافي کيږي.

د حرم رعى إلخ: يعني په حرم کي څارويان پوول (څرول) او د حرم وانبه پرېکول دواړه حرام دي. په خلاف د اذخر وښو او په خلاف د پوڅکی چي په حرم کي دننه د هغوی پرېکول جائز دي. (شفا،

الارواح بتصرف)

فصل

د احرام په حالت يا د حرم په حدودو کي د کومو حيواناتو قتلول جائز دي؟

﴿۱۳۳۲﴾ وَلَا شَيْءٌ يَبْقَىٰ غُرَابٍ وَحِدًا أَوْ عَقْرَبٍ أَوْ شَيْءٌ نَسْتَه (يعني ميخ نه واجبيږي) په وژلو سره د کارگه او تپوس او لږم وَفَارَقَةٌ وَحَيَّةٌ وَكَلْبٌ عَقُورٌ او (په وژلو سره) د موبړک او مار او د خروږي (ډارونکي) سږي وَبَعُوضٌ وَنَمْلٌ وَبُرْغُوثٌ او (په وژلو سره) د غوماشي او مېږي او کيکي وَقُرَادٌ وَسُدْحَفَاةٌ او (په وژلو سره) د منگور او کيشپ وَمَالِيسٌ بِصَيْدٍ او (په وژلو سره) د هغه شخه (حيوان) کوم چي ښکار نه وي.

لغات: ﴿غُرَاب﴾ کارگه، کارغه. جمع: غُرَابِيْب. ﴿حِدَاءَةٌ﴾ تپوس. جمع: حِدَاء. ﴿عَقْرَب﴾ لږم. جمع:

عَقَارِب. ﴿كَلْبٌ عَقُورٌ﴾ خروږي (خوړونکی ډارونکی) سږي کوم چي هر چاته خوله اچوي. ﴿بَعُوضٌ﴾ غوماشه (مېږ). ﴿بُرْغُوثٌ﴾ کيکه، مشهوره خزنده ده. جمع: بَرَاغِيث. ﴿قُرَادٌ﴾ منگور، مشهوره خزنده ده کوم چي د

سږو په شېر د خاړوي په بدن کي پيدا کيږي. جمع: قُرَدَان. ﴿سُدْحَفَاةٌ﴾ کيشپ (کيشو). جمع: سَلَاخِف.

تشرېح: د احرام په حالت کي د محرم لپاره او د حرم په حدودو کي د حلال کس لپاره د لاندیني

حيواناتو وژل جائز دي او په دې سلسله کي امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ د مَوْذِي (ضرر رسونکو) او د حُمْکي د خزندو قاعده پېش کړې ده، نو کوم حيوانات او خزندې چي ضرر رسوي، همداسي د حُمْکي خزندې دي. هغوی وژلای سي: ① گندگي (مرداري) خوړونکي کارگه وژلای سي، ② تپوس (خکه هغه هم

مؤذی حیوان دی چي د چرگي په چچيو او داسي نورو باتدي حمله کوي او ږي يې، نو خکه د هغه وژل هم جائز دي)، ③ لږم،

④ ډارونکی سږي، ⑤ موبړک (د هغه اذيت ښکاره دی چي د کور غله خوري، شيدې چيني او کپړې څېري)،

⑥ مار. ⑦ غوماشه، ⑧ چيچونکی (مړدی) مېږي، ⑨ کيکه، ⑩ منگور، ⑪ کيشپ (کيشو)، هر

هغه مؤذی حیوان کوم چي د انسان له بدن شخه نه پيدا کيږي، هغه هم د احرام په حالت کي وژل جائز دي. لکه غوماشه (مېږ) او داسي نور.

وما لیس بصید: او کوم چي د ښکار حیوان نه وي، دهغه په وژلو سره هم شی نه لازمیږي. ښکار (صید) هغه حیوان ته وایي کوم چي له انسانانو څخه متوختش او ترهېدونکی وي، لهذا کوم حیوان چي له انسانانو څخه متوختش نه وي یعني دانسان په لیدلو سره نه ترهېږي او له هغه څخه ځان نه پټوي، بلکي عموماً موخته او د انسان و طرف ته راغې وي لکه پسه، غوا، اوبښ، چرگه او داسي نور، دهغوی په وژلو سره هم هیڅ جزاء نه واجبیږي، لېکن ددوی وژل جائز نه دي، او د قاعدې مطابق دهغوی په ذبح کولو کي څه حرج نسته.

دهدی تعریف، اقسام او وضاحت

﴿۱۳۲۵﴾ الْهَدْيُ أَدْنَاهُ شَاةٌ هدی (د حرم قرباني) دهغه کمه درجه (کمترین مقدار) یو پسه دی وَهُوَ مِنَ الْإِبِلِ وَالْبَقَرِ وَالْغَنَمِ او هدی به له اوبښانو، غواگانو او پسونو څخه وي.

﴿۱۳۲۶﴾ وَمَا جَازَ فِي الصَّحَايَا او کوم څاروی چي په قربانیو کي جائز دی جَازَ فِي الْهَدَايَا هغه په هدیو کي (هم) جائز دی.

لغات: ﴿هَدْيٌ﴾ او هَدِي (دواړه لغات منقول دي): د قربانی څاروی کوم چي حرم ته استول کیږي، هغه څاروی (یعني پسه یا غوی یا اوبښ، یا ددوی مؤنث) کوم چي حرم ته د قربانی لپاره راوستل کیږي. "مَا يَهْدِي إِلَى الْحَرَمِ مِنَ النِّعَمِ"، ﴿الْإِبِلُ﴾ اسم جنس دی، پر واحد او جمع ټولوي يې اطلاق کیږي، واحد له خپل لفظ څخه نه لري، او کله چي د جمع په صیغه سره "أَبَالٌ" ذکر سي، نو مراد ځني څو رمې وي (مباح)، ﴿الْبَقَرُ﴾ دا هم اسم جنس دی، همدارنگه پر مؤنث او مذکر (غوا، غوی) دواړو باندې يې اطلاق کیږي، واحد يې بَقَرَةٌ راځي (مباح)، ﴿الْغَنَمُ﴾ دا هم اسم جنس دی: پسه، بز، سهرلي او میږي ټولو ته وایي، واحد له خپل لفظ څخه نه لري، واحد ته يې "شَاةٌ" وایي (مباح. معجم لفظ الشاة)، ﴿صَحَايَا﴾ جمع د صَحِيَّة: د قربانی څاروی.

تشریح: هدی هغه څاروي ته وايي کوم چي يې حاجي د قربانۍ په نيت د ذبح کولو لپاره حرم ته (د مديه په توه) بوځي د الله تعالیٰ د قرب حاصلولو لپاره، هدی صرف درې قسمه څارويان کېدلای سي: اوبښ، غوی، پسه. په دې کي تر او ماده دواړه مراد دي، اوبښ يې اعلیٰ درجه ده، غوی اوسط دی او پسه ادنیٰ درجه ده، په دوی کي تر ټولو افضل اوبښ دی، بیا غوی، بیا پسه، له دغه دریو قسمونو څخه بغیر بل قسم څاروی هدی نه سي کېدلای.

وما جاز فی الضحایا إلخ: د کوم څاروي چي قرباني جائزه ده، دهغه هدی هم جائزه ده، يعني د قربانۍ د جواز چي کوم شرطونه دي، هاغه شرطونه په هدی کي هم دي، مثلاً په قربانۍ کي ① د عیبداره څاروي قرباني جائزه نه ده، لکه غوړ پر بکرل سوی (يعني چي د غوړ دریمه حصه يې یا تر هغه زیاته پرې سوې وي، یا لکۍ يې همداسي پرې سوې وي)، یا يې لاس یا پښه پرې سوې وي، یا يې سترگه ختلې وي (یا يې دریمه حصه یا تر هغه زیاته رڼا ایداختم سوې وي) نو داسي څاروی هدی جوړول هم جائزه نه دي، ② کوم څاروی چي ډېر ښکروي (چي په مېو کي يې ماغزه پاته نه وي)، یا ګوډ وي يعني څلورمه پښه نه سي اینوولای صرف پر دریو پښو ځي. د هغه قرباني جائزه نه ده، نو هغه هدی ګرځول هم صحیح نه دي، ③ همدارنګه بل شرط دای چي د قربانۍ څاروی به ټني وي ټني دای چي د څاروي د ځوانۍ دوه غاښه راغلي وي (تر دې وروسته هغه ته ټني ربل کیږي)، نو همداسي به د هدی څاروی هم ټني وي. (انوار الايضاح، ثمره النجاح)

په جرمانه کي بدنه کله لازميږي؟

﴿۱۳۴﴾ وَالسَّائِةُ تَجُوزُ فِي كُلِّ شَيْءٍ إِلَّا فِي طَوَافِ الرُّكْنِ جُنُبًا أَوْ پَسَهَ جَائِزَةً په هر ځای کي، مګر (يو) د جنابت په حالت کي د طواف رکن (طواف زیارت) په کولو کي وَوَطِئَ بَعْدَ الْوُقُوفِ قَبْلَ الْحَلْقِ او (بل. پر عرnat) له وقوف کولو څخه وروسته تر سر څرپیلو مخکي په وطي کولو کي فَفِي كُلِّ مِنْهُمَا بَدَنَةٌ نو د دې دواړو په هر یوه کي یوه بدنه (لازم) ده (يعني لوی څاروی "اوبښ یا غوی" به ذبح کول کیږي).

اللغات: «بدنه» دالفظ بَدَنَةٌ دی، لوی څاروي يعني اوبښ او غوی ته ربل کیږي (کوم چي په مکه کي د حج پر موقع قربانول کیږي)، پر مذکر او مؤنث دواړو يې اطلاق کیږي، یا په بله وینا: بدنه هر هغه لوی څاروي ته وايي کوم چي اووه حصې کول کیږي، لکه غوی، غوا، اوبښ، او بعضو ویلي دي چي خاص پر اوبښ د دې اطلاق کېږي.

تشریح: پسه (او مېړه، وزگري، بزه) په ټولو ځايو کي جائز دي، خو په دې دوو صورتونو کي جائز نه دي: ① که څوک د جنابت په حالت کي طواف رکن (طواف زیارت) وکړي، نو پسه نه کافي کيږي، بلنه يعني غويي يا اوبن به ذبح کول کيږي، ② او دويم صورت دا چي که تر وقوف عرفه وروسته له سر څرپيلو څخه مخکي جماع وکړي، نو هم به بلنه ذبح کول کيږي. (شفاء الارواح، انوار الايضاح)

د قرباني وخت

﴿۱۳۲۸﴾ وَخُصَّ هَذِي الْمُسْتَعَةِ وَالْقِرَانِ بِيَوْمِ النَّحْرِ فَقَطْ او خاص کرل سوي دي د (حج) تمتع او قران هدی صرف د قرباني دورځي سره (يعني د حج تمتع او حج قران هدی اړيکي ايوازي په ايام النحر پوري مخصوص ده).

تشریح: په حج قران او حج تمتع کي پر حاجي د شکرانې په توگه يو دم يعني قرباني کول واجب دي، د هغه لپاره وخت هم متعين وخت دی او هغه د قرباني ورځې دي (يعني د فو الحجې د لمي څخه تر دو لمي پوري، يا په بله وينا دلوی اختر له اولي څخه تر درېمي پوري، په دې ورځو کي ذبح کول واجب دي) او له دې ورځو څخه مخکي ذبح کول جائز او معتبر نه دي، او د قرباني له ورځو څخه وروسته ذبح کول جائز دي، لېکن د تاخير په وجه پر هغه يوبل دم واجب کيږي. (شفاء الارواح)

د هدی د ذبح کولو ځای

﴿۱۳۲۹﴾ وَخُصَّ ذَبْحُ كُلِّ هَذِي بِالْحَرَمِ او خاص کرل سوي ده د هري هدي ذبح د حرم سره (چي هلته به ذبح کول کيږي) إِلَّا أَنْ يَكُونَ تَطَوُّعًا مَكَرًا چي هغه نقلي هدی وي وَتَعَيَّبَ فِي الطَّرِيقِ او هغه په لاره کي عيبداره سوي وي فَيَنْحَرُ فِي مَحَلِّهِ نو هغه دي ذبح کړي په هاغه ځای کي. ﴿۱۳۵۰﴾ وَلَا يَأْكُلُهُ غَنِيٌّ او مالدار دي هغه نه خوري.

﴿۱۳۵۱﴾ وَفَقِيرُ الْحَرَمِ وَغَيْرُهُ سَوَاءٌ او د حرم فقير او له حرم څخه بغير (د بل ځای) فقير سره برابر دي.

اللفات: ﴿فَيَنْحَرُ﴾ د فتح له بابو مضارع معلومه ده، نَحَرَ يَنْحَرُ نَحْرًا: ذبح کول، په اصل کي دنحر

معنی ده: اوبن پر سينه وهل (کوم چي د اوبن د ذبح شروع ده لوبيا ذبح احلاول کيږي).

تشریح: هدی (يا په بله وينا د حاجيتو قرباني) د حرم په حدود کي ذبح کول ضروري دي، له حرم څخه بهر (په حل کي) ذبح کول جائز نه دي، خو که مجبوري پېښه سي، نو بل ځای يې هم ذبح کولای سي، مثلاً نقلي هدی وي او په لاره کي په يو مرض مبتلا سي او تر کعبې شريفې پوري نه سي رسېدلای، نو چيري چي په مرض مبتلا سوي ده، هلته دي ذبح کړل سي.

ولا يأكله إلخ: يعنى نفلي هدی کوم چي حرم ته نه وي رسېدلې، بلکي په لاره کي ذبح کړل سوې وي، دهغه غوښي دي نه خپله خوري او نه دي يې مالدارانو ته ورکوي. بلکي دهدی غوښي دي صرف پر مکينانو تقسيم کړي، او د حرم مساکينو ته ورکول ضروري نه دي، له دوی څخه بغير نورو ته ورکول هم جائز دي. په دې کي د حدود حرم قيد نسته، لېکن د حرم مساکينو ته ورکول افضل دي. (شفا الارواح، ثمرۃ النجاح، انوار الايضاح)

دهدی کوم خاروي ته به قلاده ور اچول کيږي؟ او دهدی د زل، رسی او د شيدو حکم

﴿۱۳۵۲﴾ وَتَقْلَدُ بَدَنَهُ التَّطَوُّعَ وَالتُّبْعَةَ وَالْقِرَانَ فَقَطْ او قلاده (علامتي مار) به ور اغوستل کيږي فقط ونفلي بدنې او د تمتع او قران و بدنې ته.

﴿۱۳۵۳﴾ وَيَتَصَدَّقُ بِجَلَالِهِ وَخِطَامِهِ او صدقه دي کړي دهدی د خاروي زل او پېزوان (مهار او تنو) وَلَا يُعْطَى أَجْرُ الْجَزَارِ مِنْهُ او د قصاب اجرت (مزدوري) به له هغه څخه نه ورکول کيږي.

﴿۱۳۵۴﴾ وَلَا يَرْكَبُهُ بِلا ضروري او نه به پر سپرېږي پر هغه بېله ضرورت.

﴿۱۳۵۵﴾ وَلَا يُحْلَبُ لَبَنُهُ او نه به دهغه شيدې لوېشل کيږي إِلَّا أَنْ بَعْدَ الْحَلِّ مګر دا چي

حای (دېر) ليري وي فَيَتَصَدَّقُ بِهِ نو دهغه شيدې به صدقه کوي وَيَنْضَخُ ضَرْعَهُ إِنْ قَرُبَ الْحَلِّ بِالْبَقَاخِ او چر کاؤ به کوي دهغه پر غولانځه که حای نژدې وي په يخو او بو سره (يعني پر تيوبه يې يخې اوبه واچوي).

لغات: ﴿تَقْلَدُ﴾ د تفعل له بابه مضارع مجهول ده، تقليداً: د دې باب له معناوو څخه يوه معنى ده: غاړگۍ ور په غاړه کول، طوق ور اچول، د خپلۍ يا څرمني ټوټه په غاړه ور څرول، يا د څرمني يا داسي بل شي له ټوټو څخه هار جوړول او غاړي ته ور اچول، دا ټوله په تقليد الهدى کي راځي، ﴿جَلال﴾ جمع د جُلّ ده: زل، ﴿خِطَام﴾ پېزوان (د خاروي په پوزه کي اچول کېدونکى تنو ا پړۍ)، مهار، ﴿جَزَار﴾ د خارويو ذبح کونکى قصاب، ﴿لَا يُحْلَبُ﴾ د نصر له بابه د نفى مجهول صيغه ده، حَلَبًا: لوېشل، ﴿يَنْضَخُ﴾ د فتح له بابه مضارع معلومه ده او د ضرب له بابه (يَنْضَخُ) هم راځي: اوبه (معنى معنى) پاشل، چر کاوول (د لوبو شيندل)، او پاشي کول، ﴿ضَرْع﴾ غولانځه، جمع: ضُرُوع، ﴿لِقَاخ﴾ (بضم اللز وفتح القاف)، د دې لفظ له معناوو څخه يوه معنى ده: يخې صفا اوبه. (معجم الوسيط)

تشریح: نفلي هدی کوم چي بدنه (اوبړ يا غوس) وي يا د حج قران يا حج تمتع هدی کوم چي بدنه وي، صرف ددوی غاري ته به قلاده (هار) يعني د خپلۍ يا خرمني (چمړې) يو ټوټه يا د درختي د پوستکي يو ټوټه وړاچول کيږي، دا افضل دي؛ ځکه نفلي هدی او د قران او تمتع هدی دم نُسک (عبادت) او د نعمت هدی دي، او د قلاده په وړاچولو سره ددې اظهار کيږي چي دا دم نُسک او د نعمت هدی دي، او پاته سوه د جنایت هدی يعني په حج کي د يو جرم کولو په وجه چي کومه قرباني لازمه سي. دهغه اظهار کول معيوب دي او په قلاده وړاچولو سره ددې اظهار کيږي، نو ځکه د جنایت د هدي غاري ته دي قلاده نه اچوي (همدا حکم د احصار د هدی دی).

ويتصدق إلخ: د هدی زل (خل)، رسی او داسي نور شيان دي صدقه او خيرات کړي (ځکه د هدی څاروی د قربت په توگه ذبح کول کيږي، نو دهغه سره متعلق ټوله شيان قربت دي، نو ځکه به يې خيراتوي)، همدارنگه د ذبح کونکي (قصاب) په اجرت کي دي د هدی غوښي، خرمن، رسی او داسي نور نه وړکوي، بلکي دهغه اجرت (مزدوري) به له خپل جيبه څخه جلا وړکوي.

ولايركبه إلخ: او بېله ضرورت د هدي پر څاروي سپر تيا جائز نه ده، خو که مجبوري وي او بېله سپارلي نه وي، نو سپر تيا جائز ده، او که په پياده تللو باندې قدرت لري، نو په دې صورت کي به نه پر سپر بري تر څو چي له پياده تگ څخه عاجزه او مجبوره نه سي.

ولايحلب إلخ: که هدی ماده څاروی وي او شيدې لري، نو محرم دي دهغه شيدې نه لوېشي، خو که د ذبح وخت يې ليري وي او شيدې که يې نه راويستل سي، نقصان ورته کوي، نو بيادي يې شيدې ولوېشي، غربانو او مسکينانو ته ديې ورکړي، او که د ذبح وخت يې نژدې وي او شيدې يې څڅيږي، نو دهغې پر غولانځه دي ښي اوبه پاشي، چي شيدې کلکي سي او څڅوب يې بند سي.

د پياده حج کولو نذر کول او د پياده حج کولو فضيلت

﴿وَلَوْ نَدَّرَحَجًّا مَّاشِيًا أَوْ نَذَرْتُمْ نِيَّ دِيبَادِ حَجِّ كُولُو (په پښو حج کول پر ځان نذر کړي) لَزِمَهُ نُو پياده حج کول پر هغه لازمېږي وَلَا يَرْكَبُ حَتَّى يُطُوفَ لِلرُّكْنِ أَوْ نَهْ بِه سپر بري تر دې چي طواف رکن (طواف زيارت) وکړي فَإِنْ رَكِبَ بِيَا كَه چيري سپور سي أَرَأَيْتُمْ دَمًا نُو ورنه به بهوي (يعني دم به ذبح کوي).

﴿وَفُضِّلَ النَّشْيُ عَلَى الرُّكُوبِ لِلْقَادِرِ عَلَيْهِ أَوْ فَضِيلَتِ وَرَكِبَ سَوَى دِي (افضل څرځول سوی دی) پياده تگ پر سپر تيا، دهغه کس لپاره چي په پياده تگ باندې قدرت لرونکی

وي (يعني هغه لپاره پياده حج كول افضل دي) وَقَفْنَا لِلَّهِ تَعَالَى بِفَضْلِهِ الله تعالى دي موږ ته توفيق راکړي په خپل فضل (مهرباني) سره وَمَنْ عَلَيْنَا بِالْعَوْدِ عَلَى أَحْسَنِ حَالٍ إِلَيْهِ او احسان دي وکړي پر موږ په واپس تللو (دوباره حج کولو) سره په ډېر ښه حالت کي دهغه و طرف ته (چې په بهترين حالت کي دوباره حج وکړي سو) بِحَاجَةِ سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ ﷺ په وسيله (واسطه) سره زموږ د سردار محمد ﷺ.

لغات: ﴿فَضْلٌ﴾ د تفصيل له بابې ماضي مجهول ده، تَفْضِيلًا: فضيلت وړ کول، افضل گرځول، ﴿وَقَفْنَا﴾ د تفصيل له بابې د جمع متکلم صيغه ده، تَزْفِيْقًا: توفيق وړ کول، دا الله له طرفه د بنده لپاره د خير لاره خلاصېدل او د شر لاره بندېدل، د مقصد پوره کېدو لپاره د خير اسباب برابرول او خنډونه ليري کول، الهي مرسته.

تشرېح: مسئله داده چې که څوک پياده حج کول پر ځان نذر کړي، مثلاً داسي ووايي چېي دا الله تعالى لپاره پر ما پياده حج کول واجب دي، يا مثلاً: چېي که الله تعالى زما مريض ته شفا ورکړي، نو زه به يو پياده حج کوم، او مريض ته شفاء حاصله سي، نو پر هغه واجب دي چېي د طوات زيارت کولو تر وخته پوري سپور نه سي؛ ځکه له طواف زيارت څخه وروسته د حج ارکان او افعال پوره کيږي، او که هغه تر دغه نذر کولو وروسته سپور سي، مکې شريفې ته ولاړ سي، نو د واجب پرېښوولو په وجه پر هغه دم لازمېږي.

وَفَضْلُ الْمَشْيِ إِلَيْهِ: يعني څوک چېي په پياده تگ باندې قدرت لري، دهغه لپاره پياده حج کول افضل دي.

امام ابو بکر هيثمي رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِ په مجمع الزوائد کي له عبد الله ابن عباس (رض) څخه يو حديث شريف نقل کړي دی چېي نبي کریم ﷺ وفرمايل: کوم څوک چېي په سپر تيا حج کوي، دهغه لپاره د سپارلۍ پر هر قدم اوږا (۷۰) نېکۍ ليکل کيږي، او کوم څوک چېي پياده حج کوي، دهغه لپاره پر هر قدم اووه سوه (۷۰۰) نېکۍ ليکل کيږي، او له نبي کریم ﷺ څخه پوښتنه وسوه چېي د حرم شريف د عبادت نېکۍ (نېکيتي) څومره دي؟ نو نبي ﷺ وفرمايل: چېي د حرم د حلودو يوه نېکي د يوه لک نېکيو سره برابره ده (مجمع الزوائد ج: ۳، ص: ۲۰۹).

دا دا الله تعالى ستر احسان او لوی انعام دی چېي د يوه عبادت په عوض کي د زر هاوو او لکونو عبادتونو سره برابر نېکۍ ورکوي، الله تعالى دي موږ ته بار، بار دخپل حرم شريف د حاضري او دخپل گران حبيب ﷺ زيارت مبارک رانصيب کړي، يَا رَبِّ صَلِّ وَسَلِّمْ دَائِمًا اَبَدًا عَلَى حَبِيبِكَ خَيْرِ الْخَلْقِ كُلِّهِمْ. (ايضاح المسند ص: ۲۴، ۲۵)

احقر حبيب الرحمن "مدني"

غفر الله لهولو الدية

۹/ ذوالحجه/ ۱۴۴۲ هـ

فصل

فِي زِيَارَةِ النَّبِيِّ ﷺ عَلَى سَبِيلِ الْإِخْتِصَارِ تَبَعًا لِمَا قَالَ فِي الْإِخْتِيارِ

(دافصل د نبي کریم ﷺ د زیارت په بیان کې دی په مختصره توګه، په اتباع کولو سره دهغه مطابق کوم چې یې په "اختیار" کې وړلي دي ایمني څرنگه چې کتاب الاختیار والا لیکلي دي. زه یې هم منفي ذکر کوم.)
تشریح: "اختیار" د کتاب نوم دی، په هغه کې د نبي کریم ﷺ د قبر د زیارت مبارک تذکره ده.

مصنف رَحِمَهُ اللهُ د هغه په اتباع کې په مختصره توګه دروژې مبارکې د زیارت بیان کړی دی.
د مدینې شریفې فضیلت: په ټوله روښې زمین کې افضله د ځمکې هغه حصه ده کوم چې د مبارک ﷺ د سپېڅلي بدن سره متصله ده، او دغه نېکبختي و مدینې شریفې ته حاصله ده، تر هغه وروسته کعبه الله او حرم شریف دی او تر هغه وروسته بیا د مدینې شریفې خلود دي (شامي ج: ٢، ص: ٦٢٤، ط: کراچي). او له حضرت علي ﷺ څخه نقل سوي دي چې نبي کریم ﷺ د دعاء وکړه چې "ای الله حضرت ابراهیم ﷺ ستا بنده او ستا خلیل وو، هغه د اهل مکې د برکت لپاره دعاء کړې وه او زه ستا بنده او ستا رسول یم، زه د اهل مدینې لپاره د برکت دعاء کوم، ای الله تعالی اهل مدینې ته له اهل مکې څخه دوچنده برکت ورکړه!" (سبحان الله!)، لکه څرنگه چې نن سبا د مدینې شریفې برکت د خلکو مخ ته څرګنده دی. (ترمذی شریفې ج: ٢، ص: ٢٢٩ بحواله انوار الايضاح)

زېږېدنه سترګې لکوه د قدم لاره نه ده. حضرت په ایښي قدمونه دومره خواره نه ده.
د مدینې شریفې حرمت: له حضرت ابو هريره ﷺ او حضرت انس ﷺ څخه نقل سوي دي چې نبي کریم ﷺ وفرمایل: "ای الله څرنگه چې حضرت ابراهیم ﷺ د مکې مکرمې خلود محترم ګرځولي دي، همداسې زه د مدینې منورې خلود محترم ګرځوم". (ترمذی ج: ٢، ص: ٢٣٠، ايضاح المناسک ص: ١٩٠)

د مدینې شریفې سفر: کله چې له مکې شریفې څخه و مدینې شریفې ته روان سي، نو په لاره کې دي په کثرت سره دورد شریف وړل کیږي او تر څو چې ممکنه وي، په همدې کې دي مستغرق اووسي، او په لاره کې له مسجد حرام څخه پر شپاړس (١٦) کیلومتره فاصله باندي "مقام سرف" پروت دی، په همدې ځای کې د اُم المؤمنین حضرت میمونه رضی الله عنها قبر دی، که ممکنه وي، نو هلته دي ودرېږي، فاتحه او ایصال ثواب دي وکړي. (غنیة المناسک ص: ٢٠٢، ايضاح المناسک ص: ١٨٨)

د روضی مبارکی د زیارت فضیلت

﴿ ۱۳۵۸ ﴾ لَمَّا كَانَتْ زِيَارَةُ النَّبِيِّ ﷺ مِنْ أَفْضَلِ الْقُرْبِ وَأَحْسَنِ الْمُسْتَحَبَّاتِ كُلِّهَا چي د
 نبی کریم ﷺ زیارت له افضله (زیت فضیلت لرونکو) عبادتونو څخه دی او له غوره مستحباتو څخه
 دی (یعنې یو افضل عبادت دی او یو غوره مستحب دی) بَلْ تَقْرُبُ مِنْ دَرَجَةٍ مَا لَزِمَ مِنَ الْوَاجِبَاتِ
 بلکې دهغه واجب عبادتونو ودرجې ته نژدې دی کوم چي لازم (ضروري) دي فَإِنَّهُ ﷺ
حَرَّضَ عَلَيْهَا حکمې نبی کریم ﷺ د زیارت رغبت (تشوین) ورکړې دي وَبَالَغَ فِي الثَّدْبِ إِلَيْهَا
 او زیاتوب (زیت فضیلت) یې بیان کړې دی د زیارت و طرف ته په رابللو (دغوټلو) کي فَقَالَ: مَنْ
وَجَدَ سَعَةً وَلَمْ يَزُرْنِي نو فرمایلي یې دي: څوک چي وس (قدرت) پیدا کړي او (بیاهم) زیارت نه
 وکړي فَقَدْ جَفَانِي نو هغه زما سره جفا (جفا کاري) وکړه (زما څخه یې اعراض وکړی. یا په بله وینا دا چي:
 زما په حق کي یې محتاخي وکړه) وَقَالَ ﷺ: مَنْ زَارَ قَبْرِي او نبی ﷺ فرمایلي دي: څوک
 چي زما د قبر زیارت وکړي وَجَبَتْ لَهُ شَفَاعَتِي نو دهغه لپاره زما شفاعت واجب سو و
قَالَ ﷺ: مَنْ زَارَنِي بَعْدَ مَمَاتِي او (مدارنگه) نبی ﷺ فرمایلي دي: څوک چي زما تر
 وفات وروسته زما زیارت وکړي فَكَأَنَّمَا زَارَنِي فِي حَيَاتِي نو څو کي هغه زما په ژوند کي
 زما زیارت وکړی إِلَى غَيْرِ ذَلِكَ مِنَ الْأَحَادِيثِ (او) له دې څخه بغير نور حدیثونه (هم ست چي په
 هغه کي د نبی کریم ﷺ د زیارت زیت فضیلت بیان سوی دی او زیات رغبت یې ورکول سوی دی) وَمِمَّا هُوَ مُقَرَّرٌ
عِنْدَ الْمُحَقِّقِينَ أَنَّهُ ﷺ حَتَّى يُرْزَقَ او له هغه خبرو څخه کوم چي د تحقیق کونکو علماؤ په
 نه ثابت کړل سوي (تحقیق شوي) دي (یو مادي) چي نبی کریم ﷺ ژوندی دی (او) رزق ورکول کیږي (څرنگه
 چي دهغه د شان سره لائق دي) مُسْتَشَاءُ بِجَبِيْعِ الْمَلَايِكَةِ وَالْعِبَادَاتِ نفع اخیستونکی دی په ټولو
 لذتونو او عباداتو سره غَيْرَ أَنَّهُ حُجِبَ عَنْ أَبْصَارِ الْقَاصِرِينَ عَنْ شَرِيفِ الْمَقَامَاتِ خودا (بیا جلا خبره
 ده) چي هغه پټ (پوشیده) دی دهغه خلکو له نظرو څخه کوم چي د لوړو مقاماتو (له لیدو څخه) عاجزه دي.

لفات: ﴿كُتِرَ﴾ د كرم له بابه مضارع معلومه ده، كُتِرَ اَوْ كُتِرَتْ: نژدې كېدل، قريب كېدل، ﴿حَرَضَ﴾ د تفعيل له بابه ماضي معلومه ده، تَحْرِيضًا: هڅول، آماده كول، تشويقول، ﴿بالغ﴾ د مفاعله له بابه ماضي ماضي معلومه ده، مُبَالِغَةً، په عربي كې ددې باب څو معناوي نقل سوي دي: پوره هڅه (او ټينگار) كول (كوشش كول)، په يوشي كې زياتوب كول، د يوشي آخري حد ته رسېدل (معجم الوسيط، معجم لغة الفقهاء)، مُبَالِغَةً: مبالغه او زياتوب كول، آخري حد ته رسېدل، ﴿النَّدْبَ﴾ (بفتح النون وسكون الدال)، د نصر د باب مصدر دی، نَدَبٌ يَنْدُبُ نَدْبًا: ددې باب په صله كې چي "إلى" راسي لكه دلته، نو معنى يې ده: رابلل، د يوشي طرف ته دعوتول، په ترغيب او تشويق سره رابلل (يعني په داسي توگه رابلل او دعوتول چي ترغيب او تشويقول هم ور سره وي)، (معجم الوسيط، معجم لغة الفقهاء)، ﴿سَعَةً﴾ (بفتح السين وكسره): وس، گنجایش، ﴿جَفَانِي﴾ د نصر له بابه ماضي معلومه ده، جَفَاءً وَ جَفَوًا: ددې باب څو معناوي دي چي له هغوى څخه يوه معنى ده: جفا كول (جفا كاري، بې وفائي كول)، اعراض كول او تعلق قطع كول، ﴿مَقْزَرٌ﴾ د تفعيل له بابه مفعول دی: متعين كړى سوى، ټاكل سوي، ثابت كړى سوى، ﴿مُمْتَعٌ﴾ بفتح التاء د تفعيل له بابه مفعول دی او بكسر التاء فاعل دی: مَتَّعَ يُتَمَتَّعُ تَمَتُّعًا، كله چي ددې باب په صله كې باء ذكر سي لكه دلته نو معنى يې ده "نفع اخيستل، د نفع اخيستلو لپاره باقي پرېښوول، فايده ور رسول يُقَالُ مَتَّعَهُ اللَّهُ بِكَذَا، أى أبقاه ليتنفع به (معجم الوسيط، انوار الايضاح)، ﴿مَلَاذٌ﴾ جمع د مَلَذٌ ده: خواش، خوند، ﴿حَجَبٌ﴾ د نصر له بابه ماضي مجهوله ده: پټول، منع كول، محرومول، ﴿قَلَصَرِينَ﴾ د نصر له بابه د جمع مذكر فاعل صيغه ده، قَصَرَ يَقْصُرُ قُصُورًا: له يوشي څخه عاجز كېدل، عاجزى او كمزورى په وجه يوشى پرېښوول.

تشرېح: له حج څخه تر فراغت وروسته تر ټولو افضل او تر ټولو لويه نېكېختي د سيد الانبياء، رحمة للعالمين رسول مقبول ﷺ دروضې مباركي زيارت دی، در رسول الله ﷺ محبت او عظمت هغه شې دى چي له هغه څخه بغير ايمان نه صحيح كيږي، او په فطري توگه هم ددې تقاضا كېدل پكار دي چي مكې شريفې ته له رسېدو څخه وروسته دروضې مباركي له زيارت څخه بغير را واپس نه سي، په همدې وجه د مسلمانانو پر دې خبره اجماع ده چي دروضې مباركي زيارت افضل عبادت او درجاتو حاصلولو لپاره تر ټولو كاميابه كوشش دی، او بعضي علماؤ د قدرت لرونكو حضراتو لپاره واجب ته نژدې ليكلى دی؛ ځكه خپله نبي كريم ﷺ د زيارت ترغيب وركړى دى لكه څرنگه چي په دې هكله په عبارت كې څو احاديث ذكر سول او نبي كريم ﷺ د قدرت باوجود زيارت نه كونكى

جفاکاره شمېرلی دی، لهندا خوش نصیبه هغه کس دی کوم چې په دې دولت سره ونازول سي او بديخته هغه کس دی کوم چې دوس او قدرت باوجود له دې نعمت عظمیٰ څخه محرم پاته سي.

وما هو مقدر عند المحققين إلخ: محققين فرمايي چې نبي کریم ﷺ په خپل مبارک قبر کي ژوندی دی او له ټولو مفاد حیات او عباداتو څخه نفع او لذت اخلي، همدارنگه په یو حدیث کي دي چې دالله نبي ژوندی وي، رزق ورکول کیږي، له دې حدیث څخه هم معلومه سوه چې هر نبي په خپل قبر کي ژوندی وي. ها! دابیا جلا خبره ده چې د کم نظره خلکو او د هغه خلکو له نظره او سترگو څخه کوم چې له مقامات عالیه څخه لیري دي هغومره نبي کریم ﷺ ځني نیام دی، څومره چې هغوی لیري دي په هغومره اندازې نبي کریم ﷺ ځني پټ دی، د نبي کریم ﷺ د وفات تر صحنې وروسته د نبي کریم ﷺ مثال د هغه خراغ په څېر دی کوم چې په یو بنده خونه (کمره) کي پټوت وي او د هغه دروازه بنده کړل سوې وي، نو کوم خلک چې بهر وي، له دوی څخه هغه رڼا پټه وي، خو په خونه کي چې څرنگه مخکي وي، بالکل هغسي دی، بلکي تر هغه هم زیات دی. (انوار الايضاح بحواله مراقی الفلاح مع الطحاوي ص: ۴۰۵)

همدارنگه په روایاتو سره د نبي کریم ﷺ د مشاغل ثابت دي: ① د اُمت اعمال ورته ښکاره کول کېدل، ② لمونځ کول، ③ مناسبه غذا دې عالم خوړل، ④ د سلام اورېدل له نژدې څخه او له لیري څخه د ملائکو په فریحه او د سلام جواب اورېدل، دا خو دائماً ثابت دي او احياناً له بعضي خواص اُمت سره په رېښه د نبي کریم ﷺ کلام او هغو ته لارښوونه هم په آثارو او اخبارو کي مذکوره ده، لکه څرنگه چې منصف رَحِمَهُ اللهُ په "غدير آئه" سره اشاره کړې ده، او د خوب او کشف په حالاتو کي خو داسي واقعات بې شمېره دي. (شفاء الارواح بحواله المطور المجموعه فی ذکر النبی الحبيب ﷺ)

﴿وَلَمَّا رَأَيْنَا أَكْثَرَ النَّاسِ غَافِلِينَ عَنْ أَدَاءِ حَقِّ زِيَارَتِهِ﴾ او كله چې موږ وليدل

زياتره خلک غافله دروښي مبارکي له حق اداء کولو څخه وَ مَا يُسْنُ لِلزَّائِرِينَ مِنَ الْكُلِّيَّاتِ

وَالْجُزْئِيَّاتِ او (غافله) له هغه څه څخه کوم چې سنت دي دزيارت کونکو لپاره له کلي او جزئي

امورو څخه (يعني له هغه کلي او جزئي کلرونو څخه کوم چې دزيارت کونکو لپاره مسنون دي. له کلیاتو څخه مراد هغه شيان دي هغه کلرونه دي کوم چې دزيارت او غير زيارت دولو سره متعلق دي مثلاً تحية المسجد اچي دا مسجد نبوي او ټولو مسجدونو سره تعلق لري او له جزئياتو څخه مراد هغه شيان دي کوم چې صرف دزيارت سره خاص دي، مثلاً دزيارت په وخت کي ددرېدلو طريقه او دلسي نور احتیاج)

أَحَبُّنَا أَنْ نَذْكُرَ بَعْدَ الْمَنَاسِكِ وَأَدَائِهَا مَا فِيهِ نُبَذَةٌ مِنَ الْأَدَابِ نو موږ وغوښتل

چې ذکر کړو د حج له مناسکو (انفالو عباداتو) او د هغوی د اداء کولو (له ذکر) څخه وروسته څه حصه

آداب (یا په بله وینا: چې ذکر ذکر و داسې بیان چې په هغه کې د آدابو څه حمله وي) تَشْمِيْمًا لِفَائِدَةِ الْكِتَابِ د کتاب د فایده د پوره کولو په غرض سره (چې کتاب په بشپړه توګه مفید وګرځي ادفعه لعبادات د طلب لپاره).

لغات: ﴿غافلین﴾ جمع د غَافِلٌ ده، د نصر له باب اسم فاعل دی: غفلت کونکي، د بې توجهۍ او کم احتیاطۍ په وجه هېر وونکي، ﴿زائرین﴾ جمع د زَائِرٌ ده، د اهم د نصر له باب فاعل دی، زیارت کونکي، د ملاقات لپاره راتلونکي، ﴿کلیات، جزئیات﴾ له کلیات څخه مراد هغه أمور کوم چې د دې حای او نورو حایونو تر مینځ مشترک دي لکه تحية المسجد (چې په هر مسجد کې سنت دي)، او له جزئیات څخه مراد هغه خاص أمور دي چې د هغوی تعلق د زیارت سره دی، لکه زیارت ته د درېدلو ادب او طریقه (چې وروسته به یې بیان راسي)، ﴿مناسک﴾ جمع د مَنَسَكٌ ده: د حج عبادات (افعال او ارکان)، ﴿ثبذة﴾ د یو شي توبه، قطعه من الشیء، جمع: نَبَذَات، ﴿تعمیمًا﴾ د تفهیل د باب مصدر دی: بشپړول (پوره کول)، بشپړتیا.

تشریح: مصنف رَحِمَهُ اللهُ فرمایي چې زیاتره خلګ داسې دي چې هغو ته دروضې مبارکې د زیارت طریقه او آداب معلوم نه دي، په کومه طریقه سره درېدل، درود او سلام ویل پکار دي، کوم، کوم شیان سنت دي، د دې مبارک حای کوم حقوق دي، نو ځکه موږ د مناسک الحج له فراغت څخه وروسته د مدینې شریفې او مسجد نبوي ته د داخلېدلو آداب، په ریاض الجنه کې د عبادت فضیلت، پر روضه مبارکه د سلام ویلو آداب او طریقه، جنت البقیع ته د تللو طریقه او داسې نور تمام شیان په تفصیل سره بیانوو، د دې لپاره چې زموږ دا کتاب بشپړ مفید وګرځي او پر یو مبارک بیان ختم سي.

د درو شریف فضیلتونه

﴿۱۳۶۰﴾ فَنَقُولُ: يَنْبَغِي لِمَنْ قَصَدَ زِيَارَةَ النَّبِيِّ ﷺ نوموړ وایو چې: پکار ده (مناسب ده) د هغه کس لپاره چې د نبی کریم ﷺ د زیارت اراده وکړي أَنْ يُكْثِرَ مِنَ الصَّلَاةِ عَلَيْهِ چې پر نبی کریم ﷺ زیات (په کثرت سره) درود شریف وایي فَإِنَّهُ يَسْمَعُهَا ځکه نبی کریم ﷺ هغه اورې (که چیرې د نبی کریم ﷺ دروضې سره نژدې ویل کېږي) وَتُؤَدِّعُ إِلَيْهِ او نبی کریم ﷺ ته رسول کېږي (که چیرې دليري څخه ویل کېږي) وَفَضَّلَهَا أَشْهَرُ مِنْ أَنْ يُذْكَرَ او د درود شریف

فضيلت زيات مشهور دی له دې څخه چې ذکر کرل سي (يعني درود شريف فضائل له ذکر (بيان) څخه زيات مشهوره دي، بيان ته يې ضرورت نسته).

لغات: ﴿يُنْبَغِي﴾ د انفعال د باب مضارع ده: پکار ده، مناسب او لايق ده، ښه ده، ﴿تُبْلَغُ﴾ د تفعيل له باب د واحد مذکر مخاطب صيغه ده: رسول.

تشریح: کله چې يو کس د نبي کریم ﷺ د زيارت اراده وکړي او د مدينې و طرف ته روان سي، نو په لاره کې دي په کثرت سره درود شريف وايي، بلکې له فرائضو او ضرورياتو څخه چې کوم وخت پاته سي، ټوله دي په همدې کې صرف کړي او ښه ذوق او شوق دي پيدا کړي او د محبت په اظهار کې دي هيڅ کمي نه کوي، او په کثرت سره درود شريف ويل د محبت له علاماتو څخه دي، علامه سخاوي رحمه الله له امام زين العابدين رحمه الله څخه نقل کړي دي چې په رسول الله ﷺ باندې په کثرت سره درود ويل د اهل سنت والجماعت کېدلو علامت دی.

تر دې وروسته مصنف رحمه الله فرمايي چې کوم څوک يې له نژدې څخه وايي، نونبي کریم ﷺ هغه خپله اوري او څوک چې يې له ليرې څخه وايي، هغه نبي کریم ﷺ ته رسول کيږي (يعني پر هغه فرشته ټاکل سوي دي)، لکه څرنگه چې د مضمون په يو حديث کې هم بيان سوی دی کوم چې له حضرت ابو هريره رضي الله عنه څخه نقل سوی دی چې نبي ﷺ وفرمايل: څوک چې زما د قبر سره نژدې پر ما درود وايي، زه هغه خپله اورم او څوک چې له ليرې څخه پر ما درود وايي، هغه ما ته رسول کيږي، نو چا ته چې دروژني مبارکي زيارت نصيب سي، هغه ته دا شرافت حاصل کيږي چې خپله سيد الکونين، رحمة للعالمين ﷺ د هغه درود شريف اوري، ډېره د فخر او لذت خبره ده.

و فضلها أشهر الخ: د درود شريف فضيلتونه له بيان څخه زيات او له احاطې څخه بهر دي، تر دې چې خپله الله تعالى او د هغه فرشته درود وايي (لېږي) او بندگانو ته هم د درود ويلو حکم کوي (ثمره النجاة)، همدارنگه په حديث کې راځي چې کوم څوک پر مايو ځل درود ووايي، الله تعالى پر هغه لس واره رحمت استوي، دا الله له طرفه خو صرف يو رحمت هم د ټوله دنيا لپاره کافي دی، نو تر دې به زيات فضيلت څه وي چې پر يوه ځل درود ويلو دا الله له طرفه لس رحمتونه نازل کيږي، د فضائلو په هکله څو روايات په حاشيه کې هم ليکل سوي دي.

مدينې شريفې ته د نژدې رسېدلو دعاء

﴿۱۲۶﴾ فَإِذَا عَايَنَ حِطَّانَ الْمَدِينَةِ الْمُنَوَّرَةِ بَيَا جِي كَلَهُ دَمْدِينِي شَرِيفِي دِهَوَالُونَهُ وَرِنِي يُصَلِّي عَلَى النَّبِيِّ ﷺ نُو پَر نَبِي کریم ﷺ دي درود ووايي ثُمَّ يَقُولُ: اَللّٰهُمَّ هَذَا حَرَمُ

نَبِيِّكَ وَ مَهْبُطُ وَحْيِكَ بيادي (داعاء) ووايي: اي الله! داستاد نبي حرم دى او ستاد وحيود
 نازلېدلو (مبارک) خای دى فَاْمُنُّنْ عَلَیْهِ بِالْذُّخُولِ فِيهِ نو پر ما احسان وکړه! په دې (مبارک ښار)
 کي د داخلېدلو وَاجْعَلْهُ وَقَايَةً لِّی مِنَ النَّارِ وَ اَمَانًا مِنَ الْعَذَابِ او وگرځوه هغه! زما لپاره له
 اور (دوړخ) څخه د حفاظت (خلاصون) ذریعه او له عذاب څخه د امن (په امان کېدلو) ذریعه وَاجْعَلْنِیْ
مِنَ الْفَائِزِیْنَ بِشَفَاعَةِ الْمُصْطَفٰی یَوْمَ النَّارِ او وگرځوه! ماله هغه کسانو څخه چي د
 مصطفیٰ ﷺ په شفاعت سره کامیابېدونکي (نجات ترلاسه کړنکي) وي دروا واپس کېدو په ورځ (يعني د
 قیامت په ورځ).

لغات: ﴿عاین﴾ د مفاعلي له بابه ماضي معلومه ده: په سترگو سره لیدل، مخامخ کېدل، مشاهده کول.
﴿حیطان﴾ جمع د حَائِط ده: دېوال، **﴿حَرَم﴾** د حُرْمَت خای، حَرَمُ النَّبِیِّ ﷺ: مدینه شریفه،
 حَرَمَان: مکه او مدینه، **﴿مهبط﴾** د ضرب له بابه اسم ظرف دی: د شوه کېدلو خای، د نازلېدلو خای،
﴿أَمُنُّنْ﴾ د نصر له بابه د واحد مذکر امر حاضر صیغه ده، مصدر "مَنَّا: احسان کول، کرم کول،
﴿وقایة﴾ د ضرب د باب مصدر دی: حفاظت کول، ساتل، همدارنګه هغه څه کوم چي د یوشی د
 حفاظت ذریعه وي، **﴿أمان﴾** د سمع د باب مصدر دی: په امن کېدل، محفوظ او مطمئن کېدل،
﴿فائزین﴾ جمع د فَاَزَّ ده، د نصر له بابه اسم فاعل دی "کامیاب، بریالی، **﴿شفاعة﴾** د فتح له بابه
 اسم مصدر دی: سفارش کول، د بل چا د معافی او بخښني خواست کول، یا د بل چا د عذاب کمېدلو
 خواست کول.

تشریح: علامه سخاوي رَحْمَةُ اللهِ په قول بديع کي لیکلي دي چي مستحب داده چي کله د مدینې
 شریفې پر ودانیو او درختو او داسي نورو باندې دده نظر پرېوځي، نو په خشوع و خضوع سره دي په
 کثرت سره درود شریف وايي او څومره چي ور نژدې کیږي، هغومره دي په درود شریف کي اضافه
 کوي؛ ځکه دا ځایونه په وحی او د قرآن شریف په نزول سره آباد سوي دي او دلته بار، بار د حضرت
 جبرئیل علیه السلام او حضرت میکائیل علیه السلام راتګ سوی دی او د دې خاوره پر سَيِّد الْبَشَرِ ﷺ مشتمله ده،
 له همدې ځایه د الله تعالی دین او د هغه د پاک رسول ﷺ سنتونه خپاره سوي او شائع سوي دي، او
 بيادي په متن کي ذکر سوي دعاء ووايي. (انوار الايضاح)

مدینې شریفې ته د داخلېدلو آداب

﴿ ۱۲۶۲ ﴾ وَيَغْتَسِلُ قَبْلَ الدُّخُولِ أَوْ بَعْدَهُ قَبْلَ التَّوَجُّهِ لِلزِّيَارَةِ إِنْ أُمِّكَنَهُ (مدینې منورې ته) تر داخلېدو مخکې یا وروسته دي غسل وکړي، مخکې له متوجه کېدلو (ورتللو) څخه زیارت ته، که چیرې دده لپاره (غسل کول) ممکن وه (یعنې دغسل موقع یې ترلاسه کړه) وَيَتَطَيَّبُ وَيَلْبَسُ أَحْسَنَ ثِيَابِهِ او خوشبویي دي ولگوي او خپل تر ټولو ښه جامې دي واغوندي تَعْظِيمًا لِلْقُدُومِ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ نبي کریم ﷺ ته د ورته د تعظیم کولو په خاطر ثُمَّ يَدْخُلُ الْمَدِينَةَ الْمَنُورَةَ مَا شِئَا بیادي مدینې منورې ته پیاده (په پښو) داخل سي إِنْ أُمِّكَنَهُ بِلاَ ضَرُورَةٍ که چیرې له څه مشقت (تکلیف) څخه بغیر دده لپاره (پیاده تلل) ممکن وه بَعْدَ وَضْعِ رَكْبِهِ وروسته له ایښوولو (کښه کولو) څخه دخپل قافلې (مثلاً که ښځه او کورنۍ ورسره وه، نو د حفاظت ځای ته دهنو له رسولو څخه وروسته) وَأَطِيقَانِهِ عَلَى حَشَمِهِ أَوْ أُمْتَعَتِهِ او (وروسته) له اطمینان حاصلولو څخه پر خپلو خادمانو (یا متعلقینو) او خپل سامان (یعنې محفوظه ځای ته دهنوی له رسولو څخه وروسته) مُتَوَاضِعًا بِالسَّكِينَةِ وَالْوَقَارِ (داخل دي سي) په داسې حال کي چي تواضع کونکی وي، په سکون او درنښت (درناوي او زغم) سره مَلَا حِظًا جَلَالَةَ الْمَكَانِ (او چي) لحاظ کونکی (خیال ساتونکی) وي ددې (مقدس) ځای د عظمت (ستروالي) قَائِلًا بِسْمِ اللَّهِ وَعَلَى مِلَّةِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ (او چي) وریونکی وي (ددې دعاء) دالله په نامه سره او در رسول الله ﷺ پر ملت (داخلېږم)، یعنې دالله تعالیٰ په نامه سره دې مبارک ښار ته داخلېږم په داسې حال کي چي د رسول الله ﷺ د دین پیروي کوم رَبِّ أَذْخِلْنِي مُدْخَلَ صِدْقِي اې زما ربه! ما رښتوني مقام ته داخل کړه! (او بعضو دمدخل او مخرج مصدری معنی کړې ده: یعنې رښتوني داخلېده او رښتوني را ایستل کېده) وَأَخْرِجْنِي مُخْرَجَ صِدْقِي او ما رښتوني مقام (لاري) ته راوباسه! وَأَجْعَلْ لِي مِنْ لَدُنْكَ سُلْطَانًا نَصِيرًا (سوره بقره ۸۰) اې او وگرځوه (رانصیب کړه)! زما لپاره له خپل طرفه څخه سرپرست (یا حکومت) مدد کونکی (یعنې داسې غلبه او تسلط راکړه! چي دهنه سره ستا مدد او نصرت شامل وي، چي حقه ورنالورده او غلبه پاته سي او معتدین

ذليله او تيت سي) اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَعَلٰى آلِ مُحَمَّدٍ اِلٰى اٰخِرِهِ اَي الله! (كلمه) رحمت نازل كره! زمون به سر دار محمد ﷺ باندي او دده په آل (او اولاد) باندي، تر آخره پوري (يعني تر آخره دي ټوله درود ابراهيمي او التحيات درود او وايي) وَ اغْفِرْ لِيْ ذُنُوْبِيْ اوزما گناهونه راته وبخښه (رامف كره)! وَ افْتَحْ لِيْ اَبْوَابَ رَحْمَتِكَ وَ فَضْلِكَ اوزما لپاره دخپل رحمت او فضل دروازي خلاصى كره!.

لغات: ﴿الرَّكْب﴾ قافله، سپاره کسان (کوم چي په خپل مينځ کي يو مشر لري، چي د هغه په حکم سره روانيږي او کښته کيږي، يعني پريوڅو سپارليو سپاره کسان چي په خپل مينځ کي يې مشر هم ټاکلی وي) (معجم لفظه الفتا)، ﴿حشم﴾ د سري خادمان، متعلقين (يعني د سري هغه تعلق والا لونږدې کسان چي په هندو ده خوا بديري)، قال صاحب المعجم: حشم الرجل خاصته الذين يغضبون لغضبه ولما يُصيبه من مَكْرُوهٍ من عباده أو أهل أو جيرة جمع: أحشام، ﴿جلالة﴾ عظمت، يعني په ډېر عظمت او تعظيم سره دي د دغو مبارکو ځايونو مشاهده کوي، ﴿ضرورة﴾ د دې لفظ څو معناوي دي چي له هغوی څخه يې يوه معنی ده: مشقت (تکليف)، سختی. (معجم الوسيط، معجم لفظه الفتا)

تشریح: کله چي و مدینې شریفې ته ورسېږي، نو ښار ته تر داخلېدو مخکې که ممکنه وي، نو غسل دي وکړي او که تر داخلېدو مخکې غسل نه وسي، نو تر داخلېدو وروسته دي غسل وکړي او که غسل ممکن نه وي، نو اوډم دي وکړي، بيا دي پاکه، صفا او خپل ښه جامه واغوندي، نوې او سپينه جامه اغوستل افضل دي، بيا دي پر خپل بدن او جامو خوشبويي ولگوي او که ممکنه وي، نو پياده دي ولاړ سي او د دې مقدس ښار د عظمت په لحاظ کولو سره دي په ډېره خشوع و خضوع سره ښار ته راسي (او که د مدینې منورې په سفر کې د لاسي موټر تنظيم وسي نو غوره ده کوم چي د آدابو په رعايت کولو کې موټر والا خنډ نه جوړېږي) او کله چي د سيد الکونين رسول الله ﷺ ښار ته داخل سي، نو د داخلېدو په وخت کې دي مذکوره دعاء ووايي (کوم چي په متن کې ذکر سو)، او په خپل مينځ کې دي له جنګ و جنجال او له فضول خبرو څخه ځان ساتي، او د دې دعاء ويلو په دوران کې دي د ډيري عاجزۍ او خضوع پيدا کولو کوښښ وکړي. (شفاء الارواح، انوار الايضاح)

﴿۱۳۳﴾ ثُمَّ يَدْخُلُ الْمَسْجِدَ الشَّرِيفَ بِيَا دِي مَسْجِدِ شَرِيف (مَسْجِدِ نَبَوِي) تَه دَاخِل سِي
فِي صَلَاتِي تَحِيَّتَهُ عِنْدَ مَنبَرِهِ رُكْعَتَيْنِ نُو دُنْبِي كَرِيم ﷺ دَمْنَبِر سِرِهِ دِي دَتَحِيَةِ الْمَسْجِدِ دُوهُ
رُكْعَتِهِ وَكُرِي وَيَقِفُ بِحَيْثُ يَكُونُ عَمُودُ الْمَنبَرِ الشَّرِيفِ بِحِذَاءِ مَنْكَبِهِ الْأَيْمَنِ أَوْ يَه دَاسِي
تَوَكُّه دِي وَدَرِ بَرِي چِي دَمْنَبِر شَرِيف سَتَن (پَايه اَمِيل) دَدَه دِرَاسْتَه أَوْ بَرِي يَه بَرَابَرِي كِي سِي (يَعْنِي دِ

راسته اوږدې سره يې برابر سي) فَهُوَ مَوْقِفُ النَّبِيِّ ﷺ ځکه همدا د نبي کریم ﷺ د درېدلو ځای دی وَمَا بَيْنَ قَبْرِهِ وَمَنْبَرِهِ رَوْضَةٌ مِنْ رِيَاضِ الْجَنَّةِ او هغه ځای کوم چي د نبي کریم ﷺ د قبر (روضې مبارکې) او د منبر شریف تر مینځ دی هغه د جنت له باغچو څخه یوه باغچه ده كَمَا أَخْبَرَنَاهُ ﷺ لکه څرنگه چي نبي کریم ﷺ د دې خبر ورکړی دی وَقَالَ: مَنْبَرِي عَلَى حَوْضٍ او فرمایلي یې دي: چي زما منبر زما پر حوض دی فَتَسْجُدُ شُكْرًا لِلَّهِ تَعَالَى بِأَدَاءِ رَكَعَتَيْنِ غَيْرِ تَحِيَّةِ الْمَسْجِدِ نو ته به سجده وکړې د الله تعالی د شکر اداء کولو لپاره د دوو رکعتو په اداء کولو سره بغیر له تحية المسجد څخه شُكْرًا لِلَّهِ تَعَالَى وَمَنْ عَلَيْنِكَ بِالْوُضُوءِ إِلَيْهِ د دې شکر اداء کولو لپاره چي توفیق یې درکړی الله تعالی و تاته او احسان یې وکړی پر تا و دغه (مبارکې) ځای ته په رسولو سره (په بله وړاندې چي: کله الله تعالی ته د گران پېغمبر ﷺ مبارک بار او مسجد او زیارت ته راوړسولې او د دې توفیق یې درکړی، نو ځکه له تحية المسجد څخه بغیر د الله تعالی د شکر پر ځای کولو اشکراتې لپاره به هم دوه رکعتو لمونځ وکړې) ثُمَّ تَدْعُو بِمَا شِئْتَ بیا به دعاء وکړې د هغه څه، چي ته یې غواړې (څه چي ستا خوښه وي).

لغات: ﴿عمود﴾ ستنه (ستون)، پایه، تمبه، جمع: أَعْبِدَةٌ، ﴿روضة﴾ بڼایسته باغ، شنه زرغونه ځمکه، جمع: رِيَاضٌ.

تشریح: کله چي و مدینې شریفې ته راسي، نو ژر تر ژره دي مسجد نبوي ته د حاضرېدلو فکر وکړي او کله چي مسجد نبوي ته د داخلېدلو اراده وکړي، نو اول دي غسل یا اودس وکړي او پاکه صفا جامه دي واغوندي او خوشبويي دي ولگوي که چیري هغه مدینې ته د داخلېدلو په وخت کي دا کارونه نه وي کړي، تر دې وروسته دي په ادب او دزړه په حضور سره د مسجد و طرف ته روان سي او کله چي مسجد ته داخل سي، نو اول دي راسته پښه ورننه کړي او دا دعاء دي وکړي "بِسْمِ اللَّهِ وَالصَّلَاةِ وَالسَّلَامِ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ، اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي ذُنُوبِي وَافْتَحْ لِي أَبْوَابَ رَحْمَتِكَ"، تر دې وروسته که نورو ته له تکلیف رسولو څخه بغیر ځای تر لاسه کيږي نو اول دي د منبر و طرف ته ولاړ سي، د منبر او قبر مبارک تر مینځه چي کومه حصه ده، دغه حصې ته ریاض الجنة وایي، هسي خود د مسجد نبوي هر ځای په انور او برکاتو سره معمور دی، لېکن دا حصه د خاص رحمت او برکت اهم مرکز دی،

بعضي علماؤ ليكلي دي چي دا ټوټه د جنت حصه ده، د قيامت په ورځ به په جنت كي شامله كړل سي، لنډه دا چي كله رياض الجنة ته راسي او مكروه وخت نه وي، نو په رياض الجنة كي دي د نبي كريم ﷺ د لمونځ كولو پر ځاى دوه ركعت ته حية المسجد وكړي، دا ځاى (يعني موقف النبي ﷺ) د محراب النبي ﷺ له مينځ څخه څه غوندي راسته طرف ته د محراب د هغه سټني (پايې) منځ ته دى

كوم چي د منبر و طرف ته ده، د محراب پر دغه سټنه (پايه) باندي "هَذَا مَقَامُ النَّبِيِّ ﷺ" ليكل سوي دي، كه چيري هلته ځاى تر لاسه نه سي، نو منبر ته نژدې يا په رياض الجنة كي چي چيري هم ځاى تر لاسه سي، لمونځ دي وكړي (كه مسجد نبوي ته تر داخلېدو وروسته د فرض لمونځ جماعت ودرېږي، نو په هغه كي دي شركت وكړي او د فرض د تحية المسجد قائم مقام كيږي)، تر دې وروسته دي دوه ركعت لمونځ د شكرانې په نيت وكړي چي الله تعالى هغه په دې نعمت عظمي سره ونازوي، بيا دي دخپل حاجاتو او مرادونو لپاره دعاء وغواړي. (شفاء الارواح)

فایده: مسجد نبوي ته د "باب جبرئیل" دلاري څخه داخلېدل غوره دي، لهندا كله چي مسجد نبوي ته داخلېږي، نو د "باب جبرئیل" دلاري څخه دي وړ داخل سي، دا د مسجد نبوي هغه دروازه ده چي له هغه څخه به حضرت جبرئیل علیه السلام و نبي كريم ﷺ ته راتلی، له دې دروازې څخه بهر په وتلو سره و منځ ته جنت البقيع راځي او په دې دروازه باندي چي را داخل سي نوراسته لاس ته دشمال په طرف كي د اصحابه صفه وو ځاى دى او چپه لاس ته د جنوب په طرف كي يعني د قبلې په خوا كي د حضرت فاطمې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا حجره ده اولر څه منځ ته د دې حجرې پر ختمېدلو وچپه طرف ته د رياض الجنة حصه شروع كيږي. (ايضاح العناك ص: ۲۹)

د روضي مباركې د زيارت كولو ادب او طريقه

﴿ ۱۳۶۲ 》 ثُمَّ تَنْهَضُ مُتَوَجِّهًا إِلَى الْقَبْرِ الشَّرِيفِ بِيَاةٍ تَهْ وِلَا رَ (پورته) سې په داسي حال كي

چي منځ كونكى (او تلونكى) يې و قبر شريف (روضې مباركې) ته فَتَقِفُ بِمَقْدَارِ أَرْبَعَةِ أَذْرُعَ

بَعِيدًا عَنِ الْمَقْصُورَةِ الشَّرِيفَةِ بِغَايَةِ الْأَدَبِ بيا به ودرېږي له حجرې شرفي څخه د څلورو

گزو پر اندازه (فاصله) په انتهائي (زيت) ادب سره مُسْتَدْبِرَ الْقِبْلَةِ مُحَاذِيًا لِرَأْسِ النَّبِيِّ

ﷺ وَوَجْهَهُ الْكَرَمِ په داسي حال كي چي شاكونكى يې و قبلې ته او برابرېدونكى يې د

نبي كريم ﷺ و سر مبارك او منځ مبارك ته (يعني د نبي كريم ﷺ د منځ او سر مبارك پر برابرې به

ودرېږي، چي قبلې ته دې شايي) مَلَا حِظًا نَظَرُهُ السَّعِيدُ إِلَيْكَ وَ سَمَاعُهُ كَلَامَكَ (او په داسي حال کي چي ته) لحاظ کونکي (تصور کونکي) يې وخپل ځان ته د نبي کریم ﷺ د نظر مبارک او د نبي کریم ﷺ د اورېدلو ستا دکلام (يعني تصور به دي داوي چي د نبي کریم ﷺ نظر مبارک تا ويني او تا ته څوري لوستا کلام لوري) وَرَدُّهُ عَلَيْكَ سَلَامَكَ وَ تَأْمِينُهُ عَلَى دُعَائِكَ او (تصور کونکي به يې) د نبي کریم ﷺ د جواب در کولو ستا و سلام ته او دهغه د آمين ويلو ستا پر دعاء (يعني چي نبي کریم ﷺ ستا د سلام جواب در کوي لوستا پر دعاء آمين وايي).

لغات: «تنهض» دفتح دباب له دواحد مذکر مخاطب صيغه ده: ولاړېدل (پاڅېدل)، جگ

ولاړېدل، ديو شي لپاره په چپاندي سره ولاړېدل، «أذرع» جمع د ذراع ده: شرعي گز، کوم چي يو لاس کيږي، «مقصورة» ددې لفظ څو معناوي دي چي له هغوی څخه يوه معنی ده: ځانگړې خونه او حجره کوم چي د کور له نورو خونو څخه جلا او لوړه وي، غرانة خاصة معزولة (مفصولة)

عن باقي عُرْف الدار و أعلى منها (معجم الوسيط) جمع "مَقَاصِدُ و مَقَاصِرِ، «مُحَادِّثًا» دفاعلې له بابۀ فاعل دی: ديو شي سره برابرېدونکي (برابر درېدونکي)، بالمقابل کېدونکي.

تشرېح: کله چي هغه په رياض الجنة کي له دوه رکعتۀ لمونځ، دعاء او داسي نورو څخه فارغ سي، نو بيا دي په انتهائي زيات ادب سره در رسول الله ﷺ و قبر مبارک ته راسي، دلته دا خبره ياده ساتئ! چي د رسول الله ﷺ د قبر مبارک سره درې جالۍ (جاليتي) دي، په مينځوۍ جالۍ کي در رسول الله ﷺ او د

حضرت ابو بکر او حضرت عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا مبارک قبرونه دي، په دغه مينځوۍ جالۍ کي يو گول سوري دی کوم چي بالکل د نبي کریم ﷺ پر مخ مبارک ور خلاص دی، هملارنگه له دې سوري څخه څه هاخوا ته د نبي کریم ﷺ د سينه مبارک پر برابر هم په جالۍ کي يو سوري دی کوم چي د حضرت ابو بکر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ پر مخ مبارک ور خلاص دی او د حضرت ابو بکر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د سينه مبارک پر برابر يو بل سوري هم سته کوم چي د حضرت عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ پر مخ مبارک ور برابر دی، نو تر ټولو مخکي دي د نبي کریم ﷺ د مخ مبارک پر برابر و جالۍ ته مخامخ د څلورو گزو (څلورو لاسو) پر فاصله داسي ودرېږي چي شايې د قبلې و طرف ته وي او مخ يې در رسول الله ﷺ د مخ او سر مبارک پر برابر وي او دا تصور دي وکړي چي در رسول الله ﷺ نظر مبارک زما و طرف ته دی (يا په بله وينا دا تصور دي وکړي چي زما په حاضرېدلو واقف دی) او زما سلام او کلام اوږي (مخکي د حديث په حواله سره دا خبره تېره سوه چي دا نبي ﷺ ونلۍ وي، رزق وړ کول کيږي لوبل دا حديث چي کوم څوک زما د قبر سره نژدې پر ما درود وايي، زه هغه خپله زما م...)، بيا دي د زړه په حضور سره، په ډېره توجه او د نظر په تيس ساتلو او په ډېر ادب او احترام

سره په هغه الفاظو درود او سلام پېش کړي کوم چي په را روان عبارت کي ذکر سوي دي. (انوار الايضاح، شفاء الارواح)

د روضي مبارکي سره د درود او سلام ويلو الفاظ او دعاء

﴿ ۱۳۶۵ ﴾ وَتَقُولُ: السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا سَيِّدِي يَا رَسُولَ اللَّهِ او ته به ووايي: سلام دي پر تا اي زما سرداره! اي د الله رسوله! السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا نَبِيَّ اللَّهِ سلام دي وي پر تا اي د الله نبي! السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا حَبِيبَ اللَّهِ سلام دي وي پر تا اي د الله حبيب! (الله ته گرانه!) السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا نَبِيَّ الرَّحْمَةِ سلام دي وي پر تا اي درحمت نبي! السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا شَفِيعَ الْأُمَّةِ سلام دي وي پر تا اي د امت شفاعت کونکي! السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا سَيِّدَ الْمُرْسَلِينَ سلام دي وي پر تا اي درسلانو سرداره! السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا خَاتَمَ النَّبِيِّينَ سلام دي وي پر تا اي د ټولو نبیانو آخره! السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا مُزْمَلُ سلام دي وي پر تا اي نغبتونکي (پېچونکي) د ځان په جمله کي (له هېڅه د وحی!) السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا مَذْمُورُ سلام دي وي پر تا اي پتونکي د ځان په جمله (کبله اشري) کي! السَّلَامُ عَلَيْكَ وَعَلَى أَصُولِكَ الطَّيِّبِينَ سلام دي وي پر تا او ستا پر سپېڅلو اصولو (مشرانو) وَأَهْلِ بَيْتِكَ الطَّاهِرِينَ الَّذِينَ أَذْهَبَ اللَّهُ عَنْهُمْ الرِّجْسَ وَطَهَّرَهُمْ تَطْهِيرًا او ستا پر پاکي کورنۍ چي له هغوی څخه الله تعالی ناپاکي (دېتو گند) ليري کړی او پاک صفايي کړل (په مړه توگه) جَزَاكَ اللَّهُ عَنَّا أَفْضَلَ مَا جَزَى نَبِيًّا عَنْ قَوْمِهِ وَرَسُولًا عَنْ أُمَّتِهِ بدله دي درکړي الله تعالی و تا ته زموږ له طرفه افضله (بهترنه) بدله له هغه (بللي) څخه کوم چي يې ورکړې وي يونبي ته دهغه د قوم له طرفه او يو رسول ته دهغه د امت له طرفه (يعني طيبي بدله کوم چي له هغه بللي څخه زياته وي کوم چي يونبي او رسول ته دهغه د قوم لومت له طرفه ورکول سوي وي) أَشْهَدُ أَنَّكَ رَسُولُ اللَّهِ زه گواهي ورکوم چي ته د الله رسول (پېغمبر) يې! قَدْ بَلَغْتَ الرِّسَالَةَ وَأَدَّيْتَ الْأَمَانَةَ په تحقيق سره تا (د دين) پېغام پوره ورسوی او تا (مقدس) امانت پوره لاء کړی (يعني کوم ستر امانت الهي احکام او الهي امانت چي تا ته درکول سوي وو. هغه ته لاء کړی) وَلَصَّحْتَ الْأُمَّةَ لو تاخير خواهي (خير غوښتنه) وکړه د

أُمْتُ (يا په بله ترجمه: او تاد خیر او صلاح لارښوونه وکړه وامت ته) وَأَوْضَحْتَ الْحُجَّةَ او تانبه واضح (پوره
 خرگند) کړی (دالله تعالی) حجت وَجَاهَدْتَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ حَقَّ جِهَادٍ او تامجاهده (او جهاد)
 وکړی دالله تعالی په لاره کې حقه (اولویه) مجاهده (یا په بله ترجمه: او تادالله په لاره کې دانتهايي
 کوشش کولو حق اداء کړی) وَأَقَمْتَ الدِّينَ حَتَّى أَتَاكَ الْيَقِينُ او تا الهي دین قائم (او ښکاره) کړی
 تر دې چې تاته یقین (وفات امری) راغلی (یعني وفات تر وخته پوري مو دین قائم کړی او ښکاره کړی) صَلَّى اللَّهُ
 عَلَيْكَ وَسَلَّم پر تادي (همېشه) دالله درود (رحمت) او سلام وَيَ عَلَيَّ أَشْرَفِ مَكَانٍ تَشَرَّفَ
 بِحُلُولِ جَسَدِكَ الْكَرِيمِ فِيهِ او پر هغه ستر (عظمت والا) ځای کوم چې مشرقه (او مبارک) سو
 ستاد گران (او پاک) جسم په نزول (شوه کېدلو) سره په هغه کې (یعني پر هغه مشرق او ستر مقام دي هم
 رحمت الهي او سلام نازل وي کوم چې ستاد پاک جسم سره دمتصل کېدو او ملګرتیا په سبب مشرقه سو. د کرم
 اصل معنی ده: سخي، خود مقام په مقتضا سره یې معنی بدلېږي اسجیم الوسيط) صَلَوَةٌ وَسَلَامًا دَائِمَيْنِ مِنْ رَبِّ
 الْعَالَمِينَ داسي درود او سلام چې ددوب العالمین له طرفه همېشه، همېشه وي عَدَدَ مَا كَانَ په
 شمېر دهغه شیانو (دي درود او سلام وي) کوم چې (په دې عالم کې) دي (یا په بله ترجمه: په شمېر دهغه
 شیانو کوم چې دې دنیا ته راغلي دي) وَعَدَدَ مَا يَكُونُ بِعِلْمِ اللَّهِ او په شمېر دهغه شیانو کوم چې به وي
 دالله په علم کې (یعني کوم چې دې دنیا ته راتلونکي دي، دالله په لا متناهي او ابدی علم کې) صَلَوَةٌ لَا
 انْقِضَاءَ لَهَا داسي درود (رحمت) چې فنا (او انقطاع) نه وي دهغه پای لره (یعني چې هغه لره انتها
 او پای نه وي، بلکې همېشه، همېشه وي).

لغات: ﴿مَزْمَلٌ﴾ ددې اصل مُتَزَمِّلٌ دی، تاء یې په زاء سره بدله کړه او زاء یې په زاء کې مدغمه کړل،
 معنی یې ده: په کپړه کې ځان پېچونکی، ﴿مَدَاثِرٌ﴾ په اصل کې مُتَدَثِّرٌ دی، تاء یې په دال سره بدله
 کړه او دال یې په دال کې مدغم کړی، معنی یې ده: په کنبه کې ځان پېچونکی، ﴿أَمَدٌ﴾ (بفتح
 المیم): دیو شې انتها، غایت، پای، جمع: آماد، وړل کيږي قَرَبَ لَهُ أَمَدًا (دهغه لپاره یې انتها
 وټاکله).

تشرېح: له درود او سلام څخه تر فارغېدلو وروسته دې درسول الله ﷺ ومنځ ته ودرېږي او درسول الله ﷺ په وسيله سره دې خپل مرادونه وغواړي او له الله تعالى څخه دې د بخښنې، ښه خاتمې او رضاء الهي خواست وکړي، بيا دې تر دې وروسته له رسول الله ﷺ څخه د شفاعت خواست وکړي لکه څرنگه چې په راوان عبارت کي ذکر سوي دي.

د خپلو گناهونو اقرار او د شفاعت خواست کول

﴿يَا رَسُولَ اللَّهِ نَحْنُ وَقَدْكَ﴾ اي د الله رسوله! موږ ستا وفد يو (يعني د خواست لپاره تاته حاضر سوي جماعت اهل يو. وفد منته جماعت او ډلي ته وايي کوم چې د يو خواست اغوښتي او يو کار لپاره د يو چا د بار ته ولاړ او حاضر سي، په بله ترجمه: اي د الله رسوله! موږ د وفد په توگه تاته راغلي يو) وَزُوَّارُ حَرَمِكَ او ستا د حرم زيارت کونکي يو تَشْرَفْنَا بِالْحُلُولِ بَيْنَ يَدَيْكَ او موږ ستا منځ ته په کښته کېدلو (حاضرېدلو) سره مشرفه سوي يو (تاته د راتگ شرف مو حاصل کړی دی) وَقَدْ جِئْنَاكَ مِنْ بِلَادٍ شَاسِعَةٍ وَأَمْكِنَةٍ بَعِيدَةٍ نَقْطَعُ السَّهْلَ وَالْوَعْرَ بِقَصْدِ زِيَارَتِكَ او موږ ستا د زيارت په اراده له ډېر ليري ښارونو او ليري ځايونو څخه د نر مو او سختو ځمکو (ستونزو سفر) په پرېکولو سره تاته راغلي يو لِنَقُودَ بِشَفَاعَتِكَ د دې لپاره (يعني خواست مو دای) چې ستا په شفاعت سره کاميابه (بريالي) سو وَالنَّظَرُ إِلَى مَا شَرِكْتَ وَمَعَاهدِكَ او (راغلي يو تاته) د نظر کولو لپاره ستا وغوره کارنامو (يا آثار او نفعاتو) ته او ستا د حاضرېدلو مقاماتو ته (يعني کومو ځايو ته چې تاسي حاضر سوي يی، يا ستاسي کومو ځايو ته چې خلک د مشاهدې او تندي لپاره حاضرېږي، د هنوی د ليدنې لپاره راغلي يو) وَالْقِيَامَ بِقَضَاءِ بَعْضِ حَقِّكَ او (حاضر سوي يو تاته) ستا د څه حق اداء کولو لپاره (ځکه چې ستا پوره حق او شکر موږ نه سوا داء کولای) وَالِاسْتِشْفَاعَ بِكَ إِلَي رَبِّنَا او ستا په ذريعه له خپل رب څخه د شفاعت (سفارش) طلبولو لپاره فَإِنَّ الْخَطِيَايَا قَدْ قَصَصْتُ ظُهُورَنَا عَلَيْكَ (زياتو) خطاگانو (تېروتنو) زموږ د ملاقاتي راماتي کړي دي وَالْأَوْدَارُ قَدْ أَثْقَلَتْ كَوَاهِلَنَا او گناهونو زموږ د اوبې را درنې کړي دي وَأَنْتَ الشَّافِعُ ته شفاعت (سفارش) کونکي يې! الْمُشَفَّعُ شفاعت قبول کړی سوي يې! (يعني

ستا سفارش عند الله مقبول دی) الْمَوْعُودُ بِالسَّعَاةِ الْعُظْمَىٰ وَالنَّهَامِ الْمَحْمُودِ وَالْوَسِيلَةَ وعده
 کرل سوی یې! (یعني ستاسره وعده سوي ده) دستر شفاعت او دمقام محمود او وسیلې وَقَدْ قَالَ
اللَّهُ تَعَالَىٰ: ﴿وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ أَوْ اللَّهَ تَعَالَىٰ (په خپل کلام کي) فرمایلي دي: او که
چيري دا خلک کله چي دوی پر خپلو ځانو ظلم کړی وو جَاءُوكَ فَاسْتَغْفِرُوا اللَّهَ وَاسْتَغْفِرَ
لَهُمُ الرَّسُولُ تاته راغلي وای او بیا یې له الله تعالیٰ څخه مغفرت (بخښنه) غوښتې وای او رسول
 الله ﷺ هم د دوی لپاره (له الله څخه) مغفرت غوښتي وای لَوْ جَدُّو اللَّهَ تَوَّابًا رَّحِيمًا (النساء: ۳۰)
 نویقینا دوی به الله تعالیٰ توبه قبلونکی او ډېر رحم کونکی موندلي وای وَقَدْ جِئْنَاكَ ظَالِمِينَ
لِأَنْفُسِنَا او په تحقیق سره موږ تاته راغلي (حاضر سوي) یو په داسي حال کي چي پر خپلو ځانو
 ظلم کونکي یو (ظلم مو کړی دی پر خپلو ځانو، دلویو گناهونو په کولو سره) مُسْتَغْفِرِينَ لِذُنُوبِنَا
 مغفرت غوښتونکي یو دخپلو گناهونو فَاشْفَعْنَا إِلَىٰ رَبِّكَ نو ته خپل رب ته زموږ سفارش
 وکړه! وَأَسْأَلُهُ أَنْ يُبَيِّتَنَا عَلَىٰ سُنَّتِكَ او له هغه څخه خواست (دعاء) وکړه! چي موږ ته ستا
 پر سنت مرگ راکړي وَأَنْ يَخْشَرَنَا فِي زُمْرَتِكَ او دا چي زموږ حشر ستا په ټولۍ کي
 وکړي (یعني دمحشر په ورځ مو ستا په ټولۍ کي راپورته وکړي) وَأَنْ يُورِدَنَا حَوْضَكَ او دا چي موږ
 ستا حوض (حوض کوثر) ته ورسوي وَأَنْ يَسْقِينَا بِكَأْسِكَ او دا چي موږ ستا (دحوض کوثر)
 په جام سره لوبه کړي غَيْرَ خَزَايَا وَلَا نَدَامَىٰ په داسي حال کي چي نه یو موږ رسوا کړل سوي لو
 نه پښیمانه (شرمنده) السَّعَاةُ السَّعَاةُ السَّعَاةُ يَا رَسُولَ اللَّهِ ای دالله رسول! شفاعت،
 شفاعت، شفاعت يَقُولُهَا ثَلَاثًا دا (دعاء) دي درې واره ووايي رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا
الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ ای زموږ ربه! موږ ته او زموږ هغه وروڼو ته مغفرت (بخښنه) وکړه!
 کوم چي مخکي تللي (تېر سوي) دي تر موږ په ایمان سره (یعني تر موږ مخکي چي زموږ کوم موستانه وروڼه

تېر سوي دي. مڼو ته هم مغفرت وكړه!) وَلَا تَجْعَلْ فِي قُلُوبِنَا غِلًّا لِلَّذِينَ آمَنُوا اومه مگر څو ه (مه ساته)! زموږ په زړونو كي كينه (او پټه دزړه دښمني) دهغه كسانو لپاره چي ايمان يې راوړى دى رَبَّنَا إِنَّكَ رَؤُوفٌ رَحِيمٌ اې زموږ ربه (پروردگار)! بېشكه ته مهربانه او زيات رحم كونكي يې!.

لغات: ﴿وفد﴾ جمع د وَاْفِدَ ده: (د يو خواست اغوښتي او يو مناسبت لپاره) راتلونكى جماعت (ډله). پلاوى، حاضرېدونكى (واردېدونكى) جماعت، همدارنگه هغه هيئت او ډله كوم چي د يو مشترك كار لپاره واستول سي، ﴿زوار﴾ جمع د زَارَ ده: زيارت كونكى، ملاقات كونكى، ﴿شاسعة﴾ دفتح له باب ه فاعل دى: ليري، بعيد ه، ﴿وَعَزَّ﴾ سخت ستونزمن ځاى، بېرونكى ځاى، جمع: اَوْعَار. ﴿مآثر﴾ جمع د مَأْتَرٌ ده: د خير كار (فعل الخير التوارث)، قابل تحسين كارنامه، ﴿مَعَاهِد﴾ جمع د مَعَهَدٌ ده: هغه ځاى چي په هغه كي يوشى معهود او مشهوره وي، د خلكو حاضرېدلو ځاى، د شاهدي او تداري ځاى (تدارتون) (معجم الوسيط بتصرف)، ﴿قصت﴾ د ضرب له باب ه واحده مؤنثه غائبه ماضي معلومه ده، مصدر: قَصَصًا: ماتول، ﴿اُوزار﴾ جمع د وَزَرَ ده: گناه، بوج، ﴿كواهل﴾ جمع د كَاهِلٌ ده: د دواړو اوږو مينځ، ختمي ته نژدې د ملا پورتنى آخري حصه، ﴿وسيلة﴾ دا په جنت كي يو مقام دى، كوم چي صرف در رسول الله ﷺ لپاره خاص دى، ﴿كأس﴾ گيلاس، جمع: كُؤُوس، دلته د نبي كريم ﷺ د حوض كوثر اوبه مراد دي، ﴿خزاياء﴾ جمع د خَزَايَا دى: شرمنده، رسوا و ذليله، ﴿ندامى﴾ جمع د نَذَمَانَ ده "پنېمانه، ﴿غَلَّ﴾ (الغل): كينه او حقد، پټه دزړه دښمني.

تشریح: عبارت واضح دى.

نبي كريم ﷺ ته د نورو امتيانو له طرفه سلام پېښول

﴿۱۳۶﴾ وَتَبَلَّغَهُ سَلَامٌ مِّنْ أَوْصَاكَ بِهِ اوسلام به ورسوي (پېش كړې) ونبي كريم ﷺ ته د هغه چا، چي تا ته يې د سلام رسول و وصيت (او خواست) كړى دى فَتَقُولُ: السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ مِنْ فَلَانٍ بْنِ فَلَانٍ يَتَشَفَّعُ بِكَ إِلَى رَبِّكَ نو ته به (مسي) ووايي: پر تادي سلام وي اې دالله رسوله! له طرفه د فلاني چي زوى د فلاني دى، هغه ستا په وسيله د شفاعت طلب

کوي (يعني تاشفيغ مگر حوي) ستاو خپل رب ته فَاشْفَعْ لَهُ وَلِلَّهِ الْمُسْتَبْرَأُونَ نود هغه پاره د (ټولو) مسلمانانو لپاره شفاعت (سفارش) وکړه! ثُمَّ تَصَلِّيْ عَلَيْهِ بيا به پر نبي کریم ﷺ درود ووايې وَتَدْعُو بِمَا شِئْتَ عِنْدَ وَجْهِهِ الْكَرِيمِ او دعاء به وکړې دهغه څه چي ته يې غواړې، د نبي کریم ﷺ د منور (مبارک) مخ سره مُسْتَدْبِرَ الْقِبْلَةِ په داسي حال کي چي شا کونکي يې و قبلې ته (ځکه چي مخ د نبي کریم ﷺ و طرف ته سي، نو شا قبلې ته راځي).

اللغات: ﴿الکریم﴾ صِفَةُ لکل مَا يُرْفَى وَيُحْدَثُ بِأَبِهِ، وَمِنْهُ وَجْه کریم و کتاب کریم.
تشریح: که یو چا دا غوښتنه ځني کړې وي چي زما له طرفه هم د نبي ﷺ په خدمت کي سلام پېش کړه!، نو دهغه سلام دي هم داسي پېش کړي، څرنگه چي په متن کي راغلي دي.
په حضرت ابوبکر صديق ﷺ باندې سلام پېشول

﴿۱۳۶۸﴾ ثُمَّ تَحَوَّلْ قَدْرَ ذِرَاعٍ بيا به ته وگرځې دیوه (شرعي) گز په اندازه حَتَّى تُحَاضِيَ
رَأْسَ الصِّدِّيقِ أَبِي بَكْرٍ ﷺ تر دې چي ته د ابوبکر ﷺ د سر مبارک سره برابر سي (يعني د هغه د سر مبارک پر برابري به ودرېږي) وَقُلْ: اَلْسَلَامُ عَلَيْكَ يَا خَلِيفَةَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ او ته به ووايې: سلام دي وي پر تا اي در رسول الله خليفه! اَلْسَلَامُ عَلَيْكَ يَا صَاحِبَ رَسُولِ اللَّهِ وَ
أَنِيسَهُ فِي الْغَارِ سلام دي پر تا اي در رسول الله ملگري! او په غار کي هغه لره انس (اوسکون) وړ کونکي! وَرَفِيقَهُ فِي الْأَسْفَارِ او په سفرونو کي دهغه رفيقه! (رفيق عموماً د سفر ملگري ته وايي) وَأَمِيْنَهُ عَلَى الْأَسْرَارِ او په رازونو باندې دهغه امانتکاره! (دهغه د پټو خبرو او کارونو ساتونکي!) جَزَاكَ اللَّهُ عَنَّا أَفْضَلَ مَا جَزَى إِمَامًا عَن أُمَّةٍ نَّبِيٍّ بدله دي در کړي الله تعالی و تا ته زموږ له طرفه داسي افضله (بهتره) بدله له هغه (بدلې) څخه کوم چي يې وړ کړې وي يو امام ته د خپل نبي د امت له طرفه فَلَقَدْ خَلَفْتَهُ بِأَحْسَنِ خَلْفٍ په تحقيق سره ته خليفه سوې د نبي کریم ﷺ په ډېر ښه خلافت (اونيابت) سره (يعني تا په ډېر ښه او بهتره توگه نبوي خلافت تر سره کړی) و

سَلَكْتَ طَرِيقَهُ وَمِنْهَا جَهْ خَيْرَ مَسْلَكٍ او تاتگ وکړی د نبی کریم ﷺ په طريقه او لاره
 باندي دېر غوره تگ وَقَاتَلْتَ أَهْلَ الرِّدَّةِ وَالْبِدْعِ او تا قتال (او جهاد) وکړی د مرتدو او بدعتیانو
 سره وَمَهَّدْتَ الْإِسْلَامَ وَشَيَّدْتَ أَرْكَانَهُ او تا اسلام خپور کړی او دهغه ارکان دي
 مضبوط (محکم) کړل فَكُنْتَ خَيْرَ إِمَامٍ نو ته غوره امام (اولاړښود) وې وَوَصَلْتَ الْأَرْحَامَ او
 تا صله رحمي وکړه (يعني دخپلو قربانو او خپلوانو د حقوقو اداينه او تعلق ساتنه او خيال ساتنه دي وکړه) وَلَمْ تَنْزِلْ
قَاتِبًا بِالْحَقِّ او ته همېشه پر حق ولاړ پاته سوې نَاصِرَ الدِّينِ وَالْأَهْلِ او (ته همېشه وې) مدد
 کونکی د دين او د دين والا وو حَتَّى أَتَاكَ الْيَقِينُ تر دې چي تا ته يقين (مرګ) راغلی سَلَّى اللَّهُ
سُبْحَانَهُ لَنَا دَوَامَ حُبِّكَ سوال وکړه (وغواړه) إِلَهُ اللَّهِ تَعَالَى څخه زموږ لپاره ستاد خپل محبت
 همېشټوب (چي ستاسره همېشه، همېشه زموږ محبت قائم وي) وَالْحُشْرَمَاعَ حِزْبِكَ او حشر ستاد
 ډلي سره (چي دمحشر په ورځ ستا په ډله او جماعت کي راپورته سو) وَقَبُولَ زِيَارَتِنَا او (وغواړه) إِلَهُ اللَّهِ
تَعَالَى څخه قبول (قبلول) د زیارت زموږ السَّلَامُ عَلَيْكَ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ سلام دي وي پر تا
 او رحمت او برکتونه دا الله دي وي (پرتا).

لغات: ﴿ذراع﴾ شرعي گز، کوم چي یو لاس کیږي (يعني دگوتوله سر څخه تر څنگلي پوري).
 ﴿تَحْوَلُ﴾ د تفعل له بابه مضارع معلومه ده: مگر ځېدل، اوښتل، ﴿أُنْسِ﴾ انس او مينه کونکی (په
 معنی سره د مؤانس دی، يعني داسي کس کوم چي دېل چا زړه ته سکون ورکوي، غم او تره ځني ليري کوي، يا په بله
 وينا: د ميني محبت او مهرباني معامله ورسره کوي. لکه څرنګه چي دهجرت په سفر کي حضرت ابو بکر ؓ د سيد
 الانبياء رسول الله ﷺ سره وو)، ﴿مِنْهَا جَهْ﴾ واضحه لاره، څرګنده لاره، جمع: مَنَاهِجْ، ﴿اهل الرِّدَّةِ﴾ هغه
 کسان کوم چي د رسول الله ﷺ تر وفات وروسته مرتد سول او حضرت ابو بکر ؓ د هغو سره قتال
 وکړی او د دين اسلام رېښې يې مضبوطه کړې، ﴿مَهَّدْتَ﴾ د تفعل له بابه د واحد مذکر مخاطب
 ماضي معلومي صيغه ده: هوارول، برابرول، مراد ځني غوړول او خپړول دي، ﴿شَيَّدْتَ﴾ مخکنی
 صيغه ده: مضبوطول، ټينګ جوړول، ﴿وَصَلْتَ﴾ د ضمر له بابه مخکنی صيغه ده، صلة الارحام: صله

رحمي كول، د دې جملې په راوړلو سره پر هغه خلکو رد کول مقصود دي کوم چي وايي: چي د حضرت ابوبکر رضي الله عنه او حضرت فاطمې رضي الله عنها تر مينځ عداوت او دښمني وه، نو فرمايي چي داسي نه ده بلکي هغه رضي الله عنه صله رحمي کونکي او د قرابت د تعلقاتو پوره خيال ساتونکي وو.

تشرېح: د نبي کریم ﷺ له مخ مبارک څخه وراسته طرف ته يو گز (يولاس) وروسته د حضر ابوبکر رضي الله عنه مخ او سر مبارک دی، نو ځکه د نبي کریم ﷺ په خدمت کي له سلام پېشولو څخه وروسته دي د يوه گز په اندازه وراسته خوا ته وگرځي او حضرت ابوبکر رضي الله عنه ته دي په مذکوره پور تني الفاظو سره سلام پېش کړي.

به حضرت عمر فاروق رضي الله عنه باندې سلام پېشول

﴿ ۱۳۶۹ ﴾ ثُمَّ تَتَحَوَّلُ مِثْلَ ذَلِكَ حَتَّى تُحَاطَى رَأْسَ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رضي الله عنه بيا به ته وگرځي د هغه مخکي په څېر (يعني د يوه گز په اندازه) تر دې چي برابر سي د عمر بن خطاب رضي الله عنه د سر مبارک سره. فَتَقُولُ: السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ نو ته به ووايي: سلام دي وي پر تاي د مؤمنانو اميره! السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا مُظْهَرَ الْإِسْلَامِ سلام دي وي پر تاي د اسلام ښکاره کونکي (او غلبونکي)! السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا مُكَسِّبَ الْأُصْنَامِ ستلام دي وي پر تاي د بتاتو ماتونکي! جَزَاكَ اللَّهُ عَنَّا أَفْضَلَ الْجَزَاءِ بدله دي درکړي الله تعالى و تاته زموږ له طرفه افضله (بهرتره) بدله لَقَدْ نَصَرْتُ الْإِسْلَامَ وَالْمُسْلِمِينَ په تحقيق سره چي تاملد کړی دی د اسلام او مسلماتو و فَتَحَّتْ مُعْظَمَ الْبِلَادِ بَعْدَ سَيِّدِ الْمُرْسَلِينَ او تافتح کړي دي زيات ښارونه وروسته تر سردار در سولانو (يعني د نبي کریم ﷺ تر وفات وروسته تاد کفارو ډېر لوی لوی ښارونه فتح کړل) و كَفَلْتُ الْأَيْتَامَ او تا کفالت وکړی (کفيل سوې) د یتيمانو (يعني د یتيمانو ضمت لوفه واري دي واخلستل) و وَوَصَلْتُ الْأَرْحَامَ او تاصله رحمي وکړه وَقَوَّيْ بِكَ الْإِسْلَامَ او اسلام ستا په ذريعه قوي سو (په تاسره يې قوت وموندی) وَكُنْتُ لِلْمُسْلِمِينَ إِمَامًا مَرْضِيًّا او ته وې! د مسلماتو لپاره خوښ سوی امام (يعني مسلمانان په تابندي راضي وه) و وَهَادِيًا مَهْدِيًّا او (ته وې)

هدايت كونكي (لارښود د مسلمانانو) او هدايت موندونكي (هدايت يافته) جَمَعَتْ شَمْلَهُمْ تاد مسلمانانو (متفرق) جماعت سره يو ځای کړی (يعني د هغو تر مينځ دي تفریق ختم کړی، يا په بله ترجمه: د مسلمانانو متفرق او شکېلي امور دي سره جمع کړل) وَأَعْنَتُ فَقِيرَهُمْ او تاد مسلمانانو د فقير (يعني د هغو غريبانو) مرسته وکړه وَجَبَرْتُ كَسِيرَهُمْ او تاد دوی مات (حالتونه) سکينده کړل (يا په بله وينا: د دوی د ماتو زړونو ماتوالی دي ليري کړی) الْسَّلَامُ عَلَيْكَ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ سلام دي وي پر تا او رحمت او برکتونه د الله دي وي پر تا.

لغات: ﴿مُظْهِرٌ﴾ د افعال له بابۀ فاعل دی: ظاهر وونکی او څرگندونکی، اعانت کونکی، ﴿مُكْسِرٌ﴾ د تفعیل له بابۀ فاعل دی: ماتونکی، ﴿مُعْظَمٌ﴾ (د ميم په ضمه او د عين په سکون سره): اکثره، زیات، ډېر هېډارنگه لوی (معجم الوسيط)، (د نور الايضاح په نسخه او اکثره شروحو کې د لفظ د عين په فتحه او د ظاء په تشديد سره منقول دی، خو په معاجمو کې په سکون د عين سره منقول دی)، ﴿وَقَوَىٰ بِلَا الْإِسْلَامِ﴾ ځکه د اسلام په شروع کې نبي کریم ﷺ او صحابه وو په دار ارقم کې په پټه لمنځونه کوله، کله چې حضرت عمر ؓ مسلمان سو، نو هغه نبي ﷺ ته وفرمايل چې آيا موږ پر حق نه يو، نبي ﷺ وفرمايل: ولي نه! نو حضرت عمر ؓ وکعبې شريفې ته ولاړی او په ناگه يې د خپل ايمان اظهار وکړی او له هماغه وخت څخه په حرم کې لمونځ شروع سو، گواکي د حضرت عمر ؓ په ايمان راوړلو سره اسلام ته تقويه او مضبوطي حاصله سوه، ﴿هَادِي﴾ د ضرب له بابۀ اسم فاعل دی: لارښوونکی (لارښود)، ﴿مُهْدِي﴾ د ضرب له بابۀ اسم مفعول دی: لار وړښوونکی. هدايت ورته سوی (هدايت يافته، هدايت موندونکی)، ﴿شَمِلَ﴾ شَمِلَ الْقَوْمَ: د قوم او خلکو جماعت او مجتمع (معجم الوسيط)، همدارنگه متفرق او سره جلا امور، لکه څرنگه چې ويل کيږي جَمَعَ اللَّهُ شَمْلَهُمْ: يعني الله تعالی د دوی متفرق او شکېلي امورو او معاملات سره جمع کړل (معجم الوسيط)، ﴿جَبَرْتُ﴾ د نصر له بابۀ د واحد مذکر مخاطب صيغه ده: پر مات ځای او مات هلوکي جبيره (پټی) اچول، سکينده کول، اصلاح کول، د يو نقصان تلافی کول، نقصان (کمی) پوره کول، ﴿كَسَرْتُ﴾ پر وزن د تفعیل په معنی سره د مفعول (مکسور) دی: مات کړی سوی.

تشریح: حضرت ابوبکر صدیق ؓ ته له سلام څخه پېشولو څخه وروسته دي يو گز نور راسته طرف ته وگرځي او پر حضرت عمر فاروق ؓ په هغه الفاظو سره سلام پېش کړي کوم چې په متن کې ذکر سول.

فليده: که کله درش او گني گوني په وجه رسيدگي نه سوه کېدلای، نو په مسجد نبوي کې چې هر ځای تر لاسه سي، هلته دي ودرېږي او درود او سلام دي پېش کړي، خو دې هغه فضيلت نه دی کوم

چي د قبر شريف ومخ ته د سلام پېشولو دی، همدارنگه له مسجد نبوي څخه بهر هم که دروښي مبارکي ومخ ته تېرېدل راسي، نو دلېر کړي لپاره دي درېږي او سلام دي پېشوي. (انوار الايضاح)

﴿۱۴۰﴾ ثُمَّ تَرْجِعُ قَدْرَ نِصْفِ ذِرَاعٍ بِيَا بَه تَه وَاپس وگرځې (تقريباً) دنيم گز په اندازه

فَتَقُولُ: السَّلَامُ عَلَيْكُمَا يَا صَاحِبَي رَسُولِ اللَّهِ ﷺ نو ته به ووايي: سلام دي وي پر

تاسي دواړو اې دوو در رسول الله ﷺ هَمْ پړوتو (همخوابو)! (يعني تاسي دواړه د مبارک ﷺ سره په يوه

مقام كي پراته او نژدې ياست) وَرَفِيقَيْهِ وَوَزِيرَيْهِ وَمُشِيرَيْهِ او (سلام دي وي پر تاسي دواړو اې) د

نبي کریم ﷺ دوو ملگرو! او دهغه دوو وزيرانو (مرستيالانو)! او دهغه دوو مشاورينو (سلاکارانو)!

وَالْمَعَاوِنِينَ لَهُ عَلَى الْقِيَامِ بِالْذِّينِ او د دين په قايمولو (اونافذولو) باندې د نبي کریم ﷺ دوو

مدد گارانو (اعانت کونکو)! وَالْقَائِمِينَ بَعْدَهُ بِصَالِحِ الْمُسْلِمِينَ او (سلام دي وي پر تاسي اې)

تر نبي کریم ﷺ وروسته د مسلمانانو د مصلحتونو (اوبښځنو) انتظام کونکو! جَزَاكَمُ اللَّهُ أَحْسَنَ

الْجَزَاءِ بدله دي در کړي الله تعالى تاسي دواړو ته ډېر ښه (بېترنه) بدله جِئْنَاكُمْ مَوْبِدَّ تاسي

دواړو ته راغلي (حاضر سوي) يُوْتَوَسَّلُ بِكُمْ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ لِيَشْفَعَ لَنَا (دې

لپاره چي) تاسي دواړه وسيله (واسطه) گرځوو ورسول الله ﷺ ته چي هغه زموږ لپاره شفاعت

(سفارش) وکړي وَيَسْأَلُ اللَّهُ رَبَّنَا او (چي نبي کریم ﷺ) سوال وکړي له الله تعالى څخه کوم چي

رَبِّ (پروردگار) زموږ دی أَنْ يَتَقَبَّلَ سَعْيَنَا چي الله تعالى قبول کړي زموږ کوششونه وَ

يُخَيِّنَا عَلَى مِلَّتِهِمْ وَيُمِيتُنَا عَلَيْهَا او (چي) ژوند را کړي دده (نبي کریم ﷺ) پر دين، او مړي

را کړي دده پر دين وَيَخْشُرْنَا فِى رُؤُوسِهِمْ او (چي) موږ را پورته کړي (د حشرگاه په ورځ) دده په

ټولۍ كي ثُمَّ يَدْعُو لِنَفْسِهِ وَلِوَالِدَيْهِ بيا به دعاء وکړي دخپل ځان او دخپل مور و پلار لپاره

وَلِمَنْ أَوْصَاهُ بِالْدُّعَاءِ او دهغه چا لپاره چي ده ته يې دعاء کولو وصيت (او خواست) کړى وي

وَلِجَمِيعِ الْمُسْلِمِينَ او د ټولو مسلمانانو لپاره.

لغات: ﴿ضجی﴾ په اصل کې ضَجِيعٌ دی، نون دا ضافت په وجه و غورځېدی، تشبیه د ضَجِيعٌ ده (په معنی سره د مَناجح دی): هَم پړوتی (چې یو ځای ورسره پړوت وي)، همخوابه، د دې جملې ترجمه به دا وي: چې ای در رسول الله ﷺ د قبر مبارک سره یوځای دوو پړوتونکو او ملګرو!، ﴿رفیق﴾ ملګری، دوست، همسفر، جمع: رُفَقَاء، ﴿وزیره﴾ تشبیه د وزیرده: مرستیال او معاون، ملدگار، جمع: وُزَرَاء، ﴿مُشَوَّر﴾ مشوره ورکونکی، ﴿قائمین﴾ دنصر له بابو د جمع مذکر فاعل صیغه ده: د دې په صله کې چې بآ ذکر سي، نو د انتظام کولو معنی ورکوي (وموړئ: مصباح اللغات)، ﴿مُصَالِح﴾ جمع د مَصْلَحَةٍ ده: ښېګڼې، منافع (معجم لغة الفقهاء)، ﴿یَحْشُر﴾ دنصر او ضرب له بابو مضارع معلومه ده: پاڅول (پورته کول)، جمع کول، یعنی د قیامت په ورځ له خپلو قبرو څخه د خلکو را پیاڅول او په یوځای کې را جمع کول (غونډول).

تشریح: په حضرت عمر فاروق رضی الله عنه باندې له سلام پېشولو څخه وروسته دې بیانیم گزرا شاته سي او په مذکوره الفاظو سره دې و حضرت ابو بکر او حضرت عمر رضی الله عنهما دواړو ته سلام او دعاء وکړي (یا په بله وینا: له نیم گزرا شاته کېدو څخه وروسته دې دوی دواړو لپاره دعاء وکړي او پر دواړو دې سلام ووايي)، بیا دې د خپل ځان او د خپل مور او پلار او کومو خلګ چې د دعاء خواست کړی دی، د هغو لپاره او د ټولو مسلمانانو لپاره دعاء وکړي.

د روضې مبارکې ومخ ته د دعاء کولو بیان

﴿۱۴۷۱﴾ ثُمَّ يَقِفُ عِنْدَ رَأْسِ النَّبِيِّ ﷺ كَأَلَوَّلٍ بِيَا بَه وَدَرِبَرِي دَنبِي كَرِيم ﷺ د سر مبارک سره لکه مخکې (یعني د مخکینۍ طرفې مطابق) وَيَقُولُ: اَللّٰهُمَّ اِنَّكَ قُلْتَ وَقَوْلُكَ الْحَقُّ او ووايي به: ای الله! تا (په خپل کلام کې) فرمایلي دي او ستا فرمان حق (بلکل صحیح او رښتونی) دی ﴿وَلَوْ اَنَّهُمْ اِذْ ظَلَمُوا اَنْفُسَهُمْ او که چیرې دا خلګ کله چې دوی پر خپلو ځانو ظلم کړي وو﴾ (ګناهمنه یې کړې وه) جَاءُوكَ فَاسْتَغْفِرُوا اللّٰهَ وَاسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ تاته راغلي وای (ای رسول الله!) او بیا یې له الله تعالیٰ څخه مغفرت غوښتې وای او رسول الله ﷺ هم د دوی لپاره (له الله څخه) مغفرت غوښتې وای لَوْجَدُو اللّٰهَ تَسْوَابًا رَّحِمًا (النساء: ۷) نو یقیناً دوی به الله تعالیٰ توبه قبولونکی او دېر رحم کونکی موندلي وای وَقَدْ جِئْنَاكَ سَامِعِينَ قَوْلَكَ او موږ تاته (ستا د بارتو ته)

حاضر سوي يو (اې الله!) په داسي حال كي چي ستاد قول اورېدونكي (منونكي) يو طَائِعِينَ
 أَمْرًا ستاد حكم (او ارشاد) اطاعت كونكي يو مُسْتَشْفِعِينَ بِنَبِيِّكَ إِلَيْكَ دشفاعت (سفارش)
 طلبگار يو ستاد نبي په واسطه كولو سره و تاته (يعني نبي كريم ﷺ شفيع گرځو تاته) اللَّهُمَّ
 اغْفِرْ لَنَا وَلِآبَائِنَا وَأُمَّهَاتِنَا اې الله! مغفرت (بخښنه) وكړه! موږ ته اوزموږ پلرونو (پلارونيكه
 مکتو) اومندو (مېندو) ته وَإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ اوزموږ هغه وروڼو ته كوم چي
 مخكي تر موږ تللي دي په ايمان سره (يعني تر موږ مخكي زموږ مؤمنانو مردگاتو وروڼو ته) وَلَا تَجْعَلْ
 فِي قُلُوبِنَا غِلًّا لِلَّذِينَ آمَنُوا اومه گرځوه! زموږ په زړونو كي كينه دهغه كسانو لپاره چي ايمان
 يې راوړى دى رَبَّنَا إِنَّكَ رَعُوفٌ رَحِيمٌ اې زموږ ربه! بېشكه ته مهربانه اوزيات رحم كونكي يې
 رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً اې زموږ ربه! موږ ته په دنيا كي هم
 ښكي (ښېگنه اونعمت) راکړه! او په آخرت كي هم ښكي راکړه وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ اوموږ وساته! د
 دوزخ له عذابه څخه سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ پاكي ده ستار ب لره (پاك دى ستا
 رب) كوم چي لوى عزت (لوى شان) والا دى له هغه څه څخه كوم چي يې خلگ (په غلطه توگه)
 بياتوي (يعني كوم چي يې كفار درب تعالى په وصف كي په غلطه طريقه سره بياتوي) وَسَلَامٌ عَلَى
 الْمُرْسَلِينَ اوسلام دي وي په (تولو) پېغمبرانو باتلدي وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ او (توله)
 حمد (توله تعريفونه) الله تعالى لره دي كوم چي رب دجهانونو دى وَيَزِيدُ مَا شَاءَ اوزياتولاى سي
 څه چي وغواړي (يعني كه خوښه يې وي. نو دې دعاگانو سره نوره دعاء او نور خواستونه هم كولاى سي)
 وَيَذُوبُ مَا حَضَرَهُ وَيُوقِقُ لَهُ بِفَضْلِ اللَّهِ اودعاء دي وكړي دهغه څه كوم چي ورته حاضر (ياد)
 سي او چي دالله فضل سره دهغه توفيق ده ته وركول سي (يعني دكوم څه دعاء چي په ذهن كي ورته
 راسي او دكوم دعاء چي الله تعالى توفيق وركړي، هغه دي وكړي).

۱۱۱: ﴿يَصْفُونَ﴾ د ضرب له بابه د جمع مذکر غائب مضارع صيغه ده. د دې باب له معناوو څخه يوه معنی داده: بيانول، موصوفول.

تشریح: حضرت ابوبکر او حضرت عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا ته له سلام او دعاء کولو څخه وروسته دې بیا د نبی کریم ﷺ و مخ ته راسي، د الله تعالیٰ حمد او ثناء او درود شریف دې ووايي او د نبی کریم ﷺ په وسیله او توسل سره دې لاس پورته کړي او له الله تعالیٰ څخه دې په دعاء کي خپل مرادونه وغواړي او له نبی کریم ﷺ څخه دې د شفاعت خواست وکړي او د خپل ځان، مور و پلار او د قربانو، دوستانو او ټولو مؤمنانو لپاره دې د نبی کریم ﷺ په توسل سره دعاګانې وغواړي. (ایضاح الصالح ص ۱۹۶)

د اسطوانة ابو لبابه سره دوه رکعت له مونځ او دعاء کول

﴿۱۲۲﴾ ثُمَّ يَأْتِي أُسْطَوَانَةَ أَبِي لُبَابَةَ بِيَا دِي دَابُولِبَابِهِ سَتْنِي (میل) ته راسي الَّتِي رَبَطَ بِهَا نَفْسَهُ حَتَّى تَابَ اللَّهُ عَلَيْهِ (دامنه ستن ده) چي د هغې سره ابو لبابه خپل ځان تړلی وو تر دې پوري چي الله تعالیٰ دده توبه قبوله کړه وَهِيَ بَيْنَ الْقَبْرِ وَالْمَنْبَرِ او داستن (میل اېده) د قبر مبارک او منبر شریف په مینځ کي ده وَيُصَلِّي مَا شَاءَ نَفْلًا او څومره چي وغواړي نفل (نفلونه) دې وکړي وَيَتُوبُ إِلَى اللَّهِ او د الله و طرف ته دې رجوع وکړي (یا په بله وينا: الله ته دې توبه وکړي) وَيَدْعُو بِمَا شَاءَ او دعاء دې وکړي د هغه څه (يعني د کوم څه لپاره) چي وغواړي وَيَأْتِي الرَّؤُوسَةَ او روضې (رياض الجنة) ته دې راسي فَيُصَلِّي مَا شَاءَ نو څومره چي وغواړي له مونځ (نفلونه) دې وکړي وَيَدْعُو بِمَا أَحَبَّ او دعاء دې وکړي د هغه څه، چي خوښه يې وي وَيُكْشِرُ مِنَ الشَّيْبِ وَالشَّهْلِيلِ وَالشَّئَاءِ وَالْإِسْتِغْفَارِ لوزياتوب دې کوي (زيت دې وايي) سبحان الله، لا إله إلا الله، ثناء (د الله تعريف) او استغفار.

لغات: ﴿تَاب﴾ د نصر د باب ماضي ده؛ د دې په صله کي چي "عل" راسي يعني تاب الله عليه. نو معنی يې ده: توبه قبولول، بخښل او دوباره الله مهربانه کېدل، هملارنگه د توبې د توفيق وړ کولو په معنی سره هم راځي، او د دې باب په صله کي چي "أل" راسي لکه هلته يعوب الی الله نو معنی يې ده: رجوع کول، توبه کول (توبه کېدل)، يعني له ~~الله~~ څخه رجوع کول او د الله و طرف ته متوجه کېدل او

په آينده وخت كي د گناه نه كولو ټينگه اراده كول (معاج اللغات، معجم الوسيط)، ﴿الروضة﴾ مراد ځني رياض الجنة ده. (نعمه النجاح)

تشرېح: په مسجد نبوي كي ډېري سټني (يا په بله وينا ډيري پاڼې اتمې) دي، په (پخواني) عربي كي سټني اسطوانه ويل كيږي، په هغوی كي د بعضي سټنو (پايو) سره په نبوي دور كي څه واقعي متعلق دي، له هغوی څخه د يو سټني (پاڼې) نوم اسطوانة ابو لبابه ده، دهغه واقعه داسي ده چي د غزوة تبوك پر موقع له حضرت ابو لبابه رضي الله عنه څخه يوه خطاء سوې وه، نو هغه خپل ځان د مسجد نبوي د دغه سټني سره تړلی وو او دا وعده يې كړې وه چي تر څو رسول الله ﷺ ما معاف نه كړي او په خپل لاس مي خلاص نه كړي، تر هغه وخته به همدلته تړلی پاته يم، نو په آخر كي الله تعالى دهغه خطاء وبخښله او رسول الله ﷺ په خپل لاس مبارك هغه خلاص كړی، دغه سټن (په رياض الجنة) كي د

روضې مباركې او منبر شريف تر مينځ ده، پر دغه سټن "اسطوانة ابي لبابه" ليكل سوي دي، ددې سټني سره كه نورو ته له تكليف رسولو څخه بغير ځای تر لاسه سي، نولړ تر لږه دي دوه ركعت لمونځ وكړي، توبه او استغفار دي وكړي او خپل مرادونه دي وغواړي.

ويأتي الروضة إلخ: يعني د اسطوانة ابو لبابه سره تر دوه ركعت لمونځ كولو وروسته دي هلته په رياض الجنة كې چي څومره دده وس وي، نفلونه، اذكار، استغفار او دعاگاني دي وكړي؛ ځكه په رياض الجنة كي دعاء ډېره قبليري. (د مسجد نبوي هغه پخوانۍ حصه كوم چي د نبي كريم ﷺ په زمانه كي د مسجد په حيثيت سره وه، هاغه د رياض الجنة حصه ده كوم چي د رسول الله ﷺ د منبر شريف او روضې مباركې په مينځ كي واقع ده چي دهغه په هكله رسول الله ﷺ د زېږې وركړی دی چي داد جنت باغچه دي، په همدې رياض الجنة كي اووه سټني دي او هره سټنه د سرو زرو په اوبو سره نښايسته كړل سوې ده، او په مسجد نبوي كي داسي بالكل نښكاره دي او د نبي كريم ﷺ د زماتي دي او پر هري يوې نوم هم ليكلي دي، هغوی ته درحمت سټني ويل كيږي). (شفاء الارواح، انوار الايضاح، ايضاح المناسك)

﴿ ۱۳۷۳ ﴾ ثُمَّ يَأْتِي الْمَنْبَرَ بِيَا دِي مَنْبَر شَرِيف تَه رَاسِي فَيَضَعُ يَدَهُ عَلَى الرُّمَانَةِ الَّتِي كَانَتْ

بِهِ نُو خِپَل لَاس دِي پَه رُمَانَه (د نار په شكل درمي غځه جوړه غوټۍ) باندې كښېږدي كوم چي پر منبر ده (او

لوس وخت كي نه) تَبَرُّكًا بِأَسْرِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ د بركت حاصلولو لپاره د نبي كريم ﷺ په

اثر (نبي) سره وَ مَكَانَ يَدِهِ السَّرِيفَةِ إِذَا خَطَبَ او (د بركت حاصلولو لپاره) د نبي كريم ﷺ د

لاس مبارك (اښوولو) په ځای سره كله چي به نبي كريم ﷺ خطبه ويله (يعني چي پر هغه به نبي

کریم ﷺ د خطبې ویلو پر مهال خپل لاس مبارک ایښوی لِيَنَالَ بَرَكَتَهُ ﷺ ددې لپاره چې د
نبي کریم ﷺ برکت حاصل کړي وَيُصَلِّيَ عَلَيْهِ او پر نبي کریم ﷺ دي درود شریف ووايي وَيَسْأَلُ اللَّهُ مَا شَاءَ او سوال (خواست) دي وکړي له الله تعالیٰ څخه د هغه څه، څه چې وغواړي.

لغات: ﴿رُمَانَةٌ﴾ ددې اصل معنی "انار" ده، دا د نبي کریم ﷺ په زمانه کې د منبر سره یو قسم لرگۍ
وو (کوم چې غالباً د انار په شکل جوړ وو) چې پر هغه به د خطبې په وخت کې لاس ایښوول کېدی، نو
ځکه له هغه څخه د برکت حاصلولو لپاره دي پر هغه لاس اړدي (ثمرۃ النجاح)، (او بعضو ویلي دي چې غالباً
له دې څخه د منبر سر مراد دی کوم چې د انار په څېر جوړول کېږي (اشفاۃ الارواح ۱)، اوس داسې "رُمَانَةٌ" نسته.
تشریح: نن سبا د نبي کریم ﷺ د زمانې منبر نسته او نه رُمَانَةٌ سته، خو د منبر پر ځای د محراب په
شکل کې څه څرگند دی، که هلته موقع تر لاسه سي، نو لمونځ دي وکړي او دعاګانې دي وکړي. (انوار
الایضاح)

اسطوانة حنانه

﴿۱۳۷۲﴾ ثُمَّ يَأْتِي الْأُسْطُوَانَةَ الْحَنَانَةَ بیا دی حنانه سټني (میل) ته راسي وَهِيَ الَّتِي فِيهَا
بَقِيَّةُ الْجَذَعِ الَّذِي حَنَّ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ او دا هغه سټن ده چې هلته (تر منځ لاندې) د هغه
تسې بقیه حصه (بنخ کړل سوې) ده چې هغې نبي کریم ﷺ ته ژړا کړې وه (یعنې چې د نبي کریم ﷺ په
فراق کې یې ژړلي وه) حِينَ تَرَكَهُ وَخَطَبَ عَلَى الْمُنْبَرِ څه وخت چې نبي کریم ﷺ هغه
پرېښووله او پر منبر یې خطبه شروع کړه حَتَّى نَزَلَ فَاحْتَضَنَهُ تر دې چې (بیا) نبي کریم ﷺ (له
منبر څخه) کښته سو او هغه یې په غېږ کې ونیوله (د خپل مبارکې ښې سره یې ولګوله) فَسَكَنَ نو هغه
په سکون (آرامه) سوه.

لغات: ﴿جَلَعَ﴾ د جیم په کسره او د قاف په سکون سره، د څرما د درختي تنه، جمع: جُذُوعٌ،
﴿حَنَّ﴾ د ضرب د باب مصدر دی "د غم یا خوشحالی په وجه آواز را ایستل، دلته مراد د غم په وجه
ژړل دي، ﴿احْتَضَنَهُ﴾ د افتعال له باب ماضي معلومه دم په مجردو کې د نصر له بابه راځي، حَضَنَ يَحْضُنُ
حَضْنًا وَحَفَافَةً، ددې باب غو معنوي چې له هغوی څخه یوه معنی ده: په غېږ کې نیول (په غوږي کې
نیول)، د سینې سره لګول.

تشریح: اسطوانة حنانه (ژړونکې ستنه) د محراب النبی ﷺ د شا سره متصله ده، د دغه ستنې (پایې) پر ځای مخکې یوه د خرما تنه وه (کوم چي په هغه وخت کي دستي پایې ا په څېر استعمالېده)، له منبر شریف جوړېدو څخه مخکې نبي کریم ﷺ به د خطبې ویلو او د وعظ او نصیحت کولو په وخت کي پر هغې تکیه کوله، او کله چي منبر شریف تیار سو، نو نبي کریم ﷺ پر منبر خطبه ویل شروع کړه او هغه ستنه (د خرما تنه) یې پرېښووله، نو له هغه ستنې څخه ډېر په زوره د ژړا آوازونه شروع سوه، بیا رسول الله ﷺ هغه په خپله مبارکه غېږ کي ونيوله او دخپل جسد اطهر سره یې ولگوله، نو د هغې ژړا بنده سوه، بیا وروسته دا د خرما تنه په هاغه ځای کي پټه (بنځه) کړل سوه او د هغې پر ځای پخه ستنه (پایه) جوړه کړل سوه، چي د هغې نوم اسطوانة حنانه (ژړونکې ستنه) کېښودل سو، دلته په دعاء او استغفار سره مشغولېدل پکار دي. (ثمره النجاح، انوار الايضاح)

مبارکو ځایونه او بقیه ستنونه د ورقللو بیان

﴿۱۴۵﴾ وَيَتَبَرَّكُ بِمَا بَقِيَ مِنَ الْأَثَارِ النَّبَوِيَّةِ وَالْأَمَاكِنِ الشَّرِيفَةِ (تبرکي)

دي حاصل کړي په پاتو نبي آثارو او مبارکو (مقدسو) ځایونو سره (يعني کوم چي تر لوسه پاته دي او زیارت کونکي نه دي ورغلي، نو هغو ته دي هم د تبرک حاصلولو په غرض سره ورسې).

تشریح: له حنانه ستنې (اسطوانة حنانه) څخه وروسته دي پاته ستنونه هم راسي او هلته دي لمنځونه او دعاگاني وکړي او د مدینې شریفې خاص، خاص مسجدونو او مبارکو ځایونو ته دي د موقع مطابق حاضر سي او د هغه له برکاتو څخه ځان فیضیابه کړي.

(مخکي ذکر سوه چي په ریاض الجنة کي اووه ستنې پایې دي، له هغوی څخه د دوو بیان مخکي تېر سو، او د پاته پنځو ستنو نومان په دې توگه دي: ۳) اسطوانة وقود: دا هغه ستن ده چي هلته له بهر څخه راتلونکو قبائلو (قومو) د نبي کریم ﷺ پر لاس مبارک بیعت کړی دی، او دا ستنه د حضرت عائشې او حضرت فاطمې رضی الله عنهما د دېوال سره متصله ده. ۴) اسطوانة حرس: په شروع کي د نبي کریم ﷺ په دروازه بلندي پېره ولري اچوکیږي ا کېله، نو پېره دار لو حفاظت کونکي به د همدې ستنې سره درېدی، بیا وروسته دا آیت نازل سو چي ستاسي حفاظت الله تعالی خپله کوي، تر دې وروسته پېره بنده سوه. ۵) اسطوانة جبرئیل: یعنی هغه ستن چي دوحی درلودلو په وخت کي به جبرئیل علیه السلام هلته ناست لیدل کېدی، دې ځای ته "مقام جبرئیل" هم وايي. په دې ځای کي هم دعاء زیاته قبلېږي. ۶) اسطوانة سریر: دلته د نبي کریم ﷺ د اعتکاف ځای دی. ۷) اسطوانة عائشه: یعنی هغه ځای چي نبي کریم ﷺ د هغه په باره کي فرمایلي دي چي زما په مسجد کي یو ځای داسي دی چي هلته د لمونځ کولو فضیلت که خلکو ته معلوم سي، نو هلته به د نوبت اخیستلو لپاره قرعه اندازي کولو ته خبره ورسېږي، د نبي کریم ﷺ له وفات څخه وروسته حضرت عائشې (رض) خپل خوري عبدالله بن زبیر (رض) ته هغه ځای وروښودی، په دې ځای کي هم دعاء زیاته قبلېږي، لهذا په مذکوره مقاماتو کي دي هیڅ ځای هم دعاء نه پرېږدي. (شفاه الارواح، انوار الايضاح، ايضاح المناک)

﴿۱۳۷﴾ وَيَجْتَهِدُ فِي إِحْيَاءِ اللَّيَالِ مُدَّةَ إِقَامَتِهِ او کوشش دي کوي په رڼولو د شپو کي د خپل قیام (پاتېدلو) په موده کي وَاعْتِنَا مِنْ مُشَاهَدَةِ الْخَضِرَةِ النَّبَوِيَّةِ وَزِيَارَتِهِ فِي عُمْرِ الْأَوْقَاتِ او (کوشش دي کوي) په غنیمت گڼلو (او مه حاسدولو) کي د دیدار کولو د نوي درگاه (روضې مبارکي) او د هغه د زیارت کولو په عامو (اکثره) وختونو کي.

تشریح: یعني ترڅو چي په مدينه شريفه کي وي، کوشش دي کوي چي شپې رڼي کړي او په عباداتو مشغوله اووسي، هسي دي وخت نه ضايع کوي، او مسجد نبوي ته دي له زیاتو څخه زیات د حاضرېدلو کوشش کوي، خصوصاً د رسول الله ﷺ د زیارت لپاره او درود و سلام دي پېښوي، او کوشش دي کوي چي پنځه سره لمونځونه هلته اداء کړي او په عبادت او تنهایی کي دي شپې رڼوي.

د اُحد د شهیدانو خصوصاً د حضرت حمزه رضی الله عنه د قبر زیارت کول او بقیع ته تلل

﴿۱۳۸﴾ وَيَسْتَحِبُّ أَنْ يُخْرِجَ إِلَى الْبَقِيعِ او مستحب دي دا چي بقیع ته ووځي (ولاسي) فَيَأْتِي الشَّاهِدَ وَالْمَزَارَاتِ نو شهادت گانو او مزارونو ته دي راسي (حاضر سي) خُصُوصًا قَبْرَ سَيِّدِ الشُّهَدَاءِ حَمْزَةَ رضی الله عنه په ځانگړې توگه د شهیدانو د سردار حضرت حمزه رضی الله عنه و قبر مبارک ته.

﴿۱۳۹﴾ ثُمَّ إِلَى الْبَقِيعِ الْآخِرِ بيا دي راسي وبل بقیع ته (له دې څخه جنة البقیع مرامی) فَيَزُورُ الْعَبَّاسَ وَالْحَسَنَ بْنَ عَلِيٍّ وَبَقِيَّةَ آلِ الرَّسُولِ رضی الله عنهم نو زیارت دي وکړي د حضرت عباس، حضر حسن بن علي او د رسول الله ﷺ د نور آل رضی الله عنهم و يَزُورُ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ عُمَرَانَ بْنَ عَفَّانٍ رضی الله عنه او زیارت دي وکړي د حضرت عثمان بن عفان رضی الله عنه و وَأَبِيهِمُ هَارُونَ رضی الله عنه او د نبي کریم صلی الله علیه و آله د زوی حضرت ابراهيم رضی الله عنه و وَأَزْوَاجِهِ السَّيِّدَاتِ رضی الله عنهن او د

نبي كريم ﷺ ديببيانو (اوزاج مطهراتو) وَعَشَّتْهُ صَفِيَّةٌ او دنيي كريم ﷺ د عمې مباركي
وَالصَّحَابَةُ وَالتَّابِعِينَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ او (همدارنگه زيارت دي وکړي) د صحابه وو او تابعينو رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ.

لغات: ﴿البقيع﴾ پراخه ځمکه چي قسما قسم درختي پکښې وي (او بعضو ويلې دي چي هغه ځمک

چي د مختلفو درختو پښخونه پکښې وي)، د مسلمانانو د قبرونو ځای، ﴿مشاهد﴾ جمع د مشهده، د دې
لفظ څو معناوي نقل سوي دي: د شهادت ځای (د الله په لاره کي د قتل کېدو ځای)، د خلکو د
حاضرېدو ځای، د خلکو د جمع کېدو ځای. (مصباح اللغات)

تشرېح: له مدينې شريفې څخه تقريباً د دريو ميلو پر فاصله جبل احد واقع دی، احد هغه غردی
چي دهغه په باره کي نبي كريم ﷺ څو ځله فرمايلي دي چي دا غر زموږ سره محبت لري او موږ دده
سره محبت لرو، او همدا هغه غردی چي د هجرت په درېيم کال دهغه په لمن کي غزوه احد واقع
سوه، چي په هغه کي تقريباً اوريا (۷۰) تنه صحابه کرام شهيدان سول او هلته ښخ کړل سو، نو د جبل
احد او د شهداء احد د زيارت لپاره تلل خصوصاً د حضرت حمزه رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ د قبر زيارت کول مستحب دي.

ثم إلى البقيع الآخر الخ: له بقیع آخر څخه مراد جنت البقیع دی، جنت البقیع د مدينې منورې هغه لويه
هديره ده چي په هغه کي په زرهاوو صحابه، تابعين، اولياء او بزرگان پټ دي، په اوس وخت کي د
مسجد نبوي او جنت البقیع تر مينځ هيڅ آبادي يا عمارت حائل نه دي، په دې مبارکه هديره کي د
رسول الله ﷺ له اهل بيتو څخه نهه (۹) آلهات المؤمنين مدفونه دي: ① أم المؤمنين حضرت
عائشه رض، ② حضرت حفصه رض، ③ حضرت سوده رض، ④ حضرت أم سلمه رض، ⑤ حضرت
زينب بنت جحش رض، ⑦ حضرت أم حبیبه رض، ⑨ حضرت صفیه رض، او د نبي كريم ﷺ له اولاد
څخه حضرت فاطمه رض، حضرت رقيه رض، حضرت زينب رض، حضرت أم كلثوم رض او حضرت
ابراهيم رض پکښي مدفونه دي، همدارنگه د نبي كريم ﷺ دا کا حضرت عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ مزار هم په
همدې هديره کي دی، همدارنگه حضرت ابو سفیان، حارث بن عبد المطلب او د نبي كريم ﷺ
رضاعي مور (دایي) حضرت حليمه سعديه رض هم په دې هديره کي مدفونه دي، او د خليفه ثالث
حضرت عثمان ذو النورين رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ مزار هم په همدې هديره کي دی کوم چي تر ټولو ښکاره دی،
همدارنگه صاحب مذهب امام مالک رَحِمَهُ اللَّهُ هم په دې هديره کي مدفون دی، او د ديوبند له اکابرينو

څخه فقیه العصر محدث کبیر حضرت مولانا خلیل احمد سهارنپوري رَحْمَةُ اللهِ اَوْ حضرت شیخ الحدیث مولانا زکریا رَحْمَةُ اللهِ هَم په همدې هدیره کې مدفون دي.

حاجیانو او عمره کونکو ته د مدینې منورې زیارت ضرور نصیب کیږي، ډېره د سعادت او خوش بختۍ خبره ده چې هغو ته د دې مبارکې هدیرې زیارت حاصل سي، لهندا په مدینه شریفه کې د پاتېدلو پر مهال دي حتی الامکان د دغه مبارکې هدیرې د زیات کوشش کوي او موقع دي د لاسه نه ورکوي. (انوار الايضاح، ايضاح المناک)

﴿١٣٧٩﴾ وَيَزُورُ شُهَدَاءَ أَحَدٍ اَوْ زِيَارَتِ دِي وکړي د أَحَدٍ د شهیدانو وَإِنْ تَيْسَّرَ يَوْمَ

الْخَيْبِيس اَوْ که میسر سي (ددوی زیارت) د پنجشنبې په ورځ (یا په بله ترجمه: که د پنجشنبې په ورځ د دوی زیارت ته تیار سي او ددوی زیارت وسي) فَهُوَ أَحْسَنُ نو دا به ډېر ښه (بهره) وي.

﴿١٣٨٠﴾ وَيَقُولُ اَوْ (داسې) دي ووايي ﴿سَلَامٌ عَلَيْكُمْ بِمَا صَبَرْتُمْ سَلَام﴾ (سلامتیا) دي وي پر تاسو په بدله کې د هغه صبر چې تاسو وکړی (یا په بله وینا: په بې د صبر کولو ستاسې، چې تاسو په طاعت او مصیبت باندې اوله مصیبه صبر وکړی) فَنِعْمَ عُقْبَى الدَّارِ ﴿(الرعد: ٢٤) نو ډېر ښه دی (ستاسې) د آخرت مقام (د آخرت عاقبت).

﴿١٣٨١﴾ وَيَقْرَأُ آيَةَ الْكُرْسِيِّ وَالْإِخْلَاصِ إِحْدَى عَشْرَةَ مَرَّةً اَوْ (بیا) دي ولوستي (ووايي) آیت کُرسي او سورة اخلاص (قل هو الله شریفه) یوولس (١١) واره وَ سُورَةَ لَيْسَ إِنَّ تَيْسَّرَ اَوْ سورة یسَ که آسانه (مکنه) وي وَيُهِدِي ثَوَابَ ذَلِكَ اَوْ هديه دي کړي (وي بخښي) د دې ثواب لِجَمِيعِ الشُّهَدَاءِ و ټولو شهیدانو ته وَمَنْ يَجَازِهِمْ مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ اَوْ هغه مؤمنانو ته کوم چې ددوی په څنګ کې (ورسره) دي.

لغات: ﴿تيسر﴾ د تفعل د باب ماضي ده، د دې باب دوي معناوي نفس سوي دي: ① آسانه

کېدل (قدرت باندې راتلل)، ② يو کار ته تيارېدل (چمتو کېدل)، ﴿نعم﴾ له انفعال مدح څخه دی او

غير منصرف دی، ويل کيږي "نِعْمَ الرَّجُلُ زَيْدٌ" (ډېر ښه سړی دی زيد)، ﴿عَقْبِي﴾ آخر انجم، خاتمه (عاقبت).
 ﴿يُهْدِي﴾ دافعال له بابه مضارع معلومه ده: هديه کول، تحفه لېږل، ﴿جوار﴾ همسايه والی، څنگ، بغل.
تشرېح: داأحد شهيدانو يادونه مخکي وسوه، ددوی زيارت خوروزانه کول پکار دي، کښې لږ تر لږه دي يو وار د زيارت لپاره ورسې او که موقع وي، نو د پنجشنبې ورځ زياته غوره (او باعث استحباب) ده، (او په انوار الايضاح کي د جمعې ورځ غوره گڼل شوې ده | انوار الايضاح بحواله فتح القدير ج: ۲، ص: ۱۱۸۲)
 ويقول سلام راخ: او په مذکوره الفاظو سره دي سلام پېش کړي.

فائده: شيخ عبدالمحق محدث دهلوي رَحِمَهُ اللهُ نقل کوي چي کوم څوک داأحد شهيدانو سره تېر سي او هغو ته سلام وکړي، نو دوی به د قيامت تر ورځي پوري پر هغه سلام وايي. (عون الفتاح بحواله دقيق الحرمين)

د مسجد قباء د زيارت بيان

﴿۱۳۸۲﴾ وَيَسْتَحِبُّ أَنْ يَأْتِيَ مَسْجِدَ قُبَاءَ يَوْمَ السَّبْتِ أَوْ غَيْرِهِ أَوْ مُسْتَحَبُّ دِي داجي

راسي و مسجد قباء ته د شنبې په ورځ يا په بله ورځ وَيُصَلِّي فِيهِ او په هغه کي دي لمونځ وکړي

وَيَقُولُ بَعْدَ دُعَائِهِم بِأَحَبِّ أَوْ (بيا) دي ووايي وروسته تر خپل دعاء کولو د هغه څه، کوم چي

يې خوښه وي (يعني دئ چي دکوم څه مقصد لپاره دعاء کول غواړي، د هغه دعاء تر کولو وروسته دي دا راروانه دعاء

ووايي) يَا صَرِيحَ الْمُسْتَغِيثِينَ اَي ناره اوړېدونکي! دناره کونکو (شکایت کونکو) يَا غِيَاثَ

الْمُسْتَغِيثِينَ اَي فرياد (خواست) پوره کونکي! د فرياد کونکو (يعني کوم چي دمدد خواست او طلب

کوي، د هغو دخواست پوره کونکي فاته!) يَا مُفَرِّجَ كَرْبِ الْكَرْبِيِّينَ اَي ليري کونکي! د غمونو (کړوونو)

دغم خپلو (په غم ښته خلکو) يَا مُجِيبَ دَعْوَةِ الْمُضْطَرِّينَ اَي قبلونکي! د دعاء دمجبورو (پړنو،

کوم چي ناچاره اولاهمنده دي) صَلِّ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَآلِهِ رحمت نازل کړه! زموږ په سردار

محمد (ﷺ) باندي او دده په آل (کورنۍ او قربانو) باندي وَ اكْشِفْ كَرْبِي وَ حُزْنِي اوليري كړه! زما غم او پرېشاني (او كه دالفظ كَرْب سي، لكه بعضو چي مناسي ليكلي دی، نو بيا جمع ده يعني: غمونه) كَمَا كَشَفْتَ عَنْ رَسُولِكَ حُزْنَهُ وَ كَرْبَهُ فِي هَذَا الْبَقَاءِ لكه څرنگه چي تاليري كړی وو دخپل رسول (ﷺ) پرېشاني او غم په دې (مقتس) ځای كي يَا أَحْسَنُ اې رحم كونكې (پر بدمختو)! يَا مَنَّانُ اې احسان كونكې! يَا كَثِيرَ الْغُرُوفِ وَالْإِحْسَانِ اې زيات نېكۍ او احسان كولو والا! (دخپلو بدمختو سره) يَا دَائِمَ النِّعَمِ اې همېشه دنعمتونو وركونكې! يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ اې د (ټولو) رحم كونكو څخه زيات رحم كونكې! وَصَلَّى اللَّهُ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ او رحمت دي نازل كړي الله تعالى زموږ په سردار محمد ﷺ باندي وَعَلَى آلِهِ وَصَحْبِهِ او دده په آل (اهل بيت او قربانو) باندي او دده په (ټولو) صحابه كرامو باندي وَسَلَّمَ تَسْلِيمًا دَائِمًا أَبَدًا او سلام (سلامتيا) دي وي (په دوی باندې دالله تعالى) مدام همېشه (تل تر تله) يَا رَبَّ الْعَالَمِينَ اې د (ټولو) جهانونو پالونكې! آمِينَ اې الله تعالى قبول يې كړه!.

لغات: ﴿صربخ﴾ ناره اورېدونكۍ، چي د چا چيغه او شكايات اوري، دمدور سره كوي او ستونزه او مصيبت يې ليري كوي، ﴿مستصرخين﴾ جمع د مُسْتَصْرِخٍ ده، د استفعال له بابه اسم فاعل دی: دمدد ناره كونكۍ او فرياد كونكۍ (يا په بله وينا: ديو چاله ظلم څخه سر ټكونكۍ او شكايات كونكۍ)، دمرستي طلب كونكۍ، ﴿غياث﴾ چا ته چي فرياد كول كيږي او دمدد ځني غوښتل كيږي (يا په بله وينا: څوك چي دبل چا فرياد پوره كوي)، غاورسي، چي دبل په فرياد او شكايات باندي غور كوي، ﴿مستغوثين﴾ جمع د مُسْتَغِيثٍ ده، داهم د استفعال له بابه اسم فاعل دی: فرياد كونكۍ، دمدد خواست كونكۍ، ﴿مفرج﴾ د تفصيل له بابه اسم فاعل دی: دغم ليري كونكۍ، پراخي پيدا كونكۍ، ﴿مضطررين﴾ جمع د مُضْطَرِّينَ

ده، دافتعال له باب اسم مفعول دی: مجبوره (مجبور کړل سوی)، محتاجه، ﴿کَرْب﴾ جمع د کَرْبَة ده: غم او کړاؤ، زړه نیونکی غم او پرېشاني، ﴿اکشف﴾ د ضرب له بابو د واحد مذکر امر حاضر صیغه ده، کله چې د دې باب په صله کې غم او داسې نور څه ذکر سي، نو معنی یې ده: لیري کول، زائلول، ﴿کَرْب﴾ د کَرْبَة په معنی سره دی، چې دهغه معنی اوس ذکر سوه یعنې غم او کړاؤ... جمع: کَرْوټ، او د کَرْبَة جمع کَرْب راحي، ﴿حزن﴾ پرېشاني او مصیبت، غم (کَرْب، کَرْبَة او حزن عموماً یو د بل پر ځای استعمالیږي او یوه معنی ورکوي یعنې غم، پرېشاني او کړاؤ، وگورئ! عربي معاجم)، ﴿آمین﴾ د لفظ تر دعاء وروسته ویل کیږي په معنی سره د "اللَّهُمَّ اسْتَجِبْ". (معجم الوسيط، انوار الايضاح)

تشریح: مسجد قباء له مدينې منورې څخه د دریو کیلومترو پر فاصله واقع دی، له هجرت څخه وروسته تر ټولو مخکې دا مسجد جوړ سوی دی، همدا هغه مسجد دی چې دهغه په هکله په قرآن کې ﴿لَمَسْجِدٍ أُسَسَ عَلَى التَّقْوَى﴾ وارد سوي دي، اوس دا مسجد ډېر غټ او پراخه کړل سوی دی، د سړک سره متصل په خلاص میدان کې دی، په حدیث کې راغلي دي چې په دې مسجد کې دیوه لمونځ کولو ثواب د عمرې سره برابره دی (ابن ماجه / ۱۰۳)، نبي کریم ﷺ به د هري شنبې (هفتې) په ورځ مسجد قباء ته راتللو، او دوه رکعت له لمونځ به یې اداء کولو، نو ځکه که موقع تر لاسه سي، نو د شنبې په ورځ دي د حاضرېدلو کوشش وکړي، لمونځ او دعاء دي وکړي او که ممکنه وي، نو هغه الفاظ دي ووايي کوم چې دلته په متن کې ذکر سوي دي. او د همدې قباء په علاقه کې "بئر اريس" دی یعنې هغه ځای چې په هغه کې د رسول الله ﷺ گوتمی د حضرت عثمان رضی الله عنه له لاس څخه ایله سوه، بیا پیدانه سوه.

فایده: مصنف رَحِمَهُ اللهُ خپل کتاب پر درود شریف ختم کړی، لکه څرنگه چې یې شروع کړی وو، علماؤ فرمایلي دي چې د کوم څه په اول او آخر کې درود وي، هغه مقبول گرځي. (انوار الايضاح، عون الفتاح)

له مدينې شريفې څخه د واپس تكلو آداب

كله چي له مدينې شريفې څخه دبیرته تگ اراده وكړي، نو په رباط الجنة كي ياد مسجد نبوي په هسي يو حصه كي دي دوه ركعتة نفل وكړي، روضې مباركي ته دي حاضر سي او د مخكي په څېر دي درود او سلام وويي، بيادي دعاء وكړي: "اې الله! زما سفر آسانه كړه! او ما په سلامتې او عافيت سره خپل اهل و عيال ته ورسوه! او ما په دواړو جهانو كي له آفتونو څخه وساته! او ما ته بيا د مدينې شريفې زيارت دوباره را نصيب كړه! او دا زما آخري سفر مه گرځوه!" (معلم الحجاج ص: ۲۶۶)

الحمد لله! د الله ﷻ په عظيم فضل او رحمت سره نن د "۱۴۴۳" هجري كال د "محرم الحرام" په نهه ويستمه (۲۹) نېټه چي د "۲۰۲۱" ميلادي كال د "ستمبر" د شپږمي نېټې سره سمون لري، دوشنبې په ورځ د مازيگر پر مهال دا كتاب "فتح الايضاح شهر نور الايضاح" پاى ته ورسېدى، چي په همدې مياشت د الله ﷻ په نصرت زموږ مگران هيواد له امريكايي او ضليبي اشغال څخه آزاد سو او امريكايي بنكېلاك د تاريخي ماتي سره مخ سو او په همدې ورځ (د محرم الحرام په ۲۹) د الله ﷻ په نصرت د مزدور د بنمن وروستى ځاله (پنجشير ولايت) په بشپړ ډول فتح سو او په ټوله هيواد كي اسلامي حكومت قائم سو، الله ﷻ دي ربښتوني اسلامي شرعي نظام نافذ كړي او الله تعالى دي يې همېشه قائم او آباد ولري، او الله ﷻ دي په خپل فضل او مهربانۍ سره دا زموږ حقير خدمت مقبول عام وگرځوي او دا دي زموږ لپاره او زموږ د مور وپلار، استاذانو او خپروونكي لپاره د آخرت ذخيره وگرځوي.

رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ وَتُبْ عَلَيْنَا إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ

وَصَلَّى اللَّهُ عَلَى خَيْرِ خَلْقِهِ مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِهِ

وَصَحْبِهِ وَأَهْلِ بَيْتِهِ وَعَشْرَتِهِ أَجْمَعِينَ

بِرَحْمَتِكَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ

۲۹ / محرم الحرام / ۱۴۴۳ هـ ق

مطابق ۶ / ستمبر / ۲۰۲۱ م

